UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 01460652 9

UNIVERSITY OF TORONTO
LIBRARY

purchased from the
FORD FOUNDATION GRANT

for

EAST EUROPEAN STUDIES

C
91/9
XII. 2.

Digitized by the Internet Archive
in 2010 with funding from
University of Toronto

http://www.archive.org/details/masarykosvobodit00masa

MASARYK OSVOBODITEL

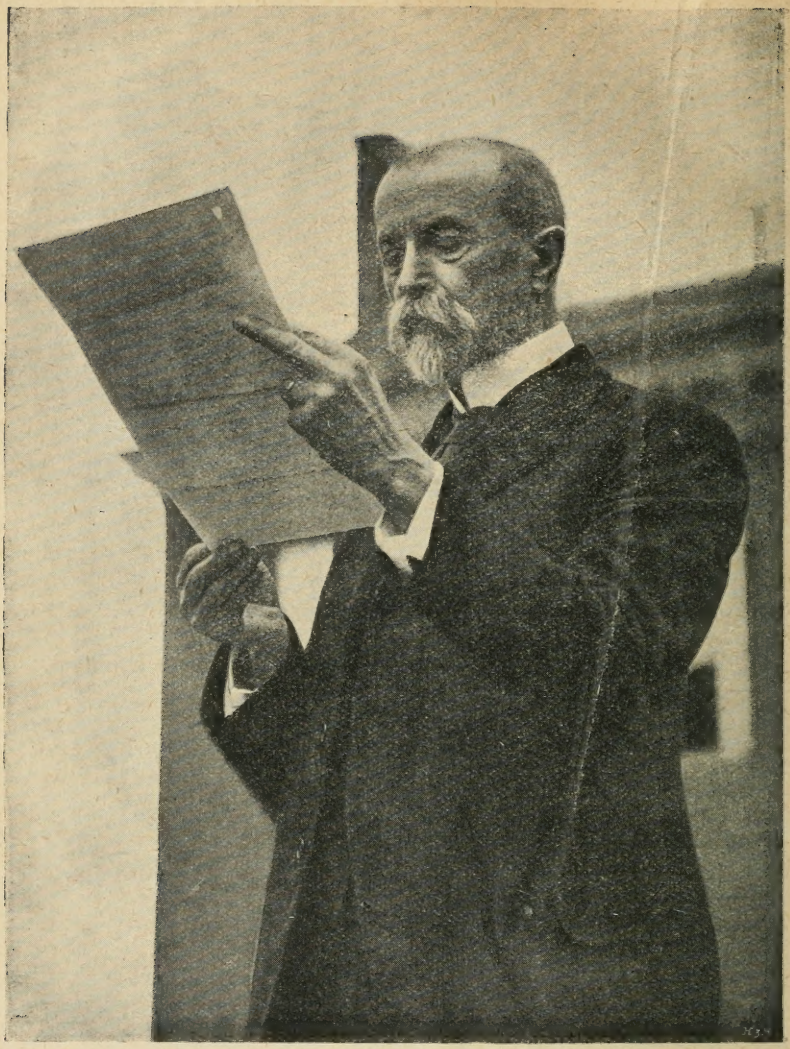

T. G. MASARYK

čte „Prohlášení neodvislých států střední Evropy" ve Filadelfii 26. října 1918.

MASARYK OSVOBODITEL

SBORNÍK

Z USNESENÍ NÁRODNÍHO SHROMÁŽDĚNÍ VYDALO

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ A NÁRODNÍ OSVĚTY

MICROFILMED BY
UNIVERSITY OF TORONTO
LIBRARY
MASTER NEGATIVE NO.:
930091

MAY 1 1973

DB
217
M3C94

TOMÁŠ G. MASARYK JE ZASE JEDNOU ČECH, JENŽ POHNUL EVROPOU. A VÍC, MASARYK ROZNESL SLÁVU ČESKÉHO JMÉNA DO TŘÍ DÍLŮ SVĚTA.

TOMÁŠ G. MASARYK JE JEDNÍM Z TĚCH VELIKÝCH MUŽŮ, KTEŘÍ SI PŘES HRANICE VĚKŮ A PŘES HLAVY NÁRODŮ PODÁVAJÍ RUCE. HUS, CHELČICKÝ, BLAHOSLAV, KOMENSKÝ BYLI SVĚTLY, UKAZUJÍCÍMI CESTU SVÉMU NÁRODU. MASARYK OSVOBODIL NÁROD, ABY POKOLENÍ PŘÍŠTÍ MOHLA BEZ POUT KRÁČETI PO TÉ CESTĚ SVĚTLA.

O TOMÁŠI G. MASARYKOVI MLUVÍ S ÚCTOU SLAVNÍ MUŽOVÉ JINÝCH NÁRODŮ. NEJEN PROTO, ŽE SE STAL NAŠÍM OSVOBODITELEM. E. DENIS VĚŘÍ O MASARYKOVI: „BUDE VLÁDNOUTI UPŘÍMNĚ, DOBROTIVĚ A SPRAVEDLIVĚ. NÁROD HUSŮV, CHELČICKÉHO A KOMENSKÉHO ZASLUHOVAL SI PODOBNÉHO VŮDCE ZA PRVNÍHO SVÉHO PŘEDSTAVITELE PŘED EVROPOU.“ — PTALI SE LLOYDA GEORGE NEDÁVNO, KDO BYL ZA SVĚTOVÉ VÁLKY NEJVĚTŠÍM STÁTNÍKEM, ODPOVĚDĚL: „PRESIDENT MASARYK“.

MAJÍCE V ČELE SVOBODNÉ REPUBLIKY ČESKOSLOVENSKÉ TOMÁŠE G. MASARYKA, VŠICHNI ŽIJÍCÍ ČECHOVÉ MĚLI BYCHOM POCIŤOVATI ŠTĚSTÍ, ŽE ŽIJEME V OVZDUŠÍ TAKOVÉHO MUŽE, ŽE HLEDÍME NA JEHO TVÁŘ, ŽE ZNÁME JEHO ZÁSADY A ŽE SLYŠÍME JEHO MOUDRÁ SLOVA.

HVIEZDOSLAV

MASARYKOVI
KU DŇU SEDEMDESIATYCH
NARODENÍN

Osvoboditeľu!
Boh požehnaj z plna priehrštia
prevzácnu nám Tvoju hlavu bielu!
a s ňou spolu pre nás, s ňou
— svrchovanou Republiky korunou —
v kvete bielom na moc-moc jár udrž Ťa!...
zšedivelou nie tak od staroby,
ako skorej veľkých a mnohých od starostí,
veľživota neodbytných hostí,
z mládenca čo každá kmeťa zrobí;
od pocitov ako láva horúcich,
od pomyslov po zenit sa nesúcich,
námah trudných, otroka jak ťažký vzdych;
všeobsiahlej od múdrosti...
búrlivého v duchu premietania,
putovania svetom do okola
v poslaní čo apoštola,
zimničného od konania
vo dne v noci...
čo by bolo dosť, ba moc! i
pre sto, ba hoc tisíc veľkých osôb!
a to všetko o ten spôsob:
ako vysvobodiť,
stoj čo stoj!
more sĺz bár, krvi načim sbrodiť —
prez húšťavu všepekelnej zloby,
hrádze, hate, prieky,
nastrojené bludnými kol veky,
ponad ešte i nádejí hroby:
ako previesť, doprevadiť
na výslnie života pri silách a zdraví;
no i tam nie pousadiť
hádam hnilý na pokoj,
ale k činom navodiť dobra, pravdy, slávy...
milovaný národ svoj,
upadlý, ach, stá-tisíc-letej do poroby!?...

— Vysvobodil si ho! vymanil,
obor všetkých deväť síl,
s bohatierskou pomocou druhov, verných legíj...
Titane, ty! novoveký,
Nestor z doby Homéra,
odklongals' mu s rúk-nôh i s ducha kliate putá,
čo mu na ne navliekol vrah a súdba krutá;

zdrúzgals' jeho staré-nové okovy...
Upír zgegnul! obluda: tisícročná Chimära!...
Svobodný je! s národmi v pochod, v pokrok hotový;
na Tvoj povel, aha! zaberá
v turnaj s nimi o závod...
— Len i ďalej, ó! dbaj v tom mu o návod;
varuj ho: by, vyväzený z nevole,
nezaviaznul do náručia svevole —
na zreteli zisku váb i svod,
stranícky sa nekrušil, nerozpúšťal v povoľ;
ale k práci svorne rušal na pole: —
všezáujmom obecal rád mozole!...

Dnes však mu, ó! dovoľ',
shrnúť robotných blúz rukávy —
Strnúc pri tom siedmom medzníčku,
v deň ten Tvojej oslavy
nechže si Ťa po synovsky pozdraví: —
Milý, dobrý, zlatý Tatíčku!
vtelený, Ty, pre nás Boží div:
Boh Ťa sebe, nám i svetu dlho živ!...
Naložkrvi, duchu v Tebe neostydať;
nepoklesať Tvojej drahej hlave,
požehnanej neumdlievať pravici:
vedúcim nás opatrne, prezvedave
od stanice vývojovej k stanici,
od diela dial k dielu —
k skvúcemu — hen v budúcnosti cieľu!...
A ak ešte Tebe k sláve
nehynúcej treba pridať
(svet jej nemá, krom tej — s Teba ak
žiariacej, mu danej denne vídať):
tak,
v ľavej všetek zeme kvet, v pravej každý neba lúč,
Boh sám diadém z nich spoj a slúč;
na Tvoju vstav bielu hlavu
a tak dovŕš — spečať Tvoju slávu!...

Dr. JAN HERBEN

TOMÁŠ G. MASARYK

NÁSTIN ŽIVOTOPISNÝ

MASARYK O SOBĚ

T. G. Masaryk sám jednou vypravoval o svém životě — o svém mládí — o své práci, kterou konal do 60 let svého života — a také o plánech ještě budoucích.

Bylo to 7. března 1910 na oslavném večeru, jejž v den narozenin jeho strana pokroková uspořádala mu v Národním domě vinohradském.

Jubilant přehlížeje svůj život a vzpomínaje na své m l á d í, pravil: „Měl jsem různé plány. První plán byl — rostl jsem mezi lidem chudým, na císařských statcích ujařmeným — nepamatuji se, že bych si vůbec byl řekl, čím chci být. Vyrostl jsem v takové tísni, že se mně rozumělo samo sebou: budu takovým otrokem, jakým byl můj otec a jiní, neměl jsem nikdy v dětství plánu, že budu to a to. Až při jedné zkoušce — bylo to v Čejkovicích — pan děkan, možná že z takové bonhomie, jakou páni děkani mívají, uznamenal, že prý ‚ten kluk má všelijaký interes', aby mě tedy rodiče dali na reálku, že bych mohl být u č i t e l e m. Jemu samému nepřišlo na mysl, že bych mohl být knězem — to bylo ideálem selských synků, bohatších. Tedy učitelem! Že by mě to bylo těšilo, to ne, poněvadž jsem přece viděl, co učitelství je. Tak jsem tedy učiteloval, nešlo to.

Dali mě na řemeslo. Napřed jsem byl jako z á m e č n í k e m, na firmě bylo napsáno Kunstschlosserei. Moje matka přivezla mě do Vídně k těm pánům, u kterých kdysi sloužila. Ten pán se jmenoval Malý, ale ve Vídni a v Hodoníně jsme mu říkali Herr von Mahly. Ten pán se dověděl, že jsem byl na reálce. Umí kreslit? Ano. Tak jsem se stal zámečníkem. Měl jsem knihy, co mně zbyly z reálky. Strašně jsem byl osamocen, musil jsem dělat podkovky a možná na slovenské boty a to mě těšilo ani ne den. Tak to šlo týden za týdnem. Potom ještě se mně stalo — bylo nás v jedné světnici hromada kluků — že mně z kufru vytáhli knížky. Nejvíce mě mrzelo, že mi prodali atlas, na kterém jsem velice rád cestoval — to byla má největší radost. Jak byly knížky pryč, nemohl jsem se na nic kouknout, sebral jsem se a domů! — Potom jsem se stal k o v á ř e m, a kovářství mě — mohu říci — hodně těšilo, více než co jsem posud byl dělal. Měl jsem ujednáno, že za dva roky budu vyučen, abych zejména uměl podkovy dělat a koně kovat, že ze mne může být potom kuršmíd. Tož ideál můj byl, že budu kuršmídem. Bylo ujednáno, že nemusím být děvečkou, jak to na venkově bývá. To se člověk učí čtyři roky, ale

první rok ani verštatu (jak se říkalo) neviděl. Byl jsem v rodině. Hned jsem byl při práci s velkou chutí a šlo to.

Pamatuji se, jednou zrána jsem nosil vodu do kovárny od studně, a potkám učitele, který mě učil v reálce v Hustopeči na klavír. Ten se na mě koukl — já jsem ho dobře poznal a viděl jsem, že ho cosi zarazilo: začerněný, s putynkami s vodou, kovářský kluk. Když jsem v poledne došel domů k obědu, uviděl jsem, že něco je. Řekli mi, že pan profesor Ludvík jim vyčinil, že mě dali na učení a že se musím stát učitelem. Facit bylo: matka moje, Pán bůh jí dej nebe, chtěla ze mne mít vždycky víc, nežli já sám ze sebe. Dostal jsem se tak do Čejkovic a byl jsem u č i t e l e m, protože do pedagogia jsem musil ještě čekat. To učitelování mě zajímalo, všelijaké episody jsem zažil. Chci říci jen, jak jsem se zase dostal docela jinam, než kam jsem chtěl, a nevěděl jsem proč.

Když jsem chodil na pohřby a musil jsem latinské modlitby odříkávat, stalo se mi častěji jako bývalému reálníkovi, že jsem slova špatně vyslovoval a že každou chvíli mě pan kaplan upozorňoval: „To jste zase řekl nedobře." Mrzelo mě, že nerozumím latinsky a že to packám. K tomu přišly knihy, které jsem četl; tam byly citáty latinské — to je říkání, o kterém vykládá Dr. Herben v té modré knížce (t. j. knihy z jezovitské residence v Čejkovicích).*) Chtěl jsem se tedy naučit latinsky, víc nic, abych rozuměl při pohřbu a v kostele. Bylo to divné učení. Dostal jsem takový starý slovník, jaké na Slovensku v Prešpurku mívali, ve čtyřech jazycích. Já se učil slovíčkům, jak to běželo hlava-nehlava, občas jsem přicházel na faru, nějaké to slovo mi vždycky pověděli. Já jsem o vazbě vět neměl ponětí, ale mluvili jsme latinsky velmi brzy. Když jsem už uměl tolik latinských slovíček, přišla myšlenka — myslím páteru Satorovi, že bych mohl udělat zkoušku na gymnasium. Jel jsem do Strážnice, udělal zkoušku atd. Chtěl jsem dopředu, chtěl jsem pracovati, to vím, ale že bych byl věděl, co chci být, to ne.

Jakýsi plán začal se krystalisovat ve mně teprve, když jsem přišel do Vídně na konec gymnasia. Chtěl jsem se státi d i p l o m a t e m (Veselost). To byl můj první ideál. Abych byl diplomatem, musil jsem chodit na orientální akademii. Tam jsme se učili staré arabštině, vyučoval jí rozený Arab, brkovým pérem jsme psali arabsky. Poznamenávám, že ani jednoho písmene od té doby už neznám. Udělal jsem z jazykův i zkoušky, ale jak to chodí na

*) Městečko a tvrz Čejkovice, vsi Vrbice a Prušánky konfiskovány byly Janu Adam. Prusinovskému po Bílé hoře a darovány jezovitům. Po zrušení řádu 1773 statky ty připadly studijnímu fondu, od něhož je koupil 1783 Josef II. a připojil k rodinnému panství hodonskému.

orientální akademii: synkové aristokratů to rozeberou — teď už je to lepší — tenkrát nebylo pomyšlení, že bych já se mohl státi diplomatem. Bylo po ideálu.

Na to tedy maturita, doktorát. Ale že bych měl být profesorem, té myšlenky jsem tenkrát neměl, a já se obávám, že jsem jí podnes ještě nepojal. Kdybych Vám měl říci, jak mi někdy bylo zle, když jsem musil jít přednášet a když jsem nevěděl, co mám mluvit. Moji žáci to jistě někdy poznali, že nevím kudy kam. A jindy, když mi tak bylo, já prostě nepřišel, nevymlouval se nijak — nepřišel jsem. Dostal jsem se jaksi per nefas do profesury a proto svým kolegům první university jsem sem tam nějakou hanbu udělal. To všechno teď víme; ale tehda nebylo jiného východu, abych tak řekl. Stal jsem se tedy docentem, profesorem, ale nežli jsem se stal, vím, jednou jsem uvažoval o tom, jak by to vypadalo, kdybych šel do Ameriky. Měl jsem jednou plán a dost jsem o tom uvažoval, že tam budeme péci české koláče a buchty. A po případě bych to byl udělal; za práci bych se nebyl styděl, ani za to být lepším p e k a ř e m.

Stal jsem se však učitelem; ale pedagogem? Až jednou ti mladší pánové, kteří byli vybídnuti, aby napsali to všechno ostatní o mně a také o té mé pedagogii, budou mít všelijaké pochybnosti; to račte vzíti na vědomí, že by to dosti špatně vypadlo. Ale což, vždyť lidé se učí také z chyb a člověk ve škole a všude neučí se jen tomu, co učitel chce dát, nýbrž člověk působí také tím, co nechce dát a o čem ani neví. To by byla pak zase kapitola jiná. Zkrátka a dobře já jsem si vlastně nikdy hlavy nelámal, čím budu a jak, ale tu zásadu jsem měl od maličkosti, že člověk, který chce pracovati, vždycky ví, jak a co a kde."

Tolik o minulosti.

Prof. Masaryk byl toho večera zřejmě dojat, oči jeho jihly od okamžiku, co moravští chlapci ho uvítali, když vcházel do dvorany, tklivou lidovou písní: „Starý náš, starý náš, šedivú hlavu máš, ej dobře je tu s námi, pokáď jsi ty mezi námi." Vyznal, že se mu rojí v hlavě vzpomínky života již od chvíle, co jej nakladatel pan Dubský vyvedl na Moravu, kde chodili po těch místech, kde se narodil, rostl a tak dále.

„Tak mám pojednou všechnu tu minulost před sebou, celý inventář — můžete si myslit, že o tom přemýšlím a že jsem málokdy měl příležitost musit myslit tolik o sobě jako nyní. A co to tedy znamená všechno? Zejména vidím zde a poznávám — a to je mně nová milá zkušenost — že mezi námi, jak jsme zde, i všemi, kteří jsou venku, není jen páska rozumu, nýbrž také páska srdce. Snad ta páska srdce je silnější než ta páska rozumu a vždycky byla. Tak se já aspoň na věc dívám. A v té náladě já tak chodím, jak

bych skoro řekl, v polosnění, a tak si pořád říkám: „Což co? Co? Co budeme dělat?“ Než jsem sem šel, myslil jsem si: Něco chytrého a kloudného musíš dnes povědět, ale nejde to. Když jsem odcházel, žena řekla: „Budeme vesele pracovat dál.“ To se tak dá slyšet, a bylo by to pokračování toho, co jsem dělal a vy se mnou. Na těch 60 let dívám se již jako profesor, kantor: že jsem jako napsal předmluvu a obsah — to říkání vlastní však že bych teď docela v klidu (míním v klidu, jejž dává zkušenost, jiného klidu si já nepřeju) chtěl teprve nyní napsat.

V klidu tedy. Ostatně tak zlé to nebylo po Čechách. Já jsem se vždycky divil kamarádům, když říkali, že prý byli biti a to všechno. Já jsem nikdy necítil, že je to bití. Nebožtík Rezek říkal, že jsem hrozný o p t i m i s t a. Možná, já nevím, ale faktum je, že u nás v Čechách myšlenky toho onoho, každého, které jsou upřímné, rychleji a rázněji pronikají, než snad to chceme připustit. Já pro svou osobu j s e m s p o k o j e n.“

MASARYKOVO DĚTSTVÍ, MLÁDÍ A STUDIE

Tomáš Masaryk narodil se v Hodoníně 7. března 1850 z rodičů nemajetných. Otec Josef Masaryk byl tenkrát kočím ve službách císařského panství, byl rodem z Kopčan v Uhrách. Matka Terezie, rodem Kropáčková, pocházela z Hustopeč na Moravě; její rodina kdysi hanácká usadila se tu v německém městě a Terezie vyrostla v německém ovzduší. Rodným domem Tomášovým byl takzv. panský dům, ale dětský svět chlapcův nebyl jen Hodonín, nýbrž patřila k němu skoro všecka ta krajina západně od Hodonína, kam sahalo císařské panství. Neboť Tomáš prožil dětství své s rodiči v Mutěnicích, v Čejkovicích, na Čejči, kde všude byly panské dvory. Nejdéle rostl v Čejkovicích, kde vychodil obecnou školu a odkud v září 1861 odešel do Hustopeč na dvoutřídní reálku, která měla být průpravou, aby mohl býti přijat do učitelského ústavu. Léta 1864—65 jsou v osudech Tomáše Masaryka velmi pestrá. Když dokonal dvě reální třídy v Hustopečích, rodiče už byli zase v Hodoníně a tam Tomáš měl vyčkávat dvě léta, nežli bude přijat na učitelský ústav v Brně. To bylo otci dlouhé čekání, ač Tomáš docházel do školy a učil se hudbě. Proto matka zavezla Tomáše na učení do Vídně. Když Tomáš s učení sběhl, našel rodiče na Čejči a tam tedy u mistra kovářského Beneše učil se na kuršmída. V těchto letech zaryly se do duše malého chlapce ony silné dojmy, jichž v dospělém věku často vzpomínal: utrpení chudých pracujících lidí, rozdíl mezi pány a zotročenými robotníky a zvláště odpor k rozmařilému a zhýralému životu vídeňského dvora, jehož členové přijížděli do Hodonína na pověstné císařské hony. Když po návratu z reálky a opuštění řemesla byl mládencem učitelským v Čejkovicích, poznal rozvrácený život kaplana Satorie a začetl se do náboženských knih, kterých se hojně roztrousilo v obci ze zrušeného jezovitského zámečku, takže se stal fanatikem katolickým a nenávistným odpůrcem protestantů. Zejména veliký vliv měla na něho kniha katolická proti mravouce Lutherově: Vogel friß oder stirb! V Čejkovicích to bylo, kde Tomášem otřásla sebevražda — slyšel o ní vypravovat a znal místo, kde se sebevrah oběsil.

Roku 1865 na podzim, když Tomáši Masarykovi bylo 15 let, vstoupil do druhé gymnasijní třídy v Brně. Gymnasium bylo arci německé. Tomáši to nepřekáželo, neboť uměl německy z domu od matky, měl za sebou dvě reální třídy německé, pobyt ve Vídni a v Hodoníně, kde se mluvilo německy. Tomáš byl věkem starší než druzí spolužáci, byl vzdělanější a proto nedělalo mu obtíží, aby byl primusem ve třídě, ačkoli hmotně žil v citelném nedo-

statku. Profesor matematiky doporučil jej později do rodiny brněnského policejního ředitele Le Monniera, aby učil syna jeho Františka, jenž byl kulhavý a slabý a byl spolužákem Masarykovým. Tomáš nastěhoval se k Le Monnierům a zbavil se hmotné nouze. S Františkem Le Monnierem chodil do školy i ze školy a podpíral cestou kulhavého hocha.

Škola nevyčerpávala studenta Masaryka. Přestal sice býti v dalších třídách primusem, zato však naučil se polsky a učil se francouzsky. Četl polské romány revoluční. Mnohem více však uchvátila jej literatura německá a to Lessing, Goethe a Immermann. K zamilovaným těmto autorům později přibyl Shakespeare. Již na nižším gymnasiu Tomáš si uvědomil, že je Čech. Obeznámil se s národnostními protivami mezi Čechy a Němci, k čemuž vedly jej skutečné poměry brněnské, jež měl na očích, ale také literatura. V hodinách češtiny, kterou přednášel známý literární historik a estetik Karel Šmídek, čeští studenti tvořili pro sebe obec na německém ústavě. A Tomáš Masaryk stal se vůdcem českých studentů a sváděl za ně i za sebe půtky s německými profesory.

K duchovnímu životu Tomáše Masaryka přibyly za studentských let v Brně dva nové prvky podle vlastního jeho svědectví. Nestal se snad uvědomělým Čechem krajně nacionalistickým, ale přece si uvědomil svůj český původ a pocítil odpor k německému nadpráví. K odporu vydražďoval české studenty mezi jiným prof. Förster, jemuž navzdory Tomáš Masaryk vyslovoval latinu po česku, když Förster vyslovoval řečtinu po německu. Tomáš četl již také politický deník Moravskou orlici a humoristický týdeník Vosu, plnou vtipů protiněmeckých. — V Brně také ponejprv slyšel Tomáš Masaryk o socialismu. Nežli se nastěhoval k Le Monnierům, bydlil u ševcovského mistra a s ním chodíval na schůze nedělní, v nichž šířen takzv. křesťanský socialismus.

Náboženské přesvědčení studentovo dostalo v Brně také jiný směr, nežli byl ten, jejž si odnesl z rodiny vlivem nábožné matky a jejž prožíval při čtení jezovitských knih v Čejkovicích. Tomáš Masaryk nestal se sice atheistou, jak bývá běžnou věcí u studentů, ale přestal být slepě věřícím katolíkem. A poněvadž nechtěl žít a jednat proti svému přesvědčení, odepřel chodit ke zpovědi a oznámil to katechetovi, známému horliteli Matěji Procházkovi. To bylo v kvintě 1869. Z toho Masaryk měl konflikt s ředitelem gymnasia Krühenbauerem, který přemlouval studenta k poslušnosti, neboť prý jde o pouhou formalitu a nic na tom nezáleží, věří-li se zpovědi nebo nevěří, on — ředitel — že tomu také nevěří, ale jako úředník zachovává formalitu... Masaryk odpověděl: „Kdo jedná proti svému přesvědčení, je darebák."

Málem došlo k tělesnému násilí mezi ředitelem a žákem. Následkem tohoto konfliktu Tomáš Masaryk dostal nižší známku z mravů a pokyn, aby odešel z gymnasia. Avšak do konce kvinty Tomáš směl zůstati v Brně. Ujala se ho paní Le Monnierová, jež byla Tomáši vděčna za pomoc, poskytovanou jejímu synu.

Je pravděpodobno, že by Tomáš Masaryk i sám od sebe byl šel dostudovat do Vídně, neboť studentstvo jižní Moravy mívalo tenkrát přirozený spád k Vídni. Stalo se však, že současně byl přeložen do Vídně i ředitel Le Monnier, stav se tam policejním presidentem, a tak Tomáš Masaryk přestěhoval se s rodinou Le Monnierovou. Mezi spolužáky jeho na Akademickém gymnasiu bylo šest krajanů českých čili slovanských a řada studentů, kteří se stali později známými v rakouské veřejnosti, jako předseda ministerstva Beck, syn bývalého vlastence českého, ministr spravedlnosti Klein a j.

Velké město sídelní zaujalo Tomáše Masaryka více nežli škola. Ve škole studoval sice méně, jen aby dostál svým povinnostem, často i školu vynechával, zato složitý život veřejný strhoval jej k rozmanité práci mimoškolské. Z vědeckých zájmů byla to filosofie, psychologie a logika, k nimž projevoval nejsilnější náklonnost, ačkoliv i klasiky latinské a řecké četl v plných vydáních. Mimoškolskou práci věnoval hlavně moderním jazykům: naučil se rusky a anglicky. Mezi spolužáky požíval Tomáš Masaryk veliké autority nejen vážností a zralostí duševní, nýbrž hlavně svou pravdivou povahou, mravní důsledností a řádným životem. I když nedocházel do školy, dávaje přednost veřejným knihovnám, neomlouval se nikdy třídnímu učiteli nemocí a jiným předstíráním, jak k tomu školský řád hochy nabádá, nýbrž oznamoval prostě, že nemůže přijít.

Kdo byl tak nábožensky založen jako Tomáš Masaryk, nemohl se vyhnout na střední škole prudkým srážkám s katechety. Tím nezbytněji dostavily se u Tomáše Masaryka, když doba tehdejší byla plna hořlavých látek církevních a náboženských. Rodilo se církevní dogma o neomylnosti papežské, vypukla válka německo-francouzská, dogma bylo prohlášeno takořka v okamžiku, kdy Mazziniho vojsko obsazovalo Řím. Masaryk už po několik let byv hodně zviklán u víře, prožil novou krisi svého katolictví. Opakovalo se vůči katechetovi P. Berlingerovi něco podobného, co před tím v Brně vůči P. Procházkovi. Masaryk mu řekl na počátku septimy: „Já to nové dogma nepřijmu, já jsem starokatolík. Podle školských předpisů budu chodit do kostela, ale ne do vašeho, když vy jste pro dogma o neomylnosti. A proto také nemohu chodit proti svému přesvědčení na vaše exhorty.“ Katecheta vzal prohlášení Masarykovo na vědomí a Masaryk chodil

do kostela řecko-katolického. Ve školním katalogu prvního pololetí septimy zapsáno náboženství jeho: griechisch uniert. Zdá se, že s touto církví Masaryk byl ještě méně spokojen, neboť ve školním katalogu v druhém půlletí zapsán je už zase mezi katolíky a dostával z náboženství známky dobré, chvalitebné, na maturitním vysvědčení docela výtečnou.

*

R. 1872 Tomáš Masaryk odbyl si maturitu a dal se zapsat na filosofickou fakultu vídeňské university. Rokem tím končí u Masaryka Lehrjahre a začínají se Wanderjahre, která zabírají léta 1872—1882 a končí se odchodem Masarykovým do Prahy.

Universitní studium Masarykovo s počátku jaksi rozběhlé — studoval klasickou filologii, filosofii, sanskrit i anatomii — soustřeďovalo se čím dál více na studium filosofie. S počátku chtěl Masaryk býti vždy něco víc než pouhým profesorem, aby mohl volně pro sebe filosofovati. Proto se pokoušel také uchytit se na orientální akademii, na níž vychovávali diplomaty.

V sedmém universitním pololetí podal Masaryk žádost, aby byl připuštěn ke zkouškám doktorským, a přiložil k žádosti ze dne 19. ledna 1876 práci filosofickou Das wesen der seele bei Plato (Masaryk nepsal podstatná jména německá velkými začátečními písmeny). Vykonav obě zkoušky rychle za sebou prohlášen byl doktorem 15. března 1876.

Na studiích universitních Masaryk žil ovšem dále ze soukromých příjmů, jež získával vyučováním. V universitní době byl vychovatelem v rodině generálního rady anglosaské banky Schlesingra. Vychovával dva syny jeho, Alfréda a Maxe. Alfréda brával ssebou i na prázdniny do Klobuk na Moravu. Když Alfred maturoval s vyznamenáním, otec poslal jej o prázdninách za odměnu na cestu do Italie v průvodě Masarykově a potom na universitu do Lipska. Tím se splnila i touha Masarykova po studiu v cizině, které mu ministerstvo vyučování nedopřálo zamítnutím žádosti o cestovní stipendium.

V říjnu 1876 dr. Tomáš Masaryk a jeho chovanec octli se v Lipsku. Masaryk studoval filosofii, Schlesinger práva. Co Masaryk studoval, možno poznati podle osob, s nimiž se živě stýkal. Byl to především Gustav Fechner, fysik a filosofický panteista, lipská celebrita. Potom fysik a hvězdář Johann Zöllner, dále krajan původu českého fysiolog Čermák, psycholog Wundt a j. Ale rok 1876 byl pro Masaryka nejen rokem vědeckého zdokonalování, nýbrž i rokem lásky. Bydlil se svým chovancem v pensionátě, ve kterém poznal slečnu Charlie Garrigueovou z Brook-

lyna. Ona tam přijela navštívit rodinu majitele pensionátu, u níž před tím žila po dva roky, když studovala na lipské hudební konservatoři. Nežli se slečna Charlie vrátila do Ameriky, zasnoubila se s dr. Tomášem Masarykem. Láska mezi nimi vyvinula se, když četli spolu spis J. St. Milla O poddanství žen a Buckleovy Dějiny civilisace v Anglii.

V létě 1877 Tomáš Masaryk vrátil se do Vídně a začal připravovat svůj habilitační spis O sebevraždě. Žil dále u Schlesingrů, kdež převzal vychování druhého syna Maxe.

R. 1878 odevzdal habilitační spis universitě a v březnu odjel si do Spojených států pro nevěstu. Zdržel se v Americe jen 14 dní, většinou v rodině tchánově, načež přivezl si mladou ženu přes Lipsko do Vídně, kdež žili v malém bytě o jednom pokoji s předsíňkou v Salmgasse ve čtvrti Leopoldově. Při svém sňatku přijal Masaryk i jméno své ženy a psal se T. Garrigue Masaryk. Nastávala starost o existenci. Masaryk suploval několik měsíců na gymnasiu v Leopoldovské čtvrti, ale práce se mu znechutila, raději si vydělával soukromým vyučováním. O prázdninách 1878 prodělal v Klobouckých dlouhý a těžký tyfus. Následkem toho rok 1879 byl pro něho existenčně ještě trpčí a neméně rok 1880, kdy rodině zatím přibyly dvě děti, Alice a Herbert. Habilitace byla dosti zdlouhavě vyřizována. Jako soukromý docent začal Masaryk přednášet až r. 1879 a nakladatelství Konegenovo vydalo spis Selbstmord als Massenerscheinung der modernen Civilisation až roku 1880 (s datem 1881).

Tento spis založil Masarykovu vědeckou pověst, byl přijat s pochvalou v Rakousku i v Německu jako práce velice pozoruhodná. Ihned mu bylo nabídnuto profesorské místo v Černovicích, ale plán Masarykův byl zůstati ve Vídni přes obtíže existenční, neboť soukromí docenti v Rakousku platu neměli a kolejné posluchačů nebývá u docentů valné.

Několik slov o Selbstmordu a o docentských přednáškách Masarykových. První popud k úvahám o sebevražednosti dostal Masaryk v Čejkovicích jako mladý chlapec. Vypravuje o tom v Naší době IV. „Nebylo mně ještě deset let, když jsem po prvé mnoho přemýšlel o sebevraždě... Vidím před sebou tu branku do konírny, na které se u nás v městečku oběsil jeden pacholek... Prahu do konírny jsem už nepřekročil a jen zdaleka jsem to místo hrůzy obcházel. Ano, místo hrůzy — neboť posud ještě tak jako děcku je mně sebevražda něco hrozného, něco tak černě nepřirozeného, nemožného (nemožného!). Cítím o činu tak, jak cítí venkovan v zapadlé vesničce a tak jak on čin posuzuji. Něco hrozného, nemyslitelného, něco, co mozek kalí a duši tísní a zatemňuje...“

V Selbstmordu Masaryk zjišťoval, že sebevražednost je choroba moderní. Pátraje po příčině a původu choroby, nabyl přesvědčení, že lidé pozbyli starého světového názoru, starého náboženského přesvědčení o Bohu a životě posmrtném a zatím nezískali jiného názoru světového, v němž by nalezli uspokojení duši své. Lidé vzdělaní potácejí se mezi věrou a nevěrou, vzdorem a slabostí, vzpourou a pokorou, anarchií a oddaností, lidé nevzdělaní zbavují se prostě života, když je potká skutečné nebo domnělé neštěstí, protože nemají už náboženství. — Kniha psána je vzrušeně, dýchá z ní horký dech spisovatelův, jenž sám právě prožíval náboženskou krisi. „Spis psaný na bojišti," jenž dnes zneklidňuje čtenáře právě tak jako v době, kdy byl psán. V Selbstmordu Masaryk probral také evropská náboženství a vliv jejich na moderního člověka. Důsledkem této analyse bylo, že opustil církev katolickou a přestoupil k církvi reformované, což se stalo v Heršpicích u Slavkova r. 1880, ne v Klobouckých, kdež Masaryk chtěl se vyhnout okázalosti.

Zánovní docenti nemívají mnoho posluchačů. Překvapuje, že Dr. Masaryk posluchačů měl hojně, a to nejen zvědavých a dychtivých, nýbrž také oddaných. Patrně proto, že snažil se být opravdovým učitelem (nejen přednašečem) a rádcem ve studiích svých posluchačů. Míval s některými z nich čajové večírky ve svém bytě, na kterých se debatovalo o tematech časových. Jen krátká byla doba Masarykova učitelování na universitě vídeňské, přes to mnozí žáci té doby hlásívají se k učiteli svému posud a dva následovali ho i do Prahy. Jeden z nich byl syn brněnského továrníka Flesch, zádumčivý mladík, jenž Masaryka tak miloval, že skončiv sebevraždou v Berlíně r. 1884, učinil jej universálním dědicem svým.

Přes to, že Masarykův plán životní spoután byl s Vídní, souvislost jeho s národem vlastním právě ve Vídni se utužovala. Na sklonku gymnasia národnost jeho zaznamenána v úředních spisech slawisch. Roku 1873 již vidíme Masaryka mezi členy českého Akademického spolku; měl toho roku ve spolku tři přednášky. Roku 1874—1875 byl zvolen za starostu spolku a rozvinul v něm život velmi čilý. Smýšlení jeho nejlíp je karakterisováno tím, že po starovlasteneckém spůsobu přidal si k Tomáši druhé jméno Vlastimil a že k podnětu jeho studenti z Akademického spolku rozšířili svou činnost i mimo spolek: chodili mezi lid v různých vídeňských čtvrtích a přednášeli dělníkům. Masaryk přihlásil se také k národu jako český spisovatel. Nežli vyšel německý spis jeho O sebevraždě, vyšlo několik prací Masarykových česky. První pokus jeho potkal se s nezdarem. Masaryk čítal Vlčkovu Osvětu a nabídl již r. 1875 Václavu

Vlčkovi článek proti pesimismu, neboť nemile nesl, že někteří čeští spisovatelé chytali se Schopenhauera. Psal: „Chci dosáhnouti stolce profesorského na vysokých školách, možno-li na našich: myslím totiž — jak snad každý jiný — že mohu nějak prospívat své vlasti...“ Vlček článku o pesimismu nechtěl, ale vyzýval Masaryka ku pracím jiným. Masaryk ještě téhož roku (5. března) nabídl mu práci o sebevraždě a 10. března ji také poslal. Ale ani ta nevyšla. Později Vlček vyličoval věc tak, že prý nemohl prací Masarykových uveřejniti, protože Masaryk neuměl česky. Zdá se však, že mu spíše vadily názory Masarykovy, smělé a ve vlasti neobvyklé. Zato Moravská orlice r. 1876 vytiskla dlouhou studii Masarykovu „Teorie a praksis“ v několika pokračováních pod šifrou Dr-y-. Práce ta vznikla při studiu Platona, jímž se tehdy Masaryk obíral, neboť skoro současně vyšla tehdy r. 1876 v almanachu moravské omladiny Zoře jeho pozoruhodná práce „Plato jako vlastenec“. Rok nato jiný Almanach (na oslavu Šemberových 70. narozenin) přinesl práce Dr. Th. Vlastimila Masaryka: „O pokroku, vývoji, osvětě“, v níž se probíraly názory Turgotovy, Condorcetovy a jiných, kteří prví vymezovali pojem o pokroku lidstva, pokroku společenského, pokroku mravního, pokroku zřízení a mravů a pokoušeli se odvodit z minulosti lidstva formuli o jeho budoucnosti.

První práce Masarykova v Praze tištěná je spisek O hypnotismu. Byla to přednáška, kterou docent Masaryk konal ve Slovanské besedě ve Vídni 26. dubna 1880. Přednáška vyšla ve Sbírce přednášek a rozprav u Otty, kterou redigovali Goll a Hostinský.

Jsou mnozí životopisci, kteří nevšedního člověka, jeho odvážné myšlení i skutky snaží se odvoditi ze silných dojmů dětství a mládí. Kdo by se pokusil v životě Masarykově vyhledat ony silné dojmy, které životu jeho daly takořka směr, nalezl by jich mnoho a tím tedy mnoho látky pro svou teorii. Proto jsem se i já pozdržel déle u jeho mládí, ač jsem si vědom, že Masaryk sám učí, že člověk není plodem jen zeměpisné šířky a délky, nýbrž že každý člověk značnou měrou může být sám strůjcem svého života. Svou vůlí. A ještě jedna teorie mohla by být aplikována na vývoj Masarykův. Ta totiž, podle které chudoba a lopotná práce jsou velikou vychovatelkou lidí k samostatnosti a silné povaze.

I. LETA 1882—1893 V PRAZE

Po prázdninách r. 1882 Dr. T. G. Masaryk zahájil přednášky na české universitě. Úvodní přednášku konal 16. října a předmětem jejím byla skepse anglického filosofa Huma. Přednáška vyšla tiskem pod názvem Počet pravděpodobnosti a Humova skepse. Filosof u nás skoro neznámý a tema docela neznámé. Filosof 18. století, jenž rozšířil vědeckou skepsi a podvrátil jistotu lidského poznání. Podle Huma duch lidský chce vniknouti v pravdy věčné, touží po jistotě svého poznání a nemá žádných prostředků k tomu: kromě matematiky žádná věda nedává záruk, že něco víme bezpečně, nedává člověku poznatků jistých. Z knih Humových celý učený svět přejal pochybování a nejistotu vědění jakožto úděl slabého rozumu lidského. — Má Hume pravdu? ptal se Masaryk ve své přednášce a dovozoval: Hume nemá pravdu úplně. Ten slabý duch lidský přezvědem dostává vědění od matematického rozdílné. Je to nižší stupeň, ale vědění přece jisté a částečně evidentní. Důvody pro toto své tvrzení prof. Masaryk rozvinul do hloubky i šířky na základě počtu pravděpodobnosti. Slovem — Masaryk podvracel učení Humovo a odvracel vědeckými důvody své posluchačstvo od pochybovačství a nedůvěry v lidský rozum. Na to třeba zvláště upozorniti pro správné pochopení Masarykovy životní filosofie.

V této souvislosti je důležito připomenouti druhou významnou přednášku mladého profesora, kterou se představil širšímu obecenstvu. To bylo 15. listopadu 1882, když v sále české techniky přednášel ve prospěch akad. spolku „Jungmanna“: o Blaise Pascalovi, jeho životě a filosofii. Byla to přednáška o věcech náboženských a etických, o pochybnostech náboženských, které zžíraly duši slavného Pascala, hledajícího důkazy pro jsoucnost boží a nesmrtelnost duše; zmítaného ustavičně mezi požadavkem rozumu a věrou v autoritu. Člověk, „třtina myslící“, přece jen chce věděti a v nekonečném boji konečně rozhoduje se hazardně: kdo v Boha věří, může býti věčně šťastným, má-li pravdu; pakli jí nemá, nic neztrácí. Ateista však pravdou sice ničeho nedosahuje, ale když se zmýlí, činí se pro věčnost nešťastným. Pascal vedl tudíž život přísně mravný, až asketický. V této přednášce Masaryk uváděl posluchače do náboženských problémů a pochybovačnost Pascalovu nerozptýlil, ale rozptyloval. „Avšak život tak přísný — pravil — vynucuje naši úctu a snad i pochybnost vzbuzuje, není-li národům trochu toho puritanismu nebo českého bratrství lepší než ta mravní shovívavost, kterou dnes hlásají tak mnozí? Zajisté viděti můžeme z příkladu Pascalova, jak

člověk dovede býti silným vůlí neoblomnou; když člověk nemocný od 18. roku věku svého, nedbaje slabosti své tělesné, s největší trpělivostí bídu svou snáší, kde jen může, pracuje, na sebe ani nepamatuje, chudým pomáhá, od úst lék sobě ukrádaje atd. — máme člověku takovému vytýkati, že nešetře zdraví svého, nemravně jednal? Můžeme nad ním útrpně krčiti rameny, že v zaslepenosti své pás nosil kajicný a p.? Duch tak mocný vymyká se obyčejně chvále nebo haně, ovšem pak filosofie jeho nebude předmětem školáckého mudrování.“ A závěr:

„Koho pak máme, můžeme milovati více, Platona či Aristotela, Pascala či Huma? Já, když otázku tu na sebe vznášívám, jednou tohoto, po druhé onoho si volívám. Je život lidský takový, že rozohňuje se duše naše a v dobách těch hledá poklidu v končinách nadzemských; jindy zase těší se z toho všedního žití pozemského a v něm nachází své ukojení — neskýtala by filosofie polou Pascalovým, polou Humovým duchem osnovaná oné nálady duševní, která skutečně vyhověla by citu i rozumu?“

Tyto přednášky jsou svědectvím především o tom, v jakém duševním stavu žil mluvčí jejich. Prožíval záhady náboženské. Pokračoval v životním boji o náboženství a o nový světový názor, v oné horečce mezi věrou a nevěrou, ve které psal Sebevraždu. V obou přednáškách však boj už dozníval a Masaryk svému posluchačstvu spíše již jen naznačoval cesty, kterými šel k vítězství. Již dvě léta předtím byl by se málem rozhodl, aby se stal misionářem, jak vypravoval ev. farář Císař z Klobouk, jenž s Masarykem o náboženství hovoříval. Předměty obou přednášek Masaryk volil však schválně a účelně, aspoň o druhé přednášce řekl to v Hradci Králové, neboť mířil už k české otázce náboženské. Českobratrský motiv ozval se mu také již v závěrečné úvaze o Pascalovi. Všeobecnou pozornost vzbudilo, že nejen obě dvě filosofické postavy, jež Masaryk uváděl ve známost českou, nebyly filosofové němečtí, jako že i další práce jeho vybočovaly z tradic domácích, v nichž žil Kant, Schopenhauer, Herbart.

V květnu 1884 dokončil Masaryk spis Theorie dějin dle zásad T. H. Bucklea, kritický to rozbor prvých pěti kapitol proslulého spisu anglického myslitele „O dějinách vzdělanosti v Anglii“ atd., kterými Buckle budoval pro své dějiny podklad filosofický a sociologický. Spis ten konal právě svou pout po Francii a Německu a byl také překládán do češtiny. Masaryk vyložil, že hlavní pojmy Buckleovy jsou neustálené a jaksi zatemnělé, také metoda že je nesprávná a diletantská, neboť historie je vědou samostatnou a nemůže být zpracovávána způsobem přírodních věd. Jen v jednotlivostech Buckle přinesl znamenitá

pozorování a spis jeho hoden je pozornosti. Také námitkami, které má proti běžné historii, proti pouhému vypravování událostí, oživených leda trochu mravoučnými a politickými úvahami.

A roku 1885 Masaryk vzbudil pozornost zase již jménem nového filosofa. Když o něm přednášel po několik večerů v Umělecké besedě, byla to pro Prahu událost. Od přednášky k přednášce přibývalo posluchačů, že na konec místnosti nestačily. Filosof ten byl Ivan Serg. Kirějevskij, hlavní filosof ruského slavjanofilství. Tu ponejprv literární a vědecké kruhy, ale hlavně takzv. kruhy inteligence slovanské slyšely, jaká je filosofie východní proti západní. Jak Rusové posuzují kulturu západní, náboženskou i uměleckou, jak hledí na vzdělanost, církev i stát, a proč jsou přesvědčeni, že rozervané lidstvo dojde usmíření jen v pravosla ví. Slavjanofilství tedy jako pokus o filosofický názor na svět se stanoviska pravoslavného křesťanství. Kirějevskij řešil s ruského stanoviska takzv. slovanskou otázku. Pro nás Čechy v ní nebylo místa, leč bychom přijali názory slavjanofilské. I v těchto přednáškách Masarykových — jako kniha vyšly až r. 1889 — ozvala se česká otázka náboženská. Tentokráte již v důležitém odstavci, v němž Masaryk předkládal národu otázku, jak chce usmířit naši rozdvojenost náboženskou, minulost husitsko-bratrskou a přítomnost katolickou. „K otázce té odpověděti musí každý Čech, jenž propracovati se chce k celosti a jednotě. Všecky naše vzpomínky nesou se ke starší době, k 15. a 16. století; naši umělci, naši historikové a politikové v ní spatřují velikost národa — ale kolik z nás skutečně prožilo ve svém nitru tu dobu a sjednotilo její obsah s tím, čím žijeme dnes? Nám husitství a bratrství je plané, ceníme v nejlepším případě překlad bible, slovo, literu... toť podstata naší rozdvojenosti a necelosti." Ale proti domněnce, že by propagoval návrat k husitství nebo bratrství, výslovně se ohradil výrokem: „Historie se neopakuje, zpět nemůžeme, nýbrž jen vpřed, ač mnohému se učiti můžeme v době starší." —

Mezi význačnějšími známostmi Masarykovými, jež v Praze navázal, byl Vojta Náprstek a jeho okolí. Již roku 1884 Masaryk přednášel „U Halánků" takzv. Americkému kruhu dam „O studiu děl básnických"; přednášky vycházely v „Lumíru" a vyšly také v osobité knížce. Bylo něco nového slyšet umělecké vyznání víry z úst vědeckého člověka. Nové jistě, když vědec, jenž chce empiricky pěstovat estetiku, zároveň prohlásil, že každý člověk nabývá největšího povznesení a snad i největšího poučení v díle uměleckém. „Poznávání umělecké nejvyšší je poznání lidské. Pravím to, jakožto člověk, který ab-

straktní vědou se zabývá, docela upřímně, jakože zajisté každý člověk největšího povznesení a snad i největšího poučení v díle uměleckém nabývá. Poznání pravého, velikého umělce proto, že k věcem samým se vztahuje, jest nejlepším vystihnutím světa."

Ale kdo tak soudil o uměleckém poznávání, kladl již tím veliké požadavky na umělce a umění. Tato knížka byla pak jen úvodem k pozdějšímu kritickému posuzování naší i cizí literatury krásné. Jestliže se umělecké naše pojmy a požadavky od let 80. zvedly a jestliže umění přestalo nám být jen zábavou, o to Masaryk má zásluhy nesporné. R. 1884 bylo jeho credo velikým překvapením a největším mohlo být některým básníkům školy lumírovské.

R. 1885 vyšla první kniha Masarykova takzv. ryze vědecká Základové konkretné logiky (třídění a soustava věd), kniha určená posluchačům filosofie a kruhům odborně filosofickým. Kniha přinášela pokus o jednotnou a přirozenou soustavu všeho vědění. „K tomu cíli určuje, kterým předmětem jednotlivé vědy se zabývají, jakou postupují metodou, jaké mají části, a ukazuje, jaké místo v soustavě vědění zaujímají. Tím dosahuje, aby v povšechné soustavě lidského vědění místo každé jednotlivé vědy řádně vyniklo tak, aby se poznalo, jak věda jedna s vědami jinými souvisí věcně i metodicky, aby konečně souvislost a vzájemnost všech věd stala se zjevnou."

Nové universitě české chyběl časopis, jímž by nová věda česká uváděla ve známost vědeckou práci domácí i cizí, také však časopis, který by soudně, kriticky obzíral se ve velikém oboru vědění lidského a tříbil zrno od plev. Masaryk to byl v družině, zejména mladších profesorů, kteří se týdně scházeli v pražském hotelu k poradám i dýchánkům, jenž pocítil potřebu listu takového, čím mohutněji vzmáhala se literatura česká a čím vyšších stupňů domáhalo se české školství. Dne 15. října 1883 vyšlo prvé číslo měsíčníku zvaného Athenaeum se šesti redaktory odborných rubrik, nad nimiž vrchním redaktorem byl T. G. Masaryk. List chtěl bedlivě stopovat pokroky vědy v cizině, aby naše mladá universita s nimi držela krok, chtěl revidovat dosavadní bohatství vědecké, dochované po předchůdcích vědeckých, a chtěl kritisovat, co vycházelo nového. V malém národě při nevalném počtu vědeckých středisk byl takový kritický list velmi odvážný. Masaryk si toho byl vědom a proto již v programu listu to řekl: „Jsme sobě dobře vědomi nesnadného podniku svého a hlavně toho se strachujeme, abychom neměli dosti mravní síly vyslýchati druh ode druha, co sobě máme vytýkati v úmyslu arci nejšlechetnějším."

Úloze své Athenaeum dostálo. Byly to tenké měsíční sešitky, ale na každý nový sešitek se dychtivě čekalo, neboť dílem vě-

decká kritika toho druhu byla u nás něco nového, dílem neměli jsme nikdy předtím revue s takovým širokým rozhledem po světových literaturách.

Senzaci způsobil článek Masarykův ve 3. ročníku. Jak zvelebovati naši literaturu naukovou, který se rozšířil na vědeckou anketu v ročníku 4. Masaryk v něm (v červnu r. 1885) pronesl výrok, který se stal po mnoho let okřídleným slovem: „A ještě jeden požadavek mám, ač nerad už teď o věci mluvím: ve všem, co podnikáme, k tomu musíme směřovati, abychom se domohli druhých vysokých škol. Zatím ovšem předčasně by bylo mluviti o druhé české universitě, ale pamatujme na ni všichni. Kdo zná život škol vysokých, dá mně, že máme-li míti jednu universitu, potřebujeme dvě.“ — Stejně důležité bylo upozornění, jež znělo: „Nemylme se: české vysoké školy bez české akademie jsou nemožny. O tom vývoj všech vysokých škol nás poučuje a jen o to běží, jak dlouho na českou akademii máme a smíme čekati.“

Masaryk smí býti nazván organisátorem naší vědecké práce. Organisace taková nebyla před ním žádným naším vědcem tak promyšlena. K nejnutnějším našim požadavkům literárním připočten byl také nový Naučný slovník, a to ne pouhý slovník konversační, nýbrž vědecká encyklopedie, která by znamenala pokrok naší vědy, jejž jsme učinili od Riegrova Naučného slovníku, a která by v mnohých oborech poskytovala jedinou možnost vědecky něco napsati.

Z filosofického Klementina roznesly se zprávy o novém profesoru. O jeho přednáškách neobyčejně vzácných a o jeho přímém, bezprostředním styku s posluchači. Byly to zejména přednášky určené pro právníky O praktické filosofii, při nichž posluchárna nestačila. Prof. Masaryk mluvil k posluchačům jako k mladým mužům, ne chlapcům. Neunášel vzletnou řečí, spíše sám teprve před žáky rovnal své myšlenky a nutil myslit otázkami a výzvami k řešení těch a těch záhad, neboť nikdy se netvářil profesorsky neomylně, jako by sám už dávno znal pravdu celého světa. Žáci s ním přímo zápasili jako Jakub s Bohem a dávali mu i podrážděné otázky, když jim trhal vštípené předsudy a když nesouhlasil na př. se zamilovanými jejich autory. Profesor přímo je k tomu vedl, aby nepřijímali bez výhrady jeho evandělium. „Já bych rád, aby mládež nepřijímala nic slepě, ale studovala a dělala si samostatný úsudek.“ Takové výroky povznášely sebevědomí mladých lidí. Ne k drzosti, nýbrž k opravdovému studiu a myšlení.

Prof. Masaryk přednášel vždy z plnosti života. Otázky dne, které zajímaly veřejnost, nemohly nezajímat mládež. Proto bylo

slýchati v Klementinu řeči o věcech časových, o věcech u nás ze školy vylučovaných, zejména o palčivých otázkách mravních, protože prý choulostivých. Masarykovy přednášky ovšem nebyly pak nudné, nýbrž znepokojovaly a vnášely nepokoj do debat a schůzí i mimo školní síně. To bylo nové. Byl to průlom do soustavy školometské. Neboť většina starších profesorů přednášela na universitě tak, jak se přednášelo na střední škole. Masaryk přinášel nejen vědu, nýbrž i problémy života. Jeden z žáků jeho později napsal: „Masaryk je právě nejenom učenec a profesor, on je i umělec a pedagog, který stojí na výši své doby a je si vědom velikého a těžkého svého úkolu: formovat lidi a jejich duši. Vidí život v celé jeho plnosti, složitosti a tíze, a proto mu filosofie nebyla jen školním předmětem, nýbrž výrazem a klíčem života, život sám.“ — Na přednášky Masarykovy dávali se zapisovat i studenti z lékařské a jiných fakult, pokud to byli studenti, jež pudila zvědavost života a dychtivost osvícení. Ti pak roznášeli pověst o prof. Masarykovi také na jiné fakulty.

Bylo přirozeno, že mezi starými profesory záhy bylo znát řevnivost a netajené reptání proti Masarykovi se všemi vedlejšími důsledky, jichž schopna bývá uražená ješitnost.

Toť obraz první činnosti Masarykovy, kterou se svému národu představil v prvých čtyřech letech jako učitel, vědec a spisovatel.

Bylo zjevno, že přišel člověk nový a člověk nevšední, u něhož se nic neshodovalo s běžnými představami.

Přicházel mladý vědec z německé university na českou a nebyl naladěn pro filosofii německou. V jeho přednáškách školských ozývala se jména filosofův u nás sotva známých, filosofů francouzských, anglických, teprve naposled německých. A celý obor filosofie nového profesora byl překvapující; nejen Pascal, Hume, Buckle, reformace, Hus a Chelčický, nýbrž p r a k t i c k á f i l o s o f i e, která byla skutečně studentům praktickou, neboť byla návodem ke správnému poznávání života a rukovětí naučení pro rozumný a poctivý život.

Přicházel z Vídně profesor a byl uvědomělý Čech a nejen Čech, nýbrž svého druhu radikální Čech, jenž bral své češství jako program založený na Husovi a Chelčickém stejně jako na Palackém a Havlíčkovi, typ nového Čecha. Neboť také jeho slovanství bylo jiné a nové; profesor znal nejen slovanské jazyky a nejen literaturu polskou, ruskou a srbskou, on slovanství ohledával filosoficky: zamítal mlhavý panslavism, kritisoval slavjanofilství a opovrhoval carstvím.

Přicházel filosof-sociolog, ale dával na jevo při každé příležitosti, že mu nedostačuje takzv. školská filosofie a že jí nevěří,

nýbrž čerpá poučení z literatury, četl romanopisce a básníky, upozornil již svého posluchače vídeňského Penížka, aby pro „Národní listy“ přeložil Dostojevského román „Zločin a trest“, ano tento profesor filosofie neostýchal se vyznati: „Moje myšlení vůbec je méně z filosofie a více z literatury; s tím souvisí také moje náchylnost k žurnalismu, jakožto modernímu prostředku.“

Tento filosof byl vůbec výrazná osobnost, individualita: člověk nábožensky věřící, byl protestant, měl odvahu mluvit veřejně o věcech, o kterých se jen šeptávalo, byl sociálně citlivý politik a nepřítel všelijaké diplomacie, obřadnosti a učené nadýmavosti. Přes to stal se duchem družebným a dokázal, že kolem svého Athenaea utvořil družinu profesorů starých i mladých, aby česká věda byla povznesena.

Masaryk šel do Prahy rád i nerad. Rád proto, že našel v Praze hmotné zaopatření rodiny; nerad, protože byl v Praze cizí a že mnohé malichernosti, o kterých ve Vídni slýchal, odstrašovaly ho. Praha zachovávala si od časů Šafaříkových pořád věrně pověst slovanského Kocourkova. Masaryk přesvědčil se o tom také osobně, když přišel do Prahy. Měl však tolik síly, že se tomuto prostředí nepřizpůsoboval a raději na sebe uvaloval hněv mocných osob.

V celku možno říci, že i širší veřejnost projevovala mu přízeň a blahovůli. O to se starali posluchači jeho a čtenáři. Leč tuto přízeň veřejnosti Masaryk rázem ztratil roku 1886, když vypukl rukopisný spor.

Od let 1817—1818, kdy takzv. staré Rukopisy královédvorský a zelenohorský byly objeveny v Králové Dvoře a na Zelené hoře (věřilo se, že byly objeveny, ač byly udělány v Praze), nikdy nebyly všeobecně uznávány za pravé. Prvním jejich odpůrcem byl patriarcha slavistiky Josef Dobrovský. Zejména mezi učenci ruskými a polskými nebylo víry v ně. R. 1886 opětně dostaly se Rukopisy na přetřes ve vědeckém časopise zahraničním. Tu prof. Masaryk vyzval prof. Gebauera, aby o Rukopisech napsal článek do Athenaea, protože dosavadní nejistota nesrovnává se s naší národní ctí ani s pravdou, a v cizině jen si škodíme. Dne 15. února 1886 vyšel článek Gebauerův a dal podnět k několikaleté vědecké vojně, která skončila zavržením domněle starých památek z X. a XIV. století. Když nyní po letech pročítáme důkazy o podvrženosti těchto básní, musíme se divit, kam lidé dali oči a kde měli rozum, že důvodům těm mohli vzdorovat. V oněch Rukopisech, na pouhých 16 listech, je 6000 slov a v nich přes 1000 mluvnických chyb proti staré

češtině a proti češtině vůbec. Ale což, kdyby lidé byli jen odporovali! Oni rdousili odpůrce provazy — vlasteneckými. Vysvětlení jediné: šlo o národní dogma 70 let staré, a dogmata se nezkoušejí, v ta se věří.

Když nyní po letech hledíme zpět, poznáváme, že rukopisný boj byl mezníkem v našem životě. Především mezníkem kulturním — česká universita položila základy vědecké práci proti národní marnivosti a vybojovala vědě svobodu slova proti veřejnému mínění. Tato svoboda otevřela dokořán dveře všem novým směrům, a národ si zvykal slyšet zdůvodněné mínění, byť někdy nepříjemné. Proti víře a proti autoritám — důvody. Klademe důraz v boji tom také na mravní moment a ten jest národu našemu ke cti. Národ projevil znenáhla značnou sílu mravní, když se našli jednotlivci, byť nečetní, kteří nesnesli už národní lži. Jen tak mohla menšina zvítězit proti většině. Po 70 letech byli jsme dost silní, abychom odstranili poblouzení několika národních křisitelů, kteří z romantické ješitnosti chtěli národní naší minulosti dodat lesku podvodem. Dobrý skutek přináší pak dobré ovoce. Žáci těch, kdož odmítali Rukopisy, vyzbrojeni vědecky v jazykovědě, historii a estetice, rozběhli se na staročeská pole, zejména na pole české reformace, a vynesli odtud poklady staročeského ducha nepochybné. Ztrátou falešných Rukopisů naše pravá literatura byla obohacena. Rukopisný boj byl také mezníkem politickým. Když proti učencům vzplanul boj, provalila se na denní světlo chatrná úroveň vzdělanosti naší. A tuto chatrnost představovaly také naše tehdejší strany politické. Nastalo pak nové třídění duchů, ve kterém s obou stran vyloupli se lepší lidé, lidé — noví. Rukopisný boj zrodil v životě našem — třetí stranu. Stranu zatím bez organisace, ale vlivnou. Kdykoli politický historik bude hledat doklady o úpadku staré jednotné strany národní a prvky stran nových, najde je v boji rukopisném. Jsme vděčni mužům, kteří r. 1886 pohnuli národní hladinou; jsme vděčni výsledkům bojů celé nové školy; jsme vděčni za to, že dnes je v českém životě líp, v četných aspoň oborech.

T. G. Masaryk vyvolal boj rukopisný, formuloval jeho cíl a všeobecná pravidla metody a zúčastnil se ho nejprudčeji a nejvšestranněji. Byl duší boje, byl řidičem boje a osvědčil v něm vysoký rozhled i neumdlévající odhodlanost, když mnozí klesali na mysli. Proto také největší část zloby odpůrců a národa jimi poštvaného obracela se proti Masarykovi. Pro něho také rukopisný boj měl nejtrpčí následky hmotné.

Rozprchlo se dědictví po Fleschovi, když prof. Masaryk koupil svým rodičům v Hustopečích útulný dům pro odpočinek s menším

hospodářstvím a svému bratru Ludvíkovi zřídil tam tiskárnu; když musil převzít nakladatelství Athenaea, jakmile vypukl rukopisný boj, když vedl náklad na některé cesty a podniky s bojem tím souvisící. V tom okamžiku pak začala Masaryka trestati c. k. vláda. On sám připomenul něco z té historie českým klerikálům, když r. 1907 jejich hrabě Sternberg vykřikl, že dostal subvenci od vlády. Když jsem šel z Vídně do Prahy, tak asi pravil Masaryk, měl jsem ujednáno s vládou, že po třech letech budu řádným profesorem. Po třech letech byl v profesorském sboru podán návrh, ale pro rukopisný spor nebyl jsem za Gautsche jmenován. Přišla potom jiná ministerstva, která mi po 13 let řádné profesury nedala. Kardinálové a arcibiskupové chodili k císaři mne denuncovat. Každé slovo, které jsem ve svých přednáškách pronesl o Husovi nebo mluvil jsem o tom, jak se měla věc se svatým Nepomukem, bývalo denuncováno. Byl jsem akademickými úřady týrán. Kdybych vám to vše pověděl, styděli byste se prostě za tuto vyučovací správu, jakož i za ducha, který se na universitách v Rakousku chce usadit. Teprve když přišel liberální ministr vyučování Hartel, můj bývalý učitel, nahlédl do mého aktu, napravil křiklavé bezpráví ve formě osobního přídavku. Přídavek jen částečně napravil: po 13 let byl jsem zkracován o služné a přídavek se nepočítá do pense. To je ten přídavek-subvence — není pro to žádného slova — a to uvádí potomek šlechtického rodu a nestydí se přednášeti takové sprostoty. Tedy až r. 1898 stal se Masaryk řádným profesorem, někteří z jeho prvních žáků byli již profesory řádnými a on pořád mimořádným s 1800 zl., jak z Vídně přijel.

Byly však z rukopisného boje ztráty také věcné, národní. Ke zvelebování naší literatury naukové navrhl Masaryk nový Slovník naučný a také k práci přikročil. Za nakladatele získána firma Ottova. Déle než rok konány již přípravné práce podle plánu a pod vedením Masarykovým, ale podrážděnost veřejnosti a útoky novinářské zalekly firmu, slovník svěřila redakci jiné, zajisté na škodu nepopiratelnou.

Jiný podnik Masarykův byl pak zmařen úplně. R. 1885 dal Masaryk návrh na vydávání náboženských památek české reformace, jehož účelem bylo pokračovat v plánu Fr. Palackého, jemuž dal základ svými Dokumenty pro dobu Husovu, svými Urkundliche Beiträge pro dobu Žižkovu až Poděbradovu a svým Archivem českým pro celou dobu husitskou. Masaryk si přál, aby národ poznal dokonale nejslavnější dobu našich dějin z původních pramenů. Sám dal do vínku společnosti vydavatelské tisíc zlatých. Spolek se utvořil, starostou spolku zvolen 7. června 1885 prof. Jaroslav Goll. Masa-

rykův počin však zmařen za bojů rukopisných, neboť zmizela naděje na provedení, když národ věřil, že odpůrci Rukopisů jsou zrádci národa, zakoupení vládou na poškození českého národa. Teprve nyní po revolučním převratu vzkříšen tento plán založením Společnosti musea Husova.

Rukopisný boj byl počátkem realistické revoluce literární a politické. Již v prvém roce rukopisného boje mladší stoupenci Masarykovi založili čtrnáctideník Čas (1887); když ho r. 1889 převzali Masaryk, Kaizl a Kramář a proměnili v politický týdeník, Čas stal se orgánem vyrůstající třetí strany. Ale nedošlo k ní. Strana staročeská náhle pozbyla přízně voličstva přijetím takzv. punktací, na mladočeskou stranu připadlo vedení. A poněvadž realisté v Čase měli také zásluhy o pád staročeský, odpovědní činitelé mladočeští (Jul. Grégr) starali se o to, aby realisté získáni byli k budování nové české politiky. Jednání vedlo k výsledku, všichni tři realisté zvoleni v březnu 1891 do říšské rady.

Strana mladočeská činností Masarykovou získala, činností i taktikou jeho. Masaryk upoutal na sebe brzy oči parlamentu zásadami přesně formulovanými, jistotou a vážností svých projevů i nevšedními schopnostmi řečnickými. Kouzlo řeči těch nespočívalo v umělých prostředcích řečnických, nýbrž v dovednosti přesvědčovati. Z Masaryka mluvilo vždy hluboké osobní zanícení a přesvědčení. Jeho výklad o poměru českého národa a slovanských národů vůbec k Rakousku; o duchovní planosti rakouských Němců, spoléhajících a tyjících jen z Německa; o nebezpečí všeněmeckých dobyvatelů a jejich filosofii („panský národ") pro národy slovanské, o rozpínavosti Pruska, strhl poslance Mengra k výkřiku: „Velezrádce!", ale zároveň srazil Slovany rakouské v celek.

Řeč Masarykova proneseňá 18. listopadu 1892 obsahovala výklad o myšlence rakouské a o otázce české a časopisy psaly, že velikost české otázky, ovšem i její obtíže, nebyly posud nikým ve vídeňské sněmovně tak osvětleny jako Masarykem. Chceme samostatnost českých zemí — pravil — chceme abychom o sobě rozhodovati mohli sami, chceme národní život plný a dokonalý. Všecko, co národ pro svoji státní a lidskou osvětu činiti může a má, to my plně a cele chceme činiti. My nejsme národ malý, o němž rozhodující kruhy v Rakousku zvykly si myslit, že v nejhorším případě může se tak trpěti, mohou se mu povoliti maličké ústupky. Postavení českého národa jest evropské a světové. Národ český nežije odrazem mě-

síčního světla ze slunce germánského, národ náš samostatnou kulturu měl a má, národ náš pro Rakousko i pro všechny národy mnoho již vykonal a pořád vykonává. A tento národ ve vzpomínce na velikou svou minulost chce nyní opět plně jako národ samostatný žíti, chce zase veliké a jen veliké skutky konati. To jest onen idealismus, jenž proti všem nepřátelským mocnostem nás nese. V čem tato naše kultura spočívá, Masaryk vyložil; proti běžné výtce inferiornosti postavil výrok, že v některých věcech český národ předčí rakouské Němce, kteří jsou duševně závislí na Němcích v říši a tyjí z výsledků cizí práce. V tomto století vývoj Rakouska dostává svůj ráz hlavně od národů neněmeckých. Maďaři jsou to, Poláci, my Čechové, Slovinci, všichni ostatní, kteří tomuto kulturnímu vývoji přetvořujícímu Rakousko dávají vnitřní jádro a barvu. Český národ stojí na stráži. Není ho tajno, že jak v Německu, tak v Rakousku celá myšlenková soustava staví se proti nám Čechům: Bismarckova politika, trojspolek, filosofové němečtí i rakouští spisovatelé. Proto český národ staví budoucnost na svém státním právu, poněvadž se mu právo existence odpírá. Proto, pánové, nedivte se, má-li se český lid nejen na pozoru, nýbrž organisuje-li stráž, o níž starší pokolení vlastenecké v Čechách nemělo ponětí.

Tato řeč vyzvedla Masaryka opět i v národě. Možno říci, že politická činnost Masarykova vůbec byla úspěšná — také v delegacích, kde ujal se vřele ujařmené Bosny a Hercegoviny, jimiž Masaryk prošel a kde stesky obyvatelstva vyslechl, ač stopován byl špicly rakouskými — přes to v září 1893 složil mandát. Podnět k tomu daly kyselosti osobní ve straně, ale důvod byl hlubší a byl déle již připravován.

Tři léta praktické politiky stačila, aby Masaryk byl nespokojen s kolísavostí, vlastně ideovou bezzákladností české politiky. Umlouval tedy s přáteli, že se vrátí do Prahy a bude pracovat ve straně i pro stranu literárně. Založil si tedy v říjnu 1893 měsíčník Naši dobu (místo zaniklého Athenaea), dal podnět k Laichterovu Výboru nejlepších spisů poučných atd. A tím začal se nový oddíl Masarykovy národní práce, práce spisovatelská. Jeho mravní úsilí dalo mu mezi přáteli přezvisko „Duchovní pastýř". Směr jím založný nazván realismem: byl to moralism podle ducha a obsahu a jeho metoda vědecká, odpor proti romantismu a historismu a důraz na pochopování skutečnosti.

„Nemá-li život lidí myslících býti řetězem jednotlivých episod — a takového života člověk jen poněkud myslivější a opravdovější prostě nesnese — musí všecka práce myšlenková i praktická založena býti na jistém a pevném základě filosofickém. Buď si základ ten jakýkoli, ale každý, kdo skutečně myslí, jej má, míti jej musí."

Tak napsal v České otázce Masaryk, a životopisci by slušela povinnost, aby ukázal, jaký byl a jest ten „jistý a pevný základ filosofický" života T. G. Masaryka samého, neboť on je právě z těch mužů, kteří v naší době myslili bez odporu nejvíce; z těch mužů, jejichž život nebyl řetězem jednotlivých episod, nýbrž jakoby přesným plánem.

Ode dávna jsem měl dojem, že Masaryk už v mládí určil si přesný plán pro svůj život, že v tom směru podoben je právě nejvíc Havlíčkovi, ač on to ve své jubilejní řeči popřel. Ale nechť byly plány jeho životní jakékoli, všechny byly prováděny přísnou zásadou poctivosti a pravdy, neohrožeností a neúmornou prací. Těžko říci, která z těchto jeho ctností zasluhuje obdivu většího. Čím více Masaryk nalézal překážek a odporu, nedůvěry a výsměchu, tím více přibývalo jeho odhodlání, jeho síly a důrazu. Žádná námaha ho nelekala, chtěl-li dojíti porozumění. Takové muže holandský básník-filosof Van Eeden nazývá královskými. „Královský člověk miluje odpor; neboť odpor buď posílí jeho pravdu nebo ji osvobodí od lži." Není mým úkolem, abych na tomto místě vyličoval, jaký je Masaryk filosof a jakou si sestrojil filosofickou soustavu; toť úkol odborníků.

Masaryk zbudoval nám filosofii malého národa. Nevím, že by takovou filosofii kterému jinému národu byl národní mudřec vypracoval. Myšlenky filosofických soustav určeny bývají odborníkům, úzkému kruhu filosofů, kteří se dávno byli navzájem dohodli o svých cílech, definicích a názvosloví; zajímá je pak každý nový filosofický šroubek, jejž příchozí nový strojník přidělává ke stroji už běžícímu. Masaryk vytvořil soustavu filosofickou novou pro celý národ, složil celý nový stroj, aby se s národem domluvil o věcech vyšších. Všechno na této soustavě jest jeho vlastní práce; myšlenka i provedení, ohnisko i páky a šrouby. Jen to má společné se všemi osvědčenými filosofy, obecně uznanými a velebenými, že význam jeho díla nespočívá jen v soustavě, nýbrž také v jeho osobnosti, v jeho mravním karakteru a té neohrožené práci, kterou uvedl své dílo ve známost národa.

Tím se jeho „filosofie malého národa“ konečně liší od jiné vědy filosofické, že vítězný původce filosofie stává se ne pouhým vědcem, nýbrž — vůdcem. A tím se Masaryk národu na konec stal.

Všecku práci Masarykovu lze tím karakterisovati, zdá se, že vždycky se chápal toho, po čem volala nutnost a potřeba a k čemu měl silný životní popud. Viděli jsme, jaký popud měl z dětství k tomu, aby hloubal o náboženství a sebevraždě, o bolestech chudých a utlačených lidí; viděli jsme, z jakých pohnutek zabýval se před dospívající inteligencí Humovým pochybováním a proč volil přednášku o náboženské rozervanosti Pascalově. Mohli bychom klidně předpokládat, že k filosofování o životě našeho národa puzen byl stejně potřebou dne jako vlastním popudem. Ale Masaryk pověděl to sám a bez obalu: „Já se na politickou činnost dívám velmi vážně. Nijak ji nezlehčuju; nepojímám vědy a filosofie scholasticky, b a m o h u ř í c i, ž e j s e m n i k d y n e n a p s a l ř á d k y, k d y ž j s e m k t o m u n e m ě l s i l n ý c h p o d n ě t ů ž i v o t n í c h. Že přes to stojím i v politice o přesnost a vzdělání co největší, rozumí se moderním lidem samo sebou. My chceme právě politiku skutečně pokrokovou a té bez náležitého vzdělání není. Naše politika musí býti dovršením a pokračováním osvětných snah buditelských, kterými jsme se obrodili — jiné politiky nedovedu uznat, ať se jmenuje názvy sebe hlučnějšími.“

Z těch silných podnětů životních vytryskly tyto práce Masarykovy: Č e s k á o t á z k a (1895), N a š e n y n ě j š í k r i s e (1895). J a n H u s (1895), K a r e l H a v l í č e k (1896) a O t á z k a s o c i á l n í (1898). Tyto knížky psány byly českému národu jako — národní katechismus, v nich Masaryk uložil své učení o duchu českého národa, o poslání národa, o prostředcích, jak plniti toto poslání, aby národ nejen uhájil svůj život v postavení tak nesnadném, jaké má v Rakousku a uprostřed Evropy, nýbrž vypracoval i svou vlastní kulturu a nezůstával pozadu za nejpokročilejšími národy jinými.

Z této Masarykovy národní filosofie některé složky byly příliš nové a příliš bouraly dosavadní tradice; některé působily na národ více, jiné méně.

Masaryk promyslil náš národní program, poněvadž měl k němu silný podnět životní. Poznal náš život politický v parlamentě ve Vídni. Masaryk viděl v letech devadesátých d o b u k r i s e, národní krise. Krise povstává vždy tam, kde starý řád nevystačuje novým poměrům a kdy nového řádu ještě není. Krise je tedy

dobou přechodní, dobou kvasu. Taková byla Masarykova diagnosa o našem tehdejším stavu. Náš program politický stejně jako kulturní má některé nedostatky a proto se již neosvědčuje. P a d á s y s t é m, vady netkví jen v osobách, které jej provádějí.

1. Program náš není dost jednotný a jednolitý. Palacký program, jejž národu dával, sám učinil nejistým a kolísavým, když od programu národnostního přešel ke státoprávnímu a historickému a zase se k národnostnímu vrátil. V letech 90. byli politikové, i politikové jedné strany, kteří stavěli se dnes na ten, zítra na onen program. — 2. V programu Palackého a Havlíčkově se nepokračovalo podle pokroku a potřeb doby; program zastaral. Staročeská strana v národě zastarala, neboť z původní strany politické i kulturní stala se strana jen jednostranně politická a politiku vnitřní úplně zanedbala. — 3. Mladočeské straně náležela značná zásluha o to, že pracovala kulturně a že proti staročešství usilovala o demokratického ducha v politice (proti vlivu šlechty), ale konečně obdrževši vrch, nechala stejně práce kulturní a stala se výlučně stranou politickou. V obou stranách byl konečně nesouhlas mezi programy a skutečným konáním.

Masaryk cítil potřebu revidovat oficiální program národní a kus po kuse navrhoval, jak reformovat a doplňovat. Podstatnou a základní ideu programu buditelského viděl v i d e i h u m a n i t n í, kterou buditelé navazovali na českou reformaci a pomocí níž překlenovali propast mezi dobou starou (reformační) a novou (katolickou). V idei humanitní český národ má svou minulost a v jejím správném duchu má pokračovat. Ideou humanitní byl nám předepsán také program osvětový: práce, vzdělávání, školství, literatura, umění, věda. Nevěřit v převraty a násilí, nýbrž vyrovnávat se prací jiným národům a předhánět je. Neboť v práci a vědění je naše spasení. Tyto metody práce hlásal horlivě Havlíček a jeho se Masaryk dovolával nejčastěji. Humanitní idea dala nám program český i slovanský.

Do programu Palackého i Havlíčkova vloudily se dva neblahé prvky: historism a liberalism. Zejména působila na nás od zahájení konstituční éry Vídeň a německá materialistická filosofie. Tím zatlačována idea buditelská. Dr. Rieger na př. horoval pro národní církev slovanskou. Sladkovský přestoupil na pravoslaví. Oba povolovali liberalismu, co se jevilo zvláště v otázkách hospodářských. Ani sociálnímu hnutí strany nerozuměly. Zato trpěly klerikalism a vliv šlechty ve svých řadách. A tak od r. 1866, ještě zřejměji od r. 1870, kdy svět se téměř přeměnil, staročeská strana a její politika vnitřní i vnější byla bez rady vůči světové situaci, vůči pokrokům kulturním i sociálním. Při tom i po svém politickém pádu zůstávala v držení posic sociál-

ních a hospodářských i žurnalistických. Dědici jejímu, straně mladočeské, nepodařilo se pokračovat v duchu Palackého a Havlíčka. Mladočešství bylo víc osobní než věcné odštěpení od staročešství. Bylo třeba nové náplně obsahu i nové taktiky. Ale ne taktiky libovolné, nýbrž taktiky prýštící právě z české ideje.

To byl obsah té krise národní, kterou Masaryk vypozoroval. Zřízení české university přineslo kvas. Vyrůstaly nové směry a frakce politické, kvas zachvátil umělce i vědce, začalo se hýbat i rolnictvo a živnostnictvo, především studentstvo a dělnictvo. Na léta 90. bude se v historii české vzpomínat. Byla to bouře čistící vzduch, „chaos v hlavě způsobuje křeče ve svalech". Ozvala se anarchie, marxism, materialism, Nietzsche a Stirner, Bakunin a Kropotkin, francouzská dekadence i německá moderna — všecko vířilo v duších českých najednou dohromady, bylo hledání, těkání, zmatek

To byly průvodní příznaky naší krise.

V tomto chaosu a v těch křečích Masaryk byl tvůrčí duch, jenž z chaosu a křečí klestil bezpečnou cestu k světlu. Určil cíl: „Každý nesamostatný národ, je-li jen poněkud uvědomělý, bude se a musí se domáhat své samostatnosti. To se rozumí samo sebou, a pokud se nás týká, není na světě toho argumentu a není té moci, která by nás dovedla udržet v nesamostatnosti, budeme-li vpravdě uvědomělí. Otázka může tedy jen býti, jakými prostředky domáhati se své samostatnosti a ovšem, jak upraviti naši samostatnost v té ‚světové centralisaci'?" (Tak v Naší nynější krisi.) Ale hned dále dodal: „...Míra této samostatnosti nezávisí jen na radikálním programě. Nevěřím ve všemohoucnost státní a tudíž nevěřím ani ve všemohoucnost státu českého. Měli jsme stát svůj a ztratili jsme ho, protože jsme se zpronevěřili pravdě a svobodě, stát neudrží nás a nespasí, my udržeti bychom musili jej. V pouhém státním právu spásy není." —

Nebylo nesnadné nalézti správnou a náležitou formulací všenárodního programu, v němž by všechny ty hlavní prvky — humanita, národnost, státoprávnost, sociální reformy, osvětovost — souladně a v pravém duchu byly sloučeny.

Práci tu Masaryk podnikl v pěti vzpomenutých knihách, jež vyšly rychle za sebou v letech 1895—1898. Když hledíme dnes nazpět na vliv oněch knih, snadněji poznáme, co bylo v nich nového, a snadněji přehlídneme Masarykův plán programový i taktický, rozložíme-li je na jednotlivé složky a prvky a posoudíme, jak která se potkávala s pochopením neb odporem.

ZÁKLADY NÁRODNÍ FILOSOFIE

Masaryk od mládí byl veden k tomu, aby mnoho přemýšlel o národu a národnosti a také o vlastenectví. Narodil se v městě poněmčeném, ale okolí všecko — v městě i na nejbližším venkově bylo české, slovenské. Otec byl Slovák z Holiče, ale v rodině mluvilo se i německy, protože matka přivykla němčině. Tomáš studoval v Brně a ve Vídni na německých školách, ale Morava bylo země česká, a na vídeňské universitě německé kruh osobních přátel Masaryk měl český, až sám se stal předsedou Akad. čtenářského spolku. Jak o sobě, o svém poměru k národu, o vlastenectví mnoho přemýšlel, viděti z toho, že první jeho literární práce nejen byla česká, nýbrž zabývala se právě Platonovým vlastenectvím, jež německý historik Niebuhr vzal v pochybnost.

Nepřekvapuje tedy, že Masaryk, když začal rozvíjet svou činnost v Praze, měl promyšlené názory o národu a co s nimi souvisí, a že pro každého Čecha vyslovil požadavek: Řekneš-li, že jsi Čech, musíš vědět, co máš dělat, musíš mít program.

Má-li vzdělaný a uvědomělý Čech vědět, co má dělat, musí mít nějakou představu o poslání svého národa. O poslání národa každého poučuje filosofie vlastních jeho dějin. Každý národ má svou filosofii. Německá filosofie dějin vštěpuje Němcům, aby se cítili panským národem, jenž je od Boha vyvolen, aby svou kulturu vtiskl celému světu. Francouz chce být učitelem lidstva, aby provádělo heslo nového řádu: svobody, rovnosti, bratrství. Poláci mají filosofii čistě politickou — domoci se samostatnosti, hrdinou je jim Wallenrod.

Masarykova filosofie dějin připínala se na filosofii Palackého, podle něhož základní rys dějinstva českého jest „ustavičné stýkání a potýkání se Slovanství s Římanstvím a Němectvím... a jelikož Římanství dotýkalo se Čechův ne samo sebou, ale téměř veskrze jen prostředkem Němectva, může se také říci, že dějiny české zakládají se vůbec hlavně na sporu s Němectvem čili na pojímání a zamítání spůsobův a řádův německých od Čechův.“ — Při tomto stýkání a potýkání národ český zachránil se vzděláním a mravností, ba v 15. a 16. století vyšší mravností a osvětovou — husitstvím a bratrstvím. Národ český stal se tenkrát průkopníkem svobody, vymaniv ducha lidského ze středověké autority. Musil pro to podniknout veliké boje s křižáky německými, ale zvítězil. Tuto dobu Palacký prohlásil za vrchol a slávu českých dějin. Jeho filosofie dějin odvodila pro náš národ vzor a pravidla života. Po dvou stech letech národ pod-

lehl na Bílé hoře, česká reformace potlačena a duch českého národa udušen protireformací katolickou a absolutismem rodu habsburského. Toto donucení českého národa ke katolictví posuzováno některými historiky jako štěstí, protože prý navrátilo našemu národu pravou zbožnost, pevnější základy mravnosti, tudíž způsobilost k pokračování ve vzdělání svém duchovním na cestách, od kterých odtrhl národ Hus. Tuto filosofii dějin budoval druhý český dějepisec Tomek.

Masaryk rozhodl se pro filosofii Palackého a provedl Palackého ideu přes dobu buditelskou (kdež idea bratrství oblekla se v roucho náboženství humanity) až do svých dnů, prohlašuje jí za ideu živou, příčící se ovšem ideji říše rakouské. Na prahu svého hrobu Palacký naposled se obrátil k národu 23. dubna 1876 a zanechal mu závěť: „Doba Husova jest slavná doba; tehda národ český vzdělaností převyšoval všecky ostatní národy evropské... Třebaf nyní, abychom se vzdělávali a podle ukázání vzdělaného rozumu jednali. Tof jediný odkaz, kterýž bych takřka umíraje zůstavil svému národu."

Masaryk přijal odkaz „otce národa" a vyvodil z něho praktické důsledky a poučky pro Čecha 19. století. Národ český chce být zase politicky samostatný a kulturně svébytný. Chce-li to doopravdy, musí jej národní filosofie vésti k tomu, aby

— přijal mravní zásady Husovy, Chelčického a Komenského;
— aby své češství zakládal na svobodomyslnosti a víře v pokrok;
— aby hleděl vzdělaností všeobecnou, ne násilím, zabezpečit si místo mezi národy ve světové centralisaci, jako vynikal v 15. století.

Takové jsou vlastenecký program i vlastenecká taktika moderního Čecha, určená historií. Všecko naše snažení má mít hlubší a jednotný základ v duchu našich dějin. Náš program dnešní, opakoval Masaryk velmi často, program politický, národnostní i osvětný je proto tak málo účinný, rodivý i plodný, že je příliš abstraktní, nevystihuje plnost novodobých potřeb a neudává prostředků, zejména kulturních.

Ale může být národní program založen pouze na historii? Nemůže a nesmí, odpovídal Masaryk. Proto proti historismu postavil realismus, jenž má otevřené oči pro přítomnost a její diktát. „Historie je skutečně učitelkou života a nám jí býti musí více než jiným. Také byla — ale hlavní učitelkou života je přítomnost, život sám. I nelze si tajiti, že jsme posud více než sluší odvráceni od přítomnosti k minulosti, a v té jednostrannosti tají se vážné nebezpečí pro věc národní." Ma-

saryk vyslovoval takto myšlenku, kterou kdysi už Havlíček vyslovil svým způsobem proti Kollárovi, když pravil proti jeho starému romantismu a staré archeologii: „Mně alespoň jest nyní jeden živý a čiperný slovanský hošík, z kterého něco může být, milejší, než všechny staroslovanské bůžky, co se jich zde vykopalo a vykopá, ulilo a ještě ulije.“ Výslovně to řekl Masaryk v *České otázce* takto: „My musíme k historickému nazírání, k nazírání v minulost přibrati (mimo historickou vědu) ještě vědy, jež historickými nejsou a jež poučují nás o světě, jaký jest a bude, tedy vědy přírodní a sociální. Že k tomu máme přímo i nadání, nejlépe dokazují jména jako Rokitanský, Škoda, Purkyně — o to běží i vědy tyto znárodniti, přivtěliti je do ná, rodního vědomí... My proniknouti musíme tajemnou rouškou přítomnosti, my poznati musíme ten život přítomný a jeho pravé podmínky, a z toho poznání, jež přirozeně musí býti doplněno poznáním historie, musíme smělým čelem hleděti v budoucnost.“ To je druhý úkol národního programu. Nemůžeme jít kupředu s hlavou jen dozadu obrácenou. „Zázračnou mocí páry a elektřiny dána poměrům světovým nová víra, staré hráze mezi zeměmi a národy mizejí vždy více, všecky čeledi, všecka plemena pokolení lidského sblížily se k sobě, dotýkají a otírají se o sebe vzájemně a samožilové každého rodu náležejí napotom do říše bájek.“ Národ český nežije prostě na osamoceném ostrově; proto se musí přizpůsobit světovým poměrům.

Jaké z toho plynou požadavky, o tom Masaryk mluvil velmi obšírně a obsažně ve svém pateru stěžejných knih programových. Ne všichni čtenáři kladli důraz na tytéž dva požadavky. Mně se zdá, že bych mohl *hlavní* ony moderní potřeby našeho národa ve smyslu Masarykově sestaviti takto: Je potřebí

— co největšího vzdělání národa, kdežto vzdělání naše koncem století má nedostatky; je potřebí organisované práce t. j. sbírání všech sil a sileček, aby se národ držel *vnitřní silou*;

— abychom pokrok a svobodomyslnost v naší době projevovali svobodou myšlení, demokratismem, lidovostí a sociálním konáním;

— abychom vnitřní silou usnadnili si boj národní v Rakousku a v soupeřství s národy; ovšem také svou mravností.

Politiku národní, která se na těchto základech má zbudovat, nazval Masaryk prostě — *politikou pokrokovou*. Politik pokrokový, na vědeckém podkladě budující, vynasnaží se podle Masaryka postřehnout smysl české historie, ale bude mít oči otevřené také pro přítomnost a vnikat do smyslu prožívaného

života. Stranu pokrokovou povede pokroková i d e a t. j. víra, že národové mohou pokračovat a zdokonalovat se. Strana pokroková bude mít také svou t a k t i k u, založenou na věcnosti (věcnost není nedostatkem citu a nadšení), na principu života (práce) a ne smrti (revoluce). Politiku bude pokládati však za výslednici všeobecné kulturní práce, proto bude cenit „politiku nepolitickou" a bude hledět využitkovat politicky všech sil a sileček národa. Politika musí podléhat soudu vědy, ale také mravnosti; macchiavellism je přežitkem.

Souvislost pokrokové politiky a mravnosti jeviti se bude u politika v poměru jeho k náboženství a církvi podle Havlíčkova upozornění, že církevní absolutism je poduškou světského t. j. státního. Proto se musí česká politika odcírkevnit. Musí však být i protiklerikální. To znamená pronásledovat náboženskou lhostejnost (liberalism), neboť ona je vítaným spojencem a pomahačem klerikalismu, zneužívání náboženství k účelům světským.

Politik pokrokový, jemuž jde o svobodu a rovnost, bude demokratický a bude čelit aristokracii nejen v politice a hospodářství, nýbrž i ve vzdělání, umění a mravnosti: aristokracie vylučovala ženu z funkcí církevních a vylučuje ji posud z politiky a veřejného života.

Politik pokrokový nebude budovat národnostním úsilím jen českost jazyka, nýbrž samobytnost celé kultury, aby celý náš karakter byl český.

NACIONALISM

První podmínkou Masarykovi bylo, jestliže si měl rozumět se svými čtenáři, aby vyložil, jak on se vypořádal s nacionalismem, t. j. aby pověděl, jak smýšlí o národech a národě vlastním. Proto v České otázce napsal:

„O národech i o národě vlastním může se souditi docela nestranně a není třeba zbožňovati vlastní národ; mně na př. Slováci, protože poznávám jejich chyby, o nic nejsou milejší, než když jsem chyb těch nepoznával. Nepochopuji, proč poznání skutečnosti by vadilo přirozené lásce vlastního lidu, jazyka, národa. V národy zvláště vyvolené nevěřím. Nemám potřeby snižovati národy jiné, aby můj tím vynikal. Poznávám také chyby jiných národův, ale ty mne tak nepálí jako chyby národa mého — mne samého. Uznávám přednosti národů jiných ochotně, ale to na cit můj národní nemá vlivu žádného. Myslím, že je mravní povinností mluviti o národech vlastním i cizím odkrytě: národnostní augurství překáží vlastnímu pokroku."

„Přesvědčuji se pořád více, že o vlastnostech národů soudívá se téměř pravidlem nesprávně neb aspoň povrchně. Lidé na lidech jiných obyčejně vidí jen, co jedí a pijí, jak se šatí, a ty dojmy smyslné a právě proto silné mají pak vliv na úsudek o karakteru — není ovšem snadné poznat duši člověka a národa. Přijímám tudíž úsudky takové co nejopatrněji, ba přímo s nedůvěrou — sám proto úsudku svého pronésti se takořka ostýchám. Stačí posuzovat jednotlivá společenská zřízení, některé jednotlivé vlastnosti duchovní a tělové — vůbec neodvažuji se k paušálnímu ani chválení, ani odsuzování podle zvyku těch, kteří dnes z národnostních vášní a rozčilení žijí."

„Jako při člověku i při národu hledím hlavně na duši a ducha. Jazyk nepokládám za svatý, ale za prostředek sloužící duchu ve zlém i dobrém. Mateřský jazyk přirozeně jest prostředek nejmilejší a tudíž i nejúčinnější. Ve sporech národnostních jde mně především o zápas duchovní — idee a city, mravní cíle mně rozhodují. Pokládám braní jazyka za barbarství bezduchého materialismu a politického mechanismu. Proti hmotě však bojovati chci duchem; proto jsem dávno vystoupil z církve modloslužebného slovíčkářství a národnostního fanatismu. Mravnost — lidskost musejí býti cílem každého jednotlivce a národa. Zvláštní národní etiky není."

„Nespokojujme se slovanstvím a Slovanstvem — studujme vždy Čecha, Poláka, Rusa, Srba. Negeneralisujme ukvapeně; jen ty vlastnosti, které skutečně všem slovanským národům jsou společné v míře stejné, pokládejme za slovanské (všeslovanské)."

CO JE PRÁCE PRO NÁROD

Zola napsal list k mládeži o práci, také Masaryk psal a mluvil o práci. Zola vyslovil se pro fanatism práce vůbec; práce pro praci. Masaryk chtěl vždy práci uvědomělou. Když nedávno jako president psal list organisátorům A k a d e m i e p r á c e (28. prosince 1919), pravil v něm: „Pořád víc si uvědomuji, že velký plán organisovat všechny pracovní síly celého národa je pokračováním pansofických tužeb Komenského. Na vědeckém základě má býti vybudována nejvyšší výkonnost celého národa a státu. Všecka prakse má býti soustavně vybudována na vědecké teorii, veliký plán má vésti všecky pracující a sjednocovati jejich úsilí v přesný pořádek a harmonii. Potřeba usilovné práce ve všech oborech nemohla býti lépe vyslovena nežli Vaším programem. A neběží ovšem jen o práci, nýbrž o p r á c i u v ě d o m ě l o u, o práci, sloužící velkému cíli mravnímu přerodu národa. Abych to však vyjádřil: Také čert pracuje a pracuje mnoho a chytře. Naše národní práce musí uskutečňovat šlechetné tužby, musí býti spravována vznešenými ideály. Nestačí pracovat z donucení, z hladu — práce a co více práce: práce je mravní povinnost každého u v ě d o m ě l é h o o b č a n a Československé republiky. Láska k bližnímu, láska k národu, oddanost k lidstvu musí býti účinnou — kdo nepracuje, kdo vykořisťuje práci jiných, není Čech a Slovák, není člověk."

Tak o práci Masaryk soudil vždy. Byl hlasatelem práce, uvědomělé a účelné. Práce má mravní cenu, ví-li člověk, proč pracuje. Demokracie zamítla starozákonní názor, že práce je kletbou lidí. Demokracie dosadila práci za revoluci jako život za smrt, prohlásila práci za podmínku šťastného života, za požehnání. Ale poněvadž i zlý duch pracuje: vzdělaný člověk pracuje pro vzdělání, osvětu a pokrok lidstva. Která a jaká to práce, o tom Masaryk nenechával své žáky v nejistotě.

Práce pro vzdělání lidu je především totožná s prací pro národnost, jak krásně totéž vyslovil Laveleye: „Založte v kraji obydleném surovým lidem školy, postavte železnici a strpte tiskárnu: po dvaceti letech bude národní cit probuzen k životu; na sklonku druhé generace způsobí výbuch, stane-li se pokus potlačiti jej. Osvětou nabývá člověk sebevědomí a dospívá k tomu, že chce svobodně řídit své kroky. Právě tak se věc má s národy. Jsou-li pohrouženi v nevědomost, dají se vésti i od cizinců. Jakmile nabudou vzdělání, nestrpí více těchto pánů a chtějí se bráti za splněním svého poslání, zbaveni všeho poručenství. Takovým způsobem rodí se otázka národnostní právě z pokroku vzdělanosti." Týmž způsobem i Masaryk se vyslovoval. Práce národní

není než zvyšování vzdělanosti lidu. Není však nejvzdělanější ten národ, který má řadu vzdělaných jednotlivců, nad průměr vysoce vzdělaných: vzdělaný národ je ten, v němž je vzdělání všeobecně rozšířeno, v němž není analfabetů. K tomu má směřovat kulturní politika národní a demokratická.

Práce inteligentova nejlepší je ta podle Masaryka, abys každý myslil na sebe, na své vzdělání. Takto Masaryk mluvil na př. ke studentům v Naší nynější krisi: „Student nejlépe pracuje pro národ, připravuje-li se svědomitě pro budoucí své povolání. Netřeba si lámati hlavu, čím prospějeme národu; jestliže studuješ medicinu, nejlépe národu prospěješ, budeš-li dobrým a svědomitým lékařem; ty zase prospěješ nejlépe, budeš-li dobrým a svědomitým učitelem — jak jinak máme každý pracovati pro národ?“ Heslo „vlastenec“, „dobrý Čech“ je abstraktní a velká hesla sevšedňují. Sevšednělo heslo svobody, sevšedněly nejkrásnější ideje. „V takové době není jiné pomoci, než držeti se pevně starých uznaných pravd mravních a podle nich spravovati kroky své. Vlastenectví, jak se hlásá, nedává pro život těch pevných pravidel, na kterých bychom žili a umírali... Národ — národ není abstraktum... Ty, on, já my všichni jsme národ a milovati ten národ značí milovati hned tebe; tebe, jehož znám, o němž vím, co tě tíží. Nedovedu-li milovati tebe, nemiluji národ, nanejvýše pranepatrnou národu část — sebe. Vidím-li však v národě své bližní, pak vím vždycky docela určitě, jak a co mám jednati; pak moje láska k národu je živá; kde není takové lásky, tam to slovo je fikce, egoism. Český student zajisté přestane společenský život posuzovati s takového mrtvého stanoviska, za to zajímati se bude sociálními otázkami, nejen ekonomickými, ale i mravními a vůbec všemi. Náprava českému životu nebude z vídeňského parlamentu — napraviti se musí vnitřní náš život, a to značí, že napraviti se musíme já, ty, my všichni.“

Přímo varoval Masaryk mládež před životem agitačním a spolkařským, před předčasným novinařením a činností ve službách určité politické strany. Spolky jsou užitečné, vedou-li život ideový. Politické vzdělání je žádoucí a nutné, ale mládež má se k politice připravovat vědecky. „Právník, medik, technik, filosof atd. — pravil Masaryk s hořkou příchutí — ten onen byl politicky činný. Jezdil po zemi a agitoval. Podařilo se mu v Zlámané, Křivé a Malé Lhotě pro svou ideu získat sto lidí, voličů nevoličů — stojí to za to? Jsou ti lidé skutečně získáni té jeho ideji trvale, netoliko na chvilku? Pochybuju. Ale nepochybuju, že by týž akademik všecky ty tři Lhoty a celé byl té své ideji získal úplně a trvale, kdyby napřed byl pilně studoval a přitom všeobecně a politicky se byl vzdělával, zkoušky dobře odbyl

a v té oné Lhotě se usadil jako lékař a uvědomělý občan působil. A teď ještě počítejme: Náš akademik při své činnosti ztratil rok, dva, tři, čtyři — poznává na konec, že musí složit zkoušky, musí počítat znovu a znovu, ale to jde těžko, velmi těžko... Jeho přítel a kolega, který s ním tak neagitoval, ale pilně studoval, je dnes v té Lhotě již koncipistou nebo lékařem a pracuje pro své i jeho ideje..."

Říkává se, že v mládeži má se budit nadšení. K tomu Masaryk odpovídal: Mládež česká, národně uvědomělá, vždycky měla a má nadšení dost, miluje-li opravdově svůj národ. Mládež je nadšená sama sebou, protože je mládež. Bez nadšení by nepořídila nic. Ale důležitější je upozorňovat mládež, kam nadšeně má směřovat. Naše mládež musí mít pevné přesvědčení, nikoli přesvědčení náhodou nabyté, nýbrž přesvědčení zdůvodněné. Zdůvodněné přesvědčení je nadšené i vášnivé, ale není slepé, zejména proti důvodům přesvědčení jiného.

Co platí pro člověka mladého, platí také pro starého a pro každého. Zapomněli jsme se vzdělávat, je třeba dohánět. Od počátku života konstitučního široké vrstvy národa zvykly si čekat od politiky dovršení našeho obrození a spásu. Při novosti konstitučního života zdála se politická činnost být souhrnem a vrcholem národní práce. Nikdo neměl odvahy vystoupit proti těmto populárním názorům, aby se nestal nepopulárním a nezdál být suchým doktrinářem. Ten úděl čekal zajisté každého, kdo v letech 60. a 70. byl by se osmělil národu říkat, že státní a politický život nemá pro národ té důležitosti, kterou mu doba přisuzovala. Jisto bylo, že naše obrození dovrší se až tehdy, až se domůžeme svésprávy v jisté formě politické samostatnosti (na víc jsme se neodvažovali myslit), až budeme cele svými správci a pány svého osudu. Dosažení cíle stávalo se pořád těžším i tak. Ale ani v případě plné samostatnosti státní nesměli bychom přece zapomenout, jaký je problém malého národa v té svíravé „centralisaci světové", kde Palacký pokládal malý stát za nemožný, a jestliže malý národ vůbec může se udržet, tedy jen neúmornou prací osvětovou.

Na tyto výzvy Masaryk myslil, když pravil, že „není pro nás maličkostí, jak se vzdělává naše akademická mládež, budoucí představitelé a do značné míry vůdcové lidu." A když konstatoval věc velmi vážnou a neutěšenou, že „český student nemá dosti vzdělávacích prostředků a proto v míře menší, nežli si přáti, stačí na svůj nesnadnější národní úkol. Nemá vzdělávacích prostředků dost, protože nemáme proň dostatečné odborně a všeobecně vzdělávací literatury a protože nezná cizích jazyků tolik, aby si nastřádal z cizích literatur, čeho ve vlastní se nedostává."

Současně zjišťoval jiný zjev vážný a neutěšený: „Na ten čas čerpají téměř všichni vzdělanci čeští poučení z literatury německé. Myslím, že není v literatuře, vědecké i krásné, ani pět lidí — pravím pět — kteří by se byli vzdělali literaturou neněmeckou tak, že by v jejich vzdělávání německý vliv kulturní nebyl převládal; těch, kteří by docela bez němčiny se byli vzdělali, myslím, že mezi námi vůbec není.“ Chtěli jsme míti svéráznou kulturu českou a myslili jsme německy.

Jsme málo vzdělaní, to opakoval Masaryk v těch letech při každé příležitosti a zrovna bičoval do práce každého Čecha, dokazuje, že naše politika jako u národů jiných musí být založena a provázena hlubší a všestrannější prací kulturní, musí býti praktickým užitím politického a obecného vzdělání vůbec. Čeští politikové musejí to dovést, aby pro věc svého národa užili všech vymožeností pokračující vědy moderní. Není pravda, že naše politická nedostatečnost tkví jen v karakterech, tkví neméně v nedostatku vzdělání a tím v nedostatku určitých a pevných názorů.

Názory Masarykovy o práci národní nezůstaly bez úspěchu. On sám byl arci vzorem pracovitosti a tím své názory podpíral. Kdo zná poměry z let před ním a poměry z let 90. století minulého, přizná, že se u nás horlivě začalo pracovati, kypěla práce literární a vědecká, houstly organisace hospodářské, průmyslové i finanční, a ve všech oborech přibývalo nám vzdělaných jednotlivců. Ve všech pak oborech bylo znáti „neviditelnou církev Masarykovu“.

„Já jsem nikdy nebyl vlastencem, nikdy jsem nevlastenčil," pravil o sobě jednou Masaryk. Čemuž se má rozumět tak, že vlastenčení bylo mu protivou k vlastenectví skutečnému, o kterém člověk nemluví. Čím uvědomělejší vlastenec, tím méně. Vlastenec nedeklamuje: „Já jsem Čech a kdo je víc." Neboť láska k národu a vlasti jsou a mají být věci samozřejmé. Masaryk si však přál, aby i vlastenectví české, zejména u mládeže, bylo uvědomělé. Bude-li uvědomělé, zatouží a potíhne z malosti k výšinám a naplní svůj obsah hlubšími prvky.

„Čím menší je kruh, čím osamocenější je společnost, v níž žijeme, od jiných, tím menší, nechutnější a nesnášelivější jsou naše pojmy, knihy, jež píšeme, a díla umělecká, jež vydáváme, protože nám mimo ně nic není známo, co by nás vedlo ku blahodárnému srovnání a co by nás nabádalo... Kdo mezi vrabci je prvý, není proto prvý v ptactvu... Malí nárůdkové myslí a cítí takořka jen napolo, jejich myšlenky a city mají krátká křídla anebo konečně vykrvácejí v ohromné námaze, potlačujíce násilně národy jiné — všechna jejich kulturní práce má v sobě něco nepřirozeného, nuceného, zato národové velicí, když k žití ducha se jednou probudili, vyšinou se až k nebi a objímají celé člověčenstvo, a to všecko stává se lehce, přirozeně, bez tlaku a násilí proti jiným." — Kollár.

„Čas jest, aby povzbudil se znovu národ náš a orientoval se v duchu věku nového; aby povznesl zrak svůj nad ouzké meze své otčiny, a nepřestávaje býti vlastencem věrným, aby spolu stal se světoobčanem bedlivým a opatrným. Musímeť i my oučastniti se v obchodě světovém a kořistiti pro sebe z pokroku všeobecného." Palacký.

„Jsme už na takovém stupni vzdělání, že to už pražádnou zásluhou není, když je někdo vlastencem; k národnosti své se znát a ji ctít první jest povinností každého vzdělance, zároveň ale i povinností nejlehčí, poněvadž nám nyní už povinnost nastává, abychom národ svůj na výši světového uvědomění a vzdělání postavili a jemu takto nejen k uznání dopomohli, ale i život pojistili. To je náš kosmopolitismus." Neruda.

Masaryk se na takové názory Kollárovy, Palackého, Nerudovy a j. odvolával, když národu a mládeži vštípil své pojmy o vlastenectví. Láska k národu a práce pro národ rozuměly se samy sebou jako city přirozené a čistě lidské. Ale chceš-li uniknout národní malosti, „chceš-li vypáčit svět," musíš mít pevný bod Archimedův: rodinu a národ, o něž se opřeš. Docela přijímal známý výrok Turgeněvův: „Vlast může se obejít

bez každého z nás, ale nikdo z nás nemůže se obejít bez vlasti. Běda tomu, kdo to myslí. Dvakrát běda tomu, kdo se vskutku bez ní obchází! Kosmopolitism — je nesmysl, kosmopolita je nula, méně než nula. V nenárodnosti není ani umění, ani pravdy, ani života, není ničeho.“ A podle Masaryka o nic lepší není naše — slovanství, plané blouznění a mluvení o slovanství, jednotném jazyce a písmě, azbuce a p., slovanský kosmopolitism. V tom smyslu dával za pravdu zase Havlíčkovi. Řeknu-li: „Jsem Slovan“, je to nesmysl, protože: „Jsem Čech“ — s pevným národním vědomím českým. Úvahy o češství Masaryk shrnul: „Kdo není ani všeobecným ani slovanským kosmopolitem, ten i svůj cit národní živě bude mít zakotvený ve své rodné vísce, ba v své rodné chaloupce, to bude pro jeho cit ten bod, z něhož vypáčí ten náš svět český. Láska k vlasti musí být uvědomělá, musí mít docela určitý předmět, cit bez určitého předmětu se rozplývá a chtění nemá, čeho by se chytalo. Nerudovi tím místečkem byla Malá strana; Lermontov ve své známé básni (Rodina) opsal tento určitý, pevný, konkretní cit, právě tak jej opsal Burns (My heart's in the Higlands, wherever I go) a tento silný, pravý cit k vlasti má každý, kdo o vlasti a citech svých mnoho nemluví.“

Masarykův bod byl hodonský domek, z jehož okýnka hledíval na Pleso a Čejkovice, jež mu nejvíc přirostly k srdci.

Tento národní cit člověkův není ve sporu s mezinárodností, kterou Masaryk hlásal jakožto důsledek ideje humanitní. Posmíval se těm, kdož říkají: Člověčkost, láska k lidstvu je pěkná věc, je ideální věc, ba je to věc dokonce oprávněná, ale napřed musíme si zabezpečit národ, napřed musíme zabezpečit státní právo a teprve potom filosofové a humanita mohou řešit své ideální otázky. Odpovídal: Což pak je nějaký časový rozdíl mezi programem národnostním a humanitním? „Národ není mimo, není vedle člověčenstva a proto všecko, co děláme pro národ (dobré i špatné), tím samým děláme pro lidstvo; pro lidstvo samo ani nic dělat nemůžeme, protože nestojí proti, mimo nebo nad národem. Národ je část lidstva, my všichni jsme lidstvo... Pro ideál lidskosti úsilně a prakticky lze pracovat především doma. Jen blázen a fantasta chtěl by, jsa Čechem, těkat po Němcích, Francouzích a je svou prací obtěžovat — doma pracuj a pracuj i když ti vlastenčící policie překáží, tak zní kategorický imperativ humanitní... Mezinárodnost? Nebudeme vykládat, co již opakováno do omrzení, že mezinárodnost není beznárodnost a protinárodnost.“ — Mezinárodnost našich dnů je docela něco jiného než starý kosmopolitism. Mezinárodnost předpokládá národnost. Kosmopolita zříkal se národnosti, aby

mohl být světoobčanem, Čech naopak zvelebuje svou národnost, aby v mezinárodní společnosti měl svůj hlas a význam.

Masaryk věřil vždy v sílu národnosti české a v krásné schopnosti našeho národa. Proto věřil ve svébytnost a svéráznost české kultury. Směr Masarykův — realism chtěl být mezi jiným také pokusem znárodniti všecku vědu a filosofii; znárodnit, ale nezadat vědecké přesnosti; chtěl ukazovat cestu k tomu, abychom svou národní filosofií, duchem literatury a umění a na konec celým životem představovali svou českou kulturu, jinou kulturu, než mají národové jiní a zejména jinou než německou. Emancipovat život náš, umění i vědu od vlivů německých bylo vědomým cílem Masarykovým a sám emancipaci tu prováděl u sebe i svých posluchačův od prvního okamžiku, co v Praze promluvil. Všichni národové mají celkem něco stejného ve svém snažení — stejný cíl; ale nemají stejnou metodu. My Čechové máme dojista úkoly do budoucnosti stejné s ostatními národy, ale neuvědomujeme si je ve své národní zvláštnosti. Naše humanita má jiný pramen a je jiná než na př. Dostojevského všečlověctví spojené s ruskou národností a s pravoslavím — to ruské všelidství chce spasit Evropu, rozřešit sociální otázku účinnou láskou (vina poměrů je vinou všech), ale věří také ve válku a nehrozí se války, protože ona v člověku budí veliké ctnosti, zejména obětavost. Český problém lidství je více náboženský a sociální, a Masaryk proto vybíral z české literatury spisovatele sobě milé, na kterých demonstroval, co pokládal za projevy duše ryze české. Mácha studoval lid a jeho problém český v Máji je: má-li věřit. Němcová má veliký význam studiem chudých lidí, sociální láskou k českému lidu, k uhnětené ženě. Neruda mnoho myslil, jak vybřednout z malosti, soucit vedl ho k „Trhanům", v otázkách mravních je přísný, jakási čistota je v něm. Neznám mohutnějších a národnějších písní nad Zpěvy páteční, napsal Masaryk. V Macharovi již jako mladíkovi (Confiteor, Magdalena) poznával, že náboženský a ženský problém je u něho prvním a stálým. Kunětické si vážil, že přemýšlela o problému čistého muže českého.

„Národnost není jen v jazyce, ale je v státě a politice, v hospodaření a sociálním usilování, v mravnosti a zbožnosti, ve vědě, filosofii a umění. Proto náš moderní program národnostní velí nám obrodně pracovat koncentricky ve všech směrech a ve všech najednou: rozdělit tedy dobře národní práci, sebrat vjedno... Jak by bylo v Čechách jinak, kdyby v každé vísce české byl aspoň jeden člověk, který by procítil celý problém

českého národa a působil třeba v tichosti k velikému cíli. Poznání národního myšlení a úsilí u národů jiných může a musí nás popohánět k závodění — Dále a výš!"

Výklad o národnosti a mezinárodnosti byl jasný. Také názor, že pěstování národnosti má být živé, naplněné láskou, ale uvědomělé, abychom i k politické samostatnosti své využili své samobytnosti a duchovní samostatnosti. Tato česká samobytná kultura že je víc než politická samostatnost, neboť „život státní a politický je jen skrovnější část života duchovního vůbec." — Ani v tom nebylo nejasnosti, když Masaryk učil, že tato samobytná duchovní síla vysvobodí národ také z oné malosti, když budeme stále poznávat, kam jiní národové dospěli, abychom s nimi drželi krok a po případě i vítězně soupeřili s nimi. Což předpokládá, že se u jiných národů budeme učit, že přeneseme celý myšlenkový svět do své domácnosti „a spracujeme pak v sobě vše v celek nový s tím, co jsme s mateřským mlékem už obdrželi a ve vlastech svých seznali." (Neruda.)

A přec! Přece nebyli jsme dosti zralí nebo střízliví pochopit věci, jaké jsou. Vytýkáno Masarykovi, že je studený a suchý, jen odměřeně logický a že srdce jeho neplápolá vlasteneckým žárem.

PRÁCE A REVOLUCE

Masaryk byl od časů Palackého a Havlíčkových první vůdce, který národu postavil před oči problém, jak soudit o revoluci, a prohlásil s největší rozhodností: Já jsem proti revoluci, proti každé násilné revoluci, věřím jen v reformaci, v reformu v nejširším smyslu. Proti revoluci položil práci. Ve vychovatelské činnosti Masarykově, kterou chtěl národ učit demokracii, bylo horlení pro práci nejhouževnatější.

Palacký odvodil z dějin českých naučení, že se máme varovat násilí a revoluce. Když jsme za husitských válek — za reformace — donuceni byli k obraně, zvítězili jsme nadšeností ducha pro ideje, svou mravní zachovalostí a vyšší osvětou. O dvě stě let později podlehli jsme v podobném zápasu na Bílé hoře, protože jsme se odvolali k meči a k násilí, kdežto jsme nepředčili nad své nepřátele vzdělanost ducha.

Mnohem podrobněji a názorněji obíral se revolucí Havlíček právě pozorováním nejen historie všeobecné, nýbrž té současné historie 1848, kterou prožil. Že národ proti politickým utlačovatelům má právo k sebeobraně, rozumělo se mu samo sebou, ale revoluce proti despotům byla mu krásnou věcí, jen když se podařila. Mimo to revoluce sama nepostačovala mu k dosažení a udržení svobody a v takovém případě revoluci pokládal za marnou a škodlivou. „Já vůbec jsem veliký nepřítel revoluce se zbraní v ruce a držím hlavně na revoluci ve hlavách a v srdcích... Kde není národ zachovalý a vzdělaný, tam jest marné svrhovati revolucemi staré vlády, neboť zase se dříve nebo později všechno zlé navrátí, třeba se osoby a okolnosti změnily, a národ nemá z revoluce nic než trošku škody a nepořádku."

Masaryk probudil ze zapomenutí úvahy obou mužův o revoluci mezi současníky. On otázku revoluce znova rozvinul a prohlásil ji za věc první důležitosti, přímo za problém české taktiky. Každý politicky myslící Čech musí si rozřešit otázku, máme-li myslit na revoluci či pustit ji z hlavy. Revoluce byla otázkou Čechům vždy horkou, neboť od reformačního převratu husitského nebylo v národě klidu a pokoje a v Evropě celé 19. století vyplněno bylo revolucemi. V mládeži české, jež se soustředila v takzv. hnutí pokrokovém, vášeň revoluční dřímala pod povrchem a roku 1891 i vybuchla — ovšem spíše jen jako dráždění policie. Masaryk byl neúnavný, aby národ od revoluce odvracel. Vycházel ze své humanitní ideje, ale podpíral své názory i nejmodernějšími myslitely cizími, Engelsem, Plechanovem a j. V Dělnickém kalendáři r. 1895 vyložil své

názory dělníkům: „Minula se revoluce (francouzská) se svým cílem proto, že se zpronevěřila svým vlastním zásadám. Vznikla proti násilí starého režimu absolutistického, vznikla ve jménu svobody, rovnosti a bratrství, ale záhy stala se právě tak absolutistickou jako stará monarchie Ludvíka XIV., francouzská revoluce se zkazila, protože užívala násilí. Dovoleno jest a má jí býti dovoleno bránit se proti násilí i mocí; ale násilí za násilí a opět nové kazí revoluci, společnost nedomůže se svých cílů humanitních, pokud ve jménu lidskosti užívati se bude nelidskosti. To je všecko tajemství sociální reformy ...“

Velkou snůšku dokladů proti revoluci snesl v Krisi: „Já si nemohu pomoci, napsal tam, a musím konec konců vždy dojíti k tomuto závěru: Jestliže bych směl znásilňovat já, proč by nesměl znásilňovati Džingischan. Napoleon, policajt, x, y, luza a nepracující zákeřník? Rozkolnikov ve V i n ě a t r e s t u filosofuje ovšem opačně: Napoleon zabíjel, proč by nemohl zabít Rozkolnikov? Avšak tu právě jest osudný klam a omyl — neběží o to, co Napoleon dělal a co dělají Napoleonové teď, nýbrž o to běží, co mám a smím dělat já! Jestliže já, Rozkolnikov, smím znásilnit, dokonce zabít — proč nesměl by znásilnit Napoleon — tak zní problém m ů j, t v ů j a k a ž d é h o. To jest: jednání cizí nemůže býti samo sebou ospravedlněním jednání nesprávného. Násilí může plodit jen násilí. Násilníkům v Paříži nešlo o svobodu, sic by jí nebyli pochovali v césarismu — svoboda byla dobyta revolucí myšlení, která se generacemi a generacemi připravovala. Podobně u nás násilí a revoluce zašlapala svobodu reformační. Svoboda jen svobodou se utužuje, ne železem a krví.“

Revoluce je podle Masaryka přežitek aristokratický, také tajné spolky jsou institucí aristokratickou. Politická revoluce byla aristokratický sport, dělali ji vždy velcí páni, z dlouhé chvíle se bili, jako z dlouhé chvíle pili a milkovali — nerozumné a nevzdělané masy lidu jim robotily, dávaly jim své dcery a ženy a stavěly jim i barikády, jatky ... Také tajné spolky jsou překonány v naší době jako tajná diplomacie, tajná policie a všelijaké augurství — všecko je to pravým opakem a popřením demokratismu a lidovosti.

Aristokrat si hrál na revoluci a připravoval spiknutí v tajných a zednářských spolcích. Co však nesnese světla božího, nestojí za nic — to platí o všem ve všech oborech myšlení a konání. Kde se uctívá revoluce a spiknutí, tam se udržují v politice a ve veřejném životě intrikáni. V Čechách mají slovo typičtí intrikáni v politice — lidé malicherní a prázdní, ale chytří (chytráctví je vždy malicherné). Čerstvý doklad Masaryk uváděl z těch dnů, kdy knihu psal: „Máme výjimečný stav, který velmi tíží pokrokáře

a velmi škodí dělníkům; avšak nikdo se k otcovství výjimečného stavu nehlásí — politické unicum. Dříve k persekucím hlásili se odkrytě jednotlivci a strany — dnes nikdo neví a nechce vědět, proč vlastně byl prohlášen výjimečný stav. ‚Tajný' výjimečný stav... ‚tajní' politikové demonstrace svými nerozumnými řečmi podnítili a pak ‚rozumně' utekli."

Všechen odpor Masarykův k revoluci končíval v odmítnutí. Revoluce násilná byla mu odporná, pokládal ji za šosáctví. A revoluční taktiku v politice (radikalism, rozbíjení parlamentu) stejně odmítal jako nemoderní, zastaralou.

Co je tedy moderní, nové, pokrokové?

Podle humanity a podle skutečných poměrů — odpověděl Masaryk — nezbývá nám nežli politická a všenárodní taktika práce. Práce a zase práce, práce klidná, neústupná. Jak říkal Havlíček: „Jindy umírali mužové pro čest, pro blaho svého národa; my však z téže příčiny budeme žíti a pracovati." A nejinak Dostojevský v Bratřích Karamazových: Věří v odhodlanost mládeže položit život za národ; věří, že mnohý to míní doopravdy, čestně. Ale Dostojevský zaklíná tu mládež, aby konečně tomu svému národu obětovala svého zdravého, mladého života pět-šest let na trudné, těžké učení, na vědu, slovem na práci. — „Je možné, aby česká mládež této radě nerozuměla, aby nepochopovala, že národ náš potřebuje této oběti nezápalné, nehmotné, této oběti nové a skutečně pokrokové?"

A Masaryk byl přesvědčen, že národ náš nemá příčiny k násilné taktice, třeba žije v Rakousku a pod útiskem. Nejenom je fantasta ten, kdo dnes pokládá za možnou revoluci a očekává úspěch od násilí, revoluční taktika je také zbytečná. „Kde vadí vláda a policie našim učitelům, našim kněžím, našim advokátům, našim lékařům a jiným všem, aby nepracovali a o pokrok lidu se nestarali? Kdo nám vadí provádět v našich obcích takovou správu, správu tak vzornou, že by ji musil obdivovati celý svět? Dá se v rámci platné ústavy pro zvelebení národního života tolik a tolik učinit vlastní prací, že to ustavičné volání po pomoci státu je až smutné." Masaryk mohl se i při těchto pokynech dovolati Palackého, jenž zaznamenal v životopise svém, jak buditelé za Františka I. pečovali o vzdělání národa před očima krátkozraké policie předbřeznové.

Málokterá myšlenka Masarykova narážela v tehdejším vlasteneckém ovzduší na takový odpor jako tato jeho protirevoluční zásada a jako jeho mínění, že lze mnoho pracovat i v rámci Rakouska. Dnešní pokolení sotva porozumí tehdejšímu odporu. Tenkrát se totiž všecko čekalo od českého krále, korunovaného krále. Nemůžeme nic dělat, býval tenor řečí, dokud nebudeme

mít samostatného království. Sedláci nezcelovali pozemky, živnostníci se nezdružovali, politikové nemyslili... protože jsme neměli českého krále. Bez korunovaného krále byly by málem české slepice nemohly snášet vajec.

Když však Masaryk proti aristokratické revolučnosti dal protějšek v demokratické pracovitosti, čekalo se, že o té práci poví ohromující zjevení. Sklamal velice. On provolal heslo zdánlivě nejvšednější: d r o b n á p r á c e! Na drobnou práci rozdrobil i lásku k vlasti a národu, drobnou prací zamrazil bohatýrské sny v umění a vědě, takořka celý život národa i jednotlivců definoval — d r o b n o u p r a c í!

Masaryk pokládal Marxovi za zásluhu, že ocenil drobnou práci. „Posud lidé práce se štítili a štítí, a štítí se právě té práce drobné, práce neúhledné, neokázalé, nerozčilné. Posud lidé žili více sportem než prací — nyní nastává doba práce drobné. Posavadní romantismus musí ustoupit realismu. Prací nejsou jen takzv. veliké činy, prací je také práce mozolná; práce nevykonávají pouze rekové, ale také lidé malí a ponížení, o nichž historie ještě vypravovat neumí; prací není jen obětovat život v lomozném ryku válečném, na nějž upírají zraky nejen vrstevníci, nýbrž i potomkové; prací je obětovat bližnímu své síly a obětovat mu je hlavně prací vytrvalou. Proti starému režimu aristokratického sportu ve filosofii, umění, etice, také v náboženství, nastává nová doba práce demokratické, práce, pravím, nejen fysické, ale i duševní, nové práce v oborech všech."

Nebudiž však nedorozumění stran revoluce. Masaryk byl přesvědčen, že i demokracie smí dělat revoluci. Tu otázku podrobněji probral v díle o Rusku před válkou 1914. Každý člověk smí, ba musí se postavit na odpor proti ohrožování tělesného i duchovního života, ať přichází od kohokoliv a za všech okolností. Každý se má bránit proti násilí. Revoluce může být správným prostředkem demokracie; o její ceně rozhodují mravní pohnutky.

NÁBOŽENSTVÍ A ČESKÁ OTÁZKA NÁBOŽENSKÁ

Rozeznávejme dvě věci: osobní náboženství Masarykovo a jeho náboženské požadavky pro národ.

T. G. Masaryk je muž náboženský. Pravil v jedné řeči na říšské radě (1907), že ve svém životě ani minuty nebyl ateistou. Věří v Boha a nesmrtelnost duše, a modlívá se Otčenáš. Nerad veřejně vykládá, jak dospěl k těmto dvěma článkům svého náboženství. Nebyl by šťasten a nemohl býti živ, kdyby neměl náboženství. Náboženské jeho credo jest výhradně osobní credo jeho, nemá skoro nic společného s konfesemi. Masaryk není katolík a není protestant, ačkoli formálně náleží k církvi reformované. Masaryk však proto není d u ch o v n ě členem žádné církve, že nestojí na půdě zjevení a zázraků. Podle jeho přesvědčení nebylo zjevení a nebylo zázraků. On nevěří a nechce věřit; chce mít přesvědčení místo víry a přesvědčením nemůže se státi nic, čemu odporuje věda a rozum. Rozum mu však dovoluje, aby Ježíš byl náboženským učitelem a vůdcem lidstva. Nikdy nežádal Masaryk, aby stoupenci jeho političtí přijali také jeho náboženství; hlásal, že každý člověk sám má se dopracovati náboženství. Domnívá se ostatně, že kolik je lidí náboženských, tolik i náboženství. Ale soudí, že národ nemůže být beznáboženský. Normální člověk je náboženský a normální národové mají náboženství. Tím méně Masaryk pokládá za možné, aby národ Husův neměl náboženství; aby český národ byl ztratil smysl pro to, co bylo čtyři sta let obsahem života jeho, od Husa až do tolerančního patentu. Jde však o to, jaké náboženství vyhovuje dnešnímu člověku, neboť i náboženství se vyvíjelo a vyvíjí. To trvalé a neměnitelné jest jen o b s a h náboženství a tím obsahem jest: řešení problému věčnosti, t. j. v náboženství si člověk u v ě d o m u j e, j a k ý j e p o m ě r j e h o k s v ě t u a k l i d e m; uvědomuje si, jaký je smysl mého života. Problém věčnosti je to, co najdete ve všech prvcích náboženských a co je právě v podstatě náboženství. Poměr člověkův k světu a k lidem však není nauka, nýbrž praktický život. Náboženství se žije, a proto náboženství nemůže být bez mravnosti, ač mravnost sama není už náboženstvím.

Náboženství zjevené je pro dnešního člověka nemožné. Kdo pochopil vědeckost, vědu a filosofii, ten nikdy nemůže být pro náboženství zjevené, nemůže přijmout za pravdu, že Bůh lidem pravdu zjevil, vlil do Písma nadpřirozeným jakýmsi skutkem. Pravda je pouze jedna a to pravda vědecká, kritikou ověřená a zdůvodněná. Proto i náboženství musí spočívat na přesvědčení, ne na víře. Náboženství začíná sice tam, kde přestává

věda, ale nesmí odporovat vědě a rozumu. Kdo nevěří ve zjevení, postaví se na vlastní rozum. Vždyť, které zjevení je pravé? Křesťané mají své zjevení, mohamedáni mají zjevení, buddhisté mají zjevení. Kdybychom měli rozsuzovati, zase bychom byli odkázáni jen na svůj rozum. Nikoli na cit. Člověk, jenž se vzdal víry ve zjevení a zázraky, jenž pochopuje nezměnitelný řád v přírodě a společnosti, musí si pomáhat sám: musí ten řád přírodní a společenský chápat, musí jej pozorovat a z toho pozorování si dělat pravidla pro své jednání. Takto se sílí důvěra v síly vlastní, důvěra v člověka a v lidstvo samo, sílí se pracovitost. Člověk pochopil, že jen prací pomůže sobě i jiným, kdežto očekávání zázraku jeho energii jen oslabuje a ničí. Kde není zjevení, není prostředníků mezi Bohem a lidmi, netřeba nám kněží a jejich hierarchické církve. Lidé náboženští tvoří jen neviditelnou církev mezi sebou.

Snad tolik by stačilo, abychom pochopili, jaké náboženství jest ideálem Masarykovým pro dnešního, moderního člověka; nanejvýš možno přidati podrobnosti. Bůh dal podle Masaryka lidem ne zjevení nadrozumových pravd, nýbrž pozornost, která je „matkou vědy" a s ní vědění. Mysticism je Masarykovi protivný. „Mystik chce nejvyšší pravdy dosáhnouti jedním rázem, bez logické a vědecké práce," tajemstvím, vnuknutím. Ale úkolem člověkovým je pravdy obsažené v přírodě, v dějinách a v člověku objevovat vědou a prací. Člověk se nemůže modlit, aby Bůh k vůli němu změnil světový řád a udělal $2 \times 2 = 5$. Modlitba může být jen výlev zbožnosti, zpytování svědomí, soustředění duchovní a životní energie; jen to, čemu učí katechismus — pozdvižení mysli k Bohu. — Hřích? Hřích se nemůže odpustit, nemůže se zapomenout, ale člověk chybující může se kát tím, že se odhodlá k lepšímu životu a mravním pokrokem překoná neodčinitelný poklesek. Zevnější pokání — mše, pouti, dary kostelům — nikoho neospravedlní.

Životopisci připadá úkol, aby osobnost, kterou vyličuje, vysvětlil z centrální nějaké myšlenky, aby hledal ono ohnisko, z něhož by celá bytost nevšedního muže vyvírala. Mně jest nesporno, že centrální onou myšlenkou Masarykovou jest náboženství a ty dvě složky jeho: Bůh a nesmrtelnost duše.

On se drží osobního Boha, jenž jest a řídí osudy lidstva. Pro něho není to slepá víra, nýbrž vědecká hypotésa. Co vlastně Bůh je, neví, ale žádný neví, co je ta věčná síla. V životě Masarykově plynula z tohoto přesvědčení, jak si já to vykládám — nutnost pravdivého života: být pravdivým, jednat podle pravdy, jako by boží oči na člověka stále hleděly, jako by na tebe patřila Věčnost. Přijímá-li pak Masaryk nesmrtelnost

duše jako individualista, osobní nesmrtelnost, ne splývání s věčností, důsledek pro praksi životní bylo mu zajisté přesvědčení: Je-li duše moje nesmrtelná, je nesmrtelná už v tomto životě, ne až po smrti, již teď, v tomto, v každém okamžiku a já jsem povinen zachovat ji čistou a zdokonalit ji v sobě všemi přívlastky dobra, vědění a umění; nic neodkládat pro nějakou věčnost vzdálenou. A odtud snad i Masarykův socialism: Není jen moje duše nesmrtelná, nýbrž také duše mého souseda a každého člověka, a já jsem povinen udělat pro druhou duši lidskou všecko, co dělám pro svou. „Věčný věčnému nemůže býti lhostejný," řekl Masaryk.

Může podle Masarykova mínění být člověk vůbec bez náboženství? Odpovídá: Může. Mám zkušenost, že může. „Pro mne bylo trapné — pravil v chicagské přednášce — přesvědčit se, že jsou lidé bez náboženství. Já také myslíval, jak nemůže být člověk bez přemýšlení, bez politiky, bez mravnosti, tak že nemůže být člověk bez náboženství, jako může být bez vědy, umění atd. Buď že zapomněl nebo se o to nestará. Člověk vědecký si může říci: já náboženství nepotřebuji. John Stuart Mill byl vědomě bez náboženství a vyznává to. A přece žádá sebeobětování pro společnost. A vidíte, mně bylo ohromnou zkušeností životní, když jsem se přesvědčil, že lidé bez náboženství nejsou horší než lidé s náboženstvím. Ba často bývají lidé bez náboženství lepší. Italský bandita, než vleze do díry pro krádež, pokřižuje se, a než spáchá loupež, dá na mši. Ale nemusí to být jen bandita; mnoho lidí v církvích a lidé po svém způsobu nábožní nejsou mravní... Přece však člověk, který nábožensky žije, je harmoničtější než ten, kdo ho nepotřebuje. Harmonicky vyvinutý člověk potřebuje vědy, umění, literatury, filosofie, politiky, mravnosti a náboženství."

Masaryk není nábožensky nesnášelivý. Vždy jen žádal, aby lidé o náboženství přemýšleli a aby bylo dovoleno svobodně mysliti. Proto byl i mezi zakladateli Volné myšlenky. Nebyl nikdy proti skepsi náboženské, byl však proti lhostejnosti, neboť skepse pravidelně působila dobře, lhostejnost nikdy. Lhostejnost vede tam, že lidé se stávají nepoctivými Neboť zůstávají-li zapsáni v církevních matrikách, předstírají něco, čemu nevěří, a taková nepoctivost nemůže zůstat bez vlivu na celý karakter; nebo ta jejich lhostejnost je nechutí k myšlení, protože myslit a rozhodnout se je nepohodlné, a lidé takto lhostejní, jsou povolným nástrojem každého, kdo za ně myslí.

Kdo se v životě s Masarykem potkali, všichni byli uchváceni jeho pravdivostí. Ne že by u něho byl vyloučen omyl, t. j. že

by byl neomylný. Ta pravdivost, vnitřní pravdivost působila na všechny, neboť vycítovali, že Masaryk nedovede jinak mluvit a jinak jednat a nedovede vůbec ani mluvit ani jednat jinak nežli podle pravdy, podle svého nejvnitřnějšího přesvědčení. Kdo v životě svém dělo Masaryka pozorovali, všichni poznali, že ta vnitřní pravdivost nedá mu mlčet o poznané pravdě, tím méně o poznané křivdě. Ó často by si člověk posloužil, kdyby mlčel! A ještě by o něm říkali, že jednal vlastenecky a rozumně a jakkoli slavně. O jednom svém případě Masaryk sám jednou řekl: „Já bych se zrovna tloukl, když si vzpomenu, jak jsem vyrazil tenkrát s tím Hilsnerem. A l e n e m o h l j s e m j i n a k, m n ě t o n e d a l o, m u s i l j s e m." Komu to nedá a kdo musí, ten se potom také nebojí. „Nebát se!" také jedno z Masarykových hesel. — To je dílo Masarykova náboženství. Silný a nepřemožitelný je, kdo jedná ze silného přesvědčení, z víry. Silný byl a je Masaryk ze svého náboženství. Byl by ztracen, kdyby nešel za svým přesvědčením. Šel také za svou věrou ve spravedlnost dějin, za svým přesvědčením, že dějiny jsou řízeny soudcem neúplatným, když odcházel do ciziny učinit podkopy pod Rakouskem a jeho přežilou dynastií.

Mnoho by se dalo ještě dokazovat o náboženství a jeho vlivu na skutky Masarykovy, na celou jeho osobnost. Ale již je třeba přikročit k tomu, jak Masaryk soudí o náboženství a společnosti a jak dospěl ke přesvědčení o náboženství a českém národě.

Masarykův výrok, že č e s k á o t á z k a j e n á b o ž e n s k á, stal se svého času pověstným u přátel i nepřátel. Výrok pronesen byl, když Masaryk přednášel o Husovi v Kolíně r. 1895 a když vytištěn byl ve spise J a n H u s, n a š e o b r o z e n í a n a š e r e f o r m a c e. Masaryk, jenž věří, že Bůh jest a řídí osudy lidstva, jenž věří (s Kollárem), že historie národů není nahodilá, nýbrž že se v ní projevuje určitý plán Prozřetelnosti, doptával se dějin českých, jaké je poslání českého národa mezi jinými národy? Slyšel odpověď, že národ náš vstoupil do dějin světových tím, že vzal na sebe úkol promyslit křesťanství a očištěné od nálezků lidských odevzdat všem národům. Náboženství nebylo soukromou věcí Husovou, národ jako celek vzal jeho reformu za svou a podnikl za ni boj na život a na smrt před celým světem. K této úloze národ český měl spravdovou schopnost podle Fr. Palackého. Národ český jest z přirozenosti své zbožný, jako národ slovanský všecek. Zároveň je od přírody mírumilovnější nežli jeho západní sousedé, je svou národní povahou humanní, je přímo představitelem čistého člověctví. Svým přemýšlením i životem vypracoval nejkrásnější dosud církev křesťanskou —

svou Jednotou bratrskou. Bratrství je posud nejčistším národním projevem člověčkosti a české zbožnosti. Masaryk přijal tyto názory Palackého za své jakožto poučení dějin.

Ale poučení přítomnosti je jiné. Národ stal se katolickým, a katolictví je protivou bratrství. Co začít? Český člověk opravdový a myslící chce mít jednotný názor životní, „chce míti přítomnost s minulostí organicky svázanu, chce míti obsah všeho snažení v souladnosti se základní ideou své historie, s Bratrstvím, s humanitou, chce se spravovati vou ideou netoliko proto, že je česká, ale proto, že je správná, že jí nedovede odpírati. Český člověk opravdový, český člověk myslící nepřijímá pustého nacionalismu a prázdného politicismu...“ A toto úsilí, jež hledá smysl české historie a poslání českého národa, vede nás podle mínění Masarykova ku problému náboženskému. „Je to problém českého života a jeho výkladu vůbec. Je to však také náš problém český: K idei Bratrství dospěli jsme svým vývojem náboženským a mravním; idea náboženská však, idea náboženské a mravní reformy byla po více než 400 let přímo viditelným a čitelným obsahem našich dějin. Náš liberalism toho zapomíná, vlastně dělá se zapomínajícím. Ale naše literatura, naše umění i naši politikové bezděky se utíkají do minulosti a zejména z doby reformační váží si předměty své tvorby a politikové ideály své činnosti. Ta minulost, a právě ta nejskvělejší doba měla obsah po výtce náboženský — odsud právě úkol sloučiti obsah této doby s nynějším myšlením, jež v tísni moderních vymožeností, dobrých i špatných, nedovede pochopit a ocenit problém náboženský.“

Úkol je vlastně dvojí: navázat na minulost, ale nezapřít moderních vymožeností. Masaryk představoval si vyplnění úkolu takto:

Každý Čech, který si uvědomuje historii svého národa, musí poznat, jak národ náš po Husovu vystoupení (Hus uznával za autoritu ve věcech náboženství a mravnosti svědomí člověkovo, ne papeže) z devíti desítin husitský, potom bratrský a protestantský násilně byl pokatolíčen. My, potomkové Husa, Chelčického, Komenského poznáváme, že katolická a habsburská protireformace byla duchovním násilím a zatlačením národa do řady národův ubohých, zatemnělých, a že je naším úkolem navázat na svou minulost. Ne ovšem vrátit se do 15. nebo 16. století k husitství a bratrství, nýbrž postavit se mezi první národy, kteří bojují za svobodu myšlení a proti katolicismu a kteří hledají nové lepší náboženství a lepší mravní pravidla života. V tom

smyslu naše reformace je pořád ještě živá, což velmi jasně vyložil v řeči o Husovi, kterou r. 1910 pronesl na Kozím Hrádku.

Masaryk šel mnohem dále nežli Palacký. Palacký hledě na skutečnost, že minulost naše je husitsko-bratrská a přítomnost katolická, podroboval se té skutečnosti, ač sám osobně přál si býti Bratrem. Tím ztrácel však z paměti a plánu politického vědomí o dějinném poslání národa českého. Neboť ztrátou svého českého náboženství národ náš pozbyl i bohatství života vnitřního, které kdysi vytvořil, pozbyl i své originálnosti, na životě tom založené. Kdežto Palackému otázka náboženská vytratila se z programu národního v současném životě a českým historikům, kteří po něm přišli, dokonce již i z osnovy dějin českých: Masaryk, jenž smyslu českých dějin vrátil náboženskost, doplnil Palackého „ideu českého národa". České dějepisectví už nikdy nebude moci otázku náboženskou přejít mlčením.

Česká otázka náboženská není Masarykovi otázkou: zda protestantství či katolictví. Ano, Čech musí umět rozsoudit mezi vyznáními historickými, mezi katolictvím a bratrstvím, lutherstvím a kalvinstvím a musí vydat svědectví pravdě, že konfese protestantské všecky stály výše než církev katolická. Stály výše svým rozumnějším učením, ještě více však lepší mravností. Protestantští národové stali se od 16. století nositeli pokroku a vedou lidstvo: konstituce, parlamentní vláda, republika, demokracie i socialism jsou děti protestantské.

Mnozí žádali po Masarykovi určitější poučení, jak se mají nábožensky rozhodnout. Chtěli by formulku, chtěli by vyznání víry i katechism. Masaryk však řekl jen, co je a co nemá být náboženství, řekl, co vytýká dosavadním církvím (i protestantským): závěr ponechal každému jednotlivci samému. Vždyť ani Kristus nedal definice náboženství a v bibli nenajde se definice, co je církev. Masaryk přestal na vůdčích myšlenkách.

Ze všech složek Masarykovy „české otázky" otázka náboženská byla přijata v národě s nejmenším pochopením. Nepopiratelné jest, že Masaryk otázku náboženskou přímo vzkřísil jako Lazara z hrobu: že zvířil mnoho prachu, že způsobil podivení v lidech, že otřásl lhostejností mnohých, ale v celku vzato úspěch byl malý. Lhostejnost náboženská, k níž vede pohodlí matrikového katolictví, nedá se vyburcovat. A jsou mnozí, kteří už se vzdali víry v náboženský pokrok u českého národa. Třístaletá výchova v katolictví otřásla v lidech nejen katolictvím, nýbrž i vším náboženstvím. Zdá se, že český národ není zralý ani k tomu, aby postoupil k protestantství, které je pokrokem proti církvi římské. A kde k tomu i náklonnost byla — třeba z důvodů agitačně politických, abychom před světem nevystupovali jako

národ katolický — Masaryk zarazil hnutí svým odkazováním k vnitřnímu přesvědčení náboženskému, s nímž se nemá zahrávat. České „Pryč od Říma!“ zamítal.

Rozumí se, že Masaryk prudce odmítal také Voltairovo heslo, podle něhož je náboženství žádoucí jen pro krejčího. Co není dobré pro mne, není dobré ani pro lid, a jestliže lid potřebuje náboženství, jak inteligenti rádi říkají, potřebuje ho i panstvo, ty, on, my všichni. „Lid potřebuje pravdy a poctivosti a proto buď především poctivý každý sám k sobě.“ (V boji o náboženství.)

Socialismus, sociální otázka — je hnutí světové a mezinárodní, ale nejen proto již také české. České i z důvodu domácího, neboť národ český hlásí se k náboženství humanity a demokratický národ má přes 40% svého dělnictva zaměstnaného v průmyslových podnicích, a to právě je horká půda socialismu. Dělnictvo od poloviny 19. století je nespokojeno se svým osudem a čím dále tím více stává se netrpělivým se svými požadavky: aby mělo podíl na výtěžku práce (ba i z kapitálu a z půdy), aby slabý byl chráněn před vykořisťováním silného, aby dělník zaopatřen byl pro nemoc a stáří.

V Evropě učený Karel Marx stal se zakladatelem socialistického učení, které si učinilo cílem změnit základy výroby hospodářské a tím povznésti dělníka. To se stane revolucí, která odstraní soukromé vlastnictví, vyvlastní hospodářské prostředky a zruší mzdový poměr. Za prostředek k této revoluci hospodářské navrhl v slavném revolučním manifestu 1846 mezinárodní sdružení proletariátu s heslem: „Proletáři všech zemí, spojte se!“ Soustavu svou Marx sám nazval vědeckou — proti starším utopiím — a té vědy jeho dovolávají se stoupenci jeho, poněvadž ji pokládají za pevný základ své víry. Zásluha marxismu a dělnického hnutí a jeho učení organisačního je veliká. Nejen tím, že přineslo nové učení o státu, podle něhož účelem politiky je blahobyt všech vrstev národa, tedy také vrstev dělnických, nýbrž i tím, že všechny stavy byly vyburcovány z pohodlí a bezstarostnosti o lid dělný, jenž odbýván býval pouhou dobročinností. Lid nechce dobročinnost, almužnu. A společnost výrobní, třída lidí bohatých nesmí zůstat při učení evangelia, že chudé máte vždycky s sebou, nýbrž musí pracovat k takovému řádu společenskému, aby chudých vůbec nebylo. Dělnictvo marxovské odmítlo také učení křesťanských církví, které odkazovaly chudé k nebesům, kde teprve pravý a blažený život věčný nastane, kdežto země je pouze slzavým údolím a život na zemi vyhnanstvím z ráje. Ono chce život blažený už na zemi.

Masaryk podrobil v Otázce sociální vědeckou soustavu Marxovu vědecké kritice a dokázal, že ideový základ marxismu i důsledky praktické z něho vyvozované jsou nesprávné, jistě nevědecké. Což se konečně ukázalo po padesáti letech samo sebou, neboť ani kletby, ani věštby Marxovy se nesplnily, a směr takzv. revisionistický v samé vlasti Marxově to doznal. Ale podvracením marxismu se nesprovodí se světa — socialismus.

Masaryk socialism zařadil jako nezbytný článek do národního našeho programu. „Otázka sociální — řekl už v České

otázce — není pouze otázkou dělnickou, jako r. 1847 nebyla pouze otázkou selského lidu. Otázka sociální není otázka pouze třídy a kasty, jest otázkou všech. Povoliti nátlaku dělníků poskytnutím všeobecného práva hlasovacího jest rozřešením otázky jen částečným a negativním; otázka musí býti rozřešena celá a positivně, a to znamená osvětliti a otepliti hlavy a srdce všech, znamená duchu dáti moc nad hmotou, znamená potlačiti sebelásku... Organisování sociální demokracie vybízí nás všecky a netoliko politické strany, abychom s lidovostí to vzali doopravdy..."

V Otázce sociální Masaryk řekl to ještě důrazněji, že socialismem nerozumí jen marxism. „Sociální otázka — toť veliký fakt vší té bídy hospodářské a společenské vůbec, bídy hmotné a mravní, kterou všichni a stále máme před očima, ať se díváme na přepych boháčů nebo nouzi proletářů, ať pozorujeme život v městech nebo na venkově, na ulici nebo v domácnosti. Sociální otázka — to dnes znamená neklid a nespokojenost, touhu a strach, naději a zoufání tisíců a milionů." —

Tedy socialism — ano. Marxism však — ne. Neboť není tou pravou soustavou, jsa založen na materialismu. Materialism ten ani v přítomnosti nevidí a neuznává jiných idejí kromě hospodářské. Popírá vliv náboženství, vliv umění a jiných kulturních složek. Vyloučil z člověka cit, ztratil etiku a všecky činnosti lidské kromě hospodářství. Materialism tudíž nedovede stanovit účelu světa a života.

Ale nejen v celku, nejen v soustavě Masaryk nenašel uspokojení; také v jednotlivostech podvrátil názory Marxovy a Engelsovy. Marx dokazoval — aspoň v historii moderní — že veškeré boje politické jsou boji třídními, že všecky emancipační boje tříd přes svou nutnou politickou formu točí se konec konců v okolo emancipace hospodářské. Masaryk dovodil však, že „v 19. věku vidíme vlivy a přímé působení náboženství a církví: vedle církve a do značné míry proti ní stojí moderní stát a politické úsilí vůbec; v našem století má nepoměrnou důležitost princip národnostní; v naší době působí organisace kulturní, literatura a umění, školství, filosofie, žurnalistika atd. Vedle těchto sil máme dále význačné rozdělení obyvatelstva na města a venkov, kromě toho společnost biologicky je organisována podle stáří. Máme konečně nejrůznější spolky a společenstva a máme takzvané veliké muže a jejich vlivy, a to vlivy netoliko nežijících, nýbrž i mrtvých a dávno mrtvých... a to všechno je bojem dvou tříd?"

Společnost moderní není složena jen ze dvou tříd — z kapitalistů a proletářů. Ale tato složitá společnost nežije také jen bojem. „Život není samým bojem. Nerozpakuji se tvrdit, že lidé

všech tříd také cítí svou vzájemnost, že je mezi lidmi a třídami pocitu upřímné lidskosti ne sice přílišné, ale více, než různí materialisté nám namlouvají. A ten cit lidskosti má vliv a vliv patrný. Marx sám toho ve svém Kapitále uvádí dokladů několik, uváděje různé (nedělnické) inspektory a funkcionáře anglické, kteří pro dělníky dělali dobré zákony. Já dále tvrdím, že vzájemný poměr lidí a tříd do značné míry je také spravován rozumem; já tvrdím, že dnes a již dávno mnoho hlav o stavu společnosti a její budoucnosti přemýšlí hodně intensivně a upřímně, a že také tyto myšlenky mají vliv patrný. Já tvrdím, že na př. i dělník je si toho vědom, že do značné míry se svým zaměstnavatelem má totožný zájem; třebaže na jedné straně má proti němu odpor, zejména je-li třídně uvědomělý, přece na druhé straně také počítá. Řekne se: vypočítavost, egoism. Také egoism. Ale lidé jako z egoismu bojují, tak také z egoismu nebojují." Masaryk připouští, že jest i třídní boj, ale uvádí doklady, že ten boj má jiný smysl než marxistický. Jedním z dokladů jest osvobození českých sedláků z poddanství r. 1848. Zasáhl stát. A přály tomu osvobození i některé vrchnosti. Působil také průmysl nátlakem, protože zabíral pro sebe síly. Boj o svobodu sedláků neměl rázu třídního.

Materialism překážel také Marxovi, aby náležitě ocenil práci duševní. Říkal, že „síla pracovní je především přírodní látkou přeměněnou v organism lidský," to Masaryk prohlásil za materialism příliš nevědecký. Uznává však, že veliká část práce takzv. duševní není vyšší a cennější než práce dělníkova. Mnohé práce inteligentní jsou mechanické a šablonovité a nevyžadují více myšlení, než musí myslit obyčejný dělník. „Prostá dělnice nebo řemeslnice (ostatně i žena profesorova neb úředníkova), která při svých skrovných prostředcích vede domácnost a přitom slušně odchová pět krků, myslí mnohem více a intensivněji než člověk, jenž po 20 let proseděl ve škole a nakupil si stoh různých vysvědčení... Od této obyčejné práce duševní musíme lišit práci vyšší, práci tvůrčí. Ve vědě, filosofii, umění, politice, inženýrství — všude. Všude liší se skutečný myslitel a umělec od „nádeníka". Kategorie ty nejsou posud přesně ohraničeny, ale jsou a mají význam veliký. Také v hospodářství."

Proti Marxovu učení o kapitálu Masaryk připomenul, že sice všecku tu bídu dosti zná, ale že přec není pravda, že jedinou a hlavní příčinou bídy dělnické je kapitalism. „Chtít všecko zlo, tak jak Marx, odvozovat z kapitalismu, je přepínáním; slabosti, nedostatky, chyby a špatnosti lidského rozumu a srdce nepryští se z jediné lakoty a požívavosti tak veliké minority, jakou jsou kapitalisté. Marx má o smyslu života z gruntu nesprávný

názor. Chyba ta netkví pouze v materialismu, v odhadování hodnoty světové podle měřítka hospodářského — bída pryští se hlavně ze všeobecné slabosti lidské, mravní a rozumové."

To byla Masarykova teorie. V praktických případech však Masaryk uznával většinu požadavků dělnictva, politických i sociálních, za spravedlivou a proto vždy cítil za svou mravní závaznost požadavky ty všemožně podporovat. Viděli jsme Masaryka, kterak roku 1895 v dobách zápasu o pátou kurii zajel do Brna přednášet pro všeobecné volební právo; viděli jsme roku 1900, jak vyjížděl na Kladno, za veliké stávky hornické. Tam přednášel o práci osmihodinné a doklady statistickými a vědecky zjištěným pozorováním dokazoval — oprávněnost a prospěšnost práce osmihodinné. Při říšských volbách 1901 strana Masarykova nekandidovala, ale pro požadavky dělnické vzbudila ruch petiční, a podařilo se jí opatřit více než 1000 petic. Za Masarykem šla inteligence a její pomoc znamenala nejen podporu dělnictva, nýbrž i buzení svědomí v řadách takzv. měšťanských.

Předák soc. demokratický Karel Dědic vzpomněl r. 1910 Masarykovy účasti v socialistickém hnutí českém. „Maje psáti, řekl, o vlivu prof. Masaryka na dělnické hnutí v Čechách, činím tak s největší radostí, neboť jsem úplně přesvědčen, že málokdo dovede oceniti činnost prof. Masaryka tak jako soc. demokratické dělnictvo... Odchoval velkou řadu inteligentů, z nichž část je činna též v našich řadách a ti, již roztroušeni jsou v různých táborech, dívají se aspoň modernějšími brýlemi na socialism. Prof. Masaryk, ač sám je odpůrcem Marxova materialismu, účastnil se činně všeho, co naše strana podnikala. Jest spoluzakladatelem Dělnické akademie a svou radou i pomocí valně přispěl k jejímu rozkvětu. Ve volbách páté kurie byl prof. Masaryk agitačně činným, mluvil na schůzích voličských a psal provolání k ženám. Než počalo vycházeti „Právo lidu" jako deník, zúčastnil se některých našich porad a odvedl ve prospěch „Práva lidu" sbírku 1000 zl., jež byla kvitována pod heslem „Veritas". Když vypukla pověstná velká hornická stávka, tu prof. Masaryk s největší ochotou odebral se do revíru kladenského a řečnil na táborech stávkujících" atd.

Jiný soc. demokrat Alois Šašek zaznamenal, kterak r. 1907 v plzeňském „Pekle" prof. Masaryk přednesl cyklus šesti přednášek „O vývoji novodobého učení socialistického", kterak ho na prvé přednášce poslouchalo 2000 lidí a kterak od neděle k neděli zájem a okruh posluchačů rostl. „Přednášky Masarykovy v Plzni pomáhaly bořit velkou hráz maloměšťáctví a vlévaly do duší chudých českých lidí zápal a nadšení, do jejich myslí pak světlo."

Masarykova zásluha o socialism spočívá v tom, že socialism pozvedl z třídy dělnické nahoru do všech tříd společnosti. „Socialisace celého politického a národního života — toť úkol také nás nedělníků... Jestliže se v nás to české svědomí skutečně probudí, pak budeme nejen milovat bližního, nýbrž láska k bližnímu se uskuteční sociálními zákony. Budeme usilovat o to, abychom nuzných a chudých neměli.“ (Přednáška ve Val. Meziříčí 30. března 1907.) Masarykova pozornost k socialismu učinila do české společnosti nedělnické veliký průlom. O socialismu promluvil nedávno jako president, vidět, že problému věnuje pozornost ještě větší nežli kdy jindy.

Starší pokolení i mladší někteří vrstevníci bývali dotčeni, že Masarykův program je tak málo nadšený. Přehlíželi důležitou věc: čím Masaryk nahražoval nadšení. Starší náš program složen byl z nadšených hesel a dal se pěkně deklamovat, aby obecenstvo unášel. Masaryk položil důraz na praktické pokyny. Jeho program byl prospěšný a služebný. Vždyť sestavit program není tak těžké. Obtíž nastává, když má být snesen s oblaků a položen před dělníky, sedláky, živnostníky, vzdělance a fabrikanty. A toho živlu praktického je právě u Masaryka více nežli v našich programech dřívějších. Výzva „pracovat pro národ“ může zníti vzletně, ale návod praktický je praprostý: buď dobrým řemeslníkem, dobrým učitelem... Co budeme nadšeně mluvit o národním ideálu, o národě a vlasti, když „češství mé je částí života mého, které pociťuji ne jako slast a rozkoš, však jak vážnou vrozenou povinnost?“ (Machar). Jenom člověk zvrhlý nemá té povinnosti. Důležito však jest věděti, jak se národní ideál provádí. Masaryk obnovil starý český ideál podle ducha času, vojsko na pochodu však nenechal bez orientace. Nebo vyjádřeno civilisticky: zákony Masarykovy provázeny jsou co nejvíc prováděcími nařízeními, která jsou promyšlena jako zákon sám. Masaryk přednášel praktickou filosofii nejen studentům, nýbrž i národu. A co hlavního: Masaryk dal pojmu vlastenec živý obsah, mravní obsah. Vlastencem přestal být v českém národě, kdo jezdil na tábory řečnit, vlastencem stal se ten, kdo konal práci uvědomělou a vůbec pracoval!

Spisy Masarykovy z let devadesátých jsou nejdůležitější a snad vrcholnou složkou jeho působení v národě. Způsobily vzrušení, debaty pro i contra. Dr. Kaizl na př. vystoupil proti Masarykově teorii humanitní a bránil liberalism. F. X. Šalda z kruhů mladších nazval Českou otázku těžkou knihou a J. S. Machar

mluvil přímo o „české filosofii", kterou obsahují Česká otázka a Krise. Pravil: „Vzdor všem politickým analysím jsou to knihy filosofické, živá, hluboká filosofie národa, lidu, člověka". Názory Masarykovy se ujímaly a obec stoupenců nebyla malá, ani se neskládala z lidí bezvýznamných. Masaryka již zase nesla přízeň národa, když v Čechách uhodilo.

Uhodila polenská vražda. Zavražděna u Polné v blízkém lese dívka, jejíž vrah nebo vrahové nevypátráni. S antisemitské strany hozeno do veřejnosti podezření, že vraždu spáchal židovský pobuda Hilsner a že to byla vražda rituální. Židé prý potřebují křesťanské krve ke svým bohoslužebným obřadům. Hilsner také před porotou kutnohorskou odsouzen a zjevně pod vlivem té pověry. Jeden z vídeňských Masarykových žáků ptal se svého učitele, co tomu říká. Masaryk vyslovil se ostře proti pověře, a žák uveřejnil dopis v „Neue freie Presse". Tak byl prof. Masaryk stržen do vřavy. Hájil svého přesvědčení brožurkou „O nutnosti revidovati proces polenský" a stal se předmětem útoků zpátečnických a radikálně vlasteneckých stran. Útoky si veřejné mínění zpopularisovalo ve výkřiky, že Masaryk hájí židy. A kdo pak by hájil židy jinak nežli za židovské peníze?

Jestliže kdy Masaryk musil pocítit bolest, hořkou bolest života, bylo to ve dnech, kde známé kruhy seštvaly proti němu studentstvo vysokých i jiných škol, které jej přepadlo v přednáškách, zamezilo je a Masaryka insultovalo. To bylo největší ponížení, jehož se mu dostalo v životě. Od mládeže!

Ne, Masaryk nehájil židy. Vystoupil proti pověře a hájil křesťany české. Hájil národ český před Evropou, aby se nedomnívala, že uprostřed Evropy žije národ, který ve středověku stál v čele světového pokroku, který však na sklonku 19. věku propadl pověře, za kterou se vzdělaní národové musejí stydět.

Byli také někteří, kdož zazlívali Masarykovi vystoupení jeho, protože šlo o mizerného, hloupého a škaredého žida. Příčilo se to jejich estetice. Masarykovi však nešlo o žida ani škaredého ani hezkého, o bohatého ani chudého, nýbrž o — člověka, na na němž očividně spácháno justiční násilí. Ti, kdož takto pochopili vystoupení Masarykovo, říkali naopak, že to byl boj osvěty s tmou, a Masaryk že nikdy v životě neprojevil ušlechtilejšího a většího heroismu nežli v tomto boji za věc zdánlivě ztracenou. Bojoval za české jméno a za osvícení temných lidí!

Když Masaryk psal knihu o krisi, řekl: „Připouštím, že po desítiletém neloyálním boji proti snahám mým jsem snad poněkud roztrpčen. Ale nechci být nespravedlivý.“ — Když za Hilsneriády (1899) postavilo se proti němu zfanatisované studentstvo a insultovalo jej, byl více než roztrpčen, a jestliže neopustil vlast, zabránila to jen paní Masaryková, leč netrvalo to dlouho. Trpělivost jeho byla vpravdě houževnatá. Zdá se, že byl sobě vědom staré (ač ne příjemné) zkušenosti, že jako původní spisovatel i původní myslitel musí sobě vytvořiti v národě nejdříve své ovzduší, aby mohl být přijímán a ceněn; musí napřed národ povznést tak vysoko, jak vysoko sám stojí, aby mohl být viděn a slyšen.

Nebylo to po desíti, bylo to až po dvaceti letech. Ani to ne všeobecně. Ale na rozhraní věku mohli jsme aspoň přikročit k založení vlastní strany, které se Masaryk dlouho vzpíral. Ještě když dopisoval Českou otázku a Naši nynější krisi, napsal: „Já nepochybuji, že by realism politickou stranou být mohl, ale pokud se mne týká, já skutečně nechci.“ Masaryk spíše se klonil k tomu, aby realism (aspoň jako metoda) zapustil kořeny ve všech stranách, zejména aby názory v *České otázce* uložené daly všem stranám podnět ku přemýšlení. „Nečekám spásy od žádné strany; — tak končil onu knihu — ale budeme nepřemožitelní, jestliže ve všech stranách a třídách bude větší počet mužů opravdových a myslících, kteří beze všeho umlouvání a viditelného spojování, každý v kruhu svém, pracovati budou za stejným cílem. Jako viditelná církev žije církví neviditelnou, tak i my jako národ budeme bezpečně žíti, jestliže nás značný počet spojeni budeme tím tichým souhlasem, jenž vzniká ze správného posouzení našeho postavení světového a ze správného vysouzení toho, co a jak kde kdo máme pracovat. Pokud se nerozšíří tato neviditelná strana lidí opravdových a myslících, kteří se nebojí, když toho potřeba, pravdě dáti svědectví i veřejně, všecka viditelná organisace nám nepostačí. Studie tyto jsou jen úvodem a vlastně vybídnutím k možnému programu a ustálení takovéto strany — —“

K založení strany došlo 1. dubna 1900. Splnily se podmínky: členů neviditelé církve ve viditelných stranách přibývalo. Na založení viditelné církve realistické naléhal jsem já, neboť jsem si přál, aby realistická práce psána byla na jeden účet, na svůj vlastní účet. Organisace by naši práci jen podporovala. Od jara 1899 konal jsem přípravy k založení deníku. Když pak přišla na podzim ta hnusná historie vraždy polenské, nutila nás,

abychom se semkli k obraně také svého vůdce. Jak přibývalo stoupenců Masarykových, na to ukazoval seznam odběratelů Času. Z Masarykových posluchačů, ze čtenářů Času i Naší doby vyrůstal kruh oddaných stoupenců jeho, kteří někdy sami volali po zřízení strany. Dozrál již, jak se mi zdálo, onen okamžik, kdy Masaryk vytvořil kolem sebe legii lidí mladých i starších, kteří už byli s to, aby jeho názory pochopili a jeho plány jali se uskutečňovat. Proměnil jsem Čas v deník a obnovil agitaci pro stranu. Masaryk konečně vyslovil souhlas.

Tak za přítomnosti 400 osob „U Štajgrů" v Praze 31. března a 1. dubna 1900 založena Česká strana lidová. Předstoupila před veřejnost se známou tehdy „červenou knížkou" v níž obsažen byl rámcový program strany: 1. všeobecný program politický; 2. program jazykový; 3. program hospodářský a sociální; 4. program kulturní a školský. Zároveň vyložen v ní poměr nové strany ke stranám ostatním, předchozí historie strany, a přidán referát o sjezdě samém. Sjezd byl zajisté povznášející jak shodou názorů v podstatných věcech, tak oním zvláštním ovzduším, takořka rodinným, jež provázelo stranu až do jejího zániku za války a po němž všem bývalým členům strany dlouho se bude stýskati. V těch dnech Masaryk blížil se padesátce. Bylo jí také vřele sjezdem vzpomenuto při společném obědě toastem dra. Fr. Veselého. Prof. Masaryk odpověděl, že v životě svém nepronesl ještě přípitku a že to, co nám říci chce, poví při odpoledním jednání. Zmínky zasluhuje, že na tento sjezd přišly pozdravy ze Slovenska a z jihoslovanských zemí, neboť již i tam a také mezi Rusíny tvořily se kroužky Masarykových odchovanců v omladině.

Rámcový program strany lidové jest utříděním a přesně formulovaným jádrem předcházejících knih Masarykových, částečně i Otázky sociální. „Česká otázka" v článcích národního katechismu. Takový program měla jen strana Masarykova. Odtud se vysvětloval značný vliv programu toho na všechny strany. I na ty, které živily se myšlenkově namnoze jen odporem proti realismu a přec mu nevědomky víc a víc podléhaly. Mnohá hesla, protivníky divoce potíraná, nepozorovaně stávala se jejich majetkem. Byl to program vyhovující vědeckým a sociálně-politickým požadavkům 20. století. Byl to program ryze český a lidový, neboť vybudován byl v duchu dějin českých a chtěl konat politické úkoly sociální, jež národu ukládala i minulost Bratrská i naléhavá přítomnost. Byl to program politické samostatnosti podle požadavku sebeurčení národů i světové svébytnosti české. A byl to program, podle něhož mohlo se pracovat prakticky a hned.

Jak si Masaryk představoval obrození politických českých stran, pro něž psal svých patero knížek v letech 90., takovou si přál mít i novou stranu. Byl by nejraději založil stranu, která by se jmenovala „Česká jednota bratrská". Báli jsme se toho názvu, neboť byl by nám ukládal velikou zodpovědnost a byl by dával odpůrcům zbraň, aby nás vinili z nadýmavosti duchovní, jako že se vydáváme za České bratry. Strana chtěla být a byla nedělnickou stranou demokratickou a pokrokovou.

V květnu 1905 připojila se ke straně pokroková secese stojící za Osvětou lidu a Al. Hajnem a strana přijala název: česká strana pokroková. R. 1907 posílena byla dočasně stranou pokrokových zemědělců, která založena z podnětu národohospodářského pracovníka V. Karhana. Současně při straně vytvořila se organisace pokrokové mládeže a přivinula k sobě i mládež nestudentskou, mužskou i ženskou. Sjezdy touto mládeží pořádané v Hradci K. (1909), v Chrudimi (1910) a v Plzni (1912) byly živým kvasem.

Strana Masarykova nebyla veliká; r. 1907 měla dva poslance na říšské radě (Masaryka a Drtinu), od r. 1911 jen jednoho, Masaryka samého. Strana neměla moci, ale měla veliký vliv. Je jisto, že vliv strany založen byl hlavně na prof. Masarykovi. Mužové originální, silné bytosti nemívají hned vlivu na masy. Ani v politice. Na masy působívají často lidé menší a docela i bezvýznamní. Ale bylo by marno popírat, že i vliv velikých mužů časem se dostaví a nikdo ho nedovede zastavit, čím více lid se začne vzdělávat. S počátku ho arci není vidět. Vlivu Masarykova neviděli lidé domácí, tím méně mohl jej pozorovati A. Denis, jehož tak překvapovalo, že straně Masarykově dostávalo se při volbách nejmenšího počtu hlasů a že kruh jeho přátel nebyl nikdy veliký. Denis příliš utkvěl na tom, že se díval jen na organisaci viditelnou, ale domácí pozorovatel v prvním desítiletí našeho věku již znamenal, že neviditelných stoupenců bylo mnoho a přibývalo jich rok za rokem.

Všichni, kdož byli svědky Masarykových přednášek nebo schůzí volebních, byli překvapeni, čím a jak Masaryk získával prosté, neučené posluchače, kdekoli promluví. A získával je právě názory, které ve veřejném mínění byly nepopulární. V měsíčníku N e d ě l i, jenž vycházel ve Valašském Meziříčí, líčil v březnu 1910 účastník Masarykovy schůze a přednášky: „Přistoupil k předsednickému stolu, bez poklon a řečí podal předsedovi a ostatním dvěma třem občanům ruku, po zahájení prostě povstal a začal vykládat, ne kázat, ne rozčilovat, ne poučovat, ale klidně vykládat předmět schůze. Pomyslete, že Masaryk r r takových veřejných schůzích voličských, kde bylo

silné procento žen a lidí neznalých problémů naší politiky, vykládal celou otázku rakousko-uherského vyrovnání, že vyložil celý historický vývoj problému maloživnostenského, otázku socialismu a klerikalismu. A jeho poslanecké řeči mezi voliči! Mluvívá často přes dvě hodiny, a nikdo neodchází ze schůze před koncem, nikdy nebylo nepozorného šumotu, kašlání, celé shromáždění zrovna visí na ústech řečníkových. Bez agitace, na prostý plakát sejde se lidu, že místnost nestačí. Prostý, chudý rolník, podruh valašský — netušili byste v něm žádného zájmu o politiku — neváhá přijet a přijít hodiny cesty po špatných polních cestách, čekat a prostát hodiny v nepohodlí a dusnu přeplněné místnosti a vracet se několik hodin cesty v noci domů... Úspěch Masarykův u našeho lidu snad je v tom, že nikde z jeho řeči nevycítíte *úmyslu*, *snahy* získat si souhlasu a přízně. V tom je náš lid — nedůvěřivý vůči každému cizinci a zaujatý proti inteligenci — pronikavým pozorovatelem a nevěří pánům, kteří nejdou mezi lid, až když něco od něho chtějí.“ —

To musí být všeobecně připomenuto, že *Masaryk nikdy lidu nelichotil*. Jestliže pak lid nejprostší mu rozumí, tajemství toho úkazu spočívá v tom, že Masaryk sice myslí jako filosof, ale mluví jako obyčejný člověk. Vynechává definice, terminologii a dovede je nahradit výkladem, příkladem, přirovnáním. „Hluboké přesvědčení a moudrost vyjadřuje se prostým slovem, mnoho řečí dělá zchytralost a planost.“ —

V jedné své pražské přednášce r. 1906 Masaryk mluvě o církvi a škole, užil prudkých slov o katechetech a potlačování volného slova ve věcech náboženských. Jaký by to byl Bůh — tak asi pravil — aby potřeboval ochrany policie a konfidentství katechetů! Pro tuto řeč Masaryk měl dva procesy. Předně 18. dubna konalo se přelíčení k žalobě 308 katechetů, kteří se cítili být uraženi na cti. Masaryk byl uznán nevinným. Potom za tajného líčení stál 23. května 1906 před čtyřčlenným senátem pražského soudu zemského, aby se zodpovídal ze zločinu rušení náboženství. Za záclonou zasáhla temná ruka hierarchie. Byl to poslední pokus její, aby Masaryka zbavila profesury a existence. Pokus se nezdařil. Událost ta došla pozornosti v celé říši i za hranicemi, a bylo velmi zdrcující pro žalobce, že Masarykův obhájce dr. Bouček mohl obhajobu provésti také tím, že přečetl říšský německý list *Die Christliche Welt* s článkem dra. Walt. Schmidta o Masarykovi jako náboženském člověku. Za hranicemi věděli, co popírali domácí lidé. Němec onen se ptal svých čtenářů: „Dovedete si představit, že by Eucken byl pronásledován pro rušení náboženství? V Rakousku bylo by to možné.

Zde člověk, který náboženství nemá, bude pokládán za křesťana, pokud se podrobovat církvi. Ale míti náboženství, přemýšleti o něm, zastávati se ho, může v Rakousku přivésti do žaláře. To je klerikalism.“ —

Byla to jen episoda v životě Masarykově, ale významná, neboť byla pokračováním v úsilí, jež zahájil 20 let předtím arcibiskup Schönborn, jenž osobně jel do Vídně žalovat k císaři, že Masaryk je neznaboh, že kazí mládež a doporučuje sebevraždu.

Po vydání Otázky sociální nastala u prof. Masaryka delší pausa v literární práci. Až do vydání velikého dvousvazkového díla o Rusku nevyšla z jeho péra žádná větší kniha. Do vídeňského parlamentu vstoupil až r. 1907.

Vskutku ona literární pausa je pouze zdánlivá. Masaryk nevydal velké knihy, zato řadu drobných spisů. Kdyby se k nim připojila řada přednášek z let 1890—1907, bylo by to knižně několik svazků. Z oněch drobných spisův uvádím tyto:

1. Mnohoženství a jednoženství, 1899.
2. Osm hodin práce, 1900.
3. Právo přirozené a historické, 1900.
4. Ideály humanitní, 1901.
5. Naše politická situace (řeč ve Velimi), 1901.
6. Desorganisace mladočeské strany. Organisujme se ku práci, 1903.
7. Jan Hus, Třetí rozmnožené vydání, 1903.
8. V boji o náboženství, 1904.
9. O svobodě náboženské a volnosti přesvědčení, 1904.
10. Přehled nejnovější filosofie náboženství, 1905.
11. Národnostní filosofie doby novější (přednášky v Jičíně), 1905.
12. Inteligence a náboženství (Hádání v Hradci K.), 1906.
13. Zrcadlo katechetům, 1906.
14. Politická situace, Poznámky ku Poznámkám, 1906.
15. Přednášky v Americe, 1907.

Řada přednášek z oněch let, jejichž obsahy zůstaly otištěny jen v časopisech, souvisí se založením politické strany.

Na tomto místě vhodno je zaznamenati, že není v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku většího města, aby Masaryk nebyl v něm měl přednášku nebo schůzi nějakou. Jest i mnoho vesnic, kde přednášel. Takových cest on užíval k poznání českého života městského i venkovského a přímo soustavně — aspoň se tak podobá — volil si pro prázdninový pobyt vždy jiné a jiné kraje — také ve smíšeném území, aby viděl a poznával

život průmyslový a zemědělský, národnostní a politický. Tak se stalo, že pražský universitní profesor mohl za všeobecného volebního práva 1907 kandidovat v městské skupině (11 měst) moravského Valašska a že tam byl zvolen.

Nejvýznamnějším stal se několikaletý pobyt Masarykův n a S l o v e n s k u. Masaryk našel si letní byt ve vsi Bystričce, poblíž Turč. Sv. Martina. Prvý rok jeho pobytu byl v roce stých narozenin Kollárových v r. 1893. Kollárovské slavnosti v rodišti básníkově Mošovcích a v Martině 1. a 2. srpna byly maďarskou vládou zakázány. Přes to aspoň mládež slovenská, shromážděná v Turč. Sv. Martině, vydala se — bez cizinců, kteří z Martina byli vykázáni — do Mošovec a položila věnce na místo rodného domu Kollárova. V tu dobu z Bystričky přicházel do Mošovců prof. Masaryk s rodinou. Nepobyl u místa ani tři minuty, když za zády rodiny ozval se žandarmův hlas: Jménem zákona vás vyzývám opustit místo. Neboť na tom místě nesmí prý se konat žádné shromáždění. Když se společnost octla již v ulici, četník ještě strhl pušku s ramene a namířil bodák na společnost. Zděšený chlapec prof. Masaryka utekl. Prof. Masaryk přistoupil k veliteli žandarmů a hlasitě konstatoval, že útok na společnost učiněn byl zezadu, bez rozkazu velitelova a s porušením předpisův. Když se v místním hostinci společnost zastavila, prof. Masaryk na pozdrav mládeže slovenské odpověděl delší úvahou, v níž pravil také: „Přišel jsem sem se svými dětmi, abych jim ukázal rodiště Kollárovo. A co se stalo? Sotva že jsme stanuli na prázdném místě, na němž oheň zničil rodný dům Kollárův — bodáky nás rozháněli. Stojím v boji politickém, ale bodák proti sobě namířený viděl jsem jen v Uhersku, v této prý vlasti svobody. S prázdného místa rozehnali nás bodáky. Co by se bylo stalo, kdyby se tu byl shromáždil všechen ten slovenský lid? Věru, smutno je mně, že ve své otčině, v kolébce svého otce, že tu bodákem jsem byl poučen o tom, že nesmíme tu být věrnými následovníky Kollárovými. Co chtěl Kollár? Co jest idea Kollárova? „Buď člověkem!“ to je dvěma slovy idea Kollárova, na které zbudoval svou ideální vzájemnost slovanskou. V Uhersku nesměli bychom být lidmi? Slabý stát, slabá společnost, ve které Kollárovy ideje jsou zločinem.“ — Brzy po té řeči přišli četníci také do hostince a vytlačili „jménem zákona“ hosty i z Mošovců.

Masaryk nikdy nezapomínal na Slovensko. Literárních prací a povzbudných pokynů je mnoho uloženo v Naší době i v knihách jeho, také v Čase. Studenti slovenští těšili se zvláštní pozornosti Masarykově, a jestliže vystoupením mladší generace Slováci i staré školy vzchopili se konečně na obratu století k aktivní práci i politické, toť zásluha Masarykova. Nynější ministr

dr. Vavro Šrobár několikrát již vypsal, jaký vliv měl Masaryk na mládež slovenskou, jež studovala v Praze. Již r. 1890 pozval k sobě čtyři členy Detvana (byli to Bencúr, Šrobár, Nádaši a Smetanay) a ukládal jim, aby založili v Praze měsíčník slovenský, o finanční pomoc že se jim postará. Nenašel u studentů dost porozumění. Slovenská mládež pražská nebyla si ještě dost vědoma úpadku slovenského a kromě toho vliv Martinských byl ve studentském spolku ještě silnější nežli realistických novotářů a Masaryka samého. Staří Slováci bez politické prakse zabývali se tím horlivěji politickými sny. Jedni hlásali dogma, že z Ruska od cara přijde spasení, druzí věřili ve Vídeň. Obě utopie měly jednaký účinek na život: uspávaly inteligenci, neorganisovalo se hospodářsky, noviny byly plané — všude čirý fatalism. Na všech polích Slovensko bylo v úpadku. Finanční úpadek jediné velké banky zarazil podnikání. V literatuře planý romantismus. V církvích mrtvo; duchovenstvo nejen katolické, nýbrž ani protestantské nedělalo pro lid nic, měnilo se v církevní byrokracii. Lidový časopis měsíční neměl ani 3000 předplatitelů a jediný martinský deník měl sotva tolik set. Lid byl nevědomý, nevěřil pánům a v nouzi věřil nepříteli jako příteli. Na Slovensku vládl úředník, žid a zeman a maďarisace pronikala do krve i kostí.

Zatím slovenská mládež v Praze prožila hnutí takzv. pokrokářské i proces Omladiny a poznala Českou otázku, Naši nynější krisi i Havlíčka. Až o martinských slavnostech 1897 došlo k novým plánům. Tenkrát zástupci mládeže šli již k Masarykovi do Bystričky sami. Masaryk načrtl před nimi plán časopisu a vlastně do podrobností promyšlený plán žádoucí práce na Slovensku: politický, hospodářský, osvětový, nábožensko-církevní, jazykový a národnostní (poměr k Maďarům)... „Řeknou vám, že kritikou a polemikou kazíte svornost a odhalujete slabosti svého tábora. Ale úpadek nastal při svornosti. Pravda jakživa nemůže být škodlivá, a potom se bez ní zakrývají slabosti a chyby naše. Zkusme pracovat při nesvornosti. Nepřítel má větší strach před národem, který sám sebe kritsuje."

Tenkráte mládež již rozuměla Masarykovi. Dušan Makovický a Vavro Šrobár zapsali si výklady jeho a rozšířili je v opisech jako program. Po roce — v červenci 1898 — vyšlo prvé číslo „Hlasu", měsíčníku. Myšlenky Masarykovy podmanily si mladou generaci úplně a stará generace ustupovala nevědomky i vědomky. Do roku 1910 Slováci měli už tři lidové týdeníky a z jara 1910 i „Slovenský deník" v Budapešti. V časopisech Masarykovy strany jevila se stále součinnost se Slovenskem; „Čas" proměněný v deník 1900, přinášel každý týden v pondělí

„Slovenské věci", jichž prvým pisatelem byl M. R. Štefánik. Nevedlo se mladým Slovákům dobře. „Národnie noviny" zejména je odmítaly, Hurban Vajanský jim zlořečil stejně jako velebný pán Fr. Jehlička, jenž Hlasisty zařadil mezi neznabohy, kteří vedou lid slovenský k záhubě. Nezapomínejme, že před vystoupením Hlasistů více nežli čtvrt století neslyšeli jsme, aby Slováci měli v uherské sněmovně poslance, aby se na Slovensku vůbec volilo. Po roce 1898 nastal rušnější život i hospodářský, zejména finanční. Rozproudil se život v novinách, hospodářský život se probudil a do uherské sněmovny vešlo — sedm slovenských poslanců. R. 1899 Masaryk už nejel na Slovensko, nýbrž do Bystřice pod Hostýnem. Nebyl vítaným hostem maďarské vlády, ještě méně však starým Martincům, zejména Vajanskému, jenž „falešného proroka" obtěžoval nejbohatším slovníkem slovenských nadávek. Símě Masarykovo však vzešlo. „Málo ludí vie, že otcom dnešného živého ruchu v mladej generácii na Slovensku je právě prof. Masaryk," napsal r. 1910 dr. Vavro Šrobár.

Jiná temata přednášek Masarykových obírala se myšlenkami u nás málo známými: studentským životem, hnutím ženským, šířením abstinentismu, čistotou pohlavního života, uměním pracovat. Knihovna „Středy" vydala jednu z těch přednášek: O etice a alkoholismu.

Jednoho oboru nesmí být ještě zapomenuto, totiž toho, jak Masaryk zdůrazňoval tělo, zdraví těla lidského.

Starost Masarykova o národní zdraví, tělesné zdraví jednotlivců nebyla menší nežli starost o zdraví duchovní. Psal a mluvil mnoho o národní hygieně. A především obracel se k mládeži. Co promluvil v první své řeči ke studentstvu (r. 1889 v Časopise českého studentstva), to rozváděl podrobněji v četných přednáškách pozdějších.

„Mládež má také právo (řekl tenkrát 1889) býti skutečně mládá, má privilej ideálního přátelství. Vedle opravdovější práce, péče o ušlechtilou zábavu a o zdraví je nemenší povinností mládeže. Proč by 3000 mladíků — tolik je v Praze studentů na vysokých školách a akademiích — nemělo mít na př. znamenitý pěvecký sbor akademický? Nebylo by milé a pěkné, kdyby takový akademický sbor několikráte do roka pozval své příznivce, aby se občerstvili zpěvem? ... A proč by se nemohl studentstvem pěstovati tělocvik? Nemohlo by býti ne-li 1000, tedy aspoň několik set Sokolů-akademiků? A zase by naše obecenstvo vídalo studenty a tím by interes o ně rostl. A tak mohlo by studentstvo pěstovati šerm a jiné sporty, na př. veslaření. Tím vším udržovala by se svěžest, mládí a přátelství, utužovala by se mezi mládeží ušlechtilá pospolitost ... Blažen, kdo v mládí je mlád!" Toto Puškinovo

slovo bylo vždy heslem Masarykovým. Když pokroková mládež konala sjezd v Hradci Králové r. 1909, opět k ní mluvil: „Nejen práce, i odpočinutí, zábava je stejně podstatnou částí života. I pokrokový člověk chce mít zábavu, v níž by se projevoval volný člověk. Přemýšlejte o tom, jak se bavit. Pozoroval jsem na počátku jistou formálnost a ceremoniálnost v obcování — to je česká chyba vůbec, ten starý pan Franc tkví nám ještě v těle — zbavme se ho a buďme volni. Učte se také hrát a vstoupit do Sokola, to se rozumí samo sebou. To není problém. Když mohu kde pracovat, všude musím jít. Sport i tělesná výchova je kus sociální a politické výchovy. Francouzský sociolog dobře rozpoznal, že Angličané mají ve své hře krásnou souhru, která chybí Francouzům, u nichž dbá se předností jednotlivcových. Podobného cos je i u našich her. V tělocviku se vychovává láska k poctivosti a čestnosti. V tom byl význam Sokolstva. Vaším úkolem jest, abyste tuto instituci dovedli k novým metám."

Björnson v Norsku vystoupil proti Ibsenovi a jeho stoupencům ve studentstvu a kázal město od města, ba ves ode vsi, že Ibsenovi se špatně rozumí, když jeho jménem hlásá se v o l n á l á s k a. Masaryk jeho příkladu následoval. Ve svých přednáškách o mnohoženstvi a jednoženství především stavěl ideál moderní ženy a žádal stejnou pohlavní čistotu mužovu i ženinu před sňatkem. Mylný názor jest podle Masarykova přesvědčení, že pohlavní život anebo pohlavní pud jest nejsilnější a pro člověka nejdůležitější a že zdržel ivost škodí. Jen v jednoženství, v jednomužství je skutečná záruka síly, živoucnosti a pokroku. „Není-li jednotlivec, nýbrž rodina pravou společenskou jednotkou, pak musíme hledět, aby rodina byla očištěna, posvěcena. Národ, žijící polygamicky, ještě se neprobudil, spí, mravně a duševně." Manželství má být manželstvím duší. —

Komu záleželo na národním zdraví, ten přirozeně bojoval i proti alkoholu. V českém národě pije se snad nejvíc po Bavorsku a některé naše horské kraje v Čechách, na Moravě a na Slovensku jsou zamořeny alkoholem. Celé kraje nám degenerují. Etika a náboženství, které trpí pijáctví nebo docela je podporují, jsou etikou a náboženstvím smrti. Kde Bacchus zatápí, sedí za kamny Venuše. Sedí tam i karban i jiné zločiny. Umírá pokrok a idealism a vkrádá se materialism s otroctvím tělesným i duševním. „Nový a vyšší světový a životní názor, o který zápasíme, abstinenci vyžaduje a schvaluje. Nový a vyšší světový a životní názor jest v poslední instanci tvořením karakteru, abstinence jest jedním z prostředků." Už v řeckém zákonodárství Lykurgos ve Spartě, aby si snáze udržel podmaněné kmeny, měl je k pití; věděl, že národ pijanův je národem otroků.

Roku 1905 pravil Masaryk: „Slyšel jsem letos v Gdansku pěkné, ale hrozné slovo. Tam řekl jeden duchovní, když mluvil o boji Poláků a Němců: ‚Budoucnost patří tomu národu, který bude méně píti!' A je tomu tak. Národ, který více pije, neomylně podlehne tomu, který je střízlivější... Bez pití život v každém ohledu jest krásnější. Člověk nepijící, který má svěží všecky své smysly, uvidí tolik krásného v životě, přírodě, společnosti, ve své práci, o čem se mu ani nezdálo, pokud byl ve své alkoholické mlhovině." —

Masaryk nikdy nic nehlásal, čeho sám nedělal. Život rodiny jeho byl prostě krásný. O tom je mnoho psáno od těch, kdož k Masarykovům chodívali. Masaryk sám byl vždycky Sokolem a posud jezdí na koni. Byl střelec a vycházíval na Slovensku na medvědy. Byla doba, kdy on i celá rodina jezdila na velocipedu. Nežli jsme vstali ráno. Masaryk už se vracel z vyjížďky na Mělník nebo z jiného okolí. Všechny děti Masarykovy pěstovaly nějaký sport, veslařství, lawntennis, ba i football. Když r. 1899 přijeli do Prahy studenti university oxfordské na zápas kopané, Masaryk pozval je k sobě na diner, aby slyšel, jak se sport pěstuje v Anglii, a často byl vídán na Letné, aby se podíval na matche. — Abstinentem stal se roku 1887 po návratu z Ruska; snad vlivem Tolstého. Tehdy také přestal kouřit.

Do této životní periody Masarykovy spadá i druhé poslanco vání na říšské radě ve Vídni.

Když Masaryk vstupoval r. 1907 do vídeňského parlamentu, byl jeho poměr k Rakousku jiný nežli r. 1891. Tenkrát Masaryk byl Rakušan a dělal rakouskou politiku. Zdálo se, že osud českého národa je navždy svázán s Rakouskem. A když tak, český politik musil mít zájem na tom, jaké to Rakousko je a bude. Vyslovil se v rozkřičené tehdy řeči strakonické (1891) pro rakušantství. Ne pro starorakouské Es gibt nur eine Kaiserstadt, nýbrž pro kulturní a politickou práci, která je v souhlase s naším lidem: povznést Rakousko a jeho správu. Na výtky, že nemáme mít zájmu na Rakousku a že nám po ostatních rakouských zemích nic není, Masaryk odpovídal: Na tom nám musí záležet, aby Rakousko se stalo státem moderním, pokrokovým a demokratickým, když v něm žijeme. A poněvadž parlament je hlavní oporou demokracie proti absolutismu, Masaryk vždy shledával v něm živly, s nimiž by Čechové mohli pracovat o reformě. Tak také smýšlel, když se r. 1900 zakládala jeho strana. Upřímně a bez výhrad. Politický program strany lidové byl positivním

programem rakousko-českým, program otevřený, ne politika na schovávanou.

Masarykova positivní politika nebyla však nikdy oportunismem. On nikdy nevzdával ani vlásku ze svého češství na prospěch rakušanství. Žádal, aby nás Čechy Rakousko přijímalo takové, jací jsme, a ne takové, jakými nás chce mít. Toto stanovisko pozdější politika positivní opouštěla a dělala ústupky z pokrokovosti i demokratičnosti.

Když náš český oportunism ještě věřil, že dynastii a představitelům státu musí záležet na udržení a na neodvislosti Rakousko-Uherska proti snahám Němců a Maďarů, kteří z říše dělali vasalský stát duchovní Říma a mocenský Berlína, tehdy Masaryk dávno již byl ztratil důvěru ve vyžilou a tupou dynastii. Spoléhal už jen na národy rakouské a na pokrokové strany v nich, doufaje, že se v nich vzkřísí moderní smysl. Byl dalek toho vzdávati český národ na milost a nemilost dvora a jeho okolí. Masaryk znal dvůr i Vídeň lépe nežli jiní politikové čeští a zejména opovrhoval císařem Františkem Josefem I., jakožto věrolomcem, jenž několikrát zrušil císařské slovo českému národu, že se dá korunovat. Ještě méně si však sliboval od následníka trůnu Františka Ferdinanda, paralytika, člověka surového, násilnického, člověka bez vzdělání, mozku i srdce. Proto Masaryk za druhého svého poslancování vzdával se víry v Rakousko. Stál příkře v opposici proti vládě, dávaje na jevo své smýšlení jak v debatách o kulturních otázkách říšských (dobytí universit křesťansko-sociální stranou r. 1907, aféra Wahrmundova r. 1908), tak zvláště v prudkém boji svém proti politice zahraniční. První známka obratu jevila se v něčem, co ušlo pozornosti cizí. Když Masaryk vydával po druhé Českou otázku r. 1908, zmírnil svůj odpor k revoluci. Uznal, že revoluce reformní jest oprávněna...

Rakousku bylo souzeno, aby zůstalo evropskou Čínou, jak je nazýval často Mazzini, Čínou evropskou i tenkrát, když asijská Čína se modernisovala. O duchu říše rozhodovali v Rakousku Němci, v Uhersku Maďaři, dva národové nebezpeční svobodě i pokroku; částečně i Poláci, kteří pro své ryze polské zájmy těžili z rozervanosti vnitřních poměrů říše a zejména nepřáli si odklizení sporu česko-německého v našich zemích.

Sotva skončeny volby do říšské rady, při nichž města valašská dala Masarykovi mandát, Masaryk odjel ještě do Ameriky. Byl pozván tentokrát za oceán po druhé. Poněprv byl pozván 1902 do Chicaga od university tamější. Bohatý soukromník Crane založil nadaci při universitě chicagské, aby zváni byli slovanští učenci na kursy o slovanských věcech. Tenkrát Masaryk přednesl v Chicagu filosofii českých dějin a filosofii dějin ruských,

jádro toho, co později vyrostlo na veliký spis o Rusku a Evropě. R. 1907 pozván byl na mezinárodní sjezd Svazu volných náboženství do Bostonu.

Masarykova přednáška o náboženství nevyšla česky tiskem. Masaryk však použil pobytu svého v Americe k tomu, aby přednášel na různých místech Čechům americkým. Tak vyšlo 7 přednášek jeho českých, jichž většina věnována je náboženství a svobodomyslnosti, šestá politické situaci českého národa v Rakousku a sedmá postavení ženy v rodině a veřejném životě. V přednášce o Rakousku Masaryk pravil: „Mnozí očekávají od budoucího císaře veliké změny v Rakousku; čeká se, že nový císař bude prováděti klerikální politiku, že celá dynastická politika bude změněna. A mluví se, že i pro národ náš nastanou lepší časy, protože prý následník je národu českému nakloněn. Já uznávám, že v Rakousku císař má velikou moc, ale nevěřím, že by dnes měl větší moc než národové. Já od změny na trůně nečekám pro nás nic nového... Naše politika musí být svobodomyslná a demokratická."

V listopadu r. 1907 Masaryk již pracoval na říšské radě právě svolané. Vystoupil proti útoku klerikálů rakouských na svobodu universit. Sjezd rakouských klerikálů ve Vídni (v listopadu r. 1907) vydal ústy starosty vídeňského Luegra heslo: katolíci musejí dobýt universit, které prý jsou semeništěm zla, „půdou podvratných idejí, revoluce, beznáboženskosti a nevlastenectví". Masaryk 22. listopadu podal pilný návrh, žádající od vlády záruky pro svobodu vědy a universit, přeje si, aby se říšská rada projevila, je-li v ní většina klerikální či ne. Ministr vyučování Marchet prohlásil jménem celé vlády, že svoboda vysokých škol a vědy bude chráněna. Klerikálové vyhnuli se hlasování proti Masarykovu návrhu, políbili hůl, kterou byli biti, a hlasovali pro pilnost návrhu, k němuž připojili malou změnu. Politický význam návrhu a debaty oceněn byl vděčně nejen sněmovnou, nýbrž celou svobodomyslnější veřejností rakouskou. Živý ohlas byl také v cizině a české jméno tím získalo, neboť se ukázalo, že Čechové jsou vůdci pokroku a svobodomyslnosti v Rakousku. Osobní úspěch dvou velikých Masarykových řečí o poměru vědy a víry, o úpadku katolictví a klerikálním násilnictví byl nesporný.

Surovými výkřiky doprovázeli řeči Masarykovy pověstní křiklouni: vídeňský Bielohlawek a český hrabě Vojtěch Šternberg. Tento šlechtic křičel mezi jiným na Masaryka, že je nevěrec a že nechal chudého nešťastného svého otce po celý život strádati, a když otec zemřel, že se mu styděl jíti na pohřeb. Otec prof. Masaryka zemřel právě, když syn dlel v Americe. Prof. Drtina s rozechvěním odmítl tyto lži a slovinský poslanec kněz dr. Krek na-

pomenul české klerikály ve své řeči: „Masarykové se nesmějí přehlasovat a ukřičet nadávkami...“

O rok později Masaryk proslovil jinou velikou řeč (4. června r. 1908) o církevněpolitickém významu Wahrmundovy aféry. Wahrmund, profesor církevního práva v Inšpruku, vydal roku toho v Mnichově brožuru: Katolický názor světový a svobodná věda, kterou namířil proti syllabu papeže Pia X. Poněvadž v ní Wahrmund snažil se ukázat, že je mezi papežským a vědeckým názorem světovým nepřeklenutelný rozpor, brožura byla v Rakousku konfiskována, poněvadž prý uráží nejsvětější náboženské city. Tyroláci uspořádali Wahrmundovi demonstrace, nesměl přednášet, vláda pak Wahrmunda z Inšpruku odstranila.

I z tohoto boje Masaryk vyšel vítězně.

Tři veliké politické procesy vzbudily v letech 1909—1910 pozornost celé snad Evropy: záhřebský, vídeňský a bělehradský, jejichž předmětem byla jedna a táž látka — domnělá velezrada Jihoslovanů rakouských proti monarchii habsburské a domnělé pikle srbského království proti dynastii a říši rakousko-uherské.

Proces záhřebský 1909. V Záhřebě měly býti postaveny 53 šibenice pro 53 obžalovaných učitelů, kupců, duchovních, vesměs uvědomělých Charvátů a Srbů, ale také řadě venkovanů neuvědomělých, kteří na otázku: Víš, proč jsi žalován, odpovídali: Nevím. Vznesena proti nim žaloba z velezrady, neboť prý usilovali za srbské peníze odtrhnout Bosnu a Hercegovinu od habsburské říše, aby obě země byly připojeny k Srbsku. Tímto procesem mělo být dodatečně ospravedlněno, proč Rakousko-Uhersko provedlo aneksi Bosny a Hercegoviny. Byl prý to akt sebeobrany. Temný člověk, vládou rakouskou zakoupený v Sarajevě (Nastič), udal, že v Srbsku pracuje tajně revoluční spolek Slovenski Jug pro zřízení státu velkosrbského, tudíž protirakouského. Za spolkem prý stojí král Petr a korunní princ Jiří. Nastič podvrhl listiny („revoluční statut“) tohoto spolku a vydal je tiskem jakožto prý doklady, že srbské rejdy rozšířeny jsou od Lublaně až k Bělehradu. Prof. Masaryk zajel do Záhřeba i do Bělehradu a pozoroval několik dní záhřebský proces, poznával zákulisí a potom celou tu hanebnou justici odhalil v řeči své na říšské radě ve dnech 14. a 15. května 1909. Řeči Masarykovy rozletěly se světem a vykonaly svou povinnost: obžalovaní vlastenci záhřebští byli sice odsouzeni, ale vyšší instancí byl rozsudek zrušen a nařízeno nové vyšetřování „pro důvodné pochybnosti o pravdivosti faktů, sloužících rozsudku za základ“. Než k novému procesu nedošlo, byl z nařízení císařova zastaven 10. listopadu 1910.

Budapeštští a záhřebští násilníci byli tím usvědčeni z hanebné politiky. Masaryk právem řekl, že zneužili koruny a že obžalovaným nedostalo se spravedlnosti za nevýslovná utrpení, nýbrž milosti, která byla pro ně urážkou.

Jestliže Masaryk stal se miláčkem Jihoslovanů již po tomto svém vystoupení, jestliže jeho „čin se stal novým mostem mezi námi a Slovany jižními", procesem druhým vážnost jeho stoupla na jihu až ke zbožňování.

Tento druhý proces konal se ve Vídni. Historik dr. Friedjung (původu židovského z Hoštic od Kroměříže), dvorní historik vídeňský, obvinil ve vídeňském časopise řadu Srbů z království, že kuli pikle proti Rakousko-Uhersku, Bělehrad nazval spikleneckým střediskem a opíral se o materiál, který mu dodal následník trůnu František Ferdinand. Tento materiál nebyl však nic jiného nežli zase podvržené listiny a depeše, které spáchal nástroj rakouského vyslanectví v Bělehradě. Jmenoval se Vasič. Podvrhoval, čeho si přál hrabě Aehrenthal, co poroučel vyslanec hrabě Forgach a jeho úředník Polák Swientochowski. Vasič se k tomu dodatečně přiznal. Srbové žalovali Friedjunga; sensační proces, konaný na podzim 1909, ukončen sice smírem, t. j. tím, že dr. Friedjung urážky odvolal, ale přes to diplomacie rakouská stála před celým světem obnažena. Friedjung si kryl záda prohlášením, že o jeho dokumentech věděla vedoucí místa — císař a následník, zahraniční ministr Aehrenthal i ministr Beck. Jestliže naivně uvěřil podvrhům, pak prý naivnost svou sdílel se všemi vedoucími místy říše. Diplomacie rakouská se blamovala, blamovalo se však i rakouské ministerstvo války. Podvržené listiny Vasič-Forgáchovy nebyly jediné. Rakouský vojenský attaché v Bělehradě napálen byl policajtem srbským, jenž za 12.000 fr. mu prodal domnělý srbský vojenský plán. Na základě toho rakouský generální štáb udělal pro své důstojníky mapu dislokace srbských čet a namířil proti nim dislokaci rakouského vojska v Bosně a Hercegovině, které se Srbové mohli jen usmívat. Falešnými listinami zpracovával následník trůnu František Ferdinand i císaře německého Viléma II., jenž toho roku byl návštěvou v Eckartsau, aby jej získal pro vojenské zakročení v Srbsku. Prof. Masaryk stál v pozadí procesu vídeňského a řídil kroky žalobců.

Anekse Bosny a Hercegoviny byla předmluvou k válce r. 1914. Rakousko-Uhersko mělo tenkrát proti sobě celou Evropu, ovšem i neschopného ruského ministra věcí zahraničních Izvolského, aby pak získalo pro sebe aspoň Německo, hrabě Aehrenthal zaprodal se mu tělem i duší Celou tu nepoctivou, hanebnou hru rozvinul prof Masaryk ve dvojím zasedání delegací r. 1910 a 1911.

Ukázal, že oba procesy a konečně bělehradský proces proti Vasičovi jsou souvislým organickým celkem toho maďarského a německého protislovanského pletichářství, jímž dynastie a diplomacie klamala a v klamu udržovala politickou veřejnost evropskou.

Soud bělehradský nad Vasičem konal se v prosinci r. 1910, byl tajný, přes to však z veřejné žaloby a z veřejného rozsudku vyšlo na jevo, že prof. Masaryk měl venkoncem pravdu. Vasič odsouzen na pět let pro pomoc, kterou poskytl rakouskému vyslanectví v padělání listin, a soud přímo ukázal, že podvrhy dělány v dílně Forgáchově.

V delegacích Masaryk svedl sensační souboj s Aehrenthalem. Usvědčoval zahraničního ministra krok za krokem, že důvody, uváděné pro aneksi Bosny a Hercegoviny, jsou nepravdivé; že ministr lhal, když popřel styky svého vyslance bělehradského s Vasičem; že ministr nastrčil k novinářské kampani dra Friedjunga; obvinil ho z denunciantství a mstivosti — slovem sevřel ho jako železná panna. Takže konečně postavil se proti ministrovi i hrabě Forgách, aby se sebe smyl těžká obvinění. Po vídeňském procesu vyznal Srbům, že za zprávy z Bělehradu je mravně odpovědeu Aehrenthal. „Neudělal jsem proti vám ani dvě třetiny toho, co se ode mne žádalo."

Od delegací 1911 ministr Aehrenthal byl mrtvý muž. Rakouská diplomacie byla dávno v opovržení mezi diplomaty evropskými, poněvadž byla prolhaná a úskočná, hrabě Aehrenthal byl nyní veřejně usvědčen i mimo svět diplomatický. Ministr císařského domu...! Pochopitelno, v jaké asi nemilosti octl se Masaryk, zejména na Konopišti.

Víc než dvě léta Masaryk věnoval tomuto vyčerpávajícímu souboji. Vynaložil na usvědčení rakouské diplomacie mnoho cest, mnoho peněz a vydával se v nebezpečí osobních urážek všemohoucího ministra i pronásledování. Na schůze prof. Masaryka v Praze Aehrenthal posílal konfidenta, konfidenti byli mu v patách na cestách do Záhřebu i do Bělehradu. Když se odvážil Masarykovi v delegacích říci, že by měl raději příští generaci seznamovat s vědou než dávat se politickou vášní strhovat, Masaryk odpověděl mu, že si musí takové poznámky zakázat... a jako profesor „musím mu otevřeně říci, že bych mu z logiky a z filosofie práva nemohl dáti lepší známky, než jakou jsem si dovolil dáti jeho politice" — Aby však nezůstala veřejnost v nejmenších pochybnostech o těch podvržených politických listinách, vydal po německu spisek Vasič-Forgách-Aehrenthal (nákladem Času, 1911), ve kterém vyložil svůj materiál k posouzení rakouské diplomacie a dal otisknouti patero fotografií podvržených

listin. Byla to vlastně jen ukázka z materiálu velmi bohatého, jejž si Masaryk opatřil. Byla to zároveň odpověď Aehrenthalovi, jenž mstivě rozpoutal zběsilé zuření v rakouském i zahraničním tisku proti smělému „profesorovi".

Po těchto událostech Masarykovo jméno stalo se navždy drahým jménem u Jihoslovanů. Spisovatel Herman Bahr podivil se, že jméno Masarykovo v Dalmácii znalo skoro každé dítě. J. S. Machar vystihl práci Masarykovu již po záhřebském procesu takto: „Jisto je, že Masarykem podána znamenitá ukázka, jak lze prakticky provádět slovanskou otázku. Že čin stal se novým mostem mezi námi a Slovany jižními. A že osvědčil jimi uznanou pravdu, že Čechové jsou nejen vůdčím národem, ale i útočištěm drobných slávských kmenů na západě a jihu."

Také je však jisto, že z této zahraniční kampaně jméno Masarykovo poznala vzdálená cizina a ne jako vědce, nýbrž jako politika velikého slohu a muže neohroženého. Všechny vlivné listy cizozemské přinesly obšírné výňatky z Masarykových řečí. Arnošt Denis po procesu záhřebském psal do Prahy o Masarykovi: „V poslední době znova si dobyl mravní vlády nad dušemi — a tu čest úspěchu mu náleží úplněji — při procesu záhřebském. Sám nebo skoro sám dovedl svým stejně obratným jako statečným pátráním rozmetati strojené důvody soudců zpronevěřilých a omezených diplomatů. Tehdy, jeho zásluhou, malý český národ stál veliký a vznešený před celým světem. Bylo vidět, že rod Husův, Komenských, Palackých a Havlíčkův dosud nevymřel." — Tato proslulost stala se mu r. 1914 průvodním listem u diplomacie evropské. Přízeň ciziny nahradila mu částečně i nedostatek součinnosti politiků domácích, z nichž někteří v delegacích dokonce hlasovali pro Aehrenthala.

Po skončení těchto politických prací prof. Masaryk oddal se konečně tisku své veliké práce Rusko a Evropa, jež začala vycházet nákladem J. Laichtra po sešitech, zatím co u Diederichse v Jeně vyšly na štěstí aspoň dva prvé svazky, takže čtenářstvo evropské, když vypukla válka, zejména však revoluce ruská, měla v Masarykově knize klíč k četným záhadám, před nimiž bezradně stálo.

Masaryk zabýval se Ruskem od mládí. Již v referátech o ruských knihách v Athenaeu prozrazoval neobvyklou znalost ruské literatury i ruských problémů. Na svém oblíbeném autoru Dostojevském chystal se dávno vyložit podstatu ruské otázky. Teprve však po válce rusko-japonské a po revoluci z roku 1905 několikrát v časopisech domácích i zahraničních vysvětloval původ ruského zla, ten středověk ruský a dvojí svět, jenž kulturně se třel o sebe jako dva mlýnské kameny Evropa—Rusko

od časů Petra Velikého. Znalost Ruska čerpal Masaryk z ruských spisovatelů realistů i z literatury vědecké. Mimo to třikráte byl v Rusku (1887, 1890 a 1910) a při té příležitosti opatřil si i literaturu psanou, podzemní. Masaryk pojal úmysl vystihnout Rusko z jeho vlastní literatury, z jeho nitra — ohniskem byl a zůstal právě Dostojevský.

První díl R u s k a a E v r o p y shrnuje učení z filosofie dějin a náboženství, jaké bylo v Rusku před Dostojevským, a před to položen stručný přehled ruských dějin. Podrobněji probíral Masaryk své Rusko od reformy Petrovy. Zajímavé jsou tu výklady o osvícenství ruském a o vlivu francouzské revoluce i reakce za Alexandra I. i Mikuláše I. Z let 60. minulého století zápas slavjanofilství a západnictví, osvobození mužíků z poroby, spisovatelé, kritikové a filosofové: Bělinský, Turgeněv, Dostojevský, Herzen — to všechno již je příznakem horečky národní v Rusku.

V druhém díle vyložena Dostojevského filosofie dějin a náboženství, vliv Dostojevského a jeho postavení mezi předchůdci (od Puškina počínaje) a nástupci, z nichž proletář a bosák Gorkij po revoluci 1905 převzal duchovní vedení. Masaryk odmítá Dostojevského světový i životní názor.

Tato kniha Masarykova byla čtena v Evropě nejvíc ze všech jeho spisů, neboť nejen že obsahovala znalost Ruska, jaké neměl žádný evropský spisovatel: ona se stala takořka revolučním Baedeckrem, příručkou všem vzdělaným lidem, když za světové války vypukla v Rusku revoluce první i druhá roku 1917. Kdo pozorně pročetl obraz revoluce z roku 1905, jak jej Masaryk nastínil v 1. díle, našel v něm předobraz veliké revoluce z roku 1917. Po válce rusko-japonské boj proti carství spojil všecky stavy, všecky směry ruské. Jádrem první ruské hromadné revoluce byli dělníci v městech a venkovských střediscích průmyslových. Mužíci, sedláci záhy se k nim přidružili a šli za radikální inteligencí zemstev. Střední a vyšší buržoasie zúčastnila se boje za svobodu: továrníci a podnikatelé vypláceli svým stávkujícím dělníkům mzdu, soukromí úředníci všech oborů prováděli s dělníky a mužíky usnesení revolučního výboru. Bouřily se všechny university, studenti i profesoři, spisovatelé a žurnalisté, až i liberální skupina ruských popů se rozkolísala a volala po svolání koncilu. Slovem: radikalism revoluční stal se mocí, který otřásl absolutismem. Toto hnutí vedlo k náběhům konstitučním, ke svolání tří dum, bylo sice ještě carstvím přemoženo, ale ne zničeno. Čekalo na novou příležitost.

Bylo-li čtenářstvo evropské poučeno o pramenech, z nichž vyvírá ruská revoluce, bylo také upozorněno na ruské revoluční a protirevoluční metody. Vládní Rusko potlačovalo hnutí za svo-

bodu — vraždami. Vláda provedla roku 1905 skrze válečné soudy 22 popravy, r. 1906 — 280, 1907 — 508, 1908 — 802 civilních osob. Bílý teror odpovídal stejně vraždami; statistika ukazovala r. 1905 222 zavražděných osob, 1906 — 1126, 1907 — 3001, 1908 — 1820. Tenkrát L. N. Tolstoj napsal carovi známý otevřený list „Nemohu mlčet". Masaryk rozechvěn napsal v kapitole o vraždách a provokatérech vládních: „Ví car o všem, co se děje jeho jménem, či neví? Podpisuje tisíce rozsudků smrti, neuvažuje, co tato strašná čísla znamenají? Ať ví či neví, ať uvažuje či neuvažuje, v každém případě budou oficiální obhájci a ti, kdo právnicky odůvodňují carism, mít těžkou úlohu, budou-li ještě dále chtíti hájit právo absolutního monarchismu. A tento car dal svolat mírový kongres haagský!... Jen o tom přemýšlejme: vláda carapapeže, jenž svá práva odvozuje od boha a pro boha, jenž nechce skládat účtů ze svých činů dumě, nýbrž pouze bohu, používala ještě delší dobu k zabezpečení carovy osoby vraha Azeva, když již jeho vražedné činy veřejně byly odhaleny a přibity na pranýř!" Masaryk usuzoval z toho, že absolutism je mravně a proto též právně nebezpečný společnosti i státu a že je nemožné donutit jej mírnou cestou k obratu... Absolutism nejen ruský, absolutism každý. Kolik bylo čtenářů českých, kteří tomuto závěru i vzhledem na Rakousko rozuměli! Rusko a Evropa je kniha, za kterou národ nemůže býti Masarykovi dosti vděčen, ani on sám sobě. Neboť kniha byla nejen poučením o duševním proudění ruském z péra Slovanova, nýbrž poučením, jež přišlo právě a tempo, kdy Masaryk potřeboval pozornosti pro sebe i pro národ český.

Když bylo prof. Masarykovi 60 let a strana jeho, vědecké kruhy i časopisectvo při té příležitosti dělaly bilanci působení jeho, bylo konstatováno všeobecně, že vliv prof. Masaryka na náš veřejný život byl veliký a dalekosáhlý, že vliv žádného vrstevníka nemohl se s ním měřit. Působil svými spisy, působil svými přednáškami ve škole i před širokým obecenstvem, působil svou politikou v parlamentě i za hranicemi. V oboru vědeckém nebylo žádného, aby do něho nebyl zasáhl. Zjištěn Masarykův vliv ve filosofii, v historiografii, v literární historii, v kritice literární, v krásné slovesnosti, ba i v národním hospodářství.

Oživen byl zájem o české dějiny, zejména o reformaci, četl se a vydával Palacký, došlo ke studiu našeho probuzení a k rozsáhlým publikacím o něm vůbec, o Dobrovském, Jungmannovi, Šafaříkovi, Pelclovi a j. zvláště, došlo k vydání spisů Havlíčkových a Smetanových, jako by se byly otevřely staré poklady v zemi

ukryté. Literatura se rozhojnila, nové organisace zapustily kořeny.

Povznesena byla všeobecná úroveň našeho myšlení a všechen život veřejný dostal jiný ráz, neboť Masaryk zrevolucionoval hlavy i srdce, provedl prostě onu duchovní revoluci, o níž Havlíček kdysi jen snil. Masarykův program národní překonal krisi národní a vyvedl národ z krise, ať chtěl nebo se bránil. Veřejný život, jenž úpěl pod autoritami osobními, osvobozen jako dlouholetý vězeň ze žaláře, a autoritou stalo se jen přesvědčení opatřené důvody, důvod proti důvodu.

V celém našem životě nastaly změny. Nebývá každá změna pokrokem, ale změny, způsobené Masarykem, byly všecky pokrokem. Masaryk se stal mezníkem: jiný byl život v národě před ním, jiný za něho. Význam a vliv takových silných duchů neměří se jen tím, kolik získali přívrženců, také tím, kolik měli odpůrců. Ze vzájemného zápolení vyrůstá nová, bezpečná pravda. Masaryk stal se kamenem, o nějž se rozráželi lidé. Kamenem, jehož nebylo možno obejít, jehož nebylo možno nedbat. Každý myslící Čech musil se s ním vypořádat. Masaryk prostě změnil smýšlení svého národa a dal mu nového ducha. K 60. narozeninám Masarykovým vydán památník jeho ctitelů a žáků. Není jediného projevu v té knize, aby nebyl vyznáním, že Masaryk původci jeho dal nový směr života.

Masaryk stal se mohutným ledoborcem, jenž prolámal led a uvolnil dráhu těm, kdo jdou a přijdou po něm.

Ze zemí mimočeských Masarykovy spisy z let 90. působily na slovanském jihu. Způsobily vzrušení i změnu veřejného života. Do těch let mládež jihoslovanská studovala většinou ve Vídni a ve Štýrském Hradci. Chování Němců vypudilo mládež tu zejména z Hradce. Roku 1896 objevil se značný počet studentů charvatských a slovinských v Praze. Přišli do čilého kvasu našeho. Největší část jich přivinula se k realistům a vůdci jich Masarykovi.

Roku 1897 založili s v Praze revui H r v a t s k a M i s a o, společný orgán Charvátů i Slovinců. Později vydávali v Praze revui N o v o d o b a (1898) a G l a s (1899). Všecky tyto listy byly masarykovské.

V Lublani konala se v září 1900 schůze omladiny, která vypracovala nový národní program slovinský K a j h o č e m o (Co chceme). Starší směry politické vycítily nebezpečí. Je velmi zajímavo, že právě klerikální vůdcové Mahnič a Krek nejhorlivěji prostudovali spisy Masarykovy, a ne s nenávistí, na př. dr. Ivan Krek.

Mládež charvátsko-srbská, když se vrátila do Záhřebu z pražských studií a vstoupila do veřejného života, provedla památné

sdružení politické: koalici srbsko-charvátskou, která učinila konec bratrovražednému boji náboženskému a shodla se na základních článcích programu politického, čímž zahájila nové období politiky domácí. Tři jihoslovanské procesy rozšířily slávu Masarykovu.

Když jsme oslavovali Masarykovy šedesátiny, účastnila se projevů blahopřejných nejen obec jeho posluchačů bývalých a stoupenců strany pokrokové, nýbrž i cizina, slovanská a západní.

Ruský profesor A. L. Pogodin psal mezi jiným: „Mne táhne k němu a naplňuje nadšením ta vysoká mravní vznešenost, ten všelidský humanism, který tak oslnivě se jeví ve snahách českého druha našeho ruského Tolstého. Po této stránce prof. Masaryk vystupuje jako jeden ze zástupců všeslovanského morálního radikalismu, stejné jako u nás L. N. Tolstoj, jako Čech Chelčický, jako Polák Mickiewicz; jest to naše slovanské vzplanutí pro mravní ideály, hledání absolutní pravdy, snahy postavit veškero lidské jednání na podklad práva a spravedlnosti. — — — Ve svých denních zmatcích a starostech často zapomínáme na to, že především musíme býti lidmi a pak teprve členy toho neb onoho národa. Vzpomeňte jen, s jakou silou náš jubilant prohlásil ve své knize o Havlíčkovi, že napřed je třeba být Čechem a potom teprve Slovanem. K těmto dvěma pojmům připojil on třetí: nejprve člověk, potom Čech, potom Slovan; ozařuje pak pojmy Slovan a Čech září humanity, dal jim Masaryk ještě více přitažlivosti a síly. — — Na všeslovanském studentském sjezdě v Praze 1908 viděl jsem, jakou důvěrou zahrnuto je jméno prof. Masaryka u veškeré slovanské mládeže, shromážděvší se pod praporem pokroku; a poněvadž mládeži patří budoucnost, což to, co ona miluje, podmaní si celý svět. — — Slovanský boj za svobodu a rovnoprávnost obsahuje sám v sobě živly pokroku, protože jeho úkolem jest zničiti v lidstvu ducha nacionálního utiskování. Ale nyní, když my všichni Slované trpíme pod útočným hnutím německého národa, tu musíme se spojiti pod praporem, hájícím pokrové ideje. Slovanské sjednocení, slovanská jednota v boji za práva a svobodu — jest úkolem naší doby a v této jednotě čestné místo bude náležeti prof. Masarykovi.“ — —

Vynikající rusínský spisovatel dr. Ivan Franko, socialista, připomínal si osobní styky s Masarykem, které vzbudily u něho osobní sympatie a úctu k němu; ještě více však vliv, jaký na něho měly knihy Masarykovy Česká otázka, Naše nynější krise a obzvláště Karel Havlíček. Dr. Franko přeložil poesii Havlíčkovu roku 1901 a knihu svou věnoval Masarykovi. V tom věnování o Masarykových knihách vyznával: „Osvětlily mi velký význam Havlíčkův pro rozvoj českého národa, naučily mne vážiti si a ob-

divovati politického toho pracovníka a bojovníka tam, kde jsem dosud miloval a obdivoval básníka. — — Podávaje ukrajinsko-ruské veřejnosti v překladu výbor z Havlíčkových básní, přál bych si vzkřísiti v ní myšlenku, kterou vy tak jasně a výstižně rozvíjíte ve svých spisech: že vývoj národa musí postupovati nerozlučně s rozvojem svobody myšlenkové i politické; že prohlašovati se za pokrokovce, radikála nebo socialistu a zároveň ignorovati a potlačovati rozvoj kterékoli národnosti ve jménu jakýchkoli, vyšších a vznešených ideálů, znamená obelhávati ten pokrok, radikalism nebo socialism; že národ, jenž jménem ať státních neb jakýchkoli jiných zájmů, ujařmuje, dusí a překáží v svobodném rozvoji jiné národnosti, kope hrob sobě i státu; kterému toto ujařmování je zdánlivě na prospěch ...“

K dru Frankovi připojoval se člen mladé generace rusínské dr. Bryk, jenž promluvil jako žák Masarykův. Roku 1901 odešla část rusínské mládeže z university lvovské, kde byla znásilňována, do Prahy a byla přijata u nás pohostinsky. V pražské společnosti vábili Rusíny svou pokrokovostí a inteligencí realisté. „Přilnuli jsme k nim celou duší, při každé příležitosti jsme se scházeli, živě jsme debatovali, referovali, přednášeli, vzájemně se poznávali a učili. Než nejkrásnějšími okamžiky pobytu v Praze byly přednášky prof. Masaryka. Velký tento učenec, politik a myslitel byl pro nás čímsi zvláštním, nebyli jsme zvyklí takovým profesorům. Každé jeho slovo hluboko zapadlo v naše srdce. Záviděli jsme českým studentům takového profesora a na jeho přednášky chodívali jsme s tak tlukoucím srdcem a zářícíma očima jako mohamedáni do Mekky.“ Dr. Bryk připomenul, že Rusíni si přeložili Masarykovy Ideály humanitní, Řeč ke studentům o vědě, náboženství a škole, mnohem více však působila v Haliči práce té „Mladé Ukrajiny“, kteří se učili v Praze u nohou Masarykových a šířili názory jeho o právu, svobodě, politické a náboženské snášelivosti. Srovnávali s ním svého Drahomanova a doplňovali jej Masarykem.

Profesor práva na universitě bělehradské dr. Božidar Marković velebil zásluhy Masarykovy o vídeňský proces Srbů proti Friedjungovi. „Dnes je nesporno, že úloha Masarykova při jednání před porotou byla velmi veliká. Bez přepínání může se tvrditi, že jemu se má děkovat za onen průběh a za onen výsledek procesu. On beze vší pochyby poznal nejlépe spornou otázku, neboť ze svých cest do Záhřeba, na Cetyni, do Bělehradu, z vědeckého zkoumání a objektivního nazírání na věc nabyl úplně jasného obrazu o všem tom, čeho potřeboval, takže již nebylo pochyby, co je pravda a co nepravda. Tím je osvětlena úloha Masarykova v době procesu. Jako člověk, jemuž šlo jen o pravdu, Ma-

saryk dnem i nocí neúmorně pracoval, jen aby pravda zvítězila. Není možno ani vypsati, s jakým zájmem sledoval průběh procesu a jak živě protestoval proti nejmenší nespravedlnosti. A nejen to, sám konečně povstal, aby byl slyšen jako svědek, a tu jako učenec sdělil soudu všecky své výzkumy a výsledky takovým způsobem, že dojem, který učinil na přítomné v soudní síni, byl ohromný. — Masaryk je první člověk, kterého jsem kdy viděl, jenž by se byl tolik obětoval za spravedlivou věc. V celkové své činnosti se jeví jako apoštol vědy, pravdy, spravedlnosti. Avšak ve všem tom je veden realismem, neboť je skrz naskrz reálním politikem... Vše, co mi říkal o Srbsku, o lidech, o poměrech a situaci, i o tom, co je dobré a co špatné, jakož i o příčinách toho všeho, bylo tak podrobné a správné, že ani nejlepší znalci Srbska nemohli by nic jiného říci. Já otevřeně tvrdím, že známost moje a styk s Masarykem je velikým bohatstvím pro mne, poněvadž jsem se rozloučil s ním, jsa obohacen zkušenostmi a poučen jsa o mnohých věcech, které jsou nezbytně nutné k úspěšnému vedení politiky."

Dr. Josef Smodlaka, charvátský advokát ve Splitu, poznal Masaryka v parlamentě vídeňském. Slyšel o něm od mládeže charvátské, která studovala v Praze, pokládal ho však za nepraktického idealistu, mystického reformátora. Leč první řeči Masarykovy v parlamentě 1907 byly opravdové zjevení pro něho. „První hlava v parlamentě", tak v krátké době zněl obecný soud našeho veřejného mínění. „Já jsem ho zatím blíže poznal za jeho posledního pobytu v Dalmácii. Přitom učinil na mne takový dojem jako žádný jiný člověk. Dokonalejšího, harmoničtějšího typu člověka jsem v životě nepoznal. Není na něm nic z toho, co činí konvencionálního učence interesantním, ale zároveň odporným: ani sledu po pedanterii, ješitnosti, afektaci. Je vznešený jako aristokrat a zároveň prostý jako selské dítě. Mluví odměřeně jako diplomat a zároveň tak upřímně, že mu můžeš čísti v srdci. V každé společnosti jest na svém místě, ke každému stejně je přívětivý: u dítěte snižuje se k dětské prostodušnosti, u sedláka je sedlákem, u ministra státníkem. Radí vždy k mírným slovům, ale v očích mu čteš, že jeho vůle je pevná jako žula. — — V našem národě nemáme dnes člověka, který by byl tak milován, vážen a ctěn mezi pokrokovými Charváty a Srby jako prof. Masaryk." —

Z Dalmácie doplňoval obraz Masarykův a vliv jeho dr. Iljadica Grbešič, jenž v letech 90. studoval v Praze a i později měl živé styky s Prahou. Vypravoval zejména, jak zásady České otázky a jiných Masarykových knih aplikoval na život národa charvátského.

Dva slovinští spisovatelé, Dr. Ant. Dermota a dr. Dragotin Lončar, vzpomněli vděčně, jaké obrození slovinského

života vzniklo působením Masarykových idejí. Oba své vzpomínky napsali česky.

Život studentů slovinských, praví Dermota, byl napodobením vzoru německého, neboť Slovinci chodili do Štyrského Hradce a do Vídně. Vyrostla z nich inteligence bez vyššího rozhledu po světě, lidech a idejích. „Následky té nepráce, té pasivity naší inteligence světské pak byly takové, že ztratila naprosto kontakt s lidem. Lidu neznala; lid také nechoval sympatií k ní. Poněvadž pak lid slovinský nebyl příliš zvyklý starati se o veřejný život, o politiku, o kulturní, sociální a jiné otázky, ježto zkrátka byl ponechán sám sobě, nemohl si najíti sám východiska z bouřného komplikovaného moderního života, leží na dlani, že šel za tím hned a ochotně, jenž mu nabídl ruku. A to byli klerikálové." Počátkem století 20. byl již doma značný počet Masarykovců. Odpuzovala jej však i strana národně radikální, pokrokáři. Masarykovci většinou přilnuli k sociální demokracii. Neboť 95 procent Slovinců patří přímo mezi proletariát.

S tímto směrem souhlasí také dr. Lončar: „Masaryk svým slovem a skutkem vyburcoval své žáky z romantického snu, nabádal je k přemýšlení o smyslu života a k prohloubení národní práce. Není proto nahodilé, že inteligence vyšlá z jeho školy navázala doma styky s proletariátem; neboť národní otázka slovinská je sociální otázkou chalupníků, malorolníků a dělníků. To je slovinský národ! Viditelný znak těchto styků bylo založení sociální revue N a š i Z a p i s k i r. 1903.

Slovinec Dr. I v a n Ž m a v c uzavřel řadu vzpomínek slovanských úvahou o Masarykovi jako člověku a badateli jevů sociálních. —

Z mužů neslovanských promluvil A r n o š t D e n i s, profesor Sorbonny v Paříži. Je řada názorů, v nichž se Masaryk a Denis rozcházeli tenkrát. Ale přes to napsal: „Ostatně mládež jde za ním právem, protože Masaryk má vynikající vlastnosti: především vznešenou šlechetnost úmyslů a pak — ctnost ze všech nejpřednější — odvahu. Získal si — velmi zaslouženě — popularnost, poněvadž se nebál nepopulárnosti. Nebojí se ani tradic, ani většin, ani předsudků. Přihází se mu, myslím, že se mýlí někdy, avšak nikdy se neleká vyjádřiti to, co pokládá za pravdu. Náleží takto ku vznešené třídě kacířů a právě kacíři tvoří pokrok — — — líše, jak si té chvíle představuji Masaryka: je to především duše velmi vznešená a ušlechtilá, a mladí lidé, kteří si ho volí za učitele, nechybují; život je vyléčí dosti rychle z toho, co snad je nebezpečného v jeho idealismu."

Všichni, kdož Masaryka poslouchali jako učitele nebo byli svědky jeho způsobů v parlamentě i na schůzích, mluvívají

o dojmu jeho osobnosti. Dojem ten byl a jest — vznešenost. Každá společnost ji pociťovala, jakmile se Masaryk octl uprostřed ní. Byť to byla i jen chvilková společnost v hostinci nebo v kavárně, když po schůzích nebo v přestávkách rozličných sjezdů strany uchylovali se účastníci k obědu neb oddechu. Masaryk upoutával pozornost na sebe a strhoval nejen výtečností toho, co mluvil a co za ním leželo vykonáno, nýbrž nadprůměrností svých rozhledů a pojetí. Přednášel třebas o věcech běžných a takořka všedních, ale ne běžně a všedně, nýbrž s přísadou pozorování a poznámek, které byly originální, ryze jeho osobní a které osvětlovaly předmět se stran, s nichž nikdy předtím osvětleny nebyly, a v souvislosti vždycky s rozsáhlým obzorem životním. Tato velikost rozměrů a záměrů nebyla uměním divadelních příkras, ona vždy působila krásou opravdovosti. Byla to velikost skutečná. Tato velikost rozměrů a záměrů mohla být pochopována sice i tam, kde se projevy Masarykovy jen četly, ale nikdy nevyrovnala se dojmu bezprostřednímu, když byly slyšeny. Z každého Masarykova vystoupení a v každém jednání bylo znáti hrdé vědomí osobní hodnoty. Toto hrdé vědomí bylo docela něco jiného nežli pýcha nebo ješitnost. Nebylo v něm nic umělého. Ono prýštilo samo sebou z vědomí silné vůle a ze všech těch sil, které v bytosti jeho pracovaly. Nepřestrojovalo se v skromnost a líbivost, neboť velikost se nedá přestrojit a nastrojit. Své osobní hodnoty Masaryk byl si vědom už v mladých letech. Zaráželo zajisté mnohé, jak často mluvival per já, kde se mladým mužům předpisovala společenská skromnost. Když říkal: „já myslím“, „já soudím“, znamenalo to, že nepronáší nahodilý nápad, nýbrž že ručí za své mínění a že za ně přejímá odpovědnost. Lidé se bojí samostatně myslit, a když i mají své odchylné myšlení, bojí se vyslovovat je. Masaryk mluvil, co myslil a dodával odvahy jiným. Masarykovo sebevědomí vyrostlo z vlastní práce, vždycky pomáhal sám sobě a tím se stával neodvislým. Nenáviděl fňukání a nářek na poměry. Stejně nenáviděl náchylnost v naší národní povaze k mučenictví a přisvědčoval Denisovi, že kult mučenictví je v nás zakořeněn. Tento kult je pasivitou našeho karakteru. Proto neslyšel rád, když národ neviděl na Havlíčkovi víc, nežli že ho nazýval „brixenským mučeníkem“. I proti Husovi stavěl Wiklifa a Luthera. Bojoval proti pasivitě, neboť „tak silná je ta sklonnost k pasivitě, že věříme a světíme i mučenictví falešné ... Naši lžiradikálové političtí dokonce i cizině a svému politickému odpůrci imponovati chtějí svými obnaženými boulemi a jízvičkami jako žebráci o poutích ... Jen pomyšlení na to, že by Čech musil se svého dožebrávat, je mně hrozné ...“ Masarykovo sebevědomí učilo nás nové národní ctnosti.

Smím říci, že T. G. Masaryk stal se od roku 1882 mezi námi novým Čechem. Mezi hladkými i akademickými řečníky stejně jako mezi táborovými hřimateli stál Masaryk jako muž střízlivý a přece plný ohně. Jeho třídivý rozum nebyl ve sporu s temperamentem. Srdce bylo horké, hlava chladná. Uměl dělit věci podstatné od podružných, věci cenné od tretek a vyvažoval z každé situace to, na čem záleželo. Učil věcem. Nepřekvapilo, když v několika letech směr jeho nazván byl realismem. Masaryk přisvědčil: ano, jsem realista.

Poznávaje domácí poměry naše, zakořenělé předsudky i ustálené omyly, viděl, že je důležito, aby neumdléval v práci a neslevoval ze zásad, ale aby ji spojoval s trpělivostí. Shovívavě vyčkával tedy a zahanboval své nejbližší přátele klidem, když ztráceli hlavu. O svých šedesátých narozeninách řekl: „Jsem spokojen.“ Odstraňoval heroism z našich řad tím, že jej rozdrobil na drobné každodenní heroismy; tím posiloval vůli a učil tvrdé sebekázni. Dokazoval pak na sobě především, že nejmocnější síly v životě člověkově jsou síly duchovní a ne hmotné a právě tak v životě národa celého. To byla Masarykova nejtěžší práce, když chtěl národu vštípiti, že nová doba je dobou ducha a duchovních lidí a že korunované hlavy se svým příslušenstvím přestaly být vůdci lidstva a hnacími silami dějin lidských. Mnozí pochopili to až za války, když poznávali, že proti obrněncům Vilémovi II. a Františku Josefovi I. stáli lidé duchovní Wilson a Masaryk.

Jaký smysl mají slova Herzenova, že každé pokolení je samo sobě účelem? Jediný: že příroda ani dějiny neznají pokolení vyvolených — v pokolení samém že musí vyrůsti něco, co bude jeho heslem, jeho signaturou. Z našeho pokolení vyrostl v Masarykovi muž, jenž položil důraz na ducha, a v našich legiích vyrostla mu již odpověď. Tak po druhé v dějinách zvítězili jsme, jakou nadšeností ducha pro ideje, mravní zachovalostí a vyšší osvětou národa našeho. To je Masarykovy osobnosti význam národní. Jeho duch byl veliký a mohutný, třebas neměl k ruce ani jmění, ani jiné moci hmotné; byl veliký a mohutný tím, že byl soustavný, přesný, svědomitý; byl veliký a mohutný tím, že byl neúnavný v práci a trpělivý v očekávání výsledků, aniž měl bázeň v osobních nebezpečích; byl veliký a mohutný tím, že nikdy nemohl být leč špatnými lidmi podezírán z pohnutek sobeckých, z rodinkářství a pokrytectví; byl veliký a mohutný tím, že si podmaňoval národ svou pravdivostí a opravdovostí. Byl jedním slovem muž moudrý a dobrý.

Nikdo jiný než T. G. Masaryk nemůže být novému pokolení vzorem nového češství.

V. VÁLKA, REVOLUCE, NÁVRAT

Když 18. prosince 1914 prof. Masaryk odjížděl z Prahy přes Vídeň do Italie, to odcházel za hranice nový typ revolucionáře, demokratický revolucionář, typ nepodobný starším revolucionářům.

Pečlivě promyslil plán příští práce onoho kroužku, jejž do svých úmyslů zasvětil, sám pro sebe vykonal pak přípravy na delší pobyt v cizině, neboť počítal s pravděpodobností, že se před koncem války nebude moci vrátit. Což se i splnilo.

Odcházel revolucionář, jenž byl nepodoben známým exulantům ruským a polským, většinou rodu šlechtického, z nichž nejedni vyhledávali v revolucích příležitost, aby se zbavili nudy života (ostatně i Lenin je šlechtic, jako byl Bakunin); a z nichž ti polští velmoži a jiné pyšné panstvo kuli spiknutí a pletichy v salonech pařížských, okouzlujíce diplomaty krásnými ženami, hostinami a penězi; při tom hotovi obětovat pro vlast tisíce životů, ač doma dřeli kůži z poddaných a zanedbávali nejprimitivnější školské vzdělání svého temného lidu. Poláci mívali heslo: „Třeba býti liškou i lvem," liškami byli v salonech, doma dravci, kteří hubili svůj lid.

Odcházel revolucionář český, jenž neměl nic společného ani s fanfaronským oratorstvím Ludvíka Košuta, libujícího si ve vznešených řečech o svobodě a právu podle vzoru anglického. Získával sympatie v Anglii i v Americe, zakrýval však orientálské násilnictví své a svého kmene vůči národnostem nemaďarským.

Nic podobného na našem českém revolucionáři nebylo ani s Josefem Mazzinim, duchem ušlechtilým, ale romantickým, vychovaným ve spikleneckých kroužcích karbonářů, jenž sám potom zakládal nové blouznivé tajné spolky Mladé Italie, jenž snil o republice italské, kdy národ jeho vlastní neuměl z většiny číst a psát, a jenž horoval pro bratrství všech lidí a vyšší náboženství, pozdě teprve lituje, že obětoval sta životů lidských na revoluční podniky nepromyšlené, nepřipravené, předčasné a proto netrvalé.

Náš Masaryk byl podoben jedinému exulantovi, před ním světoznámému. A to byl zase Čech, Jan Amos Komenský. Na tuto podobnost připadla většina českého národa; napřed se o ní jen šeptalo při zavřených dveřích, ke konci války však již veřejně mluvilo. Mluvilo se tak i k mládeži ve školách i v evangelických chrámech, třeba v podobenstvích...

Masaryk odcházel do ciziny s ideálem svého národa, jehož splnění, jak se podobalo, mohlo být přiblíženo skutečnosti hroznou

tou válkou. A jeho prostředky, jež měly vésti k cíli, byly velmi prosté; byly to prostředky ducha: pravda, právo, spravedlnost, do jejichž služby dal své vědění a svou přesvědčující výmluvnost. Cílem Masarykovým nebyly však jen rozvaliny Rakousko-Uherska, neboť rozvaliny nejsou nic platny, není-li promyšlené představy, co se má na jejich místě vystavět nového. Masaryk věděl, že místo Rakouska má zaujmouti stát český. Šlo však přece o něco vážného: zdali se osvědčí ony zásady, na nichž autor Č e s k é o t á z k y zakládal program malého národa?

My, kteří jsme šli za Masarykem, věřili jsme pevně, že názory a zásady jeho, všechen ten realism jeho obsahuje zárodky nového života. A věřili jsme tedy, že tyto zárodky musejí v budoucnosti vyrůst v osení. Zárodky vyrostly v osení, dříve nežli jsme se nadáli: za války 1914—1918. Všecky zásady Masarykovy obstály zkoušku ohněm.

Nebyl přítelem revolucí. Souhlasil však s anglickým státníkem, že národové nemají dělat revolucí, ale mají být vždy připraveni, aby revoluci mohli začít. Roku 1914 Masaryk poznal ten vhodný okamžik, že národ český revoluci začít může, neboť předcházela revoluce v hlavách a mozcích. Jen jedinou myšlenku svou opravil za války a doznal svůj ústup veřejně. Podle své zásady humanitní dával si kdysi otázku: „Jsme tedy národ Žižkův a Prokopův či Husův a Komenského? Sami cítíváme, že nelze být obojím a proto činíváme pokus obě tyto protivy v sobě smířiti. Avšak nedaří se nám to ještě, odtud ti zvláštní karakterové necelí, ani Táboři, ani Bratří.“ — Když však znova a znova v Rusku si připomínal, že sice válka je něco hrozného, zlo — ale o b r a n a ž e j e m r a v n ě p ř í p u s t n á a n u t n á a že je nezbytná synthesa Žižky a Chelčického v každém z nás.

Válka zastihla prof. Masaryka v Německu. Měl v plánu cestu do Paříže a do Londýna, kde hodlal najít podporu pro svou myšlenku: smířit Srby a Bulhary. Musil se však zdržet v Německu, protože nebylo vlaků, a viděl, kterak Německo bylo velice na válku připraveno.

Když se počátkem srpna vrátil do Prahy, už byla říšská rada zavřena, ústavní svobody zastaveny, politické strany zničeny, policie redigovala noviny... Silný dojem činili naň naši vojáci, kteří odcházeli na frontu neochotně s posměšnými protirakouskými popěvky a kteří se zařikali, že nebudou bojovat. I řekl si Masaryk, jak v řečech svých ruských vyznal: „Ty nesmíš dělat méně, než dělají vojáci. Naši vojáci, toť při všeobecné branné povinnosti náš lid, naši voličové.“ Jel dvakrát za podzim

do Holandska pod různými záminkami a navázal odtamtud styky s politickými přáteli v Anglii a Francii. Dne 18. prosince 1914 odjel ještě do Říma, odtud do Ženevy, očekávaje, že se tam potká s prof. Denisem. Jižjiž se chtěl vrátit do Rakouska a měl už i revidovaný pas, když došla z Prahy tajná výstraha: Nevracej se, budeš zatčen.

Neveliký byl kroužek přátel, kteří znali účel i výsledky cest Masarykových do ciziny. Všichni ti však věřili v budoucí obrat a šťastné výsledky pro národ, zejména po úspěchu druhé cesty do Holandska. Protože věřili ve svého vůdce a věděli, komu uvěřili.

Ze jsme věděli, komu jsme uvěřili, o tom velkolepé svědectví vydal dodatečně onen muž, jenž dvakrát na podzim 1914 opustil Anglii, aby jménem zahraničního ministra Greye jednal s Masarykem v Holandsku — pan Seton Watson, známý přítel náš Scotus Viator. Přijel v červáncích naší svobody do Čech a na Slovensko z jara 1919, a když nás opouštěl, uveřejnil v pražských denících 12. června potěšný list k národu (za maďarského vpádu), v němž pravil:

„Program, který mi prof. Masaryk uložil při tajné schůzce v jednom rotterodamském hotelu v říjnu 1914, byl splněn téměř do poslední litery v říjnu 1918 po čtyrletém obtížném boji. Není to pochlebenství, ale úplná pravda, jestliže řeknu, že není druhého muže v Evropě se stejnou zodpovědností, který tak široce a jasně definoval všeobecnou politiku nejen českou, nýbrž i evropskou, nebo který byl schopen ji napsati. Až přijde čas, kdy bude možno uveřejniti jeho privátní memoranda, která psal v březnu 1915 a v lednu 1916 pro informaci dohodových státníků, tu úcta k němu ještě více stoupne."

Tomuto muži jsme uvěřili.

Prof. Masaryk pro všechny případy, nežli Prahu opustil, vykonal — řekl bych — poslední pořízení: odevzdal nám plán revoluční, pokyny a rozkazy, co a jak se má dělat, kdyby se už nevrátil. Dal i základy ke známé Maffii.

Nevrátil se. Ve Švýcarích na jaře 1915 vytvořil z Čechů tamějších zahraniční revoluční komitét. Dopsal do Ameriky, aby američtí krajané financovali revoluční hnutí. Peněz bylo třeba na vydávání revolučních listů: La Nation Tchèque v Paříži a na Československou samostatnost v Ženevě (později v Annemasse). Vedle toho bylo potřebí psáti do žurnálů francouzských, anglických, italských, švýcarských, vůbec ve všech zemích západních zřídit rozvětvenou síť zpravodajskou pro českou práci revoluční.

Prof. Masarykovi připadl na předním místě úkol politicko-diplomatický, aby se dostal ve spojení s vládami států dohodových. Nejvděčnější paměti naší zasluhují dva dávní přátelé národa našeho, kteří byli prostředníky: Seton Watson a Arnošt Denis. Byla to dlouhá i obtížná úloha, neboť my Čechové neměli jsme před tím vážných styků s rozhodujícími státníky. Teprve pronásledování Čechů, konfiskace, zatýkání a žalářování, týrání na frontě a věšení v Moravské Ostravě způsobily, že západní státníci chápali, že se v Čechách něco děje. Zatčení drů Kramáře, Scheinera a Rašína, zatčení policejního úředníka Oliče a pod., vzbudily velkou pozornost. Styk mezi revolucionáři za hranicemi a kroužkem revolučním v Praze byl dlouho nerušený, zejména dokud neprchl z Prahy i dr. Beneš (4. září 1915).

V červenci 1915 přijel do Ženevy prof. Denis z Paříže na slavnost Husovu. Husova výročního dne použil Masaryk k tomu, aby vyhlásil Rakousku veřejně válku. Jestliže ne mocnosti západní, my lid Husův rozuměli jsme těžkým slovům Masarykovým: „Bylo řečeno, že historie je soudcem, že jest učitelem; já pravím, že jest povinností. Každý Čech znalý dějin svého národa, musí se rozhodnout pro reformaci nebo pro protireformaci, pro ideu českou nebo pro ideu rakouskou.“ Ta slova byla opovědením války českého národa Rakousku a jeho dynastii.

V srpnu 1915 zkonfiskováno Masarykovo jmění, zastaven mu plat universitní. Následovaly prohlídky a zatčení dcery Alice, kterou odvezli před vojenský soud ve Vídni. Tenkráte ozval se hlas Masarykův již z Londýna. Královská kolej při universitě přijala jej za člena a Masaryk měl první přednášku 19. října před vybraným obecenstvem. O velkých a malých národech. Byl pozdraven vládou anglickou jako muž významný. Ministerský předseda anglický Mr. Asquith pravil o Masarykovi ve svém pozdravu: „Gratuluji Koleji k jeho volbě a ujišťuji jej, že vítáme jeho příchod do Londýna, jednak jako učitele, jehož moci a učenosti vliv cítí se v celém slovanském světě, jednak jako muže, jehož osobním vlastnostem, čestnosti, odvaze a síle my rádi vzdáváme hold. Věříme, že jeho přítomnost zde bude poutem, jež posílí sympatie, které slučují národ ruský s Velkou Britanií. Především a nadevšecko Spojenci bojují pro svobodu malých národů k tomu cíli, aby byly pro budoucnost zproštěni tyranie mocnějších sousedů a mohli rozvinouti svůj národní život a instituce ...“ — Přednáška Masarykova záhy dostala se do Prahy a kolovala v českém překladě.

Roku 1916 zvěděli jsme, že 22. března Masaryk proslovil v Paříži řeč na Ústavě pro slovanská studia. Před přednáškou prof.

Denis uvítal Masaryka a představil jej obecenstvu vřelými slovy. Masaryk měl thema Svět a Slované, mluvil o pangermanismu a panslavismu a končil: „Cíl této války je tedy dán plným právem: obrození a obnova Evropy. Násilí nebo spravedlnost. O to tedy běží dnes. Velikost zavazuje! Největší mocnosti, Francie, Rusko, Anglie vyhlásily právo malých národů. Dohoda Slovanů s národy východu a západu Evropy proti zpupnosti německé a rakouské je nejlepším důkazem, že neohrožují vůbec míru Evropy, nýbrž se prostě hájí s ostatními národy proti společnému nepříteli." — Přednáška vyšla v La Nation Tchèque a pronikla do Prahy.

Těm, kteří stopovali proces Kramářův ve Vídni, dostalo se r. 1916 hojně zpráv o Masarykově činnosti zahraniční. Ale i všechen národ jednoho dne dověděl se o ní dík důmyslu rakouské policie. České časopisy na rozkaz policie uveřejnily 26. března r. 1916 protest proti velezrádné činnosti Masarykově s nadpisem V cizích službách. Pravilo se v něm, že jistí živlové uprchli zbaběle za hranice, tam dali se najmouti do služeb našich nepřátel jako zjednaní vrazi a uveřejňují, nejsouce k tomu národem oprávněni, jménem národa manifesty a skrývají se za jakýsi výkonný komitét... „Vidíme propast a trneme hrůzou. Takoví živlové vnucovali se v míru českému národu za vůdce, takoví lidé snažili se pod škraboškou slušnosti strhnouti na sebe vedení vnitřní politiky... Nyní podezírají věrnost vlastního národa, šlapou čest českého lidu v bláto a dopouštějí se zločinu za zločinem na nejsvětějších zájmech vlastních soukmenovců. Ještě včas byly rejdy jejich odkryty a dříve nežli mohli živlové ti příliš mnoho zla napáchati, byli odhaleni. Pan Masaryk a soudruzi pozbyli navždy práva zváti se syny českého národa. Ztropili národu svému úklady, avšak nebezpečí, na štěstí, bylo odvráceno. S Masarykem a jinými agenty čtyrdohody nemá a nemůže míti český národ ničeho společného." —

Příhoda tato připomínala starozákonního proroka, jenž vyšel zlořečit lidu izraelskému, ale Bůh zmátl jeho plány, a on dobrořečil. Policejní prorok rakouský roznesl tichou radost po celém českém národě. Co dosud věděl jen kruh zasvěcenců, to s dychtivou radostí dověděli se lidé na každé vesnici. „Masaryk pracuje u dohody pro český národ," šeptalo se vděčně a národ si zhluboka vydechl. Policie neměla na tom dost. V létě téhož roku vydala „slovník velezrádců za hranicemi", částečně album těch českých velezrádců, pokud si mohla opatřit i jejich podobizny. Album bylo určeno jen policejním službám, ale našly se cesty, aby pronikla do veřejnosti jména našich drahých lidí. O činnosti Masarykově zprávy byly nejpodrobnější. Odtud poznali i nezasvěcenci Prohlášení českého komitétu zahraničního ze

14. listopadu 1915, v němž Masaryk se zástupci zahraničních Čechů a Slováků v Rusku, ve Spojených státech i ve všech státech středoevropských vyhlásili veřejně odboj proti Rakousko-Uhersku. Odtud dověděli jsme se, že na frontách rozhazují se letáky našim vojákům z letadel (dr. Štefánik), že američtí Čechové vypsali revoluční půjčku mezi sebou a sebrali už skoro milion dolarů, že v Rusku zajatci vydávají časopis Čechoslovák, že družina českého vojska vyrostla na brigádu, že Masaryk pracuje ve spolku s Pašičem i jihoslovanskými velezrádci z Charvátska.

Národ český liboval si bezhlavosti policejní. A ještě více roku 1917, kdy v radě státníků rakouských patrně uvěřeno, že zprávy o bezbožnostech velezrádců jsou s to, aby v národě českém budily ošklivost. Neboť od toho roku nic policie netajila v rakouském a českém tisku o Masarykově práci a dodávala zprávy novinám c. k. tiskovou kanceláří.

Dílem z tohoto pramene, dílem z front a censurních úřadů národ věděl všechno, co k nadějím svým vědět potřeboval. Zvěděl, že po ruské revoluci bylo možno již prof. Masarykovi, aby zajel do Ruska (v květnu 1917), neboť carské Rusko jej odmítalo. Za první potřebu prohlásil, že musíme mít své československé vojsko, vojsko samostatné, ne československé vojáky vřazené do ruských oddílů. Svět má vidět, že Čechoslováci jsou opravdu proti Rakousku, svět má vidět, co by udělal celý český národ, kdyby mohl. Budiž armádní sbor náš na bojišti francouzském a druhý armádní sbor v Rusku. Budeme-li míti své vojsko, budou se o něm denně vydávati válečné zprávy a pak se na nás nezapomene. Tuto myšlenku Masaryk provedl důsledně. Zajatci čeští a slovenští spěchali do vojska. Organisace našeho vojska, velkolepá a hrdinská, ohromila svět. Úžas a obdiv vzbudilo pak tažení československé z Ukrajiny na Sibiř z jara 1918. Událost, jaké dějiny neznaly od časů Xenofontových. Jak grandiosní a ve svých důsledcích nevýslovně šťastný byl tento čin Masarykův, poznáváme i dodatečně. Neboť co by se bylo stalo z našich hochů po hanebném míru bolševického Ruska v Brestu Litevském? Kolik živých bylo by se nám vrátilo? Rakouské šibenice byly by strojily hodokvasy, až by bolševici byli vydávali a prodávali Čechoslováky. A smutné hroby po široké ruské zemi byly by znamenaly místa, kde zahynuli ti, kdož by se byli bránili vydání nebo zavlečení do rudých gard.

Když Masaryk přišel do Ruska, nesl s sebou již velký politicko-diplomatický úspěch. Dohoda vyzvána byvši presidentem Wilsonem, aby vyslovila své válečné cíle, dala mu oficiální odpověď. Do tohoto programu bylo pojato — **osvobození Československých**. Děkujeme za to francouzské vládě, v první řadě

ministru Briandovi a jeho vlivu u druhých mocností. Byl to výsledek Masarykových důvodů proti Rakousko-Uhersku, dílo dokonal za něho Dr. Beneš.

Nebylo snadné přesvědčit dohodové státníky, že Rakousko-Uhersko má být smazáno s tváře země. Bylo mnoho austrofilů ve Francii, v Anglii i v Rusku. Byli politikové, kteří se domnívali, že Rakousko má oprávnění v takzv. rovnováze Evropy a že má ideu. Nepochopovali, že Rakousko-Uhersko dávno je pouhým vasalským státem Pruska a že pomocí menšiny německé a maďarské dává do služeb pruských říší téměř padesátimilionovou, při čemž většina Slovanů rakouských a jiní národové nenčmečtí musejí sloužit plánům: Hamburk-Bagdad. Masarykovi podařilo se přesvědčit dohodu, ale dva roky trvala jeho práce. Pochopilo se konečně, že Německo má být donuceno válkou, aby vydalo z rukou svých Poláky, Dány, Francouze v Elsas-Lotrinsku a aby vydalo celé Rakousko-Uhersko; aby omezilo svůj stát jen na svůj vlastní národ. Když toto přesvědčení nabylo již vrchu na západě, Masarykovi nastala nová práce v Rusku: ani vláda Kerenského, tím méně vláda bolševická nemohly pochopit tužby české. Náš národní požadavek, aby národnost stala se státem, byl pokrokovým stranám ruským a nejvíce levým — šovinismem, a hleděly na Masarykovo úsilí s nechutí. Ačkoli socialisté, nepochopili, že národnostní otázka je také otázkou sociální a že malý národ v právu mezinárodním je tolik, jako drobný člověk v právu občanském.

Konečně dostala se nám do rukou veliká řeč Masarykova, kterou pronesl na obrovském „táboře lidu československého" v nádvoří university kyjevské 17. července 1917. To bylo Masarykovo poslední slovo, na něž jsme čekali. Slovo osvobozující od bázně, slovo vlévající důvěru pochybovačům, slovo poslední jistoty a bezpečnosti těm, kteří nepochybovali.

„Já pro svoji osobu přeji si, aby náš stát byl republikánský. Budou vám říkati, že národ není ještě zralý. Možná, že jsou národové nezralí, ale já věřím, že národ náš, protože vlastní silou se zdokonalil a zcelil vlastní kulturou, že ten národ dovede býti disciplinován. Národ uvědomělý, inteligentní udrží republiku." —

Když potom Masaryk chvátal přes Sibiř v březnu 1918 a po sedmi měsících žil v Americe v okolí Wilsonově, čekali jsme už jen, kdy ta směnka, v kyjevské řeči vydaná, stane se splatnou. Dočkali jsme se toho. Masaryk dal na ni svůj podpis 18. října 1918, kdy jménem zatímní vlády prohlásil ve Washingtoně Československou republiku.

Spěchali jsme mu naproti na hranice nové své Československé republiky 21. prosince 1918. On nám nesl listinu našich svobod opatřenou rukojemstvím států dohodových, a my jsme mu na uvítanou nesli svou důstojnou revoluci z 28. října. A vítali jsme v něm ne profesora, nýbrž presidenta Masaryka. Ba víc, Masaryk po čtyřech letech vyhnanství, v nichž pro český národ vykonal cestu kolem světa, vracel se domů jako — historická osobnost.

Není v dějinách našeho národa doby, byť rozlehlost státu jeho byla sebe prostranější — jednou až k hranicím Rusi, po druhé až k břehům jaderským —, abychom byli měli stát tak svobodný, jako je naše dnešní Republika; tak bohatě nadaný a svým potřebám přizpůsobený po splynutí se Slovenskem, jako je naše dnešní Republika; tak šťastně nesený přízní nejosvícenějších národův evropských i Spojených států severoamerických, jako je naše dnešní Republika. A proto národ hledě na původce tohoto díla, sám začal Masaryka nazývat důvěrně tatíčkem a slavnostně osvoboditelem a nejen dovolil, nýbrž sám začal stavět osvoboditele vedle nejlepších panovníků své minulosti a přirovnávat jej k nejdražším hlavám prorockým, k Husovi a Komenskému, kteréž cti nedostalo se nikomu z lidí českých po tři sta let. Národové podrobovali se panovníkům z tradice nebo z bázně. Výjimečné jsou případy, kdy vladař a státník byl zároveň vůdcem duchovním. Kolik století chovali jsme se my cize a nenávistně ke korunovaným hlavám! Masarykovi podrobil se národ bez koruny a povolal jej sám na trůn od pluhu duchovního, neboť pochopil, že koruny zasluhuje a národ že ho jako vůdce potřebuje.

Masaryk — osvoboditel!

Tento název dojista neodeprou Masarykovi ani budoucí pokolení, neboť Masaryk zůstane vždy historickou osobností. A nám budou záviděť, že jsme obcovali s osobností historickou, že jsme znali jeho pohled a způsoby, že jsme slýchali jeho řeči a hlas. A budou se pídit po každé podrobnosti z jeho života, sbírat příhody jeho dětství, navštěvovat místa, kde bydlel, zaznamenávat anekdoty i legendy, jimiž bude opřádána jeho bytost jako každá bytost historická.

E. RÁDL

MASARYKOVA FILOSOFIE

Revoluci hmotnou a heroickou dobu válek

máme za sebou — nám kyne spása jen v idei, kterou starší předkové vypracovali reformací a již naši buditelé nám postavili svým ideálem humanitním. Naše politika nebude úspěšná, nebude-li založena a důsledně prováděna na této naší idei české

Masaryk, K. Havlíček 1896, Str. 103

Křesťanským otrokům brzo nemohlo ujíti," píše církevní historik, „ano, kněz evangelia úmyslně budil v nich vědomí, že vzhledem k pravému vzdělání stojí mnohem výše než jejich pohanští pánové; nicméně zůstali jim poddáni, zachránili čest víry, kteráž, kdyby byla plodila ducha buřičského anebo kdyby nemohla ho zdržovati, byla by si v očích všeho světa postavila trvalý pomník hanby a přimíšeného tělesného snažení.[1])"

Tak s pochvalou píše křesťanský církevní historik o ideálech doby středověké. Slovům Ježíšovým: Hledejte nejprv království božího a spravedlnosti jeho, a toto vše (t. j. pozemské štěstí) bude vám přidáno, rozuměli tehdy tak, že království boží jest radikálně odděleno od věcí tohoto světa; hledati je znamená pohrdati světem. A proto věřili také, že odvrácení od politiky, dobrovolná chudoba a utrpení jsou nejjistější cestou do nebe. Hrdinami středověkými byli mučedníci a čím strašnější bolesti vytrpěli (znázorňované na obrazích a drasticky líčené v knihách), tím více se zasloužili o nebesa. Země byla tehdy slzavým údolím; člověk byl rozloučen na hříšné tělo, dočasnou to schránku, a na duši, jediné vskutku a věčně existující. Rytíři tehdy dobývali slávy daleko a daleko od praktického svého působiště, slávy, která neměla přímého vztahu k prospěchu jejich vlasti: bojovali za osvobození Svaté země od Turků, za ideál čistě duchovní, s nímž výhody obchodní a politické jen nepřímo a jen jakoby neprávem souvisely. Vůdcem člověka na této zemi byl „duchovní"; slovo ukazuje, jak smysl kněze-duchovního byl hledán v nehmotné jeho podstatě.

Od počátku nového věku se vzmáhá odpor proti této duchovládě a roste smysl pro život reálný, makavý, pozemský, tělesný. Místo nadsmyslných nebes, obydlených anděly a svatými se teď studují zákony o pohybu hvězd a vůbec viditelná příroda; místo náboženských bojů nastupují politické; roste smysl pro praktičnost, místo kněze nastupuje inženýr a lékař; usiluje se o materiální blaho lidí na tomto světě. Přítomnost, kterou žijeme, se považuje za důležitější než minulost, na kterou vzpomínáme. Proto jsou hrdinami doby osoby, které p r o v e d l y něco, co má ještě dnes význam a prospívá nám: ne Ukřižovaný se strhanými rysy tváře, nýbrž Kristus kážící na hoře a útočící na farizeji; ne Hus v plamenech, nýbrž Hus, vůdce národa za novou pravdou; ne Komenský loučící se s vlastí, nýbrž Komenský, reformátor pedagogiky. Hrdinou jest Benjamin Franklin, protože objevil

hromosvod, K. Marx, protože naučil dělníka bojovat za svá práva. Místo zázračného zasahování do osudů lidských moderní člověk uznává pokrok, víru totiž, že lidstvo ponenáhlu a usilovnou prací překonává nedokonalosti života a připravuje si život snesitelnější a snesitelnější. Spíše než geniové, kteří nějakým náhlým gestem omráčili svět, se uznávají pracovníci, kteří vytrvalou, drobnou, šedivou prací živobytí lidské o něco zdokonalili. Práce, zvláště i tělesná práce, jako něco patrného a účinného nabývá velikého významu, kdežto v středověku se cenil ušlechtilý původ a skvělé nadání. „Nevidím mučednictví v Havlíčkově smrti a ve vyhnanství, alespoň ne hlavního. Právě Havlíčkem a jeho prací životní ujasnil jsem si, že nemá na nás působit mučednictví a smrt, ale život mučedníkův a jeho práce. Zdá se mi, že příliš upíráme zraky na to poslední utrpení, ale zapomínáme na pracovný, bojovný, vítězný život mučedníků. A tak mužové silného života stávají se nám vzorem smrti... Ještě se smrti hrozně bojíme..."[2])

Tento novodobý odvrat od nadsmyslovosti k smyslovosti, od nebes k zemi, od duchovnosti k praktičnosti, od bohovlády k lidovládě jest základním rysem myšlení, zvaného p o s i t i v n í m; „positivní" znamená tolik co docela jistý, nepochybný, makavý, opak toho, co jest fantastické, nadsmyslné. Positivistická nálada lidstva nabyla v devatenáctém století výrazu ve „filosofii positivistické", která však vedle předností nahoře vytčených, měla vady, s nimiž doba Masarykova těžce zápasila. Tento p o s i t i v i s m u s v užším smyslu nebyl jen dědicem francouzského osvícenství a vyznáním víry ve vědu, v pokrok, v práci, v praxi, nýbrž pojal v sebe i silné prvky filosofie Spinozovy a Heglovy, vedoucí k přesvědčení, že nic není na světě konečně ani rozhodně závazného, že není podstatného rozdílu mezi dobrem a zlem, že i zlo jest božské a že konec konců hmota světem vládne. Vlivem těchto nauk positivismus vybíhal v krajnosti: napřed se bojovalo jen proti nadsmyslnému nebi andělů a svatých, potom proti theologii a konečně proti náboženství vůbec; napřed proti fantastice, potom pro přírodovědu a konečně pro materialismus; napřed proti scholastickému přeceňování ducha, potom pro vážnost k tělesnosti a na konec za nauky, že člověk, národ, lidstvo žije jen tělem, jen rasou a vůbec proti víře v duši; napřed proti králům, pak pro vládu lidu a konečně pro vládu slepé, nezodpovědné masy; napřed proti víře v zázraky, potom pro přesvědčení o světové zákonitosti a konečně pro fatalistickou víru, že člověk jest bezmocným kolečkem v mrtvém světovém stroji, pro víru, že v dějinách lidstva nerozhodují myšlenky, ideály, přesvědčení lidí, nýbrž žaludek, hladový nebo přesycený. Tak se

positivistický smysl pro věcnost, pozemskost a praktičnost měnil v materialistickou nauku, zavrhující jakoukoli víru v moc ducha nad tělem.

Ještě jeden pojem si objasníme, než přistoupíme k rozboru učení Masarykova, pojem r o m a n t i s m u. Romantikové se lekají vlády tvrdého rozumu, prý suchého a příliš pozemského; doporučovali jako protilék proti němu vřelý cit; proti nespořádané prý demokracii stavěli silný absolutismus, proti vědě básnický vzlet, doporučovali katolictví, rytířství, úctu k starodávnosti, k císařům z milosti boží a chválili nepraktičnost nebo-li, jak říkali, „ideálnost" života. Říkali na př., že objev nových strojů, zjednodušujících tovární práci anebo zvelebování dobytkářství jest věc pro ušlechtilého ducha bezvýznamná, nízká; chtěli ctíti na př. Alexandra Velikého, který dobyl celého světa, anebo inkvisici, jejíž dlouhé ruce všude dosahující dráždí fantasii svojí tajemností a ukrutností, anebo třebas i Husa, ale jak jest obklopen nádherně oděnými kardinály, jak sám papež jej soudí, jak plameny mučí jeho hubené tělo, tedy Husa budícího obdiv zvědavého diváka nebo soustrast.

Romantismus nabýval různých forem a byl doporučován zvláště básníky rozličných škol. V Čechách se vyvinul jako reakce proti positivistickému osvícenství, pokrokovému, osvětovému, svobodomyslnému, v jehož duchu pracovali naši vědečtí buditelé v 18. a počátkem 19. století, v jejich čele Dobrovský. Romantismus měl svého vůdce v Jungmannovi a jeho nejvýznačnějším plodem, památným v dějinách naší civilisace byly Rukopisy. V dobách Masarykových tento romantismus u nás ještě vládl, později zúžoval své ideály na básnictví, t. zv. dekadentní a na ctění názorů německého básníka Nietzsche.

Někdy ostatně positivistické krajnosti se stýkaly s romantickými: Comte, francouzský organisátor filosofie positivní, byl svým náboženstvím, které Angličané pojmenovali „katolictvím bez křesťanství", poloosvícencem, poloromantikem; němečtí materialisté rovněž byli najednou positivisty i romantiky; v Nietzschovi také oba principy žijí vedle sebe; plemenné teorie, jejichž nejznámějším výrazem jest antisemitismus, rovněž spojují romantickou víru v geniálnost jedné vyvolené rasy (Arijců nebo Germánů) s positivistickou vírou v spoutanost snažení lidského po ideálu jeho tělesnými vlastnostmi.

Filosofie Masarykova jest jedním z projevů novodobého světového hnutí za vládou rozumu, vědy, praktičnosti, reálnosti. Začal s vírou v D. Humea, anglického filosofa 18. století, který první vyjádřil positivistické myšlenky; vážil si Comtea, francouzského zakladatele positivismu z první poloviny století 19.; vysoce si

váží positivistických stránek v učení německého filosofa Kanta. Od počátku také Masaryk byl odpůrcem romantismu, přehodnotiv na př. oceňování Dobrovského a Jungmanna: kdežto předchůdci Masarykovi stavěli na prvé místo romantického Jungmanna a podceňovali Dobrovského. Masaryk dal přednost Dobrovskému; byl proti dekadentství, ctění Nietzscheho i jiným ideálům romantickým.

Středověké ideály, papežství, císařství, vládu kněží, vládu tajemství, zázraků, teologie, tradice a vůbec vládu všech zřízení, která lidé jednou vymyslili a pak ustanovili jako neproměnný zákon, daný Bohem na věčné časy, Masaryk jmenuje společným názvem teokracií, bohovládou; žádá její zavržení ve jménu demokracie nebo lidovlády, kterýmžto slovem v nejširším smyslu rozumí positivistické úsilí o to, aby v životě rozhodovaly skutečné potřeby lidí, aby se pozemský život stal východiskem a cílem našeho přemýšlení, abychom zřízení vymyšlená lidmi brali opravdu jen za lidská zřízení a opravovali je praktičtějšími jinými. Proto Masaryk zavrhuje katolického i protestantského Boha, který trůní vysoko na nebesích, jako svrchovaný vládce nad nebem i zemí, před kterým nezbývá než se pokořiti. Proto doporučuje vědu a zvláště přírodovědu; proto projevoval velký zájem o sociální boje, o hmotné povznesení lidí slabých. Jest proti teologii, proti aristokracii, proti pověrčivosti, pro vědu, pro praktičnost jako positivisté; ale není přece pravověrným positivistou, protože uznává vládu ducha a tímto odchýlením od positivismu, kterému ne všichni rozumějí, zaujímá v novodobé filosofii zvláštní místo.

Dříve než byl positivistou, Masaryk studoval filosofii Platóna, který zrovna naopak než positivisté hledal smysl života a smysl celého světa v duchovnosti, ve vládě myšlenky, idey. Historikové myšlení lidského dokazují, že Plato měl svým „idealismem" veliký vliv na křesťanství a tudy ovšem zvláště na katolictví a tohoto opovrhovatele hmotou Masaryk nejen z mládí studoval, nýbrž až do stáří si ho velice vážil; hned v prvních spisech dále projevil živé přesvědčení náboženské a čím dále tím více ukazoval na to, že Bůh jest a že Prozřetelnost řídí osudy lidské. Masarykovo hledání Boha jest v příkrém odporu k ateismu anebo agnosticismu positivistů. Kdežto positivisté dále rádi zavrhují všechnu „ideologii", Masaryk všechno své učení staví na vládě myšlenky: život jednotlivců jako život národů má prý smysl, národové prý jsou Bohem povoláni ke zvláštním úkolům, o osudu českého národa nerozhodovaly spory o materiální zájmy, idey náboženské atd.

Positivisté, jak jsme řekli, se kloní k fatalismu; slavnými se stala slova Tainova, že literární kritik má studovati „člověka

jako zvíře vyššího druhu, který tvoří filosofie a básně skoro tak, jako housenka bource morušového přede kokony a jako včely staví své plástve". Takto positivisticky se Masaryk nikdy na člověka nedíval; pro něho jest člověk bytostí, která má svědomí a rozeznává dobré od zlého, jest zodpovědný za své jednání, má moc utvářeti svůj karakter a zlepšovati svůj osud i osud společnosti lidské. Ne housenka, nýbrž nebojácný člověk pevné vůle jest ideálem Masarykovým. Positivista, věřící v slepou moc přírody nad svým osudem, resignuje na boj s ní. „Nejlepším plodem vědy jest chladná resignace, která uspokojujíc duši zúžuje utrpení na bolest tělesnou," napsal positivista H. Taine. Tak jest formulován pesimismus, t. j. nedůvěra v sebe, nedůvěra v moc vůle k dobrému nad zlem, vzdychání nad velikou a radikální špatností tohoto světa, v dobách Masarykova mládí módní filosofie, pro niž u nás M. Tyrš a později literární kritik H. Schauer budili zájem. Masarykovy velké filosofické boje patří překonávání tohoto nestatečného názoru na svět; spis o sebevražednosti, články o moderním člověku a náboženství a mnoho drobnějších projevů věnováno jest dokazování, jak člověk má moc sám nad sebou, jak není pravda, že tělo, dědičnost, rasa, osud, minulost, poutá nepřekonatelně vůli k dobrému, jak člověk jest povinen pomáhati sobě i jiným od zlého, jak se nesmíme nikdy vzdávati, jak pesimismus jest jen zbabělým útěkem z boje, který sice jest těžký, ale musí býti bojován a bude vybojován vítězně.

Co jest to, věřiti a nezoufati? V nějakém klášteře pochován mnich zdánlivě mrtvý v kryptě; za nějaký čas procitl ze svého ztrnutí a teď nastávala hrůza a duševní zápas — krypta se neotvírala, jen když nějaký bratr zemřel a dokřičet a dotlouci se nebyla žádná možnost; co tedy nešťastník měl počít? Měl čekat na smrt hladem a žízní, tam ve tmě a v sousedství zemřelých bratří? Jal se modlit — ale nebyla modlitba prosbou, aby Bůh zemřít dal zdravému spolubratru? V těchto takových hrozných mukách duševních a fysických (čtenáři si obraz doplní), milý náš řeholník obstál a zůstal na živu — živil se hmyzem, padajícím do krypty malým vzdušným otvorem, se stěny lízal krůpěje divné vlhkosti... Po mnohých a mnohých letech nalezli nešťastníka, zahaleného v mešní roucho, jež si z rakví vytahal, obrostlého bílým vousem až k zemi...[3]) Nuže, tento mnich nebyl pesimistou a tak jest třeba si vésti v životě.

Tedy: víra v život, v tento pozemský život a praktický boj. Smysl positivismu pro světové zájmy, pro tělo, pro zdraví, pro práci, pro praktičnost, pro politiku, jest ohromným pokrokem nad středověk; ale jen ne se udusiti v této pozemskosti! Pravda jest až za positivismem, v budoucím, lepším názoru světovém, ve

kterém myšlenka — praktická myšlenka — povládne, nikoli hmota. Proti positivistovi Zolovi Masaryk žádá: „Přesvědčení o velkolepé zákonitosti všeho života a historie, ne modloslužba náhody ... duše, ne pudy ... náboženství, ne mysticism — víra, ne pověra — naděje, ne nervosnost — humanita, ne demokratism — pravda, ne lež.[4])"

REALISMUS

Masaryk sám nejmenuje svoji filosofii ani positivismem ani idealismem, nýbrž říká si realista. Realismem se jmenuje několik, ostatně příbuzných metod myšlení, spíše ostatně v krásném písemnictví a v malířství než ve filosofii; mluví se o ruských realistech od Gogola do Gorkého, o francouzském realismu Flaubertově a Zolově, o realistických obrazech Vereščaginových atd. Vylučme nejprve realismus v tom smyslu, kde jest hrubým napodobováním přírody anebo kde má zálibu ve sprostých stránkách života.[5]) Srovnáme-li realismus ruských a francouzských spisovatelů, pochopíme zvláštní rysy realismu Masarykova. Ruští i francouzští realisté mají smysl pro věcnost, pro drobnokresbu, pro malé lidi; francouzští realisté však jsou od základu metodičtí: mají určitý plán pro stavbu románu, řídí se určitými, přesně formulovanými teoriemi o poměru mezi duší a tělem a o vlivu prostředí na člověka, o tom, co jest krásné a co nic, a tyto teorie uplatňují vědomě ve svých dílech, jež jsou tedy plánovitě konstruována. Ruští spisovatelé neznají metody, jejich romány nemívají vlastně ani počátku ani konce, není tam vyvrcholení problému, není tam vědeckých teorií. Vzpomeňme na př. na Tolstého Vojnu a mír: vypravování jest tam kronikou událostí, jak šly jedna za druhou; není to obraz Ruska vylíčený metodicky s jednotného stanoviska, nýbrž celé Rusko nekonečně široké a hluboké, tak jak jest. Osoby románu v jejich jednání jsou širší než každé schema, a uměleckost díla záleží spíše v nekonečné hloubce pojetí osob, v sympatii autora s osudy lidskými, v přirozené lidskosti autorově, než v uvědomělých estetických teoriích. Francouzský spisovatel se dává vésti hlavně rozumem, ruský citem, Francouz konstruuje, Rus maluje; Francouz věří ve vědu, Rus v přirozený instinkt.

Která z těchto metod jest lepší? Masaryk by rád svým realismem obě sloučil. Jeho duchovní vůdcové Comte, Hume a Kant mají velkou víru v rozum a i Masaryk jest čím dál tím větší racionalista. Že prý jest racionalismus českou národní vlastností, nám vytýkají romantičtí Poláci; vskutku, Dobrovský, Havlíček,

Neruda byli racionalisty, a kdo chce poznati, jak vypadá nejopravdovější víra v rozum, nechť studuje Masaryka, zvláště jeho kritiku ruského myšlení v knize „Rusko a Evropa“. Proto doporučuje uvědomění, metodičnost, pořádek, vědu a žádá, aby jednotlivec i společnost přemýšleli o svých úkolech, dali si raditi odborníky, rozhodli se pro určitý plán a ten pak soustavně prováděli. Spoléhati na svoje „štěstí“, na geniálnost vůdců, na zdravý pud národa, na Boha, který nás v rozhodném okamžiku vytrhne z nouze, není správné podle Masaryka; správněji jedná vysmívaný Němec, který si všechno rozpočte a pak pomalu a vytrvale jde za svým cílem. Této chyby se dopouštěli Rusové; v jejich románech jsme čítali nejvíc opovržení německé důkladnosti, prý směšné a malicherné. Vzpomeňte si, jak Tolstoj přezíravě líčí německé generály ve Vojně a míru a s jakým odporem píše o lékařích v Anně Karenině; jak naproti tomu staví za vzor bezplánovitost Kutuzova a jeho spoléhání na instinkt svůj a na instinkt lidu. Masaryk jest v tomto ohledu docela neruský, ba celý jeho život jest věnován právě boji proti této nedůvěře v západnický rozum. Ale uznává i přednosti ruského realismu. Dostojevský má pro něho veliký význam, ačkoli právě Dostojevskému schází smysl pro západní rozumovost. Dostojevský a vůbec ruští spisovatelé chtějí nám podati samu nejbezprostřednější skutečnost, nezpracovanou ještě člověkem o ní přemýšlejícím. Tato skutečnost ovšem nemá hranic, jsouc nekonečně široká a hluboká; v ní jest nerozlučně sloučeno dobro i zlo, krása i ošklivost, a proto jest ruský román tak neohraničený a jeho hrdinové jsou tak hlubocí; proto spisovatel přesvědčuje čtenáře o dobru, kráse a pravdě jen ukazováním, jak na dně všech věcí — ale teprv na dně — jest tendence k dobru, ke kráse a pravdě. Tu „realismus“ znamená neomezenou víru ve skutečnost, v přímý názor, a nedůvěru v umělé konstrukce rozumové. Masaryk ukazuje i na význam tohoto realismu a spojuje ruskou snahu po věcnosti se západní snahou po metodičnosti.

V dobách, kdy Masaryk působil, bylo aktuální zabývati se t. zv. historismem. Realismus — ne historismus! volá často Masaryk. Válkou a důsledky válečnými jsme tak pozbyli smyslu pro onen slavný historismus, jehož bývalo české myšlení plno, že dnes čtenář ztěží pochopí, v čem tento historismus záležel. Věřilo se, že minulost, starobylost a náhodné události, kdysi se sběhnuvší a dnes jen ve způsobě vzpomínky zachovalé, mají pro život obzvláštní význam. Nároky na českou samostatnost se na př. odůvodňovaly tím, že jsme jednou byvali samostatní; praotec Čech, Libuše a Jaroslav, vítěz nad Tatary, sv. Václav, domnělé staré Rukopisy, kterých nebylo anebo kdo ví, jest-li

byli anebo když byli, kdo ví, jaký smysl měli a dnes mají cenu jen relikvií, podněcujících snad fantasii, ale bez praktického významu, jako by dávali smysl dnešnímu národnímu životu. Byl to národní aristokratismus jakýs ve špatném slova smyslu, jako když aristokrat se proto vynášel nad prostého občana, že měl slavné předky. Víra ve státní právo české, zaručené bývalou naší samostatností a rozličnými vládními akty, které však praxí vlády a většinou i praxí našich politických vůdců byly porušovány, byla takovýmto historismem. Realismus naproti tomu tvrdí: staré pověsti, dokonce pak pověsti podvodně za staré prohlášené, nemají ceny, jestliže neodpovídají moderním potřebám; stará práva rozhodují méně než dnešní názory, potřeby a skutečnosti. Slova Masarykova o státním českém právu: „netajím si skutečnosti a zkušenosti, že potřeby nynějšího života a platné nyní právo positivní o požadavcích politických rozhodují více než právo, které platilo před několika sty lety“ — rozčilovala velice naši veřejnost, naučenou myslit v duchu romantického práva historického.[6]) A přece bylo zapotřebí rozlámati pouta práva historického, ve jménu jehož jsme byli také poddanými rakouského císaře, částí rakousko-uherské monarchie, přemoženi na Bílé hoře, pokatoličtěni atd. Tato všechna fakta platila mocí historie, ale rozum člověka uznává, že svoboda jest větším právem než všechna historie, že přirozený národ, byť jakkoli roztrhaný historií, má větší právo na život než stát sebe starší a sebe úředněji vytvořený; že Slováci a Češi uznávající svoji národní jednotu patří k sobě, ať jakkoli dlouhá byla doba jejich rozloučení: přirozené právo, založené na rozumných důvodech, v jehož sílu věřila doba osvícenská, jest silnější než právo historické, které hájili romantikové.[6a])

Masaryk se také rád dovolával realistických slov Havlíčkových proti Kollárovi, když tento básník sice truchlil nad mrtvými Slovany polabskými, ale necítil tak s žijícími, hledal bývalé Slovany v Durinsku i ve staré Italii, ale nehledá jich v dnešním Rusku, Srbsku, Charvatsku a vymýšlel si všeliké slovanské prý bohy a bůžky: „Mně aspoň,“ poznamenal Havlíček, „jest nyní jeden živý a čiperný slovanský hošík, z kterého něco může býti, milejší, než všecky staroslovanské bůžky, co se jich kde vykopalo a vykopá, ulilo a ještě ulije.“

Válka odtrhla náš zrak tak silně od minulosti a postavila nás před tak ohromující přítomnost, že nás sama sebou předělala na realisty; romantičtí hrdinové dob předhistorických zmizeli před živým dojmem hrdin dnešních; státní právo se stalo překážkou, kterou nám nastavěla historie a kterou bylo třeba rozlomiti, abychom uplatnili přirozené a dnešními poměry odůvodněné právo

na spojení se Slováky. A tak historismus, proti němuž Masaryk bojoval tak radikálně, byl vymazán válkou z našeho myšlení, že jest třeba dnes si uvědomovati, že realismus odsuzuje jen přeceňování historie, jen omezování svobodné vůle tradicí, jen oslabování činorodosti ve jménu zděděných zvyklostí, ale neodsuzuje význam minulosti pro přítomnost vůbec. Tam, kde se v minulosti projevil zvlášť plně národní karakter, kde nám dějiny podávají vzory, podle nichž dosud možno a nutno žít, kde minulost objevila pravdu, po které my toužiti jsme povinni, tam jest třeba dáti minulosti vliv nad námi. A tak realismus také jest historický, ukazuje na Husa, na Chelčického, na Bratří, na Komenského, vůbec na všechny ty muže a události, kteří jsou více než náhodným produktem doby, kteří nám ukazují na věčně platné závazky. Jest dobře si dnes připomínati tento realistický smysl historie.

Realismus Masarykův jest tedy filosofií svého druhu; uznává positivistickou víru v drobnou, šedivou pravdu, v pokrok získávaný vytrvalou prací, ale neuznává positivistický odpor k vládě ducha nad hmotou, nýbrž věří v sílu ideálu. Jest kázáním o potřebě vědecké životosprávy a tedy o potřebě chladného rozumu, ale i o nutnosti srdečného a hlubokého prožívání nezměrné skutečnosti. Jest bojem proti vládě fantómů nad životem a pro práva sil reálních, teď se k životu tlačících; ale věří, že náš život jest organicky spiat s minulostí, že naše správné ideály mají obdobu v ideálech dob minulých, takže se studiem minulosti prohlubujeme své pojetí pravdy a čerpáme z něho posílení pro svůj boj za pravdu.

NĚMECKÁ FILOSOFIE

Mluvíme-li tu o poměru Masarykově k myslitelům francouzským a ruským, třeba jest zmíniti se také o jeho vztahu k německé filosofii. Německé myšlení mělo na náš veřejný život vliv převeliký. Od prvních počátků se Čechové stýkali doma s Němci, přijímali jejich názory a bránili se jim. Za husitství se už rozpor mezi Němci a Čechy uvědomoval a v devatenáctém století byl jádrem politického myšlení většiny národa. Ale nebyl jen odpor k Němcům; od Němců jsme se mnohému také učili i naučili. Naši národní buditelé chodili do školy k Němcům, t. j. naše národní idey z doby probuzenské jsou formulovány podle německých vzorů, podle Herdera, Okena, Friese, Fichteho, Kanta, Hegla. Masaryk tuto závislost v studii o Kollárovi podrobně dokládal.

Nesmíme se však lekati této závislosti na Němcích; osamostatníme se promýšlením německé filosofie a rozhodováním pro

pravdu a proti lži. Není Masaryk typickým Čechem? A přece si vážil německé filosofie čím dál tím více, ačkoli jí nebyl prodán jako jiní, kteří se teprv ponenáhlu z jejího vlivu osvobozovali, nýbrž přiblížil se k ní, poznávaje její přednosti. S počátku byl zaujat spíše Francouzem Comtem a Angličanem Humem, ale čím dál tím víc podtrhával význam německého Kanta pro moderní myšlení a v posledním díle o Rusku a Evropě dokazuje, že se Kantem počíná nová epocha myšlení vůbec. Masarykovi se na Kantovi líbí jeho veliká víra v rozum, uvědomělost, kritičnost a logická důslednost. Považíme-li, že Kant jest národním myslitelem německým, pochopíme, co Masarykův respekt k němu znamená. Ale i jiní filosofové němečtí zaujali Masaryka: studoval zvláště Herdera, vynikajícího myslitele z konce 18. století a ukazoval na velký jeho význam pro naše probuzení národní a pro slovanskou filosofii vůbec. K. Marxovi a Engelsovi, zakladatelům sociální demokracie, věnoval veliký spis, v němž rovněž projevuje sympatie pro jejich rozumovost a organisační schopnost. Masaryk ovšem viděl německý imperialismus a poznával i jiné chyby německé i nebezpečí, které nám odtamtud hrozí, nicméně však k německé filosofii a vědě projevoval respekt a stavěl je nad vědu anglickou a vysoko nad filosofii a vědu francouzskou. Tento respekt se ozývá ještě z jeho poselství, kterým po porážce Německa zahájil život české republiky: „přejeme si," řekl, „aby německý lid zanechal své výbojné politiky východní a věnoval své velké síly a schopnosti mezinárodní organisaci národů a člověčenstva." Tak se nemluví o národech, kterými pohrdáme a od nichž už nic dobrého nečekáme.

Nedbejme politických důsledků tohoto nazírání Masarykova na německou filosofii a držme se jen filosofické jejich stránky, jsou pro české myšlení nanejvýš významné. Poměr jiných našich spisovatelů k Němcům se potácí mezi dvěma krajnostmi: jedni podléhají všelikým malichernostem německého myšlení a pěstují je u nás ať vědomky ať nevědomky; zvláště německé profesorství, německá romantika a všeliké německé autority mají u nás přívržence; druzí šmahem se němectví odříkají a co jest v Německu vyrobeno, už samo sebou jest jim špatné. A tak jsme měli filosofy, kteří chodili do škol jen k německým filosofům a jiné, kteří k nim do škol choditi vůbec nechtěli. Pravá samostatnost záleží ovšem v tom míti svůj vlastní směr a míti tolik prozíravosti, abychom pochopili, v čem mají Němci pravdu a v čem nic. Masarykova filosofie jest takovýmto novým směrem: jest svérázná nejen obsahem, nejen poměrem k jiným uznaným filosofům, nejen svojí etikou, nýbrž i celým temperamentem a přirozeným vývojem z českého prostředí.

Názory naše, nechť si jsou jakéhokoli druhu, jsou názory pro život; historie ukazuje zřejmě, jak i názory čistě abstraktní, jako na př.: o pohybu země kolem slunce, o pravé velikosti součtu úhlů v trojúhelníku, o umělecké hodnotě Danteho básní, mají praktické, životní důsledky. Jak teprve filosofické nebo politické teorie!

Uznáš-li, že se země vskutku otáčí kolem slunce, nemůžeš říci, že to neplatí pro některé lidi anebo pro některé spisy: pravda jest pravdou pro všechny a ovšem také pro tebe. Doporučuješ-li demokratismus, musíš jej doporučovati v prvé řadě sobě; jsi-li pro republiku, musí býti tobě republika zákonem. Pravda: Dostojevský kázal mravnost a sám proti ní hřešil — ale předně jest viděti, jak sám s sebou zápasil, jak opravdu věřil ve svůj ideál a jen tu a tam jeho síla selhávala, a za druhé dal nám právo, abychom mu ve jménu jeho ideálu vytýkali jeho chyby. Kdyby pravda nebyla opravdová pravda, kdyby nebyla zákonem pro život, jaký by měla smysl? Proto Masaryk žádá, aby každý předně kázal pravdy, které mají vztah k životu, za druhé, aby uznával závaznost jejich sám pro sebe a za třetí, abychom my druzí měli právo zkoumati, jak této závaznosti dostojí. Proto mu jsou z duše protivni diletanti druhu Renanova, rafinovaní intelektuální epikurejci, jimž jest všechno stejně pravdivé i nepravdivé, stejně marné i nemarné, kteří se jen „zajímají“ o věci. Píše na př. o jednom hrdinovi Bourgetova románu „Cosmopolis“, který pozoruje prý jen život „ale nechce ho posuzovati, vniká pouze v jeho smysl.“ „Může, kdo pochopiti smysl života,“ ptá se Masaryk, „kdo ho neposuzuje?... Ve skutečnosti Dorsenne, jako každý moderní, mohli bychom říci, salonní sofista, život posuzuje svým — životem, jen nechce vysloviti úsudek, věda, že ti ostatní sofisté a auguři k jeho mlčení a jednání také mlčí. Smysl života není pouze to, co pozorujeme, ale hlavně to, co děláme.“[7])

Každá opravdovost jest mravní opravdovostí; býti pravdivým člověkem, ale nemravným nelze, protože nemravnost jest právě přezírání všech hlubších zásad. Proto není nic zvláštního, že mravnostní měřítko má u Masaryka mimořádný význam; zaráží to jen toho, kdo neuznává opravdovosti vůbec. Jest mu prohřešením proti vládě pravdy v životě záliba literátů v lehké a dvojsmyslně smyslné pikanterii, kterou měli Jungmann a Hanka, ve francouzských románech divně velebících manželskou nevěru, všeliké radikálčení studentské atd. Nemravnost, radikálčení, život ze dne na den nezná zodpovědnost, nechápe vládu pravdy

v životě. Žádný skutečný politik, myslitel, básník, filosof nemůže hlásati nemravnost jako program. Se slovy o „sladkém hříchu", o „právu na zločin", o „nezodpovědnosti básníkově" mohou si hráti jen lidé mělcí.

Programovost jest jen jiným jménem pro životní opravdovost. Jak těžko se chápalo Masarykovo kázání o potřebě pevného programu! Program jest tolik jako zásada pro život, jako vyznání víry, že uvědomělá pravda rozhoduje a ne náhoda, jest, jak řekl Masaryk, visitka, kterou předkládáme společnosti, vstupujíce do ní. Program nesvede každý; program jest plodem úsilovného a originálního myšlení a má tedy anebo má míti světový význam. Hlavní vada české revoluce r. 1848 byla, píše Masaryk, že byla „bez určitého programu politického a bez základu filosofického. Revoluční vzrušení nemohlo u nás být než chvilkové a příliš vnější, demonstrační, protože nebyli jsme připraveni na revoluci, měnící politické zřízení v základech. Od nové doby, počínajíc revoluci politickou, předcházely revoluce duchovní — náboženská a filosofická. Revoluce anglická byla skoncováním revoluce náboženské; revoluci francouzskou předcházela revoluce filosofická — Voltaire, Rousseau a jiní. V tomto století ve Francii a taktéž v ostatních zemích filosofie a literatura docela jinak hýbala duchy než u nás. O Francii ani netřeba mluvit — tam se prostě pokračovalo a pokračuje ve velké revoluci; v Německu roku 1848 předcházela t. zv. levice heglovská a radikální filosofie vůbec (Ruge, Feuerbach, Straus, Stirner, Marx, Heine atd.) o tom nemluvíc, že celá filosofie od Kanta počínajíc, byla revoluční, Anglie měla Shelleyho, Byrona, měla filosofy jako Benthama, oba Milly a j.... A u nás?[8])" U nás, odpovězme opět, uvědomělý program, opravdovost, filosofie, připravovaly a provedly revoluci s Masarykem, kazatelem těchto zásad, v čele.

Nestačí jen duchaplné a správné věci znáti a o nich psáti; věříš-li opravdu v správnost svých pozorování, jsi povinen žádati jejich zavedení v životě a odstranění těch, které jim odporují. Kdo věřil v nepravost Rukopisů, ale neusiloval přesvědčiti o tom druhé, byl člověk slabý, ne-li nepoctivý; kdo nevěřil v moc mladočešství, ale šel s ním, nechápal politiku vážně; kdo považoval za sebe nedůstojné, věřiti v rituální pověru, ale jiné nechal v této pověře žíti, není opravdový člověk. Opravdovost není možná bez kritiky a bez boje. Byl postrach z kritické záplavy realistické: jak možno, říkali, chladně kritisovati, co mám rád, na př.: vlast, rodiče? Ale Masaryk byl důsledný. Jest třeba o všem přemýšlet a nikde chyby neschvalovat; jest možno si uvědomovat všechny chyby vlasti, Slováků, a přece je míti živě rád: jedině uvědomělá, kritická láska jest důstojná moderního člověka. Třeba

jest ovšem také kritisovati slavné autority. Své doby nejvíce uráželo, že Masaryk vytýkal spisovatelům nedůslednosti. Kollár na př.: básník statečnosti a filosof panslavismu, odsoudil veřejně povstání slovenské proti Maďarům a připial si revoluční kokardu maďarskou. Smí se mu to vytknout? Smí se vytknout Jungmannovi, ptali se proti Masarykovi, že zrádcoval Dobrovského, že vůbec nejlepším a nejčestnějším lidem nerozuměl? Smí se vytknout stařičkému Riegrovi jeho falešná politika? Smí se kritisovat povrchnost uznaného básníka Vrchlického? mlhavost básní Svat. Čecha? Naši by bývali rádi měli jen kritiku namířenou na venek, kritiku Vídně, Berlína, německých učenců a odtud vznikalo velké pohoršení z neuctivosti Masarykovy k uznaným autoritám. A přece opravdovost, víra v pravdu nutně znamená boj proti každé nepravdě a silnější boj proti nepravdě blízké, rušící náš ideál, než proti lhostejné nepravdě cizí!

VĚDA

Už jsme upozornili na velký význam, který Masaryk přičítá pro moderní život vědě. Objasněme několika slovy, co vědou rozumí. Lidstvo snad nikdy nežilo bez jakéhos takéhos vědeckého zájmu: pozorování hvězd, zvířat a rostlin sahá do nejstarších dob. Od té doby zájem ten nikdy neutuchl a starověk i středověk zná mnoho a velice vynikajících učenců. Tento zájem o poznání, byť byl sebe pronikavější, Masarykovi však nestačí; věda, která objevuje nové věci, není ještě pravou vědou, nýbrž nabývá významu teprve, když ze svých poznatků odvozuje důsledky pro život. „Vláda vědy“ neznamená tedy u Masaryka tolik co uctívání vědy, nýbrž život podle vědeckých poznatků. „Dovednost, pokroky technické v tom neb onom oboru nejsou vědou. Věděním, vědou rozumíme onu, již zvykem nabytou tendenci, habitus těch lidí, kteří — abych se krátce vyslovil — si uvědomili, co vědí a co nevědí, lidí, kteří kritisují sebe i jiné, lidí, kteří jsou skromní, kteří smýšlejí agnosticky, kteří žádají pro sebe i pro jiné svobodu a snášenlivost a uznání osvědčují.“[9]) Lidé většinou žijí podle zděděných názorů, nepřemýšlejíce o jejich vhodnosti; bylo-li jim vštípeno okolím přesvědčení, že nad námi kdesi vysoko kraluje Bůh na nebesích a hluboko pod námi hoří pekelný oheň, považují za stejně neslušné o tom pochybovati, jako maloměšťák nepochybuje a nedovoluje pochybností o tom, že on jest urozenější než obyvatel předměstí, jako byrokrat se leká, že se společnost rozpadne, dá-li se volnost rozhodovati o ní všem jejím členům. Předsudkem, t. j. slepou věrou, vytryskající pouze z citu,

bývá všeliké nadšení vojenské, vlastenecké, protižidovské, církevnické, stranické. Toto nekritické odevzdávání se přijatým názorům a citům Masaryk jmenuje všeobecně pověrou a opak její, kritický, uvědomělý poměr k životu, poměrem na vědě založeným, a žádá si této vlády vědy do posledních důsledků. Slovo „pověra" nemá tedy u něho jen obvyklý smysl, na př. víry v čarodějnice anebo v zaříkávání, nýbrž spoléhání na každé životní pravidlo, na něž kritika nemá práva. Může býti tedy pověrečným jednáním náboženství, vlastenectví, politika, láska k rodičům i věda sama. Pověrečným jednáním tedy jest přijímati jistá náboženská tajemství anebo vůbec základní ustanovení, která platí chtěj nechtěj, rozuměj nerozuměj. Vlastenectví, které není založeno na svobodné kritice, jest pověrou. Politik se prohlašuje býti demokratem a žádá proto na př. i veřejnost schůzí válečné rady anebo volitelnost učitelů od žáků; i to jest pověrečná víra v heslo „demokratismus", protože rozum dá, že takovýto radikalismus jest nepraktický. Němečtí učenci odvozovali z vědecké teorie o boji o život oprávněnost války jakožto kulturního prostředku zvyšujícího moc útočného národa; tento důsledek byl pověrečný, třebas byl založen na vědecké teorii, protože uměle zastírá rozumný poznatek o lásce k bližnímu a o rovnosti lidí.

Vládou vědy rozumí tedy Masaryk předně vládu rozumu a svobodné kritiky. Jakým způsobem však opatříme této vládě moc, aby se jí společnost skutečně podrobila? Dosud zajisté jest vláda předsudků tak silná, že ji žádný jednotlivec nezlomí; což jestli vláda pověry jest pro společnost nutná, což jestli lidé dobrovolně se podrobují omylu, aby dosáhli štěstí, což jestli pravda a obecný prospěch jsou dvě zásady, které se sobě příčí? Tato námitka není nikterak povrchní; staletí byla přesvědčena, že přísně rozumná vláda na světě jest nemožná. Masaryk věří v její možnost, věří v moc rozumu nad životem a jest v tom ohledu rozhodným racionalistou. Následuje v tom přesvědčení prvního velikého racionalistu Sokrata. Sokrates učil, že nikdo nežije dobrovolně v (duchovní) bídě; není však omyl, spoléhání na nepravdu, pověra duchovním ponížením? Proto se mu každý přirozeně vzpírá, jakmile pochopí, že opravdu jde o omyl. Tedy lidé od přirozenosti chtějí žíti v pravdě. Uvrhují se tím snad v neštěstí? Opět řekl Sokrates: „Týž člověk jest spravedlivý a šťastný" a krásně tak odňal půdu všem romantickým i neromanticky omezeným vzdechům, že život v pravdě a štěstí se na světě nesejdou. Že prospěch lidí si žádá omylu? Stojí zase o Sokratovi: „Budiž proklet ten ničema, který po prvé rozloučil spravedlnost a prospěšnost."

Na týchž tvrdých zásadách stojí Masarykova víra v rozum. Vláda rozumu jest možná, protože lidé konec konců uznávají

opravdu rozum za nejvyššího rozhodčího v životě a protože jediné rozumné jednání jest prospěšné jednání. I věří Masaryk, jako věřil Sokrates, že vytrvalým poučováním lidí o tom, co jest správné a prospěšné, je přivede k tomu, aby zřídili vládu vědy ve společnosti. Proto poučoval a přesvědčoval pořád slovem a tiskem a vedl své přívržence k tomu, aby poučovali lid, aby vyvraceli předsudky, vysvětlovali vědecké poznatky, učili lidi myslit a vedli je k vytrvalosti v pravdě. Žurnalistická činnost Masarykova, jeho demokratismus, boj proti rukopisům, proti rituální pověře, proti záhřebskému procesu a konečně proti Rakousku a Německu vychází konec konců z přesvědčení, že lidé dostatečně poučeni uznají jedinou a výhradnou vládu rozumu.

Bylo by nedorozuměním, odvozovati z této víry v rozum a v moc poučení o pravdě, že tedy není zapotřebí násilných prostředků, trestů ani zvláště vojska. Jest přece docela zřejmo, že nestačí pravdu pronésti, aby už byla uznána; naopak, pravda má tolik nepřátel, že jen tak tak zrovna projde; ale budeš-li vytrvale za svoji pravdu bojovat a nedáš-li se proti nikomu, jistě najdeš přátele, kteří ti porozumějí a pomohou a tak se ponenáhlu tvoje pravda rozšíří. Útoky proti své pravdě ovšem smíš hájiti, smíš se b r á n i t i třebas i železem — jen nesmíš svou pravdu v n u c o v a t násilím. Šířiti pravdu smíme jen přesvědčováním; hájiti ji máme těmi prostředky, kterými se na ni útočí.

Namítalo se a bude se vždycky namítati proti této silné víře v rozum, že utlačuje cit. Vřelý cit prý, nadšení, láska a nenávist prý vedou lidi lépe než malicherný rozum. O této námitce musí přemýšlet a odpověď Masarykovu pochopit, kdo mu chce rozuměti. Masaryk uznává, že jest to pravda, že vskutku nás síly neuvědomělé, tedy také city a vášně, ovládají více než rozum. Vidí ovšem samozřejmou věc, že přicházíme na svět nevědouce ani odkud ani proč, nabýváme z velké části bez vlastní vůle těla a duše, které určují naše jednání a okolí nás staví pořád před fakta, kterých jsme nejen nevytvořili, nýbrž snad ani netušili; nemáme nadto ani kdy, ani schopností, rozmýšleti každý krok a tak jednáváme podle své letory, podle instinktu, podle zvyků. „V životních otázkách," píše Masaryk, „jež jsou pro nás největší důležitosti, dáváme se málo vésti důvody, nýbrž rozhodujeme se maní a ve zvláštní důvěře v budoucnost řídíme své kroky k neznámému cíli." Ani Masaryk tedy nepochybuje o tom, že obor toho, co neznáme a neovládáme, jest nekonečně větší než drobeček toho, co známe a co ovládáme. Ale Masaryk přikazuje: máme ch t í t všechno znát a ovládnout, povznésti se nad pouhý instinkt a usilovati o vědomou zodpovědnost za své jednání. Romantikové nám líčívali genia jako sle-

pou sílu přírodní, která tvoří nevědomky, jako když si dítě hraje; básně se rodí z hlavy Ovidiovy proti jeho vůli, Mahomed jest Bohem povolán za vůdce národa — kdež by sám chápal, co všechno provede; osud předurčil Napoleona k dobývání celého světa a proto není zodpověden za zločiny; básník jde prý pouze za svým citem, za svou slepou vášní. Troufáte si, vy omezení racionalisté, stvořiti svou chladnou logikou neřku básně Homérovy, ale jediný jen kloudný verš? Z vašeho rozumování vznikne jen veršotepectví, nikdy báseň. Troufáte si rozumem nahraditi náboženství, chladnou aritmetikou vysušiti cit, místo manželské lásky zaváděti chladnou vypočítavost? Takovými argumenty romantikové bojují proti Masarykovi. Ale zbraně romantické jsou úskočné; romantikové nepodávali názorů Masarykových, nýbrž podsunovali mu myšlenky, kterých neměl. Samo sebou se rozumí, že dar geniův jest Bohem dán a že ho lidský rozum nestvoří; samo sebou se rozumí, že lidská činnost (nejen Napoleonova) přerůstá všechny dohady a že v člověku jest ukryto mnohem víc, než nedokonalý rozum tuší; samo sebou se rozumí, že logikou nestvoříš básně, že náboženství se zakládá na citu atd. Ale otázka jest, smíme-li cit stavěti p r o t i rozumu jako svéprávného činitele na rozumu nezávislého či nic. A Masaryk praví, že nesmíme. Napoleon nestvořil sice svým rozumem svůj talent — ale byl za své činy zodpověden; m ě l uvažovati, co jest správné a m ě l s e r o z h o d o v a t i proti zlému. Básník nestvoří rozumem ani verše; ale má rozeznávati rozumem, co jest v básních dobrého a co špatného, má svůj básnický talent ovládati. Ovšem, že nás v životě vedou city — ale cit sám o sobě nestačí; „běží o to, jaké jest srdce a jaký je cit, neboť lidožrouti také mají náboženství a také mají srdce a cit.“[10]) Nadto ještě není pravda, že by se geniálnost vyvíjela vůbec mimo vliv rozumu: geniální člověk se také učí, dělá si své metody, vůbec rozum a uvědomělost má na jeho jednání mnohem větší vliv, než romantikové připouštějí. Vztahy mezi rozumem a geniálností a mezi mravní zodpovědností a geniálností jsou tak složité a tak hluboké, že romantická teorie jest dětskou hříčkou vedle tohoto velikého životního faktu.

Věda, v užším smyslu věda odborná, jest důsledně prováděným spoléháním na rozum. Lékařství, technika, přírodověda, sociologie i filosofie vznikají i rostou přemýšlením a rozborem zkušeností. Proto takovýmto vědám patří vláda; je-li na př. spor mezi lékařem, který chce zachrániti život rodičky, abnormálním porodem ohrožené, a knězem, který chce obětovati tento život, aby mohl pokřtíti dítě, jest se nám rozhodnouti pro lékaře, protože věda má přednost před zřízením církevním, sebe přísnějším.

Hospodářství se nesmí vésti jen podle zděděných pravidel, byť sebe delší starobylostí posvěcených: vědecké zkoumání a řízení musí zasahovati do průmyslu i do rolnictví i do domácnosti. Politiku nesmějí vésti všelijací „šikovní" lidé, kteří dovedou hladce mluvit a kolegy napálit, ani nemá býti řízena ohnivým „nadšením", spoléhajícím jen na instinkt lidu a na vlastenectví, nýbrž má býti řízena vědecky podle sociologických poznatků. A tak má vědeckost ovládnouti jak vnitřní tak vnější život jednotlivců i celé společnosti. Nemáme však všichni ani předběžného vzdělání ani přirozených schopností, abychom ovládli všechny potřebné vědecké poznatky; od toho jsou vědečtí odborníci. Těm tedy patří vláda a důležitým úkolem politickým jest hledati cesty, jak jim zabezpečiti vliv na mínění lidu. Všeobecné hlasovací právo a parlamentní soustava není tedy podle Masaryka snad samo sebou ideálem politického zřízení, nýbrž ideálem jest vláda odborníků; ovšem všeobecné hlasovací právo a parlamentarismus poměrně nejlépe zaručují takovou vládu.

Vědou tedy Masaryk rozumí věděti, proč něco dělám, jednati jen z rozumných důvodů, dbáti jen pravdy a podřizovati se soudu odborníků. Aby věda mohla u nás zavládnouti, jest zapotřebí vzdělání co nejširšího a nejdůkladnějšího pro každého Čecha. Proto jest třeba první důraz klásti na dobře organisované školství od obecné školy až do škol vysokých. Jest třeba učebnic, populárních spisů a přednášek a intensivní vědecké práce. Nestačí jedna universita a technika. Již r. 1894 Masaryk žádal druhou universitu, druhou techniku i vysoké učení zemědělské, neboť „teprve souborem a konkurencí všech těchto ústavů zabezpečí se česká věda, pokud se ovšem vědecký duch a vědecká schopnost zabezpečit dá školami."[11])

Oceňování vědy jest nejvýznamnějším rysem učení Masarykova.

Věda — v širokém slova smyslu — toť podle něho podstata moderního života proti životu dob dřívějších; zvědečtiti všechen život jest posledním slovem filosofie Masarykovy. První jeho významný spis, o sebevražednosti, jest věnován poměru vědy a náboženství v moderní společnosti a důsledkům, které plynou z nepochopení tohoto poměru. Rukopisný boj byl bojem za vítězství vědy proti vlastenectví; boj proti rituální pověře byl bojem o vítězství vědy; boje proti klerikalismu byly bojem za práva vědy proti právům autority; a i boj proti Rakousku byl bojem za práva kritického rozumu proti vládě absolutní moci dané Bohem. Spis Masarykův „Rusko a Evropa" vyvrcholuje vědeckou filosofii Masarykovu. Rusko jest tam příkladem středověku, příkladem života, který nemá ještě vlády rozumu, kritiky,

vědy; moderní Evropa, toť úsilí o neomezenou vládu vědy. Hume, Comte, Kant toť revoluce moderního ducha proti středověku a slib života vyššího, uvědomělého, programového, na poznání pravdy založeného, pro který má i náš národ pracovat.

LITERÁRNÍ KRITIKA

Tento smysl pro skutečnost spojený s věrou v ideál proniká také Masarykovo dílo literárněkritické. Literární kritiku Masaryk pěstoval velmi živě, slučuje ji se studiem filosofie. Napsal k ní teoretický úvod,[12]) rozebral Rukopis královédvorský po estetické stránce a velmi důležité jeho úvahy Česká otázka, Moderní člověk a náboženství, Rusko a Evropa jsou stejně studiemi sociologickými jako literárními; psal o českých spisovatelích, o Vrchlickém, o Dykovi, o Macharovi, psal o Tolstém, Bourgetovi; rozbor Kollára[13]) jest důležitým úvodem k jeho české filosofii.

Poznání umělecké, učí Masaryk, závisí na bezprostředním postřehování jednotlivců, kdežto vědecké poznávání jest abstraktní, nejednajíc o věcech samých, nýbrž o pojmech, kterými svět věcí vystihujeme. Poznávání umělecké jest vyšší než vědecké. „Poznání pravého, velikého umělce proto, že k věci samé se vztahuje, jest nejlepším vystihnutím světa.“[14]) Umělecké dílo jest všelidské, nemá účelem baviti, nýbrž povznáší tvůrce i čtenáře; čím jest hlubší, tím více jest plodem důkladného vzdělání: Dante, Shakespeare, Lessing, Goethe, Schiller! „Právě z těchto básníků každému zřejmým býti může, že kdyby nebyli tolik pracovali, nebyli by se stali, čím světu jsou; co medle má umělec povědět, když ničeho nepoz l, nezkusil, nezažil, když ničeho neví?“[15]) Bez velikých citů, ez vášnivosti není velikého umělce; bez velikého citu se člověk nepohříží v předmět svůj, ale cit pravého umělce jest „zdra , čistý a pravdivý“. Věda a poesie úzce souvisí, jak viděti ze jmu umělců o vědu a zvláště o filosofii. Z umění poesie jest ejsrozumitelnější, umění nejpopulárnější a nejúčinnější.

O umělecké ceně básnických spisů nepsal Masaryk sice soustavně a mnohdy se vyhýbal soudu o nich, jednaje raději o myšlenkovém jejich obsahu. Ale obsah nelze mechanicky odděliti od formy; dílo, ať obsahově, ať logicky, ať mravně špatné jest nutně špatné také umělecky; proto soudy Masarykovy o spisovatelích nutně a vědomky se týkají i jejich uměleckosti, nehledě k tomu, že o ní Masaryk mnohdy výslovně se vyjadřuje.[16]) „Poesie musí býti p r a v d a,“ opakuje po Havlíčkovi a formuluje tak stručně

a jasně svůj umělecký program; má býti lidová a má býti prožitá. Bylo by tak těžko rozuměti, co se těmito zásadami rozumí? Havlíček, který první zásadu vyslovil, nemyslil tím jistě, že báseň má vyjadřovati ve verších otřelé poznatky vědecké; což tak vypadají jeho básně? Ale básník má vyjadřovati svojí básní své nejhlubší přesvědčení, svoji životní pravdu, jak to učinil Homér, Dante, Milton, Shakespeare, Goethe ve Faustovi, Puškin v Oněginovi atd. Opakem této pravdivosti jest povrchnost, hračkářství, duchaplnictví, lascivnosti atd. Lidovost básně neznamená popularisování, nýbrž básník má cítiti, že není na světě sám, má chápati starosti a radosti druhých lidí a dávati jejich životním ideálům umělecký výraz; má ovšem také psáti tak, aby druzí lidé ho mohli čísti a mohli mu rozuměti. Že báseň má býti prožitá, jest věc tak samozřejmá, že jest těžko chápati, že by se mohlo něco proti ní namítati: jak jest možno chváliti Danteho anebo Goethova Fausta a neuznávati potřebu, aby básník mluvil jen o tom, co zná z vlastní vnitřní životní zkušenosti?

SOCIOLOGIE

Odborným vzděláním jest Masaryk sociologem. Sociologie jest vědou o organisaci a životě lidstva. Jedná tedy o tom, v jakých společnostech (státech, církvích, druzích povolání, politických táborech atd.) jest lidstvo organisováno, jaké existují rozdíly plemenné, národní, společenské, jakými zákony se různé organisace řídí, a jak různé útvary společnosti (státy, národy) se v dějinách rozvíjely a upadaly, čím lidská společnost žije a čím ji podporovati. Sociologie jest mladá věda; jako samostatný obor se uvědoměle pěstuje teprv od předešlého století a do československého duchovního života ji zavedl teprv Masaryk. Dříve se u nás pěstovalo a proti Masarykovi stálo dějepisectví, které Masaryk považuje jen za část a průměrné dějepisectví za zcela nepatrnou část sociologie; stálo mnoho bojů, než Masaryk vybojoval sociologii u nás jakés takés uznání.

Všechna veřejná činnost Masarykova skoro jest sociologickým teoretisováním a sociologickou praxí: vystihováním skutečného a žádoucího poměru jednotlivcova ke společnosti a české i československé společnosti k celému lidstvu. Prvný důležitý Masarykův spis „O sebevražednosti jako sociálním masovém zjevu moderní civilisace“, jest příkladem sociologického myšlení: statistika ukazuje, že každý rok zahyne sebevraždou přibližně stejné množství lidí; Masaryk hledá příčiny této sebevražednosti v duchovním životě lidstva, ukazuje, jak působí příroda, disposice tělesné,

všeobecné společenské poměry, politika, hospodářská situace, literatura, věda, filosofie, náboženství; studuje náchylnost různých povolání k sebevražednosti, rozbírá příčiny nestejné sebevražednosti u různých národů, plemen a vyznání a nakonec uvádí prostředky, jak sebevražednost zmírniti: zvýšením opravdovosti v životě, důsledným vzděláním rozumovým a upřímnou náboženskostí.

I jiné spisy Masarykovy, na př.: „Moderní člověk a náboženství", (v Naší době r. 1898, 1899), „Rukověť sociologie" (tamt. r. 1901), „Ideály humanitní" (1902), „Otázka sociální" (1899), „Rusko a Evropa" (1914) a mnohé drobnější spisy patří do tohoto oboru. Pro československý národ zvlášť významné jsou dva obory sociologické činnosti Masarykovy, rozbor dělnické otázky a filosofie českých dějin.

Dělnické otázce jest věnován velký spis „Otázka sociální", v němž Masaryk rozbírá zásady učení a působení Marxe, Engelsa a jeho přívrženců sociálně-demokratických, které považuje za nejtypičtější a rozhodující představitele socialismu. Marx a Engels, němečtí filosofové a sociální teoretikové, přidali se ke skupině německých materialistů, kteří odvozovali své myšlenky z filosofie Heglovy a měli velký vliv v revoluční době kolem r. 1848. Marx se rozohnil pro revolučnost a pro komunismus, dokazoval, že společnost a celé dějiny lidstva jsou založeny na jediném principu hladu jedné části lidstva, toužící po nasycení, a na přesycenosti druhé části, která hájí své privilegium, odkudž prý vzniká třídní boj a popíral, že by duchovní ideály, zvláště náboženství a národnost měly nějaký dějinný význam. Dnešní společnost jest prý organisována kapitalisticky; t. j. vládnoucí třídy využívají prý bezmocnosti lidu tělesně pracujícího, za jeho práci mu platí menší hodnotu, než jakou práce skutečně má a z přebytku sami žijí, cizopasíce tak na mozolech dělníkových. Na tomto učení Marx založil program na reformu světa s pomocí onoho hladového, tehdy ještě politicky úplně bezprávného dělnictva.

Masaryk začal studovati Marxovu nauku záhy, ještě když byl ve Vídni (1873), kde také už přednášíval dělnictvu; úsilí Marxovo, pomoci dělnictvu reformou lidstva, se mu líbilo a podporoval je; ale teorií Marxových neuznával. I dokazuje Masaryk v onom spise, jak během doby sociálně-demokratický program, původně revoluční, anarchistický, násilný, se čím dál tím víc mění v positivní program, pracující politickými prostředky o spravedlivou úpravu sociálního řádu, jak se mladší marxisté vzdávají materialismu, nevěří už v proletarisaci celého světa a komunism, a jak tato změna je pokrokem myšlení socialistického.

Jen stručně vytkneme Masarykův poměr k některým zásadám Marxovým. Marx byl komunista, t. j. věřil, že jen dav, množství lidí má pravdu a tvůrčí moc a jest tedy povoláno rozhodovati; jednotlivec působí a má působiti jen jako mizivý článek davu. Proto nemá míti jednotlivec žádných osobních práv, ani na ženu, ani na děti, ani na majetek, ani na vrozené vynikající schopnosti, nýbrž všichni si mají býti rovni jako cihla cihle. Masaryk naproti tomu je individualista, t. j. věří, že také jednotlivec má svoji osobní moc, má a má míti vliv na druhé lidi a má svůj soukromý život a svá soukromá práva, do nichž nikomu není dovoleno zasahovati — práva mravní, intelektuální i hospodářská — a když práva, tedy i povinnosti individuální. Každý má ovšem pracovati pro společnost (ale nejen pro společnost, nýbrž i pro sebe), ale každý sám rozhoduje svým rozumem o této povinnosti; lidé si nejsou rovni ani schopnostmi, ani zodpovědností; jsou si rovni pouze před zákonem anebo před všelidským ideálem, ku kterému máme všichni cíliti. Bez individualismu není osobní zodpovědnosti, ani opravdové lidovlády. Proto nezáleží na tom, když muž za pravdou jdoucí nemá za sebou hned masy lidu. Když se straně Masarykově vytýkalo, že za ní masy nejdou, napsal: „Slýchat, že nemáme masy pro sebe. Co na tom? Staročeši je měli, Mladočeši je měli — kde jsou teď? A co je z těch mas? Af se každý stará o sebe, t. j. starej se každý, abys byl politicky co nejsilnější individualitou — individualit je nám třeba, masy se dostaví samy sebou.“[17])

Tuto důležitou věc, že nerozhoduje lid, nýbrž že rozhodují rozumní lidé, vědomí své odpovědnosti a práci pro lid třeba znovu a znovu zdůrazňovat. Masaryk sváděl za rukopisných bojů a za procesu o rituální vraždě boj s lidem; celý národ byl proti němu — a přece dělal politiku lidovou, kdežto ti mluvčí lidu, kteří útočili na Masaryka za nejširších sympatií veřejnosti, byli protilidoví. O takových demokratech Masaryk opakoval slova Havlíčkova, jež stojí velmi za uváženou: „Jest u nás ještě jeden duch demokratů, ku kterému též nenáležíme a náležeti nechceme, totiž takoví, kteří sice vždy o lidu mluví, ale jen sami sebe za tento celý lid považují. Tito páni demokrati neříkají nikdy jako jiní poctiví lidé: ‚Já tak smýšlím, já to chci!‘ nýbrž vždycky tropicky: ‚Lid tak smýšlí, lid to chce!‘ ale zapomenou se vždycky dříve lidu zeptat, smýšlí-li tak, chce-li to.“[18])

Revolučnost Masaryk zavrhuje jako nepraktický romantismus; revoluce jest spojena s tajnůstkářstvím, jest to víra v moc násilí a napodobuje metody absolutistické; také má málokdy úspěch. Ale obrana proti násilí duchovnímu i fysickému jest nutna; brániti se máme třebas i železem. Pravda, někdy bývá těžko roz-

lišiti obranu od útoku, a tak jest i revoluce vedená na obranu dovolena. V principu však máme býti pro reformaci; ne pro revoluci, t. j. pro ponenáhlé přetvořování mysli lidské a pro stálé úsilí o pokrok.

Nauka o třídním boji jest ve své krajnosti nesprávná, protože ve světě nestojí a nikdy nestály proti sobě jen dvě třídy, buržoasie a proletáři, neboť buržoasie předně jest sama útvarem historickým a není jednotna, ani t. zv. proletariát není jednotný, protože montér na př. má jiné zájmy než nádeník. Ani není pravda, že se dějiny vyvíjely jen odbojem vyssávaných tříd proti utlačovatelům, neboť vyssávané třídy nemívaly ani dosti uvědomění k takovému boji a bývaly vedeny a organisovány právě příslušníky vrstev vládnoucích.

Ani s Marxovým hodnocením práce Masaryk nesouhlasí. Jest sice velikou zásluhou Marxovou a jeho přívrženců, že vybojovali uznání a čest tělesné práci; jest sice pravda, že aristokratism považoval práci (ať jakoukoli) za něco nízkého a že pravý demokrat jediné prací, i tělesnou prací, se domáhá svého ideálu. Ale Marx předně jednostranně přecenil práci svalovou a nedocenil práci duševní, práci na př., kterou koná žena starající se o rodinu, a za druhé příliš zjednodušil hospodářské poměry společnosti učením, že jedinou reální hodnotou výrobku nějakého jest tělesná práce dělníkova na výrobek věnovaná. Nadšení pro práci svádí mnohé lidi k přeceňování jejího významu, jako by samo pracování bylo smyslem života, jako by člověk jen tehdy byl člověkem, když pracuje a jako by se prohřešovali na ideálu lidství, kdo nepracují. K těmto časovým heslům Masaryk poznamenává: „Práce sama není naším ideálem, posledním cílem, jest jen prostředkem. A jsme-li upřímní, všichni přiznáme, že chceme míti co nejvíce volného času.“[19])

Konečně neuznává Masaryk Marxova jednostranně positivistického zavrhování duchovnosti v životě. Jest nesprávné Marxovo učení, že se celý svět točí okolo žaludkové otázky. Jest sice pravda, že se člověk musí najíst, ale není pravda, že by otázka hladu a sytosti anebo v širším smyslu otázky hospodářské byly jedinou tvůrčí vzpruhou dějinnou. Husitské boje na př. byly úsilím o nový řád mravní a náboženský a otázky hospodářské, třebas se také tehdy ozývaly, byly jen podružným zjevem. Vůbec pak není sociální otázka jen otázkou žaludkovou, nýbrž jest otázkou mravní; i národnostní, mravní a náboženské otázky jsou velmi vlivnými hybnými silami moderní společnosti. Když lid bojoval proti absolutní vládě za politická práva, když chudý český národ se bránil proti panství německému, byla to také sociální otázka.

Přes tuto velmi rozhodnou kritiku marxismu Masaryk, jak jsme už napsali, velmi si tohoto učení váží pro jeho opravdovost, programovost, vůli k organisaci a pro jeho moderní úsilí pomoci slabým lidem všeobecnou reformou společnosti, zákonodárstvím, uznáním práv slabých lidí na plný život. A proto jeho program: „Od samého počátku své veřejné činnosti položil jsem si za úlohu, překlenouti, pokud možno, velikou propast mezi sociální demokracií a ostatními vrstvami národa a pracovati k positivní sociální reformě.“[20])

Socialisté chtějí pomoci lidem hospodářsky slabým reformou společenského řádu. O způsobu této reformy jest mnoho názorů a jest ovšem pravda, že každá socialistická teorie, vážně podnikaná, myslí vedle zlepšení blahobytu také na duševní povznesení lidí chudých; ale všechny v dnešní společnosti významné teorie socialistické mají dva podstatné rysy, kterými se pojmu „slabého člověka“ dává užší smysl. Předně se jím myslí v zásadě dělník zvláště továrenský, kdežto ostatní stavy jen nepřímo, rozšířením smyslu proletáře, kompromisem a z praktických ohledů jsou pojímáni do socialismu. Za druhé se klade obzvláštní důraz na lidi slabé h o s p o d á ř s k y; pomoci na př. n e m o c n ý m není v programu socialismu (v tom smyslu jako bývalo na př. heslem středověkých rytířských řádů). Redukování slabosti na slabost h o s p o d á ř s k o u jest právě projevem moderního myšlení positivistického, o němž byla řeč na počátku tohoto výkladu. Jest potřebí si uvědomiti rozdíl Masarykova řešení od tohoto obvyklého socialismu. Masaryk ovšem jest socialistou, vidí v dělnících za dané situace hlavní jeho představitele a uznává, že řešení hospodářských otázek jest věc nejaktuálnější, ale jeho pojetí s l a b é h o č l o v ě k a jest jiné než pojetí obvyklých socialistických teorií. Socialisté si otázku příliš schematisovali, zúžili pojem slabého člověka a metodu, jak mu pomoci; Masaryk však celým životním úsilím pořád hledá a hledá: k d o j e s t o p r a v d u s l a b ý a j a k m u n e j v h o d n ě j i p o m o c i? A odpověď jeho jest mnohem, mnohem širší a hlubší, než teorie materialistická. Slabý jest ovšem dělník, z něhož tyje boháč a jest ovšem třeba mu pomoci zlepšením blahobytu; ale dělník není sláb jen hospodářsky, nýbrž i kulturně a proto jest třeba dělníka vzdělávat, posilovat jeho ducha, aby se vyrovnal třídám vzdělanějším. Vzdělaný a sebevědomý dělník má sílu, dobýti si blahobytu; dělník nevzdělaný, třebas v blahobytu žijící však nutně po vzdělání nezatouží a zůstane pak člověkem slabým. Proto Masaryk podporoval politické uvědomování dělnictva a boj za jeho práva; podporoval zvláště také zřízení Dělnické akademie, která by podávala vzdělání soustavné.[21]) Ale dělník daleko nevy-

čerpává úkol socialistův. Nemluvme o tom, že hospodářsky sláb jest také u č i t e l, ú ř e d n í k, d o m k á ř a že i jim jest třeba pomoci, každému v duchu jeho životního povolání. Slabá však jest zvláště ž e n a, rozuměj společensky slabá. V době Masarykova působení ženy byly ještě bez politických práv a teprve rozvíjely svůj zápas emancipační. Masaryk ženy podporoval nejen v tomto úsilí, nýbrž ukazoval, jak jest slába žena pracující doma o udržení domácnosti, zatím co muž si hledí zájmů „vyšších", jak jest slabá žena mužem zrazována, jak potřebuje mravní pomoci prostitutka, jak trpí sociálními poměry „stará panna".[22]) Ženská otázka jest tedy důležitou částí otázky sociální. Slabý jest dále žid, nejistý sám v sobě, vychovaný v opovržení od křesťanů; ž i d o v s k á otázka jest důležitou sociální otázkou. „Nejsem... antisemitou, protože... u Ježíše jsem se učil a stále učil, že své bližní máme milovati. Jako učedník a žák Ježíšův váš antisemitismus mohu jenom odmítati."[23]) „...To je mi jasno ne proto, že Ježíš sám byl židem, že apoštolové byli židé a proto že staré křesťanství, speciálně katolicismus má velmi mnoho židovského v sobě, nikoli; ale přijímám-li Ježíše, nemohu býti antisemitou — jedno nebo druhé, křesťan nebo antisemita."[24])

Ale židovská otázka není jen židovskou otázkou, jest i otázkou křesťanskou. Člověk podléhající antisemitské pověře jest slabý člověk, oddávající se surovostem a jistě podléhající v boji kulturním. Nevzdělaný lid vůbec jest pomoci potřebný: potřebuje soustavného poučování, oddaných vůdců, zdravé literatury, politických práv atd.

Slabí jsou i moderní titáni, kteří chtějí svět překonati nehoráznými útoky proti Bohu, proti mravnosti, proti vládě pravdy; slabí jsou i političtí a vojenští titáni, počítající s vládou tradice, s vládou z milosti boží, s vládou bajonetů a chtějící násilím obnoviti středověk; jsou slabí proti rostoucímu uvědomění lidstva „Ze strachu lidé užívají násilí, ze strachu lhou."[25]) Ale i moderní vzdělanec jest slabý: sebevražednost, skepse, dekadentní literatura, náboženská lhostejnost a polovičatost všeho druhu jest projevem slabosti duševní, které jest třeba také sociální pomoci. Spis o sebevražednosti a Moderní člověk a náboženství podávají návrhy na reformu sociálního řádu podstatně odchylnou od teorií socialistických: náboženstvím na vědě založeným se má moderní člověk posíliti.

Slabost tělesná a duševní spolu souvisí; proto jest třeba obě potírati zároveň: podporovati tělocvik, sokolství, sport, zdravé veselí; bojovati proti alkoholismu oslabujícímu tělo i ducha.[26])

„Bez pití život v každém ohledu jest krásnější. Člověk nepijící, který má svěží všechny své smysly, uvidí tolik krásného v životě,

přírodě, společnosti, ve své práci, o čem se mu ani nezdálo, pokud byl ve své alkoholické mlhovině.[27])

Slabí nejsou jen jednotlivci nýbrž celé třídy lidstva; slabí byli dělníci, jsoucí bez politických práv; zvláště však potřebují pomoci malí národové, ohrožení výbojností mocných sousedů, a proto jest podstatnou částí socialismu Masarykova řešení problému, jak zabezpečiti svobodu malých národů.

Vidíme, jak obsáhleji a hloub Masaryk chápe sociální otázku než obvyklé socialistické teorie. Jest socialistou, zajisté; ale to jest příliš úzký a povrchní program pro jeho filosofii; on sám staví nejen na programu socialistickém, nýbrž na programu humanitním. Jeho poslední otázkou není rozpor mezi dělníkem a buržoou a není rozpor mezi námezdníkem a kapitalistou, vedoucími spolu boj na život a na smrt, nýbrž rozdíl mezi člověkem slabým a ideálem člověka silného, kteréhožto ideálu abychom dospěli, všichni se máme snažiti a jeden druhého podporovati. Program humanitní jest jasně vyložen ve spisku „Ideály humanitní". Humanita, lidskost, lidství se vyvíjí od reformace. Nejprve se osvobozovaly od církve mravnost, překonávajíc askesi a budíc smysl pro hospodářství a pro pracovitost. Žádá se přirozená mravnost, přirozený rozum, přirozená společnost. Vzniká věda a filosofie; stát se emancipoval od theokracie. Rostla demokratičnost, uplatnila se práva lidská a občanská, práva národnostní i práva jazyková. Vznikají práva sociální, právo na práci, na existenční minimum, právo ženy a dítěte; vzniká náboženství humanity. „Socialismus vůbec jest, právě jako idea národnostní, výrazem téže idey humanitní." Dále internacionalismus, světová organisace lidství. V tomto rámci Masaryk chce řešiti svůj humanitní program.

Otázka slabosti a síly byla jednou z nejpalčivějších otázek předešlého století — jen předešlého? Slyšeli jsme o smělých teoriích, vzbudivších světovou válku, že slabí jsou k tomu, aby byli přemoženi a aby silní na jejich ponížení vládli. Silný jest ten, učilo se, kdo přemůže slabého. Silný jest negace slabého! Jak svůdná to byla nauka, jak strhovala i ty, kteří byli jí odsouzeni k otročení! Učilo se, že slabý člověk a špatný člověk jest totéž; že lidé jsou od přirozenosti špatní; že jejich zlobu jinak nezdoláš než násilím. Na toto učení Masaryk odpovídá výrokem, který stručně a jasně odlišuje jeho křesťanský, demokratický, moderní názor od učení romantických: „Člověk jest od přirozenosti slabý, ale není od základu špatný. Proto můžeme vzájemnou pomocí pokračovati."[28])

V těchto klasických slovech leží klíč k pochopení filosofie Masarykovy, v níž leží příbuznost jeho myšlení s myšlením anglo-

saským a rozdíl od myšlení romantického. Pomáhati slabým, aby se stali silnými, toť životní úkol člověka silného. V této pomoci tkví podstata působení Kristova, ta pomoc byla smyslem středověkého rytířství, takto pomoc jest smyslem novodobých ideálů demokratických. Boj za svobodu náboženskou, za svobodu občanskou a práva člověka, proti otrokářství, za svobodu národů byl bojem za slabé, aby se stali rovni silným.

Kdo však jest silný? Silný jest podle Masaryka člověk věřící ve svou pravdu víc než v autoritu celého světa; člověk jdoucí rovně za poznanou pravdou; člověk, který si troufá míti čisté svědomí; který vládne svým citům; který pracuje, aby svých cílů dosáhl; který věří ve své poslání na tomto světě; který má takovou sílu, že nikdy a ničím se nedá pohnouti, aby ustoupil od usilovné práce za vládou pravdy.

NÁBOŽENSTVÍ

Doba, v níž se rozvíjelo Masarykovo myšlení a působení, byla nábožensky málo plodná. Církve, zvláště církev katolická, pozbývaly svého vlivu na duševní život, proti útokům moderní kritiky byly jen v defensivě a žily raději politickým zneužíváním své moci ve státě a v prostém lidu. Byly proto opravdovými lidmi tím víc nenáviděny, čím víc se šířilo demokratické uvědomění. Boj o papežskou neomylnost v sedmdesátých letech předešlého století, kdy lidé i jinak byli zaujati proti katolictví vlivem Bismarckovy protikatolické politiky, autoritu církve v inteligenci podstatně oslabily. České katolictví bylo nadto ovšem zatíženo upálením Husa, protireformačním bojem, Bílou horou, koniášstvím. Ke konci století někteří hlubší myslitelé katoličtí, vidouce úpadek své církve a pokrokovost církví protestantských, jež se smiřovaly s moderní vědou, a tak vzniklo hnutí, zvané katolická moderna. Získala sympatie některých lidí, ale nejsouc ani vnitřně jednotná, ani dosti důsledná, podlehla brzo autoritě papeže, který zakázal hlásání jejích zásad. V Čechách se tato moderna ostatně uplatnila jen docela povrchně.

Vzdělanci podléhali skoro šmahem povrchnímu liberalismu, jehož zásadou bylo, že náboženství jest jakousi zrůdnou vědou, že pro vzdělaného člověka neexistuje, ale jest závazné pro sprostý lid, který jest třeba držeti na uzdě. Liberálové byli tedy k náboženství lhostejní, ale dovolovali církvi, aby své učení a svoje praktiky volně šířila a kde bylo potřebí, sami se lehce vlivu církve podrobovali. Tento náboženský formalismus, liberalismus, až cynismus se rozšířil z Vídně také po Čechách a byl

tu všeobecným vyznáním inteligence.[29]) Naši se tehdy dívali takto shovívavě a přezíravě nejen na církev katolickou, nýbrž i na husitství, oceňujíce na Husovi jen jeho vlastenectví, odbývajíce však jeho náboženský boj jako věc prý už dávno odbytou.

Nábožensky rozhodnější byli někteří positivisté francouzští a němečtí, kteří potírali soustavně církve i náboženskost, dokazujíce, že moderní věda vylučuje víru v Boha a stačí ji sama nahraditi. Opírali se filosoficky o Spinozu a o Hegla, měli své autority v Tainovi, Renanovi, Haecklovi, Ostwaldovi, ukazovali na přírodovědeckou kritiku bible, na Darwinovo učení o původu člověka ze zvířat, popírali možnost zázraků a útočili na zpátečnictví církve. Zvláště v Německu se vyvinul tento druh boje a sorganisoval se ve sdružení t. zv. monistů. Zcela podobné negativní stanovisko k náboženství zaujímali sociální demokraté, čím dál tím mohutnější, leda že ještě více podtrhávali materialistický názor životní. Dosti chladně posuzovali náboženství také mnozí moderní protestantští kritikové, zvláště němečtí, vycházející z Kantovy kritiky náboženství zjeveného; uznávali sice teoreticky potřebu náboženství, ale svojí kritikou bible a pravd náboženských často pomáhali jen víru náboženskou rozrušovati.

Vřelejší náboženské tóny nacházela literatura, hledající východisko z náboženské pochybovačnosti: ze starší doby někteří hlubší romantikové, z novější zvláště ruští realisté Dostojevský a Tolstoj. Zvláště Tolstoj budil náboženské svědomí celé Evropy a získával aspoň teoretické uznání svým náboženským snahám.

V tomto prostředí, nábožensky většinou chladném, skeptickém, jednostranně jen vědu zbožňujícím, rostl Masaryk a vyvinul se ve vzor náboženského člověka, který přijímá sice všechny zdravé důsledky pokrokového odboje proti zaostalosti církevní, všechny zdravé důsledky filosofické a vědecké kritiky, přijímá do důsledků racionalismus, ale proto přece bojuje za opravdové náboženství, za víru v osobního Boha, za náboženskou vroucnost, za přesvědčení o věčném životě a o věčné spravedlnosti, bojuje s takovou silou, že náboženství jest jediným jeho posledním slovem: „Znám vůbec jen otázku náboženskou, vždy byla a bude. O tom jsem nikdy nepochyboval ani na okamžik.“[30])

Masaryk, moravský Slovák, vyrostl z přísně katolického prostředí a sám býval jako hoch horlivým katolíkem; ovšem už jako hoch pozoroval a kritisoval, viděl mravní rozpory svého známého, pozoruhodného kněze ze své obce, viděl náboženský život protestantský, viděl i židy. Nedůvěru ke katolictví povzbudily u Masaryka zvláště spory o neomylnost papežskou r. 1870 a klesající politický vliv církve. Studium českých dějin pak a nadšení pro husitství probouzelo u něho zájem o protestantství;

i vědecké důvody, větší pokrokovost protestantství, jeho smysl pro politiku, pro vědu, pro osobní přesvědčení jej vedly k protestantství, ku kterému přestoupil r. 1878.

Masaryk rád uznává velký kulturní význam katolictví v minulosti a má smysl pro silné prvky v této církevní organisaci: pro jeho formální jednotnost, tuhou organisaci, myšlenkovou propracovanost. „Byl jsem katolíkem od kosti," píše,[31]) „znám katolicism, jeho učení, mravnost i politiku velmi dobře a mnohem lépe, než moji posavadní katoličtí odpůrcové všichni dohromady. To poznají a uznají katolíci opravdoví a ti se ode mne mnohému mohou naučiti." Vskutku, z přednášky o Pascalovi znějí tóny uznání i pro nenáviděné jesuity i pro katolický cit; několikrát Masaryk ukazoval na pokročilost německého katolictví; podporoval jednou i reformní snahy katolického spisovatele Ehrharda proti konservativním kruhům vídeňským, Masaryk také zavrhoval agitaci, své doby mezi rakouskými Němci rozšířenou, vystupovati z církve z důvodů politických („Pryč od Říma!") „Já neuznávám žádného hnutí: Pryč od Říma! v žádné církvi, není-li odůvodněno motivy náboženskými. Z národnostních a jiných důvodů nesmíme my svobodně myslící akceptovati žádné Pryč od Říma!"[32])

Ale katolictví samo odpuzovalo Masaryka víc a víc. Nezavrhoval snad jen klerikalismus, t. j. politické zneužívání kněžského vlivu na věřící, nezavrhuje jen estetický katolicismus, který rozumí náboženstvím všelikou romantiku, přítmí chrámové, gotické oblouky, kadidlo, askesi atp. (ačkoli ovšem tuto nevážnost k opravdovému náboženství zvlášť odsuzuje), nezavrhuje také jen jednotlivých článků katolické víry, snad jen zázraky anebo papeže, nýbrž sám princip katolictví jest mu stanoviskem překonaným. Katolictví jest mu vlastním stělesněním theokracie, bohovlády, neslučitelné s vládou rozumu, s povinností každého jednotlivce všechno kritisovati a jen pro pravdu se rozhodovati. Katolictví jest fatalistické, nevedouc lidi k osobní zodpovědnosti, jest poduškou pro politický absolutismus, spokojuje se s formálním členstvím svých věřících, nežádajíc od nich důslednosti, jest pověrečné, revoluční, národové katoličtí nevydrží konkurence s protestantskými. Katolictví jest pro vnitřní svoji stavbu neschopno pokroku a reformy a nezbývá tedy než jinde hledati spásy.

Protestantství se vyvinulo z katolictví. Vlastně bylo vedle katolictví pořád protestantství, t. j. usilování o nezávislost myšlení a mravního cítění na předepsaných dogmatech církve římské, ale teprv reformací se postavilo vedle katolictví jako samostatný princip náboženský. Podstatou jeho jest větší spoléhání na vlastní rozum (bible, ne papež) a tím větší svoboda badání a pokrok,

kritika, samostatnost jednotlivcova, větší důraz na křesťanský život než na obřady. Zvláště kalvinství vede k vážnému názoru životnímu, k demokratisaci a k vnitřní náboženskosti. Také česká reformace byla projevem snahy o nové, lepší náboženství; jenže husitství bylo nedokonalé, nerozhodnuvši se na definitivní roztržce s katolictvím. Zato Čeští bratří jsou vzorem náboženské reformace a jest nám znovu promýšleti jejich zásady a v duchu jejich pokračovati.

S větší osobní zodpovědností v protestantství souvisí ovšem také úskalí: protože nemá vnějšího jednotícího pojítka, vede k sektářství a kritika (v Německu) rozhlodává samu podstatu náboženství. Slabší jednotlivec nemá v protestantství takové opory jako v katolictví a proto jest protestantská polovičatost nebezpečnější než katolická: u protestantů jest sebevražednost větší; proto také rozháraný protestant hledává vnější opory v přestupu ke katolictví. Katolík, vystoupí-li z církve, zůstává obyčejně filosoficky, mravně-politicky pod vlivem katolicismu; protestant, zřeknuvší se církve, nemá s ní nic. Masaryk srovnává v té příčině Renana a Straussa. Oba se zřekli dogmat křesťanských, protestant Strauss však, vzdav se víry v božství Kristovo, nemá se již čeho vzdávati, Renan ztrativ víru, neztrácí katolický cit náboženský.[33])

Takto příznivě Masaryk soudil o protestantství v prvních letech svého působení; neodevzdával se mu ostatně ani tehdy bez výhrady; přiznával, že se necítí cele protestantem, víru v Písmo považoval konec konců také za spoléhání na autoritu zděděného slova a čím dál tím více se odvracel od osobních poměrů mezi českými protestanty. Zůstal sice protestantem, ale kritisoval jej v pozdějších dobách ostře a přednáška „O svobodě náboženství a volnosti přesvědčení" jest stejně bezohledná ke katolictví jako k protestantství. Od církevního protestantismu jej dělí popírání jakékoli jiné autority vyjma vlastního rozumu, pokrokový názor na Ježíše a odpor k oficiálním církvím. Protože jediné to jest pravda, co sám za pravdu uznám, jest pro mne Písmo jen potud náboženský závazné, pokud obstojí před kritikou historickou i mravní, nehledě ani k tomu, že vedle Písma existují ještě jiná slova boží. „Bible jest výplodem náboženského úsilí starých věků, ale naše poznání a naše praxe založena jest již na theoretických základech jiných."

Náboženství vůbec nesmí býti založeno na žádném zjevení, které by rozumu pravdy ukládalo, nepodřizujíc se jeho kritice. „Vy (katolíci) mi podáte zjevení své, žid mi podá zjevení své, mahomedán mi podá zjevení své. Mám nyní zjevení troje. Které mám přijati? Jestliže se mi nedostane zvláštního zjevení o těchto

zjeveních, musím konec konců rekurovati ke svému přirozenému rozumu a můj etický rozsudek musí rozhodovati: je lepší Starý nebo Nový zákon nebo koran? Ježíš jest podnes naším náboženským učitelem, ale ani jeho učení dnes už nestačí. Jsou v něm věčné pravdy, příkaz o milování bližního jest posud základem vší mravnosti, ale neobstojí už Ježíšova víra v zázraky, ani jeho asketický ideál, ani jeho nedostatek smyslu pro práci a pro vědu. Asketičnost Ježíšova se projevovala vyvyšováním panenství nad stav ženatý; Masarykovi jest vdaná žena vyšším ideálem než svobodná dívka, muž, který energicky pracuje a bojuje, ať jako dělník, ať jako obchodník, ať jako politik, naplňuje lépe cíl života než člověk žijící jako ptactvo nebeské, a rozum, věda, uvědomělá organisace společnosti jest moderní vymožeností, které Ježíš ještě neznal. Církvím Masaryk vytýká bez rozdílu, že jdou s mocnými tohoto světa, že nejsou lidové ani sociální; s církvemi jest třeba se rozejíti, abychom našli náboženství.

Moderní člověk, t. j. člověk vzdělaný, uvědomující si život, potřeby a touhy dnešního světa, uznávající vědu a toužící po spravedlnosti, potřebuje nového náboženství. Že náboženství p o t ř e b u j e, o tom Masaryk nikdy nepochyboval; od prvního jeho většího díla, spisu o sebevražednosti, všechny jeho spisy a činy mají za hlavní základ dokazování o potřebě víry v Boha. Ukazuje, jak k dobytí nového náboženství směřuje všechna moderní civilisace a jak náboženská skepse, boj proti církvím, hra na atheismus, duševní neklid, studium filosofie, doporučování buddhismu, pesimistické záchvaty, sebevražednost, jsou vlastně skrytou touhou po Bohu. Náboženství „propůjčuje“ člověku, jako neviditelná vůně rostlině, jeho vlastní cenu; odstraň vůni, rostlina potěší oko, ale neshledáš v ní už té jemnosti; vezmi člověku náboženský cit, a učinil jsi z něho bytost, kterou můžeš snad ctíti a snad se jí i obdivovati, ale kterou nemůžeš z plna srdce milovati.“[34])

„Naše doba jest jako stvořena pro nové náboženství,“ napsal Masaryk ve spise o sebevraždě a nezměnil nikdy tohoto, zdánlivě paradoxního názoru. „Ano, pánové, takové doby, která tak po náboženství žízní, takové doby, která nejvyšší duševní problémy s takovou upřímností, s takovým zpytováním ducha a srdce prožívá, takové ideální doby, jako je nynější, ještě nikdy nebylo.“[35]) Nové náboženství vyroste z této touhy a nabude určitých forem, když se toho nejméně nadějeme. Možná, ovšem, že ani nebude odpovídati vrcholným požadavkům moderní civilisace. Nicméně jsme povinni tyto požadavky klásti. Pravé náboženství bude ovšem v ě r o u. Skepse sama nestačí; nehodí se pro skutečný

život, pro práci. Víra však musí přijmouti všechny důsledky moderní vědy, nesmí tedy býti slepou věrou, nýbrž přesvědčením o pravdě, kterou každý sám vlastním rozumem uzná. Není zvláštních pravd náboženských. „Pravda jest jen pravda vědecká, kritikou ověřená a zdůvodněná; proto také náboženství moderního člověka spočívat musí na pravdě vědecké, jako náboženství bude spočívat *na přesvědčení*, nikoli na víře. Věřit, znamená věřit něco a někomu — není jiné autority než věda a vědomý člověk.[36]) Proto má pro moderní náboženství veliký význam Kant svojí zásadou „náboženství v hranicích čistého rozumu" — jen pravdivé, jen docela kritické náboženství. Proto má pro nás životní cenu Husovo vyzývání, abychom jen pravdu hledali a jen pravdy se drželi — všude, tedy i v náboženství. I toto nové náboženství bude míti svoji církev, ale na moderních zásadách osnovanou: bude to „volné sdružení národní a náboženské".

Protože Masaryk jest pro volnost kritiky, podporoval boj Volné myšlenky proti církvím, třebas sám volným myslitelem ve smyslu tohoto sdružení nebyl. Volní myslitelé čeští jsou jeho žáky, k jejich mezinárodnímu sjezdu v Praze poslal blahopřejný telegram, v náboženském hádání královéhradeckém stál na jejich straně proti katolíkům. Mýlí snad někoho toto Masarykovo podporování atheistů? Stejně byl pro sociální demokraty, ačkoli s jejich teoriemi nesouhlasil, pro německou filosofii, ačkoli proti německým filosofům vedl válku, pro Dostojevského, ačkoli jeho filosofii potíral. Jest tu vždycky třeba, dávati pozor na to, že Masaryk posuzuje cizí názory kriticky, t. j. některé jejich části přijímá, jiné zavrhuje a na základě tohoto rozboru se *v daném případě* rozhoduje pro nebo proti. Tam, kde atheista popírá jsoucnost Boha, Masaryk jest proti němu; kde však jest praktická otázka jíti buďto s atheistou kážícím volnost kritiky anebo s katolíkem tuto volnost zavrhujícím, Masaryk se postaví po bok atheistův.

Bůh jest; dokazovati však jeho jsoucnost scholasticky a vůbec se zabývati podrobným rozbíráním, jaký jest a jakou moc má a nemá, nestojí za mnoho; nejde jen o uznání Boha hlavou nýbrž celou bytostí. Jen v některých okamžicích života cítíme plně jeho přítomnost, uvědomujíce si najednou plnou jistotu, že Bůh jest s námi a že mocně světem vládne. Bůh vládnoucí na nebesích není však ideálem moderního demokrata; ne „zázračný nadlidský dobrodinec", nýbrž „demokratický prozíravý pracovník a spolupracovník" jest Bůh, ale jistě Bůh osobní, ne jen představa, ne jen příroda.

Mezi inteligencí měl mnoho přízně *pantheismus*, filosofické učení, podle něhož Bůh jest všude a ve všem, celý vesmír

jest bohem, části vesmíru jsou částmi boha, i lidé, ovšem že dobří i zlí, jsou projevy božství. Zvláště Spinoza a jeho vlivem Hegel a jeho přívrženci šířili tuto nauku. Masaryk však ani s pantheismem nesouhlasí, protože vede konec konců k mravnímu relativismu, podle něhož není podstatného rozdílu mezi dobrem a zlem. Není pravého náboženství pro toho, kdo neuzná, že zlo jest zlem a že musí býti potíráno ve jménu dobrého Boha. Stejně jest hodna zavržení, mystika, filosofie slabých, kteří chtějí „nejvyšší pravdy dosáhnout jedním rázem, bez logické a vědecké práce"; zvláště někteří moderní spisovatelé, kteří si netroufají katolictví ani rozhodně uznati ani je rozhodně odmítnouti, doporučovali mystiku.

Naše víra v život a tedy v nutnost mravního jednání spočívá ostatně až v druhé řadě na víře v Boha; jejím nejhlubším základem jest naděje ve věčný život; tím, že člověk pořád i v nejdrobnějších případech žije „sub specie aeternitatis", naplňuje pravou podstatu svého bytí. Ale věčnost už jest teď mezi námi: v tomto, v každém okamžiku žijeme před věčností a pro věčnost. Ani neplatí aristokratické mínění, že člověk jest stvořen jen pro slávu Boží; vždyť se k Bohu jen skrze člověka, jen promyšlením svého vztahu k bližnímu dostáváme, nebo, jak Kollár pěkně řekl: „Člověk není stvořen pro nábožnost, ale nábožnost pro člověka."[37])

Náboženství není mravnost, kterou někteří chtějí nahrazovati náboženství; ovšem bez mravnosti není také náboženství. „Mravnost člověka, jeho celé působení a snažení, dostávají v náboženství to zcela zvláštní posvěcení, které člověku vtiskuje znamení božství."[38]) V mnohých formách náboženských se mravnost odděluje od náboženství; člověk tam může býti nábožný, třebas páchal nemravnosti. To jest pro moderního náboženského člověka nepřijatelné: „Stavíme morální imperativy tak vysoko, že každé náboženství právě s etického stanoviska posuzujeme, a když tomuto stanovisku nestačí, musíme je prohlásiti za morálně nedostatečné."[39]) Náboženství není církev, není věda, nýbrž záleží „v intimní duševní zkušenosti, v pocitování a uznávání našeho poměru k světu a k Bohu."

Dějiny jsou dějinami myšlenek, dějinami plánů a jejich provádění; proto má historik po těchto myšlenkách jíti. Jak spletité bývají jejich cesty! Kollár získal v Jeně svého zvláštního nepolitického pojímání společenského vývoje na přednáškách filosofa Friese. „Tento zvláštní a smírný směr své filosofie Fries má od svého vychování v církvi bratrské — jak podivnou oklikou tu názory předků působily na naše zesílení v době nové! Ani v historii žádná síla nazmar nepřichází."[40])

Každý má za úkol, plniti na tomto světě vůli boží; některé lidi Bůh vyvolil k úkolům těžším, postaviv je na přední místo; ani nežijí ani neumírají náhodou. Vzpomeňte na smrt Havlíčkovu. Před vyhnanstvím brixenským byl jeho vliv převeliký, ale vrátil se a doma bylo mrtvo; neměl už koho buditi a zemřel; nelze si představiti, že by byl mohl žíti déle. „Nepřišlo vám nikdy na mysl, že lidé umírají, když řekli své slovo? Mluvívá se v dějinách literatury právě o mužích zemřevších předčasně — Lermontov, Puškin, Mácha a tedy: Havlíček... Nevím, mám o těch věcech mínění jiné. Myslím, že alespoň lidé silní umírají, když dílo své vykonali."[41]) Plní-li však člověk úkol Prozřetelností daný, nechť jej plní uvědoměle; nechť se snaží pochopiti své poslání na světě a jíti za ním, jako muž, který ví, co jest život a co smí od života žádati.

ČEŠSTVÍ

„Kollár nebyl tak malý, jakým ho dělají jeho nadšení následovatelé," těmito slovy Masaryk vyjádřil svůj poměr nejen ke Kollárovi, nýbrž ke všem zjevům, jež považoval za důležité, k Marxovi, ke katolictví, k revoluci, k vědě, k vlastenectví. Mají mnoho přívrženců, ale, hle, jak velká a těžká věc jest, pro niž se nadchli, a jak to neumějí chápat! Vizte české vlastenectví: kolik tu zpívajících, řečňujících, v kroje oblečených vlastenců, ale slepých pro ideu češství tak, že Masaryka prohlásili za vyvrhele národa! Láska k vlasti není tak malá povinnost, jakou ji dělají její nadšení hlasatelé! To jest smysl Masarykova poměru k českým vlastencům.

Je-li náboženství posledním smyslem života jedincova, tedy i národové, vyšší přirozené jednotky společnosti lidské, mají plniti vůli boží. Smysl dějin lidských jest plán Prozřetelnosti, který se jednáním lidí a národů naplňuje. Úkolem dějepisců a filosofů, „úkolem každého národa jest, tento plán postihnout, místo své v něm poznat a určit a podle toho poznání co možná s nejplnějším a nejjasnějším vědomím postupovat při vší práci i politické."[42])

Tedy i český národ nechť hledá své pravé poslání v náboženství. V kterém náboženství však? Kirějevský viděl smysl Ruska v pravoslaví, Mickiewicz smysl Polska v katolictví, oba našli smysl svého života v národním vývoji, má náš český vývoj dějinný podobnou náboženskou ideu? Svůj náboženský úkol pochopíme, promýšlejíce nejhlubší národní myslitele, Husa, Chelčického, Komenského a rozhodujíce se pro pravdu v jejich učení.

Nelze ovšem dnes obnovovati jejich nauky určené pro poměry zcela jiné; nelze ani zavírati oči před jejich nedůslednostmi; jest potřebí v prvé řadě dbáti potřeb naší doby a důsledků moderní kritiky; ale navazujíce na svou minulost hlouběji chápeme sebe samé. Tedy česká reformace jest základem českého náboženství, zvláště Čeští bratři, jejich činná láska, přezírání dogmatičnosti, smysl pro vzdělání.

Víra v rozum osvěcující cit jest podstatou myšlení českého. Vidíme to na rozdílu programů, jaké podávají Čech, Polák a Rus na definitivní uspořádání života všech národů, celého člověčenstva. Čech, Kollár, řeší ten úkol rozumově: pokrok a osvěta, práce literární, rozum a srdce mají zabezpečiti člověčenstvu další vývoj a představiteli těchto principií jsou všichni Slované. Polák, Mickiewicz, nevěří v rozum, v osvětu, nýbrž v katolictví: náboženství a církev katolická, jen cit má býti základem, národ polský ve spojení s francouzským má býti vůdcem, vojenská moc rozhodným činitelem. Rus Kirějevský také řeší problém všelidský: na základě pravoslaví nechť se zřídí organisace všelidská slučující vládu srdce a rozumu; ruský mužík bude dovršitelem tohoto ideálu. Ale česká víra v rozum není tak chladná jako německá; Čech jest měkčí, citovější a náchylný k mystice. Jest to viděti na všech vynikajících našich mužich. Aug. Smetana na př. „čistě českým způsobem v sobě pojí mystičnost a kritickost. Alespoň po soudě mém je to zvláštnost našeho ducha českého. Vlastnost ta se projevila ve velikém slohu v naší reformaci. V době revoluční projevila se zase. A nejen na Smetanovi. Pozorovat touž vlastnost na Čuprovi, na Klácelovi, pozorovat ji také na Havlíčkovi, ačkoli v míře nepatrnější.“[43]) Náš národní karakter se konečně zřetelně projevil také na Slovensku. Kollár byl Slovák a jeho idea slovanské vzájemnosti vznikla na Slovensku; Slovák Šafařík odkryl skvělou minulost Slovanů; Slovensko přijímalo naše exulanty a v jejich duchu pracovalo k našemu obrození. Kollár dobře vycítil povahu Slováka: zbožnost, pracovitost, veselost, lásku k svému jazyku a mírumilovnou snášelivost.

Všichni Čechové a všechny doby našeho národního života nepochopili jeho smysl stejně hluboko, ale kolísání, pochybnosti a falešné cesty jednotlivců anebo i celých směrů myšlenkových nechť nás nemýlí. Hlubší přemýšlení odkryje náboženský smysl i tam, kde ho povrchní pozorovatel přezírá. Liberálové na př. vykládají naše národní probuzení jen nacionalisticky a jen liberalisticky, ale neprávem; naše národní probuzení mělo také svůj náboženský smysl. „Není nahodilé, že první a největší vůdcové nového literárního hnutí českého vedle svobodomyslného

kněze Dobrovského byli potomkové Českých bratří a jejich protestantští nasledovatelé: Kollár, Šafařík, Palacký. Vůči protireformačnímu katolictví Dobrovský, Kollár, Šafařík, Palacký jsou obhájcové svobody myšlení a vznešených tradic české reformace. Dobrovský, Kollár, Šafařík, Palacký hlásají bratrské ideály humanity, Palacký nám odhaluje pravou velikost naší minulosti.“[44])

Učitelem ve vlastenectví jest Masarykovi Herder, Kollár, Havlíček, Palacký. Herder, německý filosof, první ukázal na světový význam slovanství; mírumilovní Slované, dosud utlačovaní bojovnými Němci, se probudí ke kulturní práci, zprostí se svých okovů, aby konečně využitkovati mohli podle své vrozené píle a pracovitosti své krásné vlasti od Jaderského moře až ke Karpatům, od Donu až k Muldě. Kollár toto učení, i jinak našimi romantiky s oblibou šířené, hlásal ve svých básních a podporoval tak rozvoj českého panslavismu.

Vzpomeňme v dnešním historickém osvětlení jeho znělky ze Slávy dcery, formulující ideu panslavistickou:

„Jestli Slávy rumy ještě vstanou
rukou vaší, příští potomci,
věřte zkušenému vědomci,
jehož ústa tu k vám radu vanou:
Zřiďte obec jedním jménem zvanou,
pevnou, ať ji cizí holomci,
svornou, ať ji vlastní lakomci
nezbourají novou zase ranou.
Oudy mnohé hlavu jednu mějte,
vyrostlou však z těla vašeho,
černé s bílým nikdy nemíchejte.
To nás cestou posud vedlo křivou,
vy se chraňte bludu našeho
a vlasť stvořte čistou, trvanlivou.“

Skutečnost rozbila tento ideál; nejen že nezřídila slovanskou obec jedním jménem zvanou, nýbrž roztříštila i Rusko, Slované nemají jedinou hlavu — a přece uznáváme, že skutečnost přenesla pokrok — přes Kollára.

Proti našim panslavistům Masaryk ukazoval, jak pokrokovému člověku nelze přijmouti ruského cara s ruskou byrokracií, s utlačováním národností, literatury, vědy a jak ruský duchovní život jest od našeho vzdálen, jak by nám Rusové nerozuměli a jak málo o nás vědí a se o nás starají. Nesmíme se vzdávati češství ve jménu všeruské idey; obětovati češství Rusům bylo by tolik, jak obětovati je Němcům. Samostatný Čech však, byť cítil svoji

různost od samostatného Rusa, cítí zároveň příbuznost s ním. „Český člověk poznává a cítí v ruské literatuře, v ruském myšlení a žití i duchovní moc sobě příbuznou, tu uznává, s ní cítí a jí se zahřívá a sílí.“[45]) Jest tedy naší povinností studovati ruskou mysl, ale i srbskou, polskou a mysl jiných Slovanů a tím posilovati v sobě svého národního ducha; jest zapotřebí také pomáhati druhým Slovanům, kde máme sílu, jim pomoci; ale jen se nevzdávejme své národní originality v zájmu politických fantasií!

Nebojme se ani teorie o vrozené slovanské nesvornosti: že prý Slované v nebezpečí mnoho dokážou, ale v míru se neshodnou a proto neudrží vládu. Jest to romantická teorie: „Vím ovšem o tom povídání, že my Slované jsme od přírody nesvorní, kdežto prý Němci jsou svorní — samé povídačky, faktům neodpovídající. Německo jest podnes federalističtější než říše slovanské [r. 1903], v Rusku i v malých státech panuje tuhý centralismus — jaká tedy přirozená náchylnost k nesvornosti? Domněle vrozená nesvornost jest jen nedostatek myšlenkové důkladnosti, otevřenosti, zásadovosti a odtud víra v náhodu místo v rozum, v osoby místo v principy, v okamžitý úspěch místo v svědomitou práci. Jen krok za krokem a velikými boji se v Čechách trochu diferencujeme ve vědě, v literatuře a také v politice — buďme rádi, že strany jsou a vzkvétají!“[46]) Nejde o svornost za každou cenu, o viditelnou politickou jednotu, o viditelný všeslovanský stát: rozmanitost individualit jest životnější, jen když tyto individuality uznávají společné reální zájmy. Není jen stát, jen vlast, jen národ, jen politická strana, i jednotlivec ve světě platí a jím teprv vyšší společenské jednoty nabývají smyslu!

Nebojme se mysliti a jednati po svém! Že to nedovedeme? Zatím co ostatní nejen před Masarykem, nýbrž ještě dlouho po jeho vystoupení pořád vzdychali, že není českého myšlení a že myšlenkové podněty musíme hledati jen u velkých světových národů, takže jsme měli kantovce, herbartovce, schopenhauerovce, římské katolíky, francouzské dekadenty, nietzschovce, německé monisty atd. atd. Masaryk se ponořoval do studia českých myslitelů a objevil nám Husa, Chelčického, Bratří, Havlíčka, Kollára, A. Smetanu a jejich myšlenky nám předkládal jako živé, dnes aktuální problémy, rozuměj, ne že by je jen popularisoval, nýbrž sám se jimi filosoficky probíjel, měřil své idey s jejich a tak dal své české filosofii vyrůstati z české půdy. Hus jest nám — a celému světu — učitelem o vytrvalosti v pravdě, Chelčický jest antimilitarista, na něhož Tolstoj navazuje, Bratří jsou našimi učiteli v náboženství, Havlíček nám udává program politický, Kollár filosofii dějin, Smetana ideu pokrokovou — najednou naše minulost ožila, máme svoji národní filosofii, své světové myšlenkové

vůdce! Tato ohromná sebedůvěra — či to není sebedůvěra? — jest vyjádřena Masarykovou zásadou: „vnitřní silou!“ Máme tuto vnitřní sílu, věříme-li v ni a usilovně ji hledáme. Vnitřní síla, t. j. spoléhání na sebe sama, na svou velkou zodpovědnost, kterou máme každý jednotlivec, ale i jako celý národ československý před světem, přesvědčení, že jsme povoláni spolupracovati s ostatními sebevědomými národy na stavbě lepšího světa, že naši vynikající muži už o tomto díle dobře pracovali a zvláště přesvědčení, že to, co se ve světě děje, a náš vlastní úkol v něm jest strašně vážná věc, že věčnost při každém kroku na nás hledí — to jest výzva, se kterou se Masaryk na každého z nás obrací.

POZNÁMKY

1. Uvádí Masaryk v článku Věda a církev. V Praze 1908. Str. 50. 2. K. Havlíček. Str. 233. 3. Moderní člověk a náboženství. Naše doba IV. 29. 4. Naše doba 1896 str. 437. 5. O studiu děl básnických. Lumír 1884, 267. Zolův naturalism. Naše doba III. 6. Právo přirozené a právo historické. V Praze 1900. Str. 14. 6a. Naše doba I. 894. Právo historické a přirozené. V Praze 1900. 7. Naše doba I. 215. 8. K. Havlíček. Str. 60. 9. Za svobodu svědomí a učení. V Praze 1908. Str. 19. 10. Věda a církev. 1908. Str. 19. 11. Druhá universita. Naše doba I. 1894. Str. 673. 12. O studiu děl básnických. Lumír 1894. 13. Slovanské studie. Naše doba I. 481 a násl. 14. O studiu děl básnických. Str. 268. 15. Tamtéž. 280. 16. O Kollárovi. Naše doba I. 662. O Macharovi, tamtéž. 374—390. 17. Organisujme se k práci. V Praze 1902. 18. K. Havlíček. 331. 19. Ideály humanitní. 43. 20. Řeč v posl. sněmovně o zatímním rozpočtu. 1907. Knihovnička Času 1907. Str. 19. 21. Dělnická akademie. Naše doba IV. 137 a násl. 22. Mnohoženství a jednoženství. Praha 1899. 23. Za svobodu svědomí a učení. V Praze 1908. Str. 44. 24. Tamtéž. Str. 50. Ideály humanitní. 1902. Str. 44. 25.—27. O alkoholismu. V Praze 1908. Str. 25. 28. Ideály humanitní str. 46. 29. Selbstmord. Úvod. 30. Moderní člověk a náboženství. Naše doba. 1897. 28. 31. Inteligence a náboženství. 142. 32. Věda a církev. 29. 33. Naše doba I. 759. 34. Selbstmord 84. 35. Za svobodu svědomí a učení. V Praze 1908. Str. 38. 36. V boji o náboženství. 13. 37. Slovanské studie II. Naše doba I. 597. 38. Selbstmord str. 84. 39. Věda a církev. V Praze 1908, str. 24. 40. Slovanské studie II. Naše doba I. 668. 41. Havlíček 233. 42. Česká otázka. 43. Moderní člověk a náboženství. Naše doba IV. 795. 44. Naše doba I. 731. 45. Naše doba 1896. Str. 427. 46. Organisujme se k práci! V Praze 1903. Str. 56.

Dr. BEDŘICH ODSTRČIL

T. G. MASARYK JAKO POLITIK

Podati obraz T. G. Masaryka jako politika není úkolem nikterak snadným, neboť Masaryk jest duch složitý, hluboký a všestranný. Chceme-li vystihnouti jeho snažení a usilování politické, musíme rozhlédnouti se po širých obzorech jeho myšlenkového světa, musíme sestoupiti k hlubším zdrojům jeho duševního dění a odhaliti kořeny jeho ideové soustavy.

I.

Masaryka jako politika vyznačuje především široká základna, na které buduje svou politickou soustavu, a vědecký duch, jímž soustava tato jest proniknuta. Hned v prvé své politické studii, která vyšla r. 1876 v brněnské Moravské orlici pod názvem: Teorie a praxis, mluví Masaryk o politice jako vědě a klade jí základy co nejširší. Politikou rozumí vědu o tom, kterak spravovati stát. „Kdo stroj složiti a v práci udržeti chce, musí stroji důkladně rozuměti, musí stroj zevrubně znáti. Kdo stát spravovati chce — stroj zajisté nejkomplikovanější — taktéž musí jednotlivé částky jeho dobře znáti, chce-li jistého účinku docíliti; státník tedy a vůbec každý, jenž o záležitostech státních mluviti chce, ať si všeho dříve sjedná znalost země, ve které činným býti chce. Jelikož však zemi mrtvé nevládne, musí vše, co na zemi té se vyskytuje, bedlivě seznávati, studovati a pak na základě vědeckých pravidel, pokud už stálá jsou, rozvrhy a opatření svá činiti."

Jak Masaryk již tehdy pochopil a soustavně promyslil význam a vědecký základ politiky, nejlépe vidíme z toho, že politiku jako vědu praktickou zakládá teoreticky na sociologii, t. j. vědě o podstatě lidské společnosti a jejím vývoji. Zároveň pak ukazuje, kterak sociologie jako věda nejsložitější a nejzavitější čerpá látku i poznatky z věd nejrůznějších, a jak sama opět slouží za nejhlubší základ celému souboru věd, t. zv. společenských. Přitom vysvětluje, jaký mají různé obory vědní význam pro správné pochopení a řešení úkolů politických. Tak upozorňuje zejména na význam zeměvědy a národopisu, na mravovědu a vědy právní, na hospodářství národní, jakož i vědeckou statistiku, která „seznámí politika s objektivními daty z každého oboru společenského žití a jest velmi potřebným činitelem ve vědě politické". Dále ukazuje na veliký význam biologie, která jakožto věda o životě vůbec obeznamuje nás „s fysickou povahou naší a jiných" a psychologie, jež učí nás „sebe a jiné poznávati". Masaryk odkazuje však i na jiné ještě vědy a zdůrazňuje nejednou, kterak jevy společenské jsou složité a spletité, a kterak jest potřebí mnohých průprav a důkladného i všestranného pozorování a srovnávání, abychom k všeobecně platným zásadám dospěti mohli. Také nezapomíná na metody, jimiž v sociologii jest postupovati.

Chceme-li však pochopiti podstatu lidské společnosti, jejího života, práce a usilování, musíme nezbytně sledovati vývoj její

v proudu časovém, musíme poznati zákony, jimiž vývoj společnosti lidské je spravován. Tento obor sociologického bádání bývá zpravidla zván filosofií dějin, jejímž cílem podle slov Vicových jest podati „ideální věčné dějiny“, čili abstraktní zákony vývojové. K cíli tomuto můžeme dospěti pouze na základě vědeckého dějepisu, jehož význam Masaryk v citované studii své rovněž osvětluje. Ovšem opravdu vědecky pojaté dějiny nesmějí býti pouhým popisováním válek a bitev, zaznamenáváním některých nápadných událostí a snůškou anekdot o panovnících, válečnících a dvořanech, nýbrž „mají podávati dokonalý obraz vyvinování buď celého člověčenstva aneb aspoň jisté části společnosti lidské“. Dějepisci sociologicky vzdělanému „dějiny pak nebudou než vylíčením styků lidstva s přírodou a stýkání se vzájemného jednotlivce se všemi a všech s jedním“. Historik-filosof má nám odhaliti plány Prozřetelnosti, má vystopovat, jakou úlohu „jeho národ na příklad ve vývinu člověčenstva má“, a jaké naučení pro přítomnou i budoucí generaci z toho vyplývá. — —

Je-li však vývoj člověčenstva řízen nezvratnými zákony, má-li každá dějinná událost své příčiny a následky, pak nutno se zajisté také tázati, kam všechen ten vývoj směřuje, jaký je smysl celého dějinného pochodu. Jest pokrokem ve smyslu stálého zlepšování a zdokonalování, či zůstává společnost lidská v podstatě stále na téže úrovni, nebo dokonce upadá? Masaryk jest toho názoru, že každý krok dopředu „nemusí býti pokrokem k lepšímu“, že „každá novota dobrá býti nemusí“, proto také nechce „to, co nám mnozí za pokrok vyhlašují, bez zkoušky přijímati“, naopak varuje před lžiproroky v tomto směru. Masaryk upozorňuje nás také, že i veliké pokroky technické neznamenají samy o sobě ještě opravdového pokroku lidstva; jest si též vědom toho, že problém společenského pokroku jest velmi složitý, pln obtížných otázek a záhad, že jeden národ upadá, kdežto druhý se povznáší, po případě v téže společnosti úkazy dobré i špatné současně se vyskytují, a že výsledný obraz si utvořiti jest věcí nad jiné nesnadnou; přes to dospívá Masaryk k přesvědčení, že „směr veškerenstva čelí k zlepšení a zdokonalování poměrů společenských“, neboť člověk jednotlivý i lidstvo jako celek podle přirozenosti své nevyhnutelně baží po dobru a blahu svém a nikoliv po újmě, následkem čehož lze souditi, že konečným cílem veškerého vývoje lidstva jest „blaho všech a jednoho každého zvlášť“.

Přikloníme-li se k názoru, že celkový vývoj společenský tíhne ke zdokonalování, tedy k opravdovému pokroku, že však jednotliví národové nebo skupiny společenské mohou ve zdárném vývoji uváznouti nebo i k úpadku se skloniti, pak naskytuje se nám další veledůležitá otázka, kterou si rovněž Masaryk předkládá,

totiž, co jest měřítkem opravdového pokroku. Názory v té příčině značně se rozcházejí. Někteří tvrdí, že pouze o rozumovém pokroku mluviti lze, kdežto jiní zase poukazují na to, že nikoliv rozum a ideje, nýbrž city a vůle určují běh dějin a jejich spád, a že ideje „nanejvýše slouží citům za vůdce". Masaryk vyslovuje názor, že nejen rozum, ale také city a vůle jsou schopny pěstění a zdokonalování a že vlastním nositelem pokroku jest karakter, který spočívá na dobrém a pevném souladu všech duševních stránek člověkových. „Každý, kdo pevným karakterem státi se chce, dlužen napořád tužby své říditi a spravovati k cíli, jenž náležitou rozvahou za dobrý a mravný uznán byl. Proto jest k upevnění a vytvoření karakteru mimo vůle i rozum potřeben, proto jest řádné vychování vůbec a především sebevychování nejtěžším úkolem. — Pokrok společenský má taktéž býti ustavičné vyvinování se oprávněného a odůvodněného snažení se po jistém cíli; k tomu však neméně jako vůle jest rozumu zapotřebí. Smíme tedy uzavříti, že jen v pořádném souladu rozumu a vůle, teoretické a praktické stránky společnosti, v úplné shodě obou, zkrátka v tom, co pořádkem vůbec zváti můžeme, pravý karakter najíti nám možno, a proto má pokrok vývinem býti tohoto pořádku."

Než vynořuje se před námi další záhada: Země naše podle tvrzení fysiků prý nepotrvá věčně, nebude tedy pokrok člověčenstva nekonečný, nýbrž časově omezený. Není tím úsilí lidské společnosti po zdokonalení znehodnoceno? Na tuto otázku odpovídá Masaryk poukazem, že nic ve vesmíru nepřichází nazmar, a že následkem toho ani vývoj, který máme na mysli, nedál a neděje se marně. Přitom upozorňuje na záhadu nesmrtelnosti a tím otevírá nám další perspektivy. — —

A ještě jedna velevýznamná otázka se nám naskytuje: Nepodlamuje víra v nezvratné zákony společenské a v příčinnou souvislost všeho dějstva naší odvahy k činům, našeho odhodlání k duševním výbojům? Obavu tuto zaplašuje Masaryk výkladem, že determinismus, jak on jej chápe, není slepým fatalismem; naopak, znajíce skladbu a vývojové zákony společnosti lidské, víme, kde nejdříve a nejúspěšněji nasaditi páku, kde především třeba pomoci a usilovné práce. Chtěl bych Masarykův názor v této příčině zobraziti následujícím příkladem: Determinista podobá se podle Masarykova pojetí vzdělanému, prozíravému vojevůdci, který, znaje dokonale situaci, ví vždycky, kde, jakými silami a zbraněmi na nepřítele udeřiti, kdežto Don Quijote bojuje hrdinsky třeba s větrnými mlýny a maří a vyplýtvává takto svou energii.

Ideový náčrt, který jsme tu na základě zmíněné studie Masarykovy a zčásti i na základě jiných jeho prací podali, byl by podstatně neúplný, kdybychom ho nedoplnili stěžejnou zásadou, které Masaryk jako politik po celý svůj život zůstal věren. Jde totiž o to, zda i politika podléhá všeobecně platným zásadám mravním, či zda pro ni platí pravidla odchylná. Masaryk tuto otázku zodpovídá v tom smyslu, že i jednání politické podléhá témuž soudům mravním jako kterýkoliv čin jiný, a že tedy p o l i t i k a n e s m í s m r a v n o s t í b ý t i n a š t í r u. Ví sice, že mnozí politikové, a jak hned dodává, dosud nadpříliš četní, jsou názoru jiného, domnívajíce se, že politika může „jakoukoliv cestou cíle svého se domáhati". M o c j d e n a d p r á v o — jest heslo těchto stoupenců M a c h i a v e l l i h o, kteří často „zájmy národů se svými stotožňují". Masaryk proti tomu chtěl by s P l a t o n e m, aby státy založeny byly n a c t n o s t i a především n a s p r a v e d l n o s t i, a vetkl ve svůj politický štít heslo: p r á v o a s p r a v e d l n o s t j d e n a d m o c. Na tomto základě chtěl by organisovati společnost lidskou vůbec, onen „v š e o b e c n ý f e d e r a l i s m u s", který zdá se mu býti „jediné rozumným cílem člověčenstva".

Konečně třeba dodati ještě něco. Masaryk napsal úvahu svou: T e o r i e a p r a x i s, jak patrno z úvodní stati, proto, aby dal nový podnět přemýšleti o tom, zda by tehdejší pasivní oposice neměla býti opuštěna a nastoupena cesta nová: p o l i t i k y v e l i k ý c h r y s ů, p o l i t i k y a k t i v n í, v p r a v d ě t v o ř i v é. Pro názor svůj uvádí řadu vážných důvodů, mimo jiné, což jest pro něho zajisté příznačno, také ten, že by „čeští poslanci blahodárně působiti mohli na české obyvatelstvo vídeňské, které skutečně jen živoří, nemajíc se o nikoho opírati".

Mám-li celkový obsah a výsledný dojem prvé práce Masarykovy shrnouti, učinil bych to asi takto: Masaryk představuje se nám tu jako mladý muž velikého, všestranného, soustavného vzdělání a neobyčejně ujasněných pojmů, jako moudrý světoobčan, přísně objektivní, svrchovaně vážný a hluboce mravně založený, jemuž pravda a právo jdou nade vše.

Nechce provokovat, neharaší bojovnými hesly, ale poznáváme v něm na prvý pohled muže nevšedního, jenž klidnou, ale jistou a pevnou rukou chystá se zasáhnouti do osudů svého národa, kterému chce ukázati, jak a kam by loď svou v širém oceánu světové politiky měl říditi. —

K podobizně této třeba přikresliti ještě několik rysů. Masaryk jest jako mladý muž tak zahloubán do velikých problémů sociologických a filosofických, že učenec a myslitel zatlačuje do pozadí politika. Všímá si pouze stěžejných problémů politických,

kdežto podrobnějších politických otázek českých i rakouských dotýká se pouze letmo nebo jich vůbec pomíjí. Jest vidno, že Masaryk nebyl předčasně stržen do proudu života politického, nýbrž že dospěl nejprve určitého vědeckého a filosofického názoru na společnost a pak teprve, veden těmito názory a puzen vážnou snahou po reformách, dává se do úvah politických.

Také jest zajisté nápadno, že Masaryk v prvém svém, a to novinářském článku politickém nijak vlastenecky nehoruje, ani jinak se citově nerozplývá, nýbrž s velikou odvahou a podivuhodným klidem hned do základních a nejsložitějších otázek se pouští. Zjev tento možno si vysvětliti jednak soustavným vědeckým vzděláním a hlubokým sklonem jeho ducha, ale přispěla k němu patrně i okolnost, že Masaryk studoval v Brně, kde v oné době nebylo toho politického a zápalného národního ruchu jako v Praze a jiných větších městech českých, později pak že studoval ve Vídni, kde politického žilobití národního opět byl vzdálen, a kde vzdělání jeho spíše směrem všelidským se neslo — tím spíše, když tě Vídeň tehdy mnohem více nežli v dobách pozdějších byla podle vlastních slov Masarykových „takořka půdou neutrální". Moment právě uvedený mohl by snad povrchního pozorovatele svádět k úsudku, že Masaryk pro snahy svého národa nebyl dosti zaujat, že necítil dosti živě jeho bolů a křivd. Názor tento byl by rozhodně mylný. — Palacký ve svém známém psaní do Frankfurtu roku 1848, tedy jako muž padesátiletý, napsal: „..... při vší vřelé lásce k národu svému vždy ještě výše cením dobré lidské i vědecké než dobré národní", a zajisté nikdo nebude pochybovati o hluboké a horoucí jeho lásce k vlasti a národu. Budiž zde také uvedeno, že Masaryk, jak zaznamenává dr. Herben v životopisném dílku z r. 1910: T. G. Masaryk, nemálo přispěl prací svou k oživení českého vídeňského Akademického spolku, jehož byl i předsedou a který se snažil vnitřně vybudovati; přednášel také ve Slovanské besedě a na jeho popud chodili studenti přednášeti do dělnických organisací vídeňských a j. Také za svého pobytu v Lipsku byl členem tamějšího českého spolku „Václav", jak jsem se sám svého času v knize spolkové přesvědčil. Budiž zde také zmíněno, že téhož roku 1876 vyšla v moravském almanachu Zora druhá větší práce Masarykova s nadpisem: Plato jako vlastenec, ve které hájil oblíbeného svého filosofa Platona proti německému historiku Niebuhrovi, jenž Platona obvinil z nevlastenectví.

Píše tento článek, musil se Masaryk zajisté podrobně obírati podstatou a různými názory na vlastenectví, a k jakému řešení dospěl, nacházíme zhuštěno ve verších, které předeslal své stati jako motto:

„Kdo svých darů, kdo síly, statku
přinášíš hojně v oběti,
bys ozdobil drahou tu matku,
ji zvěčnil v lidstva paměti,
— — — — — —
ty's bratr náš, ty's vlastenec!“

V další studii: O pokroku, vývoji a osvětě, jež uveřejněna byla v r. 1877 v Almanachu na oslavu sedmdesátých narozenin Al. Vojt. Šembery, který vydal Akademický spolek ve Vídni, věnoval pilnou pozornost otázce národnostní. Z jednotlivých narážek i celých odstavců viděti, jak odsuzuje vypínavost „osvícených národů“, kteří „na sousedy své shlížejí jako na otroky“, a to „ve jménu kultury a osvěty!“ Na místě právě citovaném pak praví dále: „Avšak mnozí němečtí spisovatelé, prohlašujíce nás Slovany za národ nižší a neschopný, zapomínají, že snad polovice toho, co dnes německým zoveme, taktéž slovanským vším právem zváti můžeme, a že tedy „neschopnost slovanská“ jest pouze jejich výmysl.“

Podotknuv pak, že „o vyvolených plemenech nemůže býti řeči“, pokračuje: „Zato však vidíme, že se postupem časů vždy více a více národů k osvětě hlásí; vidíme, jak se národové vždy víc a více stýkají, v té míře, ve které se cesty a prostředky styku a obchodu vůbec zdokonalují. Větší část člověčenstva již tvoří ústrojí, v kterém každý jednotlivec a každý národ svůj úkol má. Aby toto ústrojí prospívalo, jest třeba, aby každý podle sil svých k blahu přispíval, třeba proto, aby každá částice tohoto ústrojí ze všech sil svých se přičinila a o blahu jeho pilně pracovala, nižádných překážek, jež se mu v cestě naskytnouti mohou a zajisté také naskytnou, nedbala a vytrvale vpřed kráčela, a aby tak každý článek tohoto velkého řetězu, buďsi jednotlivec, buďsi celý národ, síly a mohutnosti své tužili, neboť jen tenkráte prospívá celek skutečně, když každá část pro sebe prospívá: jest tedy prvním požadavkem lidskosti, prvním pravidlem sociologie, aby každý se vzdělávati mohl. Kdo jednotlivci nebo národu ve vzdělávání brání, páše smrtelný hřích — třeba by se ve jménu osvěty ospravedlňoval: právo k vzdělanosti má každý člověk právě tak jako právo k žití. Jak vidno, dovedla nás otázka po pokroku člověčenstva k veledůležitému rozjímání o národnosti a o tom, jak se má k celému člověčenstvu, anebo jak se má princip národnosti ku kosmopolitismu.“

Z uvedených citátů je pro znalce patrno, že Masaryk chápal tehdy ideu národnostní asi v onom smyslu, v jakém ji chápali vůdčí duchové našeho obrození, na př. Kollár a Palacký.

II.

Přechodem z Vídně do Prahy nastává v životě a působení Masarykově nové období. Jest přirozeno, že musil se Masaryk mnohem více než dosud věnovati studiu české vědecké a krásné literatury, že musil seznámiti se s novými poměry a lidmi. Jest také přirozeno, že Masaryk při soustavném svém vzdělání a při svém neobyčejně vyvinutém smyslu pro pragmatický vývoj všech společenských jevů věnoval pilnou pozornost studiu českých dějin a jmenovitě otázce náboženské, které, jak lze seznati hned z prvého, námi už citovaného článku, zejména však ze spisu o moderní sebevražednosti, přikládá stěžejný význam v životě jednotlivce i národa a společnosti lidské vůbec. Není také s podivem, že muž tak neobyčejného vzdělání a nevšedního rozhledu, rozhodného a vážného vystupování stal se záhy ohniskem nového vědeckého a osvětného ruchu.

Z uvedeného patrno, že Masaryk i v prvé době svého pražského pobytu přímé činnosti politické se zdržoval, ačkoliv si zajisté i našeho života politického pilně všímal. Do této doby spadají také přednášky Masarykovy o ruském slavjanofilství (1885), které tiskem vyšly teprve roku 1889, a to nejprve v Athenaeu, později také jako samostatná kniha. Tyto přednášky, jak víme z Herbenova spisu: Deset let proti proudu, byly velmi četně navštěvovány a měly veliký vliv; ukázalo se jimi, jak málo známe Rusko, jehož se politicky stále dovoláváme, a k němuž prosebně obracíme své zraky. Masaryk vrhl takto ostré kritické světlo na vychvalované naše slovanství a ukázal hned, jak by se opravdové slovanství mělo pěstovati. To byl zajisté nejen kulturní, nýbrž nepřímo i politický čin.

Po prvé zasáhl Masaryk mocně do našeho života politického, ale také jen nepřímo a vlastně proti své vůli t. zv. bojem rukopisným. Masaryk chtěl totiž, aby od let již se vlekoucí literárněvědecký spor o Rukopisy Královédvorský a Zelenohorský byl konečně v zájmu naší vědecké i národní cti definitivně rozřešen. To mělo se ovšem státi způsobem čistě vědeckým a na vědeckém foru. Rukopisného sporu se však chopila vědecky neinformovaná žurnalistika, která pochybovače o pravosti Rukopisů začala viniti z nevlastenectví a rozpoutala proti nim veliké křižácké tažení, za něhož celý národ rozestoupil se na dva příkře proti sobě stojící tábory: starovlastenecký a pokrokový. V čele tábora pokrokového stál prof. Masaryk, proti němuž obracely se také nejprudší útoky. Ačkoliv odpůrcové jeho nebyli nikterak vybíraví ve svých zbraních, Masaryk vzdoroval příboji nepřátelských útoků velmi obratně a statečně, skýtaje zá-

štity a duševní opory i svým spolubojovníkům, s nimiž po dlouhém zápase dobyl také skvělého vítězství. Poněvadž do boje zasáhla, ano jej vyvolala a s velikým zápalem vedla politická žurnalistika, a poněvadž se boje toho zúčastnili i vynikající politické osobnosti, jako dr. Julius Grégr, dr. Frant. Lad. Rieger, V. V. Tomek, tehdejší rektor české university, bývalý ministr Josef Jireček a jiní, stal se ze sporu literárně-vědeckého spor eminentně politický, v němž i o čistě vědeckých otázkách mělo po způsobu politickém býti hlasováno! Jménem opravdové vědy musil se Masaryk se stoupenci svými postaviti rozhodně proti vlasteneckému autoritářství a vybojoval skutečně velkým tímto bojem sobě i jiným volnost slova a projevu, což přirozeně mělo veliký význam. Věda obhájena jako jediné rozhodující a suverénní vládkyně svého oboru, a přiznáno jí právo na rozhodující slovo i tam, kde dotýká se otázek rázu národně-politického. To bylo veliké vítězství vědecké i mravní, které však mělo přirozeně i dalekosáhlé následky politické, a to nejen tím že autorita starých vůdců politických byla otřesena, nýbrž i tím, že v boji o Rukopisy šlo také o důsledky politické. Boj rukopisný rozvířil opravdu hluboce hladinu našeho národního života a ukázal nám četná úskalí dosavadního vývoje: vedl proto důsledky svými postupně k revisi celého života národního, tedy nakonec i programu politického a naší národní dějinné filosofie.

Ještě dříve však, nežli ukončen byl boj rukopisný, strhl se ve veřejnosti naší nový urputný zápas, jehož útoky opět především proti prof. Masarykovi se obrátily. 20. prosince 1886 začal totiž v Praze vycházeti čtrnáctideník Čas, list věnovaný veřejným otázkám, který ve svém prvním čísle přinesl úvodník, nadepsaný: Naše dvě otázky. Tyto otázky zněly: 1. „Co jest úkolem našeho národa? Máme-li pak určitý cíl a můžeme-li ho dosíci?“ 2. „Jaká jest naše národní existence? Jsme ve svém národním bytu skutečně tak zabezpečeni, jak by se zdálo na pohled? Ochraňuje nás pro budoucnost ten pětimilionový počet česky mluvícího obyvatelstva, ochraňuje nás naše inteligence, literatura a celý náš národní aparát před možným budoucím, byť sebe vzdálenějším a okamžitě pravděnepodobnějším odnárodněním, resp. přenárodněním? Otázka ta není akademická, může se nenadále státi palčivou.“ — Uvedené dvě otázky, ačkoli vytryskly, jak z celého článku možno soudit, z nitra poctivého a opravdovými obavami tísněného, a jakkoliv probírány byly způsobem velmi vážným a pisatel dožadoval se vážné odpovědi, staly se poplašným signálem k prudkým novinářským

diskusím a invektivám proti Času a sdruženým kolem něho spisovatelům a politikům. Ačkoliv prof. Masaryk na prvním čísle Času nebyl zúčastněn a zejména zmíněného článku úvodního ani nenapsal, ani neinspiroval (autorem jeho byl, jak známo, H. G. Schauer), stal se přece terčem nejhorších novinářských výpadů, jmenovitě v Národních listech, kde nad ním vyřčena byla přímo národní kletba, kterou měl vyvržen býti z lůna národa. Věc měla později i soudní dohru. Než také tento nepěkný a krutý boj Masaryk šťastně přestál. Opět se ukázalo, že muže tak pevného a statečného, jako Masaryk, nelze zastrašiti novinářským rykem, aniž přemoci lžemi a intrikami.

Naopak, přes novinářské útoky a postranní sočení vliv profesora Masaryka a jeho skupiny rostl, a tak se stalo, že již počátkem r. 1889 vyjednáváno bylo s prof. Masarykem a jeho stoupenci o připojení ke straně s t a r o č e s k é. Jednání bylo sice přerušeno, ale pokračováno v něm opět na podzim téhož roku, a v únoru 1890 stanoveny podmínky, za kterých stoupenci Masarykovi, kterým dostalo se zatím názvu r e a l i s t ů — místo dosavadního: nihilistů! — byli ochotni vstoupiti do strany národní neboli staročeské. Z podmínek těchto vysvítá jasně, že šlo t. zv. realistům o to, aby oživen byl ve straně staročeské především p r o g r a m P a l a c k é h o, program pravé, osvícené demokracie, jakož i aby ve straně posílen byl s m ě r k u l t u r n ě - p o l i t i c k ý. Než ani toto druhé ujednání nevedlo k úmluvě definitivní, nýbrž ztroskotalo, poněvadž proti němu pracovali lidé zlomyslní, malicherní a zaslepení, zejména také živlové, obávající se svobodomyslného směru Masarykova.

Zatím došlo vlivem různých mladočeských osobností k dohodě realistů se stranou m l a d o č e s k o u a to v prosinci 1890. V oficiálním prohlášení ze dne 13. prosince 1890, uveřejněném v Národních listech dne 14. prosince, praví se o této dohodě mimo jiné toto: „Přistoupením osobností směru realistického ke straně svobodomyslné (jmenováni předtím výslovně: prof. M a s a r y k, prof. K a i z l a dr. K r a m á ř) přivádí se jí nových sil a spolupracovníků, vynikajících vzdělaností a vřelostí vlasteneckou. Podáváme svým politickým přátelům s potěšením zprávu o novém tomto kroku k mohutnější organisaci strany naší, která, vědoma si svého velikého poslání v národě, chce státi se pevným střediskem všech neodvislých vlasteneckých bojovníků za práva a životní zájmy našeho národa.“ Tímto prohlášením dostalo se realistům a zejména „ohavnému zrádci Masarykovi“ skvělého zadostiučinění.

Budiž ještě dodáno, že základ jednání tvořil N á v r h p r o g r a m u l i d o v é h o, realisty vypracovaný, a že realisté měli

také na známém volebním provolání mladočeském lví podíl, pokud běží o věcné zásady. I zde šlo tedy realistům o posílení pravé demokracie a pokrokovosti politikou opravdu věcnou.

Při památných březnových volbách r. 1891 do říšské rady, které, jak známo, způsobily úplnou porážku strany staročeské, zvoleni byli všichni tři shora uvedení političtí representanti realismu za poslance, prof. Masaryk ve skupině pošumavských měst: Písek, Domažlice, Klatovy, Sušice, Strakonice, Horažďovice, Volyň.

Ačkoliv strana mladočeská činností realistů zejména také na Moravě velmi získala, a jakkoliv poslanci směru realistického účastnili se veškeré, zvláště ovšem parlamentární práce vynikající měrou, nebylo klidného jich působení ve straně mladočeské nadlouho. Naopak, záhy došlo ve straně ke třenicím a rozporům. Skupina Masarykova a zejména její náčelník naléhal totiž stále na pořádek ve straně a usiloval o to, aby měla strana svůj pevný program doma i ve Vídni. Tomuto úsilí však někteří poslanci a novináři nepřáli a živili ve straně jmenovitě prostřednictvím Národních listů nezodpovědný radikalismus, jehož hlavním mluvčím byl dr. Vašatý. To vedlo přirozeně ke srážkám mezi prof. Masarykem a vedením strany, až konečně Masaryk roztrpčen zmatky a anarchií ve straně a vida, že úsilí jeho zjednati pořádek jest marné, složil mandát říšský i později (1892) získaný zemský, a to 25. září 1893. Tím byl realismus rozdvojen. Kdežto prof. Kaizl a dr. Kramář zůstali ve straně mladočeské a stále více se přizpůsobovali jejímu vlivu, prof. Masaryk vrátil se k své práci vědecké a filosofické a budoval dále svůj realistický směr. Ačkoliv činnost tato byla především vědecká a kulturní, byla i pro náš život politický neobyčejně plodná a požehnaná, neboť z ní vyrostl nám propracovaný program národní, a to nejen kulturní, nýbrž i politický a sociální.

Národně-politický význam tehdejších prací Masarykových lze stručně karakterisovati asi takto: Masaryk vytvořil těmito pracemi novou českou filosofii dějin, kterou dána dějinám našim jednotná kostra, jednotné pevné klenutí, jednotný duch. Česká otázka stává se v pojetí Masarykově otázkou po osudech člověčenstva, součástí velikého světového dramatu; Masaryk určuje náš podíl na světové tvorbě myšlenkové a duchovní vůbec a usiluje o to, aby tento podíl i v budoucnosti byl co největší. Ačkoliv znalost cizího světa jest podle Masaryka velmi žádoucí, nesmíme ciziny slepě napodobovati, nýbrž přijímati podněty cizí kriticky, po svém je zpracovati a sami ve všem pokud možno svérázně postupovati. Vrchol českých dějin spatřuje Masaryk

v husitství a zejména v českém bratrství, které znamená snad nejčistší projev náboženského ducha vůbec. Naše národní probuzení v 18. a 19. stol. nebylo jen hnutím jazykově-národním, nýbrž všestranným hnutím osvětovým, částí všeevropského, ano všesvětového hnutí osvícenského a obrodného, které ve svých nejhlubších ideových základech nebylo než pokračováním v ideách naší reformace. Osvobození od ztrnulé středověké autority náboženské a snaha po vyšším a zároveň lidštějším životě mravním přináší postupně osvobození lidského ducha i v jiných směrech a oborech. Nastává konečně všeobecná emancipace ducha lidského, která vede pak i k emancipaci politické, hospodářské a sociální. Tak bylo úsilí našich národních křisitelů ideově svázáno s vrcholným úsilím naší minulosti a vytknuta snahám našim nová velká meta: spolupracovati v duchu nové doby na další reformaci vlastní i světové, neboť vývoj náš nikterak není dokonán, naopak třeba mnohých oprav a dalšího budování, jako vývoj lidský vůbec nikdy není ukončen. — Úkol svůj můžeme naplniti jen tehdy, vnikneme-li co nejhlouběji v ducha svých dějin a svého národa, ale budeme-li také míti oči upřeny stále dopředu, poznáme-li, kam tíhne světový a všelidský vývoj, a jaká jest v něm naše úloha. Proto třeba pilně sledovati kulturní a ideová hnutí světová, ale také vývoj světohospodářský a sociální. A nejen stopovati tyto vývojové tendence podle vnějších povrchových známek, nýbrž podle nejhlubší podstaty a při tom stále přihlížeti ke vlastním potřebám a úkolům.

Z těchto osnovných idejí odvodil Masaryk celý kulturní a národně-politický program, který lze stručně shrnouti asi v tyto zásady:

1. Politické snažení naše bude jen tehdy živé a účinné, bude-li zároveň všechen ostatní náš život národní mocně rozvinut; proto třeba usilovati o všestranný rozvoj kulturní, zejména školský a vzdělanostní vůbec, neboť jen opravdovou osvětou lze dosíci svobody a ji udržeti; proto důležitější nežli vnější je politika vnitřní, proto má tak veliký význam intensivní politika kulturní, jmenovitě pro národ malý.

2. Jelikož pravá vzdělanost musí býti založena na vědě, a jelikož význam vědy i pro život praktický, zejména také hospodářský a sociální stále vzrůstá, nutno politiku budovati co nejvíce na základě vědeckém, to jest na přesných poznatcích a odborném vzdělání. Nepomůže nám rozčilování a hlučné řečnění, nýbrž politika rozumná, věcná, plánovitá. Politika taková bude opravdu osvícená a pokroková, ale také pevná a důsledná. Politika chvilkových nálad, kolísání mezi krajním radikalismem a vládním přisluhováním jest sebevědomého národa nedůstojno.

3. Vycházejíce z reformace, musíme usilovati o další reformaci společenskou, to jest o vážné, opravdové pojímání všeho života pospolitého a jeho mravní zdokonalování. K tomu pak jest třeba především pevných, nezdolných karakterů. Mají-li nám takové povahy vyrůsti, musí veškeren náš život prodchnut býti pravdou, musíme všude potírati lež, přetvářku, malichernou zlobu a pletichářství. Musíme dáti se prostoupiti kvasem české reformace, musíme usilovati o vypěstování volného, ušlechtilého českého člověka; třeba organisovati novou národní společnost českou, jako obec bratří. Bratrství to ovšem znamená lásku a úctu k bližnímu, politicky pak opravdový demokratismus, znamená také zrovnoprávnění žen, znamená osvobození a povznesení nejširších vrstev lidových, znamená všestrannou péči o slabé a dosavadním vývojem společnosti lidské ohrožené. Takto pojaté bratrství nesnáší se ovšem s jakýmkoliv útlakem duchovním, proto třeba zavrhnouti všeliký klerikalismus, proto třeba se domáhati rozluky církve a státu a zabezpečiti všem úplně volný vývoj náboženský a duchovní vůbec.

4. Boj s Němci, jak již z uvedeného vysvítá, není výhradným obsahem našich dějin, naopak, dějiny naše měly a mají také svůj vlastní, positivní obsah. Proto nemáme se dáti ovládati nenávistí k Němcům nebo pokládati za správný jen opak toho, co činí nebo si přejí Němci. Nikoliv! Máme žíti svůj samostatný život národní, kulturní a politický, a máme se snažiti překonati Němce ne křikem, malicherným hašteřením a vzájemným osočováním, nýbrž vyšším vzděláním, vyšší kulturní úrovní, větším důvtipem, větší hybností a pohotovostí, zkrátka intensivnější prací. Chceme-li takto své národní odpůrce předstihnouti, musíme si jich také lépe všímati než dosud, musíme stopovati veškeru jejich práci, všechen jejich národní život. Nakonec pak nutno usilovati o čestné vyrovnání s Němci, a to na podkladě Havlíčkovy zásady: já pán — ty pán! Vyrovnání to třeba též chápati jako podmínku pro hospodářské i politické povznesení zemí českých a jako nutnou průpravu k dosažení politické samostatnosti, která přirozeně zůstává největším naším politickým úkolem.

5. Pokud jde o poměr k Rakousku, Masaryk dlouho držel se Palackého Idey státu Rakouského. Chtěl, aby poměr náš k Rakousku byl jasný a poctivý, abychom otevřeně doznali, že máme opravdový zájem na Rakousku, ale abychom na druhé straně také žádali, by Rakousko mělo zájem na nás, a aby jeho poměr k nám byl loyální. Toto stanovisko bývalo Masarykovi vytýkáno jako „rakušanství“, ačkoliv Masaryk nikdy žádné vládě nepřisluhoval, naopak v tomto směru vždy kriticky vystupoval a dožadoval se radikální přestavby Rakouska i jeho opravdového

obrození, abychom se úplně svobodně jak po stránce duchovní, tak i národní mohli v něm rozvíjeti.

6. Slovanství chápal Masaryk jako vzájemnou znalost, vzájemnou úctu a oddanou spolupráci na podkladě společných zájmů a společných ideálů... Slováky pokládal Masaryk vždy jen za větev téhož národa československého a usiloval stále o jejich duchovní i hmotné povznesení a zcelení s námi v jednom duchovním celku. (O nový ruch a život na Slovensku měli velikou zásluhu právě žáci Masarykovi, kterým Masaryk svého času určil na léta pracovní program.)

7. Demokratism třeba odlišovati ostře od demagogie a plebejství. Demokratisace nemá znamenati jen pohyb do šíře, ale i do hloubky a do výše. Demokracie nemá býti jen l i d o v l á d o u, ale také především d o b r o u s p r á v o u, má snažiti se o lepší, d o k o n a l e j š í o r g a n i s a c i s p o l e č e n s k o u. Demokrata vyznačuje především práce, a to p r á c e d r o b n á, č e r n á, s t á l á. Práce není „aristokratickým sportem, vyhledávajícím si za nepřítele jen bohatýry a siláky, práce, práce skutečná, odpírá těm nesčetným nepřátelům malým, nepatrným, všedním, těm mikrobům zla a bídy fysické a mravní." — „Nepotřebujeme mravnosti a náboženství in abstracto, v soustavách a knihách, ale v životě, v hospodaření a politice. Etika není pro psací stůl, náboženství není pro kostel." — „D e m o k r a t i s m n e n í j e n s o u s t a v a p o l i t i c k á, a l e t a k é m r a v n í a p ř e d e v š í m m r a v n í."

8. Malý národ musí sbírati všechny síly a silečky, musí pracovati uvědoměle, soustředně. Třeba nám opravdové lásky k životu. „Posud společnost budována jest více na smrti než na životě. Neumíme ještě žít. Žít plně, positivně. Život vlastní příliš často udržujeme smrtí cizí. Ničíme život vlastní i cizí stále. Nedovedeme vychovávati svých dětí, nedovedeme je udržeti zdrávy, stále plýtváme silou životní, vlastní i cizí. Vraždy a sebevraždy jsou jen akutní projevy chronického ničení životů. Nedovedeme pracovat. Nejsme pracoviti. Kde kdo přenáší práci na ruce cizí. Jsme otrokáři a sami otroci. Více — jsme divoši. Chceme se rozčilovat, ale pracovat nechceme." — „V p o z o r o v á n í t o h o, c o n e z a j í m á n i k o h o, v d ě l á n í t o h o, c o v š e m j e s t n u d n é — v t o m ť h e r o o v é b u d o u c n o s t i. Posud jich však je málo. L i d é r a d ě j i o b ě t u j í ž i v o t, n e ž b y p r a c o v a l i." —

9. Našemu politickému úsilí vadil podle Masaryka také upřílišený historismus. Obracíme — tak nám připomínal — svůj hled příliš do minulosti, žijeme příliš ve vzpomínkách, málo v přítomnosti a pro budoucnost. Také zúžujeme svůj politický zápas

příliš na obor jazykový, měli bychom míti více na mysli plnost všeho života národního. Našemu boji státoprávnímu vytýkal Masaryk přílišnou abstraktnost, heslovost, příliš jednostranné a příliš historické pojímání. Masaryk, nevzdávaje se práv historických, zdůrazňoval více *právo přirozené, nové ideály politické, sociální a vůbec národní.*

10. Naše politická taktika musí odpovídati našemu národnímu programu, zejména vrcholné jeho *ideí humanitní.* V té příčině dovolával se Masaryk často *Havlíčkovy* „politiky rozumné a poctivé". Jinak možno jeho taktické směrnice shrnouti asi v tato hesla: Klidně, mužně, důsledně! Krokem, ne skoky! Evolucí, ne revolucí! K revoluci možno sáhnouti jen zcela výjimečně, a tato může míti jen za určitých předpokladů naději ve zdar. *Revolucím má se čeliti stálou reformací, předvídavou, soustavnou, prací reformní.* „Bez skutečné nápravy srdce a hlavy, bez nápravy myšlení a mravů můžeme revolucí odstraniti ďábla, ale Belzebuba posadíme na jeho místo." — Za určitých okolností jest nutno *brániti se po případě i krví a železem,* ale jen brániti, nedopouštěti se sám násilí.

III.

Ačkoliv, jak z uvedeného vidno, Masaryk mnoho a pronikavě přemýšlel o politických otázkách, a jakkoliv hlásilo se k němu hojně stoupenců, nechtěl původně založiti samostatné strany politické; šlo mu hlavně *o směr a metodu a tichý souhlas stejně smýšlejících.* V té příčině napsal na konci *České otázky* tato významná slova: „Nečekám spásy od žádné strany; ale budeme nepřemožitelni, jestliže ve všech stranách a třídách bude větší počet mužů opravdových a myslících, kteří beze všeho umlouvání a viditelného spojování, každý v kruhu svém, pracovati budou za stejným cílem. Jako viditelná církev žije církví neviditelnou, tak i my jako národ budeme bezpečně žíti, jestliže nás značný počet spojeni budeme tím tichým souhlasem, jenž vzniká ze správného posouzení našeho postavení světového a ze správného vysouzení toho, co a jak kde kdo máme pracovat. Pokud se nerozšíří tato neviditelná strana lidí opravdových a myslících, kteří se nebojí, když toho potřeba, pravdě dáti svědectví i veřejně, všechna viditelná organisace nám nepostačí."

Přesto došlo za několik let k založení samostatné strany politické na zásadách Masarykova realismu a za Masarykova vůdcovství. Bylo to v roce 1900, kdy na sjezdě, konaném 31. března a 1. dubna, ustavila se *Česká strana lidová* neboli *reali-*

stická, která hned také veřejnosti předložila svůj pečlivě vypracovaný program. Program ten vzbudil mnoho rozprav a polemik, ale působil velmi nabádavě, ano průlomně, jak by se na četných pozdějších projevech a programech jiných politických stran dalo dokázati.

Nedlouho před založením nové strany bylo Masarykovi projíti opět těžkými a vášnivými boji. V roce 1899 vydal totiž brožurku: Nutnost revidovati proces polenský, ve které postavil se rozhodně proti rituální pověře, která podle jeho přesvědčení působila nejen na svědky, ale také na znalce a soudce ve zmíněném procesu, což Masarykovi bylo „mementem krvavým". Masarykův spis a jeho vystoupení vzbudily prudký odpor u veliké části české veřejnosti, který živen byl hojně žurnalistikou i osobní agitací. Tehdy také vysokoškolské studentstvo nechalo se strhnouti k odporu proti Masarykovi a překazilo jeho universitní přednášky. — — Než i tyto vášnivé a dlouhotrvající boje Masaryk překonal vítězně. Soudnější veřejnost poznala znenáhla, že nešlo Masarykovi o nějaké stranění židům, a že mu nešlo v prvé řadě ani o Hilsnera, nýbrž především o to, aby lid český nenechal se zaslepiti pověrami a štvavými hesly, aby nebyly v národě rozplameňovány nízké pudy proti nikomu, a soudy aby povýšeny byly za všech okolností nade všecku stranickost a sloužily jediné čisté spravedlnosti. Podobný význam mělo pozdější vystoupení prof. Masaryka v případu Švihově, kde usiloval rovněž o to, aby tento záhadný případ byl naprosto objektivně a všestranně vyšetřen, aby objasněna a zjištěna byla pravá podstata celé aféry, ne aby stranicky jí bylo využíváno. — Dokud však nenastalo v bojích o rituální pověru v národě našem vystřízlivění a vyjasnění, byl prof. Masaryk psancem a s ním do veliké míry i jeho stoupenci.

Strana realistická nebyla nikdy počtem příliš silná, ale působila přesto v životě českém velmi pronikavě a plodně, a to svou intensivní činností kulturní, svou střízlivostí a snahou po pravdě, svým bojem proti demagogii a plané frázovitosti, svou kritičností, projevovanou v různých směrech, svými jasnými hledisky a propracovanými návrhy. Nejvíce působil v té příčině Čas, jako obdeník a později jako deník, ale také slušná řada časopisů venkovských a různých nakladatelských podniků plnila čestně svůj úkol. K tomu přistupovala soustavná činnost přednášková, různé podněty osvětné atd. Zvláště třeba též zdůrazniti, jak Čas všímal si vždy věcí moravských, jakou pozornost věnoval ohroženému Slezsku a Slovensku, jak pronikavě a vytrvale kritisoval nedostatky naší samosprávy, jak podněcoval a vedl různá hnutí reformní, jak bojoval důsledně a všude za opravdovou demo-

kracii a sociální spravedlnost. V tom směru spravedlivý historik zajisté neupře Času a jeho straně velikých zásluh. A dlužno tu opět vzpomenouti, jak veliký podíl i na této práci svými myšlenkami a podněty měl prof. Masaryk.

V roce 1905 spojila se realistická strana se skupinou Aloise Hajna, redaktora Osvěty lidu, ze strany radikálně-pokrokové a straně dostalo se nového jména: Česká strana pokroková. V roce 1907 zvoleni byli z této strany za prvých voleb do říšské rady na základě všeobecného práva hlasovacího prof. Masaryk poslancem na Moravském Valašsku a prof. Drtina na Královéhradecku. Oba tito poslanci byli jistě vzory píle a svědomitosti v konání poslaneckých povinností. Snažili se jednak býti ve stálém styku se svými volebními okresy a informovati správně svoje voličstvo, ale neměli na mysli jenom potřeby těchto krajů, nýbrž stále také i veškeré potřeby celonárodní.

Vylíčiti činnost prof. Masaryka jako poslance, znamenalo by napsati obšírnou kapitolu. K tomu však není zde místa. Chtěl bych jen upozorniti na řeč prof. Masaryka v debatě o rozpočtu r. 1907 (20./VII.), kterou, jak i s německé strany bylo napsáno, dostalo se nové sněmovně lidové teprve pravého posvěcení. Dále na veliké řeči a soustavnou akci Masarykovu na obranu svobody vysokých škol proti útokům klerikálů, zejména z alpských zemí, jakož i na velikou práci Masarykovu na říšské radě a zejména v delegacích, ale také mimo parlament, jmenovitě v oboru politiky zahraniční. V tomto směru mocné zasáhnutí Masarykovo do procesu, t. zv. záhřebského a vídeňského i ostatní zápas Masarykův s rak.-uherským ministrem zahraničí hr. Ährenthalem a diplomacií rakousko-uherskou nabyly opravdu světového významu. Masaryk vykonal tu práci jistě podivuhodnou, obrovskou, ano přímo nadlidskou a vskutku jen muž tak pronikavého bystrozraku, tak veliké odvahy, neobyčejné výkonnosti a vzácných diplomatických schopností mohl zůstati v tomto nerovném boji vítězem.

Proti Masarykovi stál zahraniční ministr velikého státu s celým svým štábem diplomatickým a vyzvědačským, svými bohatými prostředky peněžními a svým vlivem přímým i nepřímým, kdežto Masaryk vyzbrojen byl jen svým kritickým umem a svou obratností a prodchnut zápalem pro pravdu. — Bojem s Ährenthalem a rakousko-uherskou diplomacií Masaryk mnoho získal. Pronikl do tajů a zákulisí této diplomacie, poznal podrobně otázku jihoslovanskou a balkánskou, získal přirozeně sympatie Jihoslovanů, jmenovitě Srbů, navázal hojné styky, ukázal praktický dosah skutečné slovanské vzájemnosti,

osvětlil řadu problémů světového významu a vstoupil tím na jeviště budoucí politiky světové. — Tento veliký, několikaletý zápas Masarykův s rakousko-uherskou diplomacií byl pro Masaryka jistě také znamenitou průpravou pro jeho pozdější světodějný boj za českou samostatnost. — —

Říše rakousko-uherská zachvívala se vlastně již tehdy ve svých základech, a pro Masaryka jest velevýznamno, že za tohoto souboje s Ährenthalem a rakousko-uherskou diplomacií dočítoval mravně se starým Rakouskem a jmenovitě také s habsburskou dynastií. Toto přesvědčení bylo Masarykovi jistě velikou mravní posilou v jeho pozdějším obrovitém zápasu s monarchií rakousko-uherskou a ovšem i s Německem, které Rakousko-Uhersko jmenovitě za války úplně opanovalo.

Ale Masaryk připravoval se bezděčně na svoje poslání za světové války i jiným ještě směrem. Po celý svůj mužný věk, zvláště však v posledním desítiletí před válkou zabýval se Masaryk velmi horlivě studiem Ruska. Plodem těchto dlouholetých, zvláště posledních studií bylo veliké dílo nazvané Rusko a Evropa, jehož objemné 2 svazky vyšly německy u Diederichse v Jeně r. 1913. a vzbudily na světovém trhu literárním velkou pozornost a zajisté právem, neboť jde o dílo neobyčejného důmyslu, neúmorné píle a vzácného duševního rozmachu. Masaryk ukázal se v něm opět nejenom velikým kritikem, ale také velikým vědeckým a filosofickým tvůrcem, jedním ze stavitelů chrámu novodobé lidské kultury. —

Jako pracoval dříve na palčivých a spletitých problémech otázky sociální a náboženské a došel názory svými světové pozornosti, tak odvážil se nyní na ohromnou spleť otázek a záhad — zvanou Rusko a těmito problémy ruskými osvětluje a řeší zároveň velikou řadu stěžejných otázek evropských a světových vůbec.

Jakou ohromnou záhadou, ano sfingou jest Rusko dnes celému světu, víme a cítíme všichni. Masaryk nebyl by se mohl za války tak rychle v Rusku orientovati a byl by tam velikého svého úkolu sotva mohl provésti, kdyby nebyl vstoupil do Ruska s tak velikou a přímo jedinečnou přípravou, jakou si získal úsilím více než čtyřicetiletým a zejména intensivní prací posledních let předválečných. —

Přehlédneme-li celkově život a dílo Masarykovo, zdá se nám, že Osud i jinak Masaryka přímo předurčil k velikému jeho poslání národního Osvoboditele. —

Velikou část života Masarykova vyplňují boje, z nichž řada znamená mezníky v životě jeho vlastním i národním. Masaryk těmito zápasy stále rostl. V bojích na obranu Jihoslovanů, které trvaly několik let a vyžadovaly úžasného napětí a úsilí, šlo nejen o bytí a nebytí velké řady jednotlivců, nýbrž přímo o bytí a nebytí Srbska, o štěstí nebo utrpení Jihoslovanů, po případě na staletí, o celou konstelaci na Balkáně, o imperialistické snahy Rakousko-Uherska i Německa, o světověpolitickou směrnici: Berlín—Bagdad!

Masaryk naplňoval se po celý život svůj duchem naší reformace, duchem husitství a především bratrství, čerpal z velikého tohoto duchovního hnutí sílu a povzbuzení a usiloval o to, aby českému člověku vdechl nového ducha a ukul pevnou, jednolitou českou povahu. — Také toto veliké úsilí Masarykovo korunováno bylo za války skvělým vítězstvím. V našich pracovnících duchovních i v našich slavných legiích ožil opravdu duch božích bojovníků, ožil duch husitů a Českých bratří, čímž překlenuta propast, zející mezi dobou reformační a dobou národního probuzení. — Vyrostl opět typ uceleného českého člověka, opravdového zápasníka za svobodu vlastní i cizí, pravého bojovníka božího. — —

IV.

Masaryk jest opravdový náš Osvoboditel.

Snažil se osvoboditi nás od planých frází a mlhavých nebo prázdných hesel a dáti nám pevnou páteř vědeckého vzdělání.

Usiloval o to, aby nás vymanil z naší malosti, vnukl nám sebedůvěru a otevřel světové výhledy.

Chtěl zbaviti nás různých povahových kazů a nedostatků a vytvořiti nový, ušlechtilý typ českého člověka, tělesně i duševně harmonického, vzdělaného, účinlivého, statečného i vytrvalého; zasazoval se všemi silami o to, aby národ jako celek byl naplněn duchem pravé osvícenosti a snášelivosti, aby vynikal činorodou láskou, podnikavostí, pracovitostí, odvahou, pílí a touhou po zdokonalování.

Masaryk chtěl nás zejména zbaviti povahové kolísavosti a ukazoval nám na nejlepší a nejkrásnější povahové typy v českých dějinách, zejména na Chelčického.

Masaryk bojoval neúnavně proti alkoholismu, prostituci a jiným degeneračním činitelům, stavě nám na oči krásu života vpravdě čistého, zbaveného všech vlivů, působících zhoubně na tělo i ducha. V této příčině snažil se zvláště působiti na mládež, nabádaje ji k tomu, aby si hleděla zachovati jaré tělo a neposkvrněnou duši. —

Masaryk chtěl nás zbaviti sobectví a nelásky a vznítiti v nás opravdovou obětavost, skutečnou lásku k bližním, zdravým a zejména trpícím, chtěl osvětliti hlavy a otepliti srdce všech skutečnou humanitou, chtěl, abychom takto vyřešili stěžejnou otázku našeho národa, otázku sociální.

Masaryk bojoval také soustavně proti naší politické desorganisaci a stranické roztříštěnosti, snaže se dosáhnouti toho, aby všecky politické složky národa spořádaly se k plánovité spolupráci za nejvyššími cíli národa. — —

Masaryk osvobodil nás konečně ze jha a ponížení rakouského a uvedl lid svůj do země Zaslíbené. — —

Tento ohromný úkol, toto světodějné poslání mohl naplniti pouze muž nevšedně vzdělaný, velikých zkušeností, pronikavého úsudku, prorockého vidu a zápalu, veliké koncepce politické, neúmorné energie a mimořádných schopností organisačních. Jen muži takovému mohlo se zdařiti, posunout českou otázku do popředí světového zájmu, a jen muž takových vlastností mohl u směrodatných státníků dohodových vzbuditi potřebnou důvěru; ale nešlo jen o to vzbudit zájem, šlo o mnohem více: ukázat, že úplné osamostatnění národa Československého znamená prospěch pro veliké státy evropské, jako Francii, Anglii a Italii, a tím pro konstelaci světovou vůbec, že tedy ztroskotání Rakousko-Uherska a nové vybudování střední Evropy jest dějinnou nutností. —

Masaryk, dobyv národu svému samostatnosti, stal se též prvním presidentem republiky Československé, ne však presidentem toliko representačním — zůstal, jak ostatně u něho přirozeno, národu svému politickým a duchovním rádcem a vůdcem, jak lze viděti z obou jeho poselství a četných jiných projevů a činů. Snaží se všemožně, aby nám zabezpečil těžce dobytou svobodu nejen v této chvíli, nýbrž i pro budoucnost. Avšak nejde jen o to, zajistiti národu existenci a poměrný blahobyt, národ musí pro něco žít, musí

o něco usilovat, musí k něčemu směřovat, a t. Masaryk má stále na mysli cíle nejvyšší. Jde mu o to, abychom vyplnili co nejlépe úkol, který nám ve velkém dramatě světovém jest určen. — —

Politika v nejvyšším a nejkrásnějším smyslu, jak ji chápe Masaryk, má býti řízena zákony vědeckými, má ovládána býti principy mravními a má směřovati — abychom užili slov Palackého — k božnosti, to jest co nejvyšší dokonalosti. Má býti účelnou a obětavou prací na prospěch národa i lidstva, má býti pospolitou prací pod zorným úhlem věčna, má býti spoluprací na díle věčnosti. — —

Kéž by národ československý měl vždy takové politické vůdce, jakým jest náš politický a duchovní Osvoboditel T. G. Masaryk!

L. SYCHRAVA

MASARYKOVO REVOLUČNÍ DÍLO NA EVROPSKÉM ZÁPADĚ

ÚVODEM

Tane mi na mysli drobná příhoda, která pomůže mi, doufám, naznačiti, v čem vidím nejdůležitější poučení, plynoucí z Masarykova revolučního díla za světové války a v čem chci najíti vodítko pro svou črtu o jeho práci na západě v letech 1914—1917.

Bylo to v Paříži počátkem prosince 1918. Masaryk vracel se jako první president Československé republiky do vlasti po cestě Sibiří a Amerikou. Večer před jeho odjezdem shromáždila se v sídle naší zatímní vlády v rue Bonaparte řada přátel, Francouzů, Italů, Rumunů, Jihoslovanů, kterým president za svého několikadenního pařížského pobytu, plného vysilující diplomatické práce, neměl ještě pokdy podati ruku. Jeden z Francouzů, patřících mezi naše přátele z první doby, zavedl hovor na těžké chvíle v roce 1915, kdy na podzim po prvé za války přišel Masaryk do Paříže, a pravil: „Vidíte, pane presidente, dnes doslova uskutečnil se program, jak tehdy nám jste jej vykládal.“ — „Ano,“ odvětil Masaryk s milým, sebevědomým úsměvem: „však jsem to chtěl!“ Rozmluva se stočila, bylo však cítit, že všichni přítomní se zamyslili nad tímto silným: „je l'ai voulu.“

Většina z nich byla před třemi lety svědkem, jak Masaryk začínal v Paříži svou politickou práci. Přišel s velikými bednami knih, s mapami a statistikami. Bylo na něm hned viděti, že není z těch politiků, kteří pracují velikými slovy, kulatými finesami, oportunistickými vychytralostmi. Nedovedl se vemlouvati v sympatie, nelichotil, otevřeně, ostře kritisoval. Uprostřed napínavého rozčilení verdunské bitvy s dalekozrakým klidem vykládal na Sorbonně názory Dobrovského a Kollára, Solovjeva a Dostojevského. Byl přijímán s respektem a přátelsky, také se zájmem a pozorností, ale v politických salonech přece jen zanechal dojem nepraktického filosofa.

Nyní se týž Masaryk vracel jako president republiky. Nezměnil se za tři léta ohromné, tak skvěle úspěšné práce, necítil potřebu naučili se prostředkům a prostředečkům tradicionelní diplomacie. Jen ještě zřetelněji než předtím zírala z něho jistota pevného, hluboce zažitého světového názoru, a jen radost z vítězství zatlačila poněkud ostré gesto kritika ve prospěch přívětivého úsměvu. „Chtěl jsem to!“ V těch slovech nezněla samolibost politika, jenž prosadil svou vůli, svůj diktát. Bismarck po úspěchu svého falsifikátu emžské depeše neb po podepsání frankfurtského míru byl by ta slova řekl jistě docela jinak. Masaryk svým sebevědomým slovem reklamoval jen skvělé zadostučinění dějin

pro svůj nový systém demokratické diplomacie. Naše vítězství není zázrakem, ani náhodou, dokonce už nedostali jsme ho darem. Chtěli jsme je a dosáhli jsme ho, poněvadž jsme dovedli chtít a pracovat.

Masaryk neměl ovšem tehdy žádného takového výkladu. Ale myšlenky ty vnucovaly se v jeho přítomnosti. Vnucují se také při každém zpětném pohledu na jeho dílo, jež vydá všechno své ovoce jen tehdy, jestliže vystihneme v něm co nejvěrněji zásady onoho nového politického systému, v němž pracovna učence-filosofa povýšena je na zbrojnici vítězného diplomata a myšlenka stává se silou na úrovni hmotných politických skutečností. Tato práce je vyhrazena dějinám a ti, kdo chtěli by ji svědomitě podniknouti, se zřetelem k celému životnímu dílu Masarykovu, budou dlouho ještě trpěti nedostatkem časového odstupu a obtížemi plynoucími z nesoustředěnosti materiálu.

Přes to je možno již dnes s úplnou historickou bezpečností vytknouti dva základní rysy Masarykovy revoluční práce, v nichž tkví dva základní pilíře jeho životního názoru; z nich prýští také dvojí pramen jeho jistoty a síly: jeden z jeho t. zv. realistické metody, druhý z jeho idealistické filosofie, jeden je zákonem rozumu, druhý příkazem víry; jeden určuje, za jakých podmínek myšlenka může ovládnouti hmotu a její slepé síly hýbající dějinami, druhý stanoví svrchované pravidlo pro myšlenku, pro vůli, pravidlo v poslední instanci zcela neodvislé od jakéhokoli vědění, opřené jen o nedokazatelnou víru v dobro.

Vizme první: je to Masarykovo staré heslo, že vědění je moc. Savoir c'est pouvoir. S těmi slovy shledáváme se i v memorandech, která podával za války vládám a politikům. Masaryk hrozil se od počátku neznalosti o nepříteli, jeho plánech, silách a zbraních, kterou nalézal u spojenců. Hrozil se nedostatku metody, nedostatku programu a plánu, který bylo cítit jak v jejich válčení, tak i v politice. Proto všude vykládal, co ví o Německu a Rakousku, o jejich politice, hospodářských poměrech, o vojsku a nikdy při své propagační činnosti, mnohdy vyčerpávající, neopominul studovati nové literatury, z níž bylo lze čerpati o nepříteli poučení. Tím brzo získal si Masaryk velikou úctu a také právo kritiky. Kritisoval mnoho, mnoho radil, i ve věcech, které se československé otázky nijak přímo netýkaly. Nepřímo ovšem týkalo se našeho problému vše, co týkalo se války a co mohlo mít vliv na její výsledek. Masaryk souvislost tuto vědecky si řešil a podal pak své řešení spíše jako vědecký plán, než jako požadavek. I když dokazoval, že národ to chce, nikdy neopustil širokého evropského, světového hlediska a dokládal možnost a nutnost takového plánu.

Tuto zásadu uplatňovat i ve vlastních řadách. Může býti dáno za příklad, že zavrhoval politiku některých našich lidí, kteří stavěli vše na audienci u cara, ač car vlastně nic jim neřekl. Zdůrazňoval vždy, že třeba se spoléhat jen na to, co positivně vím. Odsuzoval slepou víru v ruské vítězství, protože Rusko znal. Odmítal vůbec politiku povrchního optimismu, jenž věřil bez dokladů, že spojenci udělají to či ono, že vše je zařízeno. Odtud plynulo jeho realistické: udělejme především sami vše, co můžeme. A také Masaryk sám dělal opravdu vše, co mohl. Protože zachovával chladnou hlavu, nedávaje se unésti neopodstatněnou nadějí ani zmásti nepříznivými vyhlídkami, nezapomínal ani na věci nejdrobnější, jež uznal důležitými. Bylo-li třeba spojení s domovem, staral se o ně realisticky, do nejmenších podrobností. Vymýšlel prostředky k dopravě zpráv, dovedl se vydat po obchodech na cestu za nějakým vhodným nástrojem k našemu podloudnickému čarování. A také bylo naše spojení s Prahou hotovou vědou, při všem svém romantismu.

Ovšem — a tu přicházíme k druhému základnímu rysu Masarykova díla — věda není vše. Věda vždy jest jen nástrojem, světlem na cestě. Při volbě směru cesty, při základním rozhodnutí, zejména takovém, před jaké stavěla každého uvědomělého člověka světová válka, patří slovo něčemu ještě pevnějšímu a bezpečnějšímu, než je věda. Někdy nazýval to Masaryk smyslem pro čest, jindy mravním přesvědčením nebo povinností. Jde tu o onen vyšší druh jistoty mravní, při které nelze konec konců nic dokazovati, nýbrž prostě jen volit. Buď je mi to, co pokládám za čest, za právo a za dobro, svrchovaným zákonem, nebo se rozhoduji od případu k případu podle okolností. Tady věda nemá co mluvit, spíše může svést na scestí. Němce uvedla v neštěstí jejich vědecká převaha, protože měli jistotu o své přesile hmotné, o lepší své připravenosti, a otázkou mravní jistoty, zda jednají dobře, čestně, nelámali si hlavu. Bylo jim to malicherné, nevědecké, nepraktické. Masaryk za války proti této německé vědeckosti postavil se celou váhou své osobnosti, vytýčil proti ní ostře a výrazně svůj princip mravní: Mohu-li, mám-li i jistotu úspěchu, musím si ještě uvědomiti a závazně rozřešit otázku, zda mám a smím. Na druhé straně, i když mi hrozí neúspěch, mám proti sobě přesilu a nevím, jak vše dopadne, nesmím se rozmýšlet, jde-li o čest a právo.

Je důležito zjistit, že při prvním rozhodném kroku k revoluční akci proti Vídni a Berlínu rozhodovala u Masaryka tato jistota mravní. Zněla-li roku 1918 z jeho „chtěl jsem to" realistická jistota, že vědecká, promyšlená, střízlivá akce je vždy praktická a silná, v jeho původním „chci" v roce 1915 byla spíše jistota

idealistická: nemohu, nesmím jinak, i kdybych to prohrál. Je-li v první jistotě prvek aristokratický, žádající vzdělání a myšlenkové kázně, v druhé — mravní — jistotě možno viděti vlastní podstatu Masarykovy demokratičnosti. Právě v hodnotě mravního rozhodování možno hledati rovnost lidí. Prostý český člověk, jenž se vzbouřil z mravního odporu proti rakouské ničemnosti, a nedbal toho, že jistě ho zastřelí, byl Masarykovi vzorem. Často to později řekl a příčilo se mu, že by vzdělaný politik, vůdce, směl míti jinou morálku. Pro toto hledisko Masarykovo jsou krásné doklady v jeho prvních veřejných projevech. V Ženevě, ve svém památném proslovu v sále „Reformace" dne 6. července r. 1915 nevolal do boje jménem politického výpočtu sil, nedokazoval, že spojenci musí to vyhráti, nesliboval porobeným dědicům upáleného Mistra jistý úspěch a zadostiučinění. Vyslovil ovšem naději, že „smrt ustoupí na konec životu", naději, která nemusila nutně znamenat, že už tentokrát vyhrajeme. Zato však už v prvých větách mluvil o povinnosti, jež nesmlouvá a nezávisí na výpočtech: „Dějiny jsou především povinností — pravil — každý Čech znalý dějin svého národa, musí se rozhodnouti buď pro reformaci nebo pro protireformaci: pro ideu českou nebo pro ideu Rakouska, orgánu evropské protireformace a reakce." A stejná nota zní z jeho prohlášení Českého komitétu zahraničního z 15. listopadu 1915: „Vystupujeme na politickou veřejnost v okamžiku, kdy ústup vítězné ruské armády nepříteli se využitkuje proti Rusku a jeho spojencům. Stavíme se na stranu bojujících slovanských národů a jejich spojenců bez ohledu na úspěch nebo neúspěch, protože hájí právo; rozhodnutí o tom, na čí straně v osudném zápolení národů je právo, je zásadní otázkou politické mravnosti, které se dnes nemůže vyhnouti už žádný čestný a opravdový politik, žádný uvědomělý národ."

Toto je první věta onoho prohlášení, a je důležito, že na prvním místě nebyl tu položen ani náš požadavek státní samostatnosti, ani naše slovanské cítění. To přichází teprve v druhé řadě. Východisko je to, že i se Slovany jdeme především proto, že mají právo. Masaryk cítil potřebu náš slovanský a národní program odůvodnit smyslem pro čest a právo, pro hodnotu obecně lidskou.

Někdo by i v tomto odůvodnění mohl viděti ještě vypočítavost. Také byli a jistě jsou politikové, kteří Masarykově revoluci rozuměli jako druhému českému železnému, pro případ, že spojenci přece jen by vyhráli. Myslili si, že Masarykův radikalismus počítá pro případ prohry s tou politikou, které — podle jeho prohlášení — neměl dělati žádný čestný a opravdový politik. V tom světle bylo by dovolávání se mravního principu prostým zajišťujícím kru-

nýřem pro politiky cynického oportunismu, tedy zakrytý macchiavellismus, horší než otevřený. Tuto ohavnou teorii nutno co nejrozhodněji zamítnouti. Je docela lživá a znehodnocuje to, co v Masarykově díle je nejcennějšího a nejkrásnějšího, čím souvisí s českými dějinnými tradicemi a v čem třeba hledati jádro nové světové politiky, jejíž je Masaryk předbojovníkem. Jde přece právě o to — a to byl smysl války — aby konečně už jednou zásady lidské cti a mravnosti staly se obecně platnými a uznanými zákony mezinárodní politiky. A jde také o to, aby lidé jednou pochopili, že zásady tyto, nejsou-li dekorací a berou-li se doopravdy, jsou také nakonec velmi praktické, velmi silné. Kdo se rozhoduje jen podle naděje na úspěch, podle výpočtu hmotných sil, ochabuje zpravidla, když výpočet klame a naděje mizí. U toho, kdo rozhoduje se pro čest a mravní zásadu, bez ohledu na úspěch, nebezpečí zpravidla zvyšuje odvahu a energii. U národa politika čestná i v neúspěchu udržuje živý spodní pramen národního života, který dříve či později změní se v široký, mocný proud. Politika čestná i v neúspěchu je praktická dále proto, že je mužná a budí u nepřítele respekt. To Masaryk často zdůrazňoval ve svých vzkazech domů, a odůvodňoval tím svůj pevný názor, že i pro případ vítězství Vídně musíme jíti proti ní, nedělat kompromisu se zlem a nehrbit se před násilím. Je zajímavo, že také v prvním návrhu prohlášení bylo řečeno: „žádný čestný a m u ž n ý politik“ na místě „čestný a opravdový“, jak uvedeno ve znění definitivním.

Masaryk poukazoval konečně vždycky na to, jak právě na Rakousku se ukázalo, že politika nečestná, falešná, krutá a mstivá je slabá, stojí-li proti ní politika uvědoměle čestná, rozumná a poctivá. „Rakousko poraženo nejen Ruskem, nýbrž i tím malým, opovrhovaným Srbskem“ — praví ve svém prohlášení — a „bojuje pro věc špatnou a ztracenou“. V tom zní již Masarykova víra ve vítězství dobra, která ovšem je silná jen proto, že není slepá, fatalistická, nýbrž ukládá povinnost. Masaryk věří, že člověk má být spolupracovníkem Prozřetelnosti, která uskutečňuje na tomto světě svou dobrou vůli jen prostřednictvím vůle lidské. Tato vůle je tím silnější, čím čistší a nezávislejší je pohnutka její volby a čím větší má člověk jistotu, že jedná dobře, že je v souhlasu se světovou dobrou vůlí.

Masarykovo „chci“ z roku 1915 mělo tuto jistotu a proto také z jeho „chtěl jsem“ z roku 1918 znělo s takovou pevnou jistotou poučení, že jsme nedostali své svobody ani zázrakem ani darem, nýbrž že jsme si jí dobyli pomocí ohromné síly, skryté v dobré vůli národů světa.

POČÁTEČNÍ STAV NAŠEHO HNUTÍ NA ZÁPADĚ

Koncem roku 1914, před příjezdem prof. Masaryka do Ženevy, byl stav otázky naší na západě velmi neutěšený, jak v politice, tak i mezi našimi krajany vystěhovalci. V tisku, neutrálním i spojeneckém nebylo o našem problému a o událostech v Čechách zmínky. Senzační zprávy o krveprolití v Praze, které v prvních dnech války prošly pařížským tiskem, ukázaly se klamnými a tím jen vzrostla nedůvěra ke všem informacím o odboji v Čechách. K uzavřenosti tisku švýcarského přispívala také úzkostlivá neutralita bernské vlády a ohledy na Rakousko. Ochota Alberta Bonnarda, redaktora Journalu de Genève, ktery — první — otiskl v prvních dnech prosince 1914 dva delší články o situaci v Čechách, byla proto nejen ojedinělá, ale také dosti odvážná. I Gazette de Lausanne, nám později velmi nakloněná, zachovávala vůči zprávám z Čech přísnou reservu; její redaktor Secrétan buď je odmítal nebo uveřejnoval jen po důkladném omezení a upravení. K tomu přicházely z Paříže neutěšené zprávy, že se počítá se zachováním Rakouska, že spojenci chtějí mít po válce velké Rakousko slovanské; mnoho se tehdy nepřemýšlelo o tom, že nesměli by pak nejen nic Rakousku ubírat, ani v Haliči ani na jihu, ale spíše ještě přidávat. Bylo trapné, že z těchto teorií strašily předválečné plany některých našich politiků, jež naši přátelé mezi spojenci brali stale ještě za platné, nedbajíce, že situace úplně se změnila. Zmínim se jen o panu René Henry, který vytrvale, ještě později v roce 1917, opíral se o rakousko-federalistický program, jak mu jej Kramář před válkou vyložil. I André Chéradame dlouho setrval v této lusi slovanského, federálního Rakouska a teprve později docela přijal program naší úplné samostatnosti, jistě pod vlivem rostoucí české propagandy a událostí v Čechách.

V počátcích nebylo ovšem ani té propagandy, ani zpráv o událostech. Z českých politiků nikdo se nehlásil, že program před válkou cizině formulovaný už neplatí, že chceme svobodný stát. A k tomu ještě každou chvíli ocitla se v neutrálním tisku zpráva z vídeňské tiskové kanceláře, jak jsme v Praze loyální a rakousky vlastenečtí. Sám Denis, náš nejlepší a nejvěrnější přítel, zprávami těmi velmi trpěl a počínal o nás pochybovati. V prosinci 1914 psal mi Kepl do Ženevy: „Denis někdy býval velmi v pochybnostech a zejména, když četl tehdy v srpnu v našich novinách, jak v Praze se bratří Češi a Němci a hlavně jak doktor Groš provolává slávu Vilémovi, nechtěl o nás ani mluvit ani slyšet.“ To byly zprávy trpké, tím spíše, že věděli jsme, že jsou

nespravedlivé, že celý národ je proti Vídni a Berlínu, s Rusy, Srby a spojenci. Ale co se stane, nebude-li s české strany nic vážně podniknuto, nevystoupí-li někdo kompetentní, z domova ověřený, jenž by rozvinul náš program a organisoval naše hnutí! Živě jsem si vzpomínal na náladu v Praze, jak viděl jsem ji při svém odjezdu v září r. 1914. Na jedné straně filosofická, fatalistická resignace se skeptickým závěrem: „Nesmíme riskovat neštěstí; však ono se celkem nic nezmění." Na druhé straně příliš důvěřivý optimismus, který se domníval, že Rusové k nám zkrátka přijdou a že všechno je zařízeno, protože naši mluvili se Sazonovem, když byli naposled v Petrohradě. Jak to všechno dopadne, cítil jsem nyní, jestliže se naši politikové včas neprobero z tohoto dvojího fatalismu?!

K tomu přistupovala neutěšená situace mezi našimi krajany vystěhovalci, zejména ve Francii a také v Rusku. Je pravda, že byly světlé, radostné zjevy, které byli bychom rádi rozkřikli po českých zemích: ve Francii setnina „Nazdar" s Kupkou v čele v 1. pluku cizinecké legie, v Rusku „Družina", která už 28. září r. 1914 dostala v Kyjevě svůj prapor. Ale v týlu zbyli krajané, velmi mnozí dobří, poctiví lidé s nejlepší vůlí, vedle dělníků živnostníci a řemeslníci, i lidé zámožnější, mezi nimiž přirozeně vznikla myšlenka, že nutno pracovati též propagačně, politicky. Jenže nebylo politicky vyškolených, informovaných lidí, nebylo spojení s domovem. Protože nejlepší z krajanů nedostatek tento příliš cítili a byli zdrženliví, zbylo místo pro lidi, kteří sice projevili mnoho čilosti a podnikavosti, ale záhy ukázali se živly pochybnými.

To zle škodilo nám u Francouzů, kteří viděli práci emigrace maďarské, práci Poláků a záhy už i Jihoslovanů. Bylo těžko Francouzům vykládati, že měli jsme posud jen drobnou emigraci hospodářskou a ne politickou, že jsme byli nepřipraveni a přísněji hlídáni, než jiné menší národy.

Brzo ukázalo se ještě jiné nebezpečí: možnost rozdvojení a politického rozeštvání naší zahraniční veřejnosti. Někdy v prosinci 1914 objevil se v Paříži „delegát ruských Čechů", jak dal si říkat, pan Koníček-Horský, vyslaný skupinou Čechů v Moskvě s pomocí ruské vojenské propagandy, aby v Evropě organisoval slovanské revoluční hnutí. Mimo akci letákovou začal pan Koníček dělat i politiku. Založil v Paříži „Národní radu československých obcí", která měla být hlavou veškerého československého hnutí v celém světě; svolal na pravoslavný Nový rok 1915 do Paříže sjezd, na němž měli být čeští a slovenští delegáti ze všech spojeneckých a neutrálních států, začal vydávat „L'Indépendance tchèque", kde vycházely hrozné básně na oslavu cara Mikuláše

a jiných vladařů s podvodnou značkou P. B. Přinesl mapy, ve kterých jedinou barvou imposantně zakreslena příští velká Slavie, objímající všechny Slovany a obklíčující se všech stran Rumuny a Maďary, rozdělené nad to širokým slovanským(!) koridorem. Vydal z Paříže manifest, v němž s emfasí žádá Národní rada československých obcí „zákonité potrestání císaře rakouského, jenž vydal trestu smrti nejuvědomělejší české lidi", sesazuje jej s trůnu, sprošťuje československé vojíny a státní úřednictvo přísahy Habsburkům dané a nakonec ohlašuje, že „v okamžiku, kdy vstoupí vítězná ruská armáda na půdu českou (slovenskou), úřadování bude se konati už jménem české vlády, naznačené po vyslechnutí návrhu našeho důvěrníka u ruské vlády, politického vůdce Husitské družiny, bra. L. V. Tučka. Jeho Veličenstvem císařem Mikulášem II." (Pan Tuček slouží dnes bolševikům.)

Mimo to velmi čile pokoušel se p. Koníček o jakousi akční organisaci slovanskou, jež měla být rozvětvena po celém světě; hned 6. února chtěl mít v Paříži sjezd všeslovanský. Již předtím na Balkáně, kudy přijel na západ, pokoušel prý se smířit Srby a Bulhary. Také pro Italy měl návrh: aby se rozdělili s Čechy o rakouské Němce, a jiné ještě politické moudrosti. Dnes každý se usměje nevážnosti takové akce. Ale dokud za hranicemi nebylo vážného, známého politika českého z domova, měly tyto fantasie v sobě značné nebezpečí. Pan Koníček působil na krajany prvním dojmem dosti sympaticky a soustředil kolem sebe vedle živlů pochybných aspoň přechodně i některé dobré důvěřivce. Když pak vážnější živly, zejména dělníci, začali se pozastavovat pro jeho úctu k carovi, od něhož na žádné schůzi neopominul s povstáním vyříditi pozdrav českému národu, tu začal p. Koníček vybojně. Vyhlásil boj sociálním demokratům a realistům, o nichž věděl jen tolik, že jsou prý proti slovanství.

Vše toto zasluhuje zmínky proto, že je vidět, jak z naší slabosti za hranicemi mohli nepřátelé naši těžit a ukout si z ní i zbraně velmi nebezpečné. Viděli jsme později z raportů rakouských konfidentů, jak ve Vídni se zajímali o dvojí směr v české revoluční akci, ruský i západní. A také byli by ve Vídni museli být úplně raněni slepotou, aby se neradovali z carofilského radikalismu páně Koníčkovy skupiny, na kterou v samotném Rusku jenom vojensko-informační a propagační oddělení dívalo se s jistým úředním, zcela relativním zájmem. Zato však tento směr nutně vyvolal v pokrokových a socialistických vrstvách českých vystěhovalců v Evropě a zejména v Americe ostrý odpor, který s heslem pokrokovosti snadno mohl se obrátit proti Rusku vůbec, k očividné škodě naší i slovanské věci. Přitom Koníčkovy panslavistické mapy a carofilské manifesty byly vítaným dobro-

volným příspěvkem do arsenálu rafinované německo-rakouské propagandy, která na západě snažila se hnutí potlačených Slovanů diskreditovati denunciací z imperialistického panslavismu. Uvážíme-li, jak německo-rakouská a maďarská propaganda tímto argumentem dovedla pracovat nejen ve Švýcarsku, nýbrž i v Paříži a v Londýně, a jak na druhé straně šikovně dovedla proti nám popichovat v Petrohradě zprávami, že vlastně nejsme ani Slované, nýbrž živel západnicky revoluční, vidíme, že rozdvojení našeho hnutí za hranicemi a jeho desorganisace, k němuž Vídeň silně pracovala, mohlo znamenati pro nás politicky těžkou ránu.

Za této situace nesmírně záleželo natom, aby se vytvořil politický orgán od kolonií neodvislý, který měl by dosti autority, aby před světem mohl mluviti jménem národa doma; který měl by z domova zprávy a mohl říditi propagandu a vésti politiku; aby orgán ten soustředil Čechy a Slováky za hranicemi v jediné hnutí slovanské, ale demokratické a neodvislé, jež založeno by bylo na poznání, že politiku za hranicemi nutno vésti v dohodě a spojení s domovem, a jež práci politického kompetentního orgánu s důvěrou by podporovalo.

Na štěstí naší věci oba tyto předpoklady se uskutečnily zásluhou profesora Masaryka, jeho velikou autoritou a prozíravostí.

MAFFIANSKÉ SPOJENÍ

Dříve než vyložím, jak Masaryk ze Švýcarska zasáhl do našeho hnutí za hranicemi a jak začal tam politicky pracovati, budiž mi dovoleno dáti slovo jemu samotnému o době od počátku války až po příjezd jeho do Ženevy v lednu 1915. Když přijel prof. Masaryk na jaře r. 1917 do Ruska, měl v Československém spolku v Petrohradě dne 18. května řeč, v níž vylíčil, jak ho válka překvapila, jak do poslední chvíle v ni nevěřil a jak dospěl k rozhodnutí dělat revoluci.

„Mne zastihla válka v Německu — pravil tu prof. Masaryk. — Chtěl jsem jeti do Paříže a do Londýna. Mohu to teď říci, měl jsem snad trochu idealistickou a snad i fantastickou myšlenku, chtěl jsem smířit Srby a Bulhary. Jako neutrální český člověk, nakloněný oběma slovanským národům, domníval jsem se, že by to bylo možné, a chtěl jsem najíti podporu ve Francii a v Londýně, předpokládaje, že v Petrohradě (kamž jsem také chtěl zajeti) bude věc vyřízena sama sebou.

Já jsem očekával válku. Ale nečekal jsem ji tak brzy. Podle všeho, jak se mluvilo a co se vědělo, podle dojmů, které mám a měl jsem z delegací a z různých zpráv z Německa i odjinud,

myslil jsem, že válka bude za několik let. Obával jsem se, aby nebylo sporů mezi Slovany, mezi Srby a Bulhary. Ale válka přišla dříve. Přiznám se, že jsem nevěřil v možnost války. I když byla válka vypovězena, ještě jsem nevěřil. Myslil jsem, že se to nějak upraví a že prohlášení války se strany Německa má být jen silným nátlakem.

Nemohl jsem se vrátiti z Německa do Prahy. Nebylo vlaků. Tož jsem asi týden, nebo co, po vypovězení války mohl pozorovat připravenost Německa. Měl jsem velmi silný dojem z toho, co jsem viděl. To byla skutečná připravenost. Šlo všechno jako na šňůrce, jako na drátku. Viděl jsem nejen vojenskou správu při práci, ale pozoroval jsem masy vojáků, jak přicházely z domova a byly zařaďovány do pluku, jaký — jak se říká — materiál Němci mají. Od toho okamžiku byl jsem přesvědčen, že spojenci budou míti úkol velmi těžký, a nebyl jsem z těch, kteří se počátečními ruskými úspěchy dali svésti k upřílišněnému optimismu. Já jsem věřil a dosud věřím v naše vítězství. Ale i ještě teď zovva pro spojence mnoho práce, nehledě ani na zvláštní poměry, které zavládly nyní na Rusi.

Začátkem měsíce srpna jsem se vrátil do Prahy. Jak víte, vláda zrušila, vlastně zničila všechny naše politické strany. My jsme se nemohli scházet jako strana, žádná strana. Pamatujete se, jak noviny byly sesněrovány, jak velmi brzy policie vlastně stala se jediným cheíredaktorem všech českých a slovenských listů. Buď tam přímo dávala, co si přála, nebo je řídila konfiskacemi a hrozbami. Listy, které se neuály — to všecko víte — byly zastaveny jeden po druhém.

Druhý silný dojem, který trvá dodnes a je rozhodný pro mne i mé jednání, byli naši čeští vojáci. Totiž, že oni sami šli na frontu neochotně, že velmi brzy odpírali bojovat a že se vzdávali. Když jsem poznával, že je to lid — ne političtí vůdcové — prostý lid, muzstvo, když jsem pozoroval některé ty pluky a oddíly, když je vedli na nádraží, jak měli své slovanské nebo české praporečky, když jsem viděl, že jeden pluk přinesl ohromně veliký český prapor a důstojníci, třeba že zuřili, přece v Praze si netroufali odporovat, když jsem četl nebo slyšel zprávy, jak naši vojáci na vagonech, ve kterých byli odváženi, psali křídou „Vývoz čerstvého masa do Srbska" nebo „do Ruska", když jsem slyšel, jak zpívali „Červený šatečku, kolem se toč, táhneme na Rusa, nevíme proč" atd., to všechno na mne udělalo ohromný dojem. Já jsem se zastyděl, že my, političtí vůdcové, byli jsme bezradní ještě v okamžiku, když už naši vojáci zvedli revoluci. To hnutí vyšlo skutečně z lidu. Já jsem cítil, že naše vojsko dělá, co my vůdcové jsme hlásali. Slovanský program měly přece

všechny naše strany a uznávaly jej, ale naši vojáci začali ten program provádět za nových těžkých okamžiků, bez ohledu na život a na smrt. A přišly brzy zprávy, že vojáci byli krutě trestáni, jakmile vyjeli z Prahy a jiných větších českých měst. Doslechli jsme se už o trestu smrti. Pak přišly na Moravě honby na ty, kteří měli ruský manifest. První byl pověšen Kratochvíl, pak přišel druhý, třetí, atd.

Za těchto okolností a vida toto byl jsem jist, že musíme jíti po příkladu našich vojáků a já jsem se staral — to je přirozené — vyzvěděti mínění druhých politických vůdců. Třeba že jsme zde v přátelském kroužku, nečekejte ode mne, že vám povím, s kým jsem mluvil a co.

Jel jsem dvakrát do Holandska, podařilo se mně to, abych viděl, co se venku děje. Chtěl jsem po případě býti ve spojení se svými politickými přáteli z Francie a Anglie. Navázal jsem styky v Holandsku a vrátil se do Prahy: umínil jsem si, že pojedu ještě do Italie, odkud jsem se chtěl ještě vrátit. Tak jsem se dostal v měsíci prosinci do Říma. Z Říma podle plánu jel jsem do Švýcarska do Ženevy. Doufal jsem, že tam přijede někdo z Francouzů, zejména prof. Denis, s nímž jsem byl ve spojení již v Holandsku. My jsme se do spojení dostali a — jak řečeno — ještě jsem chtěl jeti domů. Šel jsem na rakouský konsulát vybavit si pas a že pojedu domů. Ale sotvaže jsem měl pas v kapse, již přicházely zprávy — byliť jsme v podzemním spojení s Prahou: „Nejezdit, neboť je zle!“ A tak jsem nejel. Ještě jsem měl sice dosti práce doma, myslil jsem to lépe zorganisovat, ale když to nešlo, zůstal jsem tedy v Ženevě.“

Tento výklad Masarykův byl prvním veřejným odhalením okolnosti, která pro politiku pozdější Národní rady měla ohromnou důležitost, že totiž vůdce zahraniční naší revoluce byl zároveň vůdcem revoluce v Čechách, že se pro ni rozhodl hned na začátku války, že s vlivnými politiky před svým odjezdem byl dohodnut a že také již před jeho odjezdem fungovala tajná organisace, pozdější Maffie, která na jeho podnět kolem Dra. Beneše se utvořila. Varování prof. Masaryka, o němž se zmiňuje, bylo již dílem Maffie a dokladem dobré její informovanosti. Dne 31. ledna podalo policejní komisařství v Tridentě vládě zprávu o článku v „Popolo d'Italia“ podle něhož „vynikající česká politická osobnost podnikla cestu do všech evropských hlavních měst, aby pro případ rozkladu Rakouska dosáhla založení českého státu“. Dne 9. února 1915 byl již Spolný-dr. Beneš ve Švýcarsku, aby prof. Masaryka varoval před návratem. Byla to tehdy škoda proto, že v Praze nebylo ještě všechno domluveno politicky a nebylo náležitě připraveno organisačně. Zejména

peněz nebylo a banky již nesměly vydávati peněz. Také už pošta do Švýcar byla přísně střežena. Přes to však spojení s Prahou nebylo přerušeno, dohoda se zasvěcenými politiky nebyla znemožněna a zpravodajství fungovalo s počátku znamenitě. Sám dr. Beneš před svým definitivním útěkem do ciziny přijel ještě jednou na velikonoce 1915 do Švýcar „na studijní cestu". Šel také vskutku do universitní knihovny v Curychu pro nějakou literaturu, jíž v Praze nebylo. Zpátky ovšem vracel se v pravém slova smyslu napěchován velezradou. Měl nejen po kapsách čarovné tužky a péra, nýbrž i čarovný deštník a čarovné podpatky u bot. Vše bylo plno poznámek o informacích Masarykových. Jindy přijel Dr. Třebický, jednou také posl. Habrman, nejčastěji jezdili skromní obchodní cestující, které byl by ovšem potkal velmi zlý osud, kdyby kontrola na hranicích byla se jim podívala do jejich cigaret, do desek jízdního řádu, do plnícího péra neb do jiných podobných patentních předmětů, z nichž nejeden byl vynálezem samotného prof. Masaryka. I jinak věnoval Masaryk sám mnoho času důkladné organisaci tohoto podzemního spojení. Styk s Prahou byl naprosto nutný, zejména s počátku před vystoupením Zahraničního výboru, pozdější Národní rady. Proto Masaryk se staral, aby pro všechny případy vždy zbyla nějaká cesta. Vedle stanice švýcarské — která hlavně byla v Curychu — měl spojení i v Holandsku přes korespondenta Timesů E. Braina v Amsterodamu, který smluveným dopisem poste restante do Prahy měl vždy oznámiti, kdy čeká posla. Také zase do Prahy vzkazoval Masaryk Dru. Benešovi velmi často, aby byl opatrnný a pamatoval na nástupce pro případ, že by ho chytili. Na všecky tyto věci Masaryk důkladně myslil. Ve svých rozpočtech, jež si připravoval pro americké krajany, měl značnou položku pro oběti akce, pro pozůstalé po poslech a pracovnících, jež stihlo by neštěstí. Přitom myslil také na rodiny nešťastných, kteří bez jakéhokoli spojení s naší akcí v Čechách pro své přesvědčení a pro národní program byli odsouzeni k smrti a popraveni. Jako vůdce národního odboje cítil zodpovědnost i za takové oběti, ale nesl ji klidně, bez váhání: vedl od počátku vědomě válku, která není bez obětí. Na štěstí z poslů a pracovníků Maffie nestihlo žádného nic horšího nežli kriminál, který zase také nebyl zadarmo, protože za hranicemi znamenala taková persekuce politicky veliký kapitál. A i taková nehoda stala se jen jednou, ovšem s vážnými následky, když zatkli Linhartovou a Mareše a po nich řadu přátel a spolupracovníků Dra. Beneše. Ale ani tím se policie nedověděla nic o hlavních osobách a věcech. Ani doma ani v cizině nebylo v organisaci jediného případu zrady. Všechno ohromné úsilí rakouské i německé poli-

cie, s jejím nákladným aparátem špionů a provokatérů, mělo výsledky směšně nepatrné a bezcenné. I nejšikovnější z agentů, které Vídeň posílala do Švýcar, dozvídali se jen, co se povídalo mezi lidmi nezasvěcenými, a nejčastěji jen věci předem pro ně nastrojené, určené pro svedení se stopy. Tento zjev znamenal velikou sílu revoluce Masarykem vedené a plynul z toho, že se pracovalo jen s lidmi, kteří šli s uvědoměním, z přesvědčení a s láskou. Naše revoluce byla idealistická a poctivá. V naší revoluční organisaci nebylo t. zv. revolučních temperamentů, žijících negací za každou cenu, se sklonem k dobrodružství, které často bývají nevypočitatelné. Nebylo fanatiků, nýbrž lidé přesvědčení, kteří věděli, že nejde o zajímavý revoluční pokus, nýbrž pracovali s klidným pocitem čestné povinnosti. Ti socialisté dělníci mezi vystěhovalci ve Švýcarsku, kteří pomohli nám založiti naše podzemní spojení, byli tak skalopevně spolehliví, protože nejdříve svědomitě vyřešili si stanovisko k válce, vypořádali se s dogmatickým anacionálním pacifismem, v jehož prostředí žili, a dospěli pak k názoru, že mravní indiferentismus těchto teorií opravdovému člověku a zejména Čechu nemůže stačit, že při všem tom, co Vídeň a Berlín dělá, nelze zůstat lhostejným. Měli jednoduchou teorii, že dali se na vojnu. Pomyšlení na tisíce lidí, Čechů, kteří denně umírají vinou rakouské ničemnosti, bralo všechnu moc myšlence na nebezpečí.

Vzpomínám na jednoho Masarykova pomocníka ve Švýcarsku, dnes už nebožtíka, na kterém ráz naší revoluce zvláště dobře dá se ukázat. Byl to starý český emigrant politický z let šedesátých. Povoláním typograf, utekl jako mladý hoch z Prahy před kriminálem pro nějaký tiskový delikt s falešným pasem. Dal se pak do legie Garibaldiho, jež v roce 1870—71 bojovala s Francií. S úctou vzpomínal Friče. Usadil se pak v Šafhúsách ve Švýcarsku, kde založil si rodinu, stal se občanem republiky a získal si obecnou vážnost. Stále udržoval styky s krajany švýcarskými, kteří ho měli rádi a chodili k němu o radu i pomoc. Dověděl se o Masarykovi, o jeho práci za samostatnost. Chtěl ho poznat a slíbil, že pomůže. Masaryk přijel za ním ze Ženevy do Šafhús. Z tohoto setkání zůstal mi silný dojem. Starý Beneš-Schudel byl už churav. Z návštěvy naší měl velikou radost, všecek ožil. Bylo zajímavo vidět starého representanta naší revoluční romantické generace z dob šedesátých při setkání s vůdcem generace pozdější, realistické, jenž celý život potíral u nás radikalismus a revoluci — aby nakonec byl přinucen postavit se jí v čelo. A ku podivu: starého garibaldiána Beneše-Schudela trápila otázka svědomí. Svoboda národa byla snem jeho života, naděje na její uskutečnění tlačila mu slzy do očí. Bylo třeba vše pro ni

nasadit. Ale Beneš byl členem jakéhosi evangelického bratrstva, jež mělo přísný zákon: nelhat! A revolucionář a padělatel rakouského pasu z let šedesátých měl najednou rozpaky ze lhaní, padělání listin a podloudnictví, jehož bylo teď třeba k revoluci. Bylo třeba, aby proslulý odpůrce tajných spolků a revolučního romantismu odzbrojoval jeho námitky svědomí. Masaryk mluvil málo, starého Beneše uklidnil a získal: Jdeť přece o obranu, jde právě o to, abychom lež, podvod a násilí odzbrojili. Vzpomněl jsem si pak na tuto episodu, když o Husově slavnosti v Ženevě vykládal Masaryk smysl naší reformace a pravil: „Avšak idea nejčistší humanity nezakazuje, nemůže zakázati obrany. Právě naše reformace prohlásila s nejjasnější určitostí, že obrana není násilí." A v Rusku znova pak vrátil se Masaryk k tomuto problému vida, že v tragické katastrofě ruské jde především o řešení této osudové slovanské otázky. V krásné své řeči k ruským aviatikům o falešném pacifismu a falešném neodporování zlu dne 10. května 1917 v Petrohradě vykládal v podstatě týž problém, který trápil starého Beneše-Schudela: „Mravnost nebo nemravnost každého skutku, každé činnosti se posuzuje podle pohnutky, úmyslu, motivu. Je veliký rozdíl mezi vojnou útočnou a obrannou: fysická, řekl bych svalová činnost je stejná, ale pohnutka, celá psychika je opačná."

Každý pochopí, oč naše organisace, v níž pracovali přesvědčení pacifisté a antimilitaristé vedle evangelických bratří, byla silnější proti nákladnému aparátu najatých agentů pracujících za plat od kusu. Heslo bylo: „nebát se a vytrvat", a obojí bylo zachováno. Když pak 1. července 1915 na nátlak rakouské vlády švýcarská federální rada vydala výnos proti cizincům, kteří nemají své pasy v pořádku a pohrozila vypovězením všem, kdo by se účastnili protirakouské propagandy, byla ovšem práce znesnadněna, zejména když i na rakouské straně po nešťastné příhodě pí. Linhartové zostřili pozornost. Spojení přes to trvalo dále. V každém případě vykonalo plně hlavní svůj úkol: Masaryk dokázal Rakousku i spojencům, že je ve styku s domovem, že ví, co doma a ve Vídni se děje. Za druhé docíleno bylo dohody o politickém vystoupení Zahraničního výboru, které jen tím vykonalo svůj úkol, že doma o něm věděli a byli připraveni.

ORGANISACE KOLONIÍ A ZAHRANIČNÍHO KOMITÉTU

Zatím co staral se Masaryk o zabezpečení své korespondence s pražským výborem, stávalo se na druhé straně čím dále, tím naléhavějším, aby upravil své spojení s koloniemi, se zahranič-

ním hnutím vystěhovalců. Byla pro to řada vážných důvodů. Předně vzhledem k početní síle našich vystěhovalců, zejména v Americe, bylo jasno, že každá vážná akce politická musí s touto částí národa počítat, politicky ji uplatnit. Ze Češi i Slováci za hranicemi všude v ohromné většině stáli uvědoměle proti Rakousku, ukázalo se již na počátku imposantními, spontanními projevy a organisováním dobrovolnických družin. Zároveň bylo však vidět, jaká byla nesnáz v tom, že neměli jsme, jako jiní, emigrace politické, lidí politicky školených a orientovaných nejen v cizině, nýbrž i v poměrech domácích. Dobrá vůle, snaha politicky pracovat ovšem byla, ale hrozilo nebezpečí, že nepřátelé obrátí akci takovou jako argument proti našemu programu, bude-li vedena bez zřetele na stav věcí doma. Mohli říci, že jde jen o požadavek skupiny, o agitaci vystěhovalců stojících pod vlivem politiky spojenců, a v Čechách poměrně snadno mohli si opatřit doklady a projevy, že akce taková nemá s polit.ckými stranami spojení.

Na druhé straně hrozilo nebezpečí, že taktika carofilské skupiny p. Koníčka pomůže Rakušanům uskutečniti plán, k němuž od počátku mířili a o který také později ještě se pokusili: vyvolati mezi Čechy v neutrálních zemích projev ne-li přímo pro Rakousko, tedy aspoň proti „šovinistické agitaci" Čechů v zemích spojeneckých, třeba pod rouškou socialistického a antimilitaristického radikalismu. Ústředí švýcarských spolků, jež po několika sjezdech delegátů z různých kantonů v Bernu se ustavilo, mělo dost práce, aby těmto tendencím čelilo, zejména dokud prof. Masaryk veřejně nevystupoval. To vše ukazovalo, že zakročení do organisace zahraničního hnutí nelze odkládati, a Masaryk již v březnu 1915 se k tomu odhodlal. Jak to učinil, vysvitne nejlépe z programu, který rozeslal hlavám spolků a organisací a jejž vyložil takto:

„Programem opravdu českým jest teď domáhati se za dané situace politické samostatnosti. Rozhodující a hlavní politická akce za tím účelem může vycházeti a musí z Prahy, t j z politického střediska českého národa. Političtí vůdcové, vůdcové stran, kteří se rozhodnou pro tento program, musejí jej uskutečňovat doma i za hranicemi. Konec konců musí doma být vysloveno heslo samostatnosti, musí doma být učiněn projev proti válce a Rakousko-Uhersku, pro Rusko, Srbsko a spojence vůbec. Co to znamená, rozumí se samo sebou; pasivní a aktivní odpor, revoluce v té, oné formě. Pravíme: revoluce, nemáme-li se schovávat za kulatá slova; práce pouze legální nestačí, je třeba práce nelegální. Jak projevovat odpor, jak jej stupňovat, a tak dále, to všechno je věcí lidí vedoucích, výboru lidí semknuvších se ve

vedoucí jednotku. Pro cíle české samostatnosti, pro všenárodní program slovanský vyslovují se doma pasivně všichni, kdo nepodporují válku (neprojevují radosti nad vítězstvím Berlína a Vídně, neprojevují souhlasu, nepodporují válečných půjček, atd., atd.); ale vyslovují se pro tento program už i mnozí z našich vojáků, a ti již pykali za to smrtí; trest smrti a vězení byl uvalen na lidi, kteří rozšiřovali ruský manifest, jiní úpějí v žalářích pro jiné nelegální činnosti, někteří pouze proto, že jejich protirakouské smýšlení je známo.

Válka překvapila české politiky, jak překvapila i politiky jiné; nebyli jsme připraveni pro odpor, musíme se proň organisovat teprve teď za války; a to znamená organisovat se za absolutistické diktatury vojenské. Úkol velmi těžký.

Výbor domácí (rozumí se tajný jako všechna jeho činnost) musí projevovat pravé smýšlení národa za hranicemi svými důvěrníky. Tito důvěrníci musejí jednat v dohodě s domácím ústředím; při obtížnosti pravidelného spojení zahraniční výbor bude musiti někdy jednat o své újmě, ale vždy musí mít ohledy na poměry a osoby doma.

Nemůže být dost zdůrazněno, aby všechna politická činnost kolonií měla na mysli, že za tuto činnost rakouská vláda, jež se svými špicly dovídá téměř o všem, činí odpovědny politiky doma; kolonie za hranicemi přirozeně mohou být radikálnějšími proto, že jsou volni, ale právě proto musejí vážit svých hlav. Na příklad: Psaní a mluvení proti Františkovi Josefovi, jeho sesazování, a tak podobné laciné radikálnosti jsou jen na škodu, pokud doma odpor není organisován a prováděn. Žádné dětinskosti — věc je příliš vážná!!!

Za hranicemi musí se vydávat list psaný francouzsky, určený pro politickou přátelskou (ostatně i nepřátelskou) cizinu. Je nutno, aby vycházel také list český, třebaže jsou jiné zahraniční listy. List český by přinášel spolehlivé zprávy z domoviny, dával by direktivu v jednotlivostech, a hlavně musí být důkazem, že český národ mlčí jen doma a z donucení. Vážné, politicky zralé listy francouzský a český musejí být orgánem českého odporu a úsilí o samostatnost.

Proto by nestačil list každý, musí to být výslovně orgán politického výboru representující český národ zahraniční, musí to být mluvčí politického odporu, politické „velezrady". List takový vyžaduje, aby se organisovalo stálé, pravidelné spojení s domovem. To ovšem při tlaku doma je velmi nesnadné, nejen drahé, ale i nebezpečné. Ale musí být prováděno stůj co stůj. (Proto „Na zdar!" a „L'indépendance tchèque"*) jsou tak všeobecné; vi-

*) Vydávané pařížskými Čechy (pozn. red.).

děti na první pohled, že jsou bez spojení s vlastí, a proto nemohou mít vlivu na cizinu, ba ani na Čechy. Vláda rakouská se jich nebojí vidouc, že téměř všechny zprávy jsou nesprávné, atd. Naproti tomu máme dokumentární důkaz, že vláda se bojí článků informovaných.)

A navzájem listy zahraniční musejí býti dopravovány domů, aby působily a aby spojení Prahy se zahraničními organisacemi bylo udržováno živým. A vláda nakonec musí vědět, že to spojení je, ale že se nedá zamezit; v tom spojení a jeho účelném provádění je známka politické odhodlanosti a zralosti. Vedle listů nutno vydávat letáky, brožury, spisy, mapy.

Pro český program samostatnosti jest potřeba za hranicemi získávati vlády spojenecké, rozhodující politiky a listy (veřejné mínění). Musí být za hranicemi výbor několika politiků (po případě i nepolitiků, ale známých osobností, jak na př. pro Poláky mluví Sienkiewicz, pro Srby a Charvaty Mestrović, atd.), mluvících za národ. Tento výbor bude také hledat styky s obdobnými výbory jinoslovanskými.

Nejvhodnější by bylo, aby v hlavních městech (Petrohradě, Paříži, Londýně, Římě, Niši), byl alespoň jeden důvěrník, jenž by udržoval styk s vládou a s politiky a listy, dodával jim zprávy, jenž by posílal zprávy z ciziny zahraničnímu výboru, jenž zase by referoval domů, atd.

Z důvodů komunikačních doporučuje se, aby zahraniční výbor (snad na počátku) byl ve Švýcarsku, odkudž spojení s domovem lze udržet poměrně nejsnáze. Na každý způsob ve Švýcarsku musí být centrum tajného zpravodajství: zprávy přijímat a dávat dále. Ve Švýcarsku by snad mohl vycházet list český, kdežto francouzský by nejlépe vycházel v Paříži.

K o l o n i e. Práce pro osamostatnění Čech mohou se naše kolonie — každá podle svých prostředků — vydatně zúčastniti. Jak válka překvapila Čechy, tak překvapila naše kolonie. Mezi domovem a koloniemi nebylo pravého politického spojení a tím se stalo, že kolonie také byly bezradny. Jsouce svobodny mohly se projevovat, ale nebylo společného umluveného programu, nebylo spojení. Bylo a je záslužné, že se v koloniích pomýšlelo na politickou práci, ale ta práce se podnikala bez znalosti poměrů doma a poměrů zahraničních.

Ukázalo se také, že kolonie samy nebyly v pevnějším styku s politickými činiteli svých zemí; nejpádněji se to projevilo v Paříži, česko-francouzské styky se neosvědčovaly. Není tu místa podrobněji kritisovat poměry doma a v koloniích; jen několik poznámek je třeba, aby program politické práce doma a v koloniích lépe vynikl.

Kolonie především si musejí uvědomit, že ony samy o osudech národa nerozhodnou: to rozhodnutí se stane doma. Kolonie mohou však to rozhodnutí podporovat, po případě urychlovat. Proto je třeba, aby byly ve spojení s vlastí.

Jednotlivé úkoly by byly:

1. Vyslovovati vážně požadavek samostatnosti: a) na zvláštních schůzích a b) v listech vlastních a cizích atd. (Psát články informační o Čechách do cizích listů.) To může a má se dít veřejně. Kolonie mají sice jistý ohled na neutrálnost svých zemí, ale mají volnosti dost pracovat veřejně. Co se musí dít tajně, každý politicky zralý ví dobře.

2. Udržovat styky s cizími politiky a listy.

3. Hleděti míti na Prahu (t. j. na Čechy vůbec, tedy na Brno, Plzeň atd.) vliv pobádající. Aby tedy listy z kolonií pronikly do Čech; po případě posílat tam lidi politicky zralé.

4. Každá kolonie buď co možná jednotně organisována.

5. Jednotná organisace všech zahraničních kolonií byla by dobrá, ale je otázka, dá-li se teď dost rychle provést. Jistě je to obtížné pro značnou distanci zejména Ameriky, a pro nepravidelnost poštovního spojení a spojení vůbec. Obzvláště pak pořádání valných sjezdů nemá účinku, není li sjezd připraven předchozí úmluvou vedoucích lidí. Teď vůbec není čas na mluvení, než pokud je ho třeba k úmluvě pro jednání.

6. Pařížská kolonie pomýšlela nejen na jednotnou organisaci, nýbrž na vedení. Ale podnikla to bez spojení s Prahou a bez předchozí dohody s ostatními koloniemi a proto při dobré vůli nemůže s místa a vyvolala zbytečné spory.

Opakuji: rozhodnutí politické se musí stát doma — kolonie mohou a mají být napomocny, aby se to rozhodnutí stalo. Politická Evropa se nebude ohlížet na projevy kolonií, bude-li Praha mlčet! Mluvením o samostatnosti se samostatnosti nedosáhne — třeba získávat pro náš požadavek spojenecké vlády, vlivné diplomaty a politiky, parlamentáře, listy atd. Nesmíme spoléhat, že spojenci sami od sebe zřídí český stát — musíme se o to přičinit, musíme to politické Evropě říkat a dokazovat, musíme ukázat, že ten český stát je nutný, že je také spojencům prospěšný, musíme o samostatnost českého národa sami každý usilovat, musíme přinášet oběti — teď je čas „až do těch hrdel a statků", ale doopravdy!"

V dalším podrobně vyznačuje Masaryk zvláštní úkoly a možnosti jednotlivých kolonií: V Paříži využíti starších styků česko-francouzských, ve Švýcarsku organisace zpravodajství, v Anglii využíti oslav Husových vzhledem na poměr naší reformace k Wykliffovi; v Americe spojení se Slováky, přátelské styky

s jinými Slovany, akce proti německé propagandě a zjednání finančního základu pro hnutí. Do Ruska tehdy nebylo možno ještě dáti direktivu pro nedostatek spojení a neurovnané poměry mezi tamními krajany. Plán tento přijat byl velmi sympaticky především od dělníků ve Švýcarsku. Masaryk zašel do ženevského spolku „Slovan", stručně vyložil situaci a program a naznačil možnosti spolupráce. Je zajímavo, že předseda spolku mechanik Tomeš už tehdy prohlásil, že věří v československou republiku a že v Masarykovi vidí jejího prvního presidenta.

Nejvydatnější podporu nalezl ovšem Masaryk v Americe, po stránce mravní i hmotné. Již v Praze byl se dohodl s Voskou, že Ženevy pak navazal s nově utvořeným Českým národním sdružením v Chicagu, vedeným Dr. Fišerem a Tvrzickým, svým oddaným žákem a nadšeným spolupracovníkem. Již 26. března předseda Českého národního sdružení v Chicagu dr. Fišer psal do Paříže Koněčkové národní radě, že skutečné politické vedení akce musejí převzíti zodpovědní činitelé, totiž politikové čeští, až nadejde doba příznivá... „Dověděli jsme se, že prof. Masaryk dlí v cizině... jediný — ale jeho jméno stačilo nám úplně, abychom s důvěrou naprostou složili vedení akce v jeho ruce, omezujíce se na to, finančně pokud možno nejvíce práci jeho podporovati." Dr. Fišer radil p. Koníčkovi, aby do Ameriky ani nejezdil, jak měl v úmyslu, že bylo by to zbytečné. Koníček ovšem jel, agitoval proti Masarykovi, snažil se strhnouti Slováky a dostati finanční podporu. Neměl však úspěchu: Národní sdružení mělo již pevnou organisaci. Masarykovi poslalo pak rychle tolik peněz, že mohl založiti dva velmi nákladné listy: Nation tchèque v Paříži, Československou samostatnost v Ženevě, po př. v Annemasse.

Nation tchèque vyšla 1. května 1915 řízením prof. Denise, který vedl ji pak celé dva roky a prokázal tím naší věci služby neocenitelné. List měl od počátku velmi cenné zprávy o situaci v Rakousku, politické, hospodářské i vojenské, což budilo v západních státech pozornost, na rakouských a německých vyslanectvích poplach a v našich kruzích radostný pocit jistoty, že jsme ve spojení s Prahou, kde se „něco" děje. Více obtíží než listu francouzskému stavělo se v cestu listu českému. Měl vycházet ve Švýcarech, aby podle plánu šel do Čech. Ale neutrální úřady švýcarské byly by ho jistě netrpěly. Masaryk šel tedy hledat tiskárnu do Annemassu, hodinu od Ženevy na francouzské půdě. Šel s pasem srbským, který dostal od velmi ochotného a naší věci nadšeně nakloněného srbského konsula v Ženevě p. Petroviče. Když byla tiskárna, nebyly české litery, které po celém Švýcarsku ani ve Francii nebyly k dostání. Bylo nutno dáti je teprve ulíti

v Basileji. Když byly litery, nebylo povolení k vývozu olova do Francie: bylo nutno po malých balíčcích v kapsách litery propašovat. Také po sazeči byla dlouho shánka. Masaryk vypravil se s budoucím redaktorem drem Sychravou sám do Bernu, kde podle doslechu byl český typograf. Našel ho v dílně a získal tím velmi oddaného, zdatného pracovníka p. Jílka, který celé dva roky sázel za těžkých podmínek list sám. Masaryk sám načrtl program a našel si s počátku i čas na přispívání. V řadě článků vylíčil mravní úpadek mocemné dynastie Habsburků, na který vždy kladl veliký důraz. Vedle toho psal referáty o válečné literatuře. Podrobné rozbory: „Válečná literatura", „Kdo začal válku", „Anglie, Rakousko-Uhersko a Slované", „Němci o Angličanech" a jiné, byly z jeho péra. Při všech starostech, při vší namáhavé organisační práci, jíž žádalo spojení s domovem a navazování s krajany i cizími politiky — pracoval Masaryk neustále vědecky. V jeho skrovné pracovně v posledním poschodí hotelu „Richmond" rostly kupy knih, německých, anglických, francouzských. Vše sledoval a prohlédl. Dal si udělat dřevěnou polici s mnoha přihradami, kde ukládal své poznámky o nejrůznějších problémech světové války. Není divu, že agent Pavlík, který se jednou pod jakousi záminkou k Masarykovi vetřel, měl z této revoluční dílny náležitý respekt, důkladně ji do Vídně popsal usoudiv, že Masaryk dělá zákony pro příští český stát.

Masaryk nedělal sice ještě zákony, ale pracoval podle zákonů logiky, svou vědeckou metodou, s využitím každé chvíle, s napětím všech sil. Kdo s ním pracovali, čerpali už z jeho práce a metody nejen poučení, nýbrž i klid a sílu k vytrvalosti. Přitom jeho metoda nebyla chladná, studeně vědecká. V jeho okolí bylo hřejivé, přitažlivé teplo hlubokého citu a víry, ovšem jen pro ty, kdo dovedli je vnímati.

I jednotlivci z kolonie dostali se do tohoto intimního ovzduší a stali se pak velmi cennými pomocníky. Pomoci jejich bylo tím více potřebí, že stále houstla kolem Masaryka síť rakouských agentů v nejrůznějších podobách: od distingovaných cizinců až k typu usměvavého krajana s nejradikálnějšími názory. Byli mezi nimi i nešťastní, uplakaní krajané, kteří octli se v nesnázích, žádali o pomoc, radu, jak dostat to či ono do Čech, anebo to či ono z Prahy do Ženevy. Maffie v Praze ovšem pracovala. Měli jsme zprávy: je na cestě ten a ten agent, jenž má vas hlídat. To bylo zejména, když rozešlo se v srpnu první číslo Československé samostatnosti, z něhož bylo vidět dobré informace, vážný plán a program. Nasadili si zvěda do Masarykova hotelu, jiný zas měl úkol hlídat v kavárně „de la Couronne", kde byly denně porady o redakci a o jiných věcech. Už jsme znali kolem sebe ty šakalí

oči a natažené uši. Když nic nepochytili, aspoň kapesním kodakem vzali snímek. Brzo byly ve Vídni zprávy: skupina Masarykova, opřená o sociální demokraty, je nebezpečná ve spojení s Amerikou a Ruskem.

První tučné sousto lapili rakouští agenti už při Husových oslavách v Curychu a Ženevě. Čeští dělníci v Curychu ve spolku „Svatopluk Čech" věděli, že Masaryk je v Ženevě a požádali jej o přednášku. Přijel 4. července a mluvil rozhodně, tenkrát opravdu ohnivě: „... Hus, Žižka, Chelčický, Komenský představují dnes pro nás živoucí program. Program ten pozbyl jen výlučně náboženského charakteru. Česká reforma osvobodila český stát od cizích feudálních vlivů a učinila jej samostatným.... Doufáme, že i dnes podle programu všech českých stran dosáhneme své samostatnosti." Agenti lapali každé slovo, referovali na konsulátě. Páni však mohli si už přečísti referát v „Neue Züricher Zeitung". Podobně v Ženevě 6. července. Přijel Denis a v přeplněném sále „Reformace" měl velkou přednášku. Masaryk, zde už francouzsky, před mezinárodním obecenstvem, řekl, po prvé své: mezi Čechy a Rakouskem není smíru. Depeše šly do Ruska, do Ameriky. V Chicagu jásali, že mohou konečně veřejně říci, za kým jdou, a vysloviti veřejně jméno, které zatím vyslovovali jen v soukromí: Masaryk.

Rakouští agenti napjali pozornost, censura dostala rozkaz pečlivě sledovat vše, co jde ze Ženevy a do Ženevy. Počátkem srpna lapili nové sousto. Chytili na hranicích dopis poslaný drem Sychravou dne 6. srpna z Ženevy do Sofie českému spolku, v němž se jménem prof. Masaryka oznamovalo, že politický výbor v čele s Masarykem a poslancem Dürichem, jenž zatím — v květnu — přijel, vystoupí již s prohlášením proti Rakousku, za československý samostatný stát, aby označili zástupce kolonie, jehož jméno by se k prohlášení připojilo. Byl to oběžník, jímž dožádány všechny známé, význačnější československé organisace ve spojeneckých a neutrálních zemích. Pro švýcarskou poštu vedla však cesta ze Ženevy do Sofie přes Vídeň, rukama rakouské censury, a tak se stalo, že rakouská policie byla zpravena místo našich krajanů v Bulharsku. Mělo to ovšem i tu výhodu, že čarovnou cestou dopis dostal se z ministerstva také do rukou pražské Maffie. Měli tedy v Praze zprávu, jak pospíchá prohlášení, o jehož textu se již delší dobu jednalo s domácími politiky.

Konečně 14. listopadu 1915 vyšlo prohlášení současně v Ženevě, v Paříži a v českoamerických listech, v Rusku o něco později pro opoždění pošty. Z podpisů bylo viděti, jak důkladně se připravovalo. Vedle poslanců Masaryka a Düricha byli podepsáni zástupci Čechů ve Francii, Frant. Kupka a Ant. Veselý

(za socialisty), zástupci anglických Jan Sýkora a Frant. Kopecký, za ruské krajany Bohumil Čermák a Bohdan Pavlů, jenž zatím ujal se již v Petrohradě práce, začal vydávat „Čechoslováka", a konečně za americké krajany Češi Dr. Ludvík Fisher, Karel Pergler a Emanuel Voska, Slováci Albert Mamathey a František Daxner. Z těchto jmen bylo již patrno, že Masaryk opírá se o celé české i slovenské zahraničí, že utvořila se veliká organisace, jež vůdcovství jeho uznává. Nebylo ovšem ještě patrno, co vlastně jest onen Zahraniční komitét, který takto vystupoval, jaký jest poměr jednotlivých činitelů. Také nebyl podepsán Dr. Štefánik, jenž zatím se zotavoval z těžké operace a teprve později dal se přemluviti, aby jako zástupce Slováků v politické vedení i formálně vstoupil. Nebyl podepsán Dr. E. Beneš, jenž už od září byl v Paříži a přípravy k prohlášení řídil, zůstávaje zatím sám v pozadí. I pracovníci ze Švýcar scházeli, pro nesnáze, jež by jim v této neutrální zemi byly mohly v jejich práci vzejíti z otevřeného politického projevu. Sám Masaryk byl 5. září Ženevu trvale opustil, aby mohl klidnéji a v čistším ovzduší pracovat v Anglii.

Z této neurčitosti teprve postupem času, při práci, vykrystalisovala se pozdější „Národní rada českých zemí" s organisačním ústředím v pařížském generálním sekretariátu, řízeném doktorem Benešem. Až po roce 1. listopadu 1916 vyšlo v Nation tchèque po prvé oficielní sdělení, že Národní radu a tedy celé politické hnutí na venek představují T. G. Masaryk, J. Dürich, M. R. Štefánik a generální sekretář E. Beneš. V tu dobu nebylo již stopy po „Národní radě československých obcí" založené p. Koníčkem. Autorita a kompetence prof. Masaryka a jeho politických pomocníků byla ve všech koloniích bezesporně uznána, v neposlední řadě i proto, že bylo vidět a cítit jeho spojení s domovem, které bylo základním předpokladem vážné politiky zahraniční.

MASARYKOVY VZKAZY DOMŮ

Pro cizího pozorovatele byla na revoluční akci vedené prof. Masarykem nejpozoruhodnější dokonalá souhra s politikou domácích lidí, která se osvědčila zejména v době, kdy technické spojení bylo už rakouskými úřady téměř úplně přerušeno a kdy dohoda domácích činitelů s politickou emigrací děla se především jen veřejnými projevy, politickými činy. Často se na venek zdálo, že to či ono bylo důkladně umluveno, ač ve skutečnosti domluvy takové nebylo. Utvořilo se pravé podzemní spojení, jaksi instinktivní. Pod tlakem světodějných událostí vzniklo jed-

notné národní svědomí, jež v rozhodujících chvílích přivedlo odpovědné představitele k stejnému názoru a obdobnému jednání. Bylo-li v Čechách třeba, aby politikum z povolání, formálně odpovědným, lid sám vedl ruku, není to jistě vyvrácením této skutečnosti. Možno říci, že Masaryk již tím, že byl venku a že vědělo se o jeho velezradě, stal se nejen nadějí, ale i svědomím národa. Jeho vzkazy docházely do Čech vnitřní cestou národního cítění a tušení. Tím zajímavější bude zjistiti, jakou úlohu hrály v Čechách skutečné vzkazy Masarykovy v prostředí, do něhož prací Mařčie pronikly: jeho zprávy, rady, žádosti, doklady jeho práce, pokud sama rakouská policie ve své omezenosti národu je nepředkládala.

V této kapitole dějin připadne důležité slovo těm, kteří v Praze v první polovině roku 1915 dovídali se, co dělá prof. Masaryk, od dra Beneše, když v únoru a později v dubnu přijel ze Švýcar, a také od jiných poslů. Jest jisto, že Masaryk tímto spojením zůstával nejen duší, nýbrž i hlavou malého jádra nesmiřitelného českého odporu v Praze, které svou tajnou činností zasazovalo Vídni hrozné rány. Pro dílo Masaryka-osvoboditele vskutku dějinnou důležitost má především několik politických zásad, které v různé formě neustále do Prahy vzkazoval, aby odůvodnil nutnost národního odporu proti Rakousku a Německu za každou cenu. Při tom je důležito, že toto stanovisko založeno bylo na informacích o situaci světové celkem nepříznivých.

Rozhodující výměna vzkazů spadá do doby mezi návratem dra Beneše z cesty do Švýcar v dubnu r. 1915 a jeho definitivním útěkem z Čech v měsíci září. O velikonocích bylo v Ženevě ujednáno, že Masaryk pojede do Paříže a do Londýna vyzkoumat situaci a že podá pak zprávu, aby doma věděli, jak spojenci staví se k našemu problému, a mohli se pak důkladnou úvahou rozhodnouti. Na tuto zprávu později dr. Beneš ve svých vzkazech do Ženevy velmi naléhal, aby pražský výbor mohl přesvědčiti některé politiky, kteří s akcí souhlasili, ale očekávali s obavami krutou persekuci a na mezinárodní situaci hleděli s nedůvěrou. Tak vyluštili jsme dne 14. června z klik a háků, které přinesl od dra Beneše jeden z našich poslů, tento významný vzkaz: „Po poslední zprávě vaší dohodli jsme se na tomto: Hradecký (Masaryk) a Rychnovský (Dürich) mohou skutečně prohlásiti, že přicházejí jménem stran, z nichž komité je složeno, a dále i jménem národa ... Soudíme, že věc půjde, že se dohodneme. Abychom však mohli s úspěchem ... jednat, je nám třeba tohoto: přesně vědět, jak pochodil Hradecký v Londýně, jaká je celková situace diplomatická; nejen na vnější situaci záleží, ale je nám nutno, abychom nevěřící a skeptiky celé mohli přemluvit, jim dokazovat,

že vyhlídky skutečně máme, když něco dělat budeme... Chceme dále vědět přesně, co je s Rumunskem. Kdyby u nás věděli, že ti jistě půjdou, pak by i ti poslední nechtěli zůstati v Rakousku bez Haliče, jihoslovanských zemí, Terstu a Sedmihrad. Tedy to Hradecký nechť vzkáže... Dále ať Hradecký a Rychnovský nám přesně povědí, jaký je plán s vystoupením, jakou formou to chtějí učiniti, co podniknou a co od nás chtějí. My hned, jak to dostaneme, pošleme nového posla, jímž řekneme pak k tomu přání svá a podle toho by mohla býti dohoda a jednota v jednání. My pak budeme zde na všechny eventuality připraveni." V dalším podrobně líčí Dr. Beneš přípravy k těmto eventualitám a určuje lhůtu, do které mělo by veřejné vystoupení býti odloženo.

Odpověď na tento vzkaz šla do Prahy teprve 6. července spolehlivým poslem starým Benešem-Schudelem ze Šafhús. Měla však zvláštní osud. Masaryk uložil poslovi, aby šel k dru Rašínovi do kanceláře a odevzdal mu vkaz pro dra Beneše; chtěl poslat jednou posla na někoho jiného než na dra Beneše samotného, který byl neustále velmi exponován. Starý Beneš — říkali jsme mu Frič — neměl však štěstí. Dr. Rašín dostal jeho návštěvu ve chvíli, kdy už visel mu Damoklův meč vězení nad hlavou. Cítil, že po dru Kramářovi je řada na něm, že síť se stahuje, věděl, že je špehován — známým Sedmidubským a jinými. Také starý šafhúský Beneš byl ve své funkci nováčkem a jeho chování nevylučovalo možnost léčky. Proto dr. Rašín odevzdaný mu vzkaz, ani ho neprohlédnuv, spálil před očima posla, jehož poslal domů. Dříve však vyzvěděl jeho jméno a adresu, a hned pak poslal za ním dra Beneše, režiséra Maffie. Oba Benešové se sešli a dohodli, ukázalo se, že jde o pravého posla. Masarykův vzkaz musil ovšem být opakován. Je to ukázka, s jakými obtížemi a nebezpečím bylo spojení se zahraniční velezradou spojeno, jaké vyžadovalo duchapřítomnosti a napětí. Je zajímavo, že dr. Rašín krátce poté, 12. července, ještě za přítomnosti posla v Praze, byl zatčen, ovšem bez jakéhokoli spojení s touto příhodou.

Důležitou zprávu Masarykovu, jež přišla pak přece do Prahy do rukou Benešových, s opožděním několika neděl, uvedu zde doslova i s podřadnějšími drobnostmi, podle rukopisu, jejž Masaryk připravil k zašifrování:

„1. Byl jsem v Paříži a Londýně (16./IV.—22./V.). Mluvil jsem zatím se sekretáři Delcasséa a Greye a s různými vlivnými úředníky, politiky a novináři. Memorandum (které předtím už do Prahy bylo posláno) napsal jsem na vyzvání Greyova sekretáře pro Greye. Vydáno ve stu exemplářích a dáno na různé strany. Benckendorf, vyslanec ruský v Londýně, radil, abych šel do

Petrohradu a ke generalissimu. Styky navázány teď se všemi zeměmi, s Italií také i se Srbskem (korunní princ). Ještě nutno získat tisk všech zemí.

2. Vystoupení nutné. Více udělám a snáze se bude pracovat. Posud pochybnosti v naše odhodlání. Naši nakonec vyhrají. Rusko teď dočasně ustupuje. Rumunsko půjde s námi, i Bulharsko a Recko. Vystoupení nutné, i kdyby Rakousko vyhrálo, už pro to, co teď nám dělá. Po válce musili bychom být v rozhodné opposici, sic nedostaneme nic. Ztratili bychom všechnu úctu, kdybychom mlčeli, to by byl konec. Náš program nás nutí k protirakouské a protiněmecké politice.

3. Já odhodlán zůstati v cizině a udržovat styky s cizinou. Listy naše zůstanou po válce.

4. Jakmile zde bude všechno zorganisováno (styk s Prahou, český list, atd.), půjdu na několik týdnů do Paříže získat politiky. Pak se usadím v Londýně. Tam centrum politické, tam mohu nejvíce dělat. Anglie nám nejdůležitější, má vliv na Francii i na Rusko. Rusko oficielní nestojí o katolíky, tedy ani o nás ani o Chorvaty. Taktika jen ruské karty jediné docela chybná, jak situace ukazuje jasně. Ale máme dobré styky s Rusem Svatkovským a vidíte z memoranda, jak jsem postupoval.

5. Až bude kongres, není vyloučeno, že proti reakčním vlivům monarchistickým bude nutno vystupovat tiskem anglickým a francouzským. V těchto zemích tisk je mocný, do té doby bude pro nás získán. V anglické a francouzské vládě jsou socialisté a socialisté všude vážný činitel. Proto nesprávno velebiti carism jako „L'Indépendance".

6. Londýnská universita pozvala mne přednášet od října do vánoc filosofický úvod do studia Slovanstva. Možná, že to vezmu.

7. Mé knihy a skripta schovat. Čekám, že po Prohlášení budu prohlášen za zrádce a všechno konfiskováno. Mám jen knihy a skripta, cenná práce životní. Kdyby časem žena nebo Alice mohly do ciziny, v Ženevě dostanou srbské pasy od konsula. Sychrava vyřídí.

8. Ještě poslanec neb veřejně činný člověk nutný, abychom byli alespoň tři. Potřeba žurnalisty, jednoho i dvou. Ať utečou přes švýcarskou hranici třeba bez pasu. Ohlédnout se na hranici, není to těžké pro trochu šikovného. Musíte míti pro všechny případy nástupce informované, ti zase vyberou si nástupce. Kdybyste vy chycen, musí být náhradník hned a tak dále. Holandsko musí být využito. Až budu v Londýně, budu posílat Nation i Samostatnost do Amsterodamu třeba poslem. Policie na Holandsko nemyslí, jen na Švýcary.

9. Náš posel nechá kufr v šatně. Potvrzenku dostanete (nebo Hájek). Když pošlete proň, dívat se, není-li nosič sledován. Kufr by se mohl poslat třeba k Dru. Laicntrovi, u něho vyprázdnit. Několik osob mít, k nimž by se kufr nebo tužky a j. posílaly.

Posílat články. Kdyby žádali odmítnutí Prohlášení, strany napřed se nesejdou, protože nedovoleny politické schůze, jednotlivci nepřijdou, po protáhnutí nedávat. Záhřebský sněm nedal (desaveu)."

Krátce poté 18. srpna, vypravil Masaryk poselství nové, v němž s důrazem ještě větším vrátil se ke své hlavní myšlence:*)

„My Čechové musíme být pro Dohodu a Slovany podle svého programu; s Rakouskem jít nemůžeme. Naši vojáci správně jednali, my je nemůžeme desavouovat. Všecky ty oběti na životech nesmí být nadarmo. Proto i kdyby Rakousko přetrvalo a kdyby i vyhrálo, my budeme musit do tuhé oposice. Sic nedosáhneme nic! My za hranicemi zůstali bychom v oposici intransigentní. To je novum, že bychom měli politickou emigraci jak Poláci, Rusové a ostatně všichni, kdo dělali politiku doopravdy. A mimo to, Rakousko nám nebude důvěřovat a nemůže, protože je nechceme a nenávidíme. Dosáhli bychom něco jen, když se nás budou bát. A budou se bát, jestli my se vzmužíme. Proto my za hranicí musíme veřejně vystoupit. Vždyť už i Slovinci Gregorinem vystoupili. Jen my se krčíme a škodí nám to. Bez vystoupení by se o nás na kongresu nejednalo. Za to, co nám dělají doma, musíme vystoupit proti nim. Doufám, že žádná strana nepodá desaveu. Kdyby dala, vyložíme to."

Toto své přesvědčení a vyzvání posílal Masaryk domů již dříve, několikrát. Již časně z jara šly do Prahy šifry o rozmluvě se srbským sokolským předákem Paunkovičem, jenž vyprávěl nám v Ženevě, jak Trubeckoj v Bělehradě se diví, „že Češi a Chorvati nic nedělají; politikové čeští a chorvatští musejí jíti do světa, mluvit a psát, vystoupit, sice bude zle. Také to řekl srbský ministr Ljuba Jovanovič: je nešťastné, že Chorvati a Češi nejdou ven." Jindy zase vzkazoval Masaryk: „... někdo musí ven: když ne politik, literát. Musí se co nejdříve vystoupit veřejně... Nechceme být desavouováni. Doma musejí být protesty, demonstrace. Tiskárna v Praze, v Brně. Letáky. Reservní tiskárna nachystaná..." V posledních poselstvích, jež před veřejným vystoupením šla do Prahy, nevyzývá již Masaryk k protestům a vystoupením. Viděl jednak krutou persekuci, a pak rakouská vězení přeplněná našimi předními lidmi mluvila za nejplamennější protesty. Zato nikdy předtím nevyzýval s takovou silou k vy-

*) Viz facsimile.

Situace vojensko-politická: Porážky ruské povážlivé, ale dočasné. Car, Sazonov, všichni pro vytrvání proti Německu. Zejména Anglie se nedá a neukončí předčasně; Anglie vede Dohodu. Rumunsko již podepsalo smlouvu, jen si vyhradilo určit dobu, kdy vystoupí. Srbsko povolilo Bulharům tolik, že shoda možná.

My Čechové musíme být pro Dohodu a Slovany podle svého programu; s Rakouskem jít nemůžeme. Naši vojáci správně jednali, my je nemůžeme desavouovat. Všecky ty oběti na životech nesmí být nadarmo. Proto, i kdyby Rakousko přetrvalo a kdyby i vyhrálo, my budeme muset do tuhé opozice. Tím nedosáhneme nic: My za hranicemi vyhlašujeme opozici intransigentní; to je novum, i kdybychom měli polit. emigraci, jako Poláci a Rusové a ostatní národy, kteří dělali politiku do opravdy. A mimo to – Rakousko nám nebude důvěřovat a nemůže, proto ani my je nechceme a nenávidíme. Dosáhli bychom něco jen, když se nás budou bát; a budou se bát, jestli my se vzmužíme.

ANO

Vzkaz Masarykův do Čech 18. srpna 1915.

trvalosti v odporu, nikdy tak jasně neshrnul český válečný program, počítající se všemi možnostmi. Masarykovo rozhodnutí nabývalo na síle, čím lépe viděl do neutěšené situace. Na dotazy pražské neodpovídal růžovým obrazem, nepřinášel závazné sliby. Výslovně upozorňoval na planost spoléhání jen na Rusko, naznačoval i možnost vítězství Rakouska. Ale právě proto hrozil se nebezpečí, že by pak hrob otroctví navždy mohl se nad námi zavříti, neukážeme-li se silnými, nevnutíme-li respekt nepříteli, aby musil s námi počítat. Hrozil se pro budoucnost výtky, že v těžké chvíli Slovanstva a spojenců jsme se krčili ve strachu a neprozíravé slabošské vypočítavosti.

Přitom Masaryk ani do Prahy nevzkazoval vše, co věděl o neslovanské politice Ruska a o bezradnosti západních spojenců, kteří na potlačené Slovany v Rakousku neměli tehdy ani pomyšlení — ovšem též vinou naší. Probírám se poznámkami o referátu, jejž přednesl nám Masaryk o své cestě do Paříže a Londýna dne 31. května v Ženevě v hotelovém pokoji dopisovatele úřední ruské tiskové kanceláře Vsevoloda Svatkovského. Trapně působilo, jak — podle tohoto referátu — chovala se Anglie a Francie při jednání o vstup Itálie do války. Sám Denis vypravěl, jak byl u tehdejšího zahraničního ministra Delcassé a stran pasu pro Masaryka, někdy 1.—2. března. Delcassé tehdy říkal, že musí míti Itálii na bojišti, že teď nemohou pro Jihoslovany nic dělat. Rusové prý s tím souhlasí. Český problém byl vůbec daleko v pozadí. I Chéradame tehdy se vyslovil: Musíme mít Itálii, nemůžeme myslit na Jihoslovany ani na Čechy. Také v celku smutné bylo Masarykovo pořízení u Rusů. Šel v Londýně k ruskému vyslanci Benckendorfovi, jenž mu řekl, „že teď nemůže dáti Čechům slibu ani on, ani Sazonov." Masaryk namítl: „Já nechci slibů, chci direktivu. Rád bych slyšel, co si myslíte o nás Slovanech. Já mohu se to dovědět od Francouzů a od Angličanů. Vy jste nám neřekli oficielně nic. Od nikoho se nemůžeme dovědět, co Rusko chce." Co Rusko chce se Slovany, nevěděl také nikdo na západě, z čehož byla k Petrohradu nedůvěra. Greyův sekretář žádal Masaryka, aby od Benckendorfa něco v té věci vyzvěděl, že Foreing-Office nic o tom neví. Benckendorf — jehož jinak Masaryk si cenil — poradil nakonec: „Jděte do Petrohradu, musíte se dostat ke generalissimu, ten je teď pánem situace. Kdybyste dostali jeho ucho, bylo by to nejlepší."

Masaryk spokojil se ovšem na ten čas zasláním memoranda Sazonovu, tím spíše, že s Rusy byl neustále ve spojení jak Benckendorfem, tak i ve Švýcarsku Svatkovským. Cesta do Petrohradu tehdy mnoho neslibovala, jak dalo se soudit podle výsledků zákroků Jihoslovanů. Pod vlivem Svatého synodu Rusko

tehdy bylo proti spojení katolických Jihoslovanů s pravoslavnými. Steed sám referoval Masarykovi, jak Izvolský v Paříži mu řekl: „Nemůžeme katolíky spojit s pravoslavnými. Chorvati ať zůstanou pro sebe." To byla ovšem voda na mlýn snahám vládnoucím tehdy v Italii: divide et impera! Znamenalo to, že Chorvati měli zůstat buď při Rakousku neb separováni, za žádnou cenu u Srbska. Byla to nešťastná politika pravoslavná, v důsledcích protislovanská; ta vysvětlovala lhostejnost Ruska ke „katolickým" Čechům. Hrála tu ovšem úlohu i česká demokratičnost, která se v Petrohradě nelíbila: zkrátka nestáli o nás. Vedle toho byla tu už jen malá skupina konservativních panslavistů, kteří snili o velké federaci slovanské s českým místokrálovstvím v čele s nějakým velkoknížetem, se společnou armádou. Ale ti neměli naspěch. Byli už tehdy hotovi odložit ten plán na budoucno a zatím dohodnout se s Rakouskem. To vše nebylo lákavé, při úplné lhostejnosti ruských socialistů a skepticismu kadětů. Sám Svatkovský, hodně konservativní, po výkladu Masarykově tehdy smutně charakterisoval oficiální politiku ruskou: „zabíjení nemluvňátek." A vskutku, z Petrohradu nedělo se docela nic proti silnému proudu u západních spojenců, počítajícímu s Rakouskem. Doufalo se jen, bezpodstatně a z neznalosti věci, že obnovené Rakousko odtrhne se od Německa. Někteří dokonce myslili, že zmenšené Rakousko, „umenšenaja Avstrija", omezené na Němce, Čechy a Maďary, bude se po válce hoditi do počtu spojencům, až by byli uspokojeni Italové, Rumuni, snad Jihoslované a zejména Rusové v Haliči. Přitom se nebral zřetel — především ovšem z neznalosti — na to, že v říši té 10 milionů Čechů a Slováků by přesile 20 milionů Němců a Maďarů neodolalo.

Taková byla situace v létě 1915. K tomu snášel se už těžký mrak nad Srbskem, z Ruska přicházely strašlivé zprávy o zradě ve štábu — Mjasojedov a jiní. — V Čechách řádila bouře persekuce. To vše hnalo Masaryka: za každou cenu vystoupit, pracovat, bojovat. Šlo o naše bytí či nebytí, o osud Slovanstva. Kdyby za této situace měla válka skončit výhrou Rakouska, byť jen poloviční, a my Češi nic neučinili politicky pro Slovany, pro spojence, jak mohli bychom v budoucnosti doufat v nějaký jejich zájem či pomoc, jak doufat, že Vídeň a Berlín snad bude bráti na nás ohled!

To byly rozumové pohnutky, jež posilovaly mravní důvod: proti ničemnosti a za právo! bez výpočtu, bez ohledu na úspěch či neúspěch! Vnitřní mravní cena tohoto rozhodnutí měla pro nás později velikou politickou cenu. V Paříži nezapomněli na bezvýhradný projev sympatie v těžké chvíli, učiněný Masarykem,

v Prohlášení ze dne 14. listopadu 1915, kterého ovšem tehdy málo veřejnost si povšimla. V okamžiku, když Prohlášení vyšlo, vstoupilo již do války také Bulharsko — proti Srbsku, jež nastoupilo svou hroznou Kalvarii. Proti temným vyhlídkám stál jen cit čestné povinnosti a víra v dobrou věc. Záruk se strany spojenců nebylo. Nebylo na ně pomyšlení a bylo by bývalo dětinskou bláhovostí je žádat, ač naše revoluční akce a propaganda nebyla už tehdy činitelem bezvýznamným, ač stála oběti na statcích i životech. Však právě toto čestné, hrdé přihlášení se k věci nové Evropy, pro kterou spojenci bojovali, bylo první vážnou naší zárukou, položen jím první kámen k uznání našeho národa za spojence, za samostatného činitele mezinárodního.

Auguste Gauvain doprovodil tehdy v „Journal des Débats" Masarykovo prohlášení krásným článkem, v němž pravil: „Nemysleme si, že jest neopportunní takovéto vypovězení války Čechů jich panovníku. S obvyklou svojí otevřeností a odvahou Čechové chtějí zaujmouti postavení již od této chvíle. Mají pro to své důvody. Nejsou jako dravci, kteří se vrhají pouze na zdechliny. V hodinu největšího nebezpečí, místo aby seděli hezky zticha, podle špatného příkladu některých jiných národů, řadí se rozhodně po bok obhájců veškeré svobody... Je to veliká odvaha. Je to snad také veliká obezřelost... Vůle Čechů je neochvějná a v takovém případě časem provede vůle všechno. Dnešní válka je též zápasem vůlí. Pro konečný úspěch není lhostejno, že vůle Čechů je sjednocena s vůlí naší."

NA ŠKOLE SLOVANSKÝCH STUDIÍ V LONDÝNĚ

Švýcarsko opustil Masaryk trvale již dne 5. září 1915 dočkav se dra Beneše, který přijel do Ženevy dva dny předtím, po romantickém útěku přes Německo s falšovaným pasem. Dr. Beneš přinesl některé návrhy k textu Prohlášení a obraz situace doma, který byl neutěšený. Masaryk nebyl spokojen. Uvažoval, zda dr. Beneš neměl by se odvážiti ještě zpět, aby leccos lépe zařídil; bál se pokleslosti a nerozhodnosti některých politiků a jejich sklonu k „aktivní politice". Avšak dr. Beneš, kompromitovaný silně prací svého bratra Vojty v Americe a vlastním svým illegálním odchodem, byl by šel najisto do pasti. Tak smířil se Masaryk s nutností, spokojil se důvěrou, že dr. Šámal s pomocí neocenitelného technického režiséra zpravodajství ředitele Bělohrádka (Lébla) dobře věci povedou, a odjel podle plánu na západ.

V Paříži práce byla velmi těžká. „Nation tchèque“ zásluhou prof. Denise měla úspěch, její jedinečné informace z Čech a Rakouska se četly a šířily, ale od toho bylo ještě daleko k úspěchům politickým. Zejména pokud jednání s koloniemi o podpis a publikaci Prohlášení nebylo skončeno, byla situace velmi zlá. 23. září posílal dr. Beneš do Annemassu vzkaz pro Prahu: „Hradecký (Masaryk) odjíždí z Paříže do Londýna. V Paříži sotva co mohl jednat, nejeví se dost ochoty, pokud není zjevného a veřejného boje mezi námi a Rakouskem.“ Ještě 19. října poté psal — soukromě: „Není možno zde něco dělati... myslí se jen na to, jak vyhnati Boše za hranice. Systematicky se nám odpírá pomoc...“ Prohlášení vzbudilo jistý ohlas, avšak z velkých listů jediný „Journal des Débats“ přinesl úvodní článek. Masaryka nepřivedlo to z rovnováhy, nevnucoval se. Když to zatím nešlo s vládou a politiky, začal pracovat s universitou. S profesorem Denisem, Eisenmannem a jinými dohodl se na plánu Ústavu slovanských studií na Sorbonně, který měl přetrvati — a také přetrval válku. Masaryk vytýkal Francouzům, že v slovanských otázkách nevědí si rady, protože nemají dosti slovanské vědy — slavistiky. Vykládal jim, jak je škoda, že vědí o nás méně než Němci. Denis byl první, jenž plně souhlasil a připravil s několika kolegy slavisty — Boyer-em, Milletem a jinými řadu přednášek o slovanské kultuře, které Masaryk měl v únoru zahájiti.

Masaryk odešel zatím do Londýna, kde měl již 19. října zahájit přednášky na Ústavě slovanských studií, založeném — hlavně zásluhou Seton-Watsonovou — při londýnské universitě (Kings College). Byla to první veliká událost pro naše hnutí, veliký úspěch politický. Důležito bylo již to, že zpráva o jmenování prof. Masaryka lektorem na londýnské universitě, stojící pod protektorátem anglického krále, přišla bezprostředně po oznámení, že rakouská vláda zavedla proti němu trestní vyšetřování pro nepřípustnou agitaci v cizině, že zbaven v Praze profesury a zastaven mu plat. Zprávu tu přinesly rakouské noviny 29. září. Ve Vídni věděli sice již dávno, co Masaryk dělá ve Švýcarsku: měli podrobné zprávy o jeho vystoupení na slavnostech Husových, relace svých agentů. Ale s veřejným prohlášením Masaryka za zrádce nepospíchali, vědouce, že tím legitimace jeho před spojeneckou cizinou bude jen posílena. Zdá se také, že dosti dlouho počítali s možností, že Masaryk vida neúspěchy spojenců, přec jen se ještě rozmyslí. Právě ve dnech Husových přišlo mu do Ženevy pozvání vídeňského soudu, aby přišel jako svědek k procesu Kramářovu. Ukázali tím jen, jak málo znají Masaryka a české hnutí. Teprve, když 1. září po prvé Masaryk podepsal v „Nation tchèque“ článek (o Helferichovi) a 5. září odejel do

Paříže, vyslovili ve Vídni své anathema. Masaryk dlouho na to již čekal. Původně sice zamýšlel profesury se vzdát s protestem proti válce, ale upustil od odeslání telegramu, který o té věci měl již připraven, protože vláda byla by věc dala k dobrozdání české universitě a mohla ji tak přinutiti k politickému projevu pro Rakousko.

Vlastní zakročení vídeňské vlády přišlo před zahajující přednáškou Masarykovou na londýnské universitě jako na zavolanou. Dalo zejména ráz významné politické demonstrace vřelému listu anglického ministerského předsedy Asquitha, jejž na inaugurační přednášce přečetl jménem onemocnělého premiera královský kancléř Lord Robert Cecil. „Věřím — pravil tu Asquith — že přítomnost prof. Masaryka zde bude článkem nejsilnějších sympatií, jež spojují národ český s Velkou Britannií. Nejprve a nejpředněji bojujeme za svobodu malých národů, aby jim osvobozeným od násilí jejich mocnějších sousedů bylo dovoleno v budoucnosti rozvíjeti se v národním životě a zřízení.“ Za tehdejší situace, kdy ve Vídni byly ještě velmi silné naděje v anglickou lhostejnost k národnostním problémům Rakouska, a kdy v Berlíně mnoho se doufalo od rusko-anglické vzájemné nedůvěry — byl projev ten jistě významný.

Masaryk ovšem věděl, že naše politika musí mít pevnější základy než spojenecké projevy sympatií, a pracoval k tomu především svými přednáškami. Úvodní jeho lekce „o problému malých národů v nynější evropské krisi“ je nejlepším dokladem, jak Masaryk stavěl od základu. Byla to jakási politická abeceda nové Evropy, jak měl ji na mysli, sociologický výklad národnostního problému evropského se zřetelem k národům slovanským, zejména menším. Hned v úvodě povzdechl si Masaryk, jak celý výklad byl by lehčí, kdyby mohl ukázati dobrou národopisnou mapu. Jistě měl přitom na mysli trapnou zkušenost, že na celém evropském západě etnografické mapy střední a východní Evropy nebylo možno nalézti, že nejen širší kruhy, ale ani politikové a diplomaté nevěděli, jak jednotliví národové jsou rozsazeni, jak jsou velicí, neřku-li jaké jsou jiné jejich poměry. Měl přitom jistě na mysli vzpomínku na nedávný hovor s hrabětem Benckendorfem, ruským vyslancem, který — když Masaryk přinesl národnostní mapku — nedovedl zakrýti, že něco takového vidí po prvé. Masaryk také viděl, jak touto neznalostí se směšují pojmy stát a národ. Proto obšírně vykládal, proč Srb, Čech, Polák myslí jinak než Angličan, který neodlišuje státu od národa. Přednesl statistiku, že podle Statesman's Yearbook v Evropě je 28 států a 62 národností. Ukázal, jak v rozdělení národů na státy různí se evropský střed a východ od západu. Po

prvé vyslovil zde svou teorii o nebezpečném pásmu ohraničeném čarou od Cařihradu, Soluně, Terstu až ke Gdansku a Petrohradu, kde žije řada národů vyspělých, s velkou historickou tradicí, podrobených Německu, Rakousko-Uhersku, Turecku a Rusku; Češi rozděleni jsou mezi dva státy, Srbo-Chorvati mezi čtyři státy a sedm správních obvodů, Poláci mezi tři státy: zde jest jádro východní otázky, centrum národnostních bojů, zde vypukla nynější válka, odtud přicházejí zmatky a nepokoje.

Dále rozebral tu Masaryk pronikavou vědeckou kritikou povrchní teorii o světové centralisaci, kterou Němci odedávna snažili se dokazovati nemožnost a neoprávněnost menších národnostních států. Předně Srbochorvati a Čechoslováci nejsou národy tak malé, jak se myslí. Mají vzdělanost, o které se neví. Také malé státy vůbec nemají proti velikým jen nevýhody, jak se tvrdí, nýbrž i značné výhody. Snaha po svobodných státech národních a pokrok národního cítění potlačených národů není také nijak v rozporu s vývojem mezinárodnosti a světového pokroku, jak němečtí šovinisté pokrytecky dovozují, jen aby dali zdání vědy svému snažení o brutální světovládu.

Jediný tento výklad Masarykův byl nevyčerpatelnou studnicí argumentů sociologických, etických, hospodářských pro program nové Evropy bez Turecka a Rakousko-Uherska, kterého tu ještě tehdy v podrobnostech neformuloval. Zato však drtil nemilosrdně všechny upřímné i neupřímné námitky proti němu. Nezapomněl přitom ani na povrchní duchaplnosti, které v politickém boji proti principu národnostnímu měly veliký význam:

„Dovedu uhádnouti námitky a humoristické reflexe duchaplných lidí: chcete snad — řekne se mi — dáti parlament Laponcům, dát universitu Kalmykům? Roztomilé vtipy ze studentských kneip! My mluvíme vážně o vážných věcech. Aby existovalo právo, je třeba, aby se ho někdo domáhal. Aby nějaký národ měl právo na život, stačí, ale je také nutno, aby chtěl opravdu žít a aby svou vůli dokázal, svým pokrokem, hospodářským a obecným, svými protesty, svým úsilím...“

Byl to poukaz na naši zdatnost, náš dávný program, naši minulost. Zároveň byla to však i ozvěna onoho mocného volání Masarykova do Čech: „Mají pochybnosti v naše odhodlání, musíme dokázat, že chceme! To je můj hlavní argument.“

Také už tehdy výrazně naznačil Masaryk Angličanům, že jde nejen o právo, nýbrž i o jejich zájmy, které budou nebezpečně ohroženy, nebude-li německá výbojná linie Berlín-Bagdad zmařena hradbou ze svobodné Polsky, Čech a Srbochorvatska, jež usnadní utvoření státu maďarského, velikého Rumunska, Bulharska a Řecka. V tomto programu je smysl války. „Má-li ny-

nější hrozná válka, která nahromadila tolik zřícenin, způsobila tolik utrpení a pokryla bojiště miliony mrtvol, nějaký smysl, může to být jen osvobození malých národů, ohrožených nenasytnou výbojností Německa a jeho úsilím ovládnouti Asii. Otázka východní rozřešena bude na Rýnu, na Vltavě a na Visle, nejen na Dunaji, na Vardaru a na Marici... Hájíc právo Belgie, Velká Britannie vedena byla šlechetným citem spravedlnosti. Všichni národové a zejména národové utlačení uvítali s jásotem čin Velké Britannie; její zásluha nikterak se nezmenšuje tím, že hájíc Belgii, chrání samu sebe a brání své asijské državy. Spravedlnost je nejen šlechetná, ale i rozumná a užitečná."

Masaryk jistě nemohl jemněji naznačiti, že ani taková velmoc jako Anglie nemůže si beztrestně dovoliti krátkozrakého střežení svých mocenských zájmů bez spravedlivého zřetele na práva všech národů světa. Snažil se dokázati, že opuštění slovanských národů, potlačených Rakouskem a Německem, nutně nakonec stejně by se vymstilo Anglii jako eventuální opuštění Belgie.

Ale zase i zde nota idealistická převládala. Přednášku svou skončil Masaryk vřele, hluboce slovansky: „Skončím přiznáním. Připravoval jsem tuto přednášku v době, kdy Německo a jeho zbrojnoši Rakousko-Uhersko a Bulharsko chystaly se napadnouti Srbsko. Nedovedu se ubrániti jistému pocitu tísně a studu, mluvím-li ve chvíli, kdy třeba jednati, jednati bez váhání, bez odkladu. V těchto tragických chvílích, kdo není na frontě, vystaven šrapnelům a střelám, cítí se do jisté míry vinným vůči těm, kteří umírají a trpí za naše idee. Učiňme aspoň každý na svém místě svou povinnost, aby vítězství bylo usnadněno a učiněno úrodným. Jeden slovanský myslitel pravil: „Dobré slovo je také činem." Mohu alespoň slíbiti, že všichni profesoři nové Školy slovanských studií naloží všechno úsilí, aby jejich slovo bylo činem a aby přispěli tak, podle svých sil, ke sblížení slovanského světa s Velkou Britannií."

Tato slova nebyla jen působivým obratem řečnickým. Kdo se Masarykovi přiblížil, věděl, jak bral je vážně, jak byl v nich jeho válečný program. Již v Ženevě říkal: „Kdybych byl mladší, sám vzal bych pušku." Řešil si čistě lidsky osobně svůj poměr k milionům trpících a umírajících, zejména Slovanů. Také od počátku myslil na československé vojsko, abychom pomohli podle svých sil. A také jeho slova po celou válku byla vskutku činy. Snad nikdo — vedle Denise — nepomáhal Jihoslovanům diplomaticky tolik jako Masaryk. Už v dubnu 1915, když byl po prvé v Londýně, snažil se vším úsilím působiti na zmírnění krutých podmínek, t. zv. londýnské úmluvy s Italií, která křivdila Jihoslovanům. Také později počítal Masaryk mezi své nejpřednější starosti

v Londýně pracovati pro Srby, pro sjednocení všech Jihoslovanů, pro vojenskou akci spojenců na Balkáně. Bylo to přirozené i proto, že s počátku československý problém stál za jihoslovanským v pozadí. O Jihoslovanech se jednalo, protože Italie přišla s nárokem na Dalmácii, jakožto území rakouské, a šlo o to, prosadit hledisko, že to rakouské území není, že patří budoucímu Jihoslovansku, jež musí být spojencem Italie. V této práci Masaryk byl vždy po boku Jihoslovanského výboru, Trumbičovu a Hinkovičovu; ti pak pomoc jeho oceňovali, stejně jako Srbové, vyslanec pařížský Vesnič, ministerský předseda Pašič i sám princ Alexander, s kterým Masaryk počátkem dubna 1916 v Londýně se setkal.

Na Škole slovanských studií pokračoval pak ještě Masaryk 23. listopadu přednáškou: „Češi a jejich aspirace". Zatím však práce propagační a politické zakročování zabíralo mu čím dále, tím více času. Ve znamení aktivní politiky byl už také jeho zájezd do Paříže v lednu a únoru 1916.

ZÁJEZD DO PAŘÍŽE

Když Masaryk přišel v lednu 1916 do Paříže, byla tu naše posice posílena důležitou okolností: Dr. Milan Rastislav Štefánik zotavil se již po těžké operaci a vstal s lůžka. To byla velká pomoc. Štefánik byl znám již před válkou nejen ve světě vědeckém, nýbrž i politickém a diplomatickém. Na svých vědeckých cestách, zejména v Americe, osvědčil se jako velmi obratný diplomat při hájení francouzských zájmů. Po znamenitých službách, jež prokázal Francii na frontě jako letec, zejména po podivuhodném leteckém výkonu v Srbsku, kde při tragickém ústupu unikl německému zajetí tím, že na porouchaném stroji přeletěl — první z aviatiků — albánské hory a přinesl spojencům první zprávu o srbské katastrofě, měl také aureolu hrdiny. Přemáhal neochotu, odstraňoval překážky, připravoval Masarykovi cestu. Měl zásluhu zejména také o první politický čin Francie pro náš program, o přijetí prof. Masaryka ministerským předsedou Briandem dne 3. února. Připravil nám cestu do redakce „Matinu", která dodala události významu tím, že v zápětí uveřejnila rozmluvu s Masarykem o československém programu. Bylo důležito, že současně vyšla zpráva o přijetí Masarykově u předsedy vlády, rovněž v dohodě předem připravená, v níž se pravilo: „Předseda ministerstva, jenž má plné pochopení pro politické otázky střední Evropy, ubezpečil profesora Masaryka o svých sympatiích pro českou věc a povzbudil jej vřele k další

práci za uskutečnění oprávněných snah českého lidu. Dodal pak, že je přesvědčen, že Francie vždy bude míti zájem na osudech národa českého, k němuž byla vždy poutána hlubokými city přátelství, které touto válkou bylo ještě více utuženo."

Nutno podotknouti, že nebylo programovým opominutím s české strany, jestliže v této zprávě a i při jiných pozdějších projevech vyskytalo se jméno národa českého a ne československého. Politický problém našeho státu daleko ještě nebyl tehdy postaven v podrobnostech, jak bylo tomu již u otázky jihoslovanské. Francouzi znali tehdy Čechy, a už připojení druhého jména bylo by bývalo komplikací, v té době nevhodnou. Na naší straně, jak Masaryk sám později často Slovákům vykládal, jménem Čech rozuměli jsme vždy i Slováka. Na doklad toho mohl Masaryk poukázati na svou dlouholetou práci pro Slováky v Čechách. V „Čase" a v „Naší době" odedávna a před jinými listy na Slovensko ukazoval. Nejdůležitější ovšem bylo, že právě tento významný projev připravoval Slovák Štefánik, jemuž jednota československá byla životním snem. Štefánik sám nejvíce se bál, aby předčasně otázka poměru Čechů a Slováků nebyla před světovou veřejností postavena k radosti nepřátel, kteří u jihoslovanské otázky ukázali, jak růzností mezi Srby, Chorvaty a Slovinci, způsobených z valné části právě jen dlouhým rozdělením mezi cizí státy, dovedou zneužívati.

Projevem Masarykovým v „Matinu" (ze dne 4. února 1915) po prvé byl veřejně vysloven a podrobněji zdůvodněn plán, jenž pak mírem se uskutečnil: zničením habsburské monarchie zmařit německý plán; osvobozením střední Evropy založit trvalý mír. Masaryk viděl, jak spojenci trpí nedostatkem plánu, a upozornil na to na prvém místě: „Nejnaléhavějším úkolem jest přirozeně vyhnati nepřítele z území, které obsadil, avšak jest nevyhnutelno, abychom si předem udělali plán, jak má vypadati Evropa po vítězství spojenců. Plán ten nám umožní, abychom Německo po jeho porážce učinili neškodným, a již v nynějším stavu válečných operací nám dá prostředky k boji proti němu, jenž — jak snadno lze dokázati, může býti velmi účinný." Habsburská monarchie — vyložil Masaryk — je nejnebezpečnějším nástrojem Německa. „Zničí-li se Rakousko, zasadí se Německu rána do srdce... Jest šílenstvím říkati, že Rakousko-Uhersko je zárukou míru. Rakousko to bylo, jež zasilo sílě nynější války v den, kdy pomocí Bismarcka obsadilo Bosnu a Hercegovinu, kdy rozhodlo se hráti úlohu německého předvoje na Balkáně... Kdyby byly mocnosti dohody hned na počátku války kategoricky prohlásily, že všichni rakouští Slované budou osvobozeni a habsburská monarchie zničena, Rakousko-Uhersko, místo aby bylo Německu posilou, bylo

by mu bývalo těžkým břemenem, a celý vývoj událostí byl by býval jiný." Ostře postavil se tu Masaryk proti naději, že by Rakousko-Uhersko mohlo se postavit proti Německu. Ukázal, že vlivné kruhy v Rakousku samy uznávají, že jen tehdy může se jejich říše udržeti, bude-li se opírati o Německo. Také proti plánu zmenšeného Rakouska vystoupil: v tomto státě zůstalo by po odloučení krajů polských, rusínských a adriatických 20 milionů Němců a Maďarů proti 10 milionům Čechů a Slováků, kteří by úplně byli utlačeni.

Při velkém významu a rozšíření „Matinu" byl článek tento velmi důležitý. Otázka byla postavena, „le problème était lancé", jak říkají Francouzi. Propaganda, vedená v Paříži drem Benešem, měla proraženu cestu. Úspěch tento umožnil také Masarykovi, aby s nárokem na pozornost a zájem podal vládě a politikům podrobnější memoranda důvěrná, jednající o jednotlivostech české otázky a také o jiných otázkách války.

Vedle toho pokračoval Masaryk ve své politice vědou, již zahájil v Paříži již na podzim. Dne 22. února měl na Sorbonně přednášku o Slovanech ve světě, první v řadě přednášek připravených nově založeným Ústavem slovanských studií. Příležitosti této použil Masaryk, aby se důkladně vypořádal před elitou francouzské veřejnosti s potutelnou zbraní, které odedávna — a také za války — Němci a Maďaři proti nám na západě užívali: s hrozbou výbojného panslavismu. Bylo toho potřebí už proto, že tehdy počaly se šířiti zprávy — především zásluhou Němců — o dvojí orientaci v českém hnutí, západní a východní. Odtud byl jen krok k domněnce, že děláme politiku dvojí tváře, mající za účel podle okolností tu neb onu stranu oklamati. Proti tomu byla jediná zbraň: úplná otevřenost a pravda. Masaryk k tomu použil výtěžků své celoživotní vědecké práce, celé upřímnosti své dějinné a mravní filosofie. Vyčerpal problém v celé jeho šířce a hloubce, rozvinul sociologický obraz přítomného stavu Slovanstva a Evropy a odvážně otevřel nejvzdálenější perspektivy. Tento projev předního slovanského filosofa-politika, jenž mezi současníky nejhlouběji pronikl do osudových otázek poměru mezi západem a východem Evropy, bude snad teprve v budoucnosti náležitě oceněn. Autor „České otázky", „Slovanských studií" a spisu „Rusko a Evropa" nevyhýbal se opatrnicky choulostivým stránkám otázky. Vyložil, jak Slovanstvo při své rozmanitosti je celkem jednotnějším nežli skupina germánská nebo románská. Je veliké a má velikou budoucnost. Vývoj jednotlivých jeho větví nedá se zadržet, musí se s ním počítat. Ale máme dobré svědomí. Jde jen o svobodu, o právo, o mír celého světa. Demokratický západ může a musí jít s námi. Nebezpečí ze Slovanstva

Evropě může vzejíti jen tím, že západ bude klásti překážky přirozenému a oprávněnému jeho vývoji. Výbojný panslavismus či panrusismus je buď přelud, jenž mezi Slovany samotnými nemá půdy, anebo potměšilá, podvodná zbraň pangermánského šovinismu, jemuž jde o to, aby svět pro strašidelný přízrak domnělého nebezpečí v budoucnosti zapomněl na nebezpečí skutečné, přítomné, které v tichosti uskutečňuje svůj plán a rozestírá své sítě. Nepřítelem je ne panslavismus, nýbrž pangermanismus; ti, kdo nechávají mu na pospas menší slovanské národy, jsou jeho spoluvinníky, pracují pro pruského krále, a vedou politiku, která jediné snad mohla by přivodit nebezpeči slovanské, poněvadž zoufalství mohlo by pak vehnati porobené Slovany v náruč Ruska třeba i výbojného.

Masaryk hájil tu statečně slovanský program na několik stran: nejen proti německo-maďarské nepoctivé propagandě, nýbrž i proti těm, kteří podceňujíce slovanské hnutí v Rakousku, hledali v něm nanejvýš zbraň k nátlaku na Vídeň, aby — jak doufali — odhodlala se konečně už opustiti Německo. Mířil též proti nebezpečí z Ruska již tehdy se ohlašujícímu, že Petrohrad spokojí se Východní Haličí a úpravou hranic kongresového Polska, nestaraje se o Čechoslováky, o Poznaňsko a sjednocení Jihoslovanů. Mířil konečně i proti Rusům, kteří byli by rádi všechny otázky řešili, ale sami bez západu, když ne tentokráte, tedy později a to ovšem hodně centralisticky, imperialisticky. Všichni jistě vycítili svůj díl a vycítili, že mluví zde muž, jenž nestaví si cíle podle okolností, nýbrž hledí daleko do budoucna a věří ve Slovanstvo veliké, svobodné, federalisované, jež bude na civilisaci pracovati spolu se západem.

Masaryk šel na kořen věci, řka: „Je velmi pochopitelno, že malé slovanské národy vidí ve velikém Rusku svého mocného ochránce. Nemůže tomu býti jinak, jsou-li neustále ohrožováni od Němců a jestliže ostatní velicí národové nejeví o ně zájmu. Řeknu ještě více, nebojím se tvrditi, že právě západní národové jsou zodpovědni za panslavismus tím, že buď západní a jižní Slovany přímo ohrožují nebo je nechávají na pospas německé a rakousko-uherské hegemonii. Panrusismus neudělalo ani Rusko ani ostatní Slované. Naopak národové slovanští, přes to, že jsou německým nebezpečím stále ohrožováni, zůstávají žárlivi na svou individualitu a nezávislost... Politický panrusismus a panslavský centralismus, jak nám ho líčí Němci a Maďaři, nebyl nikdy v našem programu. My chceme více než to, daleko více! Co chceme? Vždy jsme žádali a především žádáme utvoření federace, jež svobodně bude pracovati pro civilisaci. Za tím účelem chceme svobodu a nezávislost. Proto dovoláváme se pomoci

Ruska jakožto největšího a nejmocnějšího slovanského národa. Avšak dnes doufáme nalézti tuto podporu také u spojenců."

Masaryk hluboce podepřel svůj výklad rozborem slovanské filosofie a poesie. Na Dobrovském, Palackém, Obradovićovi, Mickiewiczovi ukázal slovanský ideál humanitní, na Puškinu a Dostojevském slovanský kosmopolitismus, na Tolstém a Chelčickém slovanský odpor proti násilí. „Ideál slovanský jest ideál míru a smíření, ideál demokratický. Není náhodou, že Čech Chelčický a Rus Tolstoj jali se znovu hlásati lásku k bližnímu, která jde až k principu neodporovati zlu. To proto, že oba jsou Slované, Slované, o nichž se říká, že jsou mírní jako holubice a prosti vší energie bojovné. Ale to není zcela přesné. Slovanům nechybí energie, jsou podivuhodní vojáci. Ale je pravda, že nebojují leč z přinucení a jediné na obranu."

Masaryk tehda ještě netušil, jak rychle blíží se tragická revoluce ruská, která osudným a nečekaným způsobem potvrdila jeho slovo o slovanském odporu proti výboji a násilí. Netušil, jak velký bude míti význam pro výsledek války, že podařilo se mu skutečně a zavčas nalézti podporu pro porobené Slovany také u západních spojenců; netušil, jakou dějinně významnou, neocenitelnou službu prokáže Slovanstvu a Evropě, že dokáže svým slavným revolučním československým vojskem, že opravdu „probouzejí se ve Slovanech pod tlakem Němců a Maďarů staré dobré vlastnosti vojenské jejich předků," jak tehdy na Sorbonně tvrdil, a že poblouzení ruského „poraženstva" pod nepochopeným heslem neodporování zlu, není posledním slovem Slovanstva.

Také ve Francii tehdy nevěděli ještě, kam povede spolupráce Francie s českým revolučním hnutím, navázaná setkáním Brianda s Masarykem. Ne, žeby byli neupřímní. Upřímnost a poctivost francouzské pomoci vysvítala nejlépe z toho, že vláda řekla přesně a určitě: máme k vám sympatie, sledujeme se zájmem váš boj, Francie vždy bude míti zájem na osudech českého národa. Závazků programových nebylo, nebylo zejména smlouvy, formální záruky, kterou někteří neprozíraví našinci byli by chtěli jako podmínku našeho nesmiřitelného boje. V Paříži brali dooopravdy už tehdy Masarykovo sdělení, že je ve spojení s domovem, že Čechy jsou vlastně celé v revoluci po boku spojenců, měli o tom i doklady; ale přece jen v této formě český problém byl pro ně novinkou; nebylo lze se diviti, že ve smrtelném zápasu Francie měli zřetel obrácený především jen na vypuzení vetřelce a na pomoc bezprostřední, vojenskou. Za takové situace francouzský slib mohl znamenati také jen tolik, že při jednání mírovém bude v Paříži na požadavky naše pamatováno při eventuálním jednání o smír s Rakouskem. Nebezpečí to jevilo se od

počátku v nejrůznějších formách a stalo se pak hrozivým zejména v zimě 1916—17, kdy Vídeň zahájila svou velkou mírovou ofensivu jednak v Rusku se Stürmerem, jednak u Francie Sixtem Bourbonským. Pro české hnutí znamenalo to příkaz: přesvědčovat, pracovat diplomaticky, ale nespoléhat na sympatie a sliby, vésti bez únavy dále propagandu, organisovat hnutí tak, aby stalo se silným válečným činitelem, po případě jádrem příštího státu.

„Z VLASTNÍCH SIL"

Dne 25. ledna 1917 vyšlo v „Československé samostatnosti", přenesené zatím z Annemassu do Paříže, po vypovězení jejího redaktora ze Švýcar, prohlášení prof. Masaryka o naprosté finanční nezávislosti Národní rady vůči všem spojencům, které končilo větou: „My svou politickou samostatnost nevyžebráváme, nýbrž ji budujeme z vlastních sil." Prohlášení toto stalo se nutným, protože člen Národní rady poslanec Dürich, poslaný v létě r. 1916 do Ruska, aby organisoval naše vojáky, dal se zatím v petrohradském zahraničním ministerstvu od madarofila a reakcionáře Priklonského přesvědčit, že Masarykova „anglofilská" politika je Slovanstvu nebezpečná a že tedy musí v Rusku založit jinou Národní radu, na Masarykovi nezávislou, složenou z členů vybraných v dohodě s ruskou vládou a podporovanou vydatně z vládních peněz ruských. Šlo tu především o nutnou obranu proti možné výtce zištnosti našeho hnutí, ale také o odražení nebezpečného útoku na jeho nezávislost a jednotu, která pak nemohla být v Rusku zachráněna jinak než vyloučením poslance Düricha z Národní rady, což také ještě před revolucí v únoru 1917 se stalo.

Již z toho je vidět, že památné slovo Masarykovo „z vlastních sil" nutno vykládat ve smyslu širším než jen finančním. Šlo také o vlastní síly myšlenkové a mravní, o politický princip. A vskutku, slovo to dobře se hodí za heslo celé politické práci Masarykově za války, zejména pak k období tuhého zápasu s nebezpečím předčasného míru prostřednictvím Vídně, jemuž Národní rada Masarykova musila čeliti na západě r. 1916 a 1917 před ruskou revolucí. Kdyby byli západní spojenci již před sesutím ruské moci neviděli, že jdeme z vlastních sil, nezávisle proti Rakousko-Uhersku a Německu, bez zřetele na vlastní jejich rozpaky a na ruské kolísání, kdyby byli neviděli, že československé hnutí den ode dne stává se silnějším a pevnějším, Vídní a Berlínem obávanějším, že Masaryk stojí vlastně v čele spojenecké kampaně pod heslem „jusqu'au bout" — až do konce —

a že s námi nutno vážně počítat, mohla válka a zejména osud Rakouska dopadnouti docela jinak.

Bude lze teprve později zachytiti celý význam a účinek ohromné práce, kterou vykonal Masaryk v Londýně po svém návratu z Paříže od března 1915 až do 5. května 1917, kdy odjel do Ruska. Dnes je možno načrtnouti ji pouze v hlavních rysech. Do doby té spadá především rozsáhlá propagační kampaň slovem i tiskem, kterou Masaryk v Londýně osobně řídil a jež měla ohlas v celém světě. Pomocí dávného svého přítele a spolupracovníka Seton-Watsona založil především týdeník „The New Europe", — Nová Evropa, který záhy dobyl si velikého vlivu v zemích spojeneckých i neutrálních. V řadě článků pod názvem „Budoucí postavení Čech" probral tu Masaryk do podrobností problémy budoucího československého státu po stránce statistické, populační, ekonomické, politické a mezinárodní. Psal o Německu, o otázkách slovanských. Věren svému názvu, zabýval se list přirozeně i jinými problémy evropskými, jichž řešení měl přinésti příští mír světový, trvalý a demokratický. Přitom Masaryk, zakladatel a inspirátor listu, zůstával sám v pozadí, jen jako jeden z mnohých přispěvatelů, neboť šlo o to předem čeliti výtce předpojatosti české propagandy.

Brzo začal ovšem Masaryk vystupovati v tisku svým jménem a svou autoritou, která stále vzrůstala. Získal pro stálé spolupracovnictví rozšířený týdeník „Everyman" řízený publicistou Sarolea, kde jeden čas, týden jak týden byly bezpečně informované články o pangermánském plánu Střední Evropy, o problému slovenském, o Maďarech, o rakouském pacifismu a p., psané buď samotným profesorem Masarykem, nebo později drem Osuským vyslaným ze Chicaga Slovenskou ligou, neb jinými. Konečně zjednal si Masaryk spojení s vlivným tiskem londýnským i provinciálním. „T i m e s" byly dobrým spojencem zásluhou oddaného Masarykova přítele a obdivovatele W. S t e e d a, ředitele zahraniční rubriky tohoto listu. K tomu přistoupily brzo: Evening News, Pall-Mall, Scotsman, Newcastle Chronicle, Birmingham Post, Graphic a mnohé jiné. Přihlásily se i listy americké, kterým jméno Masarykovo nebylo neznámo. Co chvíli byl v tom neb onom z těchto orgánů nějaký Masarykův interview, příležitostný projev neb i polemika. Kampaň tato měla protějšek ve vydatné práci tiskové kanceláře, zřízené při pařížském generálním sekretariátu Národní rady, který obstarával zase tisk francouzský a pomocí své římské kanceláře též italský. Prvního cenného uznání této práce dostalo se Masarykovi a jeho pomocníkům nejapnou a zlostnou německou denunciací. „Münchener Neueste Nachrichten" ze 16. července 1916 přinesly zajímavý článek „Aus

Masaryk's Küche". „V Paříži a v Londýně — praví autor — líčí se v nesčetných brožurách a článcích, s jakou touhou zotročení národové dunajské monarchie čekají na příchod ruských vysvoboditelů, kteří vyprostí je z habsburského jha. Mají tam jednoho klasického svědka, úctyhodného pana profesora Masaryka, který nejnestoudnějším způsobem hanobí stát, z něhož po vypuknutí války tak rychle odešel. Zejména po odsouzení doktora Kramáře věnuje pan Masaryk všechnu svou péči tomu, aby proti habsburskému státu vypravil do pole své tiskové kozáky, kterým vždy nejdříve přečte nejdůvěrnější věci o Rakousko-Uhersku. Brzo tu, brzo tam vyjde článek, jehož duševního otce není nikterak nesnadno poznati. Je na čase, aby byl označen kalný pramen, z něhož prýští ona kalná voda, neboť tato válka podala nám důkaz, že lež z Paříže a Londýna systematicky šířená vykonává vliv na celou polovinu světa, a nebudeme-li proti tomu bojovati, záhy přijaty budou lži o Rakousko-Uhersku jako potlačovateli národů za axiom ode všech těch v neutrálním světě, kdo neznají pravdu..."

To byl důkaz, jak nejen Rakušani, ale i Němci obávali se Masarykovy práce. Podobný doklad přinesla „Frankfurter Zeitung" (ze dne 26. listopadu 1916), když referovala o velikém meetingu, který dne 11. srpna uspořádali v Londýně zástupci slovanských národů u příležitosti dvouletého výročí dne, kdy vyhlásila Anglie válku Rakousko-Uhersku. Vedle vůdce anglických tradeunionistů J. A. Seddona, vedle Seton-Watsona a Hinkoviče promluvil zde i prof. Masaryk, který tehdy již velmi ostře vystoupil proti nadějím v Rakousko-Uhersko, které v Londýně velmi houževnatě se udržovaly.

„Včera jsem četl — pravil Masaryk — článek, že Rakousko-Uhersko je donuceno Německem, že se mu nelíbí bojovati proti našim spojencům. To však, dámy a pánové, je velký omyl. Rakousko-Uhersko je dobrovolný a ochotný spojenec Německa, spojenec pangermánské střední Evropy. Rakousko-Uhersko je přední stráž Německa na Balkáně a v Turecku. Rakouský císař František Josef se vzdal své autority jako vrchní vládce. Ač je považován za vrchního velitele armády, ten skutečný vrchní velitel v Rakousko-Uhersku je nyní Hindenburg, a vy porozumíte, že Češi nemohou přijmouti takového krále... Rakousko-Uhersko bojuje proti vlastním národům... Tato válka je jen přiostřeným způsobem války, kterou vede neustále proti Slovanům a nenémeckým národnostem." V Německu dobře chápali, co to znamená, když muž takové váhy jako Masaryk bořil tak účinně legendu o nevině habsburské monarchie na válce, legendu, kterou Němci od jisté doby nepřímo podporovali. A Masaryk byl vpravdě ko-

runní svědek: vykládal z vlastní zkušenosti, jak z Vídně pracovalo se k válce pověstnými falsifikáty už od krise bosenské. „Frankfurter Zeitung" pokusila se tehdy znehodnotit tuto Masarykovu politiku a zároveň upozornit Rusy, že anglický zájem o malé národy není pro petrohradskou vládu bez nebezpečí: „I kdyby po válce — psal tento list — prof. Masaryk chtěl ve své agitaci pokračovati, v Londýně sotva ještě najde nějaký zájem o práva malých národů, leda u několika idealistů, kteří již před válkou o ně se zasazovali, ale u vlády s Ruskem těsně spřátelené málo sluchu nalezne."

Agitace Masarykova ovšem právě po takovýchto jedovatých odezvách německých vždy zdárněji pokračovala. Krátce po srpnovém meetingu v měsíci září docílil Masaryk od anglické vlády dlouho odpíraného dovolení utvořiti českou legii v britské armádě. „London Czech Legion for British Service", která ustavila se v počtu asi 100 mužů, když výbor malé české kolonie londýnské byl vyhlásil dobrovolnou mobilisaci pod Masarykovým heslem: „Každý svědomitý Čech teď musí jíti proti Rakousku, a to se zbraní v ruce!" Takový čin, byť vojensky málo důležitý, měl u anglické vlády velkou váhu mravní jako doklad českého odhodlání a disciplíny.

Nejprudčí tiskovou a diplomatickou bitvu bylo nutno svésti v zimních měsících 1916—17, kdy přátelé habsburské dynastie pomocí rodiny bourbonské napiali všechny síly ke zdárnému jednání o mír, zdánlivě separátní, s Rakousko-Uherskem. Hlavní boj ovšem sveden byl v Paříži, kde už tehdy byl střed dohody, a kde útok přátel Rakouska soustředil se s několika stran. Pracovali příbuzní rakouské císařovny, pracovala ultramontánní šlechta, pracovalo se se strany španělské, také polské a ani socialistické cesty — přes Holandsko — Rakušané neopominuli. První naše cenné vítězství v této kampani, jehož dalekosáhlý, rozhodující význam teprve později se objevil, bylo v odpovědi spojenců ze dne 10. ledna 1917 na dotaz presidenta Wilsona o válečných cílech. Mezi podmínkami míru uvedeno tu „osvobození Čechoslováků". Byla to pro Rakousko-Uhersko a jeho přátele a jednatele hrozná rána, pro ostatní veřejnost veliké překvapení. Málokdo tušil, že politika české emigrace má už takový vliv. V politických kruzích, kde se vědělo, že jméno Čechoslováků dostalo se do noty zásluhou francouzského ministerského předsedy Brianda a direktora ministerstva zahranič. věcí Berthelota, a kde byly též známy usilovné pokusy Rakousko-Uherska, vyskytlo se též mínění, že jde jen o obratný prostředek vykonávati nátlak při jednání s Vídní. Ti ovšem, kdo znali stav rakouské otázky, zejména přátelé tak zv. rakouského míru, dívali se na věc

vážněji. Zejména je zarazilo, že vyskytlo se tu po prvé, dokonce v tak vážném, historickém dokumentu jméno Čechoslováci a ne Češi, jak bylo dosud zvykem. Rozuměli, že je to útok na Maďary, pro něž už pouhé uznání existence národa československého bylo naprosto nepřijatelné a znamenalo pro ně boj na život a na smrt. Proto vedle vůdců propagandy rakouské přátelé Maďarů a Maďaři sami, kteří měli zejména v Londýně své agenty, nepodceňovali československé politiky tak jako mnozí politikové spojenečtí, kteří neviděli do jejích dvou hlavních dílen, 21 Platt's Lane v Londýně a 18 rue Bonaparte v Paříži. Málokdo tušil, jakou horečnou práci vykonala československá propaganda a revoluční diplomacie v těchto dnech, v nejzazším napětí sil a s vědomím osudové vážnosti chvíle. Na venek nebylo vidět nitky, které vedly od Masaryka a Beneše k velkým žurnálům, které v tu dobu raz naráz uveřejňovaly zprávy o vnitřní situaci Rakousko-Uherska, o jeho poměru k Německu, o stavu věcí v Čechách. Ze Švýcar šířily se zprávy o rozhořčení vídeňských Němců proti Berlínu: bylo třeba ukázat, jak Lammasch, Förster a jiní hlasatelé nové orientace Rakouska, pracující ve spojení s dvorem Karla a Zity, jsou bezvýznamnou skupinou proti velkým německo-rakouským stranám, které byly úplně v zajetí všeněmectví a upřímně — ostatně podle pravdy — byly přesvědčeny, že Rakousko je možné buď německo-maďarské anebo nebude ho vůbec; šířilo se, že Karel pomocí Clam-Martinice, českého šlechtice, zahájil novou politiku v Čechách, kde prý získal souhlas šlechty a vlivných stran pro rozsáhlou revisi ústavy ve smyslu federalistickém: bylo třeba ukázat, že Clam-Martinic je Němec, že české šlechty není, že nový kurs je vlastně podvodem, v českém lidu že odpor právě roste; šířilo se, že v Německu se hrozí nové politiky císaře Karla a Čecha Clam-Martinice: bylo třeba ukázat na vážné projevy v Německu, v „Berliner Tageblattu", „Frankfurter Zeitung" a jinde, kterých velké listy v Paříži a Londýně nedovedly si náležitě všimnout a ze kterých bylo vidět, jak rozvážné živly v říši vítaly možnou změnu façady v Rakousku, jež mohla by vídeňské vládě usnadnit úlohu prostředníka mírového jednání, pro něž v Německu, přes harašení mečem, byla silná nálada. Šířilo se, že mírová nálada spojencům přátelská je zejména v Budapešti, kde podle zpráv londýnského „Morning-Postu" pronášely se v parlamentě plamenné řeči proti Německu a pro dohodu se spojenci: bylo třeba odhalit — a Dr. Osuský udělal to dobře — podvodného zpravodaje z Budapešti pana Szebenyi-ho, jenž seděl v Londýně, a řeči politiků jako Karolyi, Bathyanyi a jiní nejen falšoval, ale docela si i vymýšlel spoléhaje, že mimo něho nikdo nečte maďarských novin a nemá z Budapešti zpráv; bylo třeba

ukázati, že i kdyby snad rakouský dvůr se svou malou četou věrných chtěl opravdu obrátit, nebude moci především pro odpor Maďarů, kteří nikdy dobrovolně nevzdají se integrity Uher, nepřipustí poctivého federalismu, nepřipustí spojení Čechoslováků a Jihoslovanů a k tomu vždy budou potřebovati pomoci z Berlína, jemuž děkují už za vyrovnání z roku 1867.

V době, kdy v Čechách bylo ještě ticho, pod surovým útiskem persekuce, Národní rada Masarykova v Paříži a Londýně dodávala zprávy, psala a inspirovala články, podávala memoranda a důvěrné informace, slovem dovedla z československé otázky udělati svědomí spojenců. I když nemohla docíliti, aby spojenci otevřeně přijali do programu již v prvním svém společném závazném projevu utvoření samostatného československého státu a rozbití Rakousko-Uherska, docílila přece, že, když hrozilo nebezpečí polovičatého, kompromisního míru na účet potlačených rakouských národů, srazila naděje Vídně, pomohla nejpodstatněji odrážeti a rozmetati intriky, které měly za účel zachrániti pro degenerovanou dynastii ze středověku zděděnou moc a prestiž, odvrátiti zasloužený trest za zločinné vyvolání války, oloupiti svět o positivní smysl strašného krveprolití a zabezpečiti nadále hegemonii německo-maďarskou ve středu Evropy. Presidentu Masarykovi, jehož jménem a autoritou všechna tato práce byla vykonána, náleží před dějinami ohromná zásluha, že postavil se v čelo politiky, která zmařila jednání s vinníky války, představiteli feudalismu, imperialismu a militarismu, kletbou Evropy, a že podařilo se to dříve, než národové, o kterých — bez nich — mělo býti rozhodováno, zejména národ československý, měli sílu a možnost sami se přihlásiti mohutným rozmachem ke slovu a vzíti svůj osud do vlastních rukou.

Historik bude později moci lépe oceniti nežli dnes, jaký mělo význam, že již před notou Wilsonovi Francie 3. února 1916 slíbila Masarykovi pomoc pro československé požadavky; že již v červenci 1916, před odjezdem Štefánikovým do Ruska, dala se získati pro myšlenku samostatné československé armády pod autoritou Masarykovou, že již v srpnu viděla, z ujednání Štefánikova s naším hnutím v Rusku, že za Masarykem stojí vedle mohutné organisace v Americe neméně silné a politicky velmi významné hnutí vojenské v Rusku a že tedy Národní rada československá je skutečně více než skupina radikálních politiků, že jest orgánem, který se vědomě snaží vytvořiti jádro nového státu.

I nepřátelé to tušili, a proto právě po uveřejnění památného programu spojenců v lednu 1917 zahájili zoufalý útok na Masarykovu politiku. V Londýně postavil se proti Masarykovi osobně vlivný politik Noel Buxton, který v „New Statesmanu“ a pak

zejména v „Nation“ (ze dne 20. ledna 1917) prudce vypadl proti požadavku samostatného československého státu a rozbití Rakouska. „Rozdělení Rakouska — říkal — by porušilo rovnováhu velmocí,“ při čemž přirozeně bil na nebezpečí slovanské, ruské; „... znamenalo by další ztrátu snad půl milionu anglických životů... samospráva pro Čechy stačí... spojení Čechů se Slováky jest jen snem malé skupiny teoretiků.“ Útoky tyto byly nebezpečné, bylo vidět, že autor zná věc a ví, o čem mluví. Stála za ním mocná strana. Masaryk odpovídal v tisku, organisoval protiakci. Již 31. ledna zahájil Seton-Watson na Kings College v Londýně cyklus přednášek o Slovácích a Maďarech, kterému Masaryk předsedal. Věděl, že vědecká, historická pravda je nejlepší zbraní proti takovýmto útokům.

Také v Paříži rozpoutal se teprve po notě spojenců americkému presidentovi prudký zápas o Rakousko. Teprve do této doby spadá počátek velkého pokusu habsburského dvora prostřednictvím prince Sixta Bourbonského, teprve tehdy počalo se na venek jeviti, kam směřuje ruská vláda Stürmerova, začali kolísati i dobří naši přátelé mezi Rusy a nejednou se strany, odkud nejméně dalo se něco takového očekávati, slyšeli jsme, že spojenci nemají práva pominouti příležitosti k míru. Převrat v Rusku zatlačil načas naděje vídeňského dvora. Zejména Maďaři se zalekli. „Világ“, list maďarského demokrata Jasziho, dal v čísle ze dne 11. dubna 1917 zřetelně na jevo své obavy v článku „Tři profesoři“, v němž reprodukoval pozdravný telegram, poslaný hned po převratu Masarykem novému zahraničnímu ministru ruskému Miljukovu, a dodal: „Kdo si přečte včerejší prohlášení Miljukovovo“ — šlo o jeho projev k zástupcům tisku o mírovém programu — „může vidět, že jeden profesor druhému oko nevyklove, ba ani třetímu, profesoru Wilsonovi... Každý může se přesvědčiti, že mnohé věty Miljukovova programu jsou, jako by je Masaryk byl diktoval.“ Bystrý maďarský politik tu již viděl, že Masaryk patří mezi nejpřednější představitele vítězně postupující demokracie světové, která znamenala konec maďarské a rakouské nadvlády. Miljukov ovšem zmizel záhy v propadlišti, Němcům podařilo se vydatně a s úspěchem přispěti k tomu, aby nepochopená hesla demokracie, svobody a míru obrátila se proti armádám, které opravdu za statky tyto zápasily. Ale tehdy už od 2. dubna byla ve válce Amerika, ve jménu velikých demokratických principů Wilsonových, a také v Čechách už zvedalo se vichrem mohutné lidové hnutí, které pak 19. května projádřilo svou majestátní vůli památným revolučním projevem českých spisovatelů. To byly neklamné příznaky ohromné moci onoho činitele, k němuž odvolával se Masaryk svým slovem „z vlastních

sil", které v nejtěžší chvíli řekl jménem národa ve tvář ruské autokracii. Byla nezadržitelná moc světové demokracie, které československá revoluce byla přední stráží na baště obklopené nepřáteli.

Toto své přesvědčení formuloval Masaryk také veřejně již v měsíci dubnu ve významném článku „Od theokracie k demokracii" v londýnském týdeníku „The New Europe": „Světová válka — o tom nelze pochybovati — zavede svobodu a demokracii do všech zemí a příklad ruský bude míti veliký vliv, jak jest již patrno z diskuse v Německu. Skutečnost, že válka byla vedena národy samotnými, podkopává postavení absolutistického monarchismu též v jiných zemích než v Rusku... Jde o boj mezi autokracií a demokracií! Nové Rusko není již překážkou pravé demokracie a doufáme, že ruská demokracie, ať již bude její právní vývoj jakýkoli, nepoleká západních demokracií, jež v důsledku zvláštních svých poměrů staly se při vší svobodě poněkud konservativními. Demokratické Rusko bude nadšeně pozdraveno Amerikou. Východní otázka, jež je vlastním původcem této války, postupně zaniká v otázce světové." Z tohoto projevu je viděti už, jak Masaryk myslil na československý stát, který nebude se bát radikálních reforem a nových cest v demokracii; v tu dobu měl ovšem ještě důvěru ve šťastný průběh ruské revoluce, od které v prvé chvíli celý národ čekal, že vezme a podrží iniciativu v řešení slovanských otázek a že bude přirozenou oporou jak naší neodvislosti, tak naší demokracie. Byla to víra, kterou Masaryk tak krásně vyjádřil v první radosti z pádu ruské autokracie ve svém telegramu předsedovi dumy Rodzjankovi, kde pravil: „Češi a Slováci radují se z vaší revoluce, která znamená pořádek a vítězství. Uskuteční se ideál nejznamenitějších Slovanů. Slovanstvo nebude již veliké jen ve smyslu zeměpisném, nýbrž stane se velikým i duševně. Vždy jsme milovali ruský národ a v této válce postavili jsme se na stranu slovanských bratří proti společnému nepříteli. Tisíce a tisíce mrtvých obětí kruté rakouské pomsty jsou nyní též mučeníky ruské svobody. Tím, že dáváte svobodu a rovnost Rusku, celé osmině veškerého lidstva, rozřešili jste i otázky slovanské..."

Víře této, kterou chovala většina slovanských pracovníků a emigrantů na západě, porozumí historik úplně teprve v souvislosti s projevy státníků dohodových, na západě, kteří v té době — Lloyd George i Wilson — počali naznačovati, že slib osvobození Čechoslováků a ostatních porobených národů Rakousko-Uherska neznamená rozbití habsburské monarchie. Tu zraky těchto porobených přirozeně obracely se s nadějí k Rusku. Naděje ty však rychle klesaly. Štefánik, jenž vrátil se z Ruska

v dubnu do Londýna a Paříže, přinesl zprávy nepříznivé. I situaci politickou na západě pokládal pro nás za velmi nepříznivou a vyslovoval se, že věc naše může býti ztracena, nepostavíme-li do podzimu armádu.

Za této situace odjížděl Masaryk dne 5. května z Londýna do Ruska. Neztrácel naděje, že ruský front dá se ještě zachránit od úplného rozkladu; ale hlavním jeho plánem bylo: za každou cenu československé vojsko, co nejvíce vojska! Chystal se navázati na jednání započaté již Štefánikem v Rusku na základě dohody s Francií, která slibovala část našich dobrovolníků vyzbrojit na své frontě jako samostatnou jednotku. Masaryk nemohl tehdy ještě tušiti, jak v Rusku věci se vyvinou a co všechno osud vyžádá si od našich „vlastních sil". My v Paříži v 18 rue Bonaparte tušili jsme velmi určitě jedno: že v posledním aktu světové války a revoluce osud národního našeho zápasu závisí na Masarykovi, na jeho vlastních silách. Pomyšlení, že by na cestě mohl snadno zahynouti německým torpédem neb minou neb upadnouti do zajetí, bylo hrozné. Nalézám ve svých poznámkách, v jakém rozčilení a s jakými úvahami čekali jsme v Paříži zprávu o Masarykově příjezdu do Ruska: 10. května. — „Neklid stran jeho cesty. Dojel? Bylo by neštěstí, kdyby byl chycen neb potopen... My bychom musili tvrdit, že je stále v Londýně... Dávali bychom články do novin jeho jménem atd. Bylo by to hrozné!... Je jako Srb. Starý člověk. Snad by se mu podařilo dostati se z Německa, kde pouštějí starší lidi, aby je nevyjídali. Kdybychom ho ztratili... Mimo to také se Štefánikem je zle..."

Ale při všech těchto strašných perspektivách zůstávala na dně nejen naděje, ale skoro jakási jistota: Vždyť to není možné. Masaryk musí dokonat své dílo. Však on sám věří, že lidé mají zde každý své poslání a že neumírají, pokud ho nesplnili. Nevěří ovšem slepě. Při každé cestě po moři je připraven na ztroskotání, pamatuje na pás, na lahvičku koňaku a poučuje ostatní, že před potopením nutno skočit zavčas do vody. — I při katastrofě Masaryk by se zachránil.

Masaryk dojel a splnil v Rusku své poslání. Vykonav na západě, co bylo potřeba, zjednav si podporu západních demokratických států, bez níž armáda naše v Rusku nikdy nebyla by se stala tím, čím byla — vojensky a politicky — přišel do Ruska dokázat světu, že náš národ za nejtěžších podmínek dovede z vlastních sil uhájit si svůj ideál a svou neodvislost, že dovede z vlastních sil srazit se v organický, živý, ukázněný celek, a je-li přesvědčen, že jde o obranu, o dobytí či uhájení svobody, jest ochoten pohádkového hrdinství.

JAROSLAV PAPOUŠEK

MASARYK V RUSKU

Revoluční hnutí na Rusi nezrodilo se ani přímým, ani nepřímým vlivem Masarykovým. První jeho základy vyrostly r. 1914 bezprostředně z oné vlastenecké nálady, která zachvátila Rusko na počátku války. Činnost ta nevyrůstala z kořenů čistě českých, byla silně prosycena prvky ruskými. Ideologie tohoto hnutí nebyla příliš vzdálena oficiálního hesla „Za víru, cara, vlast“ a jeho organisátory a tvůrci byli většinou lidé, kteří se nejen úplně odcizili psychologii české, nýbrž pohlíželi také na cíle tohoto hnutí s hlediska zájmů ruských a ještě lépe řečeno s hlediska zájmů ruského carismu. Prvá memoranda, jež podána byla těmito představiteli (Tuček-Koníček) ruské vládě, pojednávala o konečném cíli českého hnutí tak, že byla by se změnila „provincie habsburská“ v „gubernii romanovskou“. Hnutí mělo však aspoň jeden účinek pro budoucnost významný, že dalo vzniknouti družině, oddílu to asi 1000 mužů, složeného částečně z dobrovolníků, částečně z Čechů, ruských poddaných a Rusku povinných vojenskou službou. Tento oddíl v letech 1914 a 1915 byl jediným představitelem českého vojenského protirakouského odboje v Rusku.

Také druhý proud revolučního hnutí vyrůstajícího v řadách zajatců, jež válečný osud nebo přesvědčení zaneslo do Ruska, vznikl bez přímé účasti Masarykovy a náležel spíše k oněm spontanním projevům národního a slovanského cítění, o nichž se Masaryk nejednou ve svých řečech a projevech zmiňoval a které byly podle vlastních jeho slov — nejmocnějším důvodem k jeho rozhodnutí pro revoluci.

Hnutí rodící se v řadách zajateckých lišilo se však od hnutí doma podstatně tím, že pasivita, trpný odpor: „táhneme na Rusa, nevíme proč“, byly zaměňovány aktivitou, otevřeným popíráním rakousko-uherské myšlenky a snahou potírati ji jakýmikoliv prostředky, že ztrácelo svůj ráz, stávalo se rozumovým, že mělo již své vůdce, mezi něž na prvním místě byl počítán Masaryk. Tento druhý proud revolučního hnutí v Rusku, k němuž se přimkla značná část našich ruských krajanů, měl zcela jiný podklad ideový než hnutí, o němž jsme se zmínili na prvém místě. Jeho vůdcové Klecanda, Pavlů a Čermák, posuzující ruské poměry s hlediska demokratického a nezatíženého balastem oficiálního slovanofilství, skvěle vyšnořeného, zároveň však falešného, formulovali náš politický program v duchu českém a Masarykově a od samotného počátku snažili se vytvořiti českou akci revoluční, nesloužící výhradně zájmům jednoho státu.

Jest přirozeno, že vedoucí kruhy zmíněných proudů při tak hlubokých rozporech ideových jen s velkým sebezapřením byly

by mohly klidně vedle sebe pracovat a nikterak nepřekvapuje, že se záhy velmi prudce střetly. Nezmiňovali bychom se o sporu při této příležitosti, kdyby nebyl měl jeho výsledek základní význam pro celou naší revoluční akci a kdyby při tomto sporu nebylo šlo o jednotu naší revoluce, vedené Masarykem. Spor měl nátěr boje osobního, jelikož pro poměry ruské nemohl na venek býti založen a veden ideově. Trval plná dvě léta a nejednou starost o úspěch v tomto vnitřním boji přehlušila starost o úspěch proti společnému nepříteli. Vyvrcholil r. 1916, v době, kdy se všeobecné podmínky vnitřního vývoje ruského zhoršily tak, že ruská veřejnost a inteligence přestala věřiti v jejich nápravu bez radikálního řezu, bez revoluce. Přímo souvisel s touto vnitřní krisí ruskou a myslíme, že bez ní nebyl by vůbec možný. Byl podněcován a rozdmychován germanofilskými kruhy vládními, jimž, jak se zdá, velmi záleželo na tom, aby zajatecká veřejnost československá byla „uchráněna" vlivu Masarykova. Připomeneme-li si současně, že tyto kruhy vládní pečovaly o to, aby naši zajatci trvale kolonisovali některou neobydlenou část Sibiře a zanechali svých pokusů odbojových, nebude nám těžko zjistiti ty, kdož chtěli zničiti neb aspoň seslabiti naši akci.

Rok 1916 minul ve znamení vítězství směru germanofilského v politice zahraniční a krajně reakčního směru v politice vnitřní. Není divu, že t o t o Rusko, v jehož čele postavila se carevna Alexandra Feodorovna provázená černým stínem Rasputinem, hledělo všemi prostředky rušiti českou revoluci vedenou Masarykem z dvojího důvodu, jednak proto, že nebylo v zájmu t o h o t o Ruska osvoboditi slovanské národy, za druhé proto, že naše akce proti Habsburkům jevila se zároveň akcí proti monarchismu vůbec. Ne nadarmo Priklonský, úředník ministerstva zahraničních věcí, bývalý ruský konsul v Budapešti, při svém ústním sporu s Drem Štefánikem o osobu Masarykovu, odůvodňuje správnost intrik proti Masarykovi, odvolával se na tento citát z jeho knihy „Rusko a Evropa": Za vlády otce Petra Velikého, Alexěje Michajloviče, bylo popraveno jen penězokazů 7000 a mohlo by se snad poukázat též na Anglii, kde za Alžběty bylo popraveno přes 89.000 lidí. Tolik lidí nebylo dosud popraveno za Mikuláše, ale počet životů, zničených vinou vlády (tu nepřihlížím k obětem válečným) převyšuje již tento počet. Sečteme jen počet obětí počínaje tisíci, jež na Chodyňském poli zahynuli již při korunovaci Mikuláše II., připočteme ty, kdo předčasně zemřeli na Sibiři a v žalářích, vpočteme ty, kdo zahynuli při pogromech... Ví car o všem, co se děje jeho jménem, nebo neví? Podpisuje tisíce rozsudků smrti, aniž by uvážil, co tato strašná

čísla znamenají? Ať ví či neví, ať uvažuje či neuvažuje, v každém případě budou oficiální obhájci a ti, kdo právnicky odůvodňují carism, mít těžkou úlohu, budou-li ještě dále chtíti hájiti práva absolutního monarchismu. A tento car dal svolat mírový kongres haagský."

Bylo pro naši akci velmi nebezpečné, že našla se v Rusku skupina Čechů, kteří byli ruské vládě nástrojem a kterým se zdařilo strhnouti do tohoto ovzduší také Düricha a vedení kijevského Svazu československých spolků na Rusi, a zůstane vždy zásluhou skupiny „Čechoslováka" (Klecanda, Pavlů, Čermák a jiní) a části sboru spolupracovníků Svazu (Chalupa, dr. Patejdl, Šeba, Dr. Kudela atd.), že s nasazením vlastní bezpečnosti vrhli se do boje za očistu a záchranu naší revoluce.

Nemůže býti lepšího objasnění podstaty intrik carské vlády a jejích stoupenců nad to, které dávají úřední dokumenty. „Má býti utvořen komitét s oddělením v Kijevě, který by paralysoval československé hnutí, škodlivé Rusku. Existence tohoto komitétu závisí na hmotné podpoře vládní. Návrh ministerstva zahraničních věcí, podporovaný ministerstvem vojenství, byl schválen ministerskou radou, a bylo poukázáno na tato opatření 8.000 rublů a jako subvence na měsíc listopad a prosinec minulého roku 25.000 rublů. Ustanovuje se hmotná podpora pro komitét ve výši 4.500 rublů měsíčně a pro časopis jej podporující 3.500 rublů měsíčně." (Žurnál ministerské rady ruské ze dne 16. ledna 1917.). Kdo byl míněn oním „hnutím škodlivým Rusku", není ani třeba se šířiti, ostatně stačí, když uvedeme jiný úřední dokument, který při pozorném čtení mezi řádky odhalí nám i pramen i ony neslýchané intriky, s nimiž naše hnutí v carském Rusku zápasilo.

„Francie a Anglie projevují živý zájem o slovanské věci a zvláště československé, z čehož vzniká Rusku nepříznivá nálada rakouských Slovanů, živená hlavně zástupci národních politických organisací, zřízených na západě, jako jihoslovanského komitétu v Londýně a Československé národní rady v Paříži. Se zřetelem na to, že podobná skupina Rusku nepřátelská je také v Rusku, čehož si všimlo ministerstvo zahraničních věcí i vojenské úřady, a kromě toho i se zřetelem na to, že československá činnost požívá finanční podpory cizích států, a konečně se zřetelem na to, že je krajně nutno ochrániti zajatce od vlivu této skupiny, jest nutno zříditi vedení československých věcí a podporovati časopis nakloněný Rusku." (Dobrozdání náčelníka zvláštního politického oddílu ministerstva zahraničních věcí Priklonského, po němž bylo přijato v ministerské radě výše uvedené usnesení.).

Jako zdravý instinkt mas rozpoznal cestu, po níž jest nutno českému národu jíti za světové války, tak správně rozhodl i v tomto okamžiku. Zajatecké tábory neznaly pozadí boje, neznaly uvedených dokumentů, z článků Čechoslováka a z dopisů sboru spolupracovníků vycítily však, že jednota naší akce jest ohrožena. Nesmyslné pomluvy očerňující Masaryka, systematická kampaň líčící ho jako filosofa německého ducha, protislovanského anglofila, vyhýbajícího se Rusku, lživé zprávy, že požívá podpory anglické vlády atd., odrážely se bez jakýchkoli dementi jako hrách od stěny, od sluchu našich zajatců. Znali Masarykův život před válkou, znali jeho neohrožený boj za pravdu, chápali podstatu jeho slovanství, věřili mu a nebezpečí, že měli by býti zbaveni politického jeho vedení, ještě těsněji ho s ním spialo. Masaryk stal se symbolem naší revoluce, stal se stělesněním české revoluční myšlenky.

Spor tento nesprávně nazývaný „Masaryk contra Dürich" odehrál se bez účasti a přímého zasahování Masarykova a dostoupil příkrého vystupňování a zakončení proti jeho přání. V telegramech, jež za r. 1916 zaslal do Ruska, stále opakováno je přání, aby místo sporů celé úsilí bylo obráceno proti Rakousku. Na všechny pomluvy a insinuace ozývá se jedním slovem: smír. „Mám ten dojem, kdyby Rakousko bylo posedlé svatým duchem, jako není, a kdyby si lámalo hlavu co nejvíce, aby nám škodilo, nemohlo pro sebe vymyslit nic lepšího a pro nás nic horšího než ty hádky a to, co se zde dálo. Tudíž s tím pryč!" „Nechme toho teď, když stojíme před nepřítelem, který na nás střílí. My se nebudeme hádat, místo abychom střílelí na něho!" Tak karakterisoval sám Masaryk onen černý rok 1916 a vše, co tento nešťastný rok zplodil.

Přes všechno úsilí Masarykovo docíliti smíru, přes živelný odpor zajatecké veřejnosti a větší části Čechů usedlých na Rusi, přes úsilí dra Štefánika, těšícího se v ruských vysokých kruzích velmi značnému vlivu, ke smíru však nedošlo. Carská vláda připravující separátní mír přece jen vytvořila separatistickou Národní radu Dürichovu. Dříve však, než mohla tato rada, jež byla jedním z posledních výtvorů germanofila Stürmera, se ustaviti a zahájiti svou činnost, březnová ruská revoluce rozptýlila mraky režimu carského i možnost rozbíti naši revoluční jednotu.

S novými osvěženými nadějemi vstoupila zajatecká veřejnost do nové fáze naší revoluce v Rusku, jež právem může býti nazvána Masarykovou. Imposantní sjezd delegátů vojska, zajatců a Čechů na Rusi trvale usedlých, konaný v květnových dnech v Kijevě, prohlásil resoluci jednomyslně přijatou a provázenou bouřlivým potleskem i ovacemi: „Československá Národní rada

s prof. T. G. Masarykem v čele jest nejvyšším orgánem československého národního politického boje a jest proto povinností každého Čecha a Slováka vedení jejímu se podrobiti.“ Vytvořením Odbočky Nár. rady pak těsně a nerozlučně spial vedení na Rusi s ústředím a ostatními revolučními organisacemi v druhých zemích.

Zatím co sjezd zakončoval svá jednání, v nichž tisíckráte vzpomenuto bylo jména vůdce, rychlík z Haparandy přivážel jej do Petrohradu. Dávný sen, dávná touha zajatecké veřejnosti, roztrpčené a rozmrzelé nekončenými spory, se splnil. „Přece jsme se dočkali,“ psal na úvodním místě proloženě Čechoslovák. „Splnily se nejvroucnější touhy našich duší, utichly nejskrytější stesky našich srdcí. Profesor Masaryk, tak milovaný všemi a tak dlouho očekávaný, je mezi námi. Tatíček náš, hlava dobrá, sokol náš! Zpráva o jeho příjezdu běží celým Ruskem, letí na posice k našim statným borcům vojákům, zalétá do nejvzdálenějších zajateckých táborů: a všude budí jistě nekonečnou, nevýslovnou radost a nové naděje.“

A jiný pisatel v Čechoslováku praví: „Přijel k nám náš T. G. Masaryk. Jeho jméno je v srdcích nás všech. Jeho jméno, jeho osobnost, jeho myšlenky a jeho práce jsou nám programem a jsou naším cílem. Nikdy mu nikdo nevypoví, co naděje a co posílení z něho v nás se dávalo ...“

Bylo by únavné, avšak zajímavé prolistovati zápisky, listy, pozdravné přípisy a rukou psané časopisy z tohoto okamžiku. Slova plná obdivu, nejněžnější jména, nejodvážnější sny a naděje, nejodhodlanější vůli k boji a nepopsatelné nadšení našli bychom na všech jejich stránkách. Nebylo události v naší veřejnosti vojenské a zajatecké, jež by byla vzbudila takový ohlas, nadšení a víru v úspěch naší akce, jako právě zpráva o příjezdu na Rus toho, jenž rozptýlí mnoho obav a úzkostí vědomím, že pevná, zkušená a osvědčená ruka bude říditi kormidlo naší lodi rozbouřeným ruským mořem.

V čem spočíval tento mimořádný úspěch Masarykův? Jedině v tom, že pracoval. Jeho úspěchy a práce na západě byly známy, jeho pověst politika a poslance, bojujícího do posledního dechu za pravdu, objevila se v novém a krásnějším světle, jeho pověst vynikajícího učence uplatňujícího své rozsáhlé vědění ve službách národa zvětšila obdiv a aureolu, s níž utekl již z Čech, jeho pověst jako světového muže byla prakticky dokázána a jeho úspěšné úsilí povznésti naši revoluci na světovou úroveň nejen oslňovalo, nýbrž i strhovalo.

Stejný, ne-li větší význam měl příjezd Masarykův pro to, aby se ruská veřejnost seznámila s naší akcí. Ruská veřejnost jen

z povzdálí a nepozorně sledovala náš boj, neměla pro něj smyslu, jelikož byla příliš zaměstnána svými věcmi. Pouze mimořádné události pronikly k jejímu sluchu a ty nebyly takové povahy, aby úcta k našemu hnutí byla jimi posílena. Zbytečně časté dokazování oddanosti romanovskému domu, nevkusné, hromadné přestupování k pravoslaví, široko a hlasitě rozhlašované ruským reakčním tiskem, a konečně akce okolí Düringhova nemohly přirozeně ani vzbuditi důvěru v upřímnost našeho hnutí ani přiblížiti je ruské veřejnosti a učiniti pochopitelným.

Příjezd Masarykův do Ruska znamenal radikální obrat. Masaryk nebyl tu po prvé a nepřijel také neznám. Jeho „Otázka sociální" byla knihou, jež nejednomu liberálovi a socialistovi byla katechismem, odkud seznal problémy sociální. Jeho poměr k carismu byl mu dobrým doporučením pro vjezd do osvobozeného Ruska. Jeho kniha Rusko a Evropa, ruskou censurou zakázaná, přes to však ruským tiskem živě diskutovaná, získala mu pověst vynikajícího znalce ruských poměrů. Jeho činnost parlamentní a světově založené jeho kritiky zahraniční politiky rakouské a jejich machinací, dodaly mu aureolu muže nevšedně všestranného. Jest přirozeno, že tento dobrý zvuk jeho jména, doplněný rozsáhlými styky s vynikajícími zástupci ruské inteligence, umožnil mu representovati českou revoluci takovým způsobem, na jaký nikdo druhý by byl nestačil. „Třeba mluvit o velkém významu zásady o sebeurčení národů, o jeho nejužší spojitosti s nejzákladnějšími úkoly nynější války? Třeba mluvit o tom, když zde blízko sedí můj slavný přítel, učitel veškeré mládeže západoslovanské a jihoslovanské Masaryk? Pouhé jeho jméno připomíná nám náš úkol osvoboditi Čechy a Slováky." Tak podle referátu petrohradské Reči za bouřlivého volání „Ať žije československý stát" oslovil Miljukov Masaryka při slavnostní schůzi Svazu vysokoškolských profesorů, když prof. Karějev sdělil, že Masaryk jest přítomen.

Za takových okolností není pochyby, že nebylo nad Masaryka vhodnější osobnosti, jež byla by representovala naši revoluci v Rusku. A jestliže se podařilo několik měsíců po ruské revoluci březnové získati a upoutati pozornost aspoň hlavních činitelů osvobozeného Ruska k našemu hnutí a umožniti tím nebývalý dotud rozvoj jeho, bylo to opět zásluhou především Masarykovou.

I jinak význam přítomnosti Masarykovy v Rusku byl rozhodující. Jestliže kdo v Čechách před válkou zabýval se vážně ruskou otázkou, jestliže kdo znal a studoval její podstatu, byl to Masaryk. Jeho slovanství a rusofilství neznalo frází a dávalo přednost přísné bratrské kritice před poníženým kořením se velikému

carskému kolosu stojícímu na hliněných nohách. Rusko odedávna zajímalo Masaryka a někdejší nařčení, vyslovené orgánem Riegrovým, že chce rusifikovati český národ, bylo jistě nejvýmluvnějším vyvrácením oněch pomluv, jež chtěly kdysi r. 1916 vylíčiti jej jako rusofoba. Zajímal se o Rusko vědecky a nejedna otázka ruská, počínajíc studiemi o Kirějevském, byla jím vědecky osvětlena. Byl nepřítelem carismu, nebyl však nekritickým posuzovatelem těch, kteří jej vystřídali. Byl jediným, kdo bezpečně mohl vésti loď naší revoluce rozbouřeným mořem ruským. Znalost jeho poměrů ruských byla a jest opravdu nevšední. Materiál, jaký o Rusku je sebrán a shrnut v knize „Rusko a Evropa", jest nejlepším toho dokumentem. Na druhé straně politika nejevila se mu jako plod náhodného seskupení dějů a nehleděl na ni jako na výsledek povrchního myšlení. Politika byla mu vědou, vědecké třídění a kombinování faktů současnosti a minulosti vedlo ho ve většině případů k závěrům na pohled nenápadným, při zpětném posuzování však ukazujícím na hloubku, logiku, přesnost jeho předvídavosti. Díky tomuto způsobu politické práce a myšlení naše revoluce v Rusku uchráněna byla mnohých hrozících jí nebezpečí. On to byl, jenž v době, kdy ani nejčernějšímu pesimistovi se nezdálo, že Rusko v krátké době opustí řady bojujících, upozorňoval ihned po svém příjezdu do Ruska v interviewu s korespondentem „Timesu" spojence na hrozící nebezpečí nedaleké jich osamocenosti v boji a doporučoval vykonati přípravy pro samostatnou dohodovou vojenskou akci na západě. On to byl, jenž několik dní po svém příjezdu ve své řeči na veřejné schůzi v Alexandrinském divadle a v novinářském článku varoval ruskou veřejnost a přední hlavy ruské inteligence před šířící se v její řadách tolstojovskou teorií o neodporování zlu a volal v předtuše příštích věcí po duchovním přeorientování slovem varovným, zakončujícím řeč: „Na stráž!" A byl to opět on, jenž vytušil a předvídal to nebezpečí, které se skrývalo v touze několika jednotlivců volajících po tom, aby naše vojsko stalo se jednotkou, jež by pomohlo některé z ruských stran v rozpoutávajícím se vnitropolitickém boji. „Druhým úkolem je: starat se o nás, o sebe. Chci tím říci docela jasně a určitě: nemíchati se do ruských poměrů. Ne že bychom nesympatisovali, ne že bychom neměli radost z revoluce a demokracie, ovšem z revoluce pořádku a práce. Ale my nejsme k tomu povoláni míchat se do ruských poměrů. Zejména bychom nemohli připustit, aby se našeho vojska snad užívalo k tomu, dělat nějaký pořádek. To ať si Rusové vyřídí sami. To není národní egoismus, to je rozumná taktika daná poměry. My jsme hosty, třeba že u bratra, my prostě respektujeme bratrovu domácnost a nesmíme se mu do ní míchati." A ko-

nečně byl to opět on, který svou předvídavostí zachránil naši armádu tím, že se vzepřel počátkem r. 1918 nátlaku spojenců žádajících, aby naše armáda vytvořila společnou frontu v Rumunsku přinuceném brzy na to uzavříti separátní mír.

Poměr Masarykův k Rusku nebyl ani čistě citový, ani střízlivě a sobecky rozumový. Byl poměrem slovansky uvědomělého politika k bratrskému národu. Neměl rád ruský carismus, nenáviděl ho. Nebyl proto také v carském Rusku oblíben a ruské reakční kruhy nemohly mu zapomenouti jeho obžalobu carského systému ani tehdy, když Masaryk loyálně jako vůdce národa utlumil svůj odpor k němu a vědom jsa si toho, že „ruský carism je méně strašný než hohenzollernský, že ruský carism byl jen hrubá pěst, kdežto německý carism jest pěst i vědění, i násilí i přesvědčení pracující propagandou“ (interview ve „Več. Vremeni“ 11. května), byl hotov stejně jako značná část ruské inteligence, i socialistické, smířiti se s ním, zhostí-li se dobře úkolu osvoboditi Evropu od germánského hohenzollernského nebezpečí.

„Nenáviděl jsem carismus neméně než Mickiewicz,“ pravil kdysi v rozmluvě s polským žurnalistou, přes to však byl hotov učiniti vše, aby umožnil, ulehčil a podepřel naši akci v Rusku.

Pravé kruhy české nejednou hleděly ještě za dob carismu podlomiti autoritu, jíž se těšil Masaryk v kruzích zajateckých, narážkami a dokonce přímými obviněními, že ze stranických ohledů vyhýbá se a nevěnuje při své protirakouské činnosti pozornost největší slovanské říši, která prý bude z nejvíce rozhodujících činitelů v otázce našeho osamostatnění, a že nevytvořil středisko činnosti revoluční v Rusku. Neprávem a nadarmo. „Proč jsem nešel do Ruska hned s počátku? K tomu je výklad tento: Technicky, čistě technicky nelze zde pracovat, zejména ne za starého režimu, protože komunikace s Ruskem i telegrafická je takřka ilusorní. Telegram jde odtud týden i více. Teď si představte, jak by z Petrohradu bylo možno říditi naši práci v Londýně, Paříži, Ženevě a Římě. To je nemyslitelné z čistě dopravních příčin. Divil jsem se, že to i zde někteří z Vás nechápali. To je dáno zeměpisem, isolací Ruska. K tomu přistupuje, že politické centrum nebylo v Petrohradě. Bylo v Paříži a v Londýně, tam se rozhodovalo vše. A teď si představte, že já jediný bych seděl zde v Petrohradě, a tam by se rozhodovalo; to není myslitelné. Ti, co v tom viděli nedostatek slovanství, byli většinou krátkozrací politikové. Slovanství nezáleží v tom, zda jsem zde nebo tam, nýbrž o to jde, co se zde nebo tam pro nás a Slovanstvo dělá.

Povím hned ještě, že jsem od samého počátku války všude byl ve spojení s ruskou diplomacií. To není ruská vláda, když jsem mluvil s Izvolským a Benkendorfem, nyní již nebožtíkem,

a v Berně s ruskými vyslanci a úředníky? První memorandum o české otázce, které bylo sepsáno, zvláštním poslem posláno do Petrohradu Sazonovu. Nemohl jsem všecky tyto věci dávat na velký buben; proto je tím neloyálnější od staré vlády ruské i od našich krátkozrakých lidí, že tato fakta byla umlčována" (Čechoslovák 29. května).

Nebylo to tedy ani rusofilství, ani západnictví, ani nedostatek slovanství, co zdržovalo Masaryka od cesty do Ruska. Sám Masaryk v téže řeči jasně a určitě pravil: „Žádné západnictví, žádné východnictví, nýbrž zdravý rozum a práce." Ale i z jiného důvodu bylo lépe, že Masaryk do carského Ruska nejel. Což kdyby jej byl stihl osud lorda Kitchenera?!

Poměr Masarykův k Rusku byl vždy poměrem k ruskému národu a lidu. Znal jej, znal jeho chyby a přednosti. Miloval jej za carského režimu, miloval jej neméně i potom:

„Češi a Slováci vždy boli rusofilovia, od čias nášho obrodenia, počnúc od Dobrovského až do našich čias. Ja dopúšťam, že nie príliš kriticki rusofilovia. My sme Rusko nepoznali. Aspoň nie všetci. Ale my sme v Rusko dúfali a verili. V posledných časoch u nás vznikol kritickejší smer, ja som patril k nemu. My sme sa starali poznať Rusko, akým ono je bez všetkých illuzií a fantazií. Ale preto sme my Rusko nemilovali menej. Tak slepá nesmie byť žiadna láska, aby človek nesmel myslieť. A jestli kritizujeme Rusko, vtedy nie z nenávisti, ako Nemci, nás to bolí, keď musíme kritizovať Rusko, ako nás bolí, keď musíme kritizovať seba. Bez poznania samého seba není možná politika zdravá. My sme a zostaneme rusofilovia. Vy vojaci poznávate to Rusko prakticky, poznáte mnoho, čo sa vám nepáči, ale poznáte aj mnoho krásneho. Nesmieme zabúdať, že Rusko nám dáva možnosť stavať vojsko. A za to mu musíme byť vďační. Vy vojaci budete bojovať a prelievať krev za Čechy a Slovensko a za Rusko rovnako. A keď Rusko sa nachodí teraz v ťažkom položení, nesmieme od neho odbehnúť. Pre mňa a pre každého je to důvod přilnúť k němu ešte viac. My budeme Rusku veriť!"

Stejně kritickým byl i poměr Masarykův k ruské revoluci. Věděl, že je plodem ruského lidu, jemuž ruský carism přivykl vše odnímat a nic nedávat, viděl však také onu velkou hlubokou ideu ruské revoluce, jež zahalena v dým požárů velkostatků a v stíny rostoucí zkázy žila ať vědomě či podvědomě v myslích a srdcích lidu, nesoucího její prapor. „Do světového zápasu vnesla ruská revoluce velmi důležitou zásadu — sebeurčení národů. V tom je nejhlubší světový význam ruské revoluce: jestliže francouzská revoluce vyslovila s takovou silou zásadu svo-

body osobností, ruská revoluce učinila krok dále, vyhlásivši zásadu svobody národů.“ A v jiném projevu píše:

„My musíme ve svém vystupování reservovaně a taktně vyslovovati se o ruských poměrech. Ale já bych přece kladl důraz na to, co jsem také řekl našim vojákům: Být naprosto loyálními k Rusku. Rusko za to nemůže, že my byli slovanští fanatikové. My přišli s ilusemi o Rusku, my byli rusofilové po vychování. Kolik však je lidí, kteří Rusko studovali a je znali? Já myslím, že jsem jeden z těch, kteří je studovali a znali. Ale já jsem svůj rusofilismus neztratil nikdy, nejsem překvapen. My zůstaneme k Rusku loyálními. Proto bojujeme za Rusko tak, jako za sebe, a když si dáme práci, tož úsudky o Rusku nebudou jen negativní. Rusko je dnes všelidský problém, tak se na ně musí dívat inteligentní člověk, na něm jest možno mnoho vidět a mnoho studovat, co i pro nás bude míti cenu.“ (Řeč ve schůzi petrohradského odboru Národní rady dne 30. srpna r. 1917.)

To byly všeobecné poměry, za nichž Masaryk do Ruska přijel a za nichž začal pracovati. Již z předcházejícího jest jasno, že čekala ho práce velmi značná. Kromě vytvořené organisační sítě zajatecké, kterou většinou zajatci si vytvořili sami a ze své iniciativy, vykonáno bylo málo nebo téměř nic. Vojsko netvořilo víc než dva neúplné pluky. Přijímání nových dobrovolníků, zastavené v létě r. 1916 Stürmerem, nebylo ještě znovu povoleno. Široké veřejnosti ruské bylo naše hnutí neznámou zemí. Nebylo autority, jež vyřkla by vůdčí ideje revoluce tak, aby vytvořeno bylo mezi rozptýlenými příslušníky našeho národa pojítko vížící je v jeden celek.

Masaryk přijel a začal pracovati. Pracoval tiše, nehlučně, trpělivě, neúmorně. Neznal oddechu a jedinou posilou bylo mu „vědomí, že doma postupují stejně, jako my postupujeme zde.“ (Čechoslovák 29. května.) První a hlavní jeho snahou, v níž tkví také podstata a význam jeho činnosti zahraniční vůbec, bylo pozdvihnouti a udržeti naši věc na mezinárodním foru na světové úrovni. Nebylo okamžiku, nebylo příležitosti, jíž by k tomuto účelu nevyužil. Ať již ve svých veřejných projevech, či v rozmluvách s novináři, nebo za oficiálních návštěv u zástupců států a národů, nebo při stycích s vynikajícími představiteli ruské inteligence, všude chvělo se základní heslo a myšlenka našeho revolučního boje: sebeurčení národů, samostatnost československého státu. Propagační cena těchto projevů byla nesmírná. Ruský tisk chovající se k nám do té doby upjatě, začal si všímati našich věcí. Články a rozmluvy s Masarykem staly se pravidelným zjevem. Ledy neporozumění tály.

Avšak tato diplomatická a propagační činnost nebyla omezena na výhradnou propagaci české myšlenky. Naopak. Téměř všechny projevy dotýkají se jí pouze v souvislosti se světovým evropským problemem.

„Němci chtěli namluvit, že jde jen o boj Slovanstva s Němectvem, ale ve skutečnosti jde o věc mnohem většího významu, jde o boj mezi snahami zbudovat německou světovou nadvládu nebo světovou organisaci národů na základě rovnoprávnosti a svobody.“ (Řeč Masaryka 15. srpna v divadle na Nikitské ulici v Moskvě.)

„Nynější válka má pro malé národy veliký, ba rozhodující význam. Národní individualita malých národů musí býti uznána vedle individuality národů velikých... Přes kvantitativní rozdíly kulturní individualita uvědomělých národů je rovnoprávná. Malí národové jsou analogií k tak nazývanému „malému člověku“; je zásluhou socialismu, že vybojoval pro tohoto malého člověka — a právě pro něho — politickou a již sociální rovnoprávnost.“ (Problém malých národů.)

Druhou věcí byl důkaz o nemohoucnosti a barbarství Rakouska.

„Rakúsko-Uhorsko vlastne už niet. A čo bolo Rakúsko-Uhorsko pred tým? Nenárodný umelý štát, kde menšina panovala nad väčšinou. Teda štát vyslovene nekonštitucionálný a nedemokratický. Rakúsko-Uhorsko to znamená dynastiu a dvor, šlachtu, generálov, hierarchiu a vysokú bürokraciu. Národy nemaly vplyvu a teraz ony už nechcú nič mať s Rakúsko-Uhorskom. A hlavne náš národ. Rakúsko-Uhorsko je len z milosti Nemecka a tým viac sme my proti takému Rakúsko-Uhorsku. 60.000 našich ľudí museli povraždiť v žalároch a na šibeniciach, aby sa Rakúsko-Uhorsko mohlo udržať. To je sila Hunnov a Džingischana a nie sila moderného štátu.“

Třetí věcí, k níž ve svých projevech se vracel, byl důkaz, jak vzájemně souvisí osvobození Jihoslovanů, Poláků a Čechoslováků.

„Je jasné nielen zemepisnou polohou, ale aj historicky vyniká postavenie československého národa, tak ako Poliakov a Juhoslovanov. O tieto tri národy ide teraz v prvom rade. Polská, juhoslovanská a naša, to sú hlavné otázky, ktoré musia byť riešené v tejto válke. Inými slovami otázka rakúsko-uhorská, lebo my, Poliaci, Juhoslovania, tvoríme skoro väčšinu Rakúsko-Uhorska. O existenciu Rakúsko-Uhorska ide, tak sa dá formulovať význam tejto vojny.“

Jak z těchto ukázek jest viděti, založil Masaryk náš problém osvobození co nejšíře. Dokázati, že v hesle sebeurčení a pro-

blému malých národů spočívá smysl války, bylo jeho ceterum autem censeo stále a stále vykládaným a neméně často hlásaným než jeho: Austriam esse delendam. Neomezil se však na pouhou teorii a vždy a všude snažil se uplatniti své myšlenky v praxi. Dal podnět k založení politické revue, jež měla býti rusky psanou analogií časopisu New Europe a v níž problém nové organisace lidstva a Evropy měl býti zpracován ze slovanského hlediska. Dal podnět a aktivně spolupracoval při založení komitétu zástupců Německem a Rakousko-Uherskem utlačovaných národů. Byl tvůrcem projektu vybudovati na Rusi $^1/_4$milionovou z dobrovolníků utlačovaných národů složenou armádu, jejíž úkolem měla býti vojenská podpora Ruska v takovém měřítku, aby nebylo nuceno uzavříti separátní mír a jež měla býti nejmocnějším nositelem ideje rozbití Rakousko-Uherska. Tyto plány a podněty Masarykovy po většině nedošly pro nenormální poměry panovavší v Rusku svého splnění. Přes to však jeho myšlenka o společném postupu malých národů a o organisaci Střední a Jihovýchodní Evropy, jež byly mu při nich vodítkem zůstaly dodnes natolik cennými, že jejich uskutečnění mohlo by dáti Evropě záruku opravdového míru a klidného vývoje. Tyto jeho myšlenky, toto jeho úsilí a toto pojetí československé otázky v širokém, evropském, světovém měřítku získalo mu takové sympatie a úctu národů malých a porobených, že ne nadarmo rumunské noviny při jeho návštěvě u bukureštského dvora poctily ho názvem osvoboditele ujařmených národů. Jihoslované, Poláci, sedmihradští Rumuni, Ukrajinci a dokonce i Estonci, Litevci, Italové atd. přicházeli k němu jako k rádci a nejednou i jako k soudci. Zprostředkoval ve sporech, jež vypukly mezi jihoslovanskými organisacemi, a delegace Italů též ho neopominula ihned po svém příjezdě do Petrohradu vyhledati, aby pojednala v jeho přítomnosti se zástupci Jihoslovanů o sporných bodech italské a jihoslovanské politiky. Grabski, Lutoslawski, Goga Stanojevič, Bělič jsou jména, s nimiž nejednou se setká budoucí historik v malém Masarykově zápisníčku návštěv.

Šíře a hloubka pojetí smyslu války a znalost evropských problémů byla ceněna však nejen v kruzích, u nichž pochopení pro ně bylo samozřejmé, nýbrž i u zástupců velmocí. Při častých návštěvách a stycích s nimi měl nejednu příležitost plně rozvinouti a zdůvodniti své názory a mnohý správný krok spojenců, oceňujících autoritu Masarykovu neméně vysoko než zástupci malých a ujařmených národů, byl jeho dílem.

V tomto úsilí Masaryka zasaditi otázku osvobození našeho národa do celkového rámce evropských a světových problémů spočívá hlavní význam zahraniční činnosti jeho. Vlastní organisaci

revolučního boje ponechával místní vůdčí jednotce, místní odbočce československé Národní rady. Bylo by však chybné domnívati se, že byl pouhým trpným pozorovatelem její práce. Naopak. Nebylo otázky a akce, do níž nebyl by zasáhl svou radou a direktivou. Byl však více než vůdcem revoluce, byl jejím učitelem.

Tak zapsal do pamětní knihy 1. čsl. střel. pluku M. J. Husi: „Válka je něco hrozného, nelidského, zejména tato válka. Ale není válka zlem největším — žít nečestně, být otrokem, zotročovat a mn. j. je horší. Válka je zlo, ale obrana je mravně přípustná a nutná, třebaže je nesnadné, vymezit přesně, kde začíná obrana a kde násilí. Máme v naší minulosti veliký příklad národní obrany — války husitské (Palacký!). V nich Žižka stal se vzorem českého vojína a zároveň dal výraz jedné stránce naší národní duše; po Žižkovi a proti němu v Bratřích máme vzor lidskosti a zároveň výraz druhé stránky naší národní bytosti. Jak sloučit v sobě Žižku a Chelčického? Jak sloučit ty dva prvky organicky? O tom zase přemýšlím, když se teď dívám na naše prvé československé vojsko. Čech svou zeměpisnou polohou a svým sousedem je nucen být udatným, je nucen být udatným uvědoměle — promyšlená udatnost, toť Žižka a Chelčický v každém z nás. Válka Čechovi a Slovákovi není účelem, jen prostředkem, zabezpečujícím naši národní samostatnost. Chceme, musíme být samostatnými. Proto bojujeme na straně spojenců, neboť oni proti německému pangermanismu prohlásili za cíl války samostatnost všech národů i menších a malých. Bojujeme za samostatnost českého a slovenského národa, bojujeme za svobodu Evropy a lidstva. Člověčenstvo není nic nadnárodního, nýbrž je demokratickou organisací národů — národů uvědomělých, kulturních. Jsme proto šťastni, že můžeme obětovat pro lidstvo a náš národ všechno, i naše životy a více — životy našich drahých doma . . . Štěstí v té veliké odpovědnosti.“ (Dne 20. srpna 1917.)

Nejdůležitějším bodem programu kromě práce diplomatické jevilo se Masarykovi vytvoření vojska. „A což, co jest naším úkolem teď? Vojsko. Co nejvíce československého vojska, co největší československou armádu.“ Vojenská otázka, otázka vytvoření velkého armádního celku byla nejdůležitějším, ale také nejbolavějším místem naší akce na Rusi. Uvedli jsme již, že od samého počátku války existovala v Rusku družina, oddíl asi 1000 mužů vytvořený z Čechů, ruských poddaných nebo před válkou na Rusi usedlých. Význam družiny byl hlavně morální, byla mementem pro ony desetitisíce našich lidí, které zanesla do Ruska válka, byla příkladem nejlepší argumentace naší touhy

po osvobození. Širšího významu svou malou početností těžko mohla dosíci, byť dala nám vojevůdce rázu Čečkova a Syrového. V milionové armádě jevila se kapkou v moři a její početní rozměry ustupovaly rozsahem dobrovolnickým oddílům jiných národností Lotyšů, Poláků atd. Ani její skvělá práce vyzvědačská, nejednou oceněná ruskými vojevůdci, nemohla zapůsobiti tak pronikavě na vývoj válečných událostí, aby upozornila tím na politické požadavky, jež byly jejím cílem. Bylo nutno organisovati nejen armádu větší, nýbrž i takovou, že by již svým složením dobrovolníků, rakousko-uherských příslušníků byla jasným dokladem našeho osvobozenského úsilí. Takovou armádu bylo možno vytvořiti pouze ze zajatců a k tomu vedení československých věcí na Rusi mělo v první řadě cíliti. Bohužel však poměr ruské carské vlády a jejích úřadů k tomuto našemu úsilí byl takového rázu, že přímo znemožňoval jakýkoliv rozvoj této akce. Nebyl ojedinělý případ z Tomska, kde vojenský ruský velitel dal r. 1915 rozehnati 200 našich zajatců po všech koutech Sibiře za to, že hlásili se dobrovolně do řad ruské armády. Mnoho podobných měl také případ omský, kde velitelství vojenského okruhu, representované generálním gubernátorem Schmidtem a generály von Moritzem, von Taube a pod., kteří svými jmény výmluvně naznačují původ, ve věznici drželo přijaté již do řad armády dobrovolce Čechy a Srby. Ale nejen u úřadů podřízených, nýbrž i u vůdčích viděli jsme totéž neporozumění, ne-li zlou vůli. Přes opačné prohlášení carovo Stürmer dal zastaviti roku 1916 nábor s odůvodněním, že jím ohroženy budou polní práce. A začátkem r. 1917 vytvořeno bylo ruskou vládou dokonce junctim mezi povolením k náboru a roztržením naší akce na východní a západní.

Na druhé straně vnitřní naše spory také nezvyšovaly v řadách zajateckých důvěru v seriosnost vojenské akce budované organisacemi vzájemně se svářícími. Nelze říci, že význam armády nebyl chápán. Od samého počátku vedena byla novinami a organisacemi pro její vybudování nejživější agitace. První kijevský sjezd r. 1916 prohlásil vytvoření její prvním požadavkem. A druhý kijevský sjezd r. 1917 se rozcházel s myšlenkou a heslem „Vše pro armádu". Chyběly však podmínky pro její vytvoření a chyběla autorita, která by ideu armády v sobě stělesnila. Podmínky pro organisování armády dala ruská revoluce, autoritu přinesl příjezd Masarykův.

Vytvoření velké vojenské akce bylo Masarykovi nejdůležitějším prostředkem dosáhnouti naší samostatnosti, jelikož nepočítal nikdy s milostí kohokoliv a vždy byl toho názoru, že musíme se osvoboditi v první řadě vlastním úsilím.

„Já totiž naše vojsko pokládám za nejradikálnější náš politický projev proti Rakousku a za tu naši revoluci, kterou my nemohli jsme dělat na počátku války. Musíme si povědět, že my všickni zde máme ohromnou zodpovědnost za ty životy, které budou obětovány. Tato veliká mravní zodpovědnost nám ukládá velmi seriosní postup, aby všechno to, co podnikáme, mělo za následek zvýšení vojenské a válečné výkonnosti a pak bezpečnost vojáků. — Aby toho bylo dosaženo, musíme míti větší jednotku, korpus jakožto celek. — Jest na nás, aby náš voják byl řádně vyzbrojen. — My musíme se snažiti, aby náš vojenský sbor byl moderně vyzbrojen.“ (Řeč na schůzi odb. Národní rady dne 30. srpna 1917 v Petrohradě.)

A této otázce kromě své diplomatické činnosti věnoval hlavní pozornost. V současných ruských poměrech, umožňujících agitaci v řadách vojska a dopravu dobrovolníků v nejširším měřítku, nebylo nejobtížnějším úkolem nashromážditi úctyhodný počet vojáků, nýbrž zaopatřiti je vším potřebným a učiniti sbor soběstačným.

„Od samého počátku vyžadoval jsem vojenské vzdělání důstojníků a mužstva. Tak vznikl i návrh na odborný vojenský časopis, který bych si přál být co nejvojenštější. Mám jednu starost, která mně nedá — nepřeháním — spáti mnohou noc! Každý život je mně drahý, my všichni musíme hledět zachovat život našich hochů. Mám obavy, že naše vojsko není dnes na tom stupni vojenského vzdělání, kterého bude vyžadovat boj s Prušáky. Musíme býti co nejlépe vojensky vycvičeni.“ (Řeč prof. Masaryka v Kijevě 30. ledna 1918.)

O to pak Masaryk v první řadě usiloval a toho také dosáhl. Je těžko však dnes si představiti ony obtíže, s nimiž zápasil. „Nyní slovo o obtížích v daných ruských poměrech,“ uvedl 30. srpna 1917. „Prosím Vás, my byli u Brusilova. Slíbeno všechno. Přijedeme do Kijeva, Brusilov ten tam. Musí se začíti znova. Když máme vše vyřízeno s Kornilovem, Denikinem, Markovem, jsou zavřeni. Znovu budu museti jeti do stavky.“

Masarykův poměr k vojsku nemůže plně vyjádřiti ani slovo vůdce, ani slovo učitel. Vojsko jevilo se mu stělesněním boje za osvobození, výrazem tradičních husitských a českobratrských idejí. Miloval je. Vojáci byli mu „hochy“, „bratry“. Pohled na vojsko posiloval ho ve víře ve vítězství, ono jemu bylo zárukou, že svrženo bude jho, jež 300 let dusilo hospodářský a kulturní rozkvět našeho národa. — On antimilitarista cítěním a přesvědčením při přehlídce druhé divise vojska v Borispoli neváhal přiznati, že v „militarismu“ rázu našeho vojska přec „jen je něco“, „myšlenka, idea spojující tisíce lidí pevným pojítkem“.

A nejen to. Láska k tomuto vojsku dala mu do úst po prvé v životě slovo msta. Vybízel dokonce k ní, když před jeho očima přelétl obraz oněch slz, krve, útisku, ponížení a utrpení, jež po 300 let a za války byly údělem jeho národa. „V Rakousku za této války bylo popraveno 30—60.000 lidí. To je úžasné, to jsou oběti strašné, toto přiznání je veliká brutálnost, na kterou my nesmíme zapomenouti. To vše volá o pomstu. A neváhal užiti i hesla „Oko za oko, zub za zub", když připomněl si, že život některého z jeho „hochů" mohl by býti utracen výkonnými orgány „říše Hunů a Džingischana"; „když náš hoch přijde do zajetí, tož byly strachy a někteří je dosud sdílejí (a mnozí snad aby agitovali proti naší akci), že bude pověšen atd. Já se toho nebojím. Možná, že se to stane jednotlivci od jednotlivých sveřepých Maďarů a Němců, ale proti takovým surovcům není nikdo chráněn, ani pokud jsou naši vojáci v rakouské armádě. Já nemyslím, že by se to dělalo, protože budeme míti možnost a moc mstíti se na těch, kteří padnou do našeho zajetí, a já doufám, že takových Němců a Maďarů bude mnoho a bude pak možno retagliací, to jest podle práva oko za oko, zub za zub se odplatiti." (Řeč Masarykova 2. října 1917.)

Masaryk nebyl však jen vůdcem vojska, byl i dokonalým „vojákem". Nenosil sic uniformy, neměl řádů, neměl vojenských titulů. Byl vojákem svou odvahou, neohrožeností. Za nejprudší střelby na ulicích petrohradských šel intervenovat na francouzskou vojenskou misi pro dopravu našeho vojska do Francie. A v Kijevě za bojů Ukrajinců s bolševiky proběhl při návratu ze schůze odbočky ohněm dvou front. „Býti dobrým vojákem a dostati se na front je naše touha", nebylo jen heslem volaným k vojsku, nýbrž vyjádřením nejvnitřnější touhy Masarykovy obětovati život za cenu osvobození národa. „Věřte, bratři, umříti není tak strašné! Zde smrt na bojišti je smrt čestná, je to smrt lepší než to strádání hladem a žalářování Habsburky." (Řeč Masarykova k vojsku 15. srpna 1917.)

Akce diplomatická a vojenská tvořily základní pracovní program Masarykův v Rusku. Zdálo by se, že rozsah jejich musel vyčerpati jednotlivce úplně. Masaryk však přes to, že zhostil se těchto úkolů skvěle, nalezl čas i na práci vědeckou. V jeho pracovně na Morské ulici v Petrohradě rodila se jeho kniha „Nová Evropa" a kupily se knihy a výpisky pro doplňky a poslední díl knihy „Rusko a Evropa". Přesně rozdělený a využitý čas umožnil mu vedle styků politických i pěstování styků se zástupci literárního a vědeckého světa a v jeho zápisníčku návštěv v zajímavé směsi setkáme se vedle jmen Buchanana, Thomase, Niessela, Miljukova, Plechanova atd. se jmény kn.

Trubeckého, Gorkého, Struve, Amfitěatrova, Šachmatova, Jastrebova, Karějeva atd.

Masarykův význam a vliv v našem hnutí na Rusi nebyl vyčerpán jeho prací jako diplomata. Neméně než vlastnosti předurčující ho k úloze vůdce působil jeho život osobní. Těžko bylo možno nalézti v letech válečných zástupce národa, jenž by přibližně vynikal stejnou autoritou a vystupoval skromněji než Masaryk. Jeho činnost neznala banketů a oslňujícího světla salonů. „Jednou za čas si to můžem dovolit," řekl mi s úsměvem, když vstoupili jsme do izvoščíka za krásného červencového dne po přečtení zprávy o vítězství brigády u Zborova. „Nevím, co s ním budu dělat," pravil členům Odbočky, když přivedli mu sluhu, který by mu obstarával nutné pochůzky. Jeho skromnost překvapovala cizince, ba více — imponovala. Korespondent francouzských novin Entente a Več. Vremene nikoli bezdůvodně úvodem k jedné z rozmluv s Masarykem podškrtl onen protiklad nesmírného vnitřního duševního přepychu s vnější skromností.

Tato povýšenost nad vnějším světem, ono nevtíravé pohrdání pozemskými statky, úplné oddání se boji za vyšší ideu všelidství a z ní vyplývající myšlenku národního osvobození vtisklo jeho vystupování a jednání ráz nevšedního klidu. V nejtěžších situacích, v okamžicích, kdy ohrožena byla celá akce, ba i jeho život tělesný, neklesal, nekolísal, nebál se, neztrácel klidu. V době, kdy kradly se pochyby o vítězství naší věci v mysli tak mnohých, byla neochvějna jeho víra. „A mám-li říci slovo o budoucnosti, myslím, že situace je dosti vážná. Ale nezoufám. Nikdy jsem nezoufal, nebudu zoufat ani teď."

Byly ovšem chvíle, kdy i Masaryk jako politik počítal s nejhorším, kdy i jemu blízká budoucnost se rýsovala černě. Za těch okolností, za nichž v Rusku pracoval, nebylo lze se tomu diviti. Vždyť nebezpečí separátního míru s carismem Hohenzollernů nejednou viselo jak Damoklův meč nad Ruskem. Ale ani v těchto chvílích nezoufal a neodchyloval se do své cesty za cílem jasně a přesně vytčeným.

„Velmi nemilý a těžký bude úkol, kdybychom byli nuceni zůstati při Rakousko-Uhersku. Ale to vidím již nyní, že nám nebude hůře, jak mnozí mysleli, než bylo před válkou, nýbrž lépe. Protože jsme ukázali zuby. Já si pro ten nejhorší případ představuji, že zahraniční organisace zůstane, že nezmizí. My budeme stále a stále udržovati českou otázku na denním pořádku mezinárodním, aby radikální hnutí doma mělo mezinárodní posilu. A radikálně, to jest proti Rakousko-Uhersku, proti Habsburkům! My jsme si všichni dost hlavu nalámali, jak bychom se udrželi v tom Rakousku, citovali jsme Palackého, že by se Ra-

kousko muselo vytvořit, kdyby ho nebylo atd., ve skutečnosti byl to jen strach. Tato válka naučí nás nebát se již a býti radikálními doopravdy. Tudíž v nejhorším případě budeme pokračovat."

Tak mluvil v květnu r. 1917 a v prosinci 1917, kdy separátní mír byl již přede dveřmi, kdy široké stepi ruské změnily se v moře revoluce, nesoucí loď osudu Ruska v tajuplnou a neznámou budoucnost, stejně neochvějně a pevně opakoval: „My všickni, až na malé výjimky, musíme se vrátit domů; žádné plány o kolonisaci centrální Asie a vytvoření tam nového českého státu a podobné fantasie, nýbrž domů a pracovat tam v duchu naší zahraniční akce, jestliže bychom nedostali všeho, co chceme dosáhnouti. My musíme domů a to znamená potom odhodlání za všech okolností radikální cestou postupovat. Pravda, někteří z nás budou muset zůstat venku ve spojeneckých státech, aby řídili politicky zahraniční akci, aby se pokračovalo v tom, co už jsme začali." (Řeč 1. prosince 1917.)

Ačkoliv Masaryk musel prožíti za svého pobytu v Rusku nejednu nepříjemnou chvíli rušící jeho práci, přece žádná z nich nebyla tak těžká jako den jeho odjezdu. Němci postupovali do Ukrajiny, bolševici uzavírali mír, vojsko stálo před obrovskou poutí k Tichému oceánu ... Za takových okolností musel odjíždět. Bojoval těžký duševní boj. Měl odjeti či zůstati? Měl v čele vojska podstoupiti onu bezpříkladnou anabasi k nejvýchodnějšímu pobřeží Asie, či odjeti do Ameriky, aby zemi Wilsonovu získal pro svůj národ? Ti, kdo pohybovali se v blízkosti Masarykově, často pozorovali stopy tohoto boje na jeho tváři. Naléhali, aby odjel. Bylo důležito, aby v Americe byla paralysována lživá mírová akce rakouská a aby Masaryk dostal se ze železného kruhu, jenž čím dále, tím více odřezával Rusko od ostatního světa. Masaryk však přes to váhal. Příliš miloval své „hochy", aby byl mohl s lehkým srdcem dáti jim své sbohem. Teprve příznivé zprávy o odchodu našeho vojska z dosahu německého nátisku mu konečně umožnily rozhodnouti se. A co bylo jemu přípravou k odjezdu? Denní intervence, aby ulehčil odjezd našeho vojska do Francie, zaopatřil vojsku peníze, potraviny, oděv!

Byla to hra osudu či kryl se hlubší smysl v tom, že den jeho odjezdu padl na den jeho narozenin? Nebyla skryta v oné kytici růží, jež na cestě k nádraží mu byla k svátku podána spolupracovníky odbočky Nár. rady, předzvěst onoho moře kvítí, jímž byla posypána jeho cesta přes Ameriku do Prahy? Nechceme rozhodovati. Jisto je však tolik, že den jeho narozenin r. 1918 den jeho odjezdu z Ruska byl, jak dokáže následující článek, dnem pro budoucnost našeho národa šťastným.

JAROSLAV CÍSAŘ

MASARYKOVA AMERIKA

Zahraniční práce našeho prvého presidenta je příkladem „drobné“ práce, tiché, klidné i neefektní, ale tím efektivnější, usilovnější a těžší, na jakou on už dříve ve svých spisech kladl takový důraz; tomu, kdo ji měl příležitost sledovat, je důkazem, kolik malé, vytrvalé, neviditelné práce, kolik myšlenkového i mravního úsilí je třeba na jeden velký výkon, který se vnějšímu pozorovateli zdá jen výsledkem inspirace okamžiku a šťastné shody okolností.

Na zevrubné vypsání té práce by bylo potřebí několika svazků; byl by to dlouhý výčet hodin, dnů a večerů, ztrávených v klidu pracovny, výčet porad a rozmluv s lidmi, kteří věcem rozuměli, i s takovými, kteří si jenom myslili, že rozumějí — seznam interviewů, diskusí, přednášek, formálních i neformálních, oficiálních i neoficiálních obědů a večeří, schůzí, memorand, dopisů, telegramů a pochůzek. Snad jednou k takovému vypsání dojde; dnes ještě není možno, an jest materiál ještě roztroušen po světě, a ano jest ještě příliš brzy, než aby se dalo o mnohém mluviti. Spokojíme se tedy stručným přehledem, vytyčujíce nejdůležitější mezníky, povšechně rýsujíce metodu, ráz a podstatu práce, která hrála tak důležitou úlohu v dějinách našeho národního osvobození.

Pátého května 1918, dva měsíce po svém odjezdu z Moskvy, krátce po poledni přijel Masaryk do Chicaga, největšího českého města v Americe. Jeho vstup na americkou půdu byl předpovědí vítězství; uvítal ho dvoustotisícihlavý zástup československého a amerického lidu v mohutné manifestaci, která dokázala nade všechna slova, jak veliké úctě a jednomyslné oddanosti se těší vůdce naší revoluce mezi svým lidem, a s jakým respektem a důvěrou ho očekávala Amerika.

Masaryk byl svou minulostí přímo předurčen, aby Ameriku naší věci získal. Byl jediný z politických vůdců českých, který Ameriku znal a byl v Americe znám; ze svého dřívějšího pobytu tam měl řadu dobrých přátel, jeho znalost poměrů a řeči též byla věci velmi na prospěch. Masaryk byl před jinými ještě v té výhodě, že měl žurnalistickou praxi a že dovedl oceniti důležitost žurnalistiky v politické práci: Amerika je zemí žurnalismu par excellence — píše a čte se tam více novin, než kde jinde, a více než kde jinde jsou tam noviny mocným činitelem při vytváření veřejného mínění; jako ve všech moderních, vysoce vyvinutých demokraciích, kde je značná moc soustředěna v rukou několika málo jednotlivců a kde jsou tito jednotlivci nuceni stále častěji se obraceti přímo k lidu bez prostřednictví zákonodárných sborů, jest i v Americe veřejné mínění velmi mocné ve svém vlivu na vytváření politických činů a důležitých kroků vlády.

Proto vidíme Masaryka, jak stále udržuje čilý a přímý styk se žurnalisty; rozmlouvá s nimi často, navštěvuje je v redakcích (New Republic), dává interviewy; nemám po ruce přesných záznamů, mohu jen říci, že po dobu Masarykova pobytu v Americe se americké noviny hemžily interviewy o našem boji proti Rakousku, o našich legiích v Rusku a na západě, o Rusku, o Rakousku, o malých národech střední Evropy a nutnosti jejich osvobození a o všem, co se jakýmkoli způsobem a při jakékoli příležitosti dotýkalo našeho boje, co nám mohlo nějakým způsobem prospěti.

Masaryk využitkuje každé příležitosti, aby mohl veřejně přednésti naše požadavky a vysvětliti americké veřejnosti problém střední Evropy, který jest jí celkem cizí a pro jehož řešení jest ji nutno zaujmouti. Neodmítá pozvání přednášeti, když mu to není zrovna znemožněno okolnostmi; přednáší a mluví na velkém počtu veřejných schůzí skoro ve všech větších městech Ameriky, na schůzích důležitějších společností a klubů; ale nerozpakuje se ani zajíti do soukromého kroužku politických extremistů, aby s nimi prodebatoval několik večerů, nebo do zednářské lože, kde má v přednášce možnost získati zednářstvo — které jest v Americe velmi rozšířeno — myšlence našeho národního osvobození; a všude silou své osobnosti získává nové přátele, přesvědčuje naprosto bezohlednou pravdivostí, svou nepředpojatostí, vtipem a upřímností.

Amerika ovšem v době, kdy Masaryk přijíždí, není zcela neinformována o naší věci. Zásluhou našich amerických organisací a přičiněním několika čilých jednotlivců byla americká veřejnost dosti soustavně poučována tiskem i přednáškami, veřejnými manifestacemi i soukromými rozmluvami; velmi nám v té práci byla nápomocna řada našich amerických přátel.

Československá Amerika při vypuknutí války neměla jednotné organisace národní; zásluhou několika mladých nadšenců se však začala organisovati již v prvém měsíci války, a budiž jí ke cti zaznamenáno, hned s počátku na programu odboje proti Rakousku. Masarykův program a Masarykovo jméno ztužilo nečetné řady prvých revolucionářů, spojilo rozvaděné strany československé kolonie, překlenulo četné spory a spojilo všechny bez rozdílu stran a přesvědčení k jednotné práci za společným cílem: financovati český odboj a seznámiti americkou veřejnost s našimi požadavky.

Česká a slovenská Amerika, zorganisovaná v Českém národním sdružení (které se Svazem českých katolíků vystupovalo jako jedno těleso) a Slovenské lize, nejen plně a s nevšedním nadšením dostála těmto svým úkolům, nýbrž prokázala i jinak

platné služby věci spojenců svou činností proti německé a maďarské sabotáži a propagandě, stavíc padesát tisíc mužů do služeb Spojených států proti Německu a Rakousku, dva tisíce pět set mužů do československé armády ve Francii a jednu setninu hochů do české legie v armádě kanadské; po prvé ve své historii překonala velké překážky zeměpisné o spory ideové a zorganisovala se ve velikém měřítku, aby z vlastních peněz, příspěvků to většinou lidí chudých a méně zámožných, finančně podepřela práci Masarykovu.

Masaryk plně oceňoval tuto pomoc, a pokud mu v tom nebránily důležitější úkoly jiné, věnoval české a slovenské kolonii v Americe mnoho a upřímné pozornosti. Byl ve stálém styku s předními pracovníky hnutí již od r. 1915, kdy se po prvé obrátil na českou Ameriku se žádostí o finanční podporu akce; po svém příjezdu do Ameriky věnoval mnoho času i záležitostem organisačním, — jezdil po schůzích, mluvil a povzbuzoval. Jeho příjezd a jeho přítomnost dodala srdce i těm, kteří za válečných neúspěchů spojenců přestali doufati v možnost vítězství a utvrdila u víře ty, kteří nikdy věřiti nepřestali. Zájem všech, i Američanů se pak nemálo povznesl činy československých legií na Sibiři.

Když Masaryk odjížděl z Ruska, zanechal tam svou armádu padesáti tisíc, které měl nade vše rád, které opouštěl s váháním a jen pod tlakem okolností, žádajících jeho přítomnosti jinde, a které by byl nejraději viděl venku z chaosu, ve který se Rusko proměnilo. Té armády byl vůdcem, otcem, duší, nadějí a láskou, — v té armádě byla jeho síla i jeho duše, ona byla jeho nejsilnějším politickým argumentem, ale též jeho největší starostí.

Stává se tím Masarykova Amerika do jisté míry pokračováním Masarykova Ruska; politicky v Americe stojí a opírá se o Rusko — o fakt půlstotisícové, dobře organisované a cílevědomé armády, která může být spojencům velkou morální i fysickou pomocí; využívá tohoto faktu, aby dosáhl nejdůležitějšího z konkretních politických cílů naší revoluce, — uznání zahraniční Národní rady za vládu československého národa. Využívá v náš prospěch též zájmu Ameriky a spojenecké diplomacie vůbec o Rusko, které zná z bezprostřední zkušenosti, kterému rozumí a se kterým si spojenecká diplomacie neví rady.

Kdo s Masarykem v té době pracoval, ví, že mnoho, snad většina probdělých nocí, o kterých se zmínil přijížděje domů, bylo zaviněno starostmi o armádu na Rusi. Situace, ve které ji tam byl nucen zanechati, nebyla velmi příznivá. Armáda měla všeho všude dvě divise, asi s padesáti tisíci muži; asi stejný počet byl přihlášen a zapsán, ale dosud nezařazen, ježto nebylo zbraní, šatstva a potřeb. Přes všechno úsilí nebylo do Masarykova od-

jezdu možno zaopatřit těžké dělostřelectvo ani jízdu — nebylo koní a i kdyby bylo, nebylo pro ně postrojů a píce. Scházely i jiné důležité části — aviatika atd. — byl nedostatek munice i zbraní, ale též řádné obuvi, šatstva a prádla.

Morální stav armády při Masarykově odjezdu byl celkem dobrý, „lepší, než by těžké poměry daly očekávat", píše sám Masaryk. Naši lidé byli rusofilové, ale úpadek Ruska je nutil ke kritice a z mnohých udělal i odpůrce. O kulturní potřeby vojska, které se ze 60% skládalo z inteligence, učitelů, profesorů, inženýrů atd., bylo postaráno, stejně jako o zásobování, výbory, které se staraly o duše a těla vojáků a často musily přehlušovati hlad žaludku pokrmy duše. Ale ruský nepořádek politický i hospodářský — ruští důstojníci, kteří v armádě zůstali ještě z prvých dob její existence a kteří nesnadno vnikali v ducha svých vojáků — průtahy a překážky kladené v cestu formování a výzbroji vojska, bolševická agitace, jakož i nejistota, co se stane v nejbližší budoucnosti, to vše působilo rušivě a nedobře na mravní náladu vojska.

Pro postup v nastalých vnitřních rozepřích a politických bojích stanovil Masaryk již dříve přísné pravidlo n e u t r a l i t y — neosoboval si právo rozhodovati, na čí straně v domácích sporech ruských je pravda, „nebo aspoň více pravdy", odmítal rozhodovati argumentem, tím méně zbraní. Tento princip neutrality, který již před tím armáda dodržela v bojích Kornilovových s Kerenským a později v bojích Ukrajiny s bolševiky, uznala Ukrajina (15. ledna 1918) i vláda sovětu (10. února); obě vlády daly též Masarykovi prohlášení, že nebudou překážeti odchodu armády do Francie, kam se ji Masaryk rozhodl poslati, když její pobyt v Rusku po shroucení východní fronty pozbyl smyslu. Viděl jasně velké obtíže i nákladnost takovéto akce, ale politický význam její, jakož i moment, že vojsko nelze nechati nečinně propadnout rozkladu, který mu na Rusi nezbytně hrozil, rozhodl pro odchod. Brestlitevský mír potvrdil správnost Masarykova soudu: jednání s Francií již dříve započaté, kterým armáda na Rusi byla pojata do svazku naší armády ve Francii, bylo dokončeno a koncem února v poradě s francouzskými zástupci rozhodnuto odvézti vojsko do Francie bez dalších odkladů.

Po dlouhé dvouměsíční cestě Sibiří, Japonskem a na oceáně přibyl Masaryk počátkem května 1918 do Vancouveru a odtud přes Chicago do Washingtonu. Jeho prvým úkolem bylo získati pomoc Ameriky a spojenců při transportu vojska do Francie; již v Japonsku se bezvýsledně pokoušel získati lodi, kterých se Francii i Anglii nedostávalo — zbývala tedy jediné Amerika.

Očekávala ho nejen česká kolonie; američtí státníci a americká veřejnost byli zaujati problémem Ruska a vyčkávali úsudku Masarykova, jejž předcházela pověst odborníka v ruských otázkách. V diskusi časopisecké, která se tehdy právě rozvířila problémem, zda uznat bolševiky či zda intervenovati v Rusku, se začaly objevovat hlasy: jest nutno vyčkati Masaryka a vyslechnouti jeho mínění. Časopisy, které až do té doby nepříliš přátelsky se dívaly na naše snahy po rozbití Rakouska, na př. newyorský týdeník „The New Republic", zároveň chtěly slyšeti rozhodné slovo Masarykovo o problému střední Evropy; ukazovaly na význam Masarykův jako neohroženého zastánce pravdy za každou cenu, i vůči vlastnímu národu, je-li toho třeba, a jako na politicky nejjasněji myslící a nejpovolanější autoritu v otázkách východní Evropy. Očekávaly od něho rozhodné slovo nejen o Rusku, nýbrž i o Rakousko-Uhersku.

Otázky o Rusku, které tehdy hýbaly americkým veřejným míněním, zodpověděl Masaryk v memorandu, které si americká vláda od něho vyžádala ještě za jeho pobytu v Japonsku a které se potom objevilo v tisku. V memorandu žádá v prvé řadě jasně vymezenou politiku vůči Rusku. Domnívá se, že intervence (i když si odmyslil otázku její morální ceny a doporučitelnosti), aby měla úspěch, by musela býti provedena v rozsahu, který jest nedosažitelný, a že proto zbývá jediná druhá cesta: nemluviti o uznání „de jure" a uznati bolševickou vládu „de facto". Jen při dobrém poměru k bolševikům lze na ně vykonávati vliv; Němci je uznali svým mírovým jednáním. Masaryk přiznává a vidí chyby bolševiků, ale vidí i chyby ostatních stran — nejsou politicky a administračně schopnější. Odmítá monarchistické hnutí, protože je slabé a neschopné, a varuje před marnými nadějemi v pád bolševiků: jeho zkušenost na Rusi mu praví, že se udrží mnohem déle, než se obecně myslí; umrou na konec, jako ostatní strany a jako umřel carism, na politický diletantism, prozatím však pro slabost ostatních stran získávají sympatie v lidu a učí se pracovat. V Rusku je třeba silné demokratické a republikánské vlády, která nutně bude prostřednictvím socialistů vykonávati veliký vliv na Prusko a Rakousko. I malí národové střední a východní Evropy potřebují silného Ruska, nemají-li býti odkázáni na milost Němců; z tohoto důvodu spojenci musí podporovati Rusko za každou cenu, sice si je podmaní Němci, a až podmaní východ, podmaní západ. K tomu cíli si musí spojenci vytvořiti společný a jasný plán, jak Rusku pomoci a jak předejíti Němce. Masaryk podává několik konkretních návrhů: spojenci nechť organisují společnost, která by v Rusku skupovala obilí, kde jest ho dostatek, a prodávala, kde jest ho nedostatek.

aby se nedostalo do německých rukou. Nechť výměnou za obilí — neboť peníze v Rusku nemají ceny — pošlou tam tovary, kterých je nedostatek a se kterými Němci při svém nedostatku vlastním nemohou konkurovati. Vytlačiti Němce v obchodu, pracovati proti nim v tisku, sorganisovati ruské dráhy, bez kterých jest všechna ostatní práce zbytečná a postaviti se proti německé propagandě mezi válečnými zajatci, to jsou návrhy, podané Masarykem v jeho prvém memorandu, v němž na konec mluví o české armádě a o politických i vojenských důvodech, aby byla převezena na západní frontu. — Žádost a vyjednávání o zapůjčení lodí pro tento účel bylo však i zde prozatím bezvýsledné; pro ponorkovou válku Německa i Amerika měla lodí nedostatek a těch, které měla, potřebovala k úkolům bezprostřednějším a s jejího stanoviska nutnějším: převážeti a zásobovati své vojsko v Evropě.

Problém Ruska a problém, jak převézti naše hochy, byl potom předmětem častých hovorů a porad mezi Masarykem a státním sekretářem Lansingem, pluk. Housem a na konec presidentem Wilsonem, k němuž byl po prvé povolán 19. června. Pro nerozhodnost spojenecké politiky vůči Rusku se však události na Rusi vyvíjely jinak, než se doufalo.

Vývoj československé armády v Rusku byl podrobně sledován ústředními mocnostmi, kterým samozřejmě začalo záležeti na tom, aby tak vydatný počet dobrých vojáků, jako naše legie byly, se nedostal na západní frontu. Cesta legií byla zdržována, docházelo ke konfliktům s místními sověty, v Penze, v Samaře, v Čeljabinsku, naši byli nuceni brát města útokem a probíjeti si cestu na východ.

Čičerin, sovětový ministr zahraničních záležitostí, prohlásil naše vojska za protirevoluční a Trocký, nebylo jasno, zda pod přímým nátlakem německé a rakouské vlády či z vlastního rozhodnutí, vydal instrukce na jich odzbrojení a internování. Z dálky a při neúplných zprávách nebylo jasno, zda vinu nese vláda sovětů či několik sovětů místních. Masaryk zaslal posledního června Čičerinovi dlouhý telegram, v němž protestuje proti jednání sovětů, dokazuje, že československé vojsko a Československá národní rada byly vždy k Rusku loyální a přísně zachovávaly stanovisko neutrality ve vnitřních věcech, jak byly slíbily, a že v odplatu za tuto neutralitu jim vláda sovětů slíbila volný průchod k moři, odkud by mohly býti dopraveny do Francie; varuje vládu sovětů před porušením slibu, na které by naše vojsko musilo odpověděti odvoláním slibu svého, a prosí ve jménu demokracie, aby vláda sovětů věc pečlivě vyšetřila a dodržela slib daný. „Byla by to neodpustitelná absurdnost, aby demokra-

tická a socialistická vláda omylem pracovala do rukou svým největším nepřátelům".

Prvá část našich legií přibyla do Vladivostoku koncem května; koncem června byla nucena obsaditi Vladivostok mocí, pozbyla však kontaktu s částmi, které byly zadrženy počátkem července v Irkutsku a přinuceny cestu si dál probíjeti. Místní sovět v Čitě obávaje se, že by české legie mohly posíliti generála Semenova, který v tomto kraji operoval z Mandžurie, přerušil veškero spojení a přinutil naše vojsko, nyní roztříštěné po celé Sibiři, k prudkým bojům. Prvý telegram o situaci, který Masarykovi přišel z Vladivostoku v polovině července, změnil tvářnost věcí. Bylo jasno, že centrální vláda sovětů nese značnou část viny na srážce, že proti našim legiím organisuje bolševická centrální sovětská vláda německé a maďarské zajatce a že situace jest vážná. Ve Vladivostoku mínili, že jest ještě možno obnoviti protiněmeckou frontu ruskou, ale jenom za pomoci našich vojsk a za předpokladu, že potřebné vojsko pošlou spojenci.

Masaryk ihned zahájil nutné kroky u vlády Spojených států a u spojeneckých zástupců ve Washingtoně; na základě svých konferencí předložil vládě Spojených států memorandum, v němž žádá o vojenskou a materiální pomoc pro československou armádu na Rusi a črtá možnosti jejího užití ve prospěch společné věci spojenců, když zatím není možno dostati lodi pro transport do Francie; nevzdává se však svého stanoviska, že by bylo nejlépe, kdyby naši byli ve Francii. Kontrola Sibiře našimi vojsky s vojsky spojenců by znamenala velikou ztrátu pro Německo, které, jak se zdálo, mělo již vládu sovětů v moci a které doufalo dosáhnouti bohatých obilnic západní Sibiře, nerostného bohatství v Uralu a bavlny v Turkestanu. Pomoc je nutna nejen s humanitního stanoviska, nýbrž i se stanoviska politického. Němci čím dále, tím více nabývají v Rusku vrchu, a bolševická vláda se ukazuje více než slabá proti nim. Přes to však nařizuje armádě, aby v prvé řadě bojovala proti Němcům a Maďarům a jenom proti těm ruským vojákům a stranám, které se s Němci a Maďary spojí a s nimi se postaví proti spojencům.

Ve stejném smyslu telegrafuje hochům do Vladivostoku. Vyslovuje jim svoji spokojenost s jejich postupem, klade jim na srdce, aby hleděli skonsolidovati roztříštěné jednotky, udržovali kontakt se spojenci a pečovali o zavedení vzorného pořádku v místech, která obsadí. „Prozatím musíte zůstat v Rusku a bojovat proti společnému nepříteli. Bijte se proti Němcům a Maďarům, ale též proti ruským vojskům, která se s nimi spojí proti spojencům; musíme však býti loyální a neplést se bezdůvodně do vnitřních ruských záležitostí." Týden nato hochy upozorňuje

na rakouský plán posílati agenty do československé armády a připomíná ještě jednou: „Žádná politická spolupráce s monarchisty a reakcionáři."

1. srpna posílá nové poselství ve formě rozkazu, který „musí znát každý dobrovolec". Je to poselství díků za vykonané povinnosti, uložené svědomím a národním programem, uznání za vykonanou práci, vyslovení důvěry a povzbuzení k vytrvalosti. Opakuje: „Během okolností zatím musíte zůstat ještě na Rusi a budete postupovat v dohodě se spojenci; naši nepřátelé na Rusku budou Rakušané a Němci a z Rusů jen ti jednotlivci, frakce a strany, které se zjevně a proti zájmům Ruska spolčují s naším nepřítelem proti nám a našim spojencům. Naše armáda je demokratická a slouží demokratickým cílům. Zkušenost na Rusi nás poučila, že demokracie není totožná s anarchií a desorganisací." Děkuje armádě jménem svým a jménem celého národa a žádá: „Buďte ujištěni, že pracuji pro vás, třeba i jsem od vás odloučen, stejně jako jsem všechno své úsilí věnoval vám, když jsem byl s vámi."

Den nato přichází nová zpráva z Vladivostoku. Mluví již o ztrátách v mrtvých a raněných, nedostatečné výzbroji, vzrůstajícím počtu německé bolševické „mezinárodní armády" a potřebě bezodkladných spojeneckých posil. Táží se, zda za nové situace má armáda zůstati v Rusku a za jakých podmínek.

3. srpna rozhodla vláda Spojených států zároveň s ostatními spojeneckými vládami o vojenské a materielní pomoci československé armádě na Rusi, jakož i pomoci, která má býti poskytnuta Rusku. Prohlášení spojenců z tohoto dne přijímá vojenskou akci našeho vojska a slibuje vyslati menší oddíly spojenecké, do té však jenom míry, která by nepoškodila operace na západní frontě. Rusko slibuje podporovati v organisaci obrany, v znovuzbudování řádné vlády, a podává velmi důkladný plán hospodářské a správní komise pro Rusko.

Masaryk se zadostiučiněním přijal toto rozhodnutí a na jeho základě se stará o zbraně, šatstvo a všechny ostatní vojenské potřeby, ano je zřejmo, že armáda bude musit v Rusku přezimovati. V telegramu do Vladivostoku 12. srpna již oznamuje slíbenou pomoc a 100.000 pušek, 100 strojních pušek a 4,000.000 nábojů. Těžce sice nese skutečnost, že prohlášení spojenců, po kterém bolševici vyhlásili svatou válku spojencům a československé armádě, znemožnilo všechno jednání s moskevskou vládou; smiřuje se však s danou situací a v obšírném memorandu 28. srpna črtá plán vojenské a pomocné akce v Rusku.

Memorandum doplňuje a rozšiřuje memoranda, podaná 10. května a 20. července; zabývá se v prvé řadě novou situací

vzniklou nepřátelstvím bolševiků a radí bezodkladně poslati silnější kontingent spojeneckých vojsk, jichž přesný počet by se řídil silou nepřítelovou. Uvažuje o vzniklé možnosti ustoupiti od Volhy, aby se mohla konsolidovati celá armáda, shledává však v takovémto kroku nevýhody tak veliké, že dává přednost poslati spojenecké posily na západ. Podle tohoto plánu by československá armáda držela trať sibiřské dráhy od Volhy k Bajkalskému jezeru — s předpokladem ovšem, že bude spojenci řádně vyzbrojena — úkolem spojeneckých oddílů bylo by obsaditi východní Sibiř. Jeho cílem však zůstává přepravení vojska z Ruska do Francie, kde v jeho přítomnosti spatřuje velký politický význam. Uznává nesnáze dopravní a výhody, které by snad plynuly z užití vojsk v Rusku. Shledává však, že by znamenalo rozhodnou ztrátu užívati tak dobrého vojska na služby spíše policejní než vojenské, jaké by v Rusku musilo vykonávati.

Když Národní rada byla uznána Francií a Anglií, zdůrazňuje nutnost uznání Amerikou, které by velmi vyjasnilo poměr naší armády k Americe a usnadnilo jednání.

Uznání na základě dodatečného memoranda přišlo 3. září a Masaryk začíná pracovati, aby na jeho základě přiměl Červený kříž a jiné pomocné organisace k rozsáhlé pomoci sibiřské armádě, která se brzy začala jeviti v zásilkách šatstva, lékařských potřeb, jakož i v lékařských výpravách, posílaných na Sibiř.

Ale radost z uznání, kterého docíleno ze značné části zásluhou sibiřské armády, brzy zkalena poplašnými zprávami ze Sibiře a z Ruska. V polovině září prolomena sice bolševická hráz u Čity, rozdělující východní část legií od západní, které by prodlením bylo hrozilo nebezpečí zničení, ale s navázaným spojením se západní armádou přicházejí zprávy neveselé. Situace na Volze začíná býti kritická pro úplný nedostatek všech vojenských potřeb a pro vysílení armády, která stála v bojích nepřetržitě již po několik měsíců. Kazaň, Simbirsk a Volsk evakuovány, Samara se ocitla ve vážném nebezpečí. Druhá divise, která již dosáhla bajkalské oblasti, nucena ustupovati, aby pomohla prvé divisi povolžské, a Vladivostok žádá o okamžitou spojeneckou posilu, nemá-li býti naše armáda přinucena opustiti Volhu a ustoupiti za Ural.

Masaryk se radí s generálem Štefánikem, který přijel, a s generálem Janinem, vrchním velitelem francouzských legií, který jede do Sibiře, aby se tam ujal velení našich vojsk. Intervenuje u presidenta Wilsona i u státního sekretáře Lansinga, ti slibují všechnu hmotnou pomoc hochům v Sibiři, ale nemohou se rozhodnouti pro vyslání vojska; nevěří v možnost znovuzřízení východní fronty, a netroufají si o ně žádati Japonce. Masaryk s Ja-

ninem a Štefánikem dochází úsudku, že fronta proti Němcům v Rusku nemůže být zřízena bez pomoci celé japonské armády; Rusové sami stěží dovedou vybudovati armádu dosti silnou, aby mohla organisovat Rusko na nebolševickém podkladě. Jest nebezpečí, že bolševici mají vojenskou dohodu s Němci a začnou proti nám organisovati německé a maďarské zajatce v Rusku a na Sibiři. Za těchto okolností se může ukázati nutnost ustoupiti za Ural, ale i pro takový ústup jest nutno dostati zbraně a munici. V memorandu, které o svém jednání s gen. Janinem poslal vládě Spojených států, diskutuje Masaryk otázku spojitosti všech vojenských akcí na Rusi; Archangelsk a Murman se stěží dají držeti a jejich držení má stěží nějaký smysl, dojde-li k ústupu za Povolží — stanou se druhým vydáním Gallipole, nebude-li se postupovati správně. Zdůrazňuje znovu nutnost jasného programu spojenců vůči Rusku; posud takový program postaven nebyl, a není jasno, zda bude postaven. „Má-li však Rusko býti ponecháno svému osudu, není důvodu, aby naše vojsko zůstávalo na Sibiři a mělo by v tom případě býti posláno do Francie."

Z Ruska přicházejí nové neveselé zprávy o kritické situaci na Volze, Masaryk znovu intervenuje žádostí o pomoc, která je předmětem nových úvah v ministerstvu války i v Bílém domě. Místo čekané odpovědi však 27. září přichází nové rozhodnutí vlády Spojených států, podle kterého není možno užívati vojska Spojených států v západní Sibiři, ježto podle mínění odborníků jsou vojenské operace západně od Uralu holou nemožností. Spojené státy vyslovují ochotu poslati československé armádě potřebnou výzbroj a zásoby, pokud jich není potřeba na západní frontě, ale nehodlají posílati tyto zásoby na západ od Uralu. Podle jejich názoru české vojsko by mělo ustoupiti na východní stranu Uralu, kde je zásoby snáze dosáhnou a kde snad ještě zabrání Němcům vykořisťovati západní Sibiř. Vláda Spojených států l'tuje, že nemůže podporovati jiný program, než tento, ježto všechna očekávání, skládaná ve výpravy do severních přístavů ruských, úplně zklamala a Spojené státy se zříkají účastenství na všech vojenských operacích v severním Rusku. Vláda též prohlašuje pomoc slíbenou Rusku 3. srpna za neproveditelnou a vzdává se ruského plánu svého, až na pomoc, která snad bude nutna při ochraně týlu československého vojska.

To znamenalo úplný ústup Ameriky z Ruska a velké zklamání pro všechny, kdo doufali ve vydatnou vojenskou pomoc Ameriky naší armádě v Rusku. Masaryk dal tomuto zklamání výraz v „Poznámkách" k tomuto memorandu den po jeho obdržení. Šetrně vytýká vládě Spojených států, že rozhoduje otázky takové strategické důležitosti ve Washingtoně, daleko od místa

děje: „Příliš dobře znám historii smutně proslavené rakouské vojenské dvorní rady, rozhodující strategické problémy z Vídně, než abych podlehl pokušení následovat jejího příkladu.“ Takovéto ukvapené rozhodování je tím zavržení hodnější, že z vojenské i politické situace denně se měnící stále vyrůstají nové možnosti. Ukazuje na možnost, že by Bulharsko, po případě i Turecko opustilo ústřední mocnosti a že by Rumunsko znova vyhlásilo válku. V takovém případě by jistě vojenské operace za Uralem nebyly nemožné. Ukazuje na otázku politické taktiky: Jak bude takovýto dobrovolný ústup z Ruska působit na Němce a Rakušany a jak na bolševiky? Bolševické germanofilství jistě jest oslabeno nedávnými porážkami na západní frontě; Masaryk by využitkoval této příležitosti a odtrhl bolševiky od Němců. Je-li už třeba ustoupit, dal by si ten ústup — hrubě řečeno — dobře zaplatit. Nebyla by to snadná diplomatická práce, ale pro dobro věci by mluvil i s ďáblem. Nesouhlasí s bolševiky a s jejich taktikou, ale je přesvědčen, že poměr spojenců k bolševikům byl od samého počátku chybný. Bylo by chybou utéci z Ruska a zanechati Rusko a bolševiky úplně v rukou Němců a Rakušanů. Doufá však, že toto rozhodnutí Spojených států není konečné, že se dá opraviti okolnostmi a žádá, aby rozhodnutí bylo svěřeno spojeneckým velitelům na místě děje.

Nové rozhodnutí však nepřišlo a tak Masaryk mohl Sibiřským říci jen, že dělá vše, co je v jeho moci, a aby neztráceli naději. Obšírná zpráva Dra Girsy, datovaná 29. září, a telegram generála Syrového z Povolží, datovaný 3. října, podává tragický obraz situace na Volze. Po devíti měsících nedostatečné a špatné stravy a čtyřech měsících neustávajících bojů, v nichž nebylo reserv, které by vystřídaly, s nedostatečným lékařským ošetřením a úplným nedostatkem lékařských potřeb, oděvů a zbraní, armáda na Volze jest vysílena a přestává doufati, že kdy přijdou slíbené posily. Situace jest kritická, Samara nevydrží déle než 10 dní a její ztráta znamená ztrátu celého jižního Ruska, jakož i Orenburgu a Uralska a s nimi ovoce všeho utrpení a obětí československé armády. Přes to však české vojsko chce konati svou povinnost a pomáhati spojencům, i když mu odeprou vojenské posily. Vojáci ujišťují prof. Masaryka, že přes všechny překážky vykonají každou povinnost, která jim bude uložena, a že všichni do posledního muže raději zemrou, než aby poskvrnili čest a slávu československého jména.

Další zprávy ze Sibiře byly neurčité, jenom prostřednictvím francouzského konsula v Irkutsku přišla zpráva o ústupu povolžské armády z Uralu k Jekatěrinburku. Další vývoj událostí na Rusi, svěřený nyní generálu Štefánikovi a Janinovi, se ztrácí

v novém shluku událostí v Evropě, je zastíněn vyjednáváním Německa a Rakouska o mír, prohlášením neodvislosti, vyjednáváním o půjčku a všemi těmi starostmi, které na Masaryka dolehly plnou váhou a vyžádaly si jeho celé pozornosti. Pro tyto události odevzdává vedení sibiřských věcí nakonec generálu Štefánikovi s připomenutím, že „naší povinností je, co nejvíce šetřiti života našich hochů". Bojují-li naše vojska na Rusi proti bolševické vládě, bojují v sebeobraně, a protože jim zbraň byla do ruky vnucena; bojují proti vzrůstu nepřátelské německé moci na Rusi, a s porážkou Německa je jejich úkol vykonán — třeba je pak co nejrychleji dostati domů, a pokud možno s nejmenšími ztrátami.

Nebo jakkoliv velkou složkou jeho úsilí v Rusku i v Americe se stala, nebyla armáda než prostředkem k dosažení určitého cíle: rozbití Rakouska a dobytí samostatnosti pro československý národ.

Na význačném místě ve své pracovně míval vždy Masaryk husitskou korouhev s nápisem „Veritas vincit" — pravda vítězí — a víra ve vítězství pravdy byla mu, myslím, vždy největší posilou v boji; nebyla to však trpná, čekající víra mučeníka, nýbrž víra bojovníka za poznanou pravdu, o níž věří, že mu přinese vítězství, neodkládá však proto zbraně. „Pravda a humanita in abstracto nevítězí, nehájí-li a neochraňují-li jich lidé," napsal již v Londýně (Bohemia and the European Crisis). Zásadu, pro kterou bojuje, vyjádřil velmi silně již v listopadovém prohlášení roku 1915 a opakoval v odpovědi presidentu chicagské university při svém vstupu do Ameriky: „Demokracie je politická pravda a pro ni dnes bojují národové světa". V této víře a síle jeho přesvědčení je síla a tajemství jeho úspěchu. Teprve budoucnost bude moci určitě říci, jaký byl přesný rozsah vlivu Masarykova na utváření spojenecké politiky vůči Rakousku a určiti všechny složky sil, které spolupůsobily ke změně v náš prospěch; určitě možno říci jenom, že vliv Masarykův byl veliký a nesporný. Od svého odjezdu z domova byl Masaryk svědomím spojeneckého světa, a nepřestal jím býti ani v Americe. Nepřestal poukazovati na nemravnost a neproveditelnost plánu separátního míru s Rakouskem, který nabyl jeden čas veliké obliby u spojenců i Spojených států, nepřestal upozorňovati na pochybnou cenu vítězství, které by zachovalo Německu silného spojence pro budoucnost a které by dalo sankci bezpráví páchanému na potlačených národech střední Evropy; při každé příležitosti připomíná Americe zásady její revoluce, i zásady, které svým presidentem prohlásila při vstupu do války; rčení noblesse oblige pozměňuje

v demokracie zavazuje a připomíná Spojeným státům, že pomoc utlačeným a slabým je mravní povinností jejich, stejně jako jí byl jejich vstup do války.

Ve mnoha svých řečech opětně zdůrazňuje, že cílem války a po ní cílem míru je rekonstrukce střední a východní Evropy na národnostním principu, poněvadž tento princip má největší mravní a politické oprávnění. Ne státy, ale národy jsou pro Masaryka přirozenými orgány humanity i lidstva; národnost je demokratická, sociálně spravedlivá — evropské státy byly dynastické, autokratické, protisociální; často slyšíme jeho poukaz na obdobu problému malého národa s problémem t. zv. „malého člověka" — s útlakem politickým a kulturním jde ruku v ruce i útlak hospodářský a sociální.

Své politické kredo i program vyjádřil Masaryk v den svého příjezdu do Chicaga slovy: „Cesta k vítězství spojenců vede přes zříceniny Rakouska." Zároveň s memorandem o Rusku, o němž již byla řeč, podal Masaryk druhé memorandum, v němž pojednává o problému Rakousko-Uherska; ukazuje, že rozbití Rakouska je conditio sine qua non vítězství spojenců. Zničení Rakouska je prvním krokem k porážce Německa; osud Německa je zpečetěn teprve v okamžiku, kdy je odstraněno Rakousko. Nejjistější cestou jak odstraniti Rakousko, jest uznání národních aspirací potlačených národů, bojujících za osvobození od rakouského útisku; spojenci by měli užít všech prostředků, aby podporovali ducha odboje mezi těmito národy, měli by jim dát vojenskou a materiální pomoc a vydat kategorické prohlášení, že se rozhodli rozčleniti Rakousko-Uhersko.

Prohlášení přišlo koncem měsíce; zprvu trochu neurčitě v něm vyjádřil státní sekretář Lansing souhlas vlády Spojených států „s národními snahami Čechoslováků a Jihoslovanů", později rozhodněji prohlásil, že tím vláda Spojených států rozumí „úplnou nezávislost" těchto národů na Rakousku. Několik dní po Lansingovi vydala nejvyšší rada spojenecká ve Versaillích podobné prohlášení.

Prohlášení Lansingovo znamená přímý obrat v politice Spojených států vůči Rakousku, na které se Amerika dosud dívala dosti shovívavě; je zároveň prvým politickým úspěchem Masarykovy práce v Americe. Od tohoto prohlášení jdou věci již snáze, je však také zřejmo, že práce bude veliká a že několikatýdenní pobyt, jak jej původně Masaryk zamýšlel, bude musit značně prodloužit. Devatenáctého června byl zavolán do Bílého domu, kde po rozmluvě o ruských věcech zavedl hovor na otázku Rakouska a zdůraznil nutnost rozbíti Rakousko, má-li býti vyhrána válka; Wilson souhlasil, přijal Masarykův názor a vyzval Masaryka,

aby mu sděloval své názory o věcech, které právě budou nejdůležitější — o uznání však se ještě nevyjádřil.

Masaryk o uznání nežádal, dokud nenabyl jistoty, že jeho žádost bude příznivě vyřízena; bylo lépe nežádat než býti odmítnut, a on si byl jist, že jeho čas přijde a že Spojené státy uznání dají. Posledního června byla uznána Národní rada francouzskou vládou, v polovině srpna uznána anglickou; vystoupení sibiřské armády upoutalo zájem veřejnosti i vlády americké, slíbená pomoc ohroženým hrdinům přinesla nutnost oficiálně jednati s jejich politickým vedením a Masaryk využitkoval této příležitosti, aby americké vládě zdůraznil nutnost uznání.

Vysvětlil záležitost rozhodujícím lidem ve vládě ústně, a když docílil slibu, že uznání dostane, podal posledního srpna po úmluvě s Lansingem žádost za uznání ve formě rozsáhlého memoranda; ukazuje v něm nutnost rozděliti Rakousko-Uhersko z důvodů politických i mravních, dokazuje právo československého státu na samostatnost, ukazuje na politický význam uznání Národní rady, na úlohu hranou československým národem ve světové válce, na práci armád na frontě ruské, francouzské a italské, varuje před různými formami austrofilismu, který se mezi spojenci vyskytuje, vyvrací důvody pro zachování Rakouska v nějaké nové formě federální a končí poukazem na demokratické zásady amerického Prohlášení neodvislosti, zásady Lincolnovy a Wilsonovy, na jejichž základě o uznání žádá.

3. září v poledne byl zavolán k Lansingovi, který mu odevzdal prohlášení své vlády, jímž uznává existenci válečného stavu mezi Čechoslováky a císařstvími německým a rakousko-uherským, uznává Československou národní radu za de facto vládu válku vedoucí, „používající náležitě pravomoci a říditi vojenské i politické záležitosti československého národa“, a vyslovuje ochotu „vstoupiti ve styk s de facto vládou takto uznanou za účelem vedení války proti společnému nepříteli“. Masaryk poděkoval Wilsonovi za tento „akt politické šlechetnosti, spravedlnosti a politické moudrosti“ vřelým dopisem, na nějž Wilson odpověděl velmi srdečným ujištěním, v jak veliké míře si on i státní sekretář cenili rad a vedení, které jim Masaryk poskytoval.

Uznání Spojených států, následující po uznání Francií a Anglií, bylo vrcholným úspěchem politické práce Národní rady; a ač na ně nebyla předchozí uznání jakož i vystoupení sibiřských vojsk bez značného vlivu, možno je prohlásiti za osobní triumf Masarykův. Uznání doplněno jen prohlášením Národní rady za provisorní vládu československého národa, které po úmluvě s drem Benešem vydáno v polovině září; a při vojenských neúspěších ústředních mocností na západní i jižní frontě, jakož i politických

neúspěších na frontě vnitřní, nebylo již možno pochybovat o následcích, které tyto politické události budou míti na Rakousko a tím na Německo.

Sedmého října přišla do Washingtonu první německá a rakouská nabídka míru; Masaryk odjížděl téhož dne do Chicaga, kde již nebylo možno odříci přednášky dříve slíbené. Ještě z Chicaga intervenoval telefonicky ve Washingtoně, aby při odpovědi bylo pamatováno na nás. Do Washingtonu se vrátil jedenáctého; čekaly ho tam neveselé zprávy ze Sibiře, záležitost výzbroje a zásob nebyla ještě vyřízena, jednání o půjčku na zásobování armády bylo v proudu. Tyto věci zabraly Masarykovu pozornost v první chvíli po návratu; ale již následujícího dne začal jednati ve věci, která byla nejdůležitější otázkou dne

Osmého října president Wilson odpověděl Německu, zkoušeje jeho důvěryhodnost; dvanáctého Německo odpovědělo přijetím známých čtrnácti bodů Wilsonova programu a zahájilo tak korespondenci, která končila Wilsonovou notou, aby se obrátilo na spojence a žádalo o příměří. Rakousku se odpovědi nedostávalo; zdálo se, že Wilson váhá, a Burian vykládal ve Vídni Wilsonovo mlčení jako příznivé znamení.

Desátého října přišla z Curychu zpráva, že císař Karel prohlásil manifestem spojení Bosny-Hercegoviny, Dalmácie a Chorvatska-Slavonska v jedinou zemi jako první krok k federalisaci Rakouska na základě národnostním. V novinách se počaly objevovati častější zprávy, že vbrzku vydá manifest, prohlašující federalisaci: chystalo se národnostní ministerstvo, jemuž v čele měl stát Lammasch; bylo zřejmo, že Rakousko horečně pracuje na zdánlivém přizpůsobení se Wilsonovým čtrnácti bodům, aby umožnilo Spojeným státům příznivě odpověděti.

Každý cítil, že se přiblížil rozhodný okamžik. Dvanáctého října v sobotu na ranní konferenci, která se konala denně a které bývali mimo Masaryka pravidelně přítomni nynější vyslanec Pergler, voj. attaché kapitán Hurban a tajemník Císař, začal Masaryk mluvit velmi vážně o tomto rakouském tahu. Viděl ve federalisačních plánech vídeňských značné nebezpečí a zabýval se otázkou, jak jim čeliti. Bylo viděti, že o věci přemýšlel předešlé noci; mluvil svým obvyklým stručným způsobem, ale nediskutoval; bylo zřejmo, že má věc vyřešenu a že přichází jenom oznámiti své rozhodnutí. Rozhodnutí znělo: vydati ihned Prohlášení neodvislosti, které má promyšleno, a které bude podepsáno Národní radou již jako provisorní vládou československých zemí; s Benešem pak telegraficky sjednati, aby se Národní rada formálně prohlásila za provisorní vládu, ve které se Masaryk jmenuje premiérem a ministrem financí, Beneš ministrem zahra-

niči a vnitra a Štefánik ministrem války. Rozhodl se pro tento krok proto, aby postavil rakouskou vládu před hotový fakt, a aby zároveň upozornil Spojené státy na závazek, obsažený v zářijovém uznání, které zavazovalo Spojené státy vzíti Národní radu, jako uznanou a interesovanou de facto vládu, v potaz při veškerém jednání s Rakouskem.

V neděli, 13. října pracoval Masaryk na Prohlášení, které mi následujícího dne odevzdal k překladu. Téhož dne poslal Lansingovi, pluk. Houseovi a některým spojeneckým diplomatům memorandum o německé mírové notě, ve kterém ve formě poznámek ukazuje německou neupřímnost a vychytralost, jak se v notě jeví, a varuje před uzavřením příměří, které by zachránilo absolutistické, dynastické Rakousko, jehož vláda nerepresentuje lid o nic lépe než vláda německá a jehož záchrana by umožnila Německu pokračovati v jeho tlaku na východ.

Deklarace zatím přeložena a prvý náčrt následujcího dne rozeslán na dobrozdání několika amerických přátel. Byly to, vzpomínám si, dni horečné práce a napětí. Dni byly vyplněny poradami o legální a formální stránce Prohlášení a přípravami k jeho vydání (na výměnu názorů s Paříží při tehdejší pomalosti kabelové služby a při krátké lhůtě nebylo pomyšlení), noci revisí deklarace, při níž hlavní slovo vedl náš americký přítel Dr. Calfee, který zastával stanovisko amerického právního nazírání, a já, jenž dbal stylistické ryzosti a jednotnosti. Ani jednoho z těchto pěti dnů jsme nešli spat před čtvrtou hodinou ranní; poslední noc před odesláním deklarace, 17. října, jsem po odchodu ostatních proseděl zbytek noci nad svým psacím strojkem, abych mohl v osm hodin ráno odevzdati konečný elaborát Masarykovi, jenž ho s několika málo slovními změnami konečně schválil. Celkem revidoval deklaraci Masaryk sám nejméně čtyřikrát, náš společný komitét pak po nocích nesčíslněkrát; výsledkem byl dokument vzácné ceny nejen historické, nýbrž i literární.

Sedmnáctého října ráno tedy, po poslední revisi, schválil Masaryk konečné znění deklarace, které večer kabelováno Benešovi do Paříže a Štefánikovi do Vladivostoku. Následujícího dne, v pátek ráno, vztyčena na domě v šestnácté ulici bílo-červená vlajka, před polednem Deklarace odevzdána Wilsonovi a Lansingovi, a odpoledne ve čtyři hodiny zástupcům tisku, kteří k tomu cíli byli svoláni.

Úspěch Deklarace, která se objevila následujícího dne v ranních listech většinou v plném znění, byl v Americe veliký. Úvodníky komentovaly ji nadšenými větami, citujíce celé odstavce a přirovnávajíce ji v důležitosti i v tónu s klasickým Prohlášením neodvislosti Spojených států. Spojenečtí zástupci, kterým

zaslána s přípisem, vysvětlujícím „politické a vojenské nutnosti", jež k ní vedly, a oznamujícím ustavení Prozatímní vlády československé s Masarykem v čele, ji přijali stejně příznivě. Jak Masarykovi napsal Jusserand, francouzský vyslanec ve Washingtoně, „deklarace jest hodna svého autora i velké věci, kterou hájí".

V Bílém domě měla deklarace stejně silnou odezvu; téhož dne, kdy byla odevzdána, přišlo důvěrné sdělení, že státní department vydá následujícího dne Wilsonovu odpověď Rakousku, kterou bude datovat stejně s naší deklarací. Odpověď se objevila v novinách v sobotu odpoledne, s datem předešlého dne, a sdělovala Rakousku, že president nemůže přistoupit na jeho návrhy pro určité změny, které vláda Spojených států učinila ve své politice vůči Rakousku, jmenovitě uznáním Československé národní rady za de facto vládu; a uznáním národních snah jihoslovanských. President nemůže přijmouti pouhou „autonomii" těchto národů za podklad míru a trvá na tom, aby „ne on, nýbrž oni byli soudci nad jakýmkoli podnikem rakousko-uherské vlády, který by měl splniti jejich snahy a jejich pojetí vlastních práv a osudů". — Tedy úplné přijetí stanoviska našeho Prohlášení, stanoviska Masarykova; Masaryk zvítězil. Rakousko bylo odsouzeno. Téhož dne, kdy vyšlo naše Prohlášení neodvislosti a Wilsonova nota, která rozbila Rakousko, jako autoru na posměch se objevil v novinách manifest císaře Karla, oznamující „jeho národům", že se Jeho Apoštolskému Veličenstvu uráčilo rozhodnouti o novém uspořádání říše na federativním základě.

V dopise Masarykovi, potvrzujícím příjem Deklarace, praví Wilson: „Nemusím vám říkati, s jakým pohnutím jsem četl Prohlášení neodvislosti, vydané Československou Národní radou; myslím, že má poslední odpověď Rakousku vám dá plný odhad mého stanoviska v této věci. Můžete býti jist, že můj zájem jest hluboce vznícen."

Prohlášení neodvislosti, doma ještě bohužel málo známé, jest dokument velké vážnosti a síly. Klidné a pevné, povznesené, ale bez vášně, výmluvné, ale nepolemisující, prohlašuje neodvislost československého národa na území českých zemí a Slovenska, v přesvědčení, „že žádný národ nemůže býti nucen žíti pod suverenitou, které neuznává", a protože jeho autoři jsou přesvědčeni, že jejich národ „se nemůže volně vyvíjeti v habsburské lžifederaci, která není než novou formou odnárodňovacího útisku, pod jakým jsme trpěli po tři minulá století." Na základě historického a přirozeného práva odůvodňuje Masaryk svůj krok a pronáší nad Rakouskem hroznou obžalobu státu bez existenčního oprávnění, který se dopustil nesmazatelného zločinu proti lidstvu, vy-

volav světovou válku. Odmítá „svatokrádežné tvrzení, že moc Habsburků a Hohenzollernů jest božského původu", neuznává králů „z boží milosti" a prohlásiv habsburskou dynastii za „nehodnu, aby vedla náš národ", zbavuje ji práv na český trůn, na který byla povolána svobodnou volbou národa.

Ve druhé části Prohlášení črtá zásady ústavy budoucího Československého státu, vyhražujíc konečné rozhodnutí o ústavě zákonitě zvoleným zástupcům národa. „Československý stát bude republikou", která zaručí úplnou svobodu svědomí, náboženství, vědy, literatury, umění, slova, tisku a shromažďování. Církev bude odloučena od státu, volební právo bude všeobecné, ženám zaručena úplná politická, sociální a kulturní rovnost s muži; práva menšin budou chráněna, národní minority budou požívati plné rovnoprávnosti. „Československý národ provede dalekosáhlé sociální a hospodářské reformy", velkostatky budou vyvlastněny, šlechtické tituly a výsady zrušeny; ústava „vyloučí jakékoli zvláštní výsady a znemožní třídní zákonodárství". A končí radostným vyznáním víry ve vítězství světla nad mocnostmi temnot, víry v demokracii a svobodu. „Věříme v demokracii, věříme ve svobodu, a ve svobodu vždy větší a větší", napsal Masaryk jako závěrečnou větu Deklarace.

Prohlášení neodvislosti bylo závěrečným aktem naší zahraniční revoluce: práce, která zbývá, jest již konstruktivní, tvořivá. Prvého cíle naší revoluce bylo dosaženo; Rakousko se rozpadlo, zbýval úkol postaviti na jeho místě novou politickou strukturu na nových základech, daných vítězstvím demokracie. To znamenalo rekonstruovati celou východní Evropu, uvědomiti si naše postavení a poměr k tomuto úkolu, a pracovati k splnění naší části, jejíž vykonání slíbil Masaryk v Prohlášení neodvislosti.

O problému rekonstrukce východní Evropy přemýšlel Masaryk mnoho od samého počátku zahraniční práce své. Opět a opět se opakuje v jeho řečech a článcích poukaz na nebezpečí pangermánské střední Evropy a německého tlaku na východ; v Londýně zahajuje přednášky na King's College přednáškou „O problému malých národů"; na západě, v Rusku, v Americe, ho vidíme v nejužších stycích s Jihoslovany, Poláky a zástupci všech národů, které měly zájem na rozbití Rakousko-Uherska a přestavbě střední Evropy, ve svých řečech znovu a znovu zdůrazňuje úkol reorganisace východní Evropy — včetně Ruska — jako nejpřednější úkol války a dobytého míru. Je si vědom velikosti tohoto úkolu, necouvá však před ním. „Reorganisace a regenerace Evropy je nesnadný úkol", píše presidentu Wilsonovi (1. listopadu), „ale každá tvůrčí politika, která se nespokojuje

danými sociálními a politickými útvary, je nesnadna; nebylo snadno poraziti rakousko-německou autokracii, nebude snadno vdechnouti nový život do jejího dědictví." Na provedení tohoto úkolu, tolik se mu zdá jasno, je nutno docíliti spolupráce všech, kdo na tomto provedení mají přímý zájem, jakož i dosáhnouti zájmu a pomoci světové veřejnosti.

Od svého příjezdu do Ameriky se Masaryk často scházel se zástupci jiných malých národů evropských: Jihoslované, Rusíni, Litevci, Finové, Rumuni, ba i Poláci v něm viděli svého pomocníka a přítele, skoro vůdce, a chodili k němu na radu při mnoha příležitostech. První veřejný krok organisovati společnou práci malých národů a získati pomoc americké veřejnosti však byl učiněn až založením „Demokratické unie střední Evropy", která byla výsledkem velké schůze lidu v New Yorku (15. září), na které Masaryk, Paderewski, Hinkovič za Jihoslovany a Stoica za Rumuny mluvili pro rozbití Rakousko-Uherska a pro společnou svornou práci svých národů v zápasu proti výbojnému pangermanismu. V resoluci odhlasované 4000-hlavým shromážděním žádají zástupci malých národů střední Evropy rozčlenění Rakousko-Uherska a organisaci jeho národů v souhlasu s jejich požadavky, a zavazují se k „loyální a bratrské spolupráci" národů, které zastupují, v činnosti, kterou chtějí „donutiti dynastické a politické násilníky, aby se bezpodmínečně vzdali nadvlády, kterou nespravedlivě a násilím nad národy vykonávají."

Den po schůzi a opět po čtrnácti dnech, se v New Yorku sešla porada zástupců malých národů středoevropských, na níž zastoupeni Čechoslováci, Poláci, Litevci, Ukrajinci, Rumuni, Jihoslované a italští irredentisté, aby jednala o praktických krocích k uskutečnění této spolupráce. Na Masarykův návrh založena společnost „Mid-European Democratic Union" — „Středoevropská demokratická unie", jejíž program a význam Masaryk vymezil v dopisu prof. Millerovi (29. září) takto: „Organisaci takovéto společnosti bych považoval za politicky velmi cennou, i kdyby nedělala nic, než dodávala politické veřejnosti a těm, kdo se zajímají o národnostní problémy střední Evropy, systematické informace. Doufám však, že nová společnost dokáže více: že přinese více porozumění do poměru různých národních skupin s jejich programy a tak vykoná část přípravné práce pro mírovou konferenci. Je nesmírně důležito pro všechny národnosti, aby nepřítel nemohl na kongresu využít nepřekonatelných nesnází v územních aspiracích. Bylo by vrcholem politické moudrosti, kdybychom mírovému kongresu mohli předložiti hotovou dohodu." — Předsedou společnosti, ač namítal, že

je to zbytečné (raději by byl viděl předsedou Američana) — byl na návrh jihoslovanský jednohlasně zvolen sám.

Původním plánem Masarykovým bylo založení společnosti amerických přátel potlačených národů střední Evropy, kteří by svým vlivem pracovali pro jejich osvobození a později i získali nebo sami poskytli praktickou pomoc novým státům ve formě půjčky na potřebné suroviny nebo pomocné akce. Okolnostmi se stalo, že „Unie" byla zprvu vlastně jakýmsi volným sdružením Národních rad jednotlivých národů střední Evropy (přistoupili brzy i Řekové, Zionisté, Albánci, Arméni a Uhro-Rusíni) a teprve později se vrátila k původnímu plánu Masarykovu. Ve Washingtoně otevřena ústřední kancelář informační a propagační (v čele Američan prof. H. A. Miller), a započato s řadou porad a schůzí, které jednak řešily otázku společného politického postupu, jednak seznamovaly americkou veřejnost s problémem střední Evropy; vyvrcholily tyto porady v konferencích filadelfských (ve dnech 23.—26. října), při jejichž zakončení v historické americké Síni neodvislosti (Independence Hall) Masaryk přečetl jím samým a delegáty ostatních jedenácti národů, jež na konferencích zastoupeny, podepsaný elaborát konference (v podstatě též Masarykem vypracovaný) — „Prohlášení společných zájmů neodvislých států střední Evropy".

Titul prohlášení udává jeho účel a účel konference. Nechce tvořiti nové programy; chce být jen vyjádřením přání po formální jednotě programu a závazkem souběžného úsilí až dosud roztříštěného vzájemnou nejasností a nedůvěrou. V jednání konference chtěl Masaryk postaviti základ pro odstranění sporů, které k této nedůvěře vedou; jedním z jeho prvních cílů bylo naučiti různé ty národy, které se válkou ocitly ve stejné situaci, spolupracovati na problémech jim společných. Cílem Masarykovým nebyla nějaká federace vše zahrnující — on chtěl umožniti příští sblížení národů a případné spolky. Problémy, které Masaryk předložil konferenci, a výsledek jejich jednání, jak uložen v „Souhrnu zásad", vydaných též při ukončení konference, nejlépe ukazují jeho úmysl; Masaryk přiměl konferenci, aby uvažovala o nacionalismu v jeho sociálních a hospodářských důsledcích, o otázce volného obchodu a ochranářství, otázce nové dopravní politiky a námořních přístavů pro státy vnitrozemské. „Souhrn zásad" oznamuje výsledek jednání o těchto otázkách, přijímá zásadu národnostní, zavrhuje násilné odnárodňování i nucené přesídlování, přijímá spravedlivě připravený plebiscit za základ řešení sporných otázek územních, žádá o mezinárodní záruky pro svobodu a rovnoprávnost národnostních menšin, zřízení nových sítí

železnic a kanálů, účelnou dělbu práce národní, a zrušení transitních cel na zásilkách zboží k moři z vnitrozemských států; v otázce federace upozorňuje, že by jakákoli užší politická federace jen zmnožila a zkomplikovala nesnáze, jichž každý národ bude míti po válce sám s dostatek, připouští však možnost volné federace na hospodářském základě, která by byla nejlepší přípravou spolku národů. „Prohlášení společných zájmů" prohlašuje s Wilsonem, že „všechna vláda má spočívati na souhlasu ovládaných" — že každému národu má býti přiznáno právo organisovati vlastní vládu a rozvíjeti se podle svého, pokud to neškodí obecnému dobru; — zavrhuje tajnou diplomacii, a prohlašuje se pro Svaz národů a pro takové souběžné úsilí a práci národů zastoupených, pokud zajišťuje národní svobodu a hospodářský blahobyt, jímž má být zvýšen také i blahobyt celého lidstva.

„Unie" po filadelfských konferencích zahájila rozsáhlou a velmi úspěšnou kampaň propagační po celých Spojených státech, vnitřně se však brzy začala trhati; Poláci, kteří již od počátku se účastnili jednání s jistou reservou, vystoupili po zprávách o konfliktu s Ukrajinci ve Východní Haliči, odůvodňujíce své vystoupení tím, že nemohou zasedati v jedné organisaci se svými národními nepřáteli; — odjezdem Masarykovým v listopadu pak činnost ochabla a omezila se, jak to Masaryk původně zamýšlel, na pouhou informační a pomocnou práci. Nelze však podceňovati výsledky práce, kterou vykonala: vedle důležité práce propagační to byly cenné náměty, které se později uplatnily na mírové konferenci; pro nás pak je zvláště významna tím, že na konferencích ve Filadelfii a v důsledku jejich jednání vystěhovalci z Uherské Rusi za vedení G. Žatkoviče se rozhodli pro přivtělení svého území k Československé republice, a rozhodnutí toto později uplatnili na mírové konferenci, dosáhnuvše pro svůj národ samosprávy, pro nás pak důležitého spojení s Rumunskem.

Filadelfskými konferencemi končí vlastně americká práce Masarykova; ve dnech, které zbývají do odjezdu, pomalu dokončuje některé úkoly, vyjednává o půjčku, přehlíží revisi svého spisu „Nová Evropa" a připravuje se na odjezd domů.

K dokončení velkého dramatu světové války chybí jen závěrečný akt, — uzavření příměří a mírová konference. Té, zdá se, Masaryk ještě tehdy pomýšlel se súčastniti, dovolí-li mu poměry doma. Po celou dobu až do svého odjezdu nespouští zraku s vývoje událostí a činně zasahuje, kde je třeba.

Devětadvacátého se objevila v ranních novinách Andrássyova odpověď na Wilsonovu notu z 18. října; rakouská vláda v ní přijímá „stanovisko obsažené v poslední presidentově notě ohledně

práv národů rakousko-uherských, zvláště Čechoslováků a Jihoslovanů". — Pštros, zhlídnuv blížící se nebezpečí, strčil hlavu do písku, a povídá si: „Kdo mluvil o nebezpečí". — Masaryk upozornil Lansinga na tuto bloupou a neupřímnou politiku Rakouska v krátkém memorandu téhož dne. „Je zřejmo", praví, „že Rakousko-Uhersko stejně jako Německo se pokouší protahovati diskusi", a varuje spojence před rakouskou léčkou: „Rakousko-Uhersko na pohled opouští Německo, ale nejsem si jist, zda tato deserce není „made in Germany"; v každém případě, i když přijímáme služby zrádcovy, nerespektujeme ho. Habsburkové, zrazující své spojence, kteří je dvakráte zachránili od záhuby (jednou proti Rusům, po druhé proti Italům), stejně zradí své protivníky." Nevidí proto jiné možnosti, než aby se řeklo vládě rakousko-uherské, že s ní president Wilson nemůže vstoupiti v další jednání — a odůvodňuje své stanovisko upozorněním, že Rakousko je stejně absolutistické jako Německo a tu „vyžaduje prostá politická důslednost", aby Amerika nevyjednávala s absolutními pány Rakousko-Uherska, když odmítla vyjednávat s absolutními pány Německa. „V případě Německa to znamená vyjednávati se zástupci německého lidu, v případě Rakousko-Uherska se zástupci různých národů říše."

Ve stejném smyslu telegrafuje téhož dne Benešovi: „Rakousko-uherská nota je záludná, přijímá jen stanovisko, obsažené ve Wilsonově notě. To znamená, že konkretní smysl může být teprve dedukován nebo domyšlen z noty; ve skutečnosti však Wilson řekl jasně, že naše vláda je nejvyšší autoritou ve vojenských a politických věcech, Vídeň tedy musí vyjednávat s námi. Naše Prohlášení neodvislosti je pevným základem pro vyjednávání: suaviter in modo, fortiter in re."

Posílaje Štefánikovi do Vladivostoku některé oficiální akty, aby si je pročetl, dodává v dopise téhož dne: „Těžká, konkretní, praktická práce nastane nyní. — Větším dílem, že budu musit do Evropy; zde se zdržuji do té doby, až všechny možné kroky na straně Wilsonově budou vykonány. — Štěstí, že tu mám vlivu dost také na veřejný tisk." A dále: „Slyším, že se Beneš v Ženevě sešel s Kramářem; nemám ještě zpráv. — Mám práce mnoho, až mnoho."

Zprávy z Evropy opravdu skoro vůbec nedocházely. Je to, jak již bylo poznamenáno, jeden z divů naší národní revoluce, že při všech těch nedostatcích telegrafního spojení, při vší té prostorové rozloučenosti našeho odboje a při té praktické nemožnosti v posledním, rozhodném okamžiku se dorozuměti s domovem neb aspoň mezi sebou, vše šlo hladce, kolečko zapadalo do kolečka a ani v jednom případě, pokud jest mi známo, se nestala

taktická nebo politická chyba. Svědčí to o vzácné disciplinovanosti našeho zahraničního revolučního hnutí, ale též o síle vůdčí myšlenky, kterou dovedl Masaryk celému hnutí vtisknouti a kterou dovedl zasaditi v mysli svých spolupracovníků tak jasně a přesvědčivě, že jim dávala direktivu a určovala jejich jednání v každé věci a za každé situace.

Zprávy, které se objevily v novinách o událostech doma, byly kusé, nejasné a zmatené. Již 28. října však Masaryk cítil, že brzy dojde ke konečnému aktu rakouského divadla; telegrafuje Benešovi: „Zkuste poslati nějaké zprávy domů.“ — Noviny přinesly malou zprávičku o nepokojích v Praze, pak o Kestřánkově pokusu o převrat a o jeho zatčení — ale žádná z těchto zpráv nevyvolala hlubšího dojmu. Masaryk klidně vyjednával o půjčku pro sibiřskou armádu, i pro Národní radu na správní účely, vyjednával o vyslání lékařů a léčebných pomůcek do Sibiře, o dodání pušek, střeliva, šatstva a obuvi sibiřským hochům a o uznání vyslance Perglera jako zástupce Československé vlády ve Spojených státech. Neznepokojuje se vnějšími událostmi, které se řítí stále rychleji a rychleji, až 4. listopadu vyvrcholují rakouským příměřím, které pro nás znamenalo konečné vítězství nad Rakouskem.

Masaryk však si jest již vítězstvím jist: příměří znamená jen něco konečných formalit před pochováním říše, jejíž zničení jest v prvé řadě jeho dílem. Dva dny před uzavřením tohoto příměří již píše armádní rozkaz hochům do Francie, Italie a Ruska: „ . . . Proroctví slova Komenského se vyplňují . . . Československý stát již není krásným snem, stává se skutečností.“ — Několik dní před tím na jedné z ranních porad mu byla dána otázka, jak si myslí prvé kroky, které by měly být učiněny, kdyby Rakousko kapitulovalo. Masaryk odpověděl v instrukcích Benešovi, kabelovaných 29. října: „Demobilisace: všichni vojáci, narození na území našeho státu, nechť jsou posláni domů a organisováni ve vojenské jednotky našimi lidmi. Němečtí vojáci se též vrátí, musí se tedy vyjednávat s našimi Němci, aby přijali náš stát, který nebude nacionalistickým výtvorem, ale moderní pokrokovou demokracií. Budou nesnáze se slovenskými regimenty, které jsou v rukou maďarských důstojníků. Slovensko musí být okupováno, Maďaři se budou zuřivě bránit — proto nutný dohovor s Jihoslovany a Rumuny proti Maďarům. Naše vojska z Francie a Italie mohou býti poslána proti Maďarům s Jihoslovany, později do Čech a na Slovensko. Bude-li možno, zahájit vyjednávání s Leninem o propuštění naší ruské armády domů; ta by v tomto případě mohla jít přes Halič, neb i Černým mořem, vzdá-li se Turecko do té doby. Snad

bychom též mohli přimět Francouze, aby okupovali jihoslovanská území, bude-li potřeba, i území naše."

9. listopadu odjíždí zpět do Washingtonu, aby tam následujícího dne našel na stolku dva kabelogramy — jeden ze Ženevy, datovaný čtvrtého listopadu, druhý z Paříže, datovaný pátého. Ženevský byl podepsán Kramářem, Staňkem, Klofáčem, Habrmanem, Kalinou, Preissem a Svobodou a pravil: „Po čtyřech letech nevypsatelného utrpení stojíme na půdě švýcarské a posíláme Vám nejupřímnější pozdrav a nejvřelejší díky vděčného národa." A pařížský od Beneše vysvětloval: „Po rozmluvě s Kramářem a jeho přáteli v Ženevě jsme učinili následující rozhodnutí: Vláda bude republikánská, náš kabinet bude doplněn ihned po návratu do Čech. Vy, jako president republiky, se máte navrátiti hned; prozatím dáte Kramářovi právo podpisovati za Vás jako předseda ministerstva. Všeobecné politické a sociální poměry v Čechách jsou takové, že Vaše přítomnost jest nutna. Vaše autorita je bezmezná a jste očekáván. Celá naše činnost schválena s všeobecným nadšením. Ponechávám si portefeuille zahraničních věcí a prozatím zůstávám v Paříži. Milan podrží ministerstvo války."

Co se v něm dělo ve chvíli, kdy kabelogramy dostal, nikdo mimo něj neví a nebude vědět; zvláštního pohnutí před nikým neprojevil a následujícího rána už byl zase stejně klidný, jako by se nic nebylo stalo. Že se však i v něm něco hnulo, o tom svědčí slova telegramu Benešovi, který mi odevzdal na odeslání: „Obdržel oba kabelogramy ze Švýcar. Jsem hluboce pohnut jednotou zástupců všech stran. Vděčný národ je věc velmi vážná. Cítím velkou zodpovědnost. Přijdu co nejdříve."

Následující sobotu, po rozloučení se svými přáteli ve Washingtoně a po poslední návštěvě u Wilsona jest již v New Yorku, aby se připravil na odjezd. V poledne přinesly noviny zprávu o jeho zvolení presidentem československé republiky; přijal ji mlčky a zamyšlen; o čem se zamyslil, řekl asi hodinu potom na hostině, pořádané čelným klubem new-yorským na jeho počest, když ho předseda pozdravil jako hlavu nového státu. — „Nejen dnes," řekl, „nýbrž již několikráte se mne tázali: Jak je Vám teď, když je Německo a Rakousko poraženo? Jak je Vám, když si uvědomíte, že jste hlavou nové vlády a státu? Jest Vám asi velmi dobře, jste šťasten. — Nevím, jsem-li šťasten a nemohl bych popsat své pocity. Mám pocit zodpovědnosti. Řekl bych, že nemám kdy se radovati, protože vím, že stojím před ohromným problémem a jsem si vědom své zodpovědnosti nejen před svým národem, nýbrž přede všemi národy, s nimiž budeme se

stýkati a spolupracovati. Nikdo z nás nesmí zklamat. To je, co cítím."

Dokončuje ještě vyjednávání, aby byly zaslány potřebné potraviny domů, den před odjezdem podepisuje prvou československou zahraniční půjčku deseti milionů dolarů, kterými se mají tyto potraviny zaplatiti, tisku dává svůj vzkaz Americe, ve kterém jí děkuje za pomoc, poskytnutou v našem boji za svobodu, ujišťuje lid americký, že „soustředíme všechno své úsilí, abychom svůj stát udělali pevností svobody v srdci Evropy a předvojem demokracie na východě," a vyslovuje přání, aby „přátelství a společné zájmy obou demokracií — americké i československé — ve spolupráci s ostatními demokraciemi světa položily pevné základy nového pořádku v obrozeném světě". Dvacátého listopadu čestnou stráží vojska a námořníků odjíždí z hotelu, aby o dvanácté hodině polední na palubě „Carmanie" odrazil od new-yorských břehů. Na lodi dokončuje svou knihu; týden v Londýně, týden v Paříži a tři dny v Italii jsou dny ruchu a neutuchující práce, — rozmlouvá a radí se se svými politickými přáteli a vlivnými státníky a žurnalisty; měsíc po svém odjezdu z New Yorku, po čtyřech letech vyhnanství a práce, vstupuje, Osvoboditel, na půdu rodné země. Před ním vstávají nové obzory a nové problémy; ze smutného dědictví války a rakousko-německé autokracie má vybudovati demokratickou republiku a uskutečniti politické a sociální reformy, které načrtl ve svém „Prohlášení neodvislosti"; je si vědom nesnází, které se mu budou stavěti v cestu, ví, že „utiskovatelé, kteří dosud vládli a utiskovali, budou křičet, že jsou utiskováni, když je přinutíme, aby přestali utiskovat", nezapomíná, kdo byli ti, kteří chtěli býti popravčími jeho národa, ale nevrací se, aby zahájil politiku msty. „Příliš dobře jsem si vědom správnosti Cavourových slov o takovéto politice," píše na lodi v posledním vzkaze americkému tisku. Vrací se domů, on, jenž před čtyřmi léty odešel nevěda, zda se kdy opět vrátí. „Nikdy bych se nebyl vrátil domů, kdyby byli Němci a Maďaři vyhráli," píše tamtéž, „takovým způsobem byl bych protestoval proti vítězství násilí. Ale Němci a Maďaři nevyhráli, já se vracím domů vítězně, abych věnoval všechny své síly reorganisaci našeho nového státu, nové Evropy. Nemám kdy radovati se z tohoto šťastného obratu v historii lidstva, věnuji všechny své myšlenky svému velkému úkolu. Jsem však šťasten, že mohu nésti tak velkou zodpovědnost." A jeho vstupem na rodnou půdu končí kapitola Masaryka-Osvoboditele, a začíná kapitola nová, jejíž poslední slova ještě nebyla napsána, kapitola Masaryka—Presidenta republiky.

VASIL ŠKRACH:

VÝŇATKY Z DĚL MASARYKOVÝCH

PRO NÁBOŽENSKOU SVOBODU

Manifestace pro svobodu svědomí vhodně zahajuje letošní[1]) oslavy Husovy: Hus nám dal příklad náboženské svobody duchovní, příklad náboženského svědomí, příklad toho, co nábožensky máme činit, jak nábožensky máme postupovat.

Svoboda náboženská není pouze svobodou od náboženského tlaku církevního, není pouhou obranou proti státnímu vnucování náboženství, — svoboda náboženská je a má být podmínkou náboženského pokroku. Také v náboženství jako ve všech ostatních oborech lidského usilování je vývoj a je pokrok: lidé nábožensky cítící a probuzení chtějí dnes překonat náboženství staré, — chtějí nábožensky žít náboženstvím dokonalejším. Na vývoj a pokrok v náboženství moderní člověk klade veliký důraz. Jemu nestačí ta duchovní ztrnulost, kterou strážcové církevního náboženství tak ochotně zaměňují s tím vnitřním uspokojením duše, které sliboval Ježíš. Moderní člověk nechce již a nemůže věřit slepě, protože právě nábožensky a církevně nejbolestněji byl zklamán.

Moderní člověk naučil se myslit a kritisovat a proto nedůvěřuje těm, kdo ještě dnes troufají si žádat důvěru slepou. To právě činí stále církve, sloužící státu, a činí to stát, držící církve. Rozum, přivyknuvší ve všech oborech důvodům a kritice, nemůže přijímat učení církví bez důvodů a bez kritiky. Rozum, vyškolený přesnou vědou, nemůže již přijmout učení teologická v době, kdy pokročilejší teologové sami poznávají, že ztratili svému učení základ, že není zjevení v učení a že není zjevení v praxi, totiž, že není zázraků a ovšem že zjevení a zázraků nikdy nebylo. A tu se rozcházíme s teologií a s církvemi nadobro: nechceme, aby se tohoto luzného a vědou překonaného učení o zjevení od církví a států pro teorii a vychování zneužívalo.

Veliká a vleklá náboženská krise nespočívá pouze v této protivě vědeckého poznání a teologického mythu; ta krise spočívá také v tom, že církev a stát politickou mocí udržují neudržitelné. Odtud ta obecná přetvářka v nejrozmanitějších stupních a formách; a tak církev a oficiální náboženství místo čestnosti, karakternosti, mravnosti, šíří a podporují nepravdu, lež a nemravnost. Církev a stát svým duchovním a fysickým násilím podávají takto místo náboženství v duchu a pravdě jesuitism.

Nic než jesuitism je všecka ta přetvářka lidí, účastnících se bez víry církevního obřadnictví; nic než jesuitism je všecka ta teologie, která do slov Bible a církevního učení scholastickou dovedností vkládá, co v nich není. To, co Bible a co církve do slova hlá-

sají, a to, co hlásá věda, nedá se sloučit. Tu jsou dva světy, dva světy různé. Dám obecně známý příklad: Někteří teologové dělají koncese vědě a speciálně darwinismu, vykládajíce v Genesi dny stvoření jako nekonečné věky. Avšak ten, kdo psal Genesi, to bral doslova, a hlavně, celý jeho názor na svět byl jiný než názor moderního evolucionisty: duch Genese je jiný než pojmy Darwinovy nebo Spencerovy. A o toho ducha, o ten směr a o ten celkový názor běží, nikoli o slova. Takový výklad Písma a církevního učení stává se chytráctvím a jesuitismem.

Takto staré a zastaralé učení zachránit se nedá teologickou advokacií — sebe dovednější — a teologie není než advokacie, plaidující pro církve za polehčující okolnosti.

Nechci být nespravedliv vůči positivnímu náboženství a církvím. Kdo upřímně ještě věří, jistě může mít z účastenství církevního požehnání; ale opakuji: ten, kdo věří upřímně. Ale těch je již málo, mnohem méně, nežli církev si připouští. V církevních listech uvažuje se o tom, proč inteligence se straní církve, jako by lid ještě věřil; také stále se opakuje: lid potřebuje náboženství. Ne, tak se věci nemají. Inteligence není sama ani nejradikálněji proticírkevní; lid odpadává církvi, a to netoliko lid dělný, nýbrž i rolnický. Duchovní jsou ve velikém omylu, domnívají-li se, že ti venkovští hodnostáři a hlavy rodin, protože chodí v neděli do kostela, ještě všichni věří! Než především není již víry, té živé a činorodé víry v — duchovenstvu! Od hlavy...

My proto, žádajíce svobodu náboženskou, žádáme ji proti této nedůvěře a nevěře, ale ovšem žádáme ji také pro ty, kdo ještě upřímně věří. Těm překážet nechceme, jako že všechno to dobré, co církev nám dávala, chceme zachovat — pokrok v náboženství není negací, ale positivním zdokonalováním a vybudováním toho, co se vyvinulo.

Při dnešním stavu vědy a poznání pokročili jsme tam, že nám církevní scholastika již nestačí a nestačí nám z náboženství.

Dovedeme si cenit Bible a jiných podobných knih, jako výplodu náboženského úsilí starých věků, ale naše poznání a naše praxe založena je již ve veliké míře na teoretických základech jiných.

A také své náboženství zakládáme na téže teorii — není dvojí pravda, pravda je jen jedna. Pravda je jen pravda vědecká, kritikou ověřená a zdůvodněná; proto také náboženství moderního člověka spočívat musí na pravdě vědecké, jeho náboženství bude spočívat na p ř e s v ě d č e n í, nikoli na víře. Věřit, znamená věřit něco a někomu — není jiné autority, než věda a vědoucí člověk. To jsme poznali a proto žádáme si svobodu pro další vývoj náboženský.

Církve nám nestačí svým učením, nestačí nám svým vedením, nestačí nám svou mravností. Církve slouží starému absolutistickému řádu společenskému; církve jsou nejen naprosto monarchickými, jsou aristokratickými a plutokratickými. Chudému, slabému hodí tu filantropickou kost, ale jen aby sloužili mocným a bohatým. Církve boji se těchto mocných a bohatých, církve neodvažují se svobodného slova i v takových dobách, kdy toho je nejvíce potřeba. Slyšeli jste již kázat pro dělníky v stávce sebe spravedlivější? V posledním čase udály se na četných dvorech evropských skandály pobuřující svědomí — ozval se jeden kárný hlas se strany církevních hodnostářů? Ne! — I ten poslední žurnalista má větší smysl pro potřeby dne a pro mravní úsilí naší doby než ti bojácní církevní úředníci.

Nelidovost a nesociálnost církví spočívá v liehém učení o individuelním spasení, které věřícím podle tradice ze staré doby vštěpují. Církve udělaly z přikázání lásky učení egoistické a proto se staly nesociálními a nedemokratickými. Již Hume a Rousseau vytýkali křesťanství, že nevychovává politicky; Marx mu vytkl, že je náboženstvím pro otroky. V tom je mnoho pravdy. Já vím, že náboženství není a nemá být politikou; avšak právě náboženství církevní politikou je, jenže politikou sloužící mocným. Náboženství a církev měly by být ochránci mravnosti a lásky k bližnímu; jakmile nastávají konflikty mezi lidmi, církve měly by mít odhodlanost ku pravdě, měly by stát na straně lásky proti násilí. Dnes církve stojí venkoncem na straně násilí.

Církve v Rakousku jsou co možná horší než církve jinde. Zejména panující státní církev je pořád církví protireformační, duch inkvisičního násilí je stále její podstatou. Ozývají se sice již i u nás katolíci, t. zv. reformní. Vzpomínám na př. Mgre. Scheichera, jenž své církvi na sjezdě kněžském ve Vídni vytýkal servilnost; vzpomínám Ehrharda — — ale kde jsou pánové Scheicher a Ehrhard? Umlkli. A jak si vedou naši reformisté čeští? Buď se podrobují hierarchii „dobrovolně“, anebo se umlčují násilím, jak se stalo slovinskému faráři Vogrincovi, jenž, jak se četlo v listech, za svůj reformní spis potrestán karcerem. Chci říci: od reformního katolicismu nelze ničeho očekávat proto, že nelze ničeho očekávat od katolicismu; já také již ničeho nečekám od církví protestantských. Musíme si pomoci sami. Nestačí nám už mluvit proti klerikalismu a t. p. — máme povinnost nábožensky pracovat.

To znamená dnes především, aby se ti, jimž náboženství jest drahé, sdružili, aby se proti církvím semkli.

To znamená dále, pracovat pro osvobození od církve tím směrem, aby škola od církve úplně byla vyproštěna. Prohlášení „Vý-

boru zemské ústřední Jednoty učitelstva měšťanských škol českých" přijímám s povděkem; jeho heslo musí se stát heslem všech učitelů všech škol.

Dále musíme pracovat o změnu zákonodárství, aby nepřináležení ku konfesím státem uznaným nikterak nevadilo ve veřejném postavení. Dnes jistě nejlepší a nejuvědomělejší lidé stojí duchem svým již mimo církve — domáhejme se proto úplné svobody, aby odstraněna byla církevní přetvářka a lež.

V Rakousku, tím se nesmíme klamat, náboženský pokrok nestane se bez oběti. I v tom máme příklad Husa a máme poučení celé své historie od Husa počínajíc až podnes. Naučíme-li se od Husa pravdu hledat a slyšet, budeme-li se pravdě učit, budeme-li ji milovat a vyznávat, musíme ji také bránit — až do smrti, velí Hus, ale jistě pro život, a pro život doopravdy český.[2])

NÁBOŽENSTVÍ A SPOLEČNOST LIDSKÁ

Mám promluviti dnes o náboženství a společnosti. Promluvím tedy napřed o tom, co náboženství je a co náboženství není. Rozumí se, že to mohu jen stručně předvést a upozornit na hlavní záhady věci.

Náboženství — abych je definoval jedním slovem nebo jednou větou, to nechci, protože se to dobře udělat nedá. Každý z nás tak asi ví, co je náboženství, všichni máme náboženské zkušenosti, podívejme se tedy na své zkušenosti, pozorujme, co se děje v nás a kolem nás. I zde mezi vámi svobodomyslnými[3]) pozorováním můžete vystihnout, co je náboženství.

Náboženství má různé prvky, není něco jednoduchého. Především má náboženství pravidelný kultus, to padá nejvíc do očí. Chrám, v chrámě bohoslužby, při nich zvláštní ceremonie atd.

Druhý prvek velmi důležitý je modlitba. Zase každý z nás aspoň z dětství má zkušenosti, co to bylo, jak se duchovně zachoval, když se modlil.

Třetí prvek je církev, náboženská organisace zvláštního rázu. Je náboženství něco sociálního. Lidé se scházejí (v kostele), modlí se společně; je mnoho lidí, kteří ještě nikdy nepomyslili, že by náboženství mohlo být osobní, soukromé.

V církvi máme organisaci kněžskou.

Čtvrtý prvek: náboženství aspoň na vyšším stupni vždy usilovalo o vyšší mravnost. Náboženství vštěpovalo mravnost — mravnost a náboženství jsou rozličné obory a pojmy, mravnost je jen část náboženství. My to už slovy vysvětlujeme: to je svaté a to je mravní. Každý cítí ten rozdíl; aneb říkáme o svatém, že

to božské. Bůh, božství, tím slovem se vystihoval posud hlavní předmět náboženský, mravnost je lidská.

Pátý prvek: v náboženství posud všude nalézáme jeden důležitý prvek: víru. Náboženství se přímo zove věrou, mluvíme o víře, věříme a žádá se pro nás víra naprostá. Stojí psáno: jako dítě věřiti, dětinná víra, víra slepá.

Věřit Bohu, máme věřit v Boha, a jestliže v Boha, tož věříme vlastně člověku, tomu, kdo nám o Bohu něco povídá. Víra se vštěpuje, podává se učením, žádá se věřivost, ta naprostá důvěra. Víra a důvěra je už slovem — do-věra — jedno a totéž. A proto v každém náboženství se podává „věřím", kredo. Náboženství má své kredo, církev učí svým symbolům, má své věroučné knihy, svá pravidla a zákony. Má zejména své svaté knihy: křesťané Bibli, židé Starý zákon, mohamedáni koran. Oxfordský Müller vydal celou sbírku svatých a posvátných knih všech orientálních národů.

To vše jsou prvky náboženské a všechno dohromady nám tvoří náboženství. Řekl jsem: náboženství je složené, není jednoduché.

Ale každý ten prvek může být rozmanitě formulován. Na př. kultus. Podívejme se na divocha a jeho kultus před fetišem. Klaní se mu, vzývá ho, obětuje mu, tancuje kolem něho, křičí naň, a když mu nevyhoví, trestá ho. Podívejme se na kultus některé svobodné náboženské obce: zpěv, kázání, atd.

Vemte si modlitbu. Podívejte se na derviše moslimského, jak ten se modlí, a podívejte se na Ježíše na hoře Olivetské, nebo když učí učedníky, aby skryti v komůrce se modlili.

Podívejme se na církev katolickou, na její grandiosní hierarchii a podívejme se na různé malé evangelické církve, na př. na kongregacionalisty, na kvakery. Jaký to rozdíl v organisaci!

A mravnost: divoch obětuje lidi, pálí děti, obětuje čistotu žen. Nebo se podívejme na asketu a teď je srovnejte s láskou k bližnímu, jak ji provádí ušlechtilý, opravdový stoupenec Ježíšův.

A konečně: kredo a teologie takového fetišisty-divocha, podívejte se na kredo nějakého vzdělance řeckého, na kredo katolíka a postavte vedle ně všecky kreda nějakého filosofa Spencera nebo Kanta. Ohromné rozdíly a přece — náboženství tu i tam.

Proč to říkám? Proto: podívejte se na šachovnici, má 64 polí, a bylo matematicky vypočítáno, kolik je možných kombinací. Za staletí se sotva všecky ty kombinace prohrají a vyhrají.

Já jsem uvedl 5 hlavních prvků náboženství, ale každý dá se formulovat rozmanitým způsobem. Formy náboženství jsou proto nevyčerpatelné a proto je náboženství tak mnoho od počátku až podnes. A já neštítím se pověděti, že je náboženství tolik, kolik je myslících hlav a třeba i nemyslících. Každý položí důraz na jiný

prvek podle kulturních poměrů, vzdělání, nálady atd. Jinak cítí člověk, je-li veselý, jinak, má-li žal. Mnozí cítí nábožensky jen tehdy, je-li zle. Když je lidem dobře, jsou kostely prázdny.

A tudíž povídám: je tak nesnadné se o náboženství dohodnout, protože je tolik názorů.

Mohl bych z dějin náboženského myšlení podávati na sto definic náboženství. To musíme mít na mysli, když se chceme dohodnout. Proto já nechci podávati svou stručnou definici, chci jen, abychom pozorovali, oč běží v životě náboženském.

V celku to lze říci, v náboženství člověk vyciťuje a uvědomuje si svůj poměr k světu a lidem. Anebo bych řekl: v náboženství se stavíme k záhadě celé věčnosti. Věčnost, to by bylo to jedno slovo, kterým lze náš problém hotově označit. Problém věčnosti je to, co najdete ve všech prvcích náboženských a co je právě v podstatě náboženství.

A jak člověk na tu otázku odpovídá, tak si formuluje své náboženství.

Pro nás — a jistě vám se o to dnes jedná — je důležito si ujasniti poměr náboženství k vědě a filosofii.

Ve vývoji lidstva prvotný výklad světa a života — prvotným míním člověka, jenž se podobal t. zv. divochovi — prvotní názor na svět a na život byl mytologický. Začátek myšlení o světě a životě byl mytus, t. j. všecky ty divné fantastické povídačky o bozích a jejich poměrů k lidem.

U Řeků už mythy byly propracovány, tam je už soustava mytologická, mytologie. Mytologický názor na svět je vždy a všude, pokud člověk bez dostatečných zkušeností, bez pozorování a propracování myšlenkového, fantastickým způsobem si vykládá svět a život. Divoch vidí slunce jako my, vidí, že lidé umírají, jako my to vidíme, cítí jako my, ale nemá vědy a filosofie. Je nedočkavý, nestřádá zkušenosti, ale svou fantasií si ten svět vykládá. A vykládá si ho anthropomorfisticky, nebo — jak v novější době se říká — sociomorficky, totiž, on si tvoří bohy podle svého obrazu. To je anthropomorfismus. Sociomorfismus značí, tvořit bohy podle společenského postavení lidí. Pro všecky příčiny ve světě vnějším, v sobě, pro všecko, co ho zajímá, hledá výklady v bytostech podobných sobě a lidem ostatním. Dělá si toho bůžka a formuje si ho podle sebe a společnosti: jak jeho král, jeho vladař v jeho obci je pánem a králem, tak si představuje vyššího boha v poměru k nižším, k lidem. To je mythus, mythologický, prvotní výklad a nazírání na svět a život prvotního člověka.

Z něho a s ním zároveň se vyvíjelo nazírání vědecké a filosofické. Věda a vědecká filosofie proti mythu a mythologii nefanta-

síruje, nýbrž zakládá se na zkušenosti. Vzor vědecké práce je v laboratoři. Student dostane úkol, problém, a musí dny, měsíce, léta studovat na jednom problému. Věda je pozorováním, nic jiného, a kdo nedává pozor a přece chce svět vyložiti, ten fantasíruje. Kdo dává pozor, má filosofický, vědecký výklad. Proto je věda, jak se říká, střízlivá, přesná.

A tak tedy stojí proti sobě ve vývoji lidstva mytologie a věda a vědecká filosofie. Mytologie jako systém byla už u Řeků a Římanů, z mytologie se vyvinula teologie křesťanská a zejména katolická.

Teologie je jen zdokonalená mytologie. Specielně v katolické církvi velmi brzy se vyvinula pomocí řecké filosofie velmi systematicky zpracovaná teologie, tedy to, co se podává v úplnějších katechismech. Ale vedle toho už ve středověku se vyvinula scholastika, zvláštní filosofie, jež měla úkol přirozenému rozumu dokazovati, že teologie je vyšší než ta scholastika, že podává absolutní pravdu zjevenou, kdežto filosofie podává jen poznání nezjevené.

Ale již ve 12. století lidé myslící viděli rozpor mezi rozumem a teologií a řekli, že je pravda dvojí. Jedna náboženská a teologická, druhá scholastická, filosofická. Touto dvojí pravdou pomáhali si myslící lidé.

V tom učení o dvojí pravdě je vysloven rozpor. Časem ze scholastiky vyvíjí se filosofie, nová vedecká filosofie a tu se s teologií dostala v rozpor takový, že není dnes možno jej odčinit a nějakým kompromisem vyrovnat. Dost teologů, filosofů, vědců by rádi to, co podává katechismus a co podává věda, komkromisem srovnali; naproti těm pokusům povídám, že je to nemožné, pravda je jen jedna, pravdu má buď teologie nebo filosofie. Tento spor trvá, jak vidíme, sta a sta let.

Velmi často teologové a mnozí filosofové odkazují proti vědě a vědecké filosofii na zvláštní zdroj, zvláštní metodu poznání, na mystiku. Všude v církvích se slaví mystikové. Co je mystika? V celku je to pokus bez logické práce, bez zkušenosti, najednou, rázem se domoci všech pravd, zejména pravd náboženských. Na obrazech španělských mistrů vidíte podle tváří, co je mystik. To není člověk pozorující, on nevěří, že logikou a zkušeností se domůže pravdy, on zří, zírá, domnívá se, že má vnitřní světlo a že je spojen s Bohem přímo. On se domnívá, že zří svým vnitřním okem božství, ba že je s ním sloučen. Náš Štítný to správně nazval opíjením. Ano, opojen je takový mystik, opojenost, opilost mystická.

Proti tomu vědecká logika zcela jiným způsobem se domáhá pravdy, jak každý vzdělanec ví. Pořád mnozí teologové a také

filosofové hlásají, že náboženská pravda se nemá poznávati rozumem a chladnou logikou, nýbrž mysticky. Žádá se zanícení, enthusiasm, žádá se mystické zření, to že je metoda poznání náboženského. Je pravda, i v katolické církvi byli a jsou někteří teologové proti mystice, ale jistě podnes je většina teologů, kteří vidí aspoň v nějakém stupni v mysticismu podstatu náboženství. Mysticism, vědecky posuzován, není stav docela normální: není člověk docela normální, který logicky nepracuje a nepozoruje, zato však sedne na břeh řeky nebo moře, nebo se postaví na sloup a snaží se svou myšlenkou božství schválit a s ním se slít vjedno.

Věda mystiku nepřipustí jako zřídlo poznání.

Tedy pro dnešek je otázka ta: My vidíme vedle sebe teologii, katechismy různých církví a jejich různá učení. A vedle toho máme učení vědy a vědecké filosofie. I jedno i druhé podává své názory o jedné a téže věci. Teolog na př. vykládá historii světa, stvoření světa, historii starých národů, vznik a vývoj křesťanství — tedy historii, ale podává ji teologicky. A jděte k vědeckému historikovi, jak ten bude vykládat historii — rozdíl ohromný. Je to rozdíl v nazírání na přírodu, na člověka, na jeho povinnosti, na stát: tu jsou dva světy vedle sebe a proti sobě — teologie a vědecká filosofie. Ty stojí dnes proti sobě.

Nedávno papež vydal zase nový syllabus, nový index, kde zatracuje učení moderní vědy. Na druhé straně stojíme my, nezatracujeme, ale nemůžeme přijímat, co nám on podává. To je stav trapný, protože každý boj je trapný.

Podávají se nám stále ještě dvě pravdy: teologická — filosofická, člověk se má a musí rozhodnout.

Pojďme o krok dále. Jak vznikl ten názor o dvojí pravdě? Odkud ta dvojnost, ta rozdvojenost? To si musíte vyložit historicky, a dá se to vyložit.

Ještě u Řeků, pověděl jsem už, byl na počátku mythologický názor na svět a na život. Teprve později asi v 6. stol. př. Kristem vzniká filosofie a věda. Ovšem ta věda jest slabá, t. j. ti první filosofové a vědcové nemohou se zbavit hned vší mythologie, jejich soustavy jsou ještě hodně mythické, mythologické. Ale krok za krokem sílí se vědecké myšlení, mytičnost a mytologie ustupuje tou měrou, kterou se sesiluje věda. Proto brzy, již později, asi v 6. století před Kristem vzniká filosofie a věda. V řecké filosofii jsou spory vědy a mytologie a už tenkráte filosofové, jako na př. Sokrates a j. přicházejí na „index". Sokrates musil vypíti jed, protože prý zaváděl nové bohy a kazil mládež, jak mu řekli. Věda a filosofie se vyvíjí stále a stále; mytologie je donucena vědou se zbavovat svých nejhrubších fantasií a zejména také

svých divošských názorů o mravnosti bohů. Vědou a filosofií mytologové řečtí jsou donuceni k ústupku vědě a filosofii.

Řecko podlehlo Římu, Řím podmanil také Egypt, Orient, celý tehdejší svět. A v této směsici národů, v směsici různých náboženství v Římě samém vzniká katolická církev, tuhá organisace církevní vedle organisace státní.

Katolická církev má svůj původ v řecko-římské mytologii a v římské a židovské organisaci církevní a státní.

Co bylo s učením Ježíšovým? Nezaložil on církev? Ne. Založil ji Pavel, učení Ježíšovo bylo v církvi jen kvasem. My také máme Havlíčka, ale kolik lidí žije podle Havlíčka, kolik podle Komenského a Husa, ale říkáme si stále národ Komenského, národ Husův. A tak je tomu s učením Ježíšovým a jeho bezprostředních žáků, apoštolů. Jeho učení formulováno v Písmě, ale církev se vyvíjela z daných pohanských prvků, byla před Římem. A tak vznikla církev katolická a tento katolicismus pomocí řecké a římské filosofie vybudoval si teologii. Z dějin církve a teologie se každý poučí, jak učení Ježíšovo a jeho následníků, učení Starého zákona, učení řecké a římské filosofie a mnohé učení orientální byla svařena v jeden celek a to je teologie katolická, která je pokračováním řecko-římské a orientálské mytologie. Katolická teologie je vyšší a poslední stupeň mytologie.

Avšak v katolicismu, jak řečeno, se vyvíjí scholastická filosofie; rozum Řeků a Římanů vzpouzel se proti nové katolické mytologii; proto katolicismus ve svém zájmu podporoval filosofii scholastickou, kterou dokazoval, že teologie má pravdu, že rozum bez teologie nic neznamená. Proto scholastika byla „ancilla theologiae", byla služkou teologie. Tedy tak vznikla ta rozdvojenost mezi teologií a mezi filosofií, rozpor podnes trvající.

Jak každý pozoruje, já mluvím stále o teologii a jejím poměru k vědě a filosofii. Neříkám: náboženství a filosofie. Já teď výslovně hodně na to upozorňuji, kdo si to neujasní, nepochopí náboženského problému. Teologie je učením, ne náboženstvím, jest jen částí náboženství. Když malé dítě chodí do kostela, zná to dítě to učení církevní, zná katechismus? Ale nejen dítě, prostý člověk, který nemá kdy si učení osvojiti, myslíte, že on to učení zná? Ne. Mnozí a zbožní katolíci se neumějí modliti „Otčenáš" tak, jak je podán v Písmě. Na prostou ženu, na prostého muže, na dítě, působí krásně náboženský kultus a později teprve něco z katechismu se poučuje. Z toho lze přece postřehnouti, že teologie, katechismus, kredo, není náboženstvím. Kdybyste zkoušeli katolíky v učení, propadl by skoro každý, a přece často má náboženského citu prostý katolík více než jeho učitelé teologie, než kněží a biskupové.

Učení nějaké církve není tedy náboženstvím, není náboženstvím celým. Mnoho mi na tom záleží, toto pochopit: Teologie je jenom učením o náboženství, a sice učením o náboženství církevním.

Pramen náboženského poznání církve vidí ve zvláštním zjevení, náboženské pravdy jsou prý zjeveny bohem samým, jsou prý dány jednotlivcům vynikajícím; jsou to prý pravdy boží, které se pouhým lidským rozumem nedají poznati a proto jsou zjevené pravdy prý nad rozumem.

Zjevené pravdy dány jednotlivcům a proto v církvích z těchto jednotlivců povstaly zvláštní náboženské autority. Takový Mojžíš, když domněle obdržel od boha „Desatero", byl vůdcem těm, kteří mu věřili.

Kde se podává zjevená pravda, která nemůže pokračovati, nemůže býti zvětšena ani zmenšena, protože je pravda boží, tam vzniká podání, tradice. Učení zjevené se podává od generace ku generaci. Teologie proto zavrhuje evoluci, její pravda se prohlašuje za absolutní.

Katolicismus na př. tvrdí, že učil vždy a všude totéž; katolický princip byl formulován slovy: quod semper, quod ubique, quod ab omnibus: co všude, vždy, ode všech bylo věřeno. Název: katolicismus znamená: celek, církev všeobecná, pro všechny časy a pro všechna místa.

Zjevení je dvojí: předně se říká, že bůh se zjevuje lidem, aby je poučil a za druhé se zjevují zázraky. Na př.: Starým zákonem prý bůh nás učí, jak vznikl svět, jak zařídit společnost atd. Bůh se prý také zjevuje zázraky, zjevuje se prakticky. Zázrak, to každý ví z historie vzdělanosti, člověka obzvláště si podmaňuje. Když se vyskytne nějaká zázračná studánka, na př. v Lourdech, poplaší skorem celou, i vzdělanou Francii. Zázrak člověk udělat nemůže, a o zázrak člověk každý stojí, pokud nepochopil, že zázraků a zjevení přímého vůbec není.

Kde se drží víra v zjevení, zjevení teoretické a praktické — vzniká úřad a stav kněžský. Kněží u divochů, později u Řeků a Římanů a j. vzdělanějších národů, kněží podnes se pokládají za prostředkovatele mezi masou věřících a božstvím. Náboženství s kněžími je náboženství autoritní. Nejdokonaleji autoritní náboženství provedeno katolickou církví. Katolicism je, jak jsem už včera řekl, vzorem teokracie, slovně bohovlády, ve skutečnosti kněžovlády, t. j. vlády těch prostředkovatelů mezi božstvím a pouhým člověkem.

Mezi knězem a laikem je rozdíl ohromný. Kněz má jinou mravnost, žije v celibátu, a to je něco vyššího podle Pavla, než mravnost laika, žijícího v manželství. Kněz je nábožensky bytostí

vyšší, kněz proto také má v zápětí autokratism sociální a politický. A proto nakonec také politicky a sociálně povýšen nad laika.

Kněží se organisují v církev. Katolicism pravý tu je vzorem tuhé organisace církevní. Ale ta tuhá organisace církevní vznikla v době staré, kdy lidé byli na nižším stupni mravnosti, kdy byl absolutismus, jevící se společensky v rozdílu otroctví a aristokratismu. Tehdy vznikl katolicismus, on přijal aristokratism pro církev a náboženství.

Už kněz a dokonce biskup nebo sám papež je věřícímu více než on sám, než obyčejný člověk, je aristokrat náboženský, laik je jeho náboženský otrok, bez kněze laik nábožensky nic neznamená, nic nezmůže. Katolík laik nemůže bez kněze vykonat platného obřadu, i modlitba knězova je účinnější a vyšší než laikova.

Katolicism upevnil duchovní závislost, duchovní otroctví. Otrok duchovní slepě věří, co duchovní pán mu povídá, ochotně dělá, co duchovní pán chce. Proto v staré církvi náboženský aristokratismus znamená víru naprostou, víru slepou, víru, jak se říká, dětinskou. Dítě ovšem nekritisuje, aspoň v jistém věku ještě nekritisuje, ono důvěřuje, věří slepě a věří rádo a takovou víru má duchovní otrok. A když ji již nemá, když se mu ztrácí, pak se mu vnucuje, konečně nutí, aby jednal jak věřící, třebaže již nevěří.

Reformací — u nás Husovou, Lutherovou v Německu, Kalvínovou ve Francii, Knoxovou v Anglii atd., se církevní aristokratism částečně zrušil. V církvích protestantských totiž není kněze v tom smyslu, jako kněz v katolické církvi. Mluví-li se o kněžích protestantských, je to chyba; protestantismus má jen „duchovní", „kazatele" a podobné funkcionáře. Jenže protestantismus si ponechal učení o zjevení a proto i jeho duchovní stávají se v praxi kněžími; rozdíl mezi katolicismem a protestantismem je pak ten, že tam je papež jeden a tu je papežem každý. Ale tím, že jsou všichni papeži, přece jen je zlomena moc kněžská.

Reformací vyvíjely se církve vedle katolické, církve, jak se říká, národní. Církve tyto se stále rozpolcují, protože reformací proti katolicismu se zesílil náboženský individualism a subjektivism. Sice bible stala se protestantům novou, objektivní autoritou náboženskou, ale reformátoři a jejich následnici musili bibli vykládat, neboť Řím měl bibli také — tím protestantism pomohl volnému a kritickému myšlení a badání o věcech náboženských a tím zase pomohl volnému myšlení a konání vůbec.

Náboženství církevní jedním slovem, protože je zjevené, je náboženským aristokratismem a tím je řečeno vše.

Teď přicházíme k poslední otázce. Nás zajímá poměr náboženství k vědě a filosofii.

Především věda a filosofie neuznává zjevení. Vidíme, že jest Písmo, koran, atd., vidím a pochopuji, jak názory lidí věřících v Písmě, koranu, atd., se vyvinuly, ale Bůh se nezjevil, a že dějí se zázraky, také nemohu věřit. Zkušenost mne o tom přesvědčila, že zjevení a zázraky nebyly a nejsou.

Přijde na vás, řekněme katolík, nějaký presbyterián, nějaký luterán, moslim, budhista, a co já vím, kdo ještě, a každý vám dá do rukou svou svatou knihu a každý vás bude přesvědčovat, že je to kniha, obsahující zjevené učení boží. V církvích křesťanských podávají sami dvojí zjevení — Starý a Nový zákon. Bůh prý dává vám Starý zákon, Nový zákon dává vám prý koran, atd. 30, 40, 50 zjevení — které přijmout, které má pravdu? Musíme srovnávat, budeme posuzovat, jak ta, jak ona církev zařízena atd. To jest: máme-li se rozhodnout pro náboženství, musíme myslit, rozum musí rozhodnout, které náboženství je lepší, protože každé o sobě tvrdí, že je nejlepší. Rozum nakonec rozhoduje o hodnotě náboženství.

Věda a filosofie nemůže uznat zjevení, a proto necheme žádnou víru, chceme přesvědčení. Klademe proti věření a víře zdůvodněné přesvědčení. Teologové říkají: Ty musíš věřit! Odlož ten hrdý rozum, donuť se k víře a zvykneš. Mnohý člověk se takto o víru pokouší. Ale marně: Kdo jednou víru ztratil, ten doopravdy již věřit nebude, nemůže.

Nemusíme již slepě věřit. Věříme přímo Bohu? Kdo ho viděl? Věříme autoritě a podání a to je mylné. Řekne se: Copak i ve vědě, ve škole, se nevěří? Ano, student věří učiteli, lidé věří novinám, atd. Ale je rozdíl mezi náboženskou věrou a věrou takovou. Věřím-li učiteli, důvěřuji jeho důvodům, jeho rozumu. My ve vědě kritisujeme, věda opravuje sama sebe, je jak oheň, který se pořád čistí. Kritisuje se a opravuje se stále. Já bych rád viděl toho obchodníka, který slepě věří. Je obchod důležitější než náboženství? Jak komičtí jsou teologové, když místo toho, aby žádali kritisování pravdy, nutí věřit. Což já svým obmezeným rozumem bych mohl škodit pravdě božské? Není to hrozné?

Náboženství zjevené je pro nás nemožné. Kdo pochopil vědeckost, vědu a filosofii, ten nikdy nemůže být pro náboženství zjevené. Ale přechod od náboženství zjeveného k nezjevenému, ten přelom v myslích lidí je největší revolucí, která se kdy dála. Když vzniklo křesťanství, nebyla taková revoluce, neboť od monotheismu k polytheismu je malý krok. Redukovalo se číslo bohů, ale víra, věřivost mytická, zůstala.

Opustit náboženství zjevené je veliký krok. Věda a filosofie učí, že není zjevení, že není zázraků, že příroda a společnost jsou řízeny nezměnitelnými zákony. Kdo nevěří v zjevení, postaví se

na vlastní rozum; arci že těch lidí, kteří by stáli na vlastním rozumu, je málo. Myslit, myslit opravdu a do všech důsledků, bolí; je jen málo lidí, kteří to dovedou.

A ve své nouzi i ten vzdělaný člověk chce mít nadlidskou pomoc. Lidé chtějí zázrak, chtějí extra pomoc. Proto mnozí nevěrci se vrací, když je zle, k zjevenému náboženství. Je ateista, nevěrec, umře mu žena, už je v kostele.

Člověk, jenž se vzdal víry v zjevení a zázraky, jenž pochopuje nezměnitelný řád v přírodě a společnosti, musí si pomáhat sám; musí ten řád přírodní a společenský chápat, musí jej pozorovat a z toho pozorování si dělat pravidla pro své jednání. Takto se sílila důvěra v síly vlastní, důvěra v člověka a lidstvo samé, sílila se pracovitost — člověk pochopil, že jen prací pomůže sobě a jiným, pochopil, že očekávání zázraku jen jeho energii oslabuje a ničí! Člověk myslící cení stálost práce, cení rozumné předvídání toho, co se stane a hledí podle sil zabraňovat, co si nepřeje. Už lidové pořekadlo správně vystihlo, že nám bůh pomůže jen, když si pomůžeme sami!

Věda a filosofie pořád více ovládají všecko myšlení a konání, všecku práci lidí. Vzdali jsme se teologie a vzdáváme se náboženství teologicky pojímaného, nemůžeme již mít náboženství zjevené. Proto zní rozhodná otázka: Je možné náboženství neteologické, náboženství nezjevené?

Moje odpověď zní: Je možné.

Věda a náboženství překonává teologii, věda a filosofie překonává církev. Poznali jsme původ a podstatu církevního a náboženského aristokratismu a odpovídajícího mu duchovního otroctví — vědou a filosofií dospíváme k náboženskému demokratismu, k náboženské a tím i k politické a sociální rovnosti. Není zjevení, není prostředníků mezi bohem a lidmi, netřeba nám kněží a jejich hierarchické církve.

Ve středověku všecko bylo v moci církve: věda, filosofie, literatura, umění, stát, mravnost, celý kulturní život. A v nové době krok za krokem církev ztrácí moc, dnes věda a filosofie je už z moci církve; dnes vědec a filosof a žádný myslící člověk se církvi nepoddává. Ale není ještě dosti odcírkevněn stát. Ve Francii se dějí pokusy, my v Čechách o tom počínáme mluvit. Stát není odcírkevněn, proto, že lidé posud uznávají jen církevní mravnost. Je mnoho svobodomyslných lidí, kteří by výchovu mravní ponechali církvi — nepochopují, že tím drží také církevní politiku.

Nejméně lidí konečně chápe, že i náboženství musí být odcírkevněno. Nemohu poctivě přijmouti žádné náboženství od žádné církve. Jsem, jedním slovem, pro odcírkevnění ve všem kulturním a společenském snažení. To odcírkevnění se také, třeba slabě,

děje. Stát přejímá školy, stát provádí politiku, stát provádí sociální reformy, to všecko dříve řídila církev úplně — dnes její přímá i nepřímá moc je seslabena, ale je ještě dost silná, že vývoji zdárnému překáží. Tedy my chceme náboženství necírkevní, nezjevené a ovšem chceme náboženství opravdu duchovní a mravní, náboženství zajišťující nám vyšší mravnost.

A tu jsem při tematě, o kterém jsem měl mluviti: totiž o náboženství pro společnost. Náboženství pro společnost — při tom se myslí na vliv církve na poměry společenské, byl-li ten vliv prospěšný a mravní.

Řekl jsem, že náboženství na vyšších stupních usiluje o mravnost. Uznávám, že také náboženství církevní konalo dobré. Ale církevní mravnost nebyla vždy nejvyšší. Jaká je to mravnost, když inkvisice ve jménu božím lidi pálila, když se v reformaci tisíce katolíků ubíjelo? Bylo to mravní, když u nás přišla protireformace, když náš národ pokatoličtěn mocí, když 30.000 rodin musilo ze země uprchnout, když tři čtvrtiny půdy vzato konfiskací? To byla mravnost? A co se děje podnes od církví? Dnes se nepálí člověk, ale když se ničí hospodářsky, společensky, politicky, je to méně? Je to mravnost? Potřebujeme vyšší mravnost, než posud se vyvinula, potřebujeme náboženství vyšší, náboženství vyhovující teoreticky vědě a vyhovující prakticky vyššímu mravnímu úsilí naší doby, úsilí po sociálních a politických reformách opravdu demokratických[4]).

MODERNÍ ČLOVĚK A NÁBOŽENSTVÍ UMDLENÉ DUŠE: MODERNÍ SEBEVRAŽEDNOST

Dlouho jsem přemýšlel, jaký dát těmto studiím nadpis: „Moderní člověk a náboženství“ je mně trochu křiklavé a také mám proti slovu: „moderní“ jistou aversi. Zneužívá se ho příliš. „Moderní člověk“ — toť vlastně psychologický a sociologický problém všecek. Říci, co je moderní člověk naproti člověku staršímu a starému — to znamená říci, jak se stal z člověka staršího ten člověk moderní: Co jej udělalo a činí moderním? A co tedy je člověk vůbec? Neboť mám-li si ujasnit, co je člověk moderní, musím vědět, co byl, jsa ještě ne-moderní — zkrátka tedy: co je člověk. Tuto otázku jakoby výčitku slyším ze slova: moderní, jímž se teď v naší literatuře tolik pohazuje.

Tedy: Člověk, co je, co chce, co doufá, čeho se bojí — smysl všeho toho, co se skrývá za slovem: život.

A teď ještě k tomu: „náboženství!“ I o tom nerad mluvím. Také tohoto slova velice se zneužívá. Ale hlavně slovo: „náboženství“

značí mně stejný úkol jako slovo: člověk — „moderní člověk a náboženství“ je mně veliká tautologie: moderní — člověk — náboženství — z každého tohoto slova šklebí se na mne táž trojjediná sfinx.

Znám vůbec jen otázku náboženskou, vždy byla a bude. O tom jsem nikdy nepochyboval ani okamžik, všecka životní zkušenost, všecko poznávání a studování potvrzovalo mně přesvědčení to pořád a pořád znova. Proto mně bylo vlastně záhadno to, že by lidé a proč by o tom doopravdy mohli pochybovat. A skutečně o tom ani nepochybují — jistě se odpor proti náboženství skepsí nevyčerpává; vlastně běží o to, pochopit, co je podstata boje proti náboženství a jaký je obsah života zdánlivě beznáboženského.

Nebylo mně ještě deset let, když jsem po prvé mnoho přemýšlel o sebevraždě. Možná, že jsem o ní slyšel už dříve (nerozpomínám se), ale teprve dvojí událostí byl jsem na věc upozorněn, jak ovšem chlapec může být upozorněn. Vidím před sebou tu branku do konírny, na které se u nás v městečku oběsil jeden pacholek: stalo se to již déle před tím, než jsem se to dověděl, ale zarazilo mne právě to, že mně o sebevrahu vyprávěl nebožtíkův kamarád, člověk, jenž ho znal, že mně ukázal místo ... místo to bylo mně známé, sám často do konírny jsem chodil a tam skotačil — ale od toho okamžiku mně branka, na které visel člověk, člověk skutečný a známý, byla tabu, prahu do konírny jsem už nepřekročil a jen zdaleka jsem to místo hrůzy obcházel. Ano, místo hrůzy — neboť posud ještě, tak jako děcku, je mně sebevražda něco hrozného, něco tak černě nepřirozeného, nemožného (nemožného!). Cítím o činu tak, jak cítí venkovan v zapadlé vesničce a tak, jak on, čin posuzuji. Něco hrozného, nemyslitelného, něco, co mozek kalí a duši tísní a zatemňuje ...

A tenkrát dostala se mi náhodou do rukou jakási knížka (titulu už nevím), v níž se ten můj naivní cit přímo scholasticky formuloval v úsudek. Nepřirozenost sebevraždy dokazovala se totiž těmito historiemi: V nějakém klášteře pochován mnich zdánlivě mrtvý v kryptě; za nějaký čas procitnul ze svého ztrnutí a teď nastávala hrůza a duševní zápas — krypta se neotvírala, jen když nějaký bratr zemřel a dokřičet a dotlouci se nebyla žádná možnost; co tedy nešťastník měl počít? Měl čekat na smrt hladem a žízní, tam ve tmě a v sousedství zemřelých bratří? Jal se modlit — ale nebyla modlitba prosbou, aby Bůh zemřít dal zdravému spolubratru? V těchto takových hrozných mukách duševních a fysických (čtenář si obraz doplní), milý náš řeholník obstál a zůstal na živu — živil se hmyzem, padajícím do krypty malým vzdušným otvorem, se stěny lízal krůpěje divné vlhkosti ... Po mnohých a mnohých letech nalezli nešťastníka, zahaleného

v mešní roucha, jež si z rakví vytahal, obrostlého bílým vousem až k zemi atd.

V jiném případě, týž zdánlivě mrtvý, probudiv se, zoufal a dal si smrt sám: v hrozných útrapách a mukách oběsil se na své rakvi, napsav napřed olověným křížem na svém rubáši svou historii a modlitbu k Bohu za odpuštění své slaboty... Toto kasuistické rozřešení nedalo mně tenkrát dlouho klidně spát a posud mně v mozku trčí jak osten v živém. Zkušenosti další rozjítřily mně celý problém a daly mně nahlédnouti až na dno duše moderní. Nebudu vykládat, jak jsem konečně byl přiveden k tomu, zpracovat tema monograficky; dám jen příklad: Ve filosofické jednotě lipské měl jsem o moderní sebevražednosti přednášku; druhý den přišel jeden z posluchačů — chtěl právě ty dny zemříti. Pokusil se o zastřelení již jednou, ale zůstala mu z toho jen veliká jizva přes tvář a čelo a teď právě chytla ho černá myšlenka zase. Byl by to již udělal, ale četl oznámení přednášky a proto ještě počkal... To je ovšem jen historie případu vnější; ale ať si čtenář představí jeho duši: otec sešel smrtí samovolnou a syn dovídal se, že se tak stalo v choromyslnosti; syn, jak přicházel do let zralejších, počínal se strachovat před tížícím dědictvím a také již se o smrt pokusil. Nezdar byl ukázáním osudu, že má ještě čas žít; žil tedy — studoval medicinu a filosofii, aby si rozuměl... Zde tedy to šlo doopravdy — může si čtenář představit, jaké jsme měli rozmluvy, může si představit, jak a co jsem mluvil, abych dr. L. (posud žije) připoutal k životu? To naše rozbírání Schopenhauera, ty naše analyse dědičnosti, rozhovory o Faustovi, o Bohu... Zkušenost s drem L. nezůstala ojedinělou ani před vydáním mého spisu a ještě méně po jeho vydání.

I tak dovolávám se zde té své knihy; tam tuším, podal jsem dost dobrou analysi sebevražednosti a okázal, že je to s o c i á l n í n e m o c m o d e r n í, nemoc moderní civilisace. H r o m a d n o s t případů sama již ukazuje, že je to skutečná nemoc a ukazuje to stálé s t o u p á n í číslic.

Anglický statistik nedávno vypočítal, že je teď ročně kolem 180.000 sebevražd — jen se ptejte, co to znamená, když tak veliký počet lidí rok co rok, ba den co den (denně asi 500, tedy každou hodinu — noci nepočítajíc — asi 30) samochtíc opouští život, jejž mu poskytuje naše století. Jaká je dnes agitace proti militarismu — ale sčítejte tyto armády a armády sebevrahů — co jsou proti tomu bitvy a války! Bitva, válka ovšem hodně bije do očí, ale ti tisícové a tisícové zmírají nepozorováni, nikdo si toho již nevšímá, jako by to musilo být. Co je tu hluku pro řeže arménské, ale to není nic, když se ročně jen u nás v Rakousku zabíjí asi

4000 lidí — v českých zemích asi 2000?... A sebevražednost se pořád a pořád nejen rozšiřuje, ona se takořka prohlubuje: v Evropě ročně asi 2000 neplnoletých, mezi nimi mnohé děti, je s životem nespokojeno. Prosím, uvažujte o tom: děti zoufají nad životem a volí si smrt! Když se v Africe Bocrové a Angličané potírají a když tam neb jinde několik set lidí je zabito, celá Evropa je na nohou — a přece, co je to proti jedinému případu, když 7—8leté dítě již zoufá a život si béře! A takových „dětí", statistika nám oznamuje, je mnoho a mnoho...

Tato sebevražednost jest moderní. Béřeme-li pojem zatím čistě časově, tož je jisto, že neduh zejména v tomto století se vyvinul. Ojedinělé případy udávaly se ovšem vždycky; ale teprve v době nové a obzvláště v tomto věku případy se množily nepoměrně nad současný přírůstek obyvatelstva. Dnes je již epidemie; a proto mluvím o sebevražednosti netoliko o sebevraždách a jeví se sebevražednost v tom, že lidé dnes poměrně snadně, tedy z příčin poměrně nesilných, na mnoze nicotných, smrt vyhledávají — pokolení dřívější bylo, řekl bych, tvrdší na život. Dnes lidé vrhají se smrti v náruč už za každou hloupost. Jsou do smrti jako by zamilovaní. To dříve nebylo. Jaká to u starších spisovatelů hrůza před sebevraždou. Jesuita Mariana připouští tyranovraždu, ale hrozí se toho připustit, aby se tyranu podstrčil jed — dopustil by se prý sebevraždy a to je proti všem zákonům přírody! Když Hume hájil sebevraždu, dělalo to v Anglii a v Evropě veliký hluk a Hume sám ostýchal se svou práci publikovat — dnes, po stu letech, učení pesimistů à la Mainländer sotva již zaráží.

Avšak slyším již námitku-otázku, čím a proč sebevražednost je moderní po výtce? Sebevrah — moderním člověkem? Přečti si statistiku a uvidíš, že lidi k sebevraždě dohání bída a nouze; a co je v tom vůbec divného? Boj o život, toť se ví, není hračka, vyžaduje si proto své oběti. To přece z Darwinovy teorie se rozumí samo sebou. A když už: sebevrah jedná v rozčilení, je nemocný, choromyslný; je to smutné, že je případů tolik, ale co tu dělat — jsme nervosní, to přece již víme dost dlouho...

Vývoj a boj o život, nouze, — těmi že se vykládá nynější sebevražednost?

Vývojem je ovšem všecko a všecko, co se děje, děje se v boji o život, avšak: co se tedy vyvíjí a co je obsah toho obecného boje o život? Sebevražednost, jak nyní se jeví, nebyla předtím a zejména nebyla ve středověku; tu i tam vystoupla v některých místech intensivněji již v době novější, ale tak intensivně a vše-

obecně, jak je nyní, nebyla. Byla podobně v době úpadku řecko-římské osvěty a tenkrát byli také Mainländerové (Plinius na př. vidí přednost člověka před bohy v tom, že se může zavraždit!), ale doba střední jí neznala, až teprve v době novější a hlavně v našem století se rozvinula v duševní epidemii a nákazu. Tento zvláštní historický vývoj, to periodické stoupání a klesání nutí nás doznat, že sebevražednost, máme-li ji darwinisticky pokládat za slabost, musí být vyložena historickými zákony zvláštními, a že tedy ku pochopení, co ten periodický vývoj znamená, nestačí t. zv. zákon boje o život, v němž slabší prý docela přirozeně podléhá silnějšímu. Proč slabost vyvinula se teprve v tomto století? A jsou ti, kteří si dávají smrt, skutečně vždycky slabšími? A v čem tkví ta slabost? A v čem tkví silnost těch, kteří za stejných poměrů, kteří v stejném boji nepodléhají?

Formule o vývoji a boji o život docela patrně je příliš neobsažná, skutečně jen formální a moderní sebevražednosti nevykládá.

Ani t. zv. historický materialism na ten výklad nestačí. Bída, nouze — co se tím vykládá? Vím, že proti výkladu mému mnozí statistikové a sociologové postavili výklad svůj v ten smysl, že prý sebevražednost pochodí z neblahých hospodářských poměrů...

O historickém materialismu se dnes hodně uvažuje; po soudu mém příliš abstraktně. Zde máme konkrétní případ; na něm může a má se co nejpřesněji konstatovat, co a do které míry hospodářské poměry zapříčiňují moderní sebevražednost. A sice: Statistika nám tu musí podat čistě empirická data o příčinách a pohnutkách sebevraždy; k tomu pak přistoupiti musí psychologická a sociologická analyse jednotlivých případů.

Statistika sama ukazuje, že v četných případech bída nerozhoduje; co pak se také nevraždí lidé bohatší? Statistika však také dosvědčuje, že v menšině případů se udávají neblahé hospodářské poměry za příčinu sebevražd. A počet případů těch ještě se zmenší, jestliže se náležitě specifikují a analysují: zastřelil se na př. bankéř, jenž najednou ztratil svůj majetek, jen pro neblahé hospodářské poměry? „Ztráta jmění", figurující v statistice sebevražd, je jistě slovo pro celý řetěz poměrů osobních a společenských: běží o příčiny ztráty, rozhoduje společenské postavení tratícího, není lhostejno, je-li více nebo méně ctižádostivý atd. V uvedeném příkladu zdánlivě mrtvého hlad, bída a nouze také byla spolupříčinou — ale jeden jí podlehl, druhý jí nepodlehl. Vždyť právě na straně druhé nouze učí Dalibory housti — nemohou tedy neblahé poměry hospodářské být vždy poslední a rozhodčí příčinou. Jsou jen soupříčinou, jsou příležitostí, za které se člověk může osvědčiti jeden tak, druhý onak.

Každý případ sebevraždy, který se vykládá nesnesitelnou bídou, dá se vyvážiti četnými příklady opačnými, kde lidé neuvěřitelnou bídu přetrpěli, vydrželi, překonali. Když tedy jeden bídě ustupuje, druhý, třetí, čtvrtý ji přemáhá, ne bída, nýbrž osobní karakter skutečně rozhoduje. Bída a nouze mají jistě, toho nepopírám, vliv veliký, ale nejsou posledním rozhodčím. Ukázal jsem právě ve své knize, že i čistě přírodní okolí (na př. teplo) má jistý vliv na rozhodnutí sebevrahovo; avšak skutečný a poslední rozhodčí je člověk sám, je jeho vůle, jeho karakter, jeho duše — bez těla ovšem duše není a toho také neříkám.

Ale kdyby na krásně bylo pravda, že příčina sebevražd je bída — co je tím řečeno po stránce sociální a mravní? Že naše, tak často vyhlašovaná civilisace klidně snáší, že lidé bídou, hladem mrou nejen chronicky, ale také akutně; sebevrah, jenž ustoupil bídě, zemřel přece také hlady. Jaké jsou tedy sociální a mravní vlastnosti naší společnosti — té otázce nevyhne se konec konců ani historický materialista. Kdo je tu odpovědeň? Stačí poukazování na zákony přírodní?

Obvyklým odkazováním na choromyslnost sebevrahů podává se také výklad jen zdánlivý a nanejvýše zatímní. Vždyť naskýtá se otázka nová — proč je v nové době tolik lidí choromyslných? Historie mediciny, statistika psychos a historie vůbec dokazuje nezvratně, že v nové době také choromyslnost nepoměrně se šíří a sílí. Proč jsme tak nervosní, proč panuje obecná neurastenie, proč vůbec choromyslnost šíří se v době naší? A právě na tuto souvislost obojího hromadného jevu jsem ve své knize nezapomněl, naopak ukázal jsem, že tu máme podivný, do značné míry patologický stav moderní společnosti, jehož jednou fází a stránkou je sebevražednost a druhou různorodá a různostupňová psychosnost. A tudíž: proč je člověk 19. věku nervosnější a vůbec psychosnější než člověk věku 18. a dob dřívějších?

Statistika psychosy dává nepopěrný důkaz, že psychosně chorých v Evropě přibývá nad vzrůst obyvatelstva, že tedy vyvíjí se intensivnější stupeň psychosností, nežli v dobách dřívějších. Je zvláštní moderní psychosnost, jako je zvláštní moderní sebevražednost. Statistik ukazuje, že tato psychosnost sílí se v zemích t. zv. pokročilých, hlavní sídla kultury a civilisace jsou jejím endemickým sídlem. Myslím, že čtenář s obyčejnou psychologickou zkušeností k otázce, kde je více psychosy, ve městech nebo na venkově, odpoví bez rozmýšlení, že ovšem ve městech, stejně jako sebevražednost je intensivnější ve městě.

Proč je tato odpověď tak nasnadě a co tedy je její obsah? To, že v samých střediskách moderního žití i psychosnost i sebevražednost je větší. Máme tu skutečně něco nového, moderního. A opět neběží pouze o kvantum psychosnosti, nýbrž o různé stupně, o zvláštní druhy. A zajímá nás nejen fysiologická a patologická, ale právě psychologická a sociální stránka psychosy a hromadné psychosnosti. A tu vědecká analyse potvrzuje, co dnes slyšíme pořád a se všech stran, že totiž lidé stávají se nervosními, citlivými a přecitlivělými, podrážděnými a popudlivými, že jsou jaksi chabí, unavení a umdlení, neradostní a smutní...

Proč?

Čtenář, jenž ve věci má zájem hlubší, ať si vyhledá psychiatrickou a psychologickou literaturu a ať takto přesněji analysuje projevy moderního života... S toho hlediska ať také analysuje soustavy filosofické, literaturu a tvorbu uměleckou; neboť kde jinde mohl by se ten skutečný moderní člověk projevit srozumitelněji a zároveň typičtěji než v těchto oborech duchovního života.

Co s tohoto stanoviska usoudíme o moderní filosofii pesimistické? Souvislost s hromadnou psychosností a sebevražedností musí se tuším vnutit i pozorovateli neumělejšímu. V tomto osvětlení v novém světle se zjeví sociální význam netoliko pesimismu ve filosofii a v literatuře, nýbrž všecky ty rozčilené a rozčilné tvorby naturalistické, dekadentní a symbolistické, mnohé spory a boje vědecké, filosofické a teologické, různé sociální soustavy směřující za reformou celého sociálního zřízení a jednotlivých činitelů — co to všecko je?

Možná, že mně nějaký zastánce literárního a uměleckého aristokratismu zakřikne — literatura, umění a filosofie, výkvět moderního cítění a myšlení má se takto studovat a analysovat psychologicky a sociologicky?! Schopenhauer, Nietzsche, Zola, Huysmans, Wiertz, Rops, Munch atd. atd. předmětem psychologické a sociologické pitvy? Filosofii a literaturu studovat jako soujev vedle psychosy a sebevražednosti,... filosofie, literatura a umění jen — symptomem?

Ano. Mně projev každé duše, i když nenapsala pěkné knihy a nevytvořila velikého díla, je tak zajímavý jako duše Goethovy, Nietzschovy. Zabývám se však Goethem nebo Nietzschem více, protože se mně podává vysloveně, kdežto do duše těch četných obětí moderní civilisace, jejichž výkřiky neslyšíme, nevidím; no-

viny a statistika registrují pouze čísla: „tento týden utopilo se lidí 10, 16 se jich oběsilo atd.“ — ale co se dálo v těch jejich duších, než se takto rozhodli?

Ostatně ubezpečuji svého aristokrata, že tím jeho ideálům nebude ublíženo, studuju-li filosofii a literaturu jako sociální symptom, neříkám, že je j e n symptomem. Nemám před velikými mysliteli a tvůrci proto menší úcty, že jsou mně nejvýznačnějším projevem moderního člověka. A proto si již dovolím říci, že problém sebevraždy je vůbec hlavní problém moderního tvoření literárního — bezmála bych řekl, jediný problém.

Co jiného je obsah „Fausta“, než-li vývoj člověka nesoucího se k nejvyšším cílům lidské vědoucnosti a moci a přece konečně odhodlaného opustiti to své bojiště životní — jižjiž sahá po smrtícím nápoji, tu však velikonoční zvony vracejí jej zemi. Vzpomínka na víru v dětství takovou měla sílu. Problém „Faustův“ s různých stran je osvětlován ve „Wertherovi“, „Wahlverwandtschaften“ a zejména také ve „Wahrheit und Dichtung“ (historie s dýkou).

B y r o n týž problém řeší v „Manfredovi“, „Kainovi“ a jiných svých pracích; K r a s i ń s k i v „Nebožské komedii“, T o l s t o j v „Anně Karenině“, „Rodinném štěstí“, D o s t o j e v s k ý konečně v každém větším románě a ovšem také ve svých filosofických statích (Dněvník!). A nejinak, jako tito velitelé moderní myšlenky, také důstojníci a řadoví vojáci svádějí podobné duchovní bitvy; co jiného Z o l a líčí v „Díle“? Co S t r i n d b e r g chce sebevraždou malíře Olla? Co H a u p t m a n n sebevraždou doktora Vockerata? A jak končí B o u r g e t ů v „Žák“? Co chce Gram G a r b o r g ů v? Co teď čteme v triumfu smrti u d'A n n u n z i a? atd., atd.

Co to? Všichni noví básníci-myslitelé, a právě největší, zabývají se ve svých nejvýznamnějších dílech sebevraždou...

Myslím, že teď i začátečník v psychologii a sociologii si řekne, že tu skutečně máme veliký problém časový a že k jeho výkladu slepá patrona historického materialismu nestačí. Nestačí ani na jeho osvětlení. Vezměme si na př. G a r b o r g o v a Grama v „Umdlených duších“ a čtěme: „A pokolení podle cesty usedá a ruce spouští bezvládné. A pohled jeho strhaný a prázdný, jak bývá u šílence. Temnota napřed, temnota vzadu. Bezvýznamně, bezúčelně nad nekonečnými bařinami tančí vědy bludičky...“ Co tu s historickým nebo hospodářským materialismem? Bída — nouze? Ano — ale jaká? „Jest Bůh?“ — „To nevíme“ — Je duše? — „Nevíme.“ — Potrváme, nebo zemřeme? — „Nevíme.“ —

Má život nějaký účel? — „Nevíme.“ — Proč žiju já? — „Nevíme.“ — Žiju, existuju opravdu? — „Nevíme.“ — Co tedy víme? Lze nám vůbec něco vědět? — „Nevíme.“ — A toto soustavné „nevíme“ nazývá se vědou! A lidé ruce spráskají nad hlavou a s jásotem dí: Pokrok ducha lidského jest nepochopitelný! To ani víry v Boha víc nám netřeba, neboť věda vypozorovala, že voda v kotli kypící zdvíhá víko, a že třená prskyřice přitahuje stéblo ...“

Není tedy divu, že Gram-Garborg sám historický materialism zavrhuje: „Máme-li vydržet život, musí být trochu zlý. Hladový nezabije se tak snadno; doufá neustále, že přece najde příležitost, aby se najedl dosyta; ale bohatý, který žil každý den skvěle a v radosti, ten běží k ďasu kvapem; nuda na jedné straně a protivné svědomí na druhé ...“

Nezdá se vám, že ta moderní duše skutečně není tak vyložená jako houska na krámě?

Studujme tedy Grama Garborgova, jak jsem řekl, symptomatologicky, podívejme se do „Umdlených duší“ pozorněji — čtenář ovšem nesmí se rozpakovat rozložit si pěkně umělecké dílo Garborgovo na kategorie psychologické, psychiatrické a sociologické.

Tedy především: Oč běží? Máme před sebou pacienta. Sám pacient svěřuje se lékaři a musí se tudíž čistě lékařsky konstatovat, o jakou nemoc jde, jak se projevuje a v čem spočívá.

Hlavní, trvalý příznak je, že pacient myslí na sebevraždu, a že se bojí šílenství. Někdy, sám praví, jeho fantasie cele je zaujata obrazem, jak se věší: uvažuje, má-li se zastřelit. Že takové delirium sebevražednosti je po opici, na věci nic nemění; alkoholism pacientův je naopak jiný přitěžující symptom. Z anamnese pacientovy (to jsou teď medikovi a psychologovi Garborgovy dřívější romány) víme, že Gram již dávno silně hýří a pije.

Pacient je člověk moderně vzdělaný, je spisovatel, kritik, analytik a analysuje tudíž vlastní svůj stav.

Gram je umdlený do duše, ale právě proto také nervosní. „Ale dole nejspodněji, úplně vespod vzadu, v pozadí, v podzemí mé bytosti krčí se těžká, nebezpečná ouzkost, jakási tajemná, uzavřená zběsilost, jež se nabubřuje, nabubřuje a chce vypuknouti. Jest to zlé svědomí anebo jakási bázeň, jakýs pocit hrozného pokoření, zvláštní, idiotská hrůza před něčím, Bůh sám ví, před čím. Nesmírně chorobná touha vrhnouti se někomu k nohám, ženě, knězi, Bohu a bědovati, plakati, vyznávati se, býti vyplísněnu, zakletu, odsouzenu a konečně přijatu do milého, spolehlivého náručí jako chorobné děcko.“

„Kdy konečně překonám ten věčný neklid, tu hlodající nespokojenost, tu suchost a žízeň v nitru. Jsem jako zvíře na poušti, kde není vody, jako zajatý lev, jenž pobíhá za mříží klece, hledaje svobody. Vše, co jest neklidného, snaživého, číhajícího a toužebného a nepokojného, seskupilo své trápení ve mně, leží v mých prsou jako sžírající bol.

Když vycházím z domu, jsem pln naděje, že se potkám s klidem v osobě mladé, plnoprsé ženy, která položí své bílé ruce kol mého krku a bude mi přišeptávati nekonečné vyznání lásky. Když jdu domů, doufám, že sedí tam a čeká mne, tichá a hezká, s přemáhanou tesknotou v temných očích. Usedám v nejpohodlnější lenošce, avšak nemohu si odpočinouti, ulehám na nejměkčí pohovku, avšak ani tam nenalézám klidu. Stále číhám, číhám, číhám; všechny nervy jsou nataženy, smysly napiaty až k halucinaci ..."

Pacient hledá marně výrazu, jak by svůj stav přesně vylíčil; nezbývá mu konečně nežli přirovnání, že jeho duše se nastudila: „Nastydlý na duši. Nastydlý v duši, malátný v duši, unavený v duši, duševně řečeno, špatná chuť v ústech. Nechuť. Samá nechuť, všeobecná ošklivost, taedium generale ..."

V tom neklidu Gram hledá upokojení, ale marně. Pohodlné pohovky a lenošky, jak slyšíme, nepomáhají; nepomáhá léčení mechanické vůbec; nepomáhá pití, nebo po pitce dostavují se sebevražedné fantasie tím častěji, přímo již halucinace; nepomáhá také navštěvování dávné již milenky, Matyldy. „Čím více se špiním hýřením, tím jsem sentimentálnější", sám docela dobře rozpoznává; a právě k vůli těmto svým návštěvám trpí všemi pekelnými mukami. Ani Bakchus, ani Venuše nepomáhají, nezbývá tedy než revolver nebo morfium, anebo — kostel a kněz ... Starý přítel pacientův, z dřívějších románů Garborgových nám dobře známý dr. Kvaale také se již zastřelil; sebevražda je vůbec probátní prostředek, jak mu také ukazuje holobrádek jeden, jenž se také utopil ... „Vlastně by měl každý inteligentní člověk míti láhvičku morfia v domácí lékárničce."

Zlo tedy, není pochybnosti, sedí v duši, sedí v hloubi duše. Hledal štěstí a blaženost, hledal ji ve velikých ideách, ve vědě a filosofii, ale nenašel, čeho hledal. Byl šťastný a blažený v dětství, pokud neokusil ovoce se stromu poznání, pokud věřil; teprve teď poznává, jak se rozcházejí ty dvě cesty a kam na nich lze dospěti. „Cesta víry: od jasnosti k jasnosti, od světla k světlu, od blaženosti k blaženosti. Cesta vědění: od jasnosti k jasnosti, od světla k světlu, od zoufalosti k zoufalosti." Tedy — jasnost a světlo věda nám poskytuje, ale činí nás nešťastnými ... Napájel se žízniv všemi velikými ideami, ale stával se jen nešťastnější a nešťastnější!

Poznal všecky moderní a nejmodernější filosofické soustavy, poznal zejména filosofii německou a nejnovější literaturu francouzskou; ale hledaného štěstí na té cestě nenalézal — skepse, toť zbývající usazenina ze všech těch ideových míchanin. „Positivistický skepticismus rozežral mou duši jako kyselina."

Ztratil rovnováhu, protože ztratil duchovní střed. Duše toho moderního člověka ztrácí se na všecky strany, do všech úhlů světa — nemá žádného pevného jádra, žádného středu, žádné jednoty. Nedopracoval se jednotného názoru na svět — odsud všecka ta bída — odsud nervosnost, pomatenost, touha po smrti... „Hlavní příčina četných nervových bolestí v naší době jest vlastně ta, že životní názor není v pořádku. Člověk postrádá — řekněme Boha; tím ztratil duševní život svého středu; duševní život ztratil regulátor, mohu-li to tak nazvati, a žene se střemhlav dál v křečovitém, divokém letu bez cíle a míry. A jak to již bývá, vyskočí péro..."

Gram ztratil starou, jednotnou, živoucí víru a na místě toho stal se třtinou, každým myšlenkovým větříčkem se klátící. Jeho nemoc tkví v diletantismu, v polovičatosti. „Smutné pokolení tato přechodní rasa. Není ani dosti nevědoma, aby byla šťastna, ani dosti vědoma, aby mohla resignovati, jen vzdychá a svíjí se v jakési duševní hysterii."

Chtěl se stát bohem, zatím však poznává nakonec, že nebyl než marnivý slaboch, opičící se po druhých. „Veškera má nevěra pocházela z toho, že jsem měl velmi bystrého a nadaného přítele, kterého jsem se bál; jeho posměchu jsem se bál — a posměchu ostatních soudruhů."...„Má stará pochybnost atd. jest chlapecká učenost z nejvyšší gymnasiální třídy; školáci jsou ovšem příliš chytří pro Boha."

Po stránce rozumové tedy Gramův chorobný stav jeví se nám jako d i l e t a n t i c k ý i n t e l e k t u a l i s m — diletantism positivistický; jím potlačoval v sobě c i t, avšak i f a n t a s i i, důvěřuje pouze v přesnost Comteovského positivismu; po stránce m r a v n í Gramův neduh je bezměrným sobectvím: „Samé já, já, já... m o j e kniha atd."

S hlediska h i s t o r i c k é h o jeví se našemu nemocnému vlastní neduh jako s t a v p ř e c h o d n í. Nastala doba ú p a d k u, d e k a d e n c e; ale již již má naději, že sám oživne „v novém století fantasie, víry a srdce." Slovem: m o d e r n í č l o v ě k m u s í z a s e v ě ř i t, neboť: „Všichni opravdu velcí duchové jsou nábožní," a proto také moderní doba po této době úpadku vrátí se do církve.

A tak tedy určuje si konečně náš dekadent své nemoci lék. Poznal, že „ty s t a r é z v y k y nejsou přece tak hloupé", i neroz-

pakoval se chodit do kostela. Spočátku, když mu bylo zle, jen tam vklouzl, ale konečně se rozhodl a chodil na kázání svého starého přítele pastora Löchena pravidelně. Druhý starý soudruh Jiří Jonathan se Gramovi ovšem vysmívá: je to slabost, praví tento Mefisto „Umdlených duší“ (Gram, když s ním naposledy mluvil, postřehl že má v oku cosi stranického), je to nebezpečná zlomenina v páteři, fin de siècle, agonie de la bourgeoisie. Avšak — je to asi nevyhnutelné: Umdlení jdou ke knězi. (Nejnovější Mefisto je patrně také již diletant.)

Gram se za to již nestydí: „Emancipoval jsem se — zanechám všech starých frází. Hledám uspokojení duši — tam, kde ho lze nalézti... Sklonil jsem se, poněvadž jsem se nechtěl zlomiti.“ Resumujme a pointujme ještě jednou problém našeho Fausta-Grama.

Vědecký a filosofický intelektualism, zejména jak se podává v positivismu („S Comtem to nejde“) přivádí člověka svým neharmonickým diletantismem k zoufání. Moderní vzdělanec honí se za štěstím, ale zatím lapá smrt. Nabývá sice jasnosti, ale ztrácí klid: na místě žádoucího plného vědění musí se konec konců spokojit skepsí, a s ní a jí dostavuje se neklid, nervosnost, pomatenost, šílenství, touha po zničení... Tedy: aut, aut, buď se zlomit nebo sklonit... Gram se sklonil.

Před čím, před kým?

Před věrou a před Bohem, ale v řadě první před svým zdravým lékařem. Člověk musí mít duchovní střed, nestačí mu pouhé abstraktní idee („Musím mít boha. Duševní centrum Nro. 2...“). Pastor Löchen vykládá to Gramovi takto: „Jen něco osobního může býti „centrálním středem lidské duše“. Idea to může do jisté míry být také, ale nestačí, nestačí vůli celé... „Ano, ano, něco osobního, — žena nebo bůh! Všechna abstrakta jsou mrtva“ — přitakuje mu Gram.

A proto netoliko Bůh, nýbrž Kristus — „Pomatenost nebo Kristus“. Tedy návrat ku křesťanství a N. B.: protestant Gram nejraději vklouzne do kostela — katolického.

Gram nestydí se již za pověrčivost a mysticism; přece však nečeká všecku spásu od svého přítele duchovního; více mu pomáhá — lékař. A ten neléčí ho léky, ale léčí ho svou osobou, svou zdravou, pevnou neskeptickou duší. Nepotřebuje léků, ale lékaře, neboť potřebuje důvěru. A tu dovedl mu vdechnouti pravý lékař. Sám pastor nepřipisuje si již veliké moci: „Křesťanství, jež jsme my kněží ze světa vydogmatisovali, bude veň znova vmedicinováno pány lékaři.“

Důvěrou, tedy věrou, časová dekadence bude přemožena. To jest: Moderní degenerující člověk musí se napřed

změnit na duchu a tím se také změní a vyléčí na těle. Problém tedy je: Jak změnit vůli seslabenou skepsí, jak změnit vůli vůbec, jak změnit mne, toho docela určitého Grama. Jak nadchnout slabocha důvěrou? A kdo nalezne důvěru, tedy víru, má také zabezpečenu regeneraci fysickou. Gram to poznal na pastorovi Löchenovi: tento dříve sám byl dekadent a člověk degenerující, mnohou noc spolu hýřili a prohýřili duši a zdraví, ale Löchen se našel a oživl a Gram s údivem vidí na něm, že má „tvář bezmála skoro jako novou".

Suma: Žádné bažení a dychtění po bohorovnosti, ale starý recept Rousseauův: „Když se to dobře uváží — nespočívá ono štěstí, jaké všichni hledáme, vlastně v prostotě a skromnosti?"

Tuto analysi umdlené duše, kterou Garborg provádí na svém Gramovi, podal jsem před patnácti lety. Shoda hlavních ideí, až i jednotlivostí je přímo překvapující — pro každou významnější větu „Umdlených duší" čtenář v mé knize nalezne odpovídající paralelu. Rozdíl je arci ve formě: Garborg podal umělecký typ, já analysoval jsem moderní sebevražednost psychologicky a sociologicky; Grama tedy na př. vidíme, jak v nocích pitím hledá zapomenutí svého stavu — já jednám o alkoholismu a jeho vztahu k sebevražednosti; Gram ve zlých chvílích navštěvuje Matyldu — já se tážu, jak moderní sebevražednost souvisí s prostitucí atd. Tam dílo umělecké — zde dílo vědecké, tam tedy moderní jedna duše ve své plnosti a životní skutečnosti, tu stránky a vlastnosti moderní duše v postupných §§ rozanalysovány a nakonec vystihovány jednou historickou formulí.

A tato poslední formule zní: Moderní člověk ztrácí svůj jednotný světový názor náboženský: tato ztráta znamená intelektuální a mravní rozháranost a anarchii, neboť tato ztráta je víceméně násilným odhazováním starého názoru, je boj nehotového názoru nového se starým: moderní člověk je nehotový, neucelený, nejednotný, polovičatý: je bojem unavený, umdlený, nervosní, rozčilený, nemá z života radosti plné a čerstvé — zoufá si proto velmi snadno a život samovolně opouští. Tak jeví se naše doba, naše století, jako doba přechodní: padá staré náboženství lidové a moderní člověk usiluje o to, nahraditi si tuto ztrátu něčím novým — po případě zase náboženstvím novým, aneb alespoň obnoveným.

Konkretněji mluveno — padá středověký názor světový, jak ustálen byl a jak obecně byl rozšířen katolicismem; proti katolicismu stojí moderní filosofie a věda a proto moderní boj duchovní a umdlenost jeví se nejintensivněji u národů katolických — typicky v literatuře a filosofii francouzské. Také u pravo-

slavných národů jeví se tento náraz světa staršího a nového — opět typicky v literatuře a filosofii ruské. Rozdíl je ovšem mezi světem katolickým a pravoslavným značný, protože právě je rozdíl mezi oběma formami středověkého katolicismu a jeho církevní organisace.

U národů protestantských, podle náboženské a církevní formy opět je jiný typ toho boje a moderní umdlenosti.

Duchovnímu a mravnímu ovzduší náboženskému odpovídá statistika sebevražd: ceteris paribus všude tam je sebevražednost nejsilnější, kde starý náboženský život je nejvíce podlomený. Statistika tedy vykazuje veliká čísla sebevražd ve Francii a hlavně ovšem v Paříži; dále je sebevražednost značná v zemích rakouských, je značná v protestantských zemích německých a norských, je značná v Petrohradě atd. Zato je poměrně slabší v zemích anglických, v jižní Italii — tedy tam, kde náboženství má ještě značnější vliv; proto je méně sebevražd v Rusku atd., u národů posud náboženstvím (starým) nejvíce ovládaných.

Podrobnější důkazy pro toto rozpoznání, že, jedním slovem časová sebevražednost je plodem naší moderní civilisace, plodem moderního civilisačního procesu, čtenář nalezne v mé knize. A právě také Garborgovy „Umdlené duše“ jsou tomuto mému rozpoznání velikým a docela novým dokladem: Gramův vývoj je individuelním zopakováním všeobecného vývoje kulturního.

Nebudu tu opakovat, co jsem právě z „Umdlených duší“ uvedl. Zde upozorním jenom na jeden moment: všiml si čtenář, že Gram, jako Nor eo ipso protestant, má zálibu v katolicismu? Garborg tím osobním rysem velmi pronikavě osvětlil celý problém nejen Gramův, ale časový vůbec: protestantism přizpůsobil se do značné míry moderní filosofii a vědě, ale právě proto sám jeví se jaksi polovičatý a právě umdleným duším moderním nedostačuje — poznáme v dalších studiích, že protestantský Gram podléhá oné renaissanci katolické, která právě toto století karakterisuje, tvoříc zároveň jeden z hlavních problémů novodobého myšlenkového vývoje.

Než tu právě nemohu se vyhnout úvodní úvaze historické; k ní také Garborgovy „Umdlené duše“ vybízejí, neboť hemží se v nich jmény jako Comte, Schopenhauer, atd., atd. — nezbývá, než zatím stručně naznačit, jak se Garborgův Gram v moderním kulturním ovzduší mohl vyvinouti.

Velikým mezníkem v novodobém vývoji je francouzská revoluce — pokračující v revoluci zahájené s reformací. O francouzské revoluci napsal jsem už v Naší době a vytkl jsem právě

její význam pro vývoj náboženský. Vrcholem revoluce byl přece pokus, odstranit státní náboženství katolické a nahradit je kultem rozumu. Revoluce byla právě dítětem racionalismu, jenž celé 18. st. tak výlučně karakterisuje: Hume, Voltaire, encyklopedisté, Wolfova filosofie osvícenská, Kant, Lessing, Bedřich II., císař Josef, Kateřina v Rusku — — samý rozum, přímo „čistý rozum“...

Po revoluci v celé Evropě započala reakce. Netoliko politická, ale reakce z hloubi duše. Výrazem toho hnutí byl t. zv. romantism. Již Rousseau zavrhoval všecku civilisaci na vědách a umění založenou a Rousseau má pořád následníků dost. Dnes mluvit proti vědě a filosofii, zavrhovat je aneb alespoň žádat restrikci, patří téměř k dobrému tónu; jen socialisté jsou ještě tak naivní a pachtí se po vědě, vědě a vědě. Náš Gram také počíná držet s Rousseauem.

Romantická reakce byla spočátku dosti povrchní, hlavně politická a sociální. Lidé utíkali se do starého režimu, co možná až do středního věku, neboť tenkrát byl duchovní a sociální klid, byla jednota a smír. Napoleon uzavřel s papežem konkordát. Romantism porevoluční je po výtce katolický; i protestanté a pravoslavní se ho chytají. Byron na př. byl rozhodně pro katolicism; Goethe s ním ve Faustovi také navazuje. Po Čaadajevu Dostojevského strašil po celý život.

Sami jsouce odchováni revolucí romantikové de facto pokračují v revoluci a často velmi vydatně, ani nevědouce; a nechtíce proti principům revoluce 18. věku stavějí revoluční principy své. Racionalistický ďábel vyhání se emocionelním Belzebubem. Emocionalism staví se proti racionalismu a intelektualismu; cit, vlastně vášeň, má řídit moderního člověka. A řídí. V 18. (a předchozím) věku panoval rozum a jen rozum — osvícení bylo heslem filosofického úsilí. Proti rozumu 19. věk romanticky dovolává se citu. Jak moderní duše se poznávala po stránce citové, toho důkaz nedává pouze literatura krásná, ale i filosofická a vědecká. Schleiermacherova teorie, že náboženství na citu je založeno, odpovídá názorům Chateaubrianda a jiných romantiků; avšak nejen náboženství, ale celého člověka viděli v citu a vůli, v Německu Schopenhauer, ve Francii již před ním Maine de Biran. V takových projevech zrcadlí se duch doby velmi patrně a rozhodně. Obzvláště pak zasluhuje zaznamenání, že teprve v té době (míním dobu revoluční a porevoluční) filosofie a psychologie cit poznávala za zvláštní stránku a mohutnost duše lidské, vedle intelektu a vůle. Předtím, podle řeckých psychologů, cit a vůle byly pokládány za mohutnost jen jednu. Teprve autoritou

Kantovou cit i v abstraktní teorii došel k platnosti — tak skutečně šlo o cit a nejen romantikům-básníkům. Také věda je výraz své doby. Protože však všecka činnost člověka konec konců musí se dát redukovat na základní činnost jeho ducha, toto nové uznávání citu má význam veliký a rozhodný. Není tedy divu, že dnes všecko je plno citu, jako doba Voltairova plna byla rozumu — pravda, nebylo toho rozumu přespříliš, jako dnes citu není přespříliš.

Ale v životě není jen cit a rozum, jsou žijící lidé a život lidí revolučních a porevolučních byl romantika. Jak mnoho se napsalo a jak zpozdilého o poměru literatury a života — — ten Chateaubriand, ten Musset, ten Constant, ten Byron, ten Baudelaire atd., ti romanticky žili a jednali. Odsud dostal se romantism do literatury a na věci nic nemění, že tu i tam některý chudák ve své fantasii romantický život si vybájel. I Napoleon byl romantik — je právě romantika, po případě poesie a fantastika činů, tomu by měli konečně porozumět nejen literární kritikové, ale především také historikové filosofie, vědy, umění, náboženství a politiky. Napoleon byl svého rodu umělec, jako i Byron byl praktický umělec, poeta životem. Ta poesie životní může ovšem být nepěkná, ale o to teď nebčží. Chci jen říci, doba porevoluční pokračuje v revoluci, třeba jí chce uniknout. Lidé se utíkali do minulosti a prováděli reakci, ale ta reakce byla přece již jen násilná a vedena od lidí, jejichž nervy revoluční „poesií" byly rozrušeny.

Teror revoluční (jen si krvavé násilnictví živě představme!) byl předchůdce teroru reakčního, vystřídaly se a navzájem se pronikaly. Jak lidé cítili a žili, to docela dobře vidíme ze zpovědi Mussetovy — jen si přečtěte, jak líčí nemoc století. Přečtěte si, jak Constant líčí strach, jejž tenkrát lidé pociťovali v hloubi své duše.

Nepochopíme tudíž život Baudelaira, potácejícího se mezi oltářem a hampejzem, Madonou a Venuší vulgivagus? Že bychom tomu nerozuměli, jak pořád a podnes lidé, myslící a bojující, hned chytají se naturalismu, ale brzy nato a ba zároveň utíkají se ke křesťanství, symbolismu a okultismu? Vzdor a vzpoura, ale také nepokoj, neklid, rozčilení, únava!

Nepochopíme Stendhala, jenž v téže době se kochá roztrhováním té své zemdlené duše?

Nepochopujete, proč právě ve Francii a ve francouzské literatuře je těch umdlených duší tolik a že jejich pokusy o vyléčení jsou tak významné? Musset, Baudelaire, Verlaine, Maupassant, Zola, Bourget, Huysmans, Maeterlinck... Nenapadá vám tu Przybyszewski

s jeho odporem proti protestantismu? Pochopujete, proč také Garborg katolisuje? Netušíte ještě, jak s tím vším souvisí Renan a jeho diletantism?

Nejen slabochové, ale i hrdinové v boji a seči pocifují bázeň a v hloubi duše klíčí otázka pochybnosti, nebylo-li by lépe bez boje... Boj vede se mezi přesilou lidí starších a četnou armádou mladších. Mladší staví se proti náboženství a tím proti celému řádu sociálnímu a politickému. Vzpoura jako vždy čelí Nejvyššímu. Je boj o Boha. Moderní titánové, jako jejich předkové v řecké a semitské mytologii, ztéci chtí nebe a posaditi se na trůn Nejvyššího. Vede je Faust, ale zeslábnul, místo jeho zaujal Manfred a Kain... k nim připojili se Gustav-Konrad, Jindřich a Pankrác... Nejmladší čety vzbouřenců vede Ivan Karamazov a Razkolnikov...

Však tu již slyšeti hlas Aljëši, jenž v čele svých hochů vytrhl, aby bratra Ivana a jeho spolutitány odvedl z bojiště prosáklého krví a slzami a smířil zase s Nejvyšším — —

Stáli jsme všichni a stojíme v ohni. Jedni v předvoji, jiní v hlavní armádě — svedli jsme slavné bitvy vítězné, ale také jsme nejednou prohráli, mnozí dali se na útěk, jiní padají, ale necouvají, rány a jizvy odnáší si však každý, ať řadový, ať důstojník, ať velitel... Teď vojska jsou unavena, odpočívají — neodpočívají, ale hotoví se k pochodům a bojům dalším.., Doba slavná, veliká, hrozná!

I potácí se moderní člověk mezi věrou a nevěrou, vzdorem a slabostí, vzpourou a pokorou, anarchií a oddaností...

Lidé naší doby jsou nepokojni, neklidni, rozčileni a unaveni. Nálada je neveselá — Schopenhauer a moderní pesimism ve filosofii, literatuře a politice dává jí výraz hlasitý dost. Mnohý si zoufá a odhodlává se k nejkrajnějšímu. Jedni zločinnou rukou sahají na bezživotí svého bližního, domnívajíce se ve své slepé úsilnosti, že dá se dobýti život smrtí — druzí, a těch je počet mnohem větší, vrhají se v temné posmrtí sami. Titán ve své bohorovnosti stává se násilníkem anebo připojuje se k armádě zoufajících a umírajících... Slabší hledají upokojení v budhismu, spiritismu, symbolismu a v jiných a četných formách a formalitách různorodého okultismu...

V prožívání těchto bojů napsána kniha o sebevraždě. Spis, psaný na bojišti, sám je neklidný, to ono zachytil neúplně, ale v celku myslím, správně jsem poznal sílu a slabost století — století zoufajícího titána.

Všude a všude záhada táž: jak dobojovati svůj boj s starým, jak propracovati se k jednotnému názoru na život, jak nalézti

konečně uspokojení duši své. Tisíce a tisíce bojův těch neznají, okolnosti vnější, vhodná disposice duševní, snad i tupost a necitelnost mnohým a mnohým jsou přirozenou hrází proti bouřím, které zmítají duší těch, kteří nemohou nemyslit a necítit. A o ty právě běží, neboť sta a tisíce zase řídí se příkladem jejich.

Tento boj, jak Goethe, Byron, Mickiewicz, Krasiński, Dostojevský, Tolstoj a ostatní všichni jej vedli a vedou, je bojem o světový názor, je bojem o jednotnost a celost všech našich poznatků a soulad jejich s řádem společenským. Ty nepokojné, neklidné, rozčilené a unavené duše chtí konečně nalézt pokoje, klidu, smíru a nové energie k dalšímu žití a téměř všichni vidí pramen živící vody v náboženství a jeho usmíření s rozbouřenými myšlenkami. Lidé moderní chtí věřit, chtí věřit ve smíru s filosofií, po případě i proti ní. Moderní člověk stůj co stůj zbavit se chce své rozervanosti — jeden násilně, druhý nenásilně — oba chtí to stejně toužebně a netrpělivě... Zoufání nebo modlitba?...

Proto tedy skutečnou a pravou sociální otázkou je moderní sebevražednost. Je proto také hlavním a největším problémem moderního myšlení literárního. Všichni silnější duchovní bojovníci analysovali onen stav duše, v němž člověk odhodlává se ke skoku do temného nejista. Člověk moderní chce jen žít a žít, ale právě proto dává si tak často smrt. Kdo tohoto ještě nepoznal a nepochopil, nezná člověka moderního. V šíleném shonu po slasti a požitku i smrt stala se mu slastí...

Psychologická a sociologická analyse sebevražednosti poučila mne, že počet sebevražd je přímo matematické měřítko pravé nálady společenské; společnost ta v hloubi duše je rozčílena a rozrušena, nemocna...

Nevím, do které míry čtenář se mnou již bude souhlasit, že sebevražednost je skutečně moderní. Obávám se, že ho myšlenka napřed zarazí a odstraší: — sebevražednost že je moderní, po výtce moderní?! Vím, že to, co jsem posud uvedl, myšlenku mou osvětluje jen nedostatečně; avšak schválně postavil jsem hned do tohoto úvodu hlavní problém, jako focus, k němuž všecky paprsky dalších analysí konvergují.

A hlavně mně zatím běží o to, vystihnout pravou psychologickou podstatu moderní sebevražednosti.

Prosím, uvažujme.

Není to přece jen prapodivné, že člověk osudem může být dohnán k vlastní smrti? Osud — to je přece objekt (ať už lidé, bohové, bůh, fatum atd.) — proč tedy nevzpírá se proti tomu

objektu člověk každý? A dobrý pozor: Většina lidí de facto proti tísni osudu se vzpírá a proti němu bojuje; avšak — a tu jsme právě při věci — značné číslo lidí a právě lidí moderních na místo, aby se postavili osudu, stavějí se proti sobě samým a ničí sebe. Zde je filosofické punctum saliens — kdo nepochopí tento životní paradox, nepochopí moderního člověka, nepochopí jeho zvláštní subjektivnost.

Mnoho řečí tu nepomůže — tu se každý musí o věci hodně zamyslit. Snad pomůže ještě toto upozornění: Statistikové sebevraždy upozornili již dávno, že je poměrně málo případů, kde by lidé se usmrtili po vraždě. Když se o věci přemýšlí intensivněji a hloub, dopátráme se právě našeho paradoxu. Člověk, jenž vraždí, není subjektivní, nýbrž objektivní; proto je tak málo případů, že by na př. lidé se napřed vraždou mstili a teprve potom samým si smrt dali. Statistika ukazuje, že v zemích, kde je poměrně více vražd (na př. v Italii), je poměrně méně sebevražd a vice versa. A stejně lidé v prošlých stoletích byli vraždivější než sebevražední. Teprve v tomto století člověk se stal sebevražedným. To jest: stal se, jak říkám, subjektivní, byv dříve objektivnější.

Tedy moderní člověk je prazvláštním způsobem subjektivní. Lze říci, že béře na sebe všecku vinu života, že tresce sám sebe; ale lze také říci, že vlastní smrt je jakoby deliriem subjektivnosti, zničením osobnosti, jakmile ztratila objekt, jehož by se držela.

To právě je ta subjektivnost a subjektivnost moderní. Již Kant řekl, že sebepozorování je nebezpečné, že vede k šílenství a Gram to chápe také. Dobře si všiml, co mu jednou řekl doktor Kvaale: „Vy sebe přespříliš studujete, toho byste se měl stříci. Tím jsme si najednou tak zajímaví a nechutní zároveň a vůle mizí a sebeláska se rozmůže, že se velmi snadno můžeme stát kořistí blázince. Raději se zabývejme něčím jiným, něčím zevnějším: vždyť jest na světě dosti věcí, nad nimiž si můžeme lámat hlavu.“ A na jiném místě zaznamenává stejný výrok Jonathanův: „Chceme-li žíti, musíme žíti po zevnějšku. Zdravá vůle směřuje vždy na zevnějšek, a bez zdravé vůle (pokřčení ramenoma)... musíme se buď vrhnouti do moře, anebo předstoupiti před kněze“...

Moderní člověk, chce-li překonat sebevražednost, musí se stát objektivním, objektivnějším. Otázka otázek pro moderního člověka myslícího: který názor na svět udrží a učiní mne objektivním, udrží rovnováhu mezi mnou, subjektem a osudem, objektem?

Gram mohl by to ve svém deníku formulovat asi takto: Musím ze sebe ven, sice to nesnesu... A viset musím — otázka je jen, zdali na hřebíku (také objekt!) nebo na něčem jiném...

Musím na něčem nebo na někom záviset — sám a sám jediný člověk býti nemůže, sic se ukouše... Zatím pověsím se na pastora a svého doktora... Hřebík nebo... Bůh?...

O moderním subjektivismu filosofové mluvívají často dost — moderní filosofie, říkají, je prý subjektivní, subjektivismem Descartes prý zahájil filosofii novou... A ovšem není tedy vlastně ani divné, že sebevražda je vrchol subjektivnosti — patrně moderní člověk, když subjektivně myslí a žije, také subjektivně umírá, vždyť to ani jinak být nemůže. Kdo v sobě, sobě a sebou žije, také v sobě, sobě a sebou umírá... Sebevražda je prostě subjektivní smrt, zakončení subjektivního života, nečekání na objektivní, daný konec — já je měřítkem, já je pánem života i smrti...

Nota bene! Ještě jednou podškrtuji slovo sebevražednost. Neběží tedy pouze a především o jednotlivý fakt sebevraždy, mluvíme o duchovním a mravním životě, jenž k sebevraždě vede. Neběží o poslední fysický čin, běží o celou motivaci, o všecky důvody a řetěz příčin, jejichž posledním členem je fysický fakt sám. Jako je vražda a ubíjení duchovní, tak je také duchovní sebevražda a sebeubíjení. Podle analogie vraždy a zabití můžeme lišiti akutní sebevraždu od chronického sebeubíjení — akutní sebevražda je přečasto poslední čin chronického sebeubíjení. Statistikové říkají, že bychom všichni mohli o $^1/_3$ déle žíti, kdybychom žili mravně a rozumně podle svých vědomostí — — hýříme svým životem stále, mladí, staří a ničíme životy cizí... (Moderní Nekropolis mohl by být titul biologické a sociologické studie o úmrtnosti resp. živoucnosti.)

Jako Kristus viděl v pohledění na ženu a v požádání jí cizoložství v srdci, tak je také sebevražda v mysli, sebevražda myšlenková — statistika o těch, kdo skutečně již zoufali a život prokleli, není, ale odhadněte je podlé svých zkušeností! Vůbec běží o to, pochopit ten duševní stav, v němž člověk doveden býti může k zoufání a běží o to, pochopit, že stav ten je stavem moderní společnosti a že se i postupně v nové době vyvíjel. Moderní sebevražednost a psychosnost usvědčují moderní civilisaci z přeludů, za nimiž se ženeme — veliký počet dobrovolných smrtí je velikou obětí naší civilisace.

Při této sociologické analysi sebevražednosti nezapomínám na tělo a na vlivy přírodní. Ve své knize velmi pečlivě jsem vlivy ty vyšetřoval. Ale právě proto vzpírám se proti sociálnímu a obzvláště také proti hospodářskému materialismu. Hospodářské, výrobní atd. poměry mají na duševní stav společnosti vliv

značný; není člověk jen duchem bez těla. Ale není také tělem bez ducha. Způsob a metoda nynější výroby a celého hospodářského uspořádání společnosti má značný vliv na vznik a rozvoj psychosnosti a sebevražednosti. Nepopírám tedy, že, řekněme, kapitalism a podnikatelství, hospodářská nejistota a souvisící s ní rozčilnost zaměstnání kupeckého, bankovního atd. nezvyšuje psychosnosti a sebevražednosti; neříkám, že hledíc k masám obyvatelstva městského, zaměstnání v továrnách atd. nedisponuje k psychose a sebevraždě. Avšak: všecka ta napiatá práce mozková, to horečné vynalézání, to neklidné upotřebování všech moderních vymožeností technických, to neustálé cestování a obchodování, to vzdělávání a požívání, ta honba za bohatstvím a štěstím, to šílené užívání různých excitancií, alkoholism a prostituce — zkrátka všecko to moderní žití ve velkém a malém, pěkné a šeredné, krásné a zlé, velikolepé a nízké, vznešené a podlé, nepodává nám klidu a uspokojení, naopak jsme neklidní, rozrušení, nervosní, umdlení, zmatení! A tento celkový stav, stav fysiologický a psychický zároveň, má svou velikou historickou příčinu v boji nového názoru na svět se starým...[5])

VZNIK NOVÉHO NÁBOŽENSTVÍ

...Procitnutí z positivního náboženství je v době nové a zejména v tomto století zjevem jistě častým, téměř už všeobecným. To na sobě zkusil Goethův Faust, zažil to Mussetův Rolla, Byronův Manfred, Dostojevského Ivan — všichni, všichni. Také Marx.

Kdežto však Goethe, Musset, Byron, Dostojevskij a stejně Kant a největší filosofické hlavy po něm pracují k náboženství nadpositivnímu, Marx náboženství prostě neguje a spokojuje se revolučním ateismem.

Ti Goethové a Kantové viděli lépe a dále. Nehledě k nemožnosti materialismu vůbec, je a priori pravdě nepodobné, aby náboženství, jež posud hrálo roli tak velikou, vůbec mohlo přestat a ustoupit positivistické vědě; podle analogie ve všech ostatních oborech je správnější, očekávat z nynější krise náboženské vývoj další...[6])

Náboženskou krisi cítíme všichni, třeba že jí ještě málo rozumíme. Jedni pozorují jen stránku politickou, slábnoucí monarchický aristokratism, druzí bojí se o své zlato a mizení hospodářského otroctví; mnozí pociťují také revoluci náboženskou, ale opět nestejně ji vykládají. Těm mizí svět, oněm umírá bůh, zou-

fání nebo chvilková troufalost titanská rozněcuje mysli. Mnoho negace — smrt. Na trůnech a na zlatě věčný život nespočívá. Nemizí svět, neumírá bůh, nerodí se nadčlověk — mnohem, mnohem více se děje: probouzí se člověk. Ejhle člověk — člověk uvědomělý! Náboženská krise jeví se v padání nového řádu a pořádku; avšak ten starý řád a pořádek musí být odstraněn a nahrazen řádem a pořádkem novým a dokonalejším. Krise náboženská jeví se však také mnohem intensivněji v té časové podrážděnosti, v duševním neklidu, v nervosnosti, psychose, pesimismu, sebevražednosti. Je to krise hluboká, krise zachvacující celou duši — skutečný přelom světa starého. Náboženství nebo nihilism — toť krvavá disjunkce naší doby. Tu krisi může překonat jen náboženství, náboženství zduchovněné, náboženství opravdové a vyšší. Posud měli lidé náboženství jen sváteční, chvilkové; moderní duše bojuje o náboženskou náladu stálou, osvědčující se vždy, všude a ve všech okolnostech energického života.[7])

O PESIMISMU

... Vidím pesimism dvojí. Jeden pesimism přivádí člověka k negaci života — v krajním případě k sebevraždě. Je to pesimism lítosti, sebeobžaloby, zoufání — pesimism subjektivní. Duše umdlená (Garborg).

Naproti tomu je pesimism objektivní — v krajním případě přivádí k vraždě. Pesimism zlosti, kritiky vzpoury a vzdoru. Duše otrávená. (Dostojevského Razkolnikov.) Tomuto pesimismu se říkává nihilism, anarchism.

U Schopenhauera jsou jako u každého pesimisty, prvky obojí. Ale převládá u něho tento druhý — revoluční negace a kritika, zloba, otrávenost. Mainländer je subjektivní — končí sebevraždou — v teorii i v životě — kdežto Schopenhauer jí uniká chytrým argumentem.

Výklad materialismu historického nestačí. Moderní člověk nezoufá jen z bídy a nouze, jako se také na druhé straně zase jen z nouze nezlobí a neotravuje. Ta nálada prýští se odjinud. Z hlavy a srdce. Z filosofie. Právě také na Marxovi samém docela dobře vidíme, odkud se ta nálada v něm vzala, a sám to říká: zničil s Feuerbachem nebe, a proto nezbylo než zrevolucionovat zemi. Také Faust, Manfred, Rolla, Ivan, všichni, všichni ti moderní titánové započali boj s Nejvyšším a končí revolucí nebo vlastní smrtí. Schopenhauer také odstranil Boha a prohlásil za podstatu světa slepou vůli.

Také Marx a Engels svým materialismem oddali se slepé náhodě. Engels docela důsledně vidí v slepém zlu ženoucí sílu světovou. Historie také je hnána slepými vášněmi lakoty a panovačnosti.

Když umíral Kristus, vypravuje evangelista, stala se tma po vší zemi, a zatmělo se slunce — zatemní se vnitro člověka, ať už v něm umřel Bůh, anebo ať ho sám v sobě zabil. A Heglova levice Boha usmrtila a náboženství zrušila. Dílo H e g l o v o dokonal F e u e r b a c h, S t r a u s s, — M a r x. I nastala tma, a slunce se zatmělo.

Člověk odstranivší Boha zasedá sám na jeho trůně. Feuerbach Boha starého odstranil, ale držel se člověka a lásky — Stirner, Marx a jiní zavrhli i lásku.

Bůh tvoří, ale noví heglovští bohové tvořit nedovedli, kritisovali dílo starého Boha dále. Člověk nesnese být bohem, nesnese být sám — zničí se sám. Lenauův Faust, Manfred Byronův, Mussetův Rolla, Krasińského Pankrác — všichni, všichni až po titány Strindbergovy, Bourgetovy, Hauptmannovy — všichni. Faust zachránil se jen prací.

Aby nepropadli hroznému subjektivismu, druzí svou bohorovnost zkoušejí v ničení jiných a světa — Razkolnikové, Ivanové, Podrostkové. Alespoň kritikou, kritikou zlou, zlostnou se mstí.

Egoism tu i tam. Jedni z egoismu umírají, druzí z egoismu zabíjejí. „Není dobré člověku být samotnému.“ Není to možné.

Statistika, jak řečeno, zpravuje nás, že se v civilisovaných národech ročně zabíjí asi 60.000. Táž statistika nám říká, že v týchž zemích ročně se počítá asi 15.000 vražd. Obojího přibývá. Avšak: tam, kde je více sebevražd, je vražd méně, kde více je vražd, méně je sebevražd. Subjektivism a objektivism se vylučují jako melancholie a exaltace, jako slza a smích. Sebevražda je delirium subjektivismu, vražda delirium objektivnosti. Obojí egoismu. Jeden proto, že nemůže milovat, druhý, že nenávidí.

Statistika, jako literatura a filosofie, poučují nás stejně o karakteru 19. století. Přijalo z 18. skepsi, kritiku, negaci a revoluci. Pokračuje v nich. Jen nálada stává se pořád zasmušilejší. Voltaire byl ještě smíšek, ale Musset se už nesmál. A Schopenhauer? Pařížský spisovatel S c h w o b zdařile ukazuje, jak člověk moderní ztratil smích...

Jako každý boj, také titánský boj o Boha vyžaduje svých obětí. Obětí četných. Stojíme v boji všichni dlouho... Mnozí umdlévají, mnozí opouštějí řady... Zvítězíme? A jak?...

Všeobecné anarchii duchovní, intelektuelní i mravně náboženské, uniká kde kdo. Jedni vracejí se k řádům a autoritám starým.

Vracejí se k staré teologii, církvi a státu. Signum nejkaraktеrističtější — zesílení a vliv katolicismu.

Druzí unikají prázdnotě diletantismem. Shledáváním kde jaké myšlenky — duchovní pozornost má být vyplněna mnohostí. (Diletantism renanovský — moderna — různí „Mladí".)

Třetí, a těch jsou legie, z boje záhy utekli. Liberálové různých stupňů a směrů. Směsice velmi pestrá: levice, načichlá revolucí, pravice, tloustnoucí indiferentismem nebo chytráctvím. Chtí sloužit pánům dvěma. A slouží.

Malý hlouček započatý boj chce dobojovat. Ale i ten je rozpolcen. Jedni dokonat jej chtí zbraní starou a starou taktikou — druzí bojem se poučili, zaměňují taktiku i zbraň...[8])

MODERNÍ IDEÁL HUMANITY

Moderní člověk má kouzelné heslo „humanita" — „člověctví" — „člověčenství", kterýmžto heslem vystihuje všecky své tužby asi tak, jako člověk středověký všecky své tužby vyjadřoval slovem křesťan. Tento ideál humanitní, člověctví, jest základem všech tužeb novodobých a zejména také národnostních, jak už víme z Kollárova výroku: „Zvoláš-li Slovan, ať se ti vždycky ozve člověk."

Od renaissance a reformace počínajíc ustaluje se nový tento etický a sociální ideál vedle křesťanského; ideál ten stává se záhy protikřesťanským a nadkřesťanským: člověk — idea humanitní, humanitism.

Tento ideál vypracovává se povlovně. Reformací osvobozuje se částečně rozum, ustaluje se mravnost neasketická, vzniká hospodárnost a pracovitost; zároveň rozšířením znalosti čtení a speciálně Písma energie starozákonná se přejímá. K tomu renaissancí a humanismem se hodí přejímání klasických ideálů životních, zejména římských politických cností a uměleckého nazírání na svět a na život. Vyvíjí se dále věda a filosofie nová, osvobozující rozum úplně od dané autority církevní. Prakticky má v době nové význam veliký stát, zprvu stát absolutistický; podmaňuje si církev, t. j. cnosti politické klade vedle a namnoze nad cnosti křesťanské; římské právo a jeho názory stávají se součástí moderního názoru a moderního upravení společenského. Stát novodobý časem stává se pořád více a více demokratický a lidový, a tento lidovější stát v 18. století prohlašuje práva člověcká a osobní. (Americká a francouzská revoluce.) Z těchto práv člověckých rodí se dále práva národní a jazyková, práva sociální a hospodář-

ská (ku př. právo na práci, na existenční minimum a t. pod.) a konečně kodifikují se již práva ženská a dětská (moderní právo rodinné).

Tak vyvíjí se idea humanitní a stělesňuje v novodobém životě společenském.

Podstata tohoto nového ideálu humanitního vysvítá také z toho, že se pokládá za přirozený. Hledají se základové přirozeného náboženství a bohosloví, přirozeného práva a mravnosti, přirozeného (původního) stavu společnosti, státu, a konečně filosofie se opírá o rozum přirozený („zdravý", „obecný") a umění stále živěji hledá přírodu. Humanitní ideál je, jedním slovem, ideálem přirozeným, novým proti historicky danému, starému.

V století 19. toto úsilí humanitní nejmocněji se projevuje v různých pokusech o náboženství humanity. Všecka novější filosofie, všecka novější literatura u všech národů, všecka pokroková politika vypracovává ideál čistého člověčství.

Tento ideál různí se podle dob a národů. Angličané jej posud vypracovali nejvšestranněji, filosoficky, eticky, sociálně a nábožensky. Francouzové kladou důraz na jeho prvek politický, Němci na jeho prvek filosofický a literární.

Z národů slovanských Rusové mají humanitní ideál nábožensky sociální, Poláci národně politický a my Čechové kulturně osvícenský. U nás Kollár byl hlasatelem čistého člověčství a stejně Šafařík, také Palacký, Havlíček a konečně Aug. Smetana. Kollár, vycházeje ze starší filosofie německé, hlavně z Herdera, formuluje ideál humanitní po výtce osvícensky, ale již Smetana dává mu ráz sociální, horlí pro náboženství humanity. Náš český humanitism je přirozeným pokračováním našeho českého Bratrství.

Že naši obroditelé takový důraz kladli na humanitní prvek osvícenský, pochopuje se účinky státu protireformačního — osvícenost, osvěta, vzdělání bylo heslo národa, probírajícího se z duchovní a mravní temnoty. Proto také humanitní úsilí, jevící se v 18. století v literatuře německé (Lessing, Schiller, Goethe, Herder atd.) k nám proniklo a v Kollárovi našlo zastánce vřelého. Avšak umění a zejména krásná literatura má pro společenský život každého národa veliký význam výchovní: veliké masy národní přijímají z umění a speciálně od svých poetů své ideály mravní a sociální. Poesie má pro všecek život, má pro život sociální a politický vliv ohromný — to vidíme nejzřejměji na velikánech poesie polské a ruské, vidíme to na vlivu Byrona a j.

Idea humanitní jeví se v naší době jako idea národnostní. Počíná se to v poslední době u nás pochopovat, že totiž

idea humanitní není proti idei národnostní, nýbrž že právě národnost, stejně jako člověk jednotlivec, má být a může být humánní, humanitní. Člověckost není abstrakce trůnící někde v říši pomyslů nad skutečnými lidmi — národové, jak Herder řekl, jsou přirozené části člověčenstva. V tom smyslu Kollár a Palacký národnost zakládali na idei humanitní. Kollár pak, poučen Fichtem, usiloval o vychování a vzdělání národní.

V dnech našich ideu humanitní a národní pojímáme lidově, sociálně. Lid je nám něco jiného než národ, lidovost stává se heslem, ideálem tužeb našich. Socialism vůbec, jako národnost, je projevem téže idey humanitní. Než o socialismu promluvíme zvláště, zde zatím dotkneme se ještě jiného prvku humanitního.

Míním mezinárodnost a kosmopolitism. Tkví v idei humanitní, že každý národ je stejně oprávněn usilovat o člověctví; z toho vzniká myšlenka světové organisace celého člověčenství. Praktické potřeby k této organisaci krok za krokem vedou. Je dnes organisována mezinárodně věda, umění, ale také hospodářství, kapitalism a jednotliví stavové.

S ideou humanitní vyvíjela se netoliko idea národnostní, nýbrž také kosmopolitism. Jenže je rozdíl mezi kosmopolitismem a kosmopolitismem. Angličan, Francouz i Němec kosmopolitismem rozumí vlastně panství anglické, francouzské, německé; národové menší a malí jsou v situaci jiné. Ale ani oni se nemohou ubránit organisaci světové. U nás hlásal se zároveň s ideou národnostní kosmopolitism slovanský, jak jej Havlíček správně nazval. Historie však poučuje, že nejen v menším, nýbrž také ve větším a velikém centralism jednostranný je škodlivý, že musí být oživován autonomií přirozených celků hospodářských, kulturních a také národnostních. Dnes starší kosmopolitism, jak jej hlásal liberalism, ustupuje správnějšímu hnutí po mezinárodní nenucené organisaci svéprávných kulturních národů. Tím stát ustupuje v pozadí před ideou národnostní.[9])

HLAVNÍ ZÁSADY ETIKY HUMANITNÍ

Probrali jsme několik soustav etických. Nejsou to všecky, ale přece hlavní z těch směrů, které usilují o novou, řekl bych moderní mravnost. Nejsou všecky, ale z daného přehledu možno vidět, že soudobé myšlení má velice silný směr etický. Jistě nemají pravdy ti, kdo naši dobu odsuzují pro neideálnost. Nechci chválit nynější doby, ale v tom nechtěl bych jí křivdit.

Teď k závěrku, aby nebyla to jen kritika, chceme se dohodnout o věcech, které každému z nás mají být a jsou důležity. Především o rozdílu náboženství a mravnosti. Mezi náboženstvím a mravností je rozdíl věcný. Mravnost není náboženstvím a náboženství není mravností. Může být člověk nábožensky velice věřící, oddaný své církvi, svým dogmatům i předpisům a nebude mravný, ba bude třeba nemravný. Nemluvím jen o svatoušství. Ale náboženství je tolik různých forem, že prostě myslit, jako by ten, kdo má náboženství, proto už měl mravnost, je omyl. Mravnost, to je poměr člověka k člověku. Potřebujeme mravnosti ve svém styku s bližním. Náboženství vzniká z poměru člověka k celému světu, zvláště k Bohu. Náboženství má širší okruh než mravnost; v náboženství mravnost je obsažena.

Náboženství má mravnosti být základem. Nedovedu si představit posledního rozřešení i mravní otázky bez náboženství. Ale mně nestačí náboženství positivní, to jest náboženství církví, které nyní jsou. Chci mít mravnost na náboženském základě, ale na náboženství jiném než tom, které se oficiálně podává. Jaké, do toho se nelze zde pouštět. Jen tolik bych ještě pověděl, že náboženství nemá se stotožňovat s teorií, s učením církevním. Lišíme tedy etiku náboženskou od teologické a církevní.

Při otázce po mravnosti a základech mravnosti jedna otázka, třeba se zdá být formálního rázu, je důležitá: Jak poznáváme poslední pravdy mravnosti? Co má rozhodovat o mojí mravnosti? Určitěji řečeno: mohu já vyvodit zásady mravnosti ze svého rozumu anebo z citu? Z rozumu vyvozovali základy mravnosti skoro všichni starší filosofové minulého věku. Filosofie rozumová, to byl ráz celého století osmnáctého. Tenkrát bylo módou dovolávat se ve všem rozumu. Dnes v teorii a v praxi dovolávají se lidé rádi citu. Po době racionalismu nastala doba citu. Významným jménem pro dobu racionalismu a pro etiku na rozumu založenou je Kant. Čistý rozum podává člověku kategorický imperativ, vrozené vnitřní vědomí toho, co má být, podle Kanta tento imperativ je posvěcen rozumem.

Proti tomu zase říkají jiní, a uvádím jen Humea: ne na rozumu, nýbrž na citu a to na sympatii, na humanitě, na lásce je založena mravnost. Mít se rád — to je kodex vší mravnosti. Dokazovat toho předpisu netřeba, cit sám sebou každému jej dává.

Přiznávám se tu k těm, kteří zakládají mravnost na citu, ale nemyslím, že cit má být v protivě k rozumu. Citů je mnoho: pěkných, nepěkných, šlechetných, nešlechetných, hrubých, surových — to všecko jsou city. Citová etika se nesmí ztrácet v citech. Myslím tedy, že soulad citu s rozumem a do jisté míry převládání citu nám bude základem mravnosti.

Po této formální otázce, jakým způsobem se dostáváme k základům mravnosti, si ujasníme ty základy. Z toho, co jsme slyšeli, nejlepší si vybereme. Než obávám se, že se bude zdát všecko samo sebou srozumitelné. Já si tu vždycky vzpomínám na Enšpigla, jak svolal krejčí, že jim musí něco důležitého povědít. Všichni se sešli a Enšpigl upozornil je, aby nezapomínali dělat uzel. A podobně se vede tomu, kdo rozebrav soustavy filosofické a etické, má podat své rozhodnutí.

Především nic nového, nýbrž staré uznané pravidlo je základem i moderní mravnosti: „Miluj bližního svého jako sebe samého!" Kdo je bližní? Mluvíme o ideálu humanitním; přijímám tento ideál. Má pro nás smysl dvojí: Předně: ideál člověckosti, být člověkem. Za druhé: ohled na člověčenstvo v nejširším rozsahu.

Avšak humanita jakožto láska k člověčenstvu v nejširším rozsahu snadno se stává abstraktní, ve fantasii, ne ve skutečnosti. Láska musí být soustředěna. Milovat všecky stejně nelze. Vybíráme si a musíme si vybírat předměty své lásky. Musíme mít určitý cíl. A proto bližní, má-li být láska k němu praktickou, účinnou, je nám nejbližší. A nejbližší každému je matka, otec, bratr, sestra, žena, děti. My ještě nemáme potuchy, co se dá udělat v tom kruhu, o kterém myslíme, že jej milujeme. Ale prosím, stopujte sebe i jiné, jaký je náš poměr k nejbližším osobám, a užasneme často, jak málo je známe a jak málo je ve skutečnosti máme rádi. Aspoň nelze říci, že máme rádi to, co tak málo známe. Nejbližší z bližních byly by nám všem děti. Už dávno bylo řečeno: „Cti otce svého i matku svou!" Já myslím, že máme k tomu přidat: A měj úctu k duši svého dítěte! Pamatuj na generace budoucí! Naše láska budiž tedy vzájemná, ale nepřestávej na vzájemnosti.

Bližní je mužovi žena, ženě muž. Tento poměr nejintimnější musí pravá láska posvěcovat nejúčinněji. Žena mužovi úplně rovná, jen rozdíl fysický budiž uznáván: ona je slabší.

Jestliže humanitní ideál, hledící k člověčenstvu celému, je poněkud neurčitý, stává se určitějším tím, že obsahuje také národ? Není národnost také ještě neurčitá a všeobecná myšlenka? Méně než idea člověčenstva, ale většině lidí také ideál národnostní se rozplývá jako těm, kteří na člověčenstvo myslí. A co se nalže ve jménu národa jako ve jménu člověčenstva!

Láska, humanita musí být positivní. Často nenávist (na př. k národu druhému) pokládá se již za lásku k národu svému. Vyšší je, nemít té nenávisti, ale positivně milovat. Nebudu se přít o to, lze-li něco cizího tak milovat jako své. Na příklad cizí národ milovat tak jako svůj. Bylo by nepřirozené to žádat, ale zvykejme

si, národ rodinu, stranu svou, kohokoliv milovat positivně, to jest bez pozadí nenávisti, a docela nový mravní svět se nám otevře.

Láska musí být účinná. Musíme pro bližního něco udělat, proň pracovat. Ale prací není to nepokojné, rozčilené hledání a šukání, práce budiž klidná, vědomá svých cílů. Dnes už se práce doporučuje mnoho a všude. Ale je také práce v nepráci. Vzpomínám výroku Miltonova: Ti kdo stojí a čekají, také slouží. Dávat pozor na to, co se stane. Práce není ideálem, není posledním účelem. Je prostředkem. My, každý, když jsme upřímni, chceme mít prázdno. A pak půjde o to, jak s prázdnem naložit. Práce je práce drobná, nemilá. To je práce, čeho nikdo nechce dělat. Ale my jsme romantikové. Toho romantismu má každý dost. Chceme být reky a chceme se honosit velikými činy. Čin, ale ne práce. Ale kolik je těch generálů a reků a kolika lidem podaří se čin veliký? Všichni chceme být vůdci. Není pochyby, že vůdcové být musejí, ale vůdce nemá být pánem. Vůdcem dobrým bude ten, kdo dovede sloužit, a kdo cítí, že sám je veden a veden být chce. Někdy je potřebí velikých obětí, ale málokdy. Je lidí jistě málo, kteří měli příležitost, aby položili život, ale přece si všichni — ve fantasii — zobrazujeme situaci, ve které jsme ochotni položit za věc život. Ale to je fráze, fantasie. Člověčenstvo, národ, rodina, strana, kamarád potřebuje od nás práce.

Nemějme záliby v mučenictví. Nemějme záliby ve smrti. Je to divná věc: lidé chtějí žít a nedovedou se odtrhnouti od smrti. Chceme-li tedy život, nechtějme mučenictví. Jestliže se posud volalo: Pryč s mučiteli! musíme také říci: Pryč s mučeníky. Pokud jsou mučitelé, jsou mučeníci, ale pokud jsou mučeníci, jsou také mučitelé. Vzpomeňte si v Turgeněvově románě Novina na sympatickou Mariannu, jak chce obětovat život za Rusko. Pořád čeká, kdy přijde příležitost, kdy národ řekne: teď polož hlavu. Avšak ten okamžik nepřišel, třebaže pořád ho čekala. Ale přišel praktický člověk Solomin, ředitel továrny, a ten jí pověděl, oč běží. Rusko nečeká na obětování života, ale tomu nečistému hochovi vyčesej vlasy, umyj nečistou nádobu atd., toho je potřeba.

Pracovat, to znamená odpírat zlému a důsledně. Všude, vždy a zejména zlému v jeho zárodku. To neznamená být radikální, ale vytrvalý. Nemít strachu, bych řekl. Ze strachu lidé se dopouštějí násilí, ze strachu lžou. Tyran a lhář má strach a otrokem je i ten, který znásilňuje. Seneca řekl: Contemptor suaemet vitae dominus alienae. (Kdo zhrdá svým životem, je pánem života cizího.) Ale ovšem nesmíme zneužívat své moci — protože svět chce být podváděn, nesmíme ho podvádět.

Láska není citlivůstkářstvím. Jsme příliš sentimentální a sentimentalism je egoism. Rádi se mazlíme s dětmi i s dorost-

lými, ale nemáme potuchy o té uvědomělé lásce, o které Neruda mluvil.

Taková uvědomělá láska musí povědět něco, co na prvé poslechnutí snad zarazí: Miluj sebe! Ale není to nic divného; Kristus také řekl: Miluj bližního svého jako sebe samého! Než lidé nedovedou milovat sebe. Chytráctví a vypočítavost není ještě sebeláskou. Miluj sebe a starej se o sebe. Nechtěj stále oblažovat, jen dělej svoji povinnost.

Veliké zlo je, že žijeme v myšlence, co řekne o mně soused. Ale o to běží, mít svůj úsudek, svoji osobnost, individualitu. Odhodlejme se být svými! Nežijme na cizí účet, na cizí svědomí.

Mravnost je založena na citu. Ale není každý cit pravý, pěkný, a protože mravnost na citu je založena, neodporuje proto rozumu. Hledejme vzdělání právě proto, že cit je slepý, musíme citu svítit rozumem. Vzdělání hledejme praktické, ale také všeobecné a filosofické. Dnes zejména také třeba vzdělání historického, politického. Mravnost dnes znamená do veliké míry mravnost politickou. Nedělejme rozdíl mezi politikou a mravností.

Chceme-li vzdělání, buďme pozorni, učme se myslit, ale nebuďme všetečni. Být moudrý, o to běží. Mnohovědnost nás nespasí.

Pokud je to možno, všechny své síly a schopnosti musíme pěstovat souladně. Nejen ducha, nýbrž i tělo. Pokud možno vzdělání harmonické.

Musíme věřit v pokrok, že se život jednotlivce a celku lepší a že bude pořád lépe. Kdo věří v pokrok, nebude netrpělivý. Pokračovat, znamená špatné překonávat. Špatné překonávat dobrým — to není tak těžké, ale těžko je, překonávat dobré lepším.

Člověk od přírody je slabý, ale není z gruntu zlý. Proto v součinnosti všech můžeme pokračovat.

Láska pravá spočívá na naději. V naději na život věčný. Taková láska teprve je láskou, protože věčné věčnému nemůže být lhostejno. Věčnost, — věčnost nenastává teprve po smrti, věčnost je již teď, v tomto, v každém okamžiku. A proto neodkládat ničeho pro nějakou věčnost vzdálenou.

Upíraje zrak k věčnosti, neopovrhuj hmotou, tělem, že duch je vyšší. Není hmota, není tělo bez hodnoty. Není hmota a tělo zřídlem zla, ale duch! Nečistota netkví v hmotě, v těle, ale pochodí z ducha.

Neleň, ale nerozčiluj se, neboť jsi věčný. Odměřuj všecko správně, co neuděláš ty, dodělají jiní. Moderní člověk nemá stání, nemá klidu. Co neuděláš dnes, uděláš zítra, co neuděláš ty, udělá druhý, a když to vůbec neuděláš a když to nikdo neudělá, tož si řekni, že se také pán bůh stará o to, co stvořil.

Naděje v život věčný je tedy základem naší víry životní. Víry, pravím, protože na víře život a práce je založena. Skepse, pochybování je k práci neschopna. Ale víra naše již nemůže býti slepá, nýbrž zdůvodněná; můžeme mít jen víru, která prošla ohněm kritiky, tedy přesvědčení.

To je asi suma toho, co bych si utvořil z různých soustav etických. Není to nic nového. Nesmíme očekávat, chceme-li si tajemství a úkoly života doopravdy rozluštit, bůhvíjakých nových zjevení. Vzpomínám na bohatého mladíka v evangeliu. Od své mladosti ostříhá všech přikázání desatera a chce mít život věčný. Kristus mu radí, chce-li být dokonalým, aby prodal, co má, a následoval jej. „Uslyšev pak mládenec tu řeč, odešel smuten, nebo měl statků mnoho." Vždycky jsem o tom přemýšlel: odešel smuten jenom proto, že měl prodat, co měl? Patrně byl to docela dobrý hoch, mladík vzdělaný, žijící podle oficiální morálky a oficiálního náboženství, ale cítil jeho nedostatečnost. Šel tedy k mistrovi za tím účelem, aby slyšel něco hodně nového, velikého. Ale mistr nedává jiné rady než: Měj lidi rád! Nehledejme nějakých tajeplných nadmíru hlubokých a nových formulí a posledních slov pro všecky hádanky života. Hádanky jsou staré a odpovědi k nim jsou také staré. A mnohé ty odpovědi jsou dobré a správné. Ale tobě budou správnými, když je pochopíš sám a v okolnostech svých, jen tobě vlastních. Pak mnohé, co jsme dávno slyšeli, dostává pro nás nového smyslu. A tak pokračujeme, že to, co již známe, postřehujeme v novém osvětlení, že se nám na starém zjevují nové stránky. V tom jeví se hloubka myšlení a pochopení, že dovedeme postřehnout něco v tom, co dávno je známo, co denně slyšíme, k čemu jsme byli vedeni, a o čem jsme byli přesvědčeni, že tomu již zcela dobře rozumíme.[10])

HUMANITA NENÍ SLABOSTÍ

Nemůže být pochybnosti, že se stanoviska *mravního* jednotlivci i společenským celkům je dovoleno *bránit* se proti násilí. *Humanitní* program nedopouští násilí, ale dopouští, ba vyžaduje sebeobranu a obranu jiných proti násilí. Humanita není politickým a etickým kvietismem. Humanitní program nehlásá, že máme proti násilí složit ruce v klín; naopak žádá, abychom násilí odporovali a abychom mu odporovali všemožně. Bránit se, neznamená, užívat proti násilí násilí nového; znamená to právě jen bránit se, není-li jiné možnosti, i železem...

Bránit se železem je docela něco jiného než *činit násilí*: každý čin posuzuje se podle úmyslu, z něhož prýští, a je

tudíž jasné, že ten, kdo se brání, chce docela něco jiného, než ten, kdo positivně znásilňuje.

Poctivý člověk nikdy není v pochybnosti, kdy se jen brání a kdy činí násilí...[11])

HUMANITA NENÍ PASIVNÍ

Sám o sobě mohu říci s svědomím dobrým, že jsem ve svém životě rukou do klína ještě nesložil za okolností žádných; ale ovšem odjakživa nepokládal jsem řečňování, politisování a agitování za energii a práci jediné záslužnou. Nemýlím-li se, přiměl humanitní program dost lidí ku přemýšlení.[12])

HUMANITNÍ IDEÁL ČESKÝ

...Humanitní ideál, hlásaný Dobrovským a Kollárem, náš ideál obrodní má pro nás Čechy hluboký smysl národní a historický — humanitou, plně a opravdově pojatou, navážeme na nejlepší svou dobu v minulosti, humanitou překleneme duchovní a mravní spánek několika století, humanitou kráčet máme v hlavě lidského pokroku. Humanita znamená nám náš obrodní úkol vypracovaný a odkázaný nám naším bratrstvím: humanitní ideál je všecek smysl našeho národního života.

Tento náš český ideál humanitní není romantickým blouznění. Ovšem humanita bez důsledné úsilnosti a účinnosti je mrtvá. Humanitní ideál vyžaduje, abychom soustavně, všude, ve všem a vždy odpírali zlému, vlastní a cizí nehumanitě společnosti a její orgánům osvětným, církevním, politickým, národním — všem. Humanita není sentimentalita, ale práce a opět práce...[13])

Ve jménu humanity a osvěty práva národní a jazyková byla zabezpečena a odůvodněna: není přirozeného práva národa nad národem, není přirozeného práva, nedat národu vyvíjet se svým způsobem k ideálům humanity...[14])

OTÁZKA SOCIÁLNÍ OTÁZKOU HUMANITY

...Otázka sociální není pouze otázkou dělnickou... Otázka sociální není otázka jedné pouze třídy a kasty, jest otázkou všech. Povoliti nátlaku dělníků poskytnutím všeobecného práva hlasovacího jest rozřešení otázky jen částečné a negativní; otázka musí býti rozřešena celá a positivně, a to znamená osvětlit a

oteplit hlavy a srdce všech, znamená duchu dát moc nad hmotou, znamená potlačit sebelásku.

Otázka sociální jest otázka mravnosti-nemravnosti, je otázka násilí a účinné humanity...[15])

NÁBOŽENSKÝ ZÁKLAD HUMANITY

...Poměr člověka k člověku může se pojímat nábožensky... náboženství nevede člověka jen k bohu a světu, nýbrž také k bližnímu...

...poměr člověka k člověku můžeme pojímat sub specie aeternitatis...[16])

SILNÝ ŽIVOT — SILNÁ SMRT

Můžete si představit, že by Havlíček byl žil do dneška, jak někteří jeho vrstevníci? Nepřišlo vám ještě nikdy na mysl, že lidé umírají, když řekli své slovo? Mluvívá se v dějinách literatury právě o mužích zemřevších, jak se říká, předčasně — Lermontov, Puškin, Mácha a tedy i Havlíček... Nevím, mám o těch věcech mínění jiné. Snad lidé silní umírají, když dílo své vykonali...

Nevidím mučenictví v Havlíčkově smrti a ve vyhnanství, alespoň ne hlavního. Právě Havlíčkem a jeho prací životní ujasnil jsem si, že nemá na nás působit mučenictví a smrt, ale život mučeníkův a jeho práce. Zdá se mi, že příliš upíráme zraky na to poslední utrpení, ale zapomínáme na pracovný, bojovný, vítězný život mučeníků. A tak mužové silného života stávají se nám vzory smrti... Ještě se smrti hrozně bojíme...

A právě z Havlíčka můžeme a máme si brát příklad, jak žít, můžeme se naučit, co to je, obětovat se pro druhé, prostě a jednoduše, jen tak — plným energickým žitím.[17])

MRAVNOST NE JEN SVÁTEČNÍ

Co se týče požadavku mravnosti, jsem proti morálkaření, žádám si mravnost ve všem jednání člověka. Přeji si, aby mravnost nebyla něco, co patří do kostela a pouze v neděli, i v obyčejném životě, v politickém jednání vždy musíme býti aspoň slušnými lidmi. A o to musí i mládež usilovati.[18])

ŠTĚSTÍ

Utilitarianism tvrdí, že každý člověk jde po svém štěstí, po své slasti a jen po své slasti, pesimism to štěstí hledá také, ale dochází poznání, že štěstí nelze najíti, poněvadž prý ho není.

Také já myslím, že ho není. Totiž: je po štěstí, jakmile ho někdo tak schválně hledá. Ten, kdo hledá štěstí, již ho ztratil. Člověk každý rád je šťasten — jistě, jakmile však začne štěstí tak úsilně vyhledávat, již ho nenalézá. Velmi pěkně jest to pověděno v pohádce o hloupém Honzovi. Ti dva chytří, vzdělaní páni bratří, kteří jdou za štěstím, nenalézají ho; ten hloupý Honza nehledal štěstí, ale kde bylo třeba, jak dovedl, pracoval, pomáhal, a vida — byl šťasten a na konec musil ještě pomoci oběma bratrům nešťastným. V této pohádce o hloupém Honzovi náš lid největší etickou moudrost nám pověděl, totiž: nehledat štěstí! To úmyslné, dokonce rafinované hledání štěstí činí nešťastným. Moderní člověk po veliké revoluci nejen hospodářsky a politicky, nýbrž i filosoficky a umělecky honí se po ztraceném štěstí, po ztraceném ráji — ale honbou po štěstí ještě nikdo šťastným se nestal.[19])

BOHATSTVÍ, OBCHOD

V poslední době také u nás zájem v otázkách hospodářských roste a již od r. 1848 hlásá se heslo: bohatnout. Praktický člověk nebude tomu oponovat; ale bohacení nemůže být nejvyšším cílem našeho života, záleží na tom, jak kdo dovede bohatství užívat. Jsou lidé, kteří chtějí zbohatnout a bohatnout, ale jsou otroky peněz. A tak jako bylo řečeno Kristem, že jest pánem soboty, tak i národ a každý jednotlivec musí být pánem bohatství. To jest: nepodléhat materialismu, třeba byl ověšen sebe krásnějšími frásemi mravními, náboženskými, jakýmikoli, nýbrž býti pánem peněz, umět čestným způsobem peníze vydělávat a šlechetným způsobem umět jich užívat. V Dostojevského jednom románě několik mladíků rozbírá záhady ekonomického materialismu: někteří mají ohnivé přání, stát se Rotšildy. Ale právem jim namítá jeden: „Dobrá, člověk se nají — ale co potom bude dělat?“ Jest stejně potřeba, přemýšlet o tom, jak užívat své prázdně, netoliko o tom, jak dobýt bohatství. Mnohé prostě nouze a příklad nutí ku práci, a celkem lze říci, že lidé pracují pilně; ale nesnáze vznikají těm, kdož mají úspěch, jak by nakládali svojí prázdní. Člověk, lopotící se od rána do večera v továrně, v pisárně, při knize — ten není nebezpečný! Nebezpečí začíná, když práce není a začíná také u sytých. Je také tento sociální

a mravní problém — nezaměstnanců, v němž snad vrcholí problém materialismu ekonomického, v něm jest obsažen všecek problém také národa našeho.[20])

...Ve skutečnosti je obchod různý. Je obchod solidní a nesolidní, a mimo to jsou různé typy obchodní, národní a časové. Je obchod na př. náš český a rakouský, jak jej popisuje Ignát Herrmann — malicherné, nicotné, vyděračské kramaření, nepodnikavé a líné, které by rádo zbohatlo jedním obratem bez práce; je ruské temné carstvo, lichevní chytráctví ve velikém slohu, hotový fetišism zlata, spojený s pověrčivostí a čistě všední, obřadní zbožností, neštítící se při stálém křižování prodat třeba i člověka za groš (reminiscence z Dobroljubova, k němuž odkazuji pro proslavený rozbor Ostrovského); jest obchod německý (Freitag), solidnější, podnikavější, vzdělanější a pokročilejší; je konečně typ obchodníka anglického a amerického, — člověk energický, pracovitý a podnikavý, člověk přesně počítající, obchodník duší tělem; je-li nesolidní, tedy toho téměř ani nezakrývá, hnusí se mu již malicherné handrkování lichevní — podniká své obchodní výpravy docela odkrytě, jako staří Vikingové. U nás předstíráme každý samý idealism, jako bychom se za peníze styděli a žili vzduchem a vodou, při tom však myslíme jen na peníze; ve své romantické fantasii člověk český sní o paláci blahobytu, ale ve skutečnosti spokojuje se s mizerným zpropitným. Angličan, Američan nefantasuje, pracuje a za práci se nestydí.

U nás více než v Anglii a Americe každý chce zbohatnout; zbohatne-li, na penězích svých sedí. Angličan, Američan chce také zbohatnout; zbohatne-li, užívá svých peněz liberálněji a ženerosněji, jak o tom svědčí tak četné nadace universitní a j. U nás, dá-li někdo pár zlatých, chce za to mít stálý národní oltář v novinách a také jej má...[21])

NEBEZPEČÍ MATERIALISMU

„Jednostranného hospodářského materialismu drží se všichni, kdo chtěj nechtěj z hmoty dělají ducha, ba Boha. Materialism nedá se odstranit materialismem. Mně se zdá, že mnozí antisemité a socialisté dopouštějí se chyby, kterou vytýkají kapitalistům a semitismu, — tancují také kolem zlatého telete.[22])

OSVOBOZENÍ ŽENY A — MUŽE!

...V otázce t. zv. ženské neběží, a nikdy neběželo, jen o ženu, nýbrž zároveň a stejnou měrou o muže. Otázka ženská — je otázkou mužskou, otázka mužská — je otázkou ženskou. Od samého počátku vývoje až podnes byl a je tuhý consensus mezi oběma polovicemi společnosti; ve skutečnosti muž a žena se svými dětmi, tedy rodina, vždy byli a jsou sociální jednotkou — dnes jen dekadentní literáti, filosofové, medikové a politikové roztrhli společnost v neorganické prvky a zdvihli pak otázku jen ženskou...

Stejně dnes nejde pouze o osvobození ženy, nýbrž také o osvobození muže. Nemá být žena osvobozena od muže, ani muž od ženy — oba mají být osvobozeni na jedné straně od zvířeckosti, na druhé od zkaženosti.

To se stane, zbavíme-li se dekadentního, lživědeckého předsudku, že pud pohlavní je centrem životním, a že se mu musí pod ztrátou zdraví fysického a duševního hovět co nejdříve a co nejvíce. Třebas to říkají tak mnohé autority medicinské, je to lež. O tom nemluvíc, že to otázka jen medicinská ani není...

Dále nesmí se ztotožňovat láska s pohlavním pudem. Engels a marxisté vůbec instinkt často kladou nad rozum, kladou jej také nad lásku. Avšak láska, skutečná láska a manželství není jen spojení pudové, není spojenstvím jen těl, nýbrž i duší. Ano — je manželství duší, jak to krásně řekla Elizabeth Browningová.

O věci dalo by se říci mnoho, ale obmezím se jen na několik slov. Proti názoru mému, jejž jsem nedávno naznačil, zdvihl se odpor z tábora t. zv. moderního, že prý hlásám askesi, české bratrství atd. Ne, já askese nehlásám, nedoporučuji žádného znásilňování přírody a těla; naopak, právě já nedělám tu rozdílu mezi tělem a duchem, ba přímo tento asketický dualism zavrhuji co nejrozhodněji; nepokládám tělo za nečistější než ducha, jak to hlásají katolisující dekadenti. Ale ovšem nechci ducha ubíjet zkaženým a slabým tělem...[23])

MRAVNÍ ZÁKLAD RODINY A OTÁZKY POHLAVNÍ

...v moderní společnosti také poměry rodinné a pohlavní se revolucionují. Ne sice jen kapitalismem, jak dokazují Marx a Engels, ale celým vývojem moderního myšlení, moderní politiky a mravnosti. Ve svých nejlepších představitelích moderní člověk

spěje k mravnosti vyšší, k vyšším a čistším ideálům lásky a manželství. Mužové jako Björnson, Tolstoj, Maupassant ve své době pozdější a j. ukazují, kam vývoj se obrací. Nesouhlasím s přepínáním Tolstého, ale jsem jist, že člověku modernímu třeba je čistoty. K tomu také směřuje vývoj zahájený reformací, zrušivší materialistickou askesi, tam směřuje hnutí t. zv. emancipační, tam, jedním slovem, odkazuje všecek posavadní vývoj mravnosti.

Marx a Engels správně rozpoznali, že moderní společnost potřebuje vyšší formy manželství a lásky. Ale mýlí se svým materialismem, že dnes rodina se ruší jen kapitalismem, že potřebný pokrok zjednají poměry hospodářské. To není jen otázka hospodářská, ale také mravní a především mravní...[24])

MNOHOŽENSTVÍ A JEDNOŽENSTVÍ

Povím napřed a hned, co si myslím mnohoženstvím a jednoženstvím: prostě to, že každý muž má mít ve svém životě jen jednu ženu a žena jen jednoho muže a ovšem ve spojenectví manželském. Posud žije se v mnohoženství a v mnohomužství: nejen prostitucí, ale různými formami pohlavního spojenství. A my vidíme, že tento život není dán, vynucen — jak se udává — přírodou, nýbrž poměry mravními. Mnohoženský přece žije již mládež v nedospělých letech, téměř děti. Není žádné mravovědy a hlubokomyslné filosofie třeba, aby se poznalo, že to jest zlo společenské.

A manželstvím život polygamický nepřestává. Jednoženství je na papíře více než ve skutečnosti, zkaženost již z dětství vede k mnohoženství a k mnohomužství.

Naproti tomu nejlepší lidé naší doby, mužové a ženy, hlásají a odkazují k jednoženství. Také vývoj historický, všecka kultura tíhne k ideálu jednoženství, jednomužství. Také již přirozený počet pohlaví (v celku je stejný počet mužů a žen) odkazuje k témuž konci.

Pravím tedy: pokládám přísné jednoženství, jednomužství za cíl všeho našeho pohlavního vývoje. Pravím jednoženství „přísné“: z toho stanoviska i druhý sňatek příčí se tomuto ideálu. Tedy: jednoženství přesné, přísné, musí přestat mnohoženství a mnohomužství nejen vedle sebe, ale i po sobě...[25])

...Máme vedle sebe několik typických názorů na mravní a sociální význam rodiny a lásky pohlavní. Především názor křesťanský. Ovšem mluvím-li o křesťanství v této všeobecnosti, musím

nehledět k jednotlivým odstínům, církvím a směrům; v celku jest to posud platný oficiální názor starší, podle něhož žena a děti mají být poddány muži a otcovi. Aristokratism, absolutism mužský. Po stránce mravní je to přísnější nebo méně přísný ideál asketický toho smyslu, že tělo jako hmota je eo ipso nečisté a tudíž je nečistá také láska.

Vedle toho máme směr moderní po výtce literárně-umělecký od humanismu počínající. Žádá volnou lásku. Tu jest mnoho odstínů: podle národů, podle doby; v celku vyniká typ francouzský (katolický), německý a germánský (protestantský), ruský (pravoslavný).

Přistupuje směr třetí, socialism: žádá hospodářskou rovnost manželů a volnou lásku.

Tyto trojí názory a směry stojí proti sobě, ale přece mají něco společného, totiž materialistické nazírání na poměr pohlaví. Vidím materialism i tam, kde se v slovích hlásá idealism. Obzvláště askese je materialism, a proto se nedivme, jestliže se nejkrajnější protivy stýkají: na jedné straně oficiální katolicism se svým ideálem asketickým, na druhé t. zv. novokatolicism, dekadence, stejně s ideálem asketickým, třeba se ho drží jen podle jména. A také socialistický názor, který chce regulovati rodinu své společnosti jen poměry hospodářskými, jest materialistický a přichází k podobným výsledkům.

Vedle těchto směrů a názorů a proti nim vyvíjí se — a toho jsme my svědkové — vyšší, opravdu pokročilejší nazírání. Chci stručně vyložit, co je podstata tohoto nového názoru, nového života, nového světa.

Především, co se týče muže a ženy, čistě antropologicky. Posud ve všech názorech jeví se dualism; dělá se totiž mezi mužem a ženou rozdíl ohromný. Tohoto dualismu, tohoto rozdílu není. A ovšem tento názor chybný nemají jen mužové, ale také ženy.

A tento mylný názor spočívá v tom, že se říká především, že žena je slabšího rozumu než muž a že tudíž nepřísluší jí zaměstnání intelektuální a p. To jest klam.

Práce ve společnosti se rozdělila podle pohlaví a pak podle různých vlastností. Ale abych dlouho nemluvil a hned příkladem věc objasnil: Myslíte skutečně, že žena dělníkova, sedlákova, profesorova, úředníkova, která v potu tváři vychovává jakž takž pět dětí, že ta při své práci méně myslí než její muž, nějaký suchopárný učenec — třeba i nesuchopárný — jenž se naučil tomu svému intelektuálnímu řemeslu? Myslíte, že hodně studovat jest eo ipso už myslit? Ne, býti učencem, vědět mnoho, vědět, jak si hlavou vydělávat — to není ještě myšlení. A proto se nedejme klamat, že by člověk, který neproběhl akademickým učením, ne-

myslil. Myslí! Ta žena dělníkova často mnohem více myslí než muž, který jí v sobotu položí pár zlatek na stůl; anebo ten úředník, který prvního své ženě vyplatí tolik a tolik — pravím, ti jistě tolik nemyslili, jako jejich neúhledná, nikým neviděná, od rána do noci lopotící se žena.

Nerovnosti muže a ženy vidí se často v tom, že prý žena jest bytost po výtce citová, muž, ten více chladnému rozumu se musí oddávat, jest vůbec drsnější, nejemnější atp. Také to není pravda; žena nemá více citu než muž a muž méně než žena. S citem vůbec se teď natropí mnoho zla; jsou city pěkné, nepěkné, vznešené, nízké, jemné, hrubé — tak jako každý učený už proto, že je učený, nemyslí, tak také ten, kdo hodně cítí, necítí již pěkně. Obzvláště musíme zvykat, románové citlivůstkářství odlišovat od citu pravého.

A třetí rozdíl — že žena prý jest mravnější. A to my mužové často formulujeme tak, že žena nás má zachránit, má být naším ideálem atp. Je to také klam: žena není mravnější než muž a není nemravnější než muž. Toho rozdílu právě není; žena a muž stále jsou pospolu, jest tak intimní kontakt mezi nimi, že toho rozdílu ani býti nemůže.

A tudíž nezbývá naposledy nic, než rozdíl fysický. Žena jest dnes svalově slabší než muž, a zejména různými funkcemi pohlavními (těhotenstvím, kojením atp.) jest na čas vyloučena od mnohého zaměstnání mužova. Odtud právě přirozené rozdělení práce. Pravím, že žena je svalově slabší; ale nechtěl bych tu slabost tak přepínat, jak se to dělává. Tak zle zas není! Proto říkám *svalově*: mám jisté pochybnosti, je-li také *nervově* slabší než muž. Ten nějaký úřad, zabývat se vědeckými problémy atd., to tak na nervy zle nepůsobí, jako míti ustavičně kolem sebe 3—4 děti od rána do večera a snad viděti, jak se to dítě trápí nemocí, hladem... míti je neustále na očích, kdežto my mužové trávíme mimo dům. Pravím: pochybuji, zdali žena nervově je slabší než muž.

Docházím tudíž k oprávněnému úsudku tomu, že *jest mezi mužem a ženou úplná rovnost*. Já bych tento názor nazval demokratismem pohlavním proti aristokratismu pohlavnímu, který se dosud zjevuje ve starších názorech náboženských, sociálních a politických.

Je-li rovnost mezi mužem a ženou, vyplývá mi z toho požadavek po stránce hospodářské, sociální a politické, že muž a žena mají a mohou mít úplně stejná zaměstnání, pokud svými pohlavními funkcemi žena není vedena k jistým zaměstnáním zvláštním. Tedy naprostá rovnost hospodářská, lépe řečeno, naprostá rovnost práce...[26])

... Nazírání na pohlaví musí býti jiné, než dosud máme. Já jsem již řekl, že se podle staršího názoru, zejména podle křesťanského ideálu asketického, dělá ohromný rozdíl mezi tělem a duchem. To je starý názor orientálský; v Evropě Plato a řecká filosofie ve svém úpadku jej měla; křesťanství jej má a také dekadence ho má... Pokládat hmotu a tělo za něco nečistého, jest osudný omyl. Z tohoto omylu vzniká onen zvláštní, perversní jezuitism pohlaví a myšlenka, že se dá tělově hřešit a nemusí se hřešit duševně. M a ch a r ve své Magdaleně popisuje takové individuum, jež v rozkřičeném domě píše o ideální lásce: Jakmile člověka rozpoltíte na tělo a ducha a řeknete mu, že tělo jest nečisté, pak nemá úcty před tím tělem a přichází pak k tomu konci, že z materialismu askese padá do materialismu dekadence. Ne! nečistota netkví v těle, ale v duchu! Ten, kdo se stává nečistým, napřed duchem padá, pak teprv tělem. Musíme si zvykat, míti před svým tělem úctu, před č i s t ý m tělem — a pak odpadnou nepěkné ideály extremního asketismu i libertináže...[27])

... Jistě je pud pohlavní silný; ale my máme také různé pudy jiné a o těch vždy žádáme, aby byly pod kontrolou rozumu; čím silnější pud, tím více musí být ovládán.

Avšak v člověku žijícím životem duchovním pohlavního pudu v tom smyslu není...[28])

... Proč děláme svátost jen z mateřství a ne stejně z otcovství?...[29])

... Je to problém národa našeho, národa každého, problém všelidský; zejména malý národ má zde problém problémů. Jen v jednoženství, v jednomužství je skutečná záruka síly, živoucnosti a pokroku. Není-li jednotlivec, ale rodina pravou společenskou jednotkou, pak musíme hledět, aby rodina byla očištěna, posvěcena. Národ žijící polygamicky ještě se neprobudil, spí, mravně a duševně. Ale tak zv. moderními hesly se nespasíme. Jedni, jak řečeno, doporučují především rozvod. Ale rozvod věci nenapraví. Když už se musejí lidé rozvádět ať státem nebo církví, je už zle. K tomu se musí směřovat, aby vůbec nebylo rozvodů nutno. Rozvod je jenom léčení symptomatické, může prospět v daném už případě, ale zla radikálně neodstraní.

Hlásá se volná láska: Ne! Láska — ano. Láska ne sentimentální, ne romantická, ale láska muže a ženy sobě naprosto rovných.

Hlásá se hospodářská rovnost: Ne — nejen rovnost hospodářská, nýbrž vůbec rovnost, rovnost mravní, mravní demokratism, mám-li to ještě jednou opakovat.

Vyšší nazírání na život, na celý vývoj, na celý svět, vyšší nazírání na člověka — to nedá se dosáhnout jen jednostranným nějakým receptem...[30])

...Otázka mnohoženství nebo jednoženství souvisí se všemi časovými otázkami a sama je nejdůležitější, nejtěžší.

Rodí se něco nového v lidstvu, ve všech oborech — jak se říkává — něco se kvasí; nevíme ještě, co to vlastně je, ale kdo pečlivěji stopuje historii a její vývoj, kdo se nedá mýlit hesly a slovy, kdo sám k sobě a k jiným bude upřímný, ten pochopuje, že spějeme k novému vyššímu nazírání na život. Kdo to pochopíš a pocítíš, ten bude vědět, co a jak má pomáhat.

Jistě z posavadního vývoje můžeme čerpat naději a tu naději máme a mějme, že ten nový svět, ten nový život jest snad bližší, než se obáváme. Jest na čase, aby vyznavači jeho se semkli, aby mravní svépomocí každý, kde může, přičiňoval se k pokroku a hlavně a předně:

Ne mnohoženstvím, ne mnohomužstvím, ale jednoženstvím a jednomužstvím!...[31])

NEJEN LÁSKA VOLNÁ, ALE LÁSKA

...Nestačí doporučovat lásku volnou, ale především musíme žádat lásku. Engels s velikým důrazem žádá rozvod. To žádají dnes mnozí. Nepochybuji, že rozvod v jistých poměrech je prostředek dobrý, ale vidět v něm tolik, kolik v něm vidí na př. také Spencer a j., je omyl. O to běží, aby poměry, jež k rozvodu vedou, staly se nemožnými.

Engels horuje proti prostituci. Je to záslužné. Ale nesprávné je, pokládat ji za „nutnou" a říkat, že cizoložství vedle monogamie a hetaerismu je „nezbytnou společenskou institucí". Nesprávné je litovat, že ženám odňata je pohlavní svoboda skupinového manželství, kdežto mužům je vyhrazena — jistě že žena a muž mají ve všem být postaveni na rovno, ale nikoli především v chybách. Názor Engelsův o prostituci a cizoložství je vůbec nepropracován. Vidí v nich na jedné straně zbytky, přežitky domněle staré formy manželství, vidí v nich nespravedlivé zkracování ženy, na druhé straně je také odsuzuje jako nemravní. Nepochopuje, jak prostituce, cizoložství a pohlavní nemravnost

vůbec je právě nemravností a že vzniká a se vyvíjí ve všech poměrech a vždy znova samostatně...

...— — de facto jde o stálost některých vad a slabostí lidské přirozenosti.

Nesouhlasím s požadavkem, aby výchovu dětí přejímal stát (resp. společnost), protože v tom vidím trhání rodiny. Nesouhlasím, třeba že dnes rodinu velmi často trhá nouze a bída. Ale trhá ji, a snad poměrně více, také bohatství.

Nesouhlasím, abych to řekl slovem jedním, s komunismem vůbec a tudíž také s komunismem pohlavním, ať se vyskytá ve formě kterékoli. (Prostituce, polygynie a polyandrie posloupným manželstvím, láska volná atd.) Jsem pro monogamii absolutní. Aby byla možná, je vedle nutných oprav hospodářských třeba mravní reformy na celé čáře.[32])

...Instinkt — toť mravní chaos.[33])

SOCIOLOGICKÝ VÝZNAM ALKOHOLISMU

... Již před několika lety jsem dotazoval se o pití u známých i neznámých, o kterých mohl jsem se domnívati, že problém dobře postihují a že dovedou pozorovati; z odpovědí jejich a z vlastní zkušenosti chci povědět asi toto:

I. Předně všichni, kdož o otázce té přemýšlejí, přiznávají, že nestřídmým pitím uspokojováni nejsou, — o střídmém pití, jak bylo správně pověděno, není zde třeba mluvit; já ze své zkušenosti mohu povědět, že od té chvíle, co jsem o věci začal uvažovati, již nikdy jsem nemohl být v dobré náladě, když jsem si trochu popil. My to cítíme, že při vychvalování a již při obhajování pití sebe obelháváme a shledáváme takové důvody jako na př., že pití vyvolává milou náladu a pod.

Hledáme tyto důvody, abychom jimi obelhávali samy sebe, nejen abychom klamali jiné. Lži nejsou určeny v první řadě pro jiné, kdo lže, vždy obelhává jen sama sebe. Alkoholismus je typický případ této lži a eo ipso tohoto sebeobelhávání. Co uváděl pan profesor Mayer v první přednášce, bylo znamenité i po stránce psychologické. Ukázal, že celý alkoholismus spočívá na klamu. Přeložte jeho výklad do řeči psychologické, a jste-li poctiví, musíte doznat, že alkoholismem chcete sebe samy klamat. Netoliko fysická, ale ani mravní kocovina nedá se oddisputovat. Zároveň máte důkaz, že objektivní a subjektivní metoda vedou k témuž výsledku.

II. Toto psychologické souzení alkoholismu dává nám také klíč k analysi sociologické. Slyšeli jsme, že alkoholismus se vyvinul teprve v době nové. Co znamená tedy alkoholismus s hlediska kulturně-historického? Co jest podstatou alkoholové nálady, alkoholismu jako sociálního jevu hromadného, nálady hromadné?

Jak jsem pověděl, doptával jsem se „odborníkův", zejména znamenitých umělců a dobrých psychologů, z jakých motivů oni vlastně pijí. Za hlavní důvod a hlavní motiv udávali mně, abych to označil krátce, rozkoš z rousseauovského přírodního stavu. Jedni říkali: „In vino veritas", „člověk je upřímný", „shazuji se sebe všecky civilisační formy"; druzí říkali: „je to milé a mohu, když piji, být neomaleným jako režný pytel" atp. Poznáváte z těch výkladů, že sklonnost k alkoholu jest více méně rousseauismem, jest touhou po přírodním stavu.

Nazývám-li to „praktickým romantismem", nezavrhuji tím romantismu všeho; ale upozorňuji na to, že mnozí romantikové tohoto století přáli si vegetovati, žíti životem rostlin nebo zvířat. Současně v psychologii stavěli instinkt a vůli do popředí. Srovnejte s tím samého Tolstého, který nalézá ideál prostoty ztělesněný v ruském mužíku, jako jiní nalezli svůj ideál v divochovi (Indiánech atd.); to všecko jsou, nechci říci, jevy s alkoholismem totožné, ale jest patrno, že při náchylnosti k alkoholu běží o něco podobného jako v romantismu. Odkázal bych v této spojitosti na Schopenhauerovu vůli a pudovou psychologii a na Nietzschův bakchantický enthusiasmus. Opakuji, neztotožňuji těchto jevů, ale chcete-li míti psychologii hromadné sklonnosti k alkoholu, musíte zkoušet, jak v moderní kultuře oba jevy souvisí.

Připomínám vám proto také, že zakladatel positivismu, Auguste Comte, vrátil se až k fetišismu a dokazoval oprávněnost pověry pro civilisovaného člověka.

Mohl bych vám uvésti hromadu obhájců pověry v moderní době, ale zmiňuji se o tom jen stručně a to z důvodu, abych pověděl, čím po soudu mém jest sklonnost k alkoholu psychologicky, totiž umělým vzbuzováním stavu pověrčivosti.

Dovolte mně, abych to ještě krátce objasnil, pokud tak mohu v pěti minutách.

I pravím tedy: Sklonnost k alkoholu jest umělé vzbuzování pověrčivosti.

1. Moderní člověk — nejen ten, který pije, tento však vyšším stupněm — má jistý strach z jasnosti, přesnosti a čistoty myšlení. „Střízlivé" myšlení zavání ještě pořád i nejvzdělanějším lidem

něčím, co jest jim právě příliš „střízlivé“, jak se říkává. Moderní člověk má zvláštní strach z racionalismu, intelektualismu.

Nejen z jednostrannosti racionalismu, nýbrž silného myšlení vůbec. Alkoholismus, jak ukazuje K r a e p e l i n, omezuje myšlení, zatemňuje je. Alkoholik ch c e právě tento stav mlhavého — zamlženého myšlení. Praktický romantismus — řekl jsem. Přirovnal bych alkoholismus k známému modlicímu mlejnečku Tibeťanů, alkoholismus jest mechanickou modlitbou za to, aby bylo $2 \times 2 = 5$.

Alkoholik ch c e zcela prostě nevidět jasně, má potřebu alespoň občas méně jasně myslit. Alkoholismus jest z té příčiny také kulturně i politicky nepokrokový, konservativní, ba vlastně radikálně zpátečnický.

2. Ale povšimnutí zasluhuje druhá věc: Alkoholismus prý přináší s sebou něco uměleckého, poesii, ba i idealismus.

Dost jsem se o tom napřemýšlel, poněvadž mně znamenití umělci říkali: „Bez vína to nejde!“

Uvažoval jsem o tom a nalysoval po té stránce veliké umělce a jejich biografie; i mohu o tom říci asi toto:

Doznávám, že mezi největšími umělci hověli někteří vínu. O rozsahu a způsobu mnoho by se dalo povědět, ale myslím, pokud máme na zřeteli umění, že jest nutno rozlišovati fantasii od fantastiky.

Našel jsem u G o e t h a výtečné slovo „exaktní fantasie“, zajisté, veliký, silný umělec má fantasii exaktní, ale není fantastou.

Co chce moderní realismus se svou pravdou, nebylo vždy jasně formulováno, ale zde jsou lidé na pravé stopě, dostati se z fantastiky romantismu.

Přál bych si, aby nějaký zapřisáhlý abstinent psal dějiny umění, anebo aspoň literatury. Jako bylo s hlediska historického materialismu mnoho věcí z dějin škrtnuto, tak by i tady z dějin umění a literatury mnoho odpadlo. Přemýšlelo by se nejen o podstatě romantiky, nýbrž i o moderním naturalismu a jeho poměru k — vínu! — Co jest literární a umělecká bohéma, co jisté druhy symbolismu a také moderny a konečně dekadence a diletantismu (užívám slova toho ve smyslu Renanově a Bourgetově).

V alkoholu nalézt idealismus — divné zneužívání slova idealismus. Ano, ukrývá se v alkoholu pro chudáka i boháče praktický utopismus — tu i tam docházejí k témuž cíli jinými, lacinějšími nebo dražšími prostředky.

Mně odpověděl sedlák na otázku, proč sedá v hospodě: „V hospodě stávají se všichni lidé sobě rovnými.“

3. Mluví-li kdo o tomto „idealismu“, musil by poukázat na zálibu v mytu a mysticismu.

Do večera bych nebyl hotov, kdybych chtěl probrati nejmodernější myslitele, kteří vychvalují mytickost a mystickost. Tu bych jmenoval opět Comtea, Renana a mnoho jiných.

Nepovažuji alkoholismus za příčinu této nálady a sklonnosti, ale musíme oba jevy symptomaticky vedle sebe stavět.

4. Obracím se nyní k tomu, čemu se říkává „milá dobrá nálada" alkoholu.

Přiznávám se, že jsem byl také přívržencem této „milosti" a že jsem si právě zde argumenty shledával. Jest člověku při pití opravdu tak „milo"? A co jest tato milost?

Vyšetřování, o nichž jsme slyšeli, dokazují, že o milosti, pokud by se tato vykládala stupňováním života citového, nemůže být ani řeči, poněvadž požitím alkoholu cit se stlačuje, otupuje. N e n a l é z á m e v a l k o h o l u s r d e č n o s t i, n ý b r ž s e n t i m e n t a l i t u. Ale to jest něco jiného, nežli pravý a vřelý cit, sentimentalita jest slabost citu, jest přímo egoismus, sentimentalita není nic jiného nežli egoismus. Vyšetřování o alkoholismu a zločinnosti dokazují přece zcela zřetelně, že alkoholismus pobádá k násilnosti, — jest tu místa pro srdečnost?

P o d č l o v ě k, smím-li tak říci, hlásí se v alkoholické „milosti". Musím nyní ukázati na tema, o kterém pojednal pan profesor F o r e l, míním totiž obor sexuální.

O tom by se mělo povědětí mnoho vážných věcí, obzvláště bylo by tu na místě — a doufám, že se k tomu časem dojde — mluviti o lásce, co láska jest a čím by láska být měla. Prozatím řekl bych jenom tolik: alkoholismus zabíjí pravou lásku.

5. Říkám dále, že v obvyklém pití alkoholu tkví doznání nedostatku individuality pijákovy. N a d č l o v ě k uměle se sestrojuje na chvilku, to jest právě to sebeobelhávání. S l a b o s t vede k alkoholismu: to ukazují všecka pozorování, o nichž jsme zde slyšeli. Člověk chce sebe uměle sesílit, fantom nadčlověka jest sestrojován alkoholem.

III. Tato slabost vybízí nás konečně, abychom si namítli otázku: jde při hromadném alkoholismu o nějakou d e k a d e n c i, snad o dekadenci definitivní?

Odkazuji ještě jednou na pana prof. F o r e l a. Zvolil velice dobré slovo, snad když je vyslovil, nebyl si ani toho vědom, jak jest dobré; řekl: „alkohol h r o z í nám dekadencí". Skutečně nesmíme v alkoholismu vidět už dekadenci samu, nýbrž jen vyhrůžný moment.

O dekadenci mnoho se dnes filosofuje. Jest dekadenční filosofie a literatura. To vybízí k přemýšlení o tom, co alkohol má společného s touto dekadencí. Slabý člověk, slaboch cítí svoji

slabost a oklamává se opíjením. Obvyklé pití alkoholu jest žádostivost nového Eldorada.

Jest pozoruhodno, jak současně největší optimismus a utopismus je rozšířen vedle největšího pesimismu. Výraz nejsilnějšího pesimismu nevidím toliko ve filosofii (Schopenhauerově a následníkův), jako ve stoupající sebevražednosti. Alkoholový optimismus, utopismus — pesimistická sebevražednost, opilství, smrt! V tom vězí nějaký háček, a myslím také, že alkoholismus jest také sebeklamání o zcela zřejmých nedostatcích moderní civilisace.

Moderní člověk cítí neklid, potřebuje nějaké to „farmakon", jak pověděl citovaný již ulmský lékař — moderní člověk chce se uspokojit a oblažit mechanickým prostředkem. Potud by alkohol mohl být uveden v souvislost s nadužíváním léků od mnohých lékařů praktikovaným.

Moderní člověk by rád mechanicky v malé pilulce něco spolknul, aby na věky se cítil dobře. Moderní člověk hledá příliš mnoho štěstí — již tím cítí se nešťasten.

IV. Jako skeptik přišel jsem na tento kongres. Míval jsem již častěji záchvaty abstinence, v poslední době nepiji už skoro celý rok z důvodů, jež jsem právě uvedl; ale nemohl jsem se rozhodnout, co jest správné, střídmost či abstinence. Ostýchal jsem se poněkud, býti abstinentem; zde jsem vyslechl argumenty pro a contra a ty učinily na mne rozhodující dojem, ne že by metoda antialkoholiků byla již docela přesná, a že bych přijímal všecko, co se na alkoholismus svádí. Myslím, že jest třeba bráti v úvahu i jiné příčiny, zejména vliv nikotinu, dlouhé dřepění po hospodách a pod. Bude se muset mnoho věcí lépe precisovati, abychom se vyzbrojili proti (budoucím) možným výtkám. Kloním se k mínění, že důvody, jako na př., že alkoholismus jest nepotřebný, nejsou zcela podstatné; jest mnoho věcí zdánlivě nepotřebných v kulturním životě a přece slouží některému účelu.

Ale chci již ukončit a shrnout. Vědecké důvody pro taktiku abstinence — a prosím, rozjasněte si dobře, že to jest především otázka taktiky, jsou přesné a pro mě rozhodující. Při této příležitosti vyslovují kolegům vídeňské university nejupřímnější dík, že šli zde ve Vídni s přednáškami před veřejnost, — máme v Rakousku zapotřebí, trochu vážněji myslit, — a mám z toho radost tím větší, neboť kdo říká A, musí říci i B. Musím také loyálně vytknouti jako symptom velice potěšitelný, že žurnalistika nejen ve Vídni, nýbrž všude na věc vážněji se dívá a že ji známými vtipy neodbyla. Uvádím to, poněvadž se ozývaly pochybnosti o některých denních listech.

Končím doznáním, že důvody pro taktiku abstinenční podaly mně naprosto platný důkaz toho, že žíti bez alkoholu zaručuje vyšší názor na život, tím radostnější a čistší náladu životní a posléze krásnější správu života.[34])

OSVOBOZENÍ ABSTINENCÍ

Veliký byl spor o to a posud je, zdali alkohol není následkem chudoby a bídy.

Velmi často se říkalo a posud říká, že jen tam se lidé alkoholisují, kde je příliš malý plat, kde jsou hmotné poměry velmi zlé, že se lidé opíjejí z bídy a nouze, jakoby ze zoufalství. To není správné. Pravda jest, že člověk špatně placený, vykořisťovaný, šlapaný, snadno se dostane ke kořalce, už proto, že vidí špatný příklad pánů, pijících také. Jak to musí působiti na chudinu, vidí-li hostince plny inteligence! Chudoba tedy často příčinou alkoholismu bývá, ale ve větší míře je alkohol příčinou chudoby! Ten, kdo pije, ochuzuje sebe sám, neušetří nic, nežije v rodině a odcizuje se jí, zapomíná na potřeby rodiny, cítí jen potřebu ukojiti svou náruživost a nakonec musí upadnouti v hospodářskou bídu i s rodinou. Vůdcové socialističtí, jako Vandervelde, dr. Adler ve Vídni, posl. Hybeš vidí pravdu, horlivě varují dělnictvo před pitím. Dělnictvo má přímo povinnost vzdát se pijanství a ovšem ve svém zájmu. Opilství je otcem chudoby a nesvobody. Už v řeckém zákonodárství Lykurgos ve Spartě, aby si snáze udržel podmaněné kmeny, měl je k pití; věděl, že národ pijanův je národem otroků!!

Politická, náboženská svoboda, každá svoboda je nemožna tam, kde se pije.

Jen střídmý člověk bude pánem sebe a obhájí svou svobodu před jinými. Národ židovský, roztroušený mezi křesťany, národ, kterým se opovrhovalo, kterého nepřipouštěli a dosud nepřipouštíme ku mnohým hodnostem a zaměstnáním, národ ten slyne svou střídmostí. Udržel se do veliké míry právě tou svou střídmostí.

Alkoholism je proto venkoncem a naprosto nepokrokový, zdržuje pokrok a zdravý vývoj, udržuje ve starých názorech a předsudcích. Dnes ještě celá politika jest hospodskou. Stát udržuje se daněmi z kořalky, lihovin.

Ten tak zvaný křesťanský, právní stát a držící jej církev, schvalují alkoholismus, ba přímo jej posvěcují tím, že stát dává koncese na hospody jako na ostatní živnosti.

Já jsem letos v Gdansku slyšel pěkné, ale hrozné slovo. Tam řekl jeden duchovní, když mluvil o boji Poláků a Němců: „Budoucnost patří tomu národu, který bude méně píti.“ A je tomu tak! Národ, který více pije, neomylně podlehne tomu, který je střízlivější. Budoucnost každého národa a zejména budoucnost národa malého visí na tom, aby nemírnost, aby pití přestalo. Každý národ pitím ničí sám sebe a neomylně upadne každý, jenž se nerozhodne proti pití.

Hnutí proti alkoholismu, které teď všude u prozíravějších národů se šíří, začalo napřed prakticky na základech náboženských a mravních. V Americe na př. ženy přišly před hospodu, kde byli muži, a tam se modlily, neříkaly jim ničeho, nenadávaly, modlily se za ně. Takovým a podobným způsobem vedla se agitace a dosti s úspěchem.

V posledních letech však také medicina a celá věda byla donucena zabývati se touto otázkou a tak vzniká samostatná věda o alkoholismu a co s alkoholismem souvisí. Vědeckou prací jsme zjistili, že alkohol není tím, co jsme v něm chtěli vidět. Obzvláště je cenné poznání, že i mírné pití je škodlivé. Pojišťovny na život ve svých tabulkách dosvědčují, že i mírné a stálé pití škodí a život zkracuje. Děti i mírných pijáků dědí zlé následky. Ale řekněme si, kolik je lidí, kteří pijí mírně?

Docela klidně můžeme pověděti, že jich sotva bude jeden na tisíc, každý více méně bude nemírný, a proto povídám: nepočítám s mírným pitím, neboť „pití“ je pití nemírné.

Jak tedy máme a můžeme čeliti hrozivé degeneraci alkoholismem?

Jediná možnost jest: zdržeti se úplně od pití. Je to možné a snadno možné. Je pověra, že se musí odvykat po troše; ne, rázem se může přestat pít a neškodí to zdraví nijak. Zdravému a jediné zdravému názoru velmi překáží to, že veliká většina je pro pití a že se z nepijáků dělají vtipy. Ale nesmíme se bát začít být střídmými.

Dělají se úsměšky, vtipy na ty, kteří nepijí, protože většina lidí pije. To jest přirozeno. Když malá minorita začíná něco, veliká majorita se na to dívá s úsměškem vždycky. Ale i ty úsměšky mizejí a já v nich cítím vždy kus přiznání. Těch úsměšků nikdo se nemusí bát, člověk se nemusí bát, býti v minoritě. To bylo vždy a všude. Minorita začíná pokrok a postup. Nepokrok je v té veliké mase, která dělá to, co dělali otcové.

Je známý důvod pro kouření a stejně pro pití: budeš spořiti na kožich, ale shoří ti a nebudeš míti zase nic. Ale jen trochu počítejme: i nezámožný člověk snadno propije denně 20 kr. To je do měsíce 6, do roka 72 zl. Za to by již dostal 4 kožichy a 4 ko-

žichy neshoří. Pije-li od 20 do 60 let, tedy 40 roků, měl by 160 kožichů a tedy by mu ještě 159 kožichů zbylo, když mu jeden shoří. Propije-li alkoholik ročně 200 zl., měl by za 40 let 400 kožichů. Zkrátka, ty počty s tím kožichem neobstojí, jakož vůbec neobstojí žádný důvod, jenž se pro pití uvádí. Bez pití život v každém ohledu jest krásnější. Člověk nepijící, který má svěží všecky své smysly, uvidí tolik krásného v životě, přírodě, společnosti, ve své práci, o čem se mu ani nezdálo, pokud byl ve své alkoholické mlhovině.

Nejsem hlasatelem askese, nemusíme býti černohlídy. Jsme-li jimi, toť proto, že se pije a že vidíme ty zhoubné následky. Jaká pak je to radost ze života, když jednotlivec, rodina, národ degeneruje? Je velikým úkolem doby, abychom měli hodně radostí. Avšak alkoholem jich nemáme, naopak vidíme kolem sebe bídu, hrůzu, smrt! Ovšem musí se o tom přemýšlet, jak se radovat. Posud velmi jednostranně se lidem káže „modli se a pracuj" — ale málo se staráme o to, jak naložit s časem, kdy nepracujeme. Neděle, svátky, národní slavnosti — posud se v pití vidí největší oslavení a krácení chvíle.

Avšak i v tom začíná náprava — lidé pokrokoví počínají o tom přemýšlet, jak naložit s prázdní, jak užívat svobodný čas, jak odpočinout od práce. Poznáváme, že alkohol je nepřítelem i práce i odpočinku, poznáváme, že alkohol nesmí nadále kazit náš volný čas, neboť je nepřítelem člověka a nepřítelem zlým, nejhorším.

Řekne se: Proč všichni národové, celé lidstvo tak mohlo se dostati do alkoholismu?

Máme tu, a bohužel ne jediný příklad, jak nejen jednotlivci, nýbrž celí národové se mohou mýlit. Národové se mýlili nábožensky: co bylo náboženských a jakých je náboženských sporů a bojů! Co to stálo krve, než lidé poznali a uznali, že náboženství nevyžaduje, aby se lidé jiného přesvědčení ničili, a stejně vymaňujeme se jen zvolna a s namáháním z jiných a rozšířených předsudků politických, sociálních a národních. A stejně při jídle a pití byly a jsou mylné a špatné názory a mnohé pověry. Máme pořád ještě mnoho pověr a jednou takovou pověrou je alkoholismus. Lidstvo ve svém postupu ku světlu prošlo také touto pověrou. Jakmile člověk uzná, že jest to pověra, jakmile se o tom vědeckými důvody přesvědčí, že alkohol není potrava, že alkohol nesílí, že alkohol neotepluje, že alkohol nás nevzpružuje ku práci, že alkohol není společenský, naopak, že alkohol ničí ducha i tělo jednotlivce, rodin, stavů, tříd a celých národů — pak pravím, je povinnost vzdát se pověry alkoholické.

Když vidím, že mně věda neúprosnými experimenty všecky staré důvody pro pití vyvrátila, pak jest každého poctivého člověka povinností, aby co nejširším kruhům tyto vědecké důvody uváděl ve známost. Proto já jsem dnes chtěl zde ukázat dnešní stav otázky. Já nezatracuji, nekáži, fakty mluví samy. Musí se konečně již i u nás vystoupit proti degeneraci alkoholem; dnes jest zejména povinností uvědomělého, vědecky myslícího a vědě důvěřujícího medika, právníka, duchovního, učitele, vůbec každého uvědomělého člověka hlásat slovem i skutkem, že v zájmu každého národa a zejména našeho českého národa jest: a l k o h o l i s m u s e z b a v i t![35])

O ALKOHOLISTICKÉ POVĚŘE

Já sám jsem dříve pil a myslil jsem, že pít se musí, neboť držel jsem všecky ty pověry, které se pro pití od pijáků uvádějí; ale mužové vědy a k nim náleží také Bunge, přesvědčili mne svými důkazy, že pijácká pověra je právě jen pověra. Proto jsem se jí před lety vzdal, přestal jsem pít naprosto a jsem za to těm svým učitelům velmi vděčný. Jak se vzdáváme pověry v náboženství a v politice, tak se počínáme vzdávat pověr o jídle a pití. Přispěju-li k této očistě hlavy a srdce tímto upozorněním, budu velmi rád, povinnost k tomu máme všichni, kdo se o zhoubnosti alkoholu pro jednotlivce a společnost přesvědčili.[36])

O PRÁCI

...Stojí za přemýšlení, proč Marx celou svou ekonomiku a sociologii zakládá na práci. Jako Platon svůj stát počíná rozborem spravedlnosti, Marx počíná rozborem práce.

Vidím v socialismu a speciálně v marxismu veliké signum temporis. Práce uznává se, jako filosofický a sociální princip, hned v počátcích moderního myšlení. Pro práci horlí již Locke, následuje ho v tom Adam Smith a Ricardo, následuje Adama Smitha a Ricarda Marx. Marx právě svou jednostranností důležitost práce pro celý moderní život náležitě osvětlil. Positivista řekne, že z práce udělal fetiš, ale bez takových fetišů ani jiní lidé posud nebyli. (Ani Comte.)

Marxova veliká zásluha však je, že nám odkryl svět práce dělnické. Uznávám, že k této práci odkazovali jiní před ním, ale nikdo tak účinně. Marx i tu vede si jednostranně — věcná kritika toho nemůže nevidět —, ale právě proto musíme si uvědomit, co

toto úsilí Marxovo znamená. Za uvědomění to stojí — v té Marxově jednostrannosti je veliká síla.

Stručně řečeno, vidím v Marxovi pokus ocenit práci drobnou, fysickou i duševní. Posud lidé práce se štítili a štítí, a štítí se právě té práce drobné, práce neúhledné, neokázalé, nerozčilné. Posud lidé žili více sportem než prací — nyní nastává doba práce drobné. Posavadní romantism práce musí ustoupit realismu. Prací nejsou jen t. zv. veliké činy, prací je také práce mozolná; práce nevykonávají pouze rekové, ale také lidé malí a ponížení, o nichž historie ještě vypravovat neumí; prací není jen obětovat život v lomozném ryku válečném, na nějž upírají zraky nejen vrstevníci, nýbrž i potomkové, prací je obětovat bližnímu své síly a obětovat mu je hlavně prací vytrvalou. Proti starému režimu aristokratického sportu ve filosofii, umění, etice a politice, také v náboženství, nastává nová doba práce demokratické, práce, pravím, nejen fysické, ale i duševní, nové práce v oborech všech.

Marx v práci nalézá osobnost člověkovu, nikoli v majetku; proto jeho pojem hodnoty je tak absolutní. S toho svého absolutního cenění práce, jako rigoristé etičtí všelikou chybu odsuzují stejně, Marx stejně cení práci všecku — to právě je ten demokratism práce. Rovnost založená na rovnosti práce...[37])

Při duševní práci myslívá se obyčejně na zaměstnání tříd t. zv. inteligentních. Srovnává se na př. činnost advokátova, profesorova atd. s prací dělníkovou nebo rolníkovou. Také Marx tak posuzuje různé třídy. To je srovnávání nepřesné.

Veliká část práce t. zv. duševní nikterak není vyšší a cennější než práce dělníkova. Mnohé práce (lépe: zaměstnání) inteligentní jsou mechanické, šablonovité („byrokratism") a nevyžadují žádného skutečného myšlení, alespoň ne více, než musí myslit obyčejný dělník. Naopak dělník ve většině případů nemyslí méně. Vezměme k tomu, že vychováním a vyškolením inteligent svému řemeslu tak se naučil jako řemeslník svému, a nemáme proto mezi prací dělníka a průměrného inteligenta rozdílu značnějšího. To jest, co se její hodnoty a užitečnosti týká a co do kapacity duchovní; inteligent, proto že více ví než dělník, nemyslí více a nemyslí lépe.

Prostá dělnice nebo řemeslnice — ostatně i žena profesorova nebo úředníkova — která při svých skrovných prostředcích vede domácnost a při tom slušně odchová pět krků, myslí mnohem více a intensivněji než člověk, jenž dvacet let proseděl ve škole a nakupil si stoh různých vysvědčení. Rozdíl mezi obyčejným inteligentem a dělníkem je jen v tom, že jejich vyučení nestejně je nákladné, a že tedy jejich placení resp. mzda již proto je také

nestejná. Otázka, je-li třeba, aby ten onen úředník skutečně studoval dvacet let, je ovšem jiná.

Od této obyčejné práce duševní lišit musíme práci vyšší, práci, řeknu, tvůrčí. Ve vědě, filosofii, umění, politice, inženýrství — všude. Všude liší se skutečný myslitel a umělec od „nádeníka". Kategorie ty nejsou posud přesně ohraničeny, ale jsou a mají význam veliký. Také v hospodářství.

A ovšem i zde jsou stupně — vedle Newtonů, Humeů, Franklinů, Napoleonů atd. společnost potřebuje i duchův a pracovníků řádu druhého, třetího.

Marx a Engels mají příliš hrubou psychologii, aby náležitě dovedli pochopit pravou podstatu práce duševní. „Jsem ochoten, pracovní den sochaře počítat za dvacet dní nádeníka" — stačí takové odhadnutí, a o jakého sochaře tu jde? Umělec nebo myslitel (třeba sám Marx!) nemá od své idee celé dny a noci, celý život pokoje, a za to mu máme, na př. za Kapitál, odměřit dvacet a několik dní? To je očividně tak nemožné a nesprávné, že se o věci ani nedá mluvit.

„Dobré slovo je také čin," právem řekl Turgeněv, a Victor Hugo stejně správně ukazuje na veliký význam ideí třeba nejasných, ale, jak se říkává, vysokých — „ideologie". They also serve, who only stand and wait — praví Milton.

Užitečnost člověkova pro společnost nevyčerpává se jen prací rozumovou; také cit a vůle „pracuje". Snad v citu a vůli podstata člověka více spočívá než v rozumovosti — — ale pro všecko to psychologie a filosofie Marxova je slepá.

Marx a Engels příliš jednostranně práci posuzují podle okamžitého prospěchu. Proto je jim jen fysická práce prací „skutečnou", a vytýkají tak důrazně, že je „přímo produktivní" ... Práce duševní, arciže, velmi často není užitečná hned — ale má se proto teoretisování zakázat? V tom případě by nebyl vynalezen ani jeden stroj, a nebylo by vůbec pokroku; myšlenky ve skutečnosti nevyskakují z hlavy v plné zbroji — to se stalo jen v mytologii a k tomu ještě jen jednou. A neužívá doba pozdějších teoretických vymožeností dob dřívějších a často velmi odlehlých?

Zkrátka — Marxovo lišení všeliké práce podle kvantity je nemožné. Práce není pouze buď „jednoduchá" nebo „složitá", ale jsou také různé stupně kvality. To platí již při mnohých pracích fysických. Velmi často práce hmotná a duchovní jsou spojeny ...

Práce nedá se měřit jen časem, resp. dobou pracovní. Nejen že fysická síla, síla svalová je nestejná, je nestejná také síla duchovní. Měření jen kvantitativní nestačí, o tom ani nemluvíc, že měření to je jen přibližným odhadováním, nikoli měřením ve vědeckém slova smyslu.

Marxovo měření práce dobou pracovní je ostatně zbytečné, jestliže je také pravda, že dělníkova mzda se vyměřuje podle toho, co nutně potřebuje pro své živobytí...

V redukci veškeré práce lidské na jednoduchou práci svalovou (fysickou) poznáváme opět Marxův osudný primitivism. Avšak materialism, jak řečeno, je právě primitivismem...[38])

PRACOVITOST

...Pracovitost je více než práce, je to zvláštnost a vlastnost karakteru, že člověk tu práci má do jisté míry rád, že je přesvědčen, že bez práce nelze očekávati žádné spásy a že tudíž všude, v hospodářství, politice, výchově, je potřeba vlastního přičinění. To je ten názor, který se staví proti zázrakům a víře v zázraky, přesvědčení o zákonném řádu a že jen lidská práce nám, člověku, dovede pomoci. V tomto rozdílu zázraku a účelně promyšlené práce spočívá rozdíl mezi náboženstvím církevním a mezi tím, co hlásá socialismus, opírající se o vědu...[39])

PRÁCE A PRÁZDEŇ

...Čím kratší práce denně, tím větší prázdeň; a pak nastává problém, ne jak nejvíce pracovat, nýbrž jak nejlépe využitkovat prázdně. A to je vlastně hlavní problém. Jak pracovat, to více méně každý poměrně snadno si zodpoví; ale co má dělat, když nepracuje? Jak nakládat s prázdným časem? Všecko zlo společenské pochodí právě z prázdně, t. j. z neumění s prázdní zacházet, a proto má otázka zkrácení doby ohromnou důležitost sociální. Jistě my také se budeme tázat, jak je postaráno o to, aby člověk mohl prázdně své využitkovat? Co se týká nejen dělnictva, nýbrž i jiných vrstev, víme přece, jak u nás s nedělí se nakládá. Většina lidí neví, co má v neděli dělat, jak má volný čas, jak se říká, zabíti. Tedy problém osmihodinné práce je nesmírně důležitým problémem mravním a sociálním...[40])

PRÁCE PRO PRAVDU

...Bojovat pro pravdu znamená pro pravdu pracovat, pracovat duchem, pracovat pravdou. Protože však proti sobě nestojí pravda a nepravda, ale lidé pravdy hledající, často a často pravdy neslyšíme, neučíme se jí a nemilujeme, ale potlačujeme toho, kdo pravdu drží. I to se stává, že v nedočkavosti a netrpělivosti pravdě dopomoci chceme nepravdou, neučíme pravdě, ale ve jménu pravdy činíme násilí...[41])

... Jsme národ Husův a rádi se tak zoveme — avšak jsme tím národem Husovým doopravdy a ve skutečnosti?

Nejsme. Ještě nejsme.

V našem národním usilování je veliký nedostatek vnitřního života, života duchovního; vědomí toho, že náš obrodní program má být pokračováním tradicí reformačních, je slabé ...[42])

... Protože reformace byla náboženská, nebyla ve svém rozvoji proti filosofii a vědě: náboženství a věda, pravé náboženství a pravá věda a filosofie se nevylučují ...

... Vzdělanost našim obrodičům jako reformátorům byla i cílem i hlavním prostředkem nápravním. Není probuzení, není nápravy bez vzdělanosti a pokroku, není nápravy mravní bez ustavičné práce osvětové. Všecek pokrok vzdělanosti sloužit musí opravě mravů a života. Hus stál o obrození mravů a všeho života vůbec. Reformace měla cíl etický. Za tímto cílem Husovi následníci, Bratří, směřovali a tolikéž humanitní ideál obrodní měl vedle dosahu osvícenského svůj obsah a cíl mravní a náboženský.

Právě obrodní úsilí etické je význačným karakterem naší reformace. Naše reformace byla obrozováním správy a prakse životní. Hus byl především reformátorem, nikoli bohoslovem. A právem: konečný cíl člověka a smysl života je etický.

Tím není řečeno, že postrádala reformace směru teoretického: reformy mravů bez nových myšlenek není. Hus sám, třeba jako bohoslov, nevynikal jako jeho učitel Wiklif, byl činný i vědecky a po něm Bratří vynikali jako učenci a vzdělanci — ovšem ani oni školu svou neoddělovali od života.

Reformace každého jednotlivce nebyla by bývala možná bez svobody společenské, tedy církevní a politické. Proto Hus postavil se proti autoritě církevní a papežské, která tehdy ještě, ačkoli již padala, byla všemocná. Svoboda svědomí, svoboda náboženství přirozeně a důsledně vedla k osvobození od příliš vnější a mechanické autority církevní. Reformace osob vedla k reformě společenského řádu — jen reforma osob vůbec je reformací. Proto učení o církvi Hus věnoval svůj spis nejobšírnější a nejučenější. Hlavní jeho myšlenka je: církev jest obec vyvolených, tedy křesťanů ne podle jména, ale skutečných. Odsud logický důsledek, že jen pravý křesťan je pravým knězem a papežem — autorita církevní, hierarchie, podřízena takto autoritě vnitřní, mravnosti a zbožnosti. Tím Hus zároveň prakticky čelil rozháranosti a nejistotě své

doby, v níž papež a dokonce papežů více zápolilo o nejvyšší autoritu církevní s hierarchií a koncilem.

Svoboda svědomí nebyla Husovi pojem negativní, nevzpíral se pouze autoritě, nýbrž úsilí jeho o svobodu mělo obsah živý, plný, positivní. Touto positivností vyznamenávali se také Bratří a také naši buditelé nespokojovali se negací.

Jestliže Hus stál o to, aby se autorita církevní podřídila autoritě svědomí, tím samým téže autoritě podřídil autoritu státní, politickou. To z tehdejšího poměru státu a církve vyplývalo samo sebou...[43])

...Hus vzpíraje se všemohoucnosti církve, neuznával ani všemohoucnosti státu. Jeho odpůrcové dobře to vyciťovali, žalujíce na něho před koncilem, že jeho učení čelí monarchii — ve skutečnosti čelilo absolutismu.

Bratří ještě určitěji a docela uvědoměle stát podřizovali autoritě zbožného svědomí. Naši křisitelé celý náš národní program zakládali na stěžejné idei humanitní, podřizujíce politický program všekulturnímu úsilí obrodnímu.

Husova reforma měla konečně přirozený důsledek národnostní. Tím, že osvobodil individuální svědomí, že uvolnil člověka od vnější autority církevní a státní, usiluje zároveň o vzdělání a mravnost, přirozený jazyk stal se tím osvětovým prostředkem, kterým v době starší byla latina.

V běžném nyní smyslu Hus ovšem národní nebyl. „Více miluju dobrého Němce nežli špatného Čecha," napsal a právě tak říkal: „nepřátelé nejhorší jsou domácí nepřátelé". Mínil tím nepřátele díla svého. Přes to, ba právě proto, že reformace neměla cíle národnostního, prospěla jazyku a národnímu uvědomění... Jazyk prospívá, když lidé mohutně cítí a myslí, jazyk rozohňuje a šlechtí ten, kdo svým bratřím, kdo světu má co říci. A naši reformátoři měli pro svůj lid, měli pro svět zprávy nové a důležité. Proto Bratří vzdělávajíce národ, vzdělávali také jazyk. Bible Kralická je dílo skutečně národní, není pouhý překlad, který by pořídit mohl každý učený profesor, ale je to Písmo od Čechů procítěné, promyšlené a proto je evangeliem českým.

Takto Husova reforma a reforma jeho následníků sama od sebe vedla k organisaci církve české, církve národní, bohoslužebný jazyk nemohl být nežli český. Tu nepůsobily žádné reminiscence slovanské církve cyrilometodějské uměle konstruované od těch historiků a politiků, kteří nedovedou pochopit podstatu a národnostní vliv reformace náboženské: působilo živé přesvědčení mravní a náboženské a to samo sebou učiněno jest živým slovem českým.

Komenský celou svou pedagogiku založil na tomto principu reformačním, žádaje, aby se ve školách napřed dávaly věci, pak teprve slova a aby se slova nedávala bez věcí, pojmů.[44])

...Oslavy Husovy mají nás nábožensky povznést, mají nás s Husem duchově spojit právě v tom jeho životním činu největším, že položil život za své přesvědčení...

DŮLEŽITOST OTÁZKY NÁBOŽENSKÉ

...O to běží, ideály našich předků, jež ústy vyznáváme, v životě uskutečňovat... Národ český pro svou minulost naprosto nemůže přijat klerikalismu; nebude ovšem proti náboženství lásky, ale vždy bude a musí být proti klerikální panovačnosti.

Klerikalism je tu ve velké výhodě proti indiferentnímu liberalismu obou našich lidových stran. Náboženství jistě je po výtce lidovým a má tudíž klerikalism mocného spojence proti liberalismu, nedovedoucímu lišit náboženství od teologie a klerikální politiky. V té příčině potřebí je netoliko hlubšího vzdělání, ale především té opravdovosti, které se našemu nynějšímu liberalismu naprosto nedostává.

Otázka náboženská pro národ, prožívší reformaci a protireformaci, má důležitost největší, třeba za panství dnešního liberálního indiferentismu většina lidí otázkám těm se vyhýbá. Marně — české svědomí ani liberalismem se nedá umlčet a tak vidíme, že i v kruzích liberálních otázka náboženská, ovšem ve způsobě velmi podivném, se přetřásá. Hlásá se totiž t. zv. idea cyrilometodějská.[45])

ČÍM NESMÍ BÝT NÁBOŽENSTVÍ

...Velikému, příliš velikému procentu českých lidí náboženství je v pravém slova smyslu obchodem, jen čarodějným do at des a ničím jiným; takovým čarodějstvím byl lidem už titul „Sv.-Václavská“ a bylo ovšem vkládání peněz do té „Svato-Václavské“: a ti nesvědomití světští a kněžští správcové stejně očekávali od „Svato-Václavské“ zázraky. V takové náladě italští banditě dávají na modlení, aby se jim podařil lup; italský zloděj podkopávaje se do cizího domu, strká do podkopu obraz panny Marie, aby se za ním šťastně dostal tam a ven. A na té náboženské úrovni jest ohromná většina českých lidí. Také vzdělanci! Lidem těm nábo-

ženství je čarami, kterými bůh anebo některý svatý má být pohnut, nebo přímo donucen k zázraku pro osobu; je-li to, co si takový pohan přeje, mravní nebo nemravní, je mu otázkou vedlejší.[46])

REFORMA KATOLICISMU?

Mnozí katolíci se domnívají, že církev se dá reformovat, sám jsem to myslil a dlouho doufal, ale nevěřím již v reformu opravdovou a účinnou... Pro myslícího člověka je těžký problém, co znamená v ekonomii a vývoji světa katolická církev a ovšem co znamenají církve ostatní. Ze by byla bez významu, že by ve vývoji lidstva neměla důležitosti, těžko si myslit; mnohý katolík z filosofie historie čerpá posilu pro svou víru a naději v církev. Vyskytují se stále mužové, kteří usilují o reformu církve v teorii i v praksi. Je to katolicism tak zvaný reformní nebo liberální, mužové jako Kraus, Schell, Ehrhard a jiní. Ale Schell se dostal na index a smířil se s církví, Ehrhard je poslušen i bez indexu, a Kraus, nejsilnější z nich, také podléhal; své znamenité druhé vydání církevních dějin na donucení biskupovo vzal zpět a vydání čtvrté už vyšlo s arcibiskupskou aprobací. Sint, ut sunt, aut non sint (Ať jsou, jak jsou, nebo ať nejsou — slova prý papeže Klemense XIII. o jesuitech), to platí Římu a jeho celé církvi podnes.

Reforma církve z gruntu je nemožná; je nemožná, poněvadž učení o zjeveném základě nedá se nijak smířit s vědou založenou na zkušenosti; věda však a její vymoženosti nedají se obětovat teologii a jejímu mytu ve všech oborech tou zkušeností tak kompromitovanému. A nejen teorie církevní, také prakse její, mravnost, zbožnost a politika nedá se reformovat — reformace musila by být mnohem radikálnější než byla reformace husitská a protestantská. Církev zásadově je již překonána; to přece každý myslící vidí. V každé vesnici je aspoň jeden duchovní, mužové jakstaks akademicky vzdělaní, bez starosti o svůj chleba — a co všecko ta ohromná organisace vlastně dnes už svede a dovede? Nic jiného, než jak to Havlíček říkal: lacinou policejní službu státu! Církev pro stát a státem má ještě moc, ale nemá vedoucího vlivu na myslivější duchy a na duchy lepší.

To platí zejména o katolicismu v těch zemích a státech, kde nad sebou nebo vedle sebe nemá protestantského nebo silnějšího liberálního odpůrce. Tam, kde katolicism musí soupeřit s protestantismem nebo s liberalismem, tedy v Německu, v Anglii, v Americe, ve Francii, je katolicism lepší než v zemích románských a v Rakousku, kde je nekontrolovaným pánem. O katoli-

cismu španělském a portugalském, dokonce o katolicismu v republikách amerických nedá se téměř už ani mluvit.[47])

PRAVÉ NÁBOŽENSTVÍ

. . Náboženství je buď náboženství a pak je otázka jazyku bohoslužebného podřízená, anebo není nic a nic nepůsobí . . .[48])

SVĚTOVÁ REFORMACE

. . . Že veliké hnutí reformační vzniklo u nás, v Německu a všude z potřeb náboženských a mravních, o tom nemůže být pochybnosti. To učí historie a psychologická analyse procesu reformačního. Vidíme, jak se reformací mění správa životní a církevní, jak se mění dogmata, vidíme, jak se upravuje poměr církve k státu, vidíme, jak se mění celý život individuelní a společenský. Není pravda, že šlo jen o boj buržoasie s feudální aristokracií a že reformace byla jen „kostýmem", „převlečením": náboženská přeměna je podstatnou a hlavní částí všech těch přeměn, které ustalují novou dobu, a přeměna ta má své předchůdce v reformačních pokusech dob sta a sta let odlehlých.

Mění se celý názor na svět, mění se správa životní, nastává doba skutečně nová. A novost ta záleží hlavně v tom: Lidé s reformací počínají samostatně myslit a myslit na vlastní odpovědnost. Hus osvobodil svědomí. S reformací zároveň se šíří recepce kultury antické (renaissance, humanism). Počíná se myslit nejen filosoficky, ale i vědecky. Věda se vyvíjí, věda, věda specielní počíná být duchovní a mravní mocí vedle filosofie a teologie. Filosofie a teologie jsou v stálém boji — teologie krok za krokem ustupuje a přizpůsobuje se filosofii, opírající se pořád více o vědu. Vzniká na celé čáře racionalism, nejen v teologii, ale ve všech oborech myšlení a konání. Protestantism, připouštěje svobodu badání v Písmě, je stupněm k svobodě vůbec — víra v pokrok a zdokonalení vítězí proti ztrnulé absolutnosti doby staré. Zrušuje se církevní kněžství — tím zejména reformované církve pokročily nad středověký katolicism a papežství, jehož síla in concreto byla právě v rozpolcení společnosti na laiky a na kněze. Proti papeži jednomu stává se papežem každý. Církev se demokratisuje, máme-li užít toho slova, jež teprve později dostalo tento svůj význam.

Stát stává se samostatnějším a vlivnějším, než byl dříve. Vzniká vůbec stát moderní, přejímající mnohé funkce, jež dříve vyko-

návala jen církev. V jistém smyslu Marx má pravdu, že stát moderní je křesťanštější než starší — stát vědoměji opírá se o etické a rozumové síly společenské. Vyvíjí se vedle státu, a hlavně vlivem reformace, moderní národnost. Společnost se vůbec počíná diferencovat církevně (vznikají církve národní), národně, státně, sociálně a hospodářsky. Tato diferenciace (autonomisace) jest jen jedna stránka sociální organisace, druhá stránka je další rozvoj centralisační (absolutism, centralism v menším a velikém). Nová etika protiasketická dělá člověka realističtějším, až naturalistickým.

To, že se člověk takto stával samostatnějším, znamená, že se sílí přesvědčení deterministické; člověk počíná věřit v kausální svazky nejen v přírodě, ale i ve vlastním nitru a společnosti, člověk béře odpovědnost na sebe. (Novodobý „individualism" — říká se často.) Člověk počíná předvídat, počítat. Stává se hospodárnějším, nežije již z ruky do huby. Práce hospodářská je posvěcena tím, že rodina stává se ideálem proti staršímu ideálu asketickému. Rodina — to znamená více se starat, pracovat...[49])

NAŠE REFORMACE A IDEA CYRILOMETODĚJSKÁ

.. Pro toho, kdo netoliko slovy, ale skutečně stojí na stanovisku náboženském, kdo... přijímá křesťanskou morálku,... pro toho je otázka prostě ta: jak a v které křesťanské církvi nejúčinněji mohu žít nábožensky a křesťansky? Pro toho, kdo stojí na stanovisku náboženském, otázka národnosti je podřízena. Kdo však hlubšího náboženského citu nemá, kdo je nábožensky indiferentní, liberál, snad ateista, ten může i náboženství pokládat za prostředek k sesílení národnosti, ale konec konců neučiní nic. Tak na př. i u nás v Čechách tu i tam mezi našimi Němci ozývají se hlasové, kázající přestoupení k protestantismu prý německému, avšak z toho volání nic nebylo a nebude. Hlasové takoví umlkají, neboť hlasatelé sami nedovedou se zachovat podle svých přání. A tak je i u nás s voláním po pravoslaví a slovanském obřadu.

Dokonce pak pasivní musí být indiferentism těch, kteří si žádají jen obřad. Nemyslím, že je obřad jen hokus pokus,... avšak to věřím, že je podřízený dogmatu a že ceny a váhy má jen tomu, kdo přijímá dogma, kdo přijímá celého ducha toho neb onoho náboženství. Kdo je katolíkem z přesvědčení, tomu, je-li vychovaný jako katolík latinský, slovanský obřad jest věcí podřízenou; kdo není katolíkem z přesvědčení, nemaje žádného ná-

boženského přesvědčení vůbec, tomu ve skutečnosti obřad je také lhostejný, protože je mu lhostejné náboženství, třeba by je pokládal za politický a nacionální prostředek. Kdo překáží hlasatelům cyrilometodějské idee podle přesvědčení žít a církev svou si zřídit?

Ani Hus ani Čeští bratří nemají s pravoslavím více společného, než s ním má společné každé křesťanské vyznání. Kdo srovná dogma církve pravoslavné a učení Husovo a dokonce Českých bratří, pozná ihned ten ohromný rozdíl. Stejný rozdíl je v zřízení a v celé správě církevní.

Hus a celá česká reformace po něm těsně je svázána s vývojem západní církve, je reakcí proti církevnímu životu katolickému...

Mně je naprosto nepochopitelno, jak se může mluvit o shodě a historické kontinuitě naší reformace s církví Metodějovou na Moravě. Cyril a Metoděj byli prostě katolíci ve smyslu své doby, v níž východní a západní církve nebyly ještě zjevně rozpoltěny; Hus však a dokonce Chelčický stáli proti katolicismu a byli by stáli i proti pravoslavné církvi. Našim reformátorům šlo o dogma, o mravnost, o církev, ne o jazyk. Jakmile se odklonili od latinské církve, přijali eo ipso jazyk český za jazyk církevní — lidové hnutí náboženské samo sebou všude vedlo k jazyku národnímu. Jazyk a národnost česká prospívala, protože Čechové měli hluboké náboženské přesvědčení...[50])

...Vidíme v snahách cyrilometodějských temné vědomí, že v historii našeho národa náboženský vývoj měl největší důležitost. Kdyby zastánci idee jen trochu byli jasnější, kdyby se svých vývodech jen trochu prozrazovali, že ideu svou berou doopravdy, kdybychom jen zdaleka viděli, že idea ta především na své vyznavače působí obrodně, uznali bychom plně a bez reservy ideální stránku snažení a přímo bychom ji vítali, přes to, že ji pokládáme za pochybení. Avšak nedovedem snést, psát o otázkách náboženských liberálním inkoustem a horovat pro náboženství při národní medovině...[51])

Po stránce věcné tají se aspoň lepším liberálům v idei cyrilometodějské temné zdání o důležitosti náboženské otázky pro naše obrození a pro celou naši historii. Není to nic jiného než dekadentství a symbolism specificky český se všemi nejasnostmi a se vším citlivůstkářstvím pařížských dekadentů, líbajících teď nohy sv. Františka. Nejasnost: nešetření velikých rozdílů církevních a dogmatických, historicky ustálených a tudíž kolísání mezi katolicismem, pravoslavím a naší reformací s patřičnou

dosí skepse a nevěry; sentimentálnost: záliba v starých tajemných symbolech obřadních, vlastenecké upokojení slovem staroslovanským, nadšení estetické krásným církevním zpěvem slovanským. A právě s této stránky — to spravedlivě budiž doznáno — idea cyrilometodějská na čas chytit může právě lidi hlubší a lepší, jimž duchovní fiasko vlastenčícího liberalismu již není tajemstvím; potud idea cyrilometodějská jest protestem proti všednosti našeho svobodomyslnictví, ač zároveň její výrostkem...[52])

Nemůže býti pochybnosti, jak se stanoviska skutečně pokrokového a českého posuzovati máme tužby našich liberálních klerikálů a klerikálních liberálů cyrilometodějských.

Po stránce metodické je to poblouzení našeho upřílišněného historismu: navazování na minulost co možná nejvzdálenější. Skutečně nedávno „Slovač" obsah idee cyrilometodějské formulovala takto: 1. politická samostatnost a svéprávnost Velké Moravy, 2. slovanská demokracie, 3. největší rozkvět církve slovanské na Velké Moravě... Směšný nebo smutný to politický nihilism — jak chcete.[53])

SMYSL NAŠÍ REFORMACE

...Smysl naší reformace dává smysl našemu národnímu životu. Každý uvědomělý Čech nalézá v dějinách naší reformace svůj národní ideál.

Bylo řečeno, že dějiny jsou soudcem, že jsou učitelem: dějiny jsou především povinností. Každý Čech, znalý dějin svého národa, musí se rozhodnouti, buď pro reformaci nebo pro protireformaci; pro ideu českou nebo pro ideu Rakouska, orgánu evropské protireformace a reakce.

Hus, Žižka, Chelčický, Komenský jsou naším živoucím programem. Naše reformace, jako každá reformace, nebyla a není skončena. Reformace znamená ustavičnou reformu, neustálé obnovování, snahu po lepším, zdokonalování, pokrok.

Česká reformace byla mravní par excellence; proto odolávala církvi a skrze církev státu; neboť ve středověku církev a stát činily jeden teokratický celek. Naše reformace vedla k politické revoluci. Každé důsledné a čestné mravní úsilí vede logicky k reformě a dále k politické a sociální revoluci.

Českou reformací celý národ po prvé postavil a pokusil se rozřešit otázku autority v moderním smyslu; také dnes jde o tutéž otázku; otázka ta nestrpí odkladu a je třeba za každou cenu ji rozřešiti.

Základem naší reformace je idea humanity; bratrství bylo zároveň jménem a ideálem naší národní církve, církve „Českých bratří".

Ve jménu humanity a bratrství Petr Chelčický stavěl proti Žižkovi, zakladateli moderního válečnictví, své pojetí neodporování. Celý svět zná tuto nauku v nové formě, dané jí Tolstým, který sám byl překvapen, když nalezl své učení u Chelčického.

Avšak idea nejčistší humanity nezakazuje, nemůže zakázati obrany. Právě naše reformace prohlásila s nejjasnější určitostí, že obrana není násilí.

Naše reformace dává toto pravidlo: Odsuzujeme násilí, nechceme a nebudeme ho používat. Avšak proti násilí budeme se hájiti třeba i železem.

Palacký má pravdu, dokazuje-li, že husité se bránili proti násilí, jež bylo rozpoutáno proti Husovi a jeho žákům.

Povaha a mravní hodnota každého činu je dána jeho pohnutkou. V každém sporu, v každé válce je důležito věděti: kdo činí násilí, kdo se brání?

Právě proto i dnes této otázce věnuje se tolik zájmu a pozornosti.

„Zůstaňte v poznané pravdě... hajte pravdy až do smrti." To jest veliké naučení Husovo a jeho života.

Slavíme dnes mučeníka: avšak doufáme — a napneme všechny síly — aby již nebylo mučeníků.

Havlíček, oddaný obdivovatel Husův, pravil: „Dříve lidé umírali pro čest a slávu národa avšak my chceme žíti a pracovati."

Ideál humanity žádá života, života zcela positivního, nikoli smrti.

Smrt ustoupí životu.

Tato naděje, tato povinnost jest dědictvím české reformace.[54])

NAŠE POVINNOST K REFORMACI

Otázka liberalismu a konservatismu pro naše obrození a všecek náš vývoj je nesmírné, je hlavní důležitosti. Otázka je, buď věrné a hluboké přesvědčení o životních úkolech člověka nebo ne, všecky jiné otázky jsou podřízené. Buď chceme a budeme žít a umírat podle těch Chelčických, Husů, Komenských anebo ne, buď chceme být opravdovými nebo — tertium non datur. Národ, jenž provedl reformaci a prožil protireformaci, nemůže být povrchní a bohudíky v nejlepších svých mužích nebyl...[55])

... V Bratrství projevila se česká přirozenost, česká člověčkost. Bratrství jest posud nejčistším národním projevem české člověčkosti a ovšem i božnosti. Člověctví, humanita bratrská je projev člověka českého, je vrchol a centrum naší historie. Bratrství je historický vrchol „českého člověčství" a „božnosti"...[56])

Chtíti musíme, doopravdy chtíti musíme, co chtěli obrodní pokračovatelé Husovi a Bratří: H u m a n i t u! V každém člověku ctíti musíme sobě rovného — to je humanitní ideál našich buditelů, to je jejich „čisté člověčství", jímž dovršiti máme, co předkové nedokonali...

Obrodní práce, ne pouze teorie, znamená stálou a vytrvalou reformní práci pro lid český všecek a stejně pro lidstvo všecko. Hus zemřel pro nás, ale také pro všecky ostatní: Česká idea Bratrství, česká idea humanitní, toť vůdčí idea celému člověčenstvu; Hus také celým světem je čten a Komenský stal se učitelem celého světa.

Náš úkol reformační a obrodní, náš úkol národní, naše idea česká je po výtce sociální — je právě Bratrství.

A kde že jsou nám ti naši bratři?

S pány a bohatými netěžké je bratříčkování — ale neběží dnes o bratříčkování, nýbrž o to, abychom za bratra uznali každého, a zejména také ty, jež od kulturního obcování jsme vydědili.

Naše české bratrství, naše obrodní idea humanitní není bratrství sentimenálnosti, ale bratrství práce a opět práce, jest ono „náboženství čisté a neposkvrněné", jehož smysl nám apoštol stručně vypsal slovy: „Navštěvovati sirotky a vdovy v souženích jejich a ostříhati sebe neposkvrněného od světa".

Abychom uskutečnili tuto naši ideu českou, rozmetati musíme hranici kostnickou, hranici předsudků a nelásky, rozmetati musíme hranici, již neživí již sancta simplicitas, ale i n d i f e r e n t i s m a p a n o v a č n o s t.[57])

Nejinak naši buditelé filosofický důvod pro právo národnosti hledali v humanitě — „...vždy voláš-li Slavjan: nechť se ti ozve člověk!" Slovo může býti učiněno tělem a bude přebývati mezi námi, jestliže je zároveň myšlenkou; pak slovo to ostříhati budeme v čistotě a ryzosti, jak učinil Hus, když po pánech právě tak žádal, aby se postavili proti znešvařování české řeči, jak po nich žádal, aby stavili kněžskou pýchu a nemravnost.

I bylo tedy úsilí Husovo úsilím o mravní a náboženské obrození, bylo úsilím o člověka nového. K témuž cíli směřovalo a směřovati má i naše obrození, jsouc pokusem pokračovat v úsilí reformace; reformace byla obrozením, obrození býti má reformací: reformace

byla naším pokusem o obrození prvým, novější úsilí obrodní je pokusem druhým.

Stěžejnou a výslední ideou reformace bylo důsledně: Bratrství. Má-li vývoj náboženský, mravní a filosofický nezůstati planým, běží-li lidem o reformaci skutečně, pak konec konců musí Kristovo: Miluj bližního svého jako sebe samého, státi se sociálním skutkem. A tím skutkem může býti pouze obnovení našeho Bratrství — všecko ostatní je vyhýbání, výmluva a zastírání panovačnosti duchovní a světské. To pociťovali naši buditelé, zejména Palacký, když všecko své úsilí obrodní zakládali na humanitě...[58])

V chybách reformace vidím chyby našeho českého karakteru a proto jest úkol náš dnes učiti se z historie, uvědomiti si, jakým způsobem duchovně můžeme se obrodit. To obrození musí býti obrození jednotlivce, pak teprve bude obrozením národa. Obrodíme se, když se vyhýbáme podle možnosti chybám, které se projevují v naší reformaci, a vybíráme její přednosti. Já bych to řekl tak: Já mám Žižku rád, já s ním sympatisuji, on mne strhuje k sobě, abych ho následoval, ale já si musím říci s Chelčickým, že násilí, kterého on užíval, nesmím užívat, proto pravím, já přestanu na Chelčickém, karakteru tak energickém jako Žižka, ale bez násilí. Mne Hus vábí svým příkladem, ale já si na konec přece jen řeknu, že nad Husa reformace pokročila, já si vyvolím Komenského. A tak myslím, že pravým úsilím českého člověka jest, uvědoměle v sobě Komenského a Chelčického zceliti. Ta harmonie, kterou Komenský tak požadoval, musí býti v nás, to znamená zceliti v sobě krásné prvky karakteru naší reformace. Harmonie, pravím, ne kompromis mezi Žižkou a Chelčickým, mezi Husem a Komenským, žádný kompromis, to je zlo. Ne zlatá prostřední cesta, jak Rokycana se modlil,... to je nejtěžší cesta, ta zlatá cesta prostřední.

Nekážu, že se máme státi českými bratry, husity, že máme jíti nazpět, ne, vpřed, ale směr, který byl zahájen naší reformací, ten musíme zachovat. To znamená ovšem odpoutati se od Říma, ale duchovně, a doopravdy nejen podle jména překonati Řím v sobě, jeden každý z nás musí...[59])

SMYSL NAŠÍ HISTORIE

Všecek smysl naší historie v tom je uzavřen: pochopit cíl humanitní po stránce mravní a rozumové, pochopit plně, že čistá člověckost nesmí býti pouze obrozenským heslem, ale že snaha

Dobrovského, Kollárova, Palackého, Havlíčkova musí být snahou nás každého a všech, že humanita jakožto cíl a program národní musí důsledně spravovat i naši národní taktiku.

Nenutí nás historie starší stejně jako běh událostí časových k tomu, ujasnit si dokonale, jak se jakožto samobytný a samostatný národ udržíme? Nenutí nás všecek náš vývoj k otázce, jak se udrží národ malý?

Tato myšlenka trápila naše buditele Dobrovského, trápila Kollára, jehož všecko úsilí bylo unikáním přirozené malosti; na myšlenku tuto odpovídal Palacký, rozšířiv Kollárův problém kulturní na problém politický. A ovšem nemohl k otázce, jak udrží se národ malý, odpovědět jinak než Kollár, neboť i politika konec konců jako všecka prakse musí spočívat na teoretických zásadách; je-li však humanita cílem všeho myšlení, musí být cílem i všeho snažení, humanita jen humanními prostředky se dobude — osvícenou hlavou a teplým srdcem.

Upomínky na naše četné boje za existenci v minulosti a zejména povstání končící porážkou bělohorskou, náš pád, naše obrození za francouzské revoluce a osvícenského hnutí minulého věku, revoluce roku 1848tého, povstání polské — to všecko nutí myslícího Čecha k rozhodnutí: násilně nebo smírně, mečem nebo pluhem, krví nebo prací v potu tváře, smrtí nebo životem?

Ne násilím ale smírně, ne mečem ale pluhem, ne krví ale prací, ne smrtí ale životem k životu — toť odpověď českého genia, toť smysl našich dějin a odkaz velikých předků...[60])

VLASTNÍ SMYSL NAŠEHO OBROZENÍ

... O b r o z e n í n e b y l o a n e m ů ž e b ý t n i c j i n é h o, n e ž s e b e p o z n á n í m a u v ě d o m o v á n í m. Od doby Palackého ustaly naše vedoucí strany v práci buditelské, ustaly v kritickém sebepoznávání a uvědomování. D n e s v e d o u c i s t r a n y t y n e v ě d í, j a k p o k r a č o v a t v o b r o d n í m ú s i l í. Nesprávně se dívají na samo to obrození a především nepochopují, že proces obrodní daleko není dovršen...

... Žádat samostatnost, žádat práva jazyka, žádat práva politická atd. — to rozumí se samo sebou, to dovede každý a všude sám od sebe; avšak č e s k é požadavky všech těchto práv, č e s k é myšlení o všech těchto právech musí právě být č e s k é, a tato českost při nejmenším musí se jevit znalostí našich buditelů. In concreto jeví se tato neznalost, ta nekritickost a myšlenková nepropracovanost v k ř i v é m p o s u z o v á n í p r á v ě n a š e h o o b r o z e n í.

Běžná filosofie národní je neobsažná a jednostranně národnostní; její hlasatelé nerozumějí naší skutečné minulosti a nedovedou náležitě ocenit její velikost a pochopit její slabost. Odsud také v praksi to veliké neznání bližších cílů a prostředků.

Naše sláva, naše boje, náš úpadek v minulosti má smysl náboženský, ne národnostní. Idea národnostní je novější, je to idea z konce minulého věku a zejména tohoto století a nesmí se tudíž naše starší historie pojímat s tohoto hlediska novějšího.

Naše úsilí reformační a vývoj z něho plynoucí nebyly národnostní v běžném nyní smyslu. Byly náboženské a tudíž i velikost i slabost naší minulosti má širší a mnohem hlubší význam, než se nám líčí od těch, kdo v Husovi, Žižkovi, Chelčickém a Komenském nedovedou vidět než časového řečníka-kazatele. Také doba protireformační nedá se pochopit s tohoto hlediska nacionálního. A právě proto běžné nazírání na dobu našeho úpadku pobělohorského je nedostatečné.

Nebudu o tom mluvit, že Bílá hora není tím, čím se jeví ve vlasteneckých deklamacích, protože se jí jen definisuje úpadek už dřívější a mnohem starší, zde běží hlavně o to, že se národnostní a jazykový úpadek století 17. a 18. křivě líčí...[61])

MRAVNÍ SMYSL NAŠEHO OBROZENÍ

...Obrození naše musí být obrození duše — obrození musí být novým životem celého člověka, musíme opět a cele hledat pravdy, slyšet pravdu, učit se pravdě, milovat pravdu, pravit pravdu, držet pravdu, bránit pravdu až do smrti...[62])

NAŠE OBROZENÍ OBROZENÍM VŠEHO ŽIVOTA

...Naši buditelé pochopili, že udrží se malý národ jen využitím všech vymožeností osvětových a že se udrží jen humanitou. A to je smysl našeho obrození a zároveň smysl naší minulosti.

Pokračovat v práci národní znamená tedy, všemožně se zasazovat o prvotenství v tom, co národům všem je nejdražší, zasazovat se o prvenství osvětové a mravní — to je náš ideál humanitní. Že tím zároveň pěstovat a zdokonalovat budeme i svůj jazyk — rozumí se samo sebou...

...vidím tedy nynější panující jednostranné nazírání na naše obrození a naši minulost právě v tom nepostihování vší kulturní plnosti, kterou dnes i národ náš musí si osvojit jakožto národní. Vidím tu jednostrannost v úzkém, abstraktním nacionalismu. To neznamená (a to je vlastně hanba, že oproti jisté části naší žurnalistiky musím tak pointovat) nechávat aneb přehlížet národnostní princip — znamená to, dát tomu principu plnější a hlubší obsah a smysl.

Kdo tak pohlíží na věc, nebude v našem obrození viděti zázrak a tudíž, a to je přitom hlavní věcí, nebude čekat zázraků nových, ale všemi silami se přičiní, aby pokračoval v práci našich buditelů. Neboť pochopil, že obrodili jsme se s národy ostatními a že tudíž to naše obrození eo ipso také znamená závodění v kulturní práci se všemi národy a zejména s národem nám zeměpisně a politicky nejbližším, s německým.

Je tedy práce třeba, má-li náš oficielní národní program dostat plnější obsah, než jej má teď, práce je třeba, máme-li čestně obstát v světové konkurenci. Musíme si uvědomit, že naše obrození nemělo pouze obsah jazykový a národnostní, nýbrž že to bylo obrození všeho života a že tudíž právě na všecku tu plnost nového života musíme pamatovati...[63])

SVOBODA NÁBOŽENSKÁ A POLITICKÁ

Já tvrdím, že naše obrození ke konci 18. a poč. 19. stol. již některé reformační prvky má. Ten Kollár, Palacký, Šafařík, to byli přímí potomkové Českých bratří i podle církve. Palacký praví, že v Českém bratrství vrchol dějin křesťanstva byl dostižen: má tato idea otce českého národa zůstat na papíře? Ne, to je idea života! Vezměte Havlíčka. Necítíte, jaký byl ten jeho boj pro osvětu, pro mravní osvobození od té podušky, jak řekl, absolutismu světského? V úsilí osvícenském našich obrodičů je pokračování naší reformace. Francouzská revoluce, kterou jsme tolik získali, je pokračováním reformace, která ve Francii absolutismem byla zastavena. Revoluce odstranila světský absolutismus, odstranila katolicismus, jako církev státní. Naše úsilí politické je pokračováním reformace; americká ústava, přejatá Evropou, přímo vyrostla z reformace a úsilí o svobodu náboženskou. Kdo je nábožensky svobodný, kdo má správné náboženství,

ten nalezne správně cestu politickou. A naopak, svoboda politická umožňuje svobodu náboženskou. Jakmile domůžeme se politické svobody, bude prvým naším krokem rozluka státu od církve; náboženství musí býti jako Husovi věcí svědomí a ne politiky. Proto v politickém boji, jenž se často jeví jako protiklerikalismus, musíme pracovati k tomu, abychom Řím v sobě překonali, abychom se obrodili mravně nábožensky. Ta česká reformace, ty české postavy jihu, východu, severovýchodu, Moravy, Slovenska, celé české země kážou každému stále jedno: opravu, nápravu každého jednotlivce, opravu, nápravu celku! Vštipme si, nemám jiného zakončení pro tyto úvahy, vštipme si dobře tu Husovu modlitbu k pravdě: Hledej pravdy, slyš pravdu, uč se pravdě, miluj pravdu, prav pravdu, drž pravdu, braň pravdy až do smrti![64])

DOVRŠENÍ NAŠEHO OBROZENÍ

Při nehotovosti naší a nedostatku dělby práce pro nedostatek pracovníků se stalo, že veliké vrstvy národa si zvykly očekávat od politiky dovršení našeho obrození a přímo naši spásu. Dokonce pak při novosti konstitučního života politická činnost zdála se tak mnohým být sumum národní práce. Nemůže být osudnějšího omylu. Jako jsme za Kollára a s Kollárem politického působení a státního života nedoceňovali, tak jsme je po Kollárovi přeceňovali.

Život státní a politický nemá pro národ té důležitosti, která se mu u nás tak často přisuzuje. Určitěji řečeno: politická samostatnost nás nespasí a nezachrání; byli jsme samostatní a ztratili jsme samostatnost svou, a jsou národové samostatní a přece nesvoji. Palacký dobře poznal a neunavně kázal, jak politický osud národa našeho závislý je na tom, co on zval „centralisací celé zeměkoule", a jak tím nuceni jsme k asociaci se státy a národy jinými, a jak v té centralisaci světové udržet se můžeme jen neúmornou prací osvětovou — hlasu toho politikově naši a my všichni jako bychom neslyšeli, a slyšíme-li jej, tož mu nerozumíme... Pojednáme o tomto problému malého státu později; zde budiž zatím na dosah jeho pro naši politiku stručně ukázáno.

Naše obrození dovrší se teprve, když domůžeme se své správy v jisté formě politické sa-

mostatnosti, neboť nejsme a nebudeme celé svými, pokud nebudeme si sami pány a správci. Avšak dosažení toho cíle stává se pořád těžším a nebude snadnější, i kdybychom plné samostatnosti politické dosáhli, neboť o to běží, i politické samostatnosti využít k své samobytnosti a duchovní samostatnosti, a té ani politická samostatnost sama nám nezaručuje. Život státní a politický je jen skrovnější část života duchovního...[65])

Probuzení naše, způsobené hnutím osvětným a svobodnickým, není hned uvědoměle národním. Národnost a jazyk v tehdejší době vůbec a obzvláště v Čechách za hlavní a osnovné pojmy kulturní pokládat se ani nemohly. Po duševních i hmotných svízelích a útrapách protireformace a po převratu společenském, který tím se prováděl, přirozeně otázky náboženského a filosofického přesvědčení stály v popředí. Proto, jak nejlépe vidíme na Dobrovském, svobody, poskytované Josefem II., sílené smýšlením celé Evropy, měly tak veliký význam a tak velikou cenu. Právě že historie česká odkazovala k veliké době reformační, náboženská svoboda právě Čechům byla tak vítána. Svoboda přesvědčení náboženského — ovšem ještě nedokonalá — v zápětí měla i svobodu národní a jazykovou právě tak, jak v minulosti reformace v zápětí měla zesílení národního vědomí a vývoj jazyka.

Jazyk a národnost pojímaly se jakožto orgán a prostředek osvěty a osvěcování a teprve pozdějším vývojem udržení a vzdělání jazyka a národnosti stávalo se hlavním a předním cílem tužeb národních a politických.

Proto v Čechách, jako všude v Evropě, hnutí na sklonku minulého století bylo podstatou svou pokrokové, osvětové, svobodomyslné v pravém slova toho smyslu... Josefinism byl v zemích rakouských jeho oficiálním výrazem...[66])

ČESKÁ OTÁZKA OTÁZKOU NÁBOŽENSKOU

... Kdo věc jen trochu si promyslí, pozná, že konec konců naše česká otázka je otázkou náboženskou. Předně: rozsouditi musí myslící Čech mezi vyznáními historickými danými, zejména mezi katolicismem a protestantismem; tím zároveň dán je srovnávací úkol další, poznat rozdíly protestantismu německého a západního vůbec a naší reformace v hlavních projevech a fázích. Důsledně tyto zásady vedou pak k srovnání řečených vyznání s pravoslavím.

Otázka ta není pouze historická. Neběží pouze o výklad, jak se náboženské přesvědčení národa postupem doby a kterými vlivy se menilo; otázka je zároveň a především: v čem byla a jest pravda? Proto (to tvrdím a opakuji ustavičně) nestačí nám pouhý historism, nám potřebí je filosofie a kritiky.

I staneme pak před úkolem druhým: rozhodnouti se v otázce náboženské vůbec. To opět a opět znamená, nespravovati se pouze empirickým historismem, ale rozhodnout se filosoficky a kriticky...[67])

ČESKÁ OTÁZKA
OTÁZKOU PO OSUDECH ČLOVĚČENSTVA

Mně česká otázka je otázkou po osudech člověčenstva, je mně otazkou svědomí. Věřím s Kollárem, že historie národů není nahodilá, nýbrž že se v ní projevuje určitý plán Prozřetelnosti a že tedy je úkolem historiků a filosofů, úkolem každého národa, ten plán světový postihovat, místo své v něm poznat a určit a podle toho poznání co možná s nejplnějším a nejjasnějším vědomím postupovat při vší práci, i politické. Nemyslím ovšem, že se podaří rozumu sebe pronikavějšímu odhalit plány Prozřetelnosti, ale věřím, že na dnešním stadiu vzdělanosti je povinností každého myslícího, řídit se předpisem Kollárovým...[68])

ČESKÁ OTÁZKA
OTÁZKOU MALÉHO NÁRODA

...Již Kollár otázku českou formuloval jakožto *problém malého národa*, po něm Palacký řešil *úkol malého státu*. Jistě Kollárovi slovanská idea a vzájemnost byla jen prostředkem proti národní malosti, kterou tak zle pociťoval. Přiznávám se dorela odkrytě, že i mne tísní naše malost, ale nejsem přesvědčen, jako Kollár, že zřídlem jejím je malý náš počet. Kollár žaloval: „Vzdělanost maličkých národů — ‚národkův a národečků' — sama bývá malicherná a neduživá... ona nežije, ale jen živoří... malí národkové myslí a cítí takořka jen napolo... v malých národech lidskost projevuje se obmezeně, zmrzačeně... a t. p." V tom je mnoho pravdy; avšak myslím si, že mučivá posud malost našeho národního života je jen dočasná, a že přestane. Přestane poznáním a doznáním našich nedostatkův — kdo nedostatky ty poznal a pocítil, bude je odstraňovat...[69])

... Cit a idea národnostní staly se mocnou sociální a politickou silou teprve v době nové.

V době staré a ve středověku národní vědomí podřízeno je vědomí církevnímu, politickému a stavovskému. Jakožto organisační princip společenský národnost samostatněji se počíná vyvíjet teprve v době nové; ale teprve od konce minulého století projevuje se národnost moderní určitěji, až konečně v době naší počíná hrát roli velmi značnou.

Moderní princip národnostní počíná se sílit reformací — proti kosmopolitickému katolicismu (to je vlastně tautologie) organisují se církve státní a národní; národní jazyk stává se vedle latiny a proti ní jazykem bohoslužebným, „posvátným". (Překlady bible!) Zároveň s reformací filosofická a literární renaissance záhy vede k tomu, udělat z jazyka lidu prostředek kulturní. Latina a časem v různých zemích také aristokratická franština diplomatická ustupují jazykům domácím. Podle nové světové organisace nabývají vrchu jazykové jiní a různí. Již teď dřívější mezinárodní latinu zastupuje nejvydatněji angličtina; člověk, který dnes chce stopovat vývoj ducha lidského, aby znal vedle jazyka svého a vedle jazyků mrtvých alespoň ještě jazyky tři čtyři. Svět i po stránce jazykové dostává tvářnost docela novou.

Vědomí a cit jazykový je sociální a kulturní prvek nový. Ne že by národové dříve, když si přece nerozuměli, nebyli nevěděli, že jsou si cizí; ale jazyk tenkrát nebyl právě tím, čím je dnes. Proto se tenkrát také nevědělo o právech jazyka, jak se jich žádá dnes. Posud ovšem otázka ta mnoho smyslu nemá, na příklad pro Angličana; ale již v Německu a ještě více v mnohojazyčném Rakousku a Rusku mnohostí národů vznikají spory jazykové, tím nesnadnější, že k otázce přirozeného práva přistupuje otázka utilitární: malí a menší národové nebo zlomkové národní nemohou se rovnat národům větším a velikým.

Zvýšený styk mezinárodní také přispívá k tomu, že se vědomí národnostní šíří a sílí. V našem století cit národnostní mocně vyšlehl ve válkách proti Napoleonově universální monarchii. Není náhodou, že po válkách napoleonských řadou vznikají zvláštní národní směry, nejen literární a umělecké, nýbrž i právnické (Savigny) a hospodářské (List). Zároveň vidíme již pokusy o uvědomělou národní filosofii a politiku. V Německu tomuto ruchu v čele stojí Fichte se svou ideou národního vychování, po něm Hegel s apoteosou kultury a ducha germánsko-německého. V době novější je představitelem tohoto směru národního R. Wagner a jeho vrstevníci, dříve v „Bayreuther Blätter",

teď v listech a spisech příliš četných, aby se mohly vyjmenovat. Jmenuji ještě Lagarda, vzpomínám zde i Nietzsche; nejnověji sem patří spisovatelé jako: Jentsch, Ammon, Tille a jiní...

Ve Francii máme Micheleta a j. a u nás Slovanů máme ruské slavjanofilství, polský mesianism a náš český humanitism. Směry tyto se vyvíjejí dále — u Rusů vedle slavjanofilů máme teď národníky a patří sem Dostojevskij; u Poláků vedle haličských směrů (stanczyků, demokratů) je pozoruhodný pokus Moszyńského, překonávající starší mesianism revoluční i stanczykovský oportunism politický. U nás realism je pokusem o organické pokračování v starším humanitismu.

Byly-li starší směry národní filosofie a politiky romantické, utopistické, jdou novější jejich představitelé dráhou positivistickou (realistickou — až naturalistickou). Obzvláště darwinism a moderní evolucionism sociologický měl přirozený vliv na myšlení, jehož vysloveným úkolem je, pochopit smysl národního vývoje (filosofie dějin speciálních — všeobecných) a v tomto smyslu určovat cíle a taktiku politiky všenárodní.

Historický materialism na výklad moderní národnosti nestačí. Zájmy pouze hospodářskými cit a smýšlení národní vystihnout nelze. Není pochybnosti, že hospodářské zájmy a poměry přispěly k urůznění teritoriálnímu a národnímu způsobem rozmanitým. Na př. poměr Irů a Angličanů, nás Čechů a Němců, dokonce i Malorusů a Velkorusů má také svou stránku hospodářskou. Šlo by ovšem o pečlivější analysi v každém případě a o přesnější určení toho, co hospodářskou stránkou rozumíme. Citovaný flámský socialista (Deswarte) má do jisté míry pravdu, že národní boje jsou také boji třídními. Zase jiný význam hospodářských poměrů vidět v teorii některých zoologů, že potrava způsobuje nové druhy — často čteš, třeba jen příležitostní aperçu, že dělníci (hladoví) a bohati (sytí a přesycení) jsou dva druhy lidí, a že ovšem ti hladoví snědí syté....

Sombart upozornil právě včas na fakt, že socialism podle národů má svůj zvláštní ráz — ani docela vyslovený a uvědomělý interes hospodářský a třídní neodstraňuje rázu národního.

Bylo by úkolem zastánců historického materialismu všecky tyto a jiné momenty se svého stanoviska náležitě posoudit. A ovšem musili by rozebrat také ostatní prvky národnosti. Především byl by prvek přírodní (působení podnebí, půdy atd.). Pojem vlasti a národnosti by se přitom odlišil, jak asi Kollár u nás hlásal...

Určováním prvku biologického mohl by historický materialism dokonce být přiveden k tomu, aby v národnosti viděl potvrzení svého učení. Mínim teorii Gobineauovu, že krev je podstatou raçy a národnosti, a že historie není než historií krevního smíšení a tím degenerace, až konečně nastane etická smrt raç a národů...

...u tohoto Francouze krev, jako u Morgana, hrá roli přímo mystickou...

Stát také se nesmí směšovat s národností, jak už upozorněno. Ten rozdíl Marx a Engels nejméně chápali. Ovšem stát a národnost spadají do značné míry. (Bude se tedy také proto náležitě lišit patriotism [více politický, státní] od pocitu národnostního.)

Národní hnutí moderní je politicky a sociálně demokratické. U nás de facto úsilí národností vždy bylo politicky svobodomyslné a sociálně lidové. Palacký již před r. 1848 vyslovil teorii, že moderní národnost (s veřejným míněním) svou podstatou čelí státu; proti absolutismu a centralismu moci státní klade národnost jako novou a vyšší moc společenskou a kulturní.

Národnost konečně úzce souvisí s jazykem, právem a mravností, uměním a literaturou, filosofií a náboženstvím...

Pečlivý rozbor musil by ovšem co možná konstatovat kausální poměr všech těchto prvků a národnosti, pojímané po stránce fysické a duchovní. Při tom při všem musí se stále pamatovat na vývoj — idea a cit národnostní podle dob se mění.

Že konečně neběží pouze o vyanalysování jednotlivých prvků, z nichž pojem a pocit národnostní se skládá, nýbrž také o vystižení celého národnostního cítění a smýšlení a jeho sociální působivosti, rozumí se samo sebou; při tom historie jednotlivých národův a srovnání jejich přítomného světového postavení dají sociologovi žádoucí poučení.[70])

NÁRODNOST, MEZINÁRODNOST A HUMANITA

Idea národnostní vyvíjela se s novodobou ideou humanitní. Národnost v humanitě nalézá svůj etický podklad. Herder, tuším, prvý jasněji vyslovuje novodobou ideu humanitní a národní: člověčenstvo není složeno z umělých organisací jako stát atd., nýbrž z přirozených organismů národních. Každý národ je přirozeným členem celku člověčenského.

Vyložil jsem už, jak v minulém věku na základě idee humanitní nevyslovena pouze všeobecná práva člověcká (o jejich původu církevně náboženském byla právě řeč), nýbrž že také studován

a pochopen duch národní a lidový. Vedle státu a v státu pořád určitěji a určitěji vystupuje národ. K právům člověčkým v naší době ve státech národně smíšených čítají se práva jazyková. Ve Francii ovšem neměli příčiny starat se o práva jazyková; ale jinak bylo a je v Rakousku, v Belgii, v Rusku a vůbec v zemích obydlených národy několika. Tu cítí se také národnost jazykově intensivněji než jinde. Vždyť Angličan na př. se do našich poměrů v Rakousku ani nemůže vmyslit.

Ukázal jsem už s dostatek ve svých českých spisech, jak naši buditelé Kollár, Šafařík, Palacký, Havlíček a Smetana zakládali ideu národnostní na idei humanitní. Palacký přímo z hesel francouzské revoluce: svoboda, rovnost, bratrství dovozuje rovnoprávnost národní a jazykovou.

Palacký, stejně jako Kollár, poučen byl Herderem.

Státoprávně práva jazyková se pravidlem prohlašují za právo přirozené — každým způsobem idea národnostní ideou humanitní hledá svůj etický podklad. Idea národnostní stává se dnes promyšlením principem všekulturním — národové, jako přirození celkové, členové člověčenstva usilují o promyšlené kolektivní jednání a smýšlení.

Vedle myšlenkových směrů národních vždy jsou směry více méně kosmopolitické. Typicky vidíme tento rozdíl na vývoji myšlení ruského, na protivě dvou velikých táborů slavjanofilů a západníků. Avšak právě na této protivě můžeme vidět, že mezi extrémy jsou četné přechody. Jako individuum nejsilnější nemůže sobě postačit samo, žijíc netoliko silou svou, ale i tím, že je členem nějaké obce a společnosti, tak i národ je členem lidstva a nutně žije nejen životem svým, ale do jisté míry také životem národů jiných. Vidíme v historii, jak pořád a stále pokračuje organisace celého lidstva — „světová centralisace" Palackého — ale jak zároveň části toho lidstva se individualisují, diferencují. Každé individuum je centrum a zároveň periferií, stálé je organisování mezi individui, celky a celkem.

Historie ukazuje nám pokusy o veliké říše světové, ale zároveň vidíme, jak se rozpadají; v témž státě vidíme napětí mezi centralismem a autonomismem. V náboženství totéž: světové církve zápasí s církvemi národními a přímo místními — katolicism a protestantism jsou výsledkem a zároveň vůdci obojího usilování. Táž protiva je v oboru hospodářském a je konečně i v umění, literatuře, filosofii, ba i v jazyku. (Místo všeobsáhlého slova: „mezinárodnost", konkretněji mluvme podle obsahu o mezistátnosti, mezicírkevnosti, mezihospodářství atd.)

Marx, jak už ukázáno, přidržel se směru kosmopolitického. Avšak musí se jeho kosmopolitismu správně rozumět; neboť

i idea kosmopolitická podle dob a poměrů je různá. V Německu strana liberální a zejména levice hegelovská byla kosmopolitická. Ale tento kosmopolitism při tehdejší rozkouskovanosti politické u mnohých byl de facto nacionalismem, usilujícím o sjednocení Německa. Zároveň kosmopolitism je zbraní proti tlaku politickému...

Sombart vyslovil myšlenku, že socialism a národnost vždy byly a „snad" vždy zůstanou protivami, dvěma póly, okolo nichž dějiny lidstva se otáčejí... Sombart tuto svou formuli pro filosofii dějin obdržel však jen tím, že pojem národnosti, jak sám hned říká, bere „ve smyslu nejširším" a že zapomíná na to, že centralisace a autonomisace resp. nacionalisace a internacionalisace je jeden a týž proces.

Internacionalism může se k nacionalismu chovat dvojako: negativně, může ideu národnostní odmítat — pak je v praxi jazykovým absolutismem, anebo může národnost pojímat a přijímat positivně — pak je jazykovým a národnostním federalismem. A rozumí se, že v obojím případě je formulací různých.

Ale již dnes, podle programu Kautského a Pernerstorferova, mezi socialismem a nacionalismem naprostého antagonismu není. Vždy však, potud měl by Sombart pravdu, bude mezi nacionalismem a internacionalismem napětí, pokud se národnost pojímá absolutně, pokud každý budeme národ svůj pokládat za vyvolený a jediné vyvolený.

Avšak toho není třeba. Posud ovšem většina lidí nedovede národ svůj milovat bez negace národa jiného; ale již dnes spějeme tam a výše — nejen tolerovat, ale také uznávat národy jiné.

V té příčině řekl jsem své mínění již častěji. Proto mohu zde svůj soud o socialismu a jeho poměru k idei národnostní shrnout stručně.

Uznávám v socialismu s jeho mezinárodností vhodnou protivu a korektiv národnostního egoismu a šovinismu, korektiv tím vítanější, že se národnostního citu a idee od různých a četných spekulantů, malých i velkých, tak zneužívá, jako se zneužívá náboženství, vědy, žurnalistiky — všeho. Jestliže tedy socialisté naši kriticky posuzují naši národní politiku, ruští ruskou, angličtí anglickou atd., vidím v tom pro všeobecný vývoj prospěch.

Vliv socialismu je tu tím větší, že socialism svůj internacionalism nepojímá utopisticky a fantasticky, a že národnost pojímá pořád positivněji... Nemýlím-li se, socialism zejména národům malým prokázat může značné služby; tu docela přirozeně rozšiřuje jen svou starost o člověka malého.

Vždyť pravda je, jak vyznává dr. Adler, že socialism dříve byl bezkrevným kosmopolitismem. Avšak i ten bezkrevný kosmo-

politism, jak ukazuji, měl svůj význam a nebyl horší než bezkrevný nacionalism.

Marx a jeho stoupenci nepostihli v národním hnutí nové nadstátní a protistátní síly sociální, nepostihli v něm projevu vědomí kolektivního.

Demokratism moderního hnutí národnostního a jeho lidovost socialismu jsou bližší, než Marx pochopoval. Vidět to nejlépe na shodě některých teorií slavjanofilských a socialistických. Marxism národnostní idee nedovedl pochopit hlavně pro svůj materialism a úzký amoralism. Idea národnostní je právě také idea a idea mravní...[71])

U nás dělává se marxismu především výtka mezinárodnosti, beznárodnosti a dokonce protinárodnosti; jak dokazuje organisace socialistů „národních", nikoli bez výsledku. Je ovšem divné, že se docela zřejmá mezinárodnost kapitalistů, advokátů, poslanců a žurnalistů atd. přijímá, jako by se rozuměla sama sebou, kdežto sociální demokracii se vykládá ve zlé; protože však stejná výtka se marxistům dělá také jinde, a že se výtka ta stále opakuje, musíme věc vyšetřiti pozorněji...[72])

PALACKÉHO „SVĚTOVÁ CENTRALISACE"

Teprve po francouzské revoluci a revolucemi a přeměnami jí následujícími počíná v Evropě a také u nás v Rakousku uvědomělá politika národnostní a jazyková. Teprve na konci minulého věku počíná uvědomělá germanisace, ale ani ta nebyla ve svém prvém rozmachu a svými nepromyšlenými prostředky tak nebezpečná, jak v době pozdější, tedy jak v tomto století. Proto jsem řekl v „České otázce" a opakuji to zde, že od roku 1848 a zejména pak ústavními řády let 60tých počíná na nás tlačiti kultura, literatura a jazyk německý. A právě tím, že škola stala se tím, čím našim otcům byl chrám, vrhli jsme se ve světový zápas myšlenek; a jak naši otcové sobě hledali své duchovní bratry až v Asii, tak dnes každý, kdo chce myslit — a nemůžeme nemyslit — hledá si své bratry všude, po celém světě. To nemůže být jinak a nebude. Myšlenka nezastavila se a nezastavuje se před politickými i jazykovými šraňky.

To je smysl té „světové centralisace", jejíž jazykový a národnostní dosah Palacký tak záhy postřehl, ukazuje nám, že vedle programu státoprávního musíme se postavit na široký světový pro-

gram kulturní. Jsme uprostřed Evropy: ta Evropa se počíná organisovat kontinentálně, ba již světově...[73])

NÁRODNOST NENÍ JEN JAZYK

...Musíme počítati s přítomností a připravovati budoucnost. Úkoly v budoucnosti máme s ostatními národy společné, ale nedosti si je uvědomujeme ve své národní zvláštnosti. U nás se národní program pojímá pořád ještě příliš jazykově. Jazykovým programem nevyčerpává se však národní program. Člověk není jen pro jazyk. Vedle zachování jazyka máme ještě jiné otázky. Při malém národě jest ovšem nevýhoda: malá dělba práce. Proto se všechno úsilí v některém desítiletí jen v jeden směr jednostranně upíná. Jinde je pracovníků dosti pro všechny obory. Nám nevadí jen malost, ale i nepochopení plnosti národního programu. Bylo by klamné, domnívati se, že jsme se již obrodili. To je proces, který trvá a bude trvati i když ve všech směrech našeho usilování v náboženství, politice, vědě bude systematicky pracováno. Mnohé úkoly máme, je třeba uvědomiti si je...[74])

FALEŠNÝ NACIONALISM

...Nacionalism ohrožuje nás více, než se domníváme. Díváme se na naše národní žití příliš negativně — pokládáme za svůj historický cíl věčný antagonism proti Němcům a nedovedeme náležitě pochopit a cenit své poslání vlastní, positivní, nedovedeme pracovat bez ohledů na cizinu.

Tím se pak stává, že právě tím antagonismem podléháme tomu vlivu nejvíce, kterému si přejeme vyhnout — kdo žije v ustavičném pozorování svého odpůrce, chtěj nechtěj řídí se tímto svým jediným příkladem. Ukázal jsem, jak se to jeví v našem posuzování germánské bojovnosti a jak se máme odhodlat k národní a kulturní, jak bych řekl, autosugesci... Musíme konečně žíti sobě, žíti positivně beze strachu, bázně a ohledu jíti cestou svou vlastní, cestou svou českou.

Jen tak zbavíme se také toho strachu před svou malostí, která jako hlodavý červ sedí v samém nitru české duše, pokud nepochopila plnosti a velikosti našeho poslání, naší ideje české. Proti svým nedostatkům, proti své malosti kulturní můžeme a musíme toužit s Kollárem, ale to je něco jiného nežli ten pocit malosti, který vyrůstá z nacionalismu.

Z materialistického nacionalismu rodí se zejména také ono neživé slovanství, onen „slovanský kosmopolitism“ Ha-

Ne mnohoženstvím, ne mnohomužstvím, ale jednoženstvím a jednomužstvím!...[64])

NEJEN LÁSKA VOLNÁ, ALE LÁSKA

...Nestačí doporučovat lásku volnou, ale především musíme žádat lásku. Engels s velikým důrazem žádá rozvod. To žádají dnes mnozí. Nepochybuji, že rozvod v jistých poměrech je prostředek dobrý, ale vidět v něm tolik, kolik v něm vidí na př. také Spencer a j., je omyl. O to běží, aby poměry, jež k rozvodu vedou, staly se nemožnými.

Engels horuje proti prostituci. Je to záslužné. Ale nesprávné je, pokládat ji za „nutnou" a říkat, že cizoložství vedle monogamie a hetaerismu je „nezbytnou společenskou institucí". Nesprávné je litovat, že ženám odňata je pohlavní svoboda skupinového manželství, kdežto mužům je vyhrazena — jistě že žena a muž mají ve všem být postaveni na rovno, ale nikoli především v chybách. Názor Engelsův o prostituci a cizoložství je vůbec nepropracován. Vidí v nich na jedné straně zbytky, přežitky domněle staré formy manželství, vidí v nich nespravedlivé zkracování ženy, na druhé straně je také odsuzuje jako nemravní. Nepochopuje, jak prostituce, cizoložství a pohlavní nemravnost vůbec je právě nemravností a že vzniká a se vyvíjí ve všech poměrech a vždy znova samostatně...

...— — de facto jde o stálost některých vad a slabostí lidské přirozenosti.

Nesouhlasím s požadavkem, aby výchovu dětí přejímal stát (resp. společnost), protože v tom vidím trhání rodiny. Nesouhlasím, třeba že dnes rodinu velmi často trhá nouze a bída. Ale trhá ji, a snad poměrně více, také bohatství.

Nesouhlasím, abych to řekl slovem jedním, s komunismem vůbec a tudíž také s komunismem pohlavním, ať se vyskytá ve formě kterékoli. (Prostituce, polygynie a polyandrie posloupným manželstvím, láska volná atd.) Jsem pro monogamii absolutní. Aby byla možná, je vedle nutných oprav hospodářských třeba mravní reformy na celé čáře.[65])

...Instinkt — toť mravní chaos.[66])

SOCIOLOGICKÝ VÝZNAM ALKOHOLISMU

...Již před několika lety jsem dotazoval se o pití u známých i neznámých, o kterých mohl jsem se domnívati, že problém dobře

postihují a že dovedou pozorovati; z odpovědí jejich a z vlastní zkušenosti chci povědět asi toto:

I. Předně všichni, kdož o otázce té přemýšlejí, přiznávají, že nestřídmým pitím uspokojováni nejsou, — o střídmém pití, jak bylo správně pověděno, není zde třeba mluvit; já ze své zkušenosti mohu povědět, že od té chvíle, co jsem o věci začal uvažovati, již nikdy jsem nemohl být v dobré náladě, když jsem si trochu popil. My to cítíme, že při vychvalování a již při obhajování pití sebe obelháváme a shledáváme takové důvody jako na př., že pití vyvolává milou náladu a pod.

Hledáme tyto důvody, abychom jimi obelhávali samy sebe, nejen abychom klamali jiné. Lži nejsou určeny v první řadě pro jiné, kdo lže, vždy obelhává jen sama sebe. Alkoholismus je typický případ této lži a eo ipso tohoto sebeobelhávání. Co uváděl pan profesor Mayer v první přednášce, bylo znamenité i po stránce psychologické. Ukázal, že celý alkoholismus spočívá na klamu. Přeložte jeho výklad do řeči psychologické, a jste-li poctiví, musíte doznat, že alkoholismem chcete sebe samy klamat. Netoliko fysická, ale ani mravní kocovina nedá se oddisputovat. Zároveň máte důkaz, že objektivní a subjektivní metoda vedou k témuž výsledku.

II. Toto psycholgické souzení alkoholismu dává nám také klíč k analysi sociologické. Slyšeli jsme, že alkoholismus se vyvinul teprve v době nové. Co znamená tedy alkoholismus s hlediska kulturně-historického? Co jest podstatou alkoholové nálady, alkoholismu jako sociálního jevu hromadného, nálady hromadné?

Jak jsem pověděl, doptával jsem se „odborníkův", zejména znamenitých umělců a dobrých psychologů, z jakých motivů oni vlastně pijí. Za hlavní důvod a hlavní motiv udávali mně, abych to označil krátce, rozkoš z rousseauovského přírodního stavu. Jedni říkali: „In vino veritas", „člověk je upřímný", „shazuji se sebe všecky civilisační formy"; druzí říkali: „je to milé a mohu, když piji, být neomaleným jako režný pytel" atp. Poznáváte z těch výkladů, že sklonnost k alkoholu jest více méně rousseauismem, jest touhou po přírodním stavu.

Nazývám-li to „praktickým romantismem", nezavrhuji tím romantismu všeho; ale upozorňuji na to, že mnozí romantikové tohoto století přáli si vegetovati, žíti životem rostlin nebo zvířat. Současně v psychologii stavěli instinkt a vůli do popředí. Srovnejte s tím samého Tolstého, který nalézá ideál prostoty ztělesněný v ruském mužíku, jako jiní nalezli svůj ideál v divochovi (Indiánech atd.): to všecko jsou, nechci říci jevy s alkoholismem totožné, ale jest patrno, že při náchylnosti k alkoholu běží o něco podobného jako v romantismu. Odkázal bych v této spoji-

tosti na Schopenhauerovu volní a pudovou psychologii a na Nietzschův bakchantický enthusiasmus. Opakuji, neztotožňuji těchto jevů, ale chcete-li míti psychologii hromadné sklonnosti k alkoholu, musíte zkoušet, jak v moderní kultuře oba jevy souvisí.

Připomínám vám proto také, že zakladatel positivismu, Auguste Comte, vrátil se až k fetišismu a dokazoval oprávněnost pověry pro civilisovaného člověka.

Mohl bych vám uvésti hromadu obhájců pověry v moderní době, ale zmiňuji se o tom jen stručně a to z důvodu, abych pověděl, čím po soudu mém jest sklonnost k alkoholu psychologicky, totiž umělým vzbuzováním stavu pověrčivosti.

Dovolte mně, abych to ještě krátce objasnil, pokud tak mohu v pěti minutách.

I pravím tedy: Sklonnost k alkoholu jest umělé vzbuzování pověrčivosti.

1. Moderní člověk — nejen ten, který pije, tento však vyšším stupněm — má jistý strach z jasnosti, přesnosti a čistoty myšlení. „Střízlivé" myšlení zavání ještě pořád i nejvzdělanějším lidem něčím, co jest jim právě příliš „střízlivé", jak se říkává. Moderní člověk má zvláštní strach z racionalismu, intelektualismu.

Nejen z jednostrannosti racionalismu, nýbrž silného myšlení vůbec. Alkoholismus, jak ukazuje Kraepelin, omezuje myšlení, zatemňuje je. Alkoholik chce právě tento stav mlhavého — zamlženého myšlení. Praktický romantismus — řekl jsem. Přirovnal bych alkoholismus k známému modlicímu mlejnečku Tibeťanů, alkoholismus jest mechanickou modlitbou za to, aby bylo $2 \times 2 = 5$.

Alkoholik chce zcela prostě nevidět jasně, má potřebu alespoň občas méně jasně myslit. Alkoholismus jest z té příčiny také kulturně i politicky nepokrokový, konservativní, ba vlastně radikálně zpátečnický.

2. Ale povšimnutí zasluhuje druhá věc: Alkoholismus prý přináší s sebou něco uměleckého, poesii, ba i idealismus.

Dost jsem se o tom napřemýšlel, poněvadž mně znamenití umělci říkali: „Bez vína to nejde!"

Uvažoval jsem o tom a nalysoval po té stránce veliké umělce a jejich biografie; i mohu o tom říci asi toto:

Doznávám, že mezi největšími umělci hověli někteří vínu. O rozsahu a způsobu mnoho by se dalo povědět, ale myslím, pokud máme na zřeteli umění, že jest nutno rozlišovati fantasii od fantastiky.

Našel jsem u Goetha výtečné slovo „exaktní fantasie“, zajisté, veliký, silný umělec má fantasii exaktní, ale není fantastou. Co chce moderní realismus se svou pravdou, nebylo vždy jasně formulováno, ale zde jsou lidé na pravé stopě, dostati se z fantastiky romantismu.

Přál bych si, aby nějaký zapřisáhlý abstinent psal dějiny umění, anebo aspoň literatury. Jako bylo s hlediska historického materialismu noho věcí z dějin škrtnuto, tak by i tady z dějin umění a literatury mnoho odpadlo. Přemýšlelo by se nejen o podstatě romantiky, nýbrž i o moderním naturalismu a jeho poměru k — vínu! — Co jest literární a umělecká bohéma, co jisté druhy symbolismu a také moderny a konečně dekadence a diletantismu (užívám slova toho ve smyslu Renanově a Bourgetově).

V alkoholu nalézt idealismus — divné zneužívání slova idealismus. Ano, ukrývá se v alkoholu pro chudáka i boháče praktický utopismus — tu i tam docházejí k témuž cíli jinými, lacinějšími nebo dražšími prostředky.

Mně odpověděl sedlák na otázku, proč sedá v hospodě: „V hospodě stávají se všichni lidé sobě rovnými.“

3. Mluví-li kdo o tomto „idealismu“, musil by poukázat na zálibu v mytu a mysticismu.

Do večera bych nebyl hotov, kdybych chtěl probrati nejmodernější myslitele, kteří vychvalují mytickost a mystickost. Tu bych jmenoval opět Comtea, Renana a mnoho jiných.

Nepovažuji alkoholismus za příčinu této nálady a sklonnosti, ale musíme oba jevy symptomaticky vedle sebe stavět.

4. Obracím se nyní k tomu, čemu se říkává „milá dobrá nálada“ alkoholu.

Přiznávám se, že jsem byl také přívržencem této „milosti“ a že jsem si právě zde argumenty shledával. Jest člověku při pití opravdu tak „milo“? A co jest tato milost?

Vyšetřování, o nichž jsme slyšeli, dokazují, že o milosti, pokud by se tato vykládala stupňováním života citového, nemůže být ani řeči, poněvadž požitím alkoholu cit se stlačuje, otupuje. Nenalézáme v alkoholu srdečnosti, nýbrž sentimentalitu. Ale to jest něco jiného nežli pravý a vřelý cit, sentimentalita jest slabost citu, jest přímo egoismus, sentimentalita není nic jiného nežli egoismus. Vyšetřování o alkoholismu a zločinnosti dokazují přece zcela zřetelně, že alkoholismus pobádá k násilnosti, — jest tu místa pro srdečnost?

Podčlověk, smím-li tak říci, hlásí se v alkoholické „milosti“.

Musím nyní ukázati na tema, o kterém pojednal pan profesor Forel, míním totiž obor sexuální.

O tom by se mělo povědĕti mnoho vážných věcí, obzvláště bylo by tu na místě — a doufám, že se k tomu časem dojde — mluviti o lásce, co láska jest a čím by láska být měla. Prozatím řekl bych jenom tolik: alkoholismus zabíjí pravou lásku.

5. Říkám dále, že v obvyklém pití alkoholu tkví doznání nedostatku individuality pijákovy. Nadčlověk uměle se sestrojuje na chvilku, to jest právě to sebeobelhávání. Slabost vede k alkoholismu: to ukazují všecka pozorování, o nichž jsme zde slyšeli. Člověk chce sebe uměle sesílit, fantom nadčlověka jest sestrojován alkoholem.

III. Tato slabost vybízí nás konečně, abychom si namítli otázku: jde při hromadném alkoholismu o nějakou dekadenci, snad o dekadenci definitivní?

Odkazuji ještě jednou na pana prof. Forela. Zvolil velice dobré slovo, snad když je vyslovil, nebyl si ani toho vědom, jak jest dobré; řekl: „alkohol hrozí nám dekadencí". Skutečně nesmíme v alkoholismu vidět už dekadenci samu, nýbrž jen výhružný moment.

O dekadenci mnoho se dnes filosofuje. Jest dekadenční filosofie a literatura. To vybízí k přemýšlení o tom, co alkohol má společného s touto dekadencí. Slabý člověk, slaboch cítí svoji slabost a oklamává se opíjením. Obvyklé pití alkoholu jest žádostivost nového Eldorada.

Jest pozoruhodno jak současně největší optimismus a utopismus je rozšířen vedle největšího pesimismu. Výraz nejsilnějšího pesimismu nevidím toliko ve filosofii (Schopenhauerově a následníkův), jako ve stoupající sebevražednosti. Alkoholový optimismus, utopismus — pesimistická sebevražednost, opilství, smrt! V tom vězí nějaký háček, a myslím také, že alkoholismus jest také sebeklamání o zcela zřejmých nedostatcích moderní civilisace.

Moderní člověk cítí neklid, potřebuje nějaké to „farmakon", jak pověděl citovaný již ulmský lékař — moderní člověk chce se uspokojit a oblažit mechanickým prostředkem. Potud by alkohol mohl být uveden v souvislost s nadužíváním léků od mnohých lékařů praktikovaným.

Moderní člověk by rád mechanicky v malé pilulce něco spolknul, aby na věky se cítil dobře. Moderní člověk hledá příliš mnoho štěstí — již tím cítí se nešťasten.

IV. Jako skeptik přišel jsem na tento kongres. Míval jsem již častěji záchvaty abstinence, v poslední době nepiji už skoro celý rok z důvodů, že jsem právě uvedl; ale nemohl jsem se rozhodnout, co jest správné, střídmost či abstinence. Ostýchal jsem se poněkud, býti abstinentem; zde jsem vyslechl argumenty pro

a contra a ty učinily na mne rozhodující dojem, ne že by metoda antialkoholiků byla již docela přesná, a že bych přijímal všecko, co se na alkoholismus svádí. Myslím, že jest třeba bráti v úvahu i jiné příčiny, zejména vliv nikotinu, dlouhé dřepění po hospodách a pod. Bude se muset mnoho věcí lépe precisovati, abychom se vyzbrojili proti (budoucím) možným výtkám. Kloním se k mínění, že důvody, jako na př., že alkoholismus jest nepotřebný, nejsou zcela podstatné; jest mnoho věcí zdánlivě nepotřebných v kulturním životě a přece slouží některému účelu.

Ale chci již ukončit a shrnout. Vědecké důvody pro taktiku abstinence — a prosím, rozjasněte si dobře, že to jest především otázka taktiky, jsou přesné a pro mě rozhodující. Při této příležitosti vyslovují kolegům vídeňské university nejupřímnější dík, že šli zde ve Vídni s přednáškami před veřejnost, — máme v Rakousku zapotřebí, trochu vážněji myslit, — a mám z toho radost tím větší, neboť kdo říká A, musí říci i B. Musím také loyálně vytknouti jako symptom velice potěšitelný, že žurnalistika nejen ve Vídni, nýbrž všude na věc vážněji se dívá a že ji známými vtipy neodbyla. Uvádím to, poněvadž se ozývaly pochybnosti o některých denních listech.

Končím doznáním, že důvody pro taktiku abstinenční podaly mně naprosto platný důkaz toho, že *žíti bez alkoholu zaručuje vyšší názor na život, tím radostnější a čistší náladu životní a posléze krásnější správu života.*[67])

OSVOBOZENÍ ABSTINENCÍ

Veliký byl spor o to a posud je, zdali alkohol není následkem chudoby a bídy.

Velmi často se říkalo a posud říká, že jen tam se lidé alkoholisují, kde je příliš malý plat, kde jsou hmotné poměry velmi zlé, že se lidé opíjejí z bídy a nouze, jakoby ze zoufalství. To není správné. Pravda jest, že člověk špatně placený, vykořisťovaný, šlapaný, snadno se dostane ke kořalce, už proto, že vidí špatný příklad pánů, pijících také. Jak to musí působiti na chudinu, vidí-li hostince plny inteligence! Chudoba tedy často příčinou alkoholismu bývá, ale ve větší míře je alkohol příčinou chudoby! Ten kdo pije, ochuzuje sebe sám, neušetří nic, nežije v rodině a odcizuje se jí, zapomíná na potřeby rodiny, cítí jen potřebu ukojiti svou náruživost a nakonec musí upadnouti v hospodářskou bídu i s rodinou. Vůdcové socialističtí, jako Vandervelde, dr. Adler ve Vídni, posl. Hybeš vidí pravdu, horlivě varují dělnictvo před

pitím. Dělnictvo má přímo povinnost vzdát se pijanství a ovšem ve svém zájmu. Opilství je otcem chudoby a nesvobody. Už v řeckém zákonodárství Lykurgos ve Spartě, aby si snáze udržel podmaněné kmeny, měl je k pití; věděl, že národ pijanův je národem otroků!!

Politická, náboženská svoboda, každá svoboda je nemožna tam, kde se pije.

Jen střídmý člověk bude pánem sebe a obhájí svou svobodu před jinými. Národ židovský, roztroušený mezi křesťany, národ, kterým se opovrhovalo, kterého nepřipouštěli a dosud nepřipouštíme ku mnohým hodnostem a zaměstnáním, národ ten slyne svou střídmostí. Udržel se do veliké míry právě tou svou střídmostí.

Alkoholism je proto venkoncem a naprosto nepokrokový, zdržuje pokrok a zdravý vývoj, udržuje ve starých názorech a předsudcích. Dnes ještě celá politika jest hospodskou. Stát udržuje se daněmi z kořalky, lihovin.

Ten tak zvaný křesťanský, právní stát a držíci jej církev, schvalují alkoholismu, ba přímo jej posvěcují tím, že stát dává koncese na hospody jako na ostatní živnosti.

Já jsem letos v Gdansku slyšel pěkné, ale hrozné slovo. Tam řekl jeden duchovní, když mluvil o boji Poláků a Němců: „Budoucnost patří tomu národu, který bude méně píti.“ A je tomu tak! Národ, který více pije, neomylně podlehne tomu, který je střízlivější. Budoucnost každého národa a zejména budoucnost národa malého visí na tom, aby nemírnost, aby pití přestalo. Každý národ pitím ničí sám sebe a neomylně upadne každý, jenž se nerozhodne proti pití.

Hnutí proti alkoholismu, které teď všude u prozíravějších národů se šíří, začalo napřed prakticky na základech náboženských a mravních. V Americe na př. ženy přišly před hospodu, kde byli muži, a tam se modlily, neříkaly jim ničeho, nenadávaly, modlily se za ně. Takovým a podobným způsobem vedla se agitace a dosti s úspěchem.

V posledních letech však také medicina a celá věda byla donucena zabývati se touto otázkou a tak vzniká samostatná věda o alkoholismu a co s alkoholismem souvisí. Vědeckou prací jsme zjistili, že alkohol není tím, co jsme v něm chtěli vidět. Obzvláště je cenné poznání, že i mírné pití je škodlivé. Pojišťovny na život ve svých tabulkách dosvědčují, že i mírné a stálé pití škodí a život zkracuje. Děti i mírných pijáků dědí zlé následky. Ale řekněme si, kolik je lidí, kteří pijí mírně?

Docela klidně můžeme povědeti, že jich sotva bude jeden na tisíc, každý více méně bude nemírný, a proto povídám: nepočítám s mírným pitím, neboť „pití“, je pití nemírné.

Jak tedy máme a můžeme čeliti hrozivé degeneraci alkoholismem?

Jediná možnost jest: zdržeti se úplně od pití. Je to možné a snadno možné. Je pověra, že se musí odvykat po troše; ne, rázem se může přestat pít a neškodí to zdraví nijak. Zdravému a jediné zdravému názoru velmi překáží to, že veliká většina je pro pití a že se z nepijáků dělají vtipy. Ale nesmíme se bát začít být střídmými.

Dělají se úsměšky, vtipy na ty, kteří nepijí, protože většina lidí pije. To jest přirozeno. Když malá minorita začíná něco, veliká majorita se na to dívá s úsměškem vždycky. Ale i ty úsměšky mizejí a já v nich cítím vždy kus přiznání. Těch úsměšků nikdo se nemusí bát, člověk se nemusí bát, býti v minoritě. To bylo vždy a všude. Minorita začíná pokrok a postup. Nepokrok je v té veliké mase, která dělá to, co dělali otcové.

Je známý důvod pro kouření a stejně pro pití: budeš spořiti na kožich, ale shoří ti a nebudeš míti zase nic. Ale jen trochu počítejme: i nezámožný člověk snadno propije denně 20 kr. To je do měsíce 6, do roka 72 zl. Za to by již dostal 4 kožichy a 4 kožichy neshoří. Pije-li od 20 do 60 let, tedy 40 roků, měl by 160 kožichů a tedy by mu ještě 159 kožichů zbylo, když mu jeden shoří. Propije-li alkoholik ročně 200 zl., měl by za 40 let 400 kožichů. Zkrátka, ty počty s tím kožichem neobstojí, jakož vůbec neobstojí žádný důvod, jenž se pro pití uvádí. Bez pití život v každém ohledu jest krásnější. Člověk nepijící, který má svěží všecky své smysly, uvidí tolik krásného v životě, přírodě, společnosti, ve své práci, o čem se mu ani nezdálo, pokud byl ve své alkoholické mlhovině.

Nejsem hlasatelem askese, nemusíme býti černohlídy. Jsme-li jimi, tož proto, že se pije a že vidíme ty zhoubné následky. Jaká pak je to radost ze života, když jednotlivec, rodina, národ degeneruje? Je velikým úkolem doby, abychom měli hodně radostí. Avšak alkoholem jich nemáme, naopak vidíme kolem sebe bídu, hrůzu, smrt! Ovšem musí se o tom přemýšlet, jak se radovat. Posud velmi jednostranně se lidem káže „modli se a pracuj“ — ale málo se staráme o to, jak naložit s časem, kdy nepracujeme. Neděle, svátky, národní slavnosti — posud se v pití vidí největší oslavení a krácení chvíle.

Avšak i v tom začíná náprava — lidé pokrokoví počínají o tom přemýšlet, jak naložit s prázdní, jak užívat svobodný čas, jak odpočinout od práce. Poznáváme, že alkohol je nepřítelem i práce i odpočinku, poznáváme, že alkohol nesmí nadále kazit náš volný čas, neboť je nepřítelem člověka a nepřítelem zlým, nejhorším.

Řekne se: Proč všichni národové, celé lidstvo tak mohlo se dostati do alkoholismu?

Máme tu, a bohužel ne jediný příklad, jak nejen jednotlivci, nýbrž celí národové se mohou mýlit. Národové se mýlili nábožensky: co bylo náboženských a jakých je náboženských sporů a bojů! Co to stálo krve, než lidé poznali a uznali, že náboženství nevyžaduje, aby se lidé jiného přesvědčení ničili- a stejně vymaňujeme se jen zvolna a s namáháním z jiných a rozšířených předsudků politických, sociálních a národních. A stejně při jídle a pití byly a jsou mylné a špatné názory a mnohé pověry. Máme pořád ještě mnoho pověr a jednou takovou pověrou je alkoholismus. Lidstvo ve svém postupu ku světlu prošlo také touto pověrou. Jakmile člověk uzná, že jest to pověra, jakmile se o tom vědeckými důvody přesvědčí, že alkohol není potrava, že alkohol nesílí, že alkohol neotepluje, že alkohol nás nevzpružuje ku práci, že alkohol není společenský, naopak, že alkohol ničí ducha i těla jednotlivce, rodin, stavů, tříd a celých národů — pak pravím, je povinnost vzdát se pověry alkoholické.

Když vidím, že mně věda neuprosnými experimenty všecky staré důvody pro pití vyvrátila, pak jest každého poctivého člověka povinností, aby co nejširším kruhům tyto vědecké důvody uváděl ve známost. Proto já jsem dnes chtěl zde ukázat dnešní stav otázky. Já nezatracuji, nekáži, fakty mluví samy. Musí se konečně již i u nás vystoupit proti degeneraci alkoholem; dnes jest zejména povinností uvědomělého, vědecky myslícího a vědě důvěřujícího medika, právníka, duchovního, učitele, vůbec každého uvědomělého člověka hlásat slovem i skutkem, že v zájmu každého národa a zejména našeho českého národa jest: alkoholismu se zbavit![68])

O ALKOHOLISTICKÉ POVĚŘE

Já sám jsem dříve pil a myslil jsem, že pít se musí, neboť držel jsem všecky ty pověry, které se pro pití od pijáků uvádějí; ale mužové vědy a k nim náleží také Bunge, přesvědčili mne svými důkazy, že pijácká pověra je právě jen pověra. Proto jsem se jí před lety vzdal, přestal jsem pít naprosto a jsem zato tém svým učitelům velmi vděčný. Jak se vzdáváme pověry v náboženství a v politice, tak se počínáme vzdávat pověr o jídle a pití. Přispěju-li k této očistě hlavy a srdce tímto upozorněním, budu velmi rád, povinnost k tomu máme všichni, kdo se o zhoubnosti alkoholu pro jednotlivce a společnost přesvědčili.[69])

... Cit a idea národnostní staly se mocnou sociální a politickou silou teprve v době nové.

V době staré a ve středověku národní vědomí podřízeno je vědomí církevnímu, politickému a stavovskému. Jakožto organisační princip společenský národnost samostatněji se počíná vyvíjet teprve v době nové; ale teprve od konce minulého století projevuje se národnost moderní určitěji, až konečně v době naší počíná hrát roli velmi značnou.

Moderní princip národnostní počíná se sílit reformací — proti kosmopolitickému katolicismu (to je vlastně tautologie) organisují se církve státní a národní; národní jazyk stává se vedle latiny a proti ní jazykem bohoslužebným, „posvátným". (Překlady bible!) Zároveň s reformací filosofická a literární renaissance záhy vede k tomu, udělat z jazyka lidu prostředek kulturní. Latina a časem v různých zemích také aristokratická franština diplomatická ustupují jazykům domácím. Podle nové světové organisace nabývají vrchu jazykové jiní a různí. Již teď dřívější mezinárodní latinu zastupuje nejvydatněji angličtina; člověk, který dnes chce stopovat vývoj ducha lidského, aby znal vedle jazyka svého a vedle jazyků mrtvých alespoň ještě jazyky tři čtyři. Svět i po stránce jazykové dostává tvářnost docela novou.

Vědomí a cit jazykový je sociální a kulturní prvek nový. Ne že by národové dříve, když si přece nerozuměli, nebyli nevěděli, že jsou si cizí; ale jazyk tenkrát nebyl právě tím, čím je dnes. Proto se tenkrát také nevědělo o p r á v e c h j a z y k a, jak se jich žádá dnes. Posud ovšem otázka ta mnoho smyslu nemá, na příklad pro Angličana; ale již v Německu a ještě více v mnohojazyčném Rakousku a Rusku mnohostí národů vznikají spory jazykové, tím nesnadnější, že k otázce p ř i r o z e n é h o p r á v a přistupuje o t á z k a u t i l i t á r n í: malí a menší národové nebo zlomkové národní nemohou se rovnat národům větším a velikým.

Zvýšený styk mezinárodní také přispívá k tomu, že se vědomí národnostní šíří a sílí. V našem století cit národnostní mocně vyšlehl ve válkách proti Napoleonově universální monarchii. Není náhodou, že po válkách napoleonských řadou vznikají zvláštní národní směry, nejen literární a umělecké, nýbrž i právnické (Savigny) a hospodářské (List). Zároveň vidíme již pokusy o uvědomělou národní filosofii a politiku. V Německu tomuto ruchu v čele stojí F i c h t e se svou ideou národního vychování, po něm H e g e l s apoteosou kultury a ducha germánsko-německého. V době novější je představitelem tohoto směru národního R. W a g n e r a jeho vrstevníci, dříve v „Bayreuther Blätter",

teď v listech a spisech příliš četných, aby se mohly vyjmenovat. Jmenuji ještě Lagarda, vzpomínám zde i Nietzsche; nejnověji sem patří spisovatelé jako: Jentsch, Ammon, Tille a jiní...

Ve Francii máme Micheleta a j. a u nás Slovanů máme ruské slavjanofilství, polský mesianism a náš český humanitism. Směry tyto se vyvíjejí dále — u Rusů vedle slavjanofilů máme teď národníky a patří sem Dostojevskij; u Poláků vedle haličských směrů (stanczyků, demokratů) je pozoruhodný pokus Moszyńského, překonávající starší mesianism revoluční i stanczykovský oportunism politický. U nás realism je pokusem o organické pokračování v starším humanitismu.

Byly-li starší směry národní filosofie a politiky romantické, utopistické, jdou novější jejich představitelé dráhou positivistickou (realistickou — až naturalistickou). Obzvláště darwinism a moderní evolucionism sociologický měl přirozený vliv na myšlení, jehož vysloveným úkolem je, pochopit smysl národního vývoje (filosofie dějin speciálních — všeobecných) a v tomto smyslu určovat cíle a taktiku politiky všenárodní.

Historický materialism na výklad moderní národnosti nestačí. Zájmy pouze hospodářskými cit a smýšlení národní vystihnout nelze. Není pochybnosti, že hospodářské zájmy a poměry přispěly k urůznění teritoriálnímu a národnímu způsobem rozmanitým. Na př. poměr Irů a Angličanů, nás Čechů a Němců, dokonce i Malorusů a Velkorusů má také svou stránku hospodářskou. Šlo by ovšem o pečlivější analysi v každém případě a o přesnější určení toho, co hospodářskou stránkou rozumíme. Citovaný flámský socialista (Deswarte) má do jisté míry pravdu, že národní boje jsou také boji třídními. Zase jiný význam hospodářských poměrů vidět v teorii některých zoologů, že potrava způsobuje nové druhy — často čteš, třeba jen příležitostní aperçu, že dělníci (hladoví) a bohatí (sytí a přesycení) jsou dva druhy lidí, a že ovšem ti hladoví snědí syté....

Sombart upozornil právě včas na fakt, že socialism podle národů má svůj zvláštní ráz — ani docela vyslovený a uvědomělý interes hospodářský a třídní neodstraňuje rázu národního.

Bylo by úkolem zastánců historického materialismu všecky tyto a jiné momenty se svého stanoviska náležitě posoudit. A ovšem musili by rozebrat také ostatní prvky národnosti. Především byl by prvek přírodní (působení podnebí, půdy atd.). Pojem vlasti a národnosti by se přitom odlišil, jak asi Kollár u nás hlásal...

Určováním prvku biologického mohl by historický materialism dokonce být přiveden k tomu, aby v národnosti viděl potvrzení svého učení. Mínim teorii Gobineauovu, že krev je podstatou raçy a národnosti, a že historie není než historií krevního smíšení a tím degenerace, až konečně nastane etická smrt raç a národů...

...u tohoto Francouze krev, jako u Morgana, hrá roli přímo mystickou...

Stát také se nesmí směšovat s národností, jak už upozorněno. Ten rozdíl Marx a Engels nejméně chápali. Ovšem stát a národnost spadají do značné míry. (Bude se tedy také proto náležitě lišit patriotism [více politický, státní] od pocitu národnostního.)

Národní hnutí moderní je politicky a sociálně demokratické. U nás de facto úsilí národností vždy bylo politicky svobodomyslné a sociálně lidové. Palacký již před r. 1848 vyslovil teorii, že moderní národnost (s veřejným míněním) svou podstatou čelí státu; proti absolutismu a centralismu moci státní klade národnost jako novou a vyšší moc společenskou a kulturní.

Národnost konečně úzce souvisí s jazykem, právem a mravností, uměním a literaturou, filosofií a náboženstvím...

Pečlivý rozbor musil by ovšem co možná konstatovat kausální poměr všech těchto prvků a národnosti, pojímané po stránce fysické a duchovní. Při tom při všem musí se stále pamatovat na vývoj — idea a cit národnostní podle dob se mění.

Že konečně neběží pouze o vyanalysování jednotlivých prvků, z nichž pojem a pocit národnostní se skládá, nýbrž také o vystižení celého národnostního cítění a smýšlení a jeho sociální působivosti, rozumí se samo sebou; při tom historie jednotlivých národův a srovnání jejich přítomného světového postavení dají sociologovi žádoucí poučení.[70])

NÁRODNOST, MEZINÁRODNOST A HUMANITA

Idea národnostní vyvíjela se s novodobou ideou humanitní. Národnost v humanitě nalézá svůj etický podklad. Herder, tuším, prvý jasněji vyslovuje novodobou ideu humanitní a národní: člověčenstvo není složeno z umělých organisací jako stát atd., nýbrž z přirozených organismů národních. Každý národ je přirozeným členem celku člověčenského.

Vyložil jsem už, jak v minulém věku na základě idee humanitní nevyslovena pouze všeobecná práva člověcká (o jejich původu církevně náboženském byla právě řeč), nýbrž že také studován

a pochopen duch národní a lidový. Vedle státu a v státu pořád určitěji a určitěji vystupuje národ. K právům člověckým v naší době ve státech národně smíšených čítají se práva jazyková. Ve Francii ovšem neměli příčiny starat se o práva jazyková; ale jinak bylo a je v Rakousku, v Belgii, v Rusku a vůbec v zemích obydlených národy několika. Tu cítí se také národnost jazykově intensivněji než jinde. Vždyť Angličan na př. se do našich poměrů v Rakousku ani nemůže vmyslit.

Ukázal jsem už s dostatek ve svých českých spisech, jak naši buditelé Kollár, Šafařík, Palacký, Havlíček a Smetana zakládali ideu národnostní na idei humanitní. Palacký přímo z hesel francouzské revoluce: svoboda, rovnost, bratrství dovozuje rovnoprávnost národní a jazykovou.

Palacký, stejně jako Kollár, poučen byl Herderem.

Státoprávně práva jazyková se pravidlem prohlašují za právo přirozené — každým způsobem idea národnostní ideou humanitní hledá svůj etický podklad. Idea národnostní stává se dnes promyšlením principem všekulturním — národové, jako přirození celkové, členové člověčenstva usilují o promyšlené kolektivní jednání a smýšlení.

Vedle myšlenkových směrů národních vždy jsou směry více méně kosmopolitické. Typicky vidíme tento rozdíl na vývoji myšlení ruského, na protivě dvou velikých táborů slavjanofilů a západníků. Avšak právě na této protivě můžeme vidět že mezi extrémy jsou četné přechody. Jako individuum nejsilnější nemůže sobě postačit samo žíiíc netoliko silou svou, ale i tím, že je členem nějaké obce a společnosti, tak i národ je členem lidstva a nutně žije nejen životem svým, ale do jisté míry také životem národů jiných. Vidíme v historii, jak pořád a stále pokračuje organisace celého lidstva — „světová centralisace" Palackého — ale jak zároveň části toho lidstva se individualisují, diferencují. Každé individuum je centrum a zároveň periferií, stále je organisování mezi individui, celky a celkem.

Historie ukazuje nám pokusy o veliké říše světové, ale zároveň vidíme, jak se rozpadají; v témž státě vidíme napětí mezi centralismem a autonomismem. V náboženství totéž: světové církve zápasí s církvemi národními a přímo místními — katolicism a protestantism jsou výsledkem a zároveň vůdci obojího usilování. Táž protiva je v oboru hospodářském a je konečně i v umění, literatuře, filosofii, ba i v jazyku. (Místo všeobsáhlého slova: „mezinárodnost", konkretněji mluvme podle obsahu o mezistátnosti, mezicírkevnosti, mezihospodářství atd.)

Marx, jak už ukázáno, přidržel se směru kosmopolitického. Avšak musí se jeho kosmopolitismu správně rozumět: neboť

i idea kosmopolitická podle dob a poměrů je různá. V Německu strana liberální a zejména levice hegelovská byla kosmopolitická. Ale tento kosmopolitism při tehdejší rozkouskovanosti politické u mnohých byl de facto nacionalismem, usilujícím o sjednocení Německa. Zároveň kosmopolitism je zbraní proti tlaku politickému...

Sombart vyslovil myšlenku, že socialism a národnost vždy byly a „snad" vždy zůstanou protivami, dvěma póly, okolo nichž dějiny lidstva se otáčejí... Sombart tuto svou formuli pro filosofii dějin obdržel však jen tím, že pojem národnosti, jak sám hned říká, bere „ve smysle nejširším" a že zapomíná na to, že centralisace a autonomisace resp. nacionalisace a internacionalisace je jeden a týž proces.

Internacionalism může se k nacionalismu chovat dvojako: negativně, může ideu národnostní odmítat — pak je v praxi jazykovým absolutismem, anebo může národnost pojímat a přijímat positivně — pak je jazykovým a národnostním federalismem. A rozumí se, že v obojím případě je formulací různých.

Ale již dnes, podle programu Kautského a Pernerstorferova, mezi socialismem a nacionalismem naprostého antagonismu není. Vždy však, potud měl by Sombart pravdu, bude mezi nacionalismem a internacionalismem napětí, pokud se národnost pojímá absolutně, pokud každý budeme národ svůj pokládat za vyvolený a jediné vyvolený.

Avšak toho není třeba. Posud ovšem většina lidí nedovede národ svůj milovat bez negace národa jiného; ale již dnes spějeme tam a výše — nejen tolerovat, ale také uznávat národy jiné.

V té příčině řekl jsem své mínění již častěji. Proto mohu zde svůj soud o socialismu a jeho poměru k idei národnostní shrnout stručně.

Uznávám v socialismu s jeho mezinárodností vhodnou protivu a korektiv národnostního egoismu a šovinismu, korektiv tím vítanější, že se národnostního citu a idee od různých a četných spekulantů, malých i velkých, tak zneužívá, jako se zneužívá náboženství, vědy, žurnalistiky — všeho. Jestliže tedy socialisté naši kriticky posuzují naši národní politiku, ruští ruskou, angličtí anglickou atd., vidím v tom pro všeobecný vývoj prospěch.

Vliv socialismu je tu tím větší, že socialism svůj internacionalism nepojímá utopisticky a fantasticky, a že národnost pojímá pořád positivněji... Nemýlím-li se, socialism zejména národům malým prokázat může značné služby; tu docela přirozeně rozšiřuje jen svou starost o člověka malého.

Vždyť pravda je, jak vyznává dr. Adler, že socialism dříve byl bezkrevným kosmopolitismem. Avšak i ten bezkrevný kosmo-

politism, jak ukazuji, měl svůj význam a nebyl horší než bezkrevný nacionalism.

Marx a jeho stoupenci nepostihli v národním hnutí nové nadstátní a protistátní síly sociální, nepostihli v něm projevu vědomí kolektivního.

Demokratism moderního hnutí národnostního a jeho lidovost socialismu jsou bližší, než Marx pochopoval. Vidět to nejlépe na shodě některých teorií slavjanofilských a socialistických. Marxism národnostní idee nedovedl pochopit hlavně pro svůj materialism a úzký amoralism. Idea národnostní je právě také idea a idea mravní...[71])

U nás dělává se marxismu především výtka mezinárodnosti, beznárodnosti a dokonce protinárodnosti; jak dokazuje organisace socialistů „národních", nikoli bez výsledku. Je ovšem divné, že se docela zřejmá mezinárodnost kapitalistů, advokátů, poslanců a žurnalistů atd. přijímá, jako by se rozuměla sama sebou, kdežto sociální demokracii se vykládá ve zlé; protože však stejná výtka se marxistům dělá také jinde, a že se výtka ta stále opakuje, musíme věc vyšetřiti pozorněji...[72])

PALACKÉHO „SVĚTOVÁ CENTRALISACE"

Teprve po francouzské revoluci a revolucemi a přeměnami jí následujícími počíná v Evropě a také u nás v Rakousku uvědomnělá politika národnostní a jazyková Teprve na konci minulého věku počíná uvědomělá germanisace, ale ani ta nebyla ve svém prvém rozmachu a svými nepromyšlenými prostředky tak nebezpečná, jak v době pozdější, tedy jak v tomto století. Proto jsem řekl v „České otázce" a opakuji to zde, že od roku 1848 a zejména pak ústavními řády let 60tých počíná na nás tlačiti kultura, literatura a jazyk německý. A právě tím, že škola stala se tím, čím našim otcům byl chrám, vrhli jsme se ve světový zápas myšlenek; a jak naši otcové sobě hledali své duchovní bratry až v Asii, tak dnes každý, kdo chce myslit — a nemůžeme nemyslit — hledá si své bratry všude, po celém světě. To nemůže být jinak a nebude. Myšlenka nezastavila se a nezastavuje se před politickými i jazykovými šraňky.

To je smysl té „světové centralisace", jejíž jazykový a národnostní dosah Palacký tak záhy postřehl, ukazuje nám, že vedle programu státoprávního musíme se postavit na široký světový pro-

gram kulturní. Jsme uprostřed Evropy: ta Evropa se počíná organisovat kontinentálně, ba již světově ...[73])

NÁRODNOST NENÍ JEN JAZYK

...Musíme počítati s přítomností a připravovati budoucnost. Úkoly v budoucnosti máme s ostatními národy společné, ale nedosti si je uvědomujeme ve své národní zvláštnosti. U nás se národní program pojímá příliš ještě příliš jazykově. Jazykovým programem nevyčerpává se však národní porgram. Člověk není jen pro jazyk. Vedle zachování jazyka máme ještě jiné otázky. Při malém národě jest ovšem nevýhoda: malá dělba práce. Proto se všechno úsilí v některém desítiletí jen v jeden směr jednostranně upíná. Jinde je pracovníků dosti pro všechny obory. Nám nevadí jen malost, ale i nepochopení plnosti národního programu. Bylo by klamné, domnívati se, že jsme se již obrodili. To je proces, který trvá a bude trvati i když ve všech směrech našeho usilování v náboženství, politice, vědě bude systematicky pracováno. Mnohé úkoly máme, je třeba uvědomiti si je ...[74])

FALEŠNÝ NACIONALISM

... Nacionalism ohrožuje nás více, než se domníváme. Díváme se na naše národní žití příliš negativně — pokládáme za svůj historický cíl věčný antagonism proti Němcům a nedovedeme náležitě pochopit a cenit své poslání vlastní, positivní, nedovedeme pracovat bez ohledů na cizinu.

Tím se pak stává, že právě tím antagonismem podléháme tomu vlivu nejvíce, kterému si přejeme vyhnout — kdo žije v ustavičném pozorování svého odpůrce, chtěj nechtěj řídí se tímto svým jediným příkladem. Ukázal jsem, jak se to jeví v našem posuzování germánské bojovnosti a jak se máme odhodlat k národní a kulturní, jak bych řekl, autosugesci... Musíme konečně žíti sobě, žíti positivně beze strachu, bázně a ohledu jíti cestou svou vlastní, cestou svou českou.

Jen tak zbavíme se také toho strachu před svou malostí, která jako hlodavý červ sedí v samém nitru české duše, pokud nepochopila plnosti a velikosti našeho poslání, naší ideje české. Proti svým nedostatkům, proti své malosti kulturní můžeme a musíme toužit s Kollárem, ale to je něco jiného nežli ten pocit malosti, který vyrůstá z nacionalismu.

Z materialistického nacionalismu rodí se zejména také ono neživé slovanství, onen „slovanský kosmopolitism“ Ha-

vlíčkovi tak odporný, ona víra ve velikost politickou, státní a národovou, před níž v prachu se kořili ti Hankové a před níž se koří po nich všichni, kdo žijí tělem více nežli duchem. Lidé ti utápějí své české svědomí v tom prázdném politicismu, živíce svou vyprahlou fantasii vidinami politické slávy. Je to žití cele nečeské, neslovanské. Čech, Slovan pravý chce být světový, ale ne světský; pravý Čech, pravý Slovan nikde nebude hledat slávy, ale pravdy. Jak nečesky jednali proto Hanka a jeho pomocníci, když místo vniterního obrození hledali literární slávy, neštítíce se podvodů a podvrhů! Humanitní ideál český vede nás k práci, jen na ní založíme si také politickou taktiku svou...[75])

NÁRODNÍ SEBEKRITIKA A SPRAVEDLNOST VŮČI JINÝM NÁRODŮM

... O národech i o národě vlastním může se soudit docela nestranně a není třeba zbožňovati vlastní národ; mně na př. Slováci, protože poznávám jejich chyby, o nic nejsou nemilejší, než když jsem chyb těch nepoznával. Nepochopuji, proč poznávání skutečnosti by vadilo přirozené lásce vlastního lidu, jazyka, národa. V národy zvláště vyvolené nevěřím. Nemám potřeby snižovat národy jiné, aby můj tím vynikal. Poznávám také chyby jiných národův, ale ty mne tak nepálí, jako chyby národa mého, — mne samého. Uznávám přednosti národů jiných ochotně, ale to na cit můj národní nemá vlivu žádného. Myslím, že je mravní povinností mluvit o národech, vlastním i cizím, odkrytě: národnostní augurství překáží vlastnímu pokroku.

Přesvědčuji se pořád více, že o vlastnostech národů soudívá se téměř pravidlem nesprávě anebo aspoň povrchně. Lidé na lidech jiných obyčejně vidí jen, co jedí a pijí, jak se šatí, a ty dojmy smyslné a právě proto silné mají pak vliv na úsudek o karakteru — není ovšem snadné poznat duši člověka a národa. Přijímám tudíž úsudky takové co nejopatrněji, ba přímo s nedůvěrou — sám proto úsudku svého pronést se takořka ostýchám. Stačí posuzovat jednotlivá společenská zřízení, některé jednotlivé vlastnosti duchovní a tělové — vůbec neodvažuji se k paušálnímu ani chválení ani odsuzování podle zvyku těch, kteří dnes z národnostních vášní a rozčilení žijí.[76])

ROZDÍL MEZI ČECHY A NĚMCI

...jaký pak je rozdíl mezi námi Čechy a Němci?

Rozumí se, že jsem při svých slovanských studiích o tomto tematě mnoho uvažoval; snažil jsem se věc vypozorovat a formulo-

vat. Nebylo mi to snadné — až náhodou přítel Němec jednou za řeči o karakteru nás Čechů a jich Němců sdělil mi následující skutečnou událost — maličkost, jíž karakter Čecha a Němce znamenitě je zachycen. Historie je dosti nevinná, jedná se v ní o zabití — koček; avšak historie je pro naši otázku výtečná a proto ji podávám; ostatně, jak čtenář hned pozná, zabití několika koček stálo mnohem více myšlenek a citů, myšlenek a citů lidských, než jich stálo některé loupežné tažení v 5. století, o němž nám historikové napsali celé folianty.

Na národnostním rozhraní severovýchodním Čech koupil si (nedávno) statek; přítel můj v kraji byl duchovním, měl příležitost historii pozorovat a dopozorovat.

Nový statkář, jak řečeno, Čech, nenáviděl — kočky, měl proti těm zvířatům, jak se říká, idiosynkrasii a proto byl všecek rozzuřen, když na svých dvou dvorech u svých šafářů nalézal hojnost koček. Šafáři chovali kočky proti myším. Jeden dvůr byl v české obci a byl na něm šafářem Čech, druhý dvůr byl už v německé obci, šafář byl Němec.

Můj přítel znamenal, jak statkář pro kočky skutečně se stával nervosní i čekal, co z věci bude, neboť bylo mu nápadné, že prostě nerozkázal, aby se kočky odstranily. Přicházeje na dvory po prvé, po druhé, po třetí vždycky ptával se šafářů a okolkoval, k čemu tolik těch koček mají — ale neřekl jim, že jich nechce vidět. Po čtvrté se již tázal, zdali ty kočky „ještě" mají.

Šafářovi Čechovi ty opětné otázky pánovy nedaly pokoje — Němec zůstal klidný. Čech poradil se s ženou, jako že ten pán patrně koček nemá rád a proto se usnesli, že je chuďata odstraní. Pán byl tomu velmi rád, ač ničeho neříkal. Na německém dvoře kočky však zůstaly — a když jednou pán už příliš nápadně chválil Vávru za to, že již nemá „těch koček", šafář Schmidt se zeptal, přeje-li si pán, aby byly odstraněny. Pán k otázce potakal a tak zmizely kočky i z německého dvora.

Avšak na dvorech nadmíru plemenily se myši — pan statkář poznal, že musí svou velkoměstskou idiosynkrasii podřídit ohledům národohospodářským, ač nechce-li, aby se sýpky staly myším královstvím.

A nyní stejná historie se odehrává opačným postupem. Pán po čase o kočkách počíná mluvit velmi z daleka — patrně si tentokráte tím méně troufal dát přímý rozkaz; pak se zase obou šafářů jen dotazuje, nemají-li „ještě" koček — Vávra zase se poradil se svou ženou: „Jářku, stará, nemyslíš, že pán si přeje mít kočky, když se po nich ptá?" a když pán přišel po třetí nebo po čtvrté, našel u Vávry kočky nové. Zase Schmidtovi pochválil Vávru, Schmidt zase se přímo otázal, má-li také pořídit kočky,

a když mu bylo řečeno, že by to „snad neškodilo“ — byly konečně i na německém dvoře kočky rehabilitovány.

Vidíte — vysvětloval mi přítel Němec — tu máte Čecha Slovana a Němce Germána. Čech pán, kde by Němec prostě vyslovil své přání a vůli, neporoučí přímo, ba ani nežádá, ale své přání svým podřízeným Čechem dá vycítit, dá se mu dovtípit; Němec šafář se nedovtipuje, ale mužně a odkrytě se po vůli pánově táže a ten musí se mu nechtě rozhodnout. K určitému rozkazu, co poručeno, koná.

Případ ten — přítel pokračuje — velmi mne zarazil a dal mně myslit. Tázal jsem se sám sebe — který z obou šafářů je milejší... líbí se mi více Čech, je v poměru obou více citu, něžnosti anebo jak bych to nazval; ovšem je i naše německá přímost a mužnost pěkná, ale není tak milá. A co byste řekl — táže se přítel — jak otázku rozhodl statkář Čech? Tázal jsem se ho na věc — jemu, zdá se mi, německý šafář jaksi imponoval...

Pravíte: německá „přímost“, přerušuji svého lidového psychologa; jaká je tedy v tom českém napovědění a dovtípení „nepřímost“? Je to jen nepřímost, ale nevidím v tom — pokračuje můj besedník po krátkém rozvažování — neupřímnosti, nic falešného, je v tom pouze něco měkčího, jemnějšího, anebo jak bych to řekl...

To je moje historie o kočkách — ujišťuji, poučila mne mnohem více než všecko, co od nejstarších dob až podnes z literatury o karakteru Čechů a Němců jsem si shledával. Často a opětně jsem si věc analysoval — nešlo mi dlouho z hlavy to slovo o německé přímosti. Vzpomínal jsem si, že nám Slovanům, a obzvláště Čechům, vytýkají jakousi falešnost a lživost; vzpomněl jsem si, že my sami si to vytýkáme — Dostojevskij na př. kárá ruskou nepravdivost. I hledal jsem, zdali v té netroufalosti a měkkosti našeho českého statkáře není právě netroufalost člověka, jenž si lidem netroufá podívat do očí, tedy netroufalost člověka přece jen neupřímného? Avšak — přemýšlel jsem — proč pak Rusové mají dvoje slovo pro lež? (lgať — sovrať)? Není to ukázání, že je dvojí lež? A nevykládá se naše česká „faleš“ do jisté míry tím, že nejsme samostatni, kdežto v jádru svém nejsme falešni a neupřímni, pouze „nepřímí“ (jak řekl můj přítel)? Této nepřímosti Němci a jiní Neslované nerozumějí — — avšak — lekl jsem se opět — nevede tato nepřímost snadno ke skutečné a nepěkné neupřímnosti? Ale co — hájí se ve mně Čech — nevede ta německá přímost k drzosti a hrubosti?

Svěřil jsem své pochybnosti příteli. Obratem pošty dostal jsem starou odpověď — tak určitě byl u věci rozhodnut. „Srovnejte přece — radí zároveň — kázání svých českých a našich němec-

kých reformátorů, třeba Husa a Luthera, uvidíte (sit venia verbo) Vávru a Schmidta. Co pak nepochopujete, že do vaší české měkkosti musila se přimísit germánská pevnost Wiklifova a později Lutherova?"

List mne potěšil, ale i nepotěšil — bez Wiklifa by to nebylo šlo? A pomohl nám Luther?...

Nebylo nám možné — (vím, že se při těchto úvahách byzantinští císařové, píšící o Slovanech, v hrobě obracejí) — zvykat si, když už jsme tak měkcí, ke vlastnímu pevnému předsevzetí, k takové autosugesci ve větším slohu, donutit sebe samého sám, tak jak ti sedláci prosili slavného úřadu, aby jim bylo poručeno dělat silnici, které tak tuze potřebovali... Před Karsem dva ruští mužíkové vojáci dívají se na pevnost.

A. Vezmeme ji?

B. (Obzírá pevnost jakoby znaleckým okem) — Nevezmeme, není možná.

A. ...Jestliže nám rozkážou?

B. ...Vezmeme — rozumí se...

A tak ten měkký, nebojovný mužík, jak Leroy-Beaulieu říká, stává se nejlepším vojákem, měkký člověk stává se udatný k neuvěření. Všecko tedy tkví v tom, abychom sobě my sami rozkazovali, ne cizí...[77])

VLASTNOSTI ČESKÉHO KARAKTERU

Není pochybnosti, že romantismu doby toto volání po stálé a důsledné práci nepostačí: co pak nejsme národ Žižkův a Prokopův? Jsme, ale i Husův a — Komenského. Je dobře, díváme-li se zpět do naší slavné minulosti, ale musíme ji také rozumět, musíme z ní čerpat netoliko nadšení, ale i poučení.

V Žižkovi a Táborech vůbec, není pochybnosti, máme český typ, Žižka toť krev z krve naší, kost z kosti naší — ano, Žižka, to jsme my. Není to polská exaltace, jakou Mickiewicz velebí — je to nadšení zvláštní, neztrácející ani na okamžik vědomí své sleposti, je to fatalistické „ryc nebo nic", je to srdnatost nezlomná, hrozná sokovi, ale i hrozná všedrtícímu vítězi, hrozná tomuto proto, že v hloubi duše hárá jistá pochybnost a vědomí viny.

A jak by ne — vždyť právě i Hus, Komenský a Bratří jsou typem českým, a jak historie učí, typem trvalejším a rozšířenějším. Jsme tedy národ Žižkův a Prokopův, nebo Husův a Komenského? Sami cítíváme, že nelze být obojím a proto činíváme pokus, obě tyto protivy v sobě usmířit. Avšak nedaří se

nám to ještě, odsud ti zvláštní karakterové necelí, ani Táborité, ani Bratří. I v nynější naší pokleslosti vidíme to ustavičné kolísání mezi těma dvěma karaktery a krajnostmi — politika posledních let je přímo kopií, ale nezdravou, špatnou a malichernou našich velkých otců...

Krajnosti táboritskou a bratrskou postřehl již Rokycana i dal karakteristický výraz tomuto svému poznání, modlívaje se: „Dejž nám milý Bože, v prostředek uhoditi!"

Kdo neslýchal by napořád pravidlo o zlaté prostřední cestě, které prý právě nám Čechům je tak potřebno? Je-li to však smutné pravidlo a zle nám, jest-li se jím budeme spravovat; neboť znamená konec konců, že klátíce se mezi těmi krajnostmi, nemilou zkušeností poučeni hledáme na konec ve své nejistotě a neurčitosti prostřednost. Nikoli zlaté prostředí — ale souladně spojit máme obě vlastnosti ve vyšší jednotě duchovní a vzniknou karakterové, hořící tou pravou účinnou láskou. To pak nebude láska sentimentální a romantická, ale láska mužná, pevná, zlatá a jakožto zlato měkká a přece z kovu a z kovu ryzího, jednoduchého...[78])

...Z neurčitého, nejasného husitství vzkypělo táborství, důsledné v činech podle okamžitého vnuknutí, nikoli z rozvahy; bylo nepřirozené — již za dvě desítiletí po smrti Husově bylo zničeno (Lipany 1434). Avšak zároveň padá i husitství. Neboť kompaktáty husitství mravně bylo pochováno, — že tak dlouho živořilo, je jen důkaz síly reformační idee a českého národa. V této osudné chvíli hlas svůj pozvedá Chelčický, překonávající husitism rozumem, táborství láskou. Z Chelčického povstala církev česká, udrževši se až podnes nepohlcena německým protestantstvím, jako husitism, Komenský stal se učitelem všech národů.

Tato nepevnost a neucelenost našeho karakteru netkví pouze v nedostatku pevné vůle a nestálosti citův, ale i ve zvláštní nepevnosti a nedůslednosti názorů. Již naši otcové prohřešili se proti Duchu svatému: zastavili se na půl cestě a ty své bratry, kteří usilovali o důsledné provedení reformy, potlačovali; za to v trest sami byli potlačeni a potlačen celý národ.

Hus a jeho předchůdcové počínali kázat mravní a náboženskou opravu, učení se ve větší míře nedotýkali. O obnovu mravů a svobodu svědomí mravního a náboženského celý národ český stál. Z tohoto mravního a náboženského požadavku Hus a národ celý dostali se do sporu s Římem, nejvyšší autoritou ve věcech životní správy.

Jakkoli správné bylo klást důraz na život, přece husitism pochybil nepochopiv, že nový život vyžaduje i nové učení; budiž učení to podřízeno životu, ale musí být tak jak ten život, určité, důsledné. V tom však byla slabá stránka již Husova a jeho následníků; nedůsledný a neurčitý byl Rokycana, takový byl celý utrakvism — nomen, omen. Kde není důslednosti a určitosti, tam mysl stává se těkavá, společnost rozpadá se na strany a frakce a konečně nastává i mravní úpadek, neboť není mravnost bez pevného přesvědčení. Tak i husitism, započavší mravní reformou, končil mravním chaosem. Novověký francouzský historik pěkně jej karakterisuje slovy: „Zmatek programův a nejasnost idejí v zápětí měly zlehčení povah, výlučnou péči o prospěchy hmotné, zápasy prudké i malicherné, oslabení citu národního...[79])

...Ano Denis... správně uhodil na náš zvláštní kult a přímo náklonnost k mučenictví; v tom jeví se zvláštní pasivita našeho karakteru. — Je přece významné, že nejskvělejší historie naše počíná a končí mučenictvím — sv. Václav a Hus. Tak i naše národní církev — Jednota — jak praví týž historik, měla prý přímo poslání mučenické, ačkoli zplodila i některé hrdiny. Opravdu je záhadou — proč musil Hus podstoupit smrt, kdežto Wiklif nikoli? Vždyť učením svým Hus daleko nebyl tam, kde Wiklif, jeho duchovní rádce — byla smrt ta skutečně nutná a neodvratná? Proč Luther dovedl žít? Vím ovšem, jací jsou tu rozdílové v době a poměrech místních, — ale zde nevysvětlují všecko jen ty poměry a okolí, zde přece také rozhodovaly i duše a rozum.

A tak silná je ta sklonnost k pasivitě, že věříme a světíme i mučenictví falešné — zavedení a znárodnění kultu Jana Nepomuckého právě v době našeho úpadku je výstražným tomu symbolem historickým. A nepřestali jsme mít zálibu ve falešném mučenictví — kde kdo ukazuje své malé rány a žádá obdiv... Naši lži-radikálové političtí dokonce i cizině a svému politickému odpůrci imponovat chtějí svými obnaženými boulemi a jizvičkami, jako žebráci o poutích... Jen pomyšlení na to, že by Čech musil se svého dožebrávat, jemně hrozné...

Kdo pozorněji se dívá na náš život veřejný, neuvidí pouze to slabošské žebrácství, ale potká se s zvláštním typem intrikánů. Intrikánství toto otravuje však všecek náš pospolitý život — protože nedovedou být lvové, stávají se liškami, protože nedovedou být hrdinové, stávají se lokajové a pomáhají si lokajským chytráctvím. „Politika“ je ideál těchto četných a četných lidí.

Slýchat i důvody této bezkarakternosti; malý, slabý národ si prý jinak nemůže pomoci — buď žebrat nebo intrikovat.

Je to pravda? Je to skutečně nutné, aby malý národ, aby člověk v poměrech malého národa pomáhal si intrikou, má leč v různých svých podobách stát se přímo národní zbraní? Může člověk jen ve velikém národu být pravdivým, naprosto pravdivým, nerodí se mužové bez bázně také v národech malých? Je macchiavellism a lokajství nezbytná zbraň potlačených, malých a slabých?

Není — i slabý a malý může dosíci svého cíle bez intriky, ba jen tak ho vůbec dosáhne, jak skutečnost poučuje. Kdo chce a umí pracovat, nepotřebuje intriky.

Život je boj a boj ten právě malým a slabším je těžký, vždyť právě v tom všecek je smysl toho boje — o spravedlnost vždycky jen slabší stáli a jí se domáhali. Je však možné, obstát v boji tom čestně, ačkoli nesnadno. Kristus dal pravidlo: „Aj, já posílám vás jako ovce mezi vlky; protož buďte opatrni jako hadové a sprostní jako holubice." My Slované od přírody jsme prý národem holubičím — pozor, aby had v nás nezadávil holubici...[80])

DŮVĚRA VE VLASTNÍ SÍLY

...přičiňme se sami a nečekejme, že pro nás a za nás pracovat bude vláda vídeňská a jiní...[81])

...Mezi ideály, pro něž nejlepší naši a všech národů mužové žili, pracovali a trpěli, a mezi naším národnostním úsilím nesmí být časového rozdílu, národnost bez těchto ideálů je nemyslitelná a, jak právě naše obrození nám dokazuje, neudržitelná...[82])

...My Čechové nemůžeme se vzdát své podstaty národní, nemůžeme nežíti smyslem naší historie, a proto přirozeně i v politice mezinárodní a zahraniční stavěti musíme na idei své...[83])

...Žádný národ, ve své převážné většině a jako celek, nevzdal se víry a církve reformní jako my — odsud právě ten zvláštní rozpor mezi naší minulostí a přítomností a odsud myslícímu Čechu katolíkovi úkol, rozpor ten ve svém nitru odstranit. Pouhý historism tu nestačí...[84])

PLNÝ OBSAH NÁRODNOSTI

.. Politika národní musí tedy dostat plnější obsah, pojem národnosti samé musí se především rozšířit a prohloubit. Pojem národnosti nesmíme určovat pouze jazykem, ale vedle toho kulturním obsahem národu našemu osudem uloženým...[85])

Žádná moc tohoto světa, a byť se i s celým peklem spolčila, neudrží národa vzdělaného, ušlechtilého a statečného v poddanosti a otroctví.[86])

MRAVNOST ZÁKLADEM SAMOSTATNOSTI NÁRODA

... Samostatnost neudrží a nespasí žádného národa, národ si musí udržet samostatnost — spasí nás mravnost a vzdělanost; i politická samostatnost je jen prostředkem pravého života národního — pozbyli jsme jí, když jsme přestali jako národ mravně žít. U nás i politická strana vedle svého užšího programu politického musí stát na pevném základě širokého programu kulturního. To u národa menšího, i kdyby byl politicky samostatný, ani jinak být nemůže, nemá-li i ta politická samostatnost být jen pro forma a politický prostředek mocnějšího souseda...[87])

CENA MATEŘSKÉHO JAZYKA

... Jako při člověku i při národu hledím hlavně na duši a ducha. Jazyk nepokládám za svatý, ale za prostředek sloužící duchu ve zlém i dobrém. Mateřský jazyk přirozeně je prostředek nejmilejší a tudíž i nejúčinnější. Ve sporech národnostních jde mně především o zápas duchovní — idee a city, mravní cíle mně rozhodují. Pokládám braní jazyka za barbarství bezduchého materialismu a politického mechanismu. Proti hmotě však bojovat chci duchem; proto jsem dávno vystoupil z církve modlosužebného slovíčkářství a národnostního fanatismu. Mravnost — lidskost musejí býti cílem každého jednotlivce a národa. Zvláštní národní etiky není...[88])

KLADNÁ LÁSKA K VLASTI

... Vlastenectví projevuje se zhusta negativně, odporem k cizímu. Mnohý člověk nenávidí Němce, ale pro své češství

mnoho nečiní. Mnozí lidé, kdyby nemohli projevovati lásku odporem, šovinismem proti jinému národu, byli by brzy se svým vlastenectvím v koncích. Positivní láska je účinná, ujasněná, programovitá. Pojem lásky k vlasti musí být učleněn, ujasněn. Kdo miluje vlast, musí věděti, co má také dělat. Účinná láska znamená povinnost práce.[89])

NÁROD JSME VŠICHNI, I LID

...„Národ" je našim liberálům privilegovaná třída buržoasní — že národ je také ten lid, ten dělník, ten „proletář", toho naše liberalistická nehumanita nechápe; nechápe, že proces obrodní na našem národním základě humanitním znamená mravní, kulturní a politické obrození, osvobození té části národa, která posud od národní a kulturní práce duchovní byla vyloučena. Námi vyloučena! Jak se na počátku našeho obrození naše šlechta dívala na sedláka a měšťáka, tak tento nedorozený sedlák a měšťák se svým šlechtickým pánem posud se dívá na dělníka a čeledína. Obrození bez cílů humanitních je právě neúplné, necelé...[90])

...Ukázal jsem, jak v národě českém se idea národnosti postupem vývoje obrodního pozměňovala a sice tak, že se národ pořád více a více pojímal demokraticky a určitěji jako lid, že se pojímal lidově; vyložil jsem, že to není pouze změna terminologie. Z týchž důvodův a příčin i pojem státu obdobně se pozměňoval, tak že dnes i u nás, jako jinde, pojímáme i stát nejen demokraticky, ale lidově. Naproti staršímu liberalismu státovědeckému formulujeme dnes své správnější moderní nazírání ve výrok: že musíme politiku a stát socialisovat. Čelíme tím vědomě dvojímu liberalistickému názoru: názoru o všemohoucnosti státu, přejatému liberalismem od absolutismu a reakce a druhé, rozumíme socialisací netoliko rozšíření politických práv na nejširší vrstvy (to se již stává), nýbrž hlavně že stát a politická práce přihlížet má ku potřebám tříd všech a ovšem třídy největší, lidu.[91])

JAKÝ MÁ BÝT NÁŠ KULTURNÍ POMĚR K JINÝM NÁRODŮM

...Protože přirozeně přejímat musíme od národů jiných a velmi mnoho, je úkol všeobecný: přejímat organicky, vystříhat se vad

eklekticismu a nesamostatnosti, šířící se velmi často, kde jiní již nás prací a plody předešli. Je to úkol nesnadný, ale do značné míry možný.

Ne všecko, co se hodí a snad i nehodí jiným, hodí se nám; jediné tu je pravidlo — sebepoznání, poznání skutečných potřeb vlastních, sic jinak budeme se ztrácet v eklektickém napodobování, třeba budeme žít v ilusi, že jsme samostatni.

Přitom běží také o mravní moment, o to, abych to tak stručně řekl, dívat se na duchovní život vlastní a národa positivně, t. j. nedělat a nenechávat ničeho proto, že ten neb onen jednotlivec resp. národ to dělá. Je málo lidí, kteří si troufají žít po svém — kde kdo žijeme, abychom se zachovali jiným, uznání a mínění jiných váží nám více než svědomí a vědomí vlastní. Obzvláště nás tíží kulturní poměr k Němcům. Velmi často prohlašujeme za nečeské, co je u Němců, a nevadí nám na př. francouzské, ač často nedobře a špatněji se nám hodí: máme toho na příklad na naší mladší literatuře, která se téměř už utápí v Paříži a ovšem v Paříži umělé, dělané...[92])

HISTORISM — REALISM

...Pokračovat na dráze Palackého a Havlíčkově znamená: poznat se lépe, poznat lépe svou minulost a své světové postavení mezi národy a státy evropskými, poznat potřeby, požadavky a vymoženosti doby a podle toho poznání zařídit svou národní taktiku.

Překáží nám upřílišený historism. Historism nalézá se všude, u všech národů, všichni národové v podstatných věcech jsou si podobní, podobnější, než se nekritickému oku zdá. Avšak náš historism je potud zvláštní a silnější než u národů jiných, že více, než národové jiní, ztratili jsme vědomí historické kontinuity. My proto více než jiní ponořujeme se do minulosti, vidouce v té své minulosti ideály budoucnosti.

Nelze mluvit proti studiu minulosti, avšak o to běží, aby studium to bylo správnější než posud.

Předně, podle mého přesvědčení, správné nazírání na život a na svět dá se dosíci jen poznáváním přítomnosti a minulosti potud, pokud přítomnost je pokračováním minulosti, cele a plně eo ipso nedostupné. Zovu hledisko své vůči upřílišenému historismu realismem. Tu rozcházejí se dva názory na svět, názor, jak myslím, starší a novější.

Pokládám realistický názor na svět a na společnost ještě z druhého důvodu za oprávněnější. Měli jsme v minulosti vývoj docela zvláštní, a to ten, že se národ ve své ohromné většině zřekl svého hlavního díla, reformace, a že tudíž náš vývoj byl zadržen a zvrácen. Kdo hledí jen a především do minulosti, historicky dané, nevyčerpá z ní historicky, empiricky těch osnov, na kterých si další náš vývoj musíme zakládati...[93])

PŘÍLIŠNÝ HISTORISM NA ŠKODU

... V historismu, v historismu upřílišeném, t. j. v historickém empirismu není pro nás spásy. Musíme pochopovat přítomnost, přítomnost vlastní a cizí, musíme poznat naše postavení ve světě nynějším a budoucnost utvářet na základě tohoto oznání. To neznamená, nepoznávat naší minulosti, to neznamná nevžívat se do naší minulosti, ale znamená to, minulost tu pochopovat podle plnosti přítomné, znamená to ještě více, postihnout v té přítomnosti a minulosti, empiricky dané, *smysl našeho života a našeho povolání*.

A o to pokoušeli se naši buditelé — *Dobrovský, Kollár, Šafařík, Palacký, Havlíček*. Proto od samého počátku zakládali národní program na *filosofii dějin* a na *filosofii*. Ve filosofii nalezli to sklo, jímž se nám musí zjevit naše přítomnost i minulost. Filosofie spojuje nás s nejlepším úsilím všech národů, avšak poučuje nás zároveň, že právě zase i cíl našeho nejlepšího úsilí národního byl cílem všech národů. Filosofie podává nám jakožto smysl našeho národního žití: ideu humanitní, podává nám ideál tento jakožto ideál náš vlastní, český. Jiní naši buditelé pro všecko naše národní myšlení a konání dávají nám regulativ, jenž nám potvrzuje naše vlastní přemyšlování: neztrácet se v historickém, denním empirismu, ale pohlížet na svět a život sub specie aeterni...[94]) .

Historie je skutečně učitelkou života a nám jí být musí více než jiným. Také byla — ale hlavní učitelkou života je přítomnost, život sám. I nelze se tajit, že jsme posud více, než sluší, odvráceni od přítomnosti k minulosti a v té jednostrannosti taji se vážné nebezpečí pro věc národní. Šafařík a Kollár mysl naši jednostranně obrátili do minulosti slovanské; Palacký jednostrannost tu napravil jen částečně, ukazuje nám minulost českou. Avšak my především potřebujeme pochopení přítomnosti a té se nám od Palackého a jeho směrem nedosti dostává. Historism i Palackého zavedl ve mnohém na dráhy nesprávně konservativní.[95])

...A eklekticism ten skutečně jeví se i v oboru politickém. Je i politický eklekticism. Ten eklekticism politický poznat netoliko v nesouladu politických programů, z cizích programů skládaných, vidět jej dále netoliko v jednotlivých řečech atp., ale poznat jej v jednání. Eklekticism jednání jeví se v napodobování dnes toho, zítra onoho politického vzoru: dnes horujeme pro příklady Maďarů (utlačujících národy slovanské atd.), zítra rozohňujeme se příkladem Poláků, dnes naladěni jsme na hrrr! zítra na pozor! — zkrátka chaos v hlavě způsobuje křeče v svalech.

Díváme-li se tudíž na naši historii a obrodní vývoj jako celek, žádajíce si především sami celosti, jednotnosti, určitosti a pevnosti, promyslíme-li si, jak zejména naše kulturní snažení souvisí s úsilím politickým a jak jedno působí na druhé, jedno druhé podmiňuje, tu podporujíc, tu zase zdržujíc — vynasnažíme se, abychom se neztratili v jednotlivostech našeho národního života, budeme usilovat o to, abychom cizí poučení organicky připojovali k tomu, co máme svého domácího a abychom vlivy cizí a domácí v sobě organicky spracovali. Musíme, přejímajíce z ciziny zároveň a ustavičně pokračovati ve svém.[96])

...revise našeho obrodního programu znamená, vytěžit si z něho národní základy pro vzdělání další.

Mládež vrhající se na bohaté myšlenky cizí, snadno se v nich ztrácí a hladu svého a žízně přece neukojí. Jako někdy za velkého parna nedovedeme utišit žízně, čím více vody do sebe lejeme, tak i u nás mnozí mladší nedovedou se cizí bohatostí skutečně nasytit. Působí na ducha příliš mnohé a různé vlivy najednou; a protože nasnadě je tak veliký výběr, záhy vzniká nestálost, duch poletuje od myšlenky k myšlence, ze systému do systému — vzniká shon po novém a novém, vzniká nervosní novotářství, myšlenku včerejší ubíjí myšlenka dnešní, ne proto, že by byla správnější, ale že je nová. „Módnost" stává se jediným kouzlem (nelze ani říci: regulativem), rodí se duchovní gourmanderie, hledající, co dává den, ba minuta.

Tato filosofie à la minute je extraktem povrchnosti, diletantismem ve zlém a nejhorším slova smyslu.

Tímto zhoubným eklekticismem ztrácíme svou osobnost, nenabýváme celkovosti a jednotnosti svých různých názorů, v osnovných otázkách životních upadáme v moc myšlenek cizích, i národně cizích.[97])

ORGANISACE A DĚLBA NÁRODNÍ PRÁCE

...Ty živé boje a spory posledního desítiletí mají smysl jen jako symptom té krise, kterou prožíváme. Ty boje a spory mají jen smysl jako pokus o přirozenou organisaci a dělbu národní práce; nové má se starému přičlenit, má staré oživit a obrodit. Starý systém je povalen — toho by neviděl jen slepý; běží teď o to, provádět nutnou organisaci a reorganisaci s poznáním zásad a s plným vědomím — k tomu však, nemáme-li budoucnost ponechat náhodě a jejím osobám, je teď především potřeba veřejné diskuse. Blaze nám, že o našich životních potřebách můžeme a chceme jednat odkrytě, odkrytě nejen před světem, ale i před sebou samými. Jen tak náš národní život a jeho zájmy mohou se stát životem a zájmy světovými: naše otázka, otázka česká je buď otázkou světovou anebo otázkou není.[98])

POTŘEBA VZDĚLÁNÍ PRO NÁRODNÍ PRAXI

...Využitkovat všecky pokroky a vymoženosti vědy a poznání — musí být heslem naší národní praxe. Tak si vlastně už Palacký představoval praktické úsilí národní. To znamená využit všech praktických vědomostí, přírodovědných i duchovědných, tedy netoliko snad pouze techniky, hygieny, nýbrž právě tak pedagogiky a didaktiky — školství — a konečně politiky v nejširším smyslu...[99])

STÁT A POLITIKA

...musíme si zvykat, pojímat stát (a podobně společnost, národ, lid atd.) konkrétně a reálně: Tolik a tolik obyvatelů s určitými vlastnostmi duchovními a fysickými, shromáždění ve stát mají mezi sebou tolik a tolik různých úřadníků politických, tolik ministrů a mají svého určitého vladaře; ti úřadníci a všichni, kdo vládnou, řídí se tou a tou ústavou, ale také těmi a těmi zvyky atd. — zkrátka, musíme učinit pokus, každé kolektivum, tedy stát, církev, národ, lid atd. pojímat ve své časově dané plnosti. Tedy ne: stát in abstracto, nýbrž tolik set úřadníků soudcovských, tolik administrativních, tolik ministerských, tolik členů dvora, tolik vojáků atd., jedním slovem: mít názor o státu učleněný, plný, ne mlhavý a prázdný nebo abstraktní („všeobecný").

Kdo tak věc pojímá (kdo tedy zná politickou, hospodářskou atd. statistiku své země, funkce jednotlivých úřadů atd.) prohlédne, že politická funkce je jednou z různých sociálních a kulturních funkcí určité společno-

sti; pochopí, že státní, politická činnost souvisí s ostatní činností kulturní a že určitý stát odpovídá určité církvi a názorům náboženským, zároveň názorům literárním a vědeckým, hospodářským a obchodním atd. Státní moc a vliv stojí vedle sociálních mocí a vlivů jiných, všecky ty moci a vlivy navzájem se křižují, působí na sebe. Politická činnost je slovem jednou činností kulturní vedle kulturních činností ostatních a nemůže být účinná, jestliže se nespravuje tou ostatní činností.

Za různých okolností mívá hned ta, hned ona činnost jistou převahu a větší důležitost; vždycky však státní činnost se spravovala kulturní silou společnosti, sloužila ideám a tužbám osvětným, náboženským a mravním, a to i v dobách absolutistických. I dnes stát slouží osvětným ideálům národů.

Stát sice zabírá do své kontroly i ty ostatní činnosti a snaží se po moci co největší; ale totéž se snaží každá jiná společenská třída a organisace, snaží se o to jednotlivci všech oborů. Avšak dá se bez hlubokého filosofování z poměrně malého počtu úřadnictva a správců státních pochopit, že moc státní, i positivně pracující i negativně zabraňující, je mnohem slabší nežli sociální moci ostatní. Dnes přímá moc států všude po výtce kontroluje poměry hospodářské; v době protireformace stát staral se více o náboženství a t. p. Ačkoli tato spravující, centralisující, kontrolující moc státu je veliká, přece není tak silná, jak úsilí a tužby náboženské, osvětné, vědecké, mravní, vůbec kulturní. Pro společnost, pro národy důležitější je tento život kulturní a jeho základové, nežli jediná jeho část, činnost politická.

A konečně proto, že stát více závisí na kulturním úsilí nežli toto úsilí na státě, každý stát závisí na „světové centralisaci", totiž na těch živých a pořád živějších mezinárodních stycích netoliko tržebních, ale kulturních vůbec.

Běží tedy v státě parlamentární o to, jak voličstvo je politicky a všeobecně vzdělané a uvědomělé. „Svoboda není požíváním, nýbrž práce, nepřetržitá práce ve prospěch velikých úkolů kulturních moderního státu." (Anast. Grün.) Chceme-li mít zdatné sněmy a poslance, musíme se starat o důkladné vzdělání politické. Konstitucionalism, parlamentarism bez politického vzdělání poslanců a tudíž voličů je maskovaným absolutismem. Obzvláště připadá tu žurnalistice veliký a vděčný úkol výchovní, neméně však ovšem těm, kdo národ (anebo lépe), voličstvo vzdělávají a vychovávají.

Neboť dnes, při živé a všeobsáhlé práci kulturní, politika, jako praxe, vyžaduje důkladného vzdělání politického a všeobecného. Dnes politika není, čím bývala dříve. Panovat se dá mocí, ale nedá se jí spravovat. Politickou moc, působící živě a organicky, dává jen vědění. „Vědění je moc.“ Dnes, jako každá jiná praxe a umění, také politika je praxe a umění uvědomělé a tudíž na vědění a politické vědě založené. Všude proto ve státech a společnostech pokročilých reformují se studia právnická a zavádějí se vyšší a nižší školy sociologické a politické.

Poslanec musí být politicky vzdělán, v každé četnější politické straně musí být nejméně tolik různých odborníků, kolik je resortů ministerských, aby dovedli činnost administrativní kontrolovat. Zejména opposice parlamentární musí dnes být vzdělána: když opposičník s velkým pathosem a právem vytýká tomu onomu úřadníkovi neb ministrovi, že nerozumí svému odboru, že se snad přes noc z generála stal kancléřem, musíme se ptát každého poslance a zejména toho opposičního, rozumí-li politice aspoň tolik, kolik ten generál. Nešťastný cirkulus: Pokud generálové se stávají přes noc kancléři, potud z kaprálů se stávají vůdcové politických stran a pokud kaprálové se stávají vůdci, budou se stávat z generálů kancléři.

Opposičník musí znát své odpůrce ve stranách a musí znát vládu, a tuto musí znát konkretně, t. j. musí znát vládnoucí osoby a jejich činy a podle toho musí postupovat věcně co možná proti určitým faktům. Sebe kulminantnější řeč nezpůsobuje nápravy, jestliže řečník nedovede uvést fakty.[100])

POLITIKA VĚDOU

...Lidé jinak vzdělaní nemají ještě potuchy, že také politika je již vědou a že od politika třeba vyžadovat politického vzdělání, nikoli pouhého mluvení a po případě horování. U nás neví, že politické programy a národní požadavky spočívají konec konců na některých filosofických názorech, o nichž sociologie a státověda a stále a stále pracuje. Že tedy neběží o to nějaký požadavek politický pouze vyslovit (rozumí se, že si každý přeje nejvíce!), nýbrž o to, požadavek ten náležitě zdůvodnit; a z toho zdůvodnění vidí se pak celé nazírání politické a vidí se, má-li politický žadatel a zdůvodnitel vůbec nějaké politické nazírání anebo papouškuje-li pouze, co léta slyšel...[101])

....I naše politika, jako všude jinde, musí být založena na hlubší a všestrannější práci kulturní, musí být praktickým užitím politického a obecného vzdělání vůbec. A toho vzdělání nebylo a ještě není. Čeští politikové musejí, jak Palacký správně žádal, to dovést, aby pro věc svého národa užili všech vymožeností pokračující ustavičně vědy moderní. Není pravda, že naše politická nedostatečnost tkví jen v karakterech — tkví, ale neméně v nedostatku vzdělání, v nedostatku určitých a pevných názorů. Dnes každá úspěšná politika musí být sociální a k tomu jest více třeba, než posud dovedeme. Rozháranost a nepevnost osnovných pojmů — o tom ještě promluvíme — je dědictví z doby reformační — již v reformaci trpěli jsme tímto neduhem, jímž trpíme posud a dnes...[102])

...Každá uvědomělá prakse přirozeně se opírá o teorii...[103])

JEN PRACÍ LZE DĚLAT POLITIKU MODERNÍ

..Já jsem stát, národ a lid, musí si dnes říci každý, kdo politicky myslí a co tedy žádá po státu, národu a lidu, plniž především sám ve svém kruhu stálých povinností.

Nespokojenost naše neobracej se jen na venek jako u dětí a mládeže, hledejme příčiny nezdaru především v sobě.

Jen prací a opět prací lze dělat politiku moderní, jen prací a opět prací lze dělat politiku světovou a tím zároveň uniknout té tísnivé malosti...[104])

Taková práce, jakou národ potřebuje, předpokládá a vyžaduje sebedůvěru. Pořád vytýkáme, že „národ" nemá důvěry v sebe; proč všecko strkat na „národ" — ten národ jsme každý sám![145])

PRO VEŘEJNOST A ODKRYTOST POLITICKÉHO ŽIVOTA

„... jedyna broń niewolników jest zrada" — řekl Mickiewicz a ideu svou provedl ve Wallenrodovi. Idea ta v polské literatuře vůbec došla nejhlubšího výrazu. Je však správná a jak jí rozumět? Jistě neběží pouze a vždy o zradu vědomou a umluvenou, nýbrž o celý systém činů, jimiž národ potlačený i nevědomky se brání. Ale je smutný následek nesvobody a násilí,

že rodí ducha nesvobodného a násilnictví, násilnictví netoliko fysické, ale duchovní a mravní — pokrytectví, chytrácství, jesuitism ve zlém a nejhorším slova smyslu.

To postihoval Havlíček a proto byl pro veřejnost a odkrytost všeho politického („veřejného") života. Jeho pozorujícímu oku neunikl však příklad, jejž podávalo Polsko, jak totiž vzdělaný a uvědomělý národ, násilně rozpolcený, pod trojí vládou, všemožně se staral, spravovat se sám a jednotně: S počátku Poláci dělali revoluce a měli vlády tajné a v emigraci; ale revoluce se nezdařily, tajné spolky se potlačovaly a vůbec byly nevýdatnými — Poláci sami ohlíželi se po taktice jiné. Krasiński překonává Wallenroda a filosofové a politikové polští počínají přemýšlovat, jak bylo možné všem Polákům, jednotně a přece bez revolučních spolků a před celým světem sebesprávně rozhodovat o svých osudech.

A není pochybnosti: vzdělaní a pozorující jednotlivci jednotlivých tříd společenských nebo celých národů mohou beze všeho tajnůstkářství, bez tajných spolků, bez odznaků a znaků se dohodnout o společném postupování. Lidé vzdělaní, lidé pozorující stejné poměry, lidé vědomí svých cílů musejí se moci dohodnout veřejně — ovšem jestliže jim nepřekáží egoism. Takový tacitus consensus*) je velmi cennou a účinnou společenskou silou — násilí fysické a duchovní, slepá oddanost a nápodoba jsou ovšem síly veliké, ale nevyrovnají se konec konců uvědomělosti a promyšlenému, soustavnému a nepřetržitému usilování k jasnému cíli lidí vzdělaných a rozumných.[106])

STŘÍCI SE MATERIALISMU

...Kdo pojímá stát materialisticky,snadno upadne v chybu, že bude pojímati materialisticky společnost všecku a celý její život. Avšak ani stát a dokonce celá společnost není jen organisací hospodářskou a není jen na hospodářství založena. Hospodářská činnost společnosti vyvíjela a vyvíjí se vedle činností jiných a vyvíjela se a vyvíjí se také na základě výsledků různých činností jiných. I kdyby pravda bylo, že člověk je egoista a že má jen interes hospodářský, tedy nedovede hospodařit bez vědomostí a bez vědomostí mnohých. Avšak člověk není od přírody jen egoista a nemá jen zájmy hospodářské, nýbrž má zároveň i zájmy jiné. Chce žít fysicky, ale i duchovně. V kulturní plnosti života společenského vyvinula se v každé době jistá forma hospodaření

*) Tichý souhlas.

a ta forma odpovídá vždy všem ostatním současným a s hospodařením blíže dáleji souvisícími činnostmi. V každé době máme vedle sebe nejen jisté kvantum a kvale hospodářských statků, ale máme také jisté kvantum a kvale statků duchovních; člověk netoliko pracuje tělem, ale i duchem, pracuje a modlí se, pracuje a myslí, poznává, učí se a učí jiné, tvoří umělecky, žije v rodině a společnosti — zkrátka, v konsensu společenském hospodaření je činnost vedle jiných činností jedna a činnost ta souvisí se všemi ostatními činnostmi. A nejen to, ona nesouvisí pouze, nýbrž jena nich i závislá jako zase i tyto závislé jsou na ní — do které míry, to ovšem je otázka, o které tu jen tak stručně nelze rozhodovat. Železnice nerozváží jen zboží, ale i myšlenky a z myšlenky se zrodila. Adam Smith nepodal jen svou soustavu ekonomickou, ale i etickou, z obou vykládal organisaci společnosti. Jistě při pozornějším přemýšlení lze pochopit alespoň tolik, že člověk, že společnost není, jak R u s k i n jednou řekl, pouze lakotný stroj, ale i bytost cítící a myslící.[107])

HUMANITNÍ POLITIKA ODPÍRÁ ZLU

Politická taktika odpovídat musí idei humanitní tedy důsledné využitkování všech moderních pokroků ve všech oborech společenské správy. Konservatism obrácen je k minulosti, historism a zejména historism upřílišený je jeho podstatou; radikalism nehledí si minulosti, logikou a to logikou často velmi falešnou upravuje přítomnost — realism nevzdává se minulosti, ale podřizuje ji poznávání věcí, resp. přítomnosti a odsud tedy postavení realismu mezi konservatismem a radikalismem. Naše postavení, pravím podle Havlíčka, je uprostřed mezi stranou radikální a stranou konservativní... Od radikálů dělíme se ne tak v teorii, ale v praksi: radikálové dělají skoky, my jdeme krok za krokem. S konservativní stranou nemáme žádných osnovních zásad společných, poněvadž jsme pro pokrok, v praksi pak jen tak dalece s ní se srovnáváme, pokud i my chceme zachovat to, co bez velikého nebezpečenství zrušit by se nedalo. Slovem — c h c e m e r o z u m n o u a p o c t i v o u t a k t i k u, stejně poctivou k sobě samým i k cizím. Česká politika musí přestat být „politikou". Žádné podlízavosti, protože nebude žádné přepiatosti!

To není učení, že zlému se nemá odpírat, naopak, má se mu odpírat pořád a všude, ale důsledně a hned od samých jeho zárodků. K d y b y l i d é t. z v. h o d n í a d o b ř í n e b y l i v l a s t n ě l e n o š i, z l ý c h b y j i ž n e b y l o. Může každému člověku nastat doba, že proti násilí musí se bránit železem, netoliko prací a rozumem...[108])

PROMYŠLENÁ DĚLBA NÁRODNÍ PRÁCE

Žádoucí organisace! Slova toho v posledních letech mnoho a všestranně se užívá — namnoze již beze smyslu, ale o národní organisaci skutečně běží.

Nechci ještě mluvit o organisaci strany a stran; ta se časem také provede — ale aby se provést mohla správně, třeba je dorozumění o principiálních požadavcích jednotlivých směrů.

Teprve takovým vyjasněním z posavadních bojů o zásady vyvine se organická národní práce ve jménu těch zásad, diferenciace a specialisace myšlenkových směrů stane se promyšlenou dělbou národní práce. Nějaké organisace mechanické, po případě autoritativní po zkušenostech se stranou staročeskou nemůžeme si přát — zásady, ne autorita, nás musejí organisovat.[109])

NEDĚLAT ZE SVORNOSTI DOGMA

Ne — člověk moderní, člověk pokrokový, člověk poctivý musí velmi často býti nesvorným! Rozumí se samo sebou, že nebudeme pro anarchism, pochopujeme dobře, že někdy svornost je nutna, ale dělat ze svornosti dogma, znamená být pro duchovní smrt.[110])

...V tom není zlo, že se pro pravdu rozestupujeme na různé tábory, ale je v tom, že tábory si osobují samospasitelnost pravdy absolutní a že ve jménu té pravdy sahají k meči, usilujíce o jednotu mechanickou, na místě jednoty v duchu a pravdě.

Národ český po příkladě Husově tím zahájil dobu novou, že se opřel této jednotě vnější, usiluje o nápravu mravů a očistu učení. Příklad a smrt Husova mocně vzrušily city, národ vzplanul hněvem spravedlivým; nebyl však (to připouštíme) pro důslednou a pronikavou reformu dosti připraven, a tak se stalo, že hned se samého počátku náboženská reformace ustupovala politickým bojům národnostním a sociálním. Národ nebyl na těžké dílo reformní náležitě připraven a odhodlán. Je to právě náš osud, že jako národ první bránili jsme svobodu náboženského svědomí; proto jsme ve mnohém kolísali a byli nehotovi...[111])

MÍT PŘESVĚDČENÍ

Nemohu než co nejdůrazněji mluvit proti panující bezprogramovosti. Politik musí míti politické přesvědčení. Politika

dnes, zejména u nás, je velmi důležita, každý z nás měl by mít přímo politický názor na život.

Politika jako sociální praxe musí se stát součástí mravního přesvědčení. Pokud toho nebude, nebude dobře. Politické své přesvědčení my ovšem máme demokratické, lidové, pokrokové — provádějme je důsledně ve všem svém konání!

Prvý požadavek politiky skutečně pokrokové a lidové je veřejnost — tedy jen ven před forum politické a pracovat k obživení politického vzdělání celku. Budeme-li míti my silné přesvědčení, vzbudíme také při odpůrcích touhu po přesvědčení. Teprve potom, až budou proti sobě stát strany přesvědčené, nejen strany rozčilené a o případě zfanatisované, bude v Čechách politický život. Teprvé přesvědčení odpůrcové budou navzájem ctít své přesvědčení budeme se stavět proti sobě důvody, ne obvyklým zrádcováním.[112])

... Žádný slušný člověk nebude své nejhlubší životní přesvědčení co chvíle při každé maličkosti vykládat, ale každý slušný člověk takové přesvědčení má a o ně usiluje. Občas pravdě musí dát svědectví výslovně, obyčejně však se přesvědčením svým bude řídit a spravovat. A nikdo z nás není v pochybnosti, jak má posuzovat lidi, kteří jednají (i v maličkostech) podle toho přesvědčení a kteří jednají bez něho, dnes tak, zítra onak, jak náhoda dá ...[113])

Pevnost přesvědčení nevylučuje kompromis v práci. Kompromis v zásadách je naprosto vyloučen. Kompromis práce, ne osob, je možný, zejména místní; proč by při zakládání na př. knihovny atd. nemohli se spojit lidé různých stran? Ale žádný kompromis nesmí porušit zásady; slevíš jednou, dvakrát a již je po přesvědčení veta![114])

O NEUPŘÍMNOSTI V POLITICE

Nedovedeme ještě být docela odkryti a upřímni a proto nám jiní nedůvěřují. Chytráctví je význačný rys naší posavadní politiky a chytráctví neimponuje nikde a nikomu trvale. Nedovedeme se zhostit dlouhé výchovy absolutismu protireformačního. Proto naše politika navenek i uvnitř více než jinde založena je na žrectví — političtí auguři, političtí intrikáni hrají u nás roli

více než jinde. V národě, jenž dlouho byl politicky nesamostatný, v národě, jenž dlouho neměl vlády a správy své, vzniká zvláštní politická nevyspělost, řekl bych, praktický anarchism. Slovem anarchism míním tu zvláštní neschopnost být sebevědomým a tudíž vždy přímým pánem — a pokud toho nedovedeme, nebudeme politicky samostatnými. Zatím alespoň dělá se u nás všecko jiné jen ne to, čím by se vzdělaly a sílily mužná odpovědivost a sebevědomí.[115])

... máme i v politice, jako ve vědě, požadavek, jejž nelze dost důrazně opakovat: politik musí p o z o r o v a t, musí pozorovat všecky projevy stran a vlády a pak nepotřebuje žádných „důvěrných" a „tajných" sdělení a zpráv. Pro toho, kdo myslí a kdo mysle pozoruje, není žádného „tajného plánu", tomu sebe důvěrnější zprávy nemohou dát nic podstatně nového. „Tajní" zpravodajové, tajné a tajené zprávy a vědomosti jsou všude pro ty, kdo nedovedou pozorovat a vidět; zprávy ty jsou také podle toho, týkají se vnějšností nápadnějších, jednotlivostí, jež mohou mít symptomatický význam pro myslícího a pozorujícího politika, avšak nemají ceny takové, aby se na nich dalo zařídit politické jednání. A u g u r s t v í, jedním slovem, i v politice dohrává, intrikánství a „diplomacie" (i diplomacie) jsou politické přežitky. Tajnosti jsou dnes pro veliké pány, ale velicí politikové jimi se již nespravují.[116])

MUŽNOU POLITIKU

V národě malém pak obzvláště vždycky hrozí nebezpečí, že opatrnost a rozvážná svědomitost se obrací v dvojakost a nemužnou „tichost". K otroctví zvenčí připojuje se otroctví uvnitř, i sahá se pak k prostředkům nečestným, jimiž lidé slabí domnívají se sloužit vlasti. Tak se stalo i u nás i byli jsme podloudnictvím literárním zdrženi na dráze vědeckého vývoje, jako na dráze sociálního a politického vývoje zdržováni jsme hlavně vlastní nemužností a sdruženou s ní zvláštní fantastickostí, kterážto fantastickost vždy mívá kořeny nejen rozumové, nýbrž snad především mravní...[117])

V boji duchů, jako v boji fysickém, smí se využít všech č e s t n ý c h prostředků. Duchové a vojíni mužní a zdatní vždycky vyznamenávají se rytířkostí — bojují mužně, odkrytě, čestně. Jen duchové menší a vojíni slabší snadno beron útočiště k podskoku a k prostředkům nečestným...[118])

ZREVOLUCIONOVAT DUCHA

...Úpadek nynějších vedoucích kruhů je právě tím žalostnější, že svá vlastenecká anathemata vydávají ve jménu těch obrodních bojovníků pro pokrok a humanitu! Vláda a národní odpůrcové jim jistě velmi překáželi, jako překážejí i nám, ale mnohem více překážel i jim šovinism nepráce a nevědomosti vlastního tábora. V tom vyvrcholilo jich úsilí obrodní a právě v tom musíme zase pokračovat. „Budit, křísit" toť starší hesla pro to, čemu dnes říkáme zrevolucionovat ducha...[119])

PROGRAM

Řekl jsem už často a podškrtuji zase: Program pouze heslový nestačí, ten dnes opíše kde kdo; koluje tolik pěkných a nových idejí světem — heslový program nadmíru krásný se sestaví snadno; ale o to běží, aby hesla programová byla výrazem myšlenkového směru, výchovy.[120])

Naši lidé musejí znát svůj program: občas si jej pozorně přečíst a osvojit si jej dobře! A ovšem pro místní poměry jej specialisovat! Co nejkonkretnějším musí být a prakticky všude, v malém i velkém prováděn.[121])

...Kritickou revolucí musí se proti starším názorům způsobit důkladná revise celého národního programu a konání, programu tedy obrodního...[122])

...My naproti tomu dnes žádáme ne víru, nýbrž vědět, pozorovat, vědět, co máme dělat a proč...[123])

REALISTICKÝ PROGRAM

Jednostrannost však byla a posud je právě v tom, že jen vědy a poznatky historické jsou národními v tom slova smyslu, že právě z nich čerpá se hlavní síla národního vědomí. Je to pochopitelné a správné. Avšak my musíme k historickému nazírání, k nazírání v minulost přibrat ještě vědy, jež historickými nejsou a jež poučují nás o světě, jaký jest a bude, tedy vědy přírodní a sociální...

...My pronikat musíme tajemnou rouškou přítomnosti, my poznat musíme ten život přítomný a jeho pravé podmínky a z toho poznání, jež přirozeně musí být doplněno poznáním historie, musíme smělým čelem hledět v budoucnost.

To je náš veliký úkol. Jsme na správné cestě. Ještě Palacký více byl obrácen k minulosti a odsud i jeho politika měla ráz konservativnější; avšak Havlíček již ukázal, jak ponořiti se máme v upřímnost a z poznání skutečnosti čerpat svou národní sílu. Palacký v teorii to také uznával, jak hned povíme, ale Havlíček požadavek ten důsledněji plnil. Ve sporu s Kollárem projevilo se toto jeho pochopení národního úkolu — jeden živý a čiperný slovanský hošík, řekl Kollárovi, je mu milejší a důležitější, nežli všecky staroslovanské bůžky, co se jich kde vykopalo a vykopá, ulilo a ulije. Těmi slovy Havlíček řekl všecko — náš život je důležitější budoucím pokolením a bližší než život našich dalekých předků.

Tento požadavek netýká se pouze názoru politického, je všeobecný a musí spravovat všecko myšlení a konání člověka. Je to filosofický základ toho, co se může zváti r e a l i s m e m. Požadavek ten učinil jsem ve formě abstraktní a vědecké ve své „Konkrétní logice" a celý tento pokus je právě výsledkem tohoto směru... Stručně lze formulovati hlavní pravidlo takto: p o z n á v e j v ž d y a v š u d e v ě c i a j e j i c h j á d r o! Není vývoj prvou důležitostí pro ducha, ale věci samy a rozumí se, že k podstatě jejich přináleží i vývoj, ale poznání a pozornost nesmí utkvívat na historické změně. Převládání historismu může i na karakter člověka mít vliv neblahý — neurčitost a nerozhodnost v potřebách životních, člověk ztrácí se v představě toku a změny ustavičné...[124])

...Realism je slovanská sebeobžaloba společné viny a nedostatků, protest proti falešnosti mrtvé i živé.

V prvé řadě běží o prohloubení a doplnění literárního, vědeckého a filosofického vzdělání. Zde je hlavní úkol všem myslícím hlavám. Souvisí s protihistorismem, že realism pro doplnění našeho vědeckého a filosofického vzdělání více než doba předchozí dbá přírodních věd a obzvláště věd sociálních. Posud právě mimo historii, mluvnictví a krásnou literaturu vědecké vzdělání neznárodnělo. Ve filosofii realism opírá se, a právě z týchž důvodů, netoliko na filosofii německou, jako posud, ale také na filosofii národův ostatních, francouzskou, anglickou, ruskou.

Realism je pokus znárodnit všecku vědu a filosofii, nezadávaje vědecké přesnosti, realism chce vědu učinit přístupnou všem

vrstvám národa. Realism je protest proti monopolu vzdělání, realism chce vědecké a filosofické vzdělání socialisovat.

Odsud i politický program realistický — především vydatné sociální reformy, práce kulturní, politika vnitřní. Socialisace české politiky je důsledným pokračováním obrozenských idejí: humanita dnes pojímat se musí méně abstraktně extensivně, humanita dnes znamená, pracovat pro ty, které jsme posud z kulturní práce vylučovali; dát jim pouze některá práva je málo — myslit, pracovat musíme s nimi a pro ně... Sociální otázka je po výtce také otázka česká — národ, jenž vypracoval svou národní církev bratrskou, národ, jenž ústy vyznává tyto ideály velikých předků, má v řešení sociální otázky veliký a nejnárodnější úkol...[125])

...Realism není a nechce být stranou, pouze stranou, je směrem a metodou.

Realism čeliti má historismu, historismu upřílišenému. Věci, ne historie, věci, ne vývoj, je realism, jak mu rozumím, své konkrétní logice a předtím už ve studii o Buckleovi tento názor a filosofická metoda: pokud mne se týče, snažil jsem se ve své konkrétní logice a předtím už ve studii o Buckleovi tento názor vědecký vyložit a z něho hlavní důsledky vědecké i sociální vyvodit...[126])

NOVÁ FILOSOFIE PRAKTICKÁ

...Problém nové filosofie není jen teoretický, nýbrž také praktický. Běží také o nový život...

...Práce sama o sobě nás nespasí — o cíl jde, k němuž se pracl chceme přiblížit. Mefisto také pracuje a velmi pilně. [127])

HAVLÍČEK PŘEDCHŮDCEM REALISMU

Havlíček byl předchůdcem politického realismu.

Havlíček, jak uznával jen dvojí bezbožnost, tak uznával jen dvojí stranu politickou: rozumnou a poctivou — nerozumnou a nepoctivou.

Dnes bychom to vyjádřili slovy, že konečně také politika musí se stát pevným odborem vědění a umění. K tomu rok 1848 na kontinentě byl veliký krok a Havlíček krok ten pochopoval.

Politik, jenž takto smýšlí, vidí v historickém vývoji pevný řád a zákon, politik takový studuje svou dobu a historii, jak přírodovědec studuje přírodu. Cítili jsme, že Havlíček viděl zákon přírodní dokonce v historii.

Taková politika zakládá se jako každé přesné poznání na z k u š e n o s t i. Havlíček pořád odkazuje na okolnosti a na skutečnost. Proto však nepřijímá běžného hesla: přizpůsobit se okolnostem, ale výslovně proti němu protestuje. Empirie není oportunismem.

Politická empirie není také přijímáním skutečnosti slepým. Havlíček stále a stále volá po politice rozumné, rozumnost více hlásá než skutečnost. Rozum obzvláště na uzdě má mít fantasii a fantastický utopism. „V politice nesmíme nikdy dáti přednost myšlenkám a plánům poetickým, nemajícím ve skutečnosti základu."

Proto se také slepě nedrží historie a toho, co historicky je dáno: realistický politik historii chce dělat.

Politický realism je pro pokrok. Havlíček věřil ve vývoj, a to ve vývoj nenáhlý, proto byl proti revoluci a radikalismu a snažil se o pokrok, jak praví, pokojný, stupňový, trvalý, jistý.

Realistická politika je tudíž positivní a jediné positivní. Radikalism odbočuje od positivního pokroku vlevo, reakcionářský konservatism vpravo. Oba jsou negativní. Radikál rád agituje, konservativec rád je nečinný. Proti radikální agitaci a konservativnímu stání čelí realistická činnost, práce.

Realistická politika jen zdánlivě se jeví jako prostřední cesta mezi radikalismem a konservatismem. Ve skutečnosti béře se stále vpřed, ne uprostřed obou; od ní odbočují radikalism a konservatism. Havlíček příležitostně dal tomuto názoru drastický výraz dovolávaje se o „prostřední cestě" politických chytráků „sprostého upřímného člověka", jenž by prý řekl: „že psí ocas také jde prostřední cestou."

Kde politika je založena na přesném pozorování, na zkušenosti pochopované rozumem, počíná se předvídat. Radikálové předvídání nahrazují podezíráním. Havlíček pěkně to řekl: „Nedůvěru míti, ostatně není podle našeho mínění žádná bystroumnost, podezřivost není proroctví."

Radikalism a reakcionářství jsou politickým diletantismem. Proti realismu, snažícímu se učinit z politiky přesné odbornictví, radikálové a reakcionáři jsou tím, co mastičkáři jsou proti vědecky vzdělaným lékařům. Mastičkářové konec konců nejsou než odrůda svíčkových bab. Radikálové jsou v politice, co v poesii improvisátoři — v nejlepším totiž případě: reakce má svou stálou oporu v slabosti rozumu a karakterů lidských.

Radikalism historicky daný po stránce filosofické je materialism. To je jeho pravá podstata a odsud jeho víra v násilí a politika pro okamžičný úspěch. Odsud jeho revoluční romantika smrti a neumění žít plně, pilně, bez rozčilení a divadla demonstračního. Havlíček hlásal realisticky: „Jindy umírali mužové pro čest, pro blaho svého národa: my však z téže příčiny budeme žíti a pracovati.“ V těch slovích vysloven je všecek smysl realistického humanitismu: zbaviti se násilí, rozhojňujícího stále a stále v různých způsobách říši smrti fysické a duchovní.[128])

Hledíme-li k době reakční, v níž Havlíček stal se národním vůdcem, otázka taktiky pochopitelným způsobem byla rozhodující. Vidím v tom velikost Havlíčka, že znal jasněji než kdo jiný svůj cíl a že cíle toho před revolucí, v revoluci a pak i za reakce domáhal se vždy způsobem stejným — onou mužnou důsledností, jež, znajíc své prostředky, ničím, ani všeobecným rozčilením, nedala se vést ani tuze nalevo a tudíž ani napravo. V tom Havlíček pro nás ještě dlouho a dlouho bude vzorem nedostižným. Že přes tuto svou kritickou uměřenost neušel politickému mučednictví a pronásledování, je jen důkazem, že reakcionářství takové uměřenosti neméně se bojí, než okázalého chvilkového rozčilení, ba bojí se ho a právem více. Opravdovosti neopravdovost přirozeně nejvíce se bojí, a Havlíček byl člověk opravdový — jen tímto prostým, ale význačným slovem dá se karakterisovat Havlíčkovo neúmorné usilování směřující důsledně za věcí a nepřijímající v ničem osob.

Co do obsahu, Havlíček všecek svůj život posvětil vzkříšení a utužení národnosti a jazyka českého. Jeho víru ve věc českou nedokazují pouze jeho plamenná věrná slova, ale i fakt, že píše jen česky v době, kdy naše nejlepší hlavy ještě užívají němčiny; přesto, že měl rozhled světový a stopoval vývoj evropský, stačil mu vlastní národ.

„Čech, ne Slovan“ — mělo u Havlíčka hluboký význam. Nikoli, že by se vzdával ideje a citu slovanského, ale proto, že věděl a cítil, že Čech, pouhý a pouhý Čech, nejlepším je Slovanem. A Havlíček byl člověk naskrze český, je mezi spisovateli a našimi veřejnými pracovníky vzor typický.

Havlíček, pochopiv ducha českých dějin, byl opravdově svobodomyslný, a na svém přesvědčení svobodomyslném důsledně zakládal všecku svou činnost politickou a národní. Sám nám to řekl, že reakce správně vycítila tuto jeho sílu, a že všecka protiveň se mu činila proto, že jsa Čechem, byl ze základu obhájcem svobody, cítění i myšlení. Havlíček byl prost toho umrtvujícího indi-

ferentismu racionalistického, jemuž se oddávali tak četní vlastenci generace mladší i starší. Havlíček nenapsal ani řádky, aby na zásady duchovní svobody nebyl pomýšlel — odtud jeho účinný boj proti reakci a odtud ovšem i jeho pronásledování; nikoli jeho politické zásady a zásady národní, jak řečeno, nýbrž jeho opravdovost filosofického přesvědčení a boj proti duchovní reakci způsobily mu nepřátelství ve Vídni i doma.

Netoliko roku 1848 a 1849, ale i později vždy a důsledně všímal si věcí církevních a náboženských, odkrýval vady církevní správy a života a žádal napravení. „Kutnohorské epistoly" jsou jen jedním plodem této jeho životní starosti. Jako politik a žurnalista nepouštěl se ovšem do rozjímání filosofického a teologického; avšak články jeho všecky svědčí, že si pro sebe otázku tu pořád rozjímal a řešil; své přesvědčení v otázkách těchto nejpěkněji projevil, když uveřejnil poslední vůli Bolzanovu, a slovy sice nenápadnými, ale tím působivějšími přesvědčení filosofovo o posledních věcech člověka za své přijal. Na tuto stránku Havlíčkovy činnosti i jeho přívrženci rádi zapomínají — náš vulgární liberalism vyhýbá se otázkám o posledních věcech člověka jako čert kříži. Kdo Havlíčka po této stránce nepochopil, nepochopil ho vůbec a nepochopil smyslu české historie a českého ducha. Havlíček ne darmo oddat se chtěl povolání kněžskému, a ne darmo překonal ten úmysl a prožil muka duše ztýrané bojem staré víry a nové.[129])

HAVLÍČKŮV KRITICISM

... Havlíček nehověl jako Kollár, Šafařík a ještě i Palacký historismu, Havlíček díval se přímo na věci a přítomnost; z analyse přítomnosti poznal, co se historicky vyvinulo, nebyl od života odvrácený, jako ti, kdo se nevymanili z převráceného vychování školského. Havlíček v tom smyslu byl člověk přítomnosti, vlastně budoucnosti, člověk, jak bychom řekli, moderní, pokrokový.

Odsud Havlíčkova činnost kritická. Žije s přítomností a maje oči obrácené do budoucnosti, poznával naše nedostatky a potřeby, a tudíž přirozeně musil začíti kritikou — po Dobrovském opět duch skutečně kritický; a kritiky bylo třeba, aby falešnost našeho vnitřního života byla odstraňována. Jeho články o Rusku jako blesk udeřily do hlav domněle slovanských a českých, jeho vystoupení proti Tylovi rázem odhalilo zpuchřelost a mrtvotu nekritického a obmezeného vlastenčení. Havlíček, stručně řečeno, revolucionoval literaturu, t. j. ducha, a toho nám nanejvýš bylo potřeba ...[130])

HAVLÍČEK VZOR ŽURNALISTY

...Havlíček je nedostižený vzor českého žurnalisty a literáta a hlavně v tom, že ukázal, jak i denní i minutová práce žurnalistická podat může a má celkový názor politický a světový vůbec, jak každá řádka pro potřebu dne napsána vyplynout může a musí z přesvědčení zbudovaného předchozím a ustavičným přemýšlováním o základních požadavcích života společenského i soukromého. Proto Havlíčkovy jednotlivé články o sobě a všecky dohromady podávají skutečný propracovaný systém názorů netoliko prakticky politických, ale i teoretických a filosofických.[131])

...Žurnalism je do veliké míry moderní způsob práce myšlenkové. Myslíme telegraficky a stenograficky, t. j. žádáme si poučení krátce a dobře a hodně mnoho. Chceme se dovědět všecko, velké malé, důležité nedůležité. Novinář musí proto být lakonický a může být, smí-li předpokládat základní vzdělání čtenářovo hlubší a všeobecné. Žurnalista sám však vzdělání to musí mít — nemá-li je, je nádeníkem v pravém slova smyslu, efemera, ba méně: je náhodinník, člověk, stroj minutový. Má-li vzdělání, jež sám předpokládat má u svého čtenáře, je moderní mistr slohu a virtuos myšlení.

U nás žurnalistika od samého počátku měla důležitost tím větší, že neměli jsme tak bohaté literatury knižní a časopisové, jako národové jiní. A měli jsme již žurnalisty výtečné. Německy čelili cizině, česky sloužili lidu. Palacký byl žurnalistou, a byl jím především Havlíček. Opakuji, žurnalistu, jakým byl Havlíček, může nám cizina záviděť — jak krásné to zase budou doby, až český novinář z Havlíčka bude hledat poučení, jak má pracovat! Avšak sotva odstoupil Havlíček, nový parlamentární život a zejména aktivní politika ve Vídni mladším žurnalistům přivedla cizí vzory, hlavně vídeňský, a na těch vzorech klesla žurnalistika, jako cizími vzory naše básnictví často klesá, třeba čerpá z nich bohatší obsah...[132])

SPRAVEDLNOST

..Nepřítele milovat je možno. Já bych nechtěl mluviti proti tomu. Ale sám držím se pravidla, že máme býti k nepříteli s p r a v e d l i v í. Nedovedeme-li milovati nepřítele, pak nelžeme sobě a jiným, že ho milujeme. Málokdo ho miluje. Když ho nemilujeme,

toť buďme k němu aspoň spravedliví. To musíme býti. Jiného pravidla praktičtějšího podati nelze...[133])

...Nestačí jen mravně kázat lásku k bližnímu, společnost sama musí být skutečně mravná a musí bližního skutečně milovat; to dokáže, když dá do svých zákonů určité paragrafy...[134])

...Přikázání „Nepokradeš" dnes znamená mnohem více pro svědomitého člověka než v starší době. Dnes znamená právě potřebu reforem, reorganisace společnosti na základě spravedlnosti. „Nepokradeš" znamená dnes potřebu sociálních reforem...[135])

...Každou hodinu roste zodpovědnost společností a státu. Vy buďte dbalí, abyste dobývali spravedlnost spravedlností. Pořádek, který zachováte, bude vám silnou pomocí a podporou a zjedná vám pochopení pro váš boj. Pořádek váš má také velký mravní význam, je znamením boje bez násilí, boje za pravou svobodu, za hospodářské, sociální a mravní osvobození!...[136])

O DEMOKRATISMU

Jestliže není mravního rozdílu, pak, prosím — a to bych rád věděl — jaký důvod má demokrat proti aristokratu? Nebojte se, prosím, že se tím spojuje politika s etikou, ne, to jsou dva různé vědní obory: ale jde o to, pochopit, že máme v etice svůj rozhodný důvod pro demokratismus...

...Tedy: v politice (demokratické) žádáme nejen posuzování věcné, nýbrž i mravní. Možná, a upozorňuji na to, že se proti tomu názoru bude polemisovati, že to jest moralisování, morálkaření — nic naplat, jinak než na morálních základech nelze politické snažení odůvodňovat. Stačí-li moc, t. j. prakticky větší silnější moc, je-li moc pravdou a právem, pak ovšem politika se stane částí — zoologie a basta!

Aristokratismus naproti demokracii jest tedy aristokratická oligarchie; kde jsou páni, tam jsou sluhové a otroci. Aristokratismus nejen politicko-sociální a vojenský, jest také aristokratismus v náboženství — plebs v Římě měla jiné bohy než aristokraté, každý katolický laik má jinou morálku než aristokracie (kněží, mnichové); jest aristokratism jazykový, národní a rasový, a ovšem aristokracie hospodářská. Podstatou aristokratismu, jakožto oli-

garchie, jest organisace hierarchická, jak ji ve vojsku a v římské hierarchii nejlépe vidíte. — Aristokracie nepracuje, nekoná té drobné, černé práce, jak říká Rus, pro tuto byli a jsou otroci. Demokratismus jest založen na práci. A proto pracující lid se demokraticky organisuje: to není jen stavovství, jak se vždycky vytýká, to jest demokracie v pravém slova smyslu, která se tu organisuje vedle těch jiných pracujících inteligentů, a není náhoda, že inteligent a dělník, student a dělník se nalézají velmi často.

Proto si také musíme uvědomiti, že demokracie není něco přirozeného, musí se usilovně vypracovat. Přirozený je (v tom zvláštní smyslu) aristokratismus, každý z nás chce býti pánem, my všichni jsme aristokraty. A býti demokratem uvědomělým, demokratem nejen na tribuně, ale v každém počínání — do toho máme daleko a k tomu musí inteligent demokrat přihlížeti . . .[137])

Demokracie jest opravdu contradictio in adjecto, to jest, jestliže se klade důraz na — kracie, vládnutí; demokracie znamená lidovláda, ale neběží o vládnutí a panování, nýbrž o lido s p r á v u. Správa, administrace, to jest hlavní věc pro demokracii, pro aristokrata jest hlavní věcí vládnutí: stojí proti sobě administrativa demokracie a vláda aristokracie. Naše české „pán" vyjadřovalo stručně oligarchické, aristokratické panování, vládnutí.

Avšak v moderní době pravé demokracie, žádáme v administrativě především věcnost. My říkáme, že politika se nám stává nejen empirickým uměním, ale, a to v první řadě, v ě d o u. A moderní hnutí demokratické jest organicky a nutně spiato s vědou, nikoli ovšem s učeností, s profesorským mandarinstvím. Politicky m y s l i t a p o z o r o v a t!

Nejen svobodu a rovnost hlásala francouzská revoluce, také b r a t r s t v í, ať již to bratrství chceme formulovat jako lásku k bližnímu, což v moderní době zavání církevnictvím, nebo jako humanitu, ačkoli i to slovo již se nelíbí. Ale všechno politické úsilí konec konců vychází z mravního úsudku, d e m o k r a c i e j e s t ú s i l í p r o t i n a d p r á v í, p r o t i n á s i l n o s t i. Co jiného jest aristokracie, než násilí — demokracie boj proti tomuto násilí.[138])

. . . Demokracií dnes rozumíme tu demokracii — na rozdíl od dřívějších snah — která od tak zv. veliké francouzské revoluce se vyvíjí. Heslem svoboda, rovnost, bratrství, revoluce prohlásila suverenitu lidu proti absolutismu a monarchismu a prohlásila a kodifikovala přirozená práva člověka a občana. Tento moderní

demokratism pojmově i historicky čelí a čelil aristokracii, t. j. aristokratické oligarchii. Monarchismus je vyvrcholením aristokratismu. Tedy běží o poměr, o spor demokratismu s aristokratismem.[139])

...Demokratism nezná jen rovnost politickou (všeobecné volební právo, kterého teď trochu máme), nýbrž též hospodářsko-sociální, mravní, náboženskou a duchovní vůbec. Chceme býti co možná rovni. Jistá nerovnost je přirozená, nadáním, postavením atd. Chceme míti bratrství nejen v chlebě, ale také v právech, ve vědě, v mravnosti a v náboženství. Nemá býti aristokratism kněžský, učenecký, kapitalistický, politický; zkrátka, demokratismus je celkový názor na svět, hlásající zásady rovnosti nejen hospodářské a politické, nýbrž také duchovní, mravní a náboženské.

Demokratické požadavky nové doby jsou ve všech oborech, nejen v oboru hospodářském a politickém. Bylo by klamné mysliti, že domáháme se jedině demokratismu chlebového. Musíme žádati rovnost a bratrství všude, tedy nejenom politickou v zákoně, ale také náboženskou, mravní a duchovní. Chceme demokratisaci vědění, mravnosti, náboženství, zkrátka, demokratismus znamená doslova: Vládu lidu, vládu lidskou naproti teokracii, vládě boha a ve skutečnosti kněží.

Jest tedy demokratismus celý názor na svět, a musí se stát novým člověkem, kdo chce býti doopravdy demokratický...[140])

O ROVNOSTI

...Neuznávám absolutní rovnosti. Ne, že bych nechtěl, ale zkušenost mne poučuje, že lidé sobě nejsou rovni svou silou, svým nadáním, svým okolím. Všelké sociální reformě může tudíž běžet jen o to, aby se domohla nerovnosti co možná snesitelné. Zákon může ustanovit jen rovnoprávnost, nikoliv rovnocennost.

Neuznávám požadavku rovnosti hospodářské. Jsem pro tuhou solidárnost, ale odmítám komunism.

Odmítám komunism hospodářský, nevěřím v komunism duchový (jak jej ku př. líčí Marx) a odmítám komunism pohlavní a rodinný.

Uznávám, že nynější nerovnost je neoprávněna a nespravedliva. Dnes lidé mrou hladem a mrou — chlebem, přesycením.

Nevěřím, že se nutná reforma dá provést jen hospodářsky. Zároveň se musí provést reforma mravů a názorů. Ku provedení této reformy materialism Marxův nestačí. Materialism historický,

materialism vůbec je nemožný. Právě proto není mně majetek svátostí, ani soukromý, ani společný. Posuzuji všelikou formu vlastnictví a jeho vývoj především utilitárně, jako prostředek k cíli. Vidím tudíž ve všech poměrech vlastnických jen přechodní formu historickou.

Komunism je možný jen v tom dosahu a na tom základě, jak jej proti Platonovi určil už Aristoteles: na přátelství. To dotvrzují také zkušenosti s koloniemi komunistickými. (Protivníci komunismu často tvrdívají, že žádná kolonie komunistická se nezdařila. To není správné.) Na základě čistě hospodářském, jak jej žádá materialism historický, je komunism nemožný; základní lež komunistů je právě, že každý má chtít, co má soused, a že každý má být, co je druhý.

Všeobecný komunism hospodářský pokládám i v daleké budoucnosti za nemožný; není mně ani sociálům ideálem...[141])

O demokracii, o nerovnosti lidí bylo již promluveno. Lidé jsou si nerovni, nerovnost jest a bude vždy, každý ji cítí a proto každý touží po jejím odstranění. A to řekl již Kant, že rovnost neznačí nic více než snesitelnou míru nerovnosti. Jest tedy povinností naší usilovati o to, aby tato snesitelná míra nerovnosti byla dodržena. A tu jsme u hlavního požadavku rovnosti, požadavku opravdu všeobecného hlasovacího práva volebního, a to nejen do Vídně, ale do zemských sněmů, obcí, všude a všude, ne však pouze na papíře, ale tak, abychom mohli podle něho skutečně žíti. Hlavní podmínkou pokroku jest překonání politické lhostejnosti naší inteligence, její apatie k našemu veřejnému životu. Já sám vždy o to usiloval, nestačilo mi povolání profesora, chtěl jsem vždycky inteligenci dávati příklad, že nemáme být politicky nečinni. Znám velmi dobře, jaké to působí obtíže v praxi úředníka, učitele a j., jak jest to nesnadno v úzkém kruhu býti politicky činným, ale není žádné pomoci, my musíme ven z té bázně a musíme ukázati barvu vždy a všude. A naproti Němcům jistě. Já pan, ty pán, ale ne sluha; a za žádnou cenu nepovolíme v dobrých našich právech. Dobře nám to vyložil poslanec Štemberka, jak nové vládní předlohy jsou aristokratické, stavovské, přežilé. My musíme nejen usilovati o rovnoprávnost našeho národa, my musíme sociálně i hospodářsky sesílit, pro nás znamenají všechno peníze, které musíme dávati Němcům, a o které se vládě hlavně jedná. Z Vídně spásy nečekejme, Vídeň jest také v Praze a všude, všude vládne vídeňský rakušácký duch. Musíme býti dobrými Čechy, svým vnitřním přesvědčením, a budeme-li postupovati vždy podle něho, pak jsem přesvědčen, že nejen pro naši stranu, ale pro všechny v kterékoli straně povede to k dobrému konci[142])

REVOLUCE PROBLEMEM DNEŠNÍM

... V otázce revoluce skrývá se dnešní problém všecek — nejen problém politický, neboť je přece zjevno, že naše století je všeobecně revoluční. Revoluce a revoluce zní se všech stran — revoluce sociální a hospodářská, revoluce politická, revoluce náboženská a filosofická, revoluce literární a umělecká... revoluce! Co to znamená? Co to znamená, že Francie od veliké revoluce osmkrát změnila svou konstituci a prodělala devět revolucí?...

Hledíme-li na revoluci, resp. revolucionáře především čistě psychologicky, zaráží rozčilení revoluční, vůdcův i masy; z toho, řekne si každý, nemůže pojít mnoho dobrého. V revoluci se nemyslí — jednání je impulsivní a napodobivé. („Psychologie masy".) Ale jsou revolucionáři také chladnější, každým způsobem jen rozčilenost nekarakterisuje revolucionáře dostatečně. Dnes lidé se rozčilují i bez revoluce — či je revoluce v permamenci? chronická? Zdá se.

Psychologicky důležitější jsou různé motivy k revoluci: zlost a zloba, nenávist, panovačnost a násilnictví, zoufalost, láska k svobodě v různých stupních a kvalitách, motivy ideální, ale také mnoho neideálních.

Revoluce pravidlem je více méně utopistická.

Politická a strategická fantastika provádí své administrační a taktické kotrmelce. Ne darmo připomínal L. Blanc, že jen ty revoluce se podařily, jejichž cíl byl určen a zpředu ustanoven. Revolucionář býval obyčejně romantik. Do značné míry herec a hráč. Hrá o život. Revolucionář je pověrec, politický fetišista, věřící v sociální a politické zázraky. Věří v náhodu a je přesvědčen, že $2 \times 2 = 5$ nebo 4, jak si to přeje. Je přesvědčen o své geniálnosti a velikosti, hrá na reky — revolucionář je aristokrat, absolutista a tyran, třebaže do boje táhne pod heslem rovnosti a bratrství. Nemůže-li se stát rekem, spokojuje se mučenictvím. Docela bona fide — Blanqui od r. 1827—70 účastnil se 13 povstání, několikrát byl odsouzen k smrti, 37 let ztrávil v žaláři, ač 4krát byl amnestován. Blanqui je typ. Typ starého, pravého revolucionáře. Komuna pařížská byla do veliké míry dílem-nedílem blanquistů.

Revoluci karakterisuje tajnůstkářství. Ona je augurstvím. Tajná policie je jejím oficielním doplněním. Revoluce je politický a sociální mysticism a myt. Už jsem řekl — pověra.

Engels má pravdu: revoluce jsou dílem menšiny. Jsou aristokratické. Francouzská revoluce je do značné míry dílem aristokratů. Jako válka — druh sportu.

Revoluce je málokdy úspěšná. Málo v čem je tvůrčí. V nejlepších případech uskutečňuje, co připraveno dříve a dávno. Aristokratism jeví se v revoluční improvisaci. Revoluce je často jen změnou, často je přímo zhoršením, reakcí.

Přirozeně proto revoluci následuje reakce. Jaká revoluce, taková reakce a vice versa...

... Vidím v revoluci signum slabosti a nedokonalosti...

... otázka revoluce není jen problémem historickým, co se totiž dálo, děje a dít bude, nýbrž co dělat mám já. Revoluce musí se tudíž posuzovat také eticky.

Řekl jsem už své přesvědčení: musíme zavrhovat všeliké násilí a důsledně — sice se nedostaneme dále. Bránit se můžeme, máme, musíme. V krajním případě i železem. Ale vystříhejme se násilí aktivního a násilí vždy nového.

Nelze eticky zavrhovat revoluci každou. Je někdy nutná. Již katoličtí a protestantští teologové hájili dokonce tyrannicidium, nejen revoluci... V době nové vynikající myslitelé hájili revoluci. Jiní ji zavrhují. Od francouzské revoluce jsou filosofové a politikové rozděleni na dva tábory. Radikálové i mnozí liberálové jsou pro revoluci, konservativci jsou proti. Teoretikové státovědečtí a političtí stejně jsou rozděleni... Právo na revoluci pokládá se ovšem za přirozené.

Etickému soudu podléhají zejména jednotlivé fáze revoluce a jednotlivé skutky v ní. Pařížský teror na př. obecně se liší od revoluce předchozí. Liší se proto revolta od revoluce; uvádím F e r r i h o, jenž podobně jako již V. H u g o v Les Misérables schvaluje povstání (Hugovu válku celku proti části), a zavrhuje vzpouru (Hugovu válku části proti celku); povstání je Ferrimu ospravedlněno tím, že slouží pokroku.

Revoluce nemůže být cílem (není tedy revelací), jen prostředkem. Ale ne každého prostředku smí se užívat k dosažení cíle. H a v l í č e k Bakuninovi vytýkal jesuitism a macchiavellism, protože účel mu posvěcoval prostředky. Je zvláštní jesuitism radikalismu.

Posud společnost budována je více na smrti než na životě. Neumíme ještě žít. Žít plně, positivně. Život vlastní příliš často udržujeme smrtí cizí. Ničíme život vlastní a cizí stále.

Nedovedeme vychovávat svých dětí, nedovedeme je udržet zdrávy, stále plýtváme silou životní, vlastní i cizí. Vraždy a sebevraždy jsou jen akutní projev chronického ničení životů.

Nedovedeme pracovat. Nejsme pracovití. Kdekdo přenáší práci na ruce cizí. Jsme otrokáři a sami otroci. Více — jsme divoši. Chceme se rozčilovat, ale pracovat nechceme. Líbí se nám sport a sport rozčilní. Také revoluce.

Avšak práce, práce skutečná je práce malá, drobná, všední. Tak jako věda pravá zabývá se jevy nejvšednějšími, tak pracovníkem skutečným je ten, kdo dovede dělat věci malé, všední, nutné. Co je matematice infinitesimální počet, co psychologii a fysiologii malé, téměř neznačitelné prvky, co přírodovědě atomy a mikrobi, to etice je práce drobná.

Drobná práce je skutečně praktická, konkrétní, životní — ty veliké činy heroické jsou obyčejné ve fantasii a in abstracto. Utopism překonává se prací drobnou. Prací se také překoná revolucionism.

V pozorování toho, co nezajímá nikoho, v dělání toho, co všem je nudné — v tom heroové budoucnosti. Posud jich však je málo. Lidé raději obětují život, než by pracovali.

Člověka skutečně moderního a pokrokového poznáš podle pracovitosti. Člověk moderní toť pracovník. Dělník.

Veliké epochy nejsou okamžikové; ani historie, jako příroda, nedělá skoků — zdánlivé náhlé převraty připraveny jsou dávno, jenže lidé toho nepozorovali. Heglovy negace, negace v historii není...

Lidé prohlašují za veliké a rekovné, co je nehorázné, divadelní, hmotné, co hodně bije do očí a škubá nervy. Rozčilenost, nemetodickost, občasné nápady t. zv. geniálnosti, nepořádek bohémství, nervosní agitace, mužný klid, metodickost, myšlení tuhé a silné, život čistý a neposkvrněný, činy a skutečné akce. Ne fantastika, ale poesie. Ne siláctví, ale síla.

Lidé mají vášeň pro mučenictví. Dnes svého nejlepšího člověka utlukou a umučí, zítra mu postaví oltáře. Ale zůstanou divochy stejnými. Dnes dokonce mnozí z bolesti udělali si prostředek slasti.

Proto pravím: Pryč s mučenictvím! Láska je život, ne smrt. Nemáš práva žádat sebeobětování a sám také života neklaď za každou babku! Mučenictví je luxus posavadní etiky sentimentální, romantické a mystické. Ale sentimentálnost a romantika je egoism. Čirý egoism — jen dobře analysuj!

Aby se rozčilovali, lidé žijí v extrémech. Naše historie je tomu velikým, ale smutným příkladem. Hned Žižkou — hned Komenským. I vznikají Rokycanové, modlící se: „Dejž nám, milý Bože, v prostředek uhoditi!“ Hrozná modlitba a naše kletba. To hrozné t. zv. prostředí zlaté! Taktika ryc nebo nic je pro lidi nemyslící, nepředvídající. Pro hráče. Člověk myslící, opravdový zná své účely a k nim pracuje. Pro člověka takového otázka radikalismu — oportunismu nemá smyslu. Proto, že myslí. Burnsovo slovo o „oportunismu vědeckém“ neznamená nic jiného. Nemyslící potácí se zleva napravo; člověk myslící, znající své síly, jde

svou cestou, pro něho levo a pravo není. Překážky překonává, vyniká nad ně, tvoří nové, ale nevybírá slepě, aby z desíti hloupostí udělal jedenáctou.

„Opatrník“ — — ne. Opatrníky stávají se radikálové a macchiavellisté spojující v sobě lva s liškou.

„Nemoc vůle.“ Dekadenti a positivističtí diletanté à la Bourget svým intelektualismem skutečně jsou nemocní.

„Doktrinarism“ — snad dokonce „klasická ekonomie“.

Vím, že Marx zavrhuje vědu doktrinární a přeje si jen revoluční... Ale kde stojí psáno, že vlastní a pravá protiva doktrinarismu je revolučnost? Marxův doktrinarism revoluce není o nic lepší. Předsudek, časová pověra.

Jsem proti revolucionářství. Proto, že věřím ve vývoj a pokrok. Revoluce je šosáctví. Nejhlučnější protišosáctví bývá často šosáctvím. Starými prostředky nelze stvořit nové, a revoluce je prostředek velmi starý. Je aristokratickým sportem.

Revoluce je sázka do loterie. Nevěřím však v náhodu a zázraky. Jsem rozhodný determinista. Ale nejsem fatalista. Cítím svou spoluodpovědnost a povinnost k spolupráci.

Revolucionář je rousseauovský divoch, nedovedoucí pracovat, a lekající se proto rostoucí komplikace společenské. Revolucionář protiví se vývoji a pokroku, protiví se pravé osvětě. Chce žít divošsky, jednoduše — chce nemyslit, nepracovat, ale chce se rozčilovat. Revolucionář je utopista.

Revoluce je hrubým politickým primitivismem.

Reformaci, ne revoluci! Bez skutečné nápravy srdce a hlavy, bez nápravy myšlení a mravů můžeme revolucí odstranit ďábla, ale Belzebuba posadíme na jeho místo.

Praví-li Feuerbach: „Srdce revolucionuje, hlava reformuje“ — dodávám: jen špatná psychologie roztrhuje hlavu a srdce. Marx reformaci nemá rád, jako Stirner. Stirnerovi se reformace nelíbí, že je jen napravováním, není destruktivní. A jako Stirnerovi reformace je zvláštností křesťanskou, kavkazským mongolstvím, tak Marx a Engels protestuje proti lásce.

Avšak ti zlí, ba ani ti nejhorší nejsou tak zlí jako t. zv. lidé hodní, indiferentní. A těch revolucí nepředděláš. Macaulay řekl: Žádný národ nemá dělat revoluci, ale vždy má být odhodlán ji započít. Rozumím tomu tak: Národ nemá být indiferentním, má bdít, má potírat násilnictví v zárodcích a všude, v malém, má vůbec pro svůj cíl pracovat.

A rozumí se: mluvíme o revoluci vůbec, nejen o revoluci politické, branné. Stejná etická pravidla platí také pro revoluci hospodářskou (stávky), pro revoluci literární — pro revoluci každou...

Ovšem na stanovisku materialistickém tato filosofie revoluce založena není...[143])

...Problém revoluce je pro moderního člověka důležitý: jí byl lid nadobro prohlášen za suveréna. Revolucí rozumím stálý stav nového člověka, revolučnost; revolucionář je kritik všeho starého a revolučnost jest nejen v politice, nýbrž i v literatuře, filosofii atd., jest to ideál postaviti společnost na docela jiný základ. Proto znamená r e v o l u c e p ř e v r a t z g r u n t u. Proto jsou revoluce, jež přinášejí málo užitku. Revoluce v pravém slova smyslu, jako si moderní demokrat přeje, jest, aby lid byl připraven převzíti otěže administrativy, konstituce a parlamentarism jest pouze začátek tohoto nedokončeného převratu...[144])

...P r o k a ž d é h o m y s l í c í h o č l o v ě k a j e p r á v o n a r e v o l u c i n e s p o r n ý m. Každý myslící člověk má právo se bránit, a tím už jsem řekl: jakou revoluci. Smrt za smrt, řekl ruský revolucionář Stepňak. A to je mi málo, jen obrana fysická. Každý má povinnost se bránit mravně, t. j. ničit absolutism duchovní. Mně je mozková, filosofická revoluce nezbytnou podmínkou moderní demokracie...[145])

Nezralý, nevyspělý, a slabý ten náš prvotní*) radikalism byl. Měl vady mnohé a veliké; v teorii byl bez určitého programu politického a bez základu filosofického, v politice mu scházela samostatnost a odhodlanost.

Revoluční vzrušení nemohlo u nás být než chvilkové a příliš vnější, d e m o n s t r a č n í, protože nebyli jsme připraveni na revoluci, měnící politické zřízení v základech. Od nové doby počínajíc revoluci politickou předcházely revoluce duchovní — náboženská a filosofická. Revoluce anglická (Havlíček na ni upozornil Macaulym) byla skoncováním revoluce náboženské; revoluci francouzskou předcházela revoluce filosofická — Voltaire, Rousseau a jiní. V tomto století ve Francii a taktéž v ostatních zemích filosofie a literatura docela jinak hýbala duchy než u nás. O Francii ani netřeba mluvit — tam se prostě pokračovalo a pokračuje ve veliké revoluci; v Německu roku 1848 předcházela t. zv. levice heglovská a radikální filosofie vůbec (Ruge, Feuerbach, Straus, Stirner, Marx, Heine atd.), o tom nemluvíc, že celá filosofie od Kanta počínajíc byla revoluční. Anglie měla Shelleyho, Byrona, měla filosofy jako Benthama, oba Milly a j. Poláci

*) Roku 1848.

vedli revoluci politickou a jejich geniální básníci prováděli ji literárně, Mickiewicz a Krasiński. V Rusku revoluci vedla téměř jen literatura — teprve později nastoupil revoluční tenor svou dráhu.

A u nás?

Po dvoustoleté mrtvotě politické nesamostatnosti naše obrození neslo se směrem jiným a bylo ve své podstatě docela zvláštní. Velikou reformaci a revoluci měli jsme za sebou a v upomínce, teď šlo o to, vzbudit pokleslý národ především k životu duchovnímu. Živé slovo české a slovanské a vzpomínky historické byly hlavním prostředkem buditelským a tak naše doba předbřeznovská měla přirozeně ráz literárně vědecký — v ě d ě n í a v z d ě l á n í bylo hlavním prostředkem obrodním. V té atmosféře nerostou již legiony pro revoluci brannou — de facto naše strana radikální přestala na revolučních demonstracích a barikádách konec konců jen papírových. Revoluce branná byla nemožná, byla nesmyslná a také se nestala. Svatodušní barikády revolucí nebyly. Všecko to Havlíček správně rozpoznal a podle toho i jednal. Poznal také, že revoluce branná již není potřebná; ale pochopil a cítil, že třeba je nám revoluce duchovní a revoluci tu skutečně prováděl. V tom právě je organickým pokračovatelem starších buditelův a obrodičů.[146])

... Pravím-li tedy, politická taktika dnes spočívat musí v p o l i t i c k é p r á c i v š e c h, v práci založené na náležitém v z d ě l á n í v š e c h, čelím tím docela vědomě a úmyslně p o l i t i c k é n e p r á c i, politické taktice dob starších a prošlých. P r á c e politická, jako skutečná práce všecka, vyžaduje soustavnosti, pilnosti, stálosti, vytrvalosti — občasné vzpružení citů a vůle a úryvkovité jednání není prací. Takové taktiky si dovolovali v starší době velicí páni, dovoluje si jí aristokracie a plutokracie ještě i dnes, ale to není politika lidu a nemá ani pro lid a vůbec pro nikoho významu. Tato politika je sport, ne práce.

Člověk moderně vzdělaný poznává, že společnost se vyvíjí krokem, ne skokem a proto stojí ve všech oborech, tedy i v politice, o stálou p r á c i r e f o r m a č n í. Je tedy proti všeliké r e v o l u c i, proti revoluci zdola i shora. Revoluční taktika je taktika zastaralá, je šosáctvím. Realistické a konkrétní pojímání společnosti a státu vylučuje politický romantism; realism a revoluce (násilná) jsou naprosté protivy. Kdo věří v revoluci, nebéře života doopravdy. Vím, že revoluce je dnes přežitkem starého režimu — politika demokratická a lidová revoluce nepřipouští. Svět stál a stojí na práci, ne na náladě, svět udržuje se jen prací

a to prací drobnou, prací stálou. Ani v geologii katastrof není a nebylo, co se dříve mělo za ojedinělé, úryvkovité katastrofy, poznáváme teď za výsledek nesčetných vlivů malých a menších. Tak i ve společnosti a historii převraty veliké, bijící do očí lidí nepochopujících, jsou jen sumací a výsledkem stálých vlivů a příčin malých. Dnes poznáváme, že zejména revoluce posledního století byly výsledkem a pokračováním předchozího pochybeného vývoje, poznáváme, že revoluce je symptomem a další příčinou nezdravoty a proto voláme po práci a opět po práci soustavné, promyšlené, stálé, vytrvalé. Politika lidová je stálou a nepřetržitou reformací — politika lidová je nadšením pro práci a prací.[147])

STARÝ A NOVÝ REŽÍM

...Otázku o ústavních formách státověda novější pojímá jinak nežli doba starší. Tou měrou totiž, kterou se poznává složitost společenské organisace, a kterou se v politické praxi i v teorii k platnosti přivádí masa, otázka ústavní formy posuzuje se klidněji a věcněji. Politický radikalism starší viděl všecku podstatu státu a společnosti v osobě vladařově — je to politický a sociologický fetišism. U Platona a Aristotela ústavní formy hrají tak velikou roli, a to trvá až do našeho století. Po zkušenostech s prvou francouzskou revolucí soudí se o státech ne tak podle litery ústavy a formy suverenity, jako podle všech skutečných poměrů.

Ve společnosti organisované jednodušeji, ve společnosti nečetné a zřízené aristokraticky, ústavní forma byla důležitější, také v politické praxi iniciativa vladařova a jeho rádců byla patrnější a působivější. Starý absolutistický stát — to byla t. zv. vyšší společnost, „společnost“ vůbec, tedy počet lidí téměř spočitatelný, považíme-li, že masa lidu politicky se nepočítala. A takový byl starší absolutistický stát všecek. To platí nejen pro absolutism novější, ale i pro stát středověký, feudální; a platí to pro stát antický, římský, césarský i republikánský a řecký.

Naznačil jsem tu onde, jak absolutistický stát padl. Vlastně padá — vývoj dávno není dokončen. Absolutism v pokročilejších zemích všude zmírněn tím, že počet vládnoucích byl rozšířen, že stará společnost „vyšší“ stala se a stává společností „širokou“, t. j. že stát se demokratisuje, lidoví. Co Ludvík říkal o sobě, to teď říká každý volič. V dané době všeobecné právo hlasovací je demokratisátorem absolutismu. Absolutism stal se konstitučním a parlamentárním.

Daný stát nemůže se dnes proto posuzovat podle ústavní formy. Anglie, Německo, Rakousko jsou monarchie, všude je konstitucionalism a parlamentarism, a jaký de facto mezi jednotlivými státy rozdíl! V nové době rozpoutány docela jiné sociální síly, a podle těch státy se různí. Že absolutism padl, to přece znamená, že rozhodují teď ve zřízení společnosti jiné síly než dříve: dnes je náboženství něco jiného, než bylo; dnes filosofie, věda a umění (školy, žurnalistika) mají moc, které dříve nebylo; dnes hospodářské a komunikační poměry jsou docela jiné a mnohem silnější než dříve; dnes panuje cit a princip národnostní, jehož dříve nebylo; zkrátka — dnes společnost kontinentální nejen kvantitativně, ale i kvalitativně je jiná, než byla v minulém věku před revolucí. A v této společnosti stát, moc politická, je jednou z mocí ostatních a ne vždy a všude mocí nejsilnější, třeba že stát stále zůstává spravujícím orgánem a organisátorem všech sil společenských...

Starý režim v duchu legitimistickém je neudržitelný. Legitimism sám dělá s revolucí kompromisy kompromitující. Považme jen, co po francouzské revoluci, odpravivší krále, znamenalo uznání Napoleona! Sám papež pomazal ho na císaře. A legitimism neuznal pouze Napoleona I., on uznal dokonce též Napoleona III.! Svých dcer mu sice již nechtěl dát, na to byl mu přece trochu parvenum a nearistokratickým dobrodruhem, ale uznán byl. A nakonec papež, představitel a obhájce monarchistického legitimismu, uznal republiku... Císařové zápolí již o palmu řečnictví a sestupují s trůnu za stolek žurnalistický...

Starý režim padá a bortí se ve svých základech. S t i r n e r neřekl naprostou nepravdu, když o konstitucionalismu řekl, že je dále než republika, protože prý je státem v rozkladu...

V politickém vývoji nové doby běží jedním slovem o boj starého a r i s t o k r a t i s m u a novodobého d e m o k r a t i s m u. To znamená: Absolutism oligarchický nahrazuje se masovým relativismem. Empirii a indukci ve vědě odpovídá rozšíření pravomoci politické. Čtyři oči vidí více než dvě.

Přirozeně je novodobý stát spojením režimu starého a nového — je nehotový a přechodní. Je dosti neorganickým spojením doby nové a staré — polovičatost je znakem současného konstitucionalismu. Kdo jen poněkud moderní stát pozoruje pečlivěji a zná jeho vývoj, tuto polovičatost musí vidět. Cítí ji ovšem i ten, kdo si její příčiny nedovede rozanalysovat. Proto ta značná politická nespokojenost a, řekl bych, podrážděnost, kterou jen slepá reakce nedovede odlišit od anarchismu...

...Ve společnosti zároveň a stále je třeba vedle centralisace autonomisace; autonomisace musí se provádět v obcích a korporacích

jednotlivých. Proti společenské síle centralisační musí působiti síla proticentralisační, decentralisující — a to nejen v oboru hospodářském, nýbrž také v politickém, národnostním, církevním — všude. Socialisté angličtí v poslední době velmi energicky uvazují se ve správu obcí; municipalism je teď heslem velmi včasným a šťastným...

Moderní politika nevyčerpává se pouze demokratisací státní. Má ještě úkol jiný a neméně důležitý — z politiky udělat vědu a umění založené na vědění a tudíž demokratisací organisovat a zabezpečit vliv vzdělání odborného a politického. Masa — majorita — minorita — individuum — ani jedno, ani druhé neobstojí bez moci, již dává vědění...

Problém je, organicky zabezpečit politický vliv politických odborníků. Politika je právě obor svůj zvláštní, je také zvláštní politické nadání — ten fakt sebe hlučnějším demokratismem odčinit se nedá. Nemluvím pouze o vzdělání poslanců všeobecném a v jistých odborech; že o školství, o daních atd. nemůže rozhodovat poslanec věci neznající, rozumí se samo sebou. Ale škola — berně — železnice atd. nejsou ještě politika.

Nezaručuje-li politického nadání a umění ani rod (posavadní užší kruhy aristokratické), ani vyšší census, nezaručují ho ani census velmi nízký nebo přímo žádný. Je pravděpodobné, že v počtu větším nalézá se také hlav politicky myslících více; avšak právě proto běží o to, zabezpečit jim politický vliv a vliv stálý, ne nahodilý...

O to hlavně běží, aby politikou odbornou odstraněna byla politická pověra a mystika...

Každá pověra má ovšem své žrece — také politika demokratická je posud augurstvím a tajnůstkářstvím přese všecko veřejné mínění. Politika opravdu odborná, přesná bude veřejná — jako je teď veřejným lékařství.

Politika skutečně demokratická, lidová musí se rozejít se všemi tajnými spolky, musí se rozejít s dědictvím aristokratického a romantického revolucionářství.

Politika skutečně demokratická má problém, jak přemoci zhoubný vliv stranictví. Strany musejí být; ale nesmějí překážet rozvoji individuality. Marx řekl prý: moi, je ne suis pas marxiste. To by o sobě jeho následníci již všichni říci nemohli. Dnes stranictví všude ubíjí individuálnost, strany stávají se překážkou pokroku a vzdělání.

Pověrčivý antropomorfický primitivism nestuduje příčin sociálních a politických jevů. Odsud nerealistické pojímání společ-

nosti a jejího vývoje. Nepochopuje se náležitě sociální plnost a složitost, nevidí se rozdíly mezi různými dobami a místy, celé myšlení je abstraktní, má ráz matematiky nebo mechaniky. Je to sociologie a politika, jak je ve stranách buržoasních provádějí pravidlem právníci se svými antropomorfickými fikcemi t. zv. osob mravních a právních. To právě je antropomorfism třeba že ve formě abstraktní. Marxisté této vady jsou prostí, zato společnost a historie pojímají mechanicky, materialisticky...

Politický primitivism je do značné míry nepokrokový. Hledá své politické vzory a ideály v příliš daleké minulosti. Rousseau je typ primitivisty. Marx a Engels vzali si z Rousseaua příklad také. Tento rousseaunism je utopistický — hledané jednoduchosti a prostosti ve společnosti prostě není.

Politický primitivism hoví upřílišněnému historismu. Utopista utíká právě z přítomnosti do minulosti a do minulosti co možná daleké, alespoň neznámé. Proto mu historie nepodává náležitého poučení, třebaže by přitom přijímal moderní evolucionism, jenž ostatně právě v oboru sociologickém a historickém je často upřílišeným primitivismem, berouc ím si vzor z vývoje zoologického.

Politický primitivism jeví se v nedostatku filosofického jednotného názoru na svět. Odsud politický diletantism a eklekticism, napodobení všech možných a nemožných vzorů, politická úryvkovitost, rozčilenost.

Odsud politika více negativní než positivní a strach před odpovědností. Tímto strachem současný demokratism velmi je karakterisován. Vždycky strana nebo národ — žádné já! Není v tom vždy altruism a subordinace, nýbrž většinou nemužnost, nedostatek samostatné myšlenky a vůle. Marxism ovšem důsledně „mizerné individuum" potlačuje na prospěch mytické „veliké masy". Demagogie pak ubíjí demokracii.

Negace vede k revolučnosti a anarchii. Nedostatek celkového názoru politického nahrazuje se ideově diletantismem, prakticky křečovitou agitací. Agitace není akce... Revolučnost a pracovitost se vylučují. Politika stává se sportem, prostředkem k vyplnění dlouhé chvíle.

Nedostatek politického a filosofického vzdělání svádí k přeceňování politiky a k jejímu zvodnatění. Vzniká ten pustý politicism hospodský, jenž svým demokratickým pivem o nic není lepší než blaseovaná reakce aristokratického šampaňského.

Moderní stát dostává pořád širší a širší úkoly (F e u e r b a c h řekl, že politika se stává naším náboženstvím), — ale jen proto, že každé individuum dostává úkoly nové a stále těžší. Vždyť o to

běží, aby se vyvinuly z individuí silné individuality. K tomu je třeba vzdělání politického a filosofického.

Nedostatek filosofického vzdělání jeví se v necenění politiky nepolitické, mám-li tak nazvat vychovávání voličstva a připravování budoucnosti. Krátkozraký materialism politický žene se za úspěškem okamžitým a panováním přímým a bezprostředním.

Politický primitivism trpí efemerností. Chci tím říci, že se spokojuje politikou à la minute. Pro den. Protože ovšem zítřek přináší starosti nové, politika je bez výhledu do budoucnosti a minulosti. Málo celkového, málo velikého — příštipkářství parlamentární a administrativní, záplata na záplatu.

Politika nakonec příliš osobní — málo politiky světové.

Tato politika všímá si jen, co bije do očí, co již křičí. Také její prostředky jsou křiklavé. O analysi a studiu pravých příčin není řeči. Marxism tím, že všude hledá příčiny ekonomické, zvyká do jisté míry pozorování a analysování politickému.

Neoriginálnost politických stran je úžasná. Nemají politiky samostatné, odpovídající určitým a jasným cílům — všecky žijí vlastně jen z chyb svých odpůrců. Živá negace negace. Tou vzájemnou negací se stává, že strany programové nejrůznější taktiky jsou si nejpodobnější — člověk nenapodobuje jen své kamarády, ale také své odpůrce tím více, že mu imponují. Reakce napodobí radikalism, radikalism reakci. Kdo pozoruje svět, tento zvláštní consensus stran brzy pochopí.

Ten společenský stroj jaks taks běží — to nám stačí. Spoléháme jeden na druhého, ačkoli druh druhu nedůvěřujeme, a ovšem nějak to jde a musí jít. Mluvíme o logice faktů, jimž se musíme podřídit, mluvíme o emfasi o historických věčných zákonech, dokonce o Prozřetelnosti. Ve své fatalistické lenosti čekáme stále na nějaký zázrak a na spasitele, ovšem marně, a proto ulehčujeme si zase v neplodné kritice a očerňování celého světa...

Tyto a jiné vady politického primitivismu vyskytují se dnes ve stranách všech. Stejné vady karakterisují dnešní vlády. Odpovědnost za všeobecný stav společnosti spadá na všecky. Jen primitivism reakční dovede vidět pramen všeho zla v socialismu, kdežto ve skutečnosti míra odpovědnosti větší je u těch, kteří vedení společnosti přímé a nepřímé měli a mají v rukou. Je-li socialism to zlo, které reakce v něm vidí, jaké jsou to vlády, jaká církev, jaké školy atd., které tomuto zlu daly uzrát? Řeklo se, že jaková vláda, taková oposice; a tak pravím i já: jaký nesocialism a protisocialism, takový socialism. Ovšem, platí to i vice versa...

Dělnictvo musí zdokonalovat své staré spolky vzdělávací a j. Příliš často pozoruji u našich socialistů fatalism — že se teď nic

nedá dělat, že se musí přeměnit společnost celá; podobně mluvívají naši státoprávníci, že v budoucím českém státě si zařídíme pravou svobodu atd. To je utopism a fatalism nepráce. Práce doopravdy sociální musí být, abych tak řekl, koncentrická, všeobecná, ne jednostranná. Dělnictvo musí se účastnit vši kulturní práce, musí se tudíž organisovat nejen politicky, nýbrž i hospodářsky, vzdělavatelně — a vůbec všemi asociacemi, jimiž pokrok svůj a celku může podporovat. Marx a Engels přece chtějí všeobecnou disponibilitu člověka, universálnost, k tomu je příležitost a příčina již teď, vždy a všude.

To ovšem znamená vzdát se materialismu a materialismu ekonomického, vzdát se amoralismu a v mravním pocitu odpovědnosti a solidárnosti pracovat pro generaci žijící i budoucí. To znamená všecku práci, nejen politickou, spravovat s jednotného hlediska: úzký demokratism musí se rozšířit na všeobecný názor na život a na svět; politika takového demokratismu bude taktikou vpravdě životní, světovou — politikou sub specie aeternitatis.[148])

O SOCIALISMU

Pokud se však hlavních zásad sociální demokracie týká, vyslovil jsem se již nejednou, že filosofický a sociologický základ sociálně demokratického programu nepřijímám. Socialistická filosofie se vyvinula z „klasické" filosofie; z této filosofie minulého a tohoto století sociální demokraté čerpali názor materialistický, jenž materialism t. zv. historický pokládá za teoretický základ socialistické politiky a filosofie vůbec. V otázkách celkového názoru na svět, v otázkách o posledních věcech člověka není ovšem a nemůže být kompromisů. Není zvykem mým o věcech těch mnoho mluvit a víru svou házet na pospas našeho liberalismu a klerikalismu a proto jen prostě opakuji, že jsem rozhodný odpůrce materialistického názoru na svět. Přesto naučil jsem se být tolerantním a neprohlašovat každého materialistu za člověka špatného a protimaterialistu za člověka hodného a dobrého. Přesvědčil jsem se příliš často, že filosofičtí a teologičtí odpůrcové materialismu nejsou o nic lepší lidé, ba velmi často horší, hledí-li se na skutky a život a ne pouze na credo a slova. Kdybychom my protimaterialisté skutečně žili nemateriálisticky, dělnictvo a sociální demokracie materialismu by se nechytala.

Činím proto rozdíl mezi požadavky a jednotlivými programovými punkty sociální demokracie a jejími filosofickými zásadami: činím rozdíl mezi spravedlivými požadavky našeho uhně-

teného dělnictva a jeho cizí filosofií, kterou mu vnucuje společenská nespravedlnost a naše netečnost. Pokud se týká jednotlivých požadavků politických a sociálních, mám je většinou za spravedlivé, a proto vždy cítil jsem svou mravní závaznost, požadavky ty všemožně podporovati; v otázkách národohospodářských nejsem odborník a nedovoluji si rozhodného slova, ale tolik dovedu posoudit, že kritika Marxova a socialistických teoretiků je oprávněná a v celku správná, že však jejich positivní teorie nemají větší hodnoty, než upřímné a promyšlené teorie jiné. Jestliže sociální demokracie činí z Marxa nedotknutelnou autoritu, pochopuji to, ale nedovedu se z toho těšit. Proto však, to cítím a vím velmi dobře, nemám pražádného důvodu a práva, stavět se proti požadavkům spravedlnosti a rovného práva, ať požadavky ty pronášejí se od kohokoliv a ve jménu zásad jakýchkoli. „Který z vás je člověk, jehož kdyby prosil syn jeho za chléb, dal by jemu kámen?" A my zatím dělnictvu našemu dáváme kameny — literární, filosofické, teologické, politické...

Vida hlavní problém otázky sociální v obrození mravním, nesdílím proto názory, jaké klerikalism v otázce zaujímá, ačkoli připouštím, že vyniká nad liberalism v pojímání otázky sociální...[149])

Reformací a renesancí starý režim církevně-politický počíná se měnit — je to všeobecná transformace, projevující se občas také v revolucích násilných. Je to pokus o uvědomění všeobecné, o uvědomění nejen jednotlivců, ale i nejširších mas, a je to zároveň pokus, masy ty organisovat na podkladě nového názoru na svět a nové etiky. V takové době přechodní, kdy nové není hotovo, a staré ještě pořád dost silno, všeobecná intelektuální a mravně náboženská anarchie je výsledkem a zase také příčinou společenské přeměny.

Anarchie ta jeví se po výtce jako negace a revoluce filosofická a sociální.

Marxův socialism po stránce teoretické je jeden z pokusů o nový řád světový, a sice pokus o jeho uskutečnění v masách a masami.

Po stránce praktické marxism původně usiluje o všeobecnou a definitivní revoluci. Chtěl by být revolucí koncentrovanou. Ex thesi je naprostou negací všeho posavadního řádu...[150])

...Ovšem — bída je nepěkná, nejen tělesná, ale i mravní, duchovní...[151])

...Je tedy ten požadavek pro dělníka všeobecně se vzdělávat. To znamená nejen snad se vzdělávati čtením, nýbrž také mravně se

vzdělávat a zejména být dělníkem svědomitým, pracovníkem solidním. To působí ohromně: inteligentnímu a mravně vyškolenému dělnictvu zaměstnavatelé neodolají...[152])

...Nová filosofie musí rozřešit také problém po všeobecném vzdělání. Všeobecné vzdělání není s filosofií totožné, ačkoli souvisí obojí úzce...[153])

My proto se pokoušíme o sociální reformy nejen na náboženském a mravním, nýbrž i na právním podkladě. Celý stát se musí socialisovat. To je něco nového, odchylného a také vyššího. Slyšíme právě dnes: V s t a l ť j e s t! Ano — také my můžeme slavit vzkříšení českého člověka k té práci sociální, která z českého národa má udělat skutečné bratry. V s t a l ť j e s t! — vstalť jest ten skutečný Ježíš, na kterého se díváme v pravém světle poznání — vstalť jest ten český člověk, české svědomí se probouzí. Jestliže se v nás to české svědomí skutečně probudí, pak budeme nejen milovat bližního, nýbrž láska k bližnímu se uskuteční sociálními zákony. Budeme usilovat k tomu, abychom nuzných a chudých neměli. Měli jsme v Táboritech první socialisty a komunisty, u s i l u j m e, a b y m e z i n á m i ž e b r á k a n e b y l o. T o j e t e n n á š č e s k ý i d e á l! [154])

SLOVO K INTELIGENCI

Inteligence je pro náš národ i politicky velmi důležitá, jak vidíme z vývoje obrozenského; a mohla by inteligence vyvinout velmi vydatnou činnost, třeba jen nepřímo politickou. Slovem inteligence nemíním jen ty, kdo mají hondost akademickou, ale míním učitelstvo, různé nižší úřednictvo a pod. vrstvy; avšak k inteligenci dnes už náleží mnoho a mnoho lidí. Dnes přece je již mnoho s e b e v z d ě l á v a j í c í se inteligence a ta je právě v našem národě při značném nedostatku škol, také kvalitativním, důležitá. Přiznávám se, že bych se nebyl pokoušel pracovat politicky, kdybych nebyl chtěl protestovat proti té inteligenci, která se politické práce štítí. Byli jsme pro demokratisaci volebního řádu — když demokracie, tož demokracie doopravdy! Podali jsme důkaz právě my dva profesoři, že lze přesvědčit t. zv. masy, dokázali jsme, že dovedeme agitovat, je-li toho třeba.

Říká se: Nemáte mas za sebou. Masy, jak se toho slova užívalo, už nejsou, ty masy už jsou také zinteligenovány, a nestarejte se o masy. Otázka jest, jestliže kdo před masami hájí své přesvědčení a jaké má důvody pro své přesvědčení. Každý z nás má

povinnost hájit svobodu, prokrok, demokracii! Masy poctivou politickou prací budou získány neméně, než jsou získávány demagogií.

Nehrát si na zrozeného vůdce mas, ale také nebát se těch mas a nikoho, ale chovat se k masám čestně, nepochlebovat jim — demokracie, ale ne demagogie! Ale chceme-li pronikat, je třeba mít pevné přesvědčení, věřit ve svou práci, mít sebedůvěru — kryč skepse a indiferentismus, ale státi za své přesvědčení a hájit je. Mít program! Uvědomělý program je pro stranu to, co je pro stát zákon, zejména ústavní zákon. Ale tak jako ve státě zákon provádí administrace a jako administrace má prakticky velikou důležitost, tak také ve straně a o jejím vývoji rozhoduje nejen program, nýbrž její administrace, její postup, její práce. Program činorodý musí vystihnout, kam spěje náš národ za dané světové situace. Ale opakuji: Program a administrace, provádění programu, směr, směřování. Směřovat musíme k určitému cíli! Vidíme, že naše zásady pronikají do všech stran, a jsem přesvědčen, že naše zásady přijme rozhodná většina národa, jakmile pronikne k hlubšímu politickému vzdělání a sebevědomí. To není žádná pýcha a hrdost, to je mužné vědomí poctivé práce, směřující k čisté, české budoucnosti. Všichni ke společné práci![155])

... Český student a český inteligent vůbec nesmí se domnívat, že je rozeným učitelem rolníka a dělníka — ve mnohém může a musí být i jejich žákem, sám maje se teprv učit, jen v míře skrovnější může jiným již být učitelem. Dělnictvo a třídy hospodářsky a politicky slabší nesmějí nám být prostředkem; chybovali bychom, pojímajíce svůj úkol vůči dělnictvu jen národnostně a politicky; úkol je mravní a především mravní: neběží o to, získat dělníky, jak se říkává, myšlence národní, ale o to, zjednávat v celé společnosti naší cit pro spravedlnost — všecko ostatní bude nám přidáno ...[156])

... Shody v organisaci a vývoji našeho dělnictva a buržoasie dají se nalézt i v politickém oboru. Naproti dělnictvu německému naše dělnictvo je organisováno více federativně a autonomisticky, než centralisované dělnictvo německé. I v tom tají se karakter národní, jak ani jinak být nemůže — jsme synové téže země, téhož času a týchž rodičův, o to jde, abychom se všichni bratry také cítili. To je dnes hlavní smysl Kollárovy humanity.

Přesvědčil jsem se, — co se výtky beznárodnosti týká — nejednou, že naše buržoasní společnost o nic není národnější než dělnictvo, není-li dokonce méně národní ...[157])

... Ale nejen sociálně-demokratická strana, i my nedělníci máme sociální úkoly. Dnes není politicky myslícího člověka, který by neuznával, že politika má býti sociální, že zákonodárství musí býti sociální. Socialisace celého politického i národního života — toť úkol také nás nedělníků.

Úkol ten podle daného sociálního postavení musíme plnit v třídách a vrstvách nedělnických, ale nebudeme se vymykat také z práce pro dělníky a s dělníky. Uznávám různost hospodářských tříd a vrstev, ale nekážu mezi nimi boj nesmiřitelný, nýbrž chtěl bych pracovat k organisaci jejich práce v prospěch celku národního a lidského.

A tak chtěl bych skončiti ukázáním na to, že právě náš český národ především potřebuje politiky skutečně sociální. Na svých voličských schůzích dokazují statisticky, že jsme národ malého člověka. Nerozhoduje nepočetnost, jsou menší počtem, ale ta zvláštnost je, že jsme hospodářsky a sociálně tak slábi proti jiným národům. Proto to hledání chleba pro český národ má obzvláště veliký význam. Není náhodou, že první komunism novodobý byl český — naši Táboři jsou první novodobí socialisté. Socialism jest čistě český, není pravda, že jest vnesen z ciziny. Ti Táboři nebyli cizáci, byli žáci Husovi, pokoušeli se o komunismus a socialismus na náboženském podkladě. Avšak takový socialism nestačil.[158])

PROHLÁŠENÍ ČESKÉHO KOMITÉTU ZAHRANIČNÍHO

Vystupujeme na politickou veřejnost v okamžiku, kdy ústup vítězné ruské armády od nepřátel se využitkuje proti Rusku a jeho spojencům. Stavíme se na stranu bojujících slovanských národů a jejich spojenců, bez ohledu na úspěch nebo neúspěch proto, že hájí právo; rozhodnutí o tom, na čí straně v osudném zápolení národů je právo, je zásadní otázkou politické mravnosti, které se dnes nemůže vyhnout už žádný čestný a opravdový politik, žádný uvědomělý národ. K našemu vystoupení nutí nás však také živý cit slovanské pospolitosti: vyslovujeme bratřím Srbům a Rusům a stejně bratřím Polákům, válkou tak krutě postiženým, vřelé sympatie. Věříme v konečné vítězství Slovanů a spojenců a jsme přesvědčeni, že toto vítězství Slovanů a spojenců bude na prospěch celé Evropy a lidstva. Protislovanský zákeřný postup Ferdinanda Koburského a jeho vlády vítězství spravedlivé věci nezadrží.

Český národ svobodnou volbou krále z rodu habsburského spojil se s Uhry a rakouskými Němci v soustátí rakouské; dynastie

však postupnou centralisací a germanisací vytvářela jednotný stát absolutistický, porušujíc proti smlouvě samostatnost českého státu na venek i uvnitř. Český národ vysílen evropskou a habsburskou protireformací dovedl tomuto násilí úspěšněji čeliti teprve od svého obrození na sklonku 18. století; čelila mu hlavně revoluce r. 1848.

Revoluce zdolána, vydobytá práva národů, zejména českého, opět obětována absolutismu, jenž však otřesen válkou r. 1859 ustoupil neúplnému konstitucionalismu. Maďarům Vídeň povolila, Čechům dostaly se jen nedodržené slavnostní sliby. Český národ zahájil známý boj pasivní opposice, později účastnil se nového parlamentu aktivně, avšak v parlamentě a na sněmích stále domáhal se svého historického práva a usiloval proti německo-maďarskému dualismu o federalisaci říše. Jednotlivé pokusy o dohodu s říší rozrážely se o panovačnost Němců a Maďarů.

Válka nynější protivy mezi národem českým a Rakousko-Uherskem přiostřila. Válka započala bez vota parlamentu: všecky státy předložily rozhodnutí o válce parlamentu, jen vláda vídeňská bála se vyslechnouti své národy, protože většina jich byla by se vyslovila proti válce. Zástupcové českého národa jistě by byli protestovali se vší rozhodností; proto vláda nevzala ani jediného českého zástupce a politika na potaz při kroku tak osudném.

Národ český v nové době vždy hájil program rozhodně slovanský; také v této válce, která náš národ překvapila nepřipravený, jak překvapila všecky národy mírumilovné, od samého počátku přes neslýchaný teror, potlačující každý projev opravdového smýšlení lidu, v českých zemích projevovány sympatie k Rusku a Srbsku a jejich spojencům; projevy austrofilské jsou vládou vynucovány. Dnes vůdčí politikové čeští úpějí v žalářích, šibenice staly se oblíbenou podporou neschopné administrace, české pluky decimovány, protože spontanně jednaly podle všenárodního českého programu. Práva jazyka českého bezohledně porušována a ztenčována i za války, absolutistická soldateska řádí v českých, neněmeckých a nemaďarských zemích jako v zemi nepřátelské; každý projev české publicistiky se potlačuje, kdežto našim národním odpůrcům nejen se dovoluje agitace proti českému národu, Vídeň a Budapešť podporují i pangermanistické orgie v duchu Lagarda, von Hartmanna, Mommsena, Treitschkea.

Za takové situace český národ nemůže dále mlčet.

Proto utvořil se zahraniční komitét české emigrace, aby cizinu o pravém stavu věci informoval a státníkům, politikům a publicistice spojenců a neutrálních států tužby českého národa přednášel a český program hájil.

Všecky české strany domáhaly se samostatnosti národa posud v rámci Rakousko-Uherska; průběh bratrovražedné války a bezohledné násilí Vídně nutí nás domáhat se samostatnosti bez ohledu na Rakousko-Uhersko.

Usilujeme o samostatný československý stát.

Český národ se přesvědčil, že se musí starat sám o sebe. Rakousko poraženo nejen Ruskem, nýbrž i tím malým, tak opovrhovaným Srbskem a stalo se dependencí Německa; dnes pod vedením Berlína na chvíli se zotavilo, ale to zoufalé napětí sil nás nemýlí, jest jen důkazem, že Rakousko-Uhersko již abdikovalo. Ztratili jsme důvěru v životnost Rakousko-Uherska, neuznáváme již jeho oprávněnost; svou neschopností a nesamostatností podalo celému světu důkaz, že slovo o nutnosti Rakouska je překonáno, a právě touto válkou naprosto vyvráceno. Ti, kdo hájili možnost, ba nutnost Rakousko-Uherska — a byl to jednu dobu sám Palacký — chtěl federativní soustátí rovnoprávných národů a zemí; avšak Rakousko-Uhersko dualistické stalo se potlačovatelem neněmeckých a nemaďarských národů, je překážkou míru v Evropě a zvrhlo se v pouhý nástroj dobývačnosti Německa na východ, bez vlastního positivního cíle, neschopno vytvořit organický státní celek rovnoprávných, svobodných a kulturně pokračujících národů. Dynastie, žijíc ve svých absolutistických tradicích, udržuje se jako fantom bývalé světové říše nedemokraticky spolupanstvím neplodné šlechty, beznárodní byrokracie a protinárodního důstojnictva.

Dnes už nikde není pochybnosti, že Rakousko-Uhersko použilo sarajevského atentátu neprávem proti Srbsku; Vídeň a Budapešť pokračovaly ve své protislovanské politice, která se tak hanebně projevila v řadě procesů proti Srbům. Vídeň a Budapešť neštítily se proti Jihoslovanům užít falešných dokumentů vlastním vyslanectvím vyráběných a v této politice falše Vídeň a Budapešť pokračují touto válkou. K falši pojí se teď proti národům neněmeckým a nemaďarským mstivost a ukrutnost přímo barbarská.

Německo sdílí vinu Rakousko-Uherska; bylo v jeho moci a bylo jeho povinností vůči kultuře a lidstvu válku zamezit a vídeňsko-budapešťské imperialistické frivolnosti nepoužít.

Rakousko-Uhersko a Německo bojují se svým tureckým a bulharským spojencem pro věc špatnou a ztracenou.

V Paříži dne 14. listopadu 1915.[159])

„Věřím i já Bohu, že po přejití vichřic hněvu, hříchy našimi na hlavy naše uvedeného, vláda věcí Tvých k Tobě zase se navrátí, o lide český, a pro tuto naději Tebe dědicem činím všeho toho, co jsem koli po předcích svých byla zdědila a přes těžké a nesnadné časy přechovala, nýbrž i v čemkoli dobrém skrze práci synů mých a požehnání boží rozhojnění jsem přijala, to všecko Tobě odkazuji."

Proroctví-modlitba Komenského vyplnila se doslova; náš národ je svobodný, nezávislý a vstupuje vážen a podepřen všeobecnou sympatií do společnosti evropských národů.

Žijeme v pohádce? Tak se ptají politikové všech zemí a sám kladu si stejnou otázku; a přece je to všechno skutečná skutečnost, výsledek čtyrletého zápolení všech národů světa. Svět rozstoupil se na dva tábory a v hrozném boji zvítězili ti, kteří hájili ideály spravedlnosti — zvítězili idealisté, zvítězil duch nad hmotou, právo nad násilím, pravda nad chytráctvím.

Centrální mocnosti, vedené pruským Německem, domáhaly se panství nad Starým světem, nad Evropou, Asií, Afrikou a to byl přední cíl pangermánských politiků, označovaný heslově: Berlín—Bagdad. Starý staletý německý nápor na východ měl býti dovršen konečným podmaněním východních národů, v prvé řadě slovanských a celý průběh války a vítězství Německa uskutečňovaly pangermánský plán.

Podmanění evropského východu bylo by mělo za následek podmanění západu a celého Starého světa. Ale Nový svět, Amerika, vystoupila ze své reservy, nahradila umdlené a rozvrácené Rusko a zanedlouho generál Foch diktoval poraženému Německu a Rakousko-Uhersku podmínky.

Teokratická autokracie podlehla demokracii, spočívající na zásadách humanitní mravnosti. Berlín, Vídeň, Cařihrad hlásaly rouhavé učení, jejich státy, ve skutečnosti dynastie jsou z boží milosti, ba přímo božím zjevením a nástrojem, stát opírající se o militaristickou armádu postaven jako ideál proti národnosti, výboj a panství nad světem staly se cílem berlínského, vídeňského a cařihradského carismu — imperialismu. Prusství, rakušanství, a džingischanství nespojovalo se pouze zeměpisně; je vniterní shoda a příbuznost těchto tří přežitků středověké teokracie.

Proti ní seskupily se moderní demokracie; demokracie nemilitaristické, hájící ideály humanity. Pruský militarism, armáda vojenských specialistů, poražen lidovým vojskem, které teprve průběhem války musilo býti organisováno a ve zbrani vycvičeno:

promyšlená příprava Německa a jeho vypočtený útok neobstály. Spojenci, věrni demokracii, prohlásili důsledně právo všech států a národů, nejen velikých, nýbrž i malých, na samostatnost; president Wilson formuloval vedoucí zásady demokracie, obsažené v americké deklaraci nezávislosti a ve francouzském prohlášení práv člověka a občana. Revoluce zvítězila nad legitimistickou zrnulostí: všecka moc politická pochází z lidu aneb, jak to řekl Lincoln: z lidu, lidem a pro lid; a president Wilson prohlásil jakožto cíl války osvobození celého lidstva. Proti čtyrem centrálním mocnostem spojilo se celé lidstvo a jestliže celý souhlas národů kdysi považován za důkaz pro jsoucnost boží, souhlas všech národů všech dílů světa v této válce jest důkazem demokratické pravdy. Pruský militarism a jeho spojenci byli a jsou mravně isolováni.

My Čechové a Slováci nemohli jsme v tomto světovém boji stát stranou, musili jsme se rozhodnout proti Rakousko-Uhersku a Německu a musili jsme vystoupit, neboť celá naše historie, její obsah a smysl vede nás k mocnostem demokratickým. Vybudování našeho státu a jeho udržení proti německému náporu na východ, naše reformace a její ideály, naše utrpení protireformačního násilí způsobené Habsburky, zneužívajícími náboženství pro své nízké hmotné cíle, a naše probuzení, vedené ideou humanity a vyplývající z ní demokracie — osud našeho národa přímo logicky jest spiat se západem a jeho moderní demokracií.

Proto správně a, jak vidíme, k našemu štěstí, postavili jsme se od počátku války na stranu spojenců...

... Organisovali jsme za hranicí všechny naše kolonie emigrantské a zahájili promyšlenou propagandu ústní a publicistickou a činnost diplomatickou. Ale politika a zejména revoluce není možná bez peněz — v tom pomohli naši v Americe a v Rusku. Chci zde důrazně konstatovat, že jsme nevzali od spojenců ani krejcaru — zdůrazňuji to, protože naši odpůrcové mluví o ruských, anglických a jiných penězích. A stejně zde konstatuji, že jsme za celou tu dobu neužili ani jedné nepravdy proti našim nepřátelům, ani jedné z těch tak zvaných diplomatických chytrostí — tak čestný politický boj, tak čestná revoluce, smím to říci, sotva kdy byla provedena...

... Naše vojsko, bojující na třech frontách, vybojovalo nám naši svobodu. Historie naší zahraniční akce a zejména našeho vojska, jeho bojův a hrdinství, historie sibiřské anabase, — to všechno bude bohatou výchovnou epopejí pro naše budoucí generace!...

Po oficielním uznání nás spojenci, prohlásili jsme samostatnost našeho národa a zřídili vládu; národ doma to schválil a svěřil vládu Vám a mně.

Vlastní cíl války a míru je reorganisace východní Evropy a rozřešení východní otázky vůbec. Válka byla pokračováním a dovršením bojův a pokusů o rozřešení východní otázky v širokém slova smyslu. Německý nápor na východ jest obrácen proti pásmu menších a malých národů, sídlících mezi Němci a Rusy, počínajíc od Finů, a končíc dole Řeky, jest to řada 18 malých národů. Pangermanisté hlásali, že malí národové nemají budoucnosti, že historie směřuje k vybudování velkých států; tento názor je očividně nesprávný, neboť od 18. století podnes vznikla celá řada malých států. Imperialistický pokus Napoleonův se nepodařil, a právě tak ztroskotal imperialism německý, rakousko-uherský i ruský. Malí národové jsou osvobozeni.

Negativní úkol války je dovršen, Evropě nastává úkol positivní, organisovat Východ Evropy a tím Evropu a lidstvo vůbec. Stojíme na prahu nové doby, kdy celé člověčenstvo pociťuje svoji jednotu. Náš národ přispěti chce s plným vědomím k uskutečnění tohoto velkolepého a vznešeného úkolu svoji hřivnou. Víme, že národové čekají novou, tvůrčí a organisační politiku a slibujeme, že se o takovou politiku poctivě pokusíme.

Bismarck řekl, že ten, kdo je pánem Čech, je pánem Evropy. Označil takto svým způsobem zvláštní světové postavení našeho národa. Jsme nejzápadnější slovanská větev ve středu Evropy a odolali jsme poněmčovacímu náporu Němců na východ. Dnešní vítězství umožnila nám naše národní houževnatost a k tomu země od přírody bohatá. Naše vítězství je také vítězstvím ostatních malých národův, ohrožovaných Rakouskem a Německem...

...My jsme vytvořili náš stát; tím se určuje státoprávní postavení našich Němců, kteří původně do země přišli jako emigranti a kolonisté. Máme plné právo na bohatství našeho území, nezbytného pro průmysl náš i Němců mezi námi. My nechceme a nemůžeme obětovati naše značné menšiny české v tak zv. německém území. My jsme také přesvědčeni, že hospodářský prospěch odkazuje naše německé krajany k nám. Závisí na nich, aby se k nám postavili správně. Ať si vzpomenou, že r. 1861 spolu s námi žádali císaře, aby se dal korunovati na českého krále. Přeji si upřímně, abychom se co nejdříve dohodli. Přiznávám se, nám je těžko zapomenouti, že naši Němci v Rakousku vůbec přijímali nelidské ukrutnosti rakouské a maďarské soldatesky bez protestu, nám je těžko zapomenouti, že naši Němci dávali nejzuřivější kontingent pangermanismu. Ale přes to je přijmeme rádi, jestli se rozhodnou ke spolupráci. Nikdo nám nemůže zazlívati, budeme-li po tolika trpkých zkušenostech opatrni, ale ujišťuji, že minority v našem státě budou požívati úplných národních práv a občanské rovnoprávnosti. Americká republika

podjala se raději občanské války, než by připustila secesi svého jihu. My nikdy nepřipustíme secesi našeho smíšeného severu. Vybudováním opravdu demokratické samosprávy máme vhodný prostředek pro rozřešení národnostní otázky. Přímočarné rozdělení pro velikou a zvláštní smíšenost není možné, a problém není pouze národnostní, nýbrž také a do značné míry sociální...

...Víme, že nedosáhneme našeho národního programu pouze politikou zahraniční, že musíme hlavně pracovat uvnitř. I v tom naše politika podle Havlíčka bude poctivá a rozumná.

V přechodné době vynasnažíme se o zachování pořádku, chceme se věnovat klidné práci administrační. Podstata demokracie je v administraci a samosprávě. Demokracie není panování, nýbrž prací k zabezpečení spravedlnosti. A spravedlnost je matematika humanity...

...Chceme všichni, jednotlivci i národové, být lidmi! Velké oběti na životech a statcích nevyšly nadarmo. Dosáhli jsme svého cíle. Teď se vynasnažíme, abychom si ho navždy zabezpečili. Úkol snad těžší než za války. Všichni občané dobré vůle, bez rozdílu stran, náboženství a národností, mají dánu možnost vybudovati vzorný demokratický stát, jehož úkolem bude starati se o zájmy všeho svobodného samosprávného občanstva...

...Získali jsme si sympatie spojenců a respekt odpůrců svou organisační dovedností a tím, že jsme dovedli udělat a zachovat pořádek. A pořádek musíme zachovat i nadále a za všech okolností. V našich zemích nesmí býti žádného znásilňování, snažně Vás prosím, přátelé, přispívejte, kde kdo můžete, k uklidnění; nepořádky by nám valně uškodily politicky, zejména Anglie a Amerika by nepořádky nesly velmi nemile. Prosím v tom o Vaši spolupráci velmi snažně...

Z DRUHÉHO POSELSTVÍ PRESIDENTOVA

...Bylo často řečeno, že státy trvají, čím vznikají. Naše republika vznikla pravidelným bojem v poli a prací a prací naše republika se udrží; boj, doufejme, nebude již potřebný. Přestáli jsme v poměrném klidu již jeden rok; fysiologové nám říkají, že prý rok lidského života je pro trvání individua rozhodný. Snad smíme analogie užít také pro náš stát. Ovšem — jest naším úkolem, politikou hodně promyšlenou naši republiku nejen udržet, nýbrž dokonale vybudovat...

...Rakousko-uherský carismus nedovoloval nám Čechům a Slovákům rozhodující účasti ve vládě a v zahraniční politice; odsud lze si vyložit fakt, že jeví se u nás jistá bázeň před odpovědností

a že se zapomíná na to, jak naše postupování působí za hranicemi. Vídeň nenaučila naše lidi rozhodovat a neměla je k tomu, aby se stále obzírali po světě. Avšak teď máme svůj vlastní stát a ten vyžaduje smysl pro odpovědnost a světový rozhled; jest nám třeba státního smyslu, smyslu pro stát. Mnozí němečtí historikové a politikové vytýkají Slovanům a také nám Čechům a Slovákům, že toho státního smyslu nemáme, že ho mají jen Němci; stačí připustit, že vídeňský a budapešťský absolutism donutily nás ke stálému odporu ke státu a tím uvykli jsme negaci státu. Tuto negaci musíme teď nahradit positivním smyslem pro stát.

Jestliže si přeju sesílení státního smyslu, nemluvím pro stát všemohoucí a absolutistický...

...V politice vnitřní i zahraniční, musíme se teď postavit výše, hodně výše, musíme mít odhodlanost a odvahu, být většími, být světovými.

Úspěšné vybudování našeho státu vyžaduje účinný boj všech proti demoralisaci, která válkou a shroucením Rakousko-Uherska byla způsobena. Na tu demoralisaci se žaluje ve všech státech. Ale zdá se mi, že u nás se poněkud jednostranně ukazuje jen na velké přestupky, kdežto se zapomíná na přestupky v malém. Pozoruji, že často žalují na zločince lidé, kteří sami nešetří pořádku a práva v malém. Volá se po silné ruce, po diktatuře, po přísných zákonech — já bych chtěl zdůraznit, že každý jednotlivec a jednotlivé organisace musí pracovat k očistě. Máme tisíce a tisíce spolků, máme různé organisace a jednoty učitelské, úřednické a j., máme Sokol, máme obecní správy, máme svůj parlament, máme svůj tisk, ať každý ve svém působišti a okolí se zasadí o mravní ozdravění.

Neomlouvám naše poměry, pravím-li, že se mi naše nervosní netrpělivost zdá být do jisté míry neoprávněnou. Cizinci, kteří mne navštěvují, velmi často srovnávají naše poměry s poměry v okolních státech a pochvalují si náš celkový stav. Mně samému by nestačilo, že je u nás lépe, než u některých sousedů. Přece musím uznat, že se poměry povlovně lepší; na každý způsob nestačí očekávat mravní pomoc a spásu jen od státu, in concreto od byrokracie. Na jedné straně na tu byrokracii stále se žaluje, ale na druhé jí odevzdáváme svá pole a luka, své dílny a továrny, a konečně jí chceme přenechat i svou duši, vychovávání našeho karakteru. Budiž zdůrazněno se vší rozhodností, že náš nový stát, že republika a demokracie potřebují vedle svého administračního aparátu a armády také pevný mravní základ; bez mravních, bez karakterních jedinců, bez zdravých rodin, bez věrného přátelství, bez loyálnosti k různým společenským organisacím, jejíž jsme členy, bez solidnosti ve vší naší činnosti ne-

může býti silné republiky. Demokracie bez uznání mravní autority, autority zásad a povolaných osob, je nemožna. Dosáhli jsme samostatné republiky, protože jsme horoucně věřili ve své národní ideály, že jsme ve svém nitru uznávali a ctili něco svatého a že jsme měli důvěru v lid a lid; a stejně udržíme si svoji republiku a demokracii, když budeme věřit ve své ideály, když uznáme to svaté a když budeme důvěřovat jeden v druhého. Dobří političtí spisovatelé, jmenuji ze starších Tocqueville-a, ze živoucích Bryce-a, upozornili na Ameriku a její republiku, že je umožněna velkou úctou k náboženství a mravnosti. Naše republika demokratická, která se vzdala starých politických autorit, která se vzdala monarchismu, militarismu, bude pevně spočívat jen na všeobecné mravnosti; podle vzoru demokratických republik, zejména Ameriky, usilujeme také o rozluku státu a církve a uvolňujeme se takto od církevní autority, jak ji Rakousko vybudovalo. Avšak to neznamená uvolnění mravnosti, nýbrž musí naopak znamenat sesílení všeobecné mravnosti. Protože Habsburkové zneužívali církve ke své politice, proto u nás církev se dostala do nevážnosti a lidé neradi slyší mravní napomenutí; nám však nesmí stačit negace církví, a nesmíme se stydět positivně usilovat o zvýšení veřejné a všeobecné mravnosti, o tu vnitřní sílu, kterou Havlíček tak neohroženě požadoval. A nerozpakuji se opakovat, že v rozluce státu od církve vidím také prostředek pro sesílení autority náboženské.

S tohoto mravního hlediska dívám se také na časové úkoly sociální reformy. Řekl jsem už a opakuji, že tyto reformy musí být pronikavé. Mluvíme všichni o socialisaci. Socialisace za docela abnormálních poměrů, způsobených dlouholetou válkou, je úkol velmi těžký a odpovědný. Vynikající socialističtí vůdcové prohlašují ji za dané poválečné situace přímo za nemožnou. Chci ku věci něco povědět.

Socialisace předpokládá veřejnou kontrolu všeho hospodaření. Tak, jak se žádá státní rozpočet, stejně tak musí se žádat veřejný rozpočet všech podniků a závodů ve státě, rozpočet výroby, rozpočet všech potřeb. Marx a jeho stoupenci správně analysovali anarchii novodobé výroby: bez znalosti všech hospodářských sil, bez znalosti celkové produkce a potřeb nelze zahájit úspěšnou socialisaci.

Socialisace dále není možná, jestliže masy pracujícího lidu, jestliže dělnictvo se nenaučí pochopit celý proces výroby a distribuce. Nestačilo by tak zvanou buržoasii diktaturou k socialisaci přinutit; žádné násilí není blahodárným, a to neplatí pouze o násilí politickém, nýbrž i hospodářském a sociálním. Při socialisaci neběží také pouze o to, aby dělnictvo se zúčastnilo vedení zá-

vodů. V normálních poměrech správa nějakého závodu již hotového není věcí nejtěžší; avšak při hospodářské a sociální reformě tak pronikavé neběží jen o spolusprávu nebo převzetí závodů zavedených, nýbrž o vytvoření, zavedení závodů nových, neb alespoň o zdokonalování a účelnou přeměnu závodů a celé hospodářské prakse a organisace. Pro produkci je třeba podnikavosti a podnikavosti je tím více třeba, že všecky státy, celá Evropa je válkou ožebračená. Pravím-li podnikavost, tož nemyslím na spekulaci a hyperspekulaci, která se právě v abnormální době tak zhusta zjevuje, nýbrž na podnikavost tvůrčí, na vynalézavost, na geniální využití daných poměrů a vytvořování nových statků. Neběží jen, abych tak řekl, o socialismus distribuce, nýbrž o socialismus produkce.

... Mluvím-li o této podnikavosti a tvořivosti, neříkám tím, že se jí nedostává dělnictvu a že jí oplývá buržoasie. Naopak, mám-li býti upřímným na obě strany, musím si postěžovat, že část naší buržoasie, zdá se mi trpět nedostatkem právě té podnikavosti. Nemýlím-li se, naše industrie srovnána s industrií západních států, má na sobě ještě ráz řemeslnické dílny. Je právě mladší. Vím, že v tom je jistá přednost, ale jest v tom při dané konkurenci světové také slabost. Tak jako politicky se musíme vyšinout k světovému rozhledu a k politice opravdově světové, stejně musí se všecko naše národní hospodaření, naše industrie, naše zemědělství, náš obchod a naše bankovnictví stát v nejlepším slova smyslu světovým. Vím, že se staly i v tom velké pokroky, ale poměry nového světového hospodaření nutí nás zanechat zděděnou hospodářskou malost. Buržoasie opravdu podnikavá dohodne se s inteligentním, podnikavým dělnictvem. Mne v historii nové doby vždy zaráželo chování dědičné aristokracie. Jak málo pochopila aristokracie francouzská znamení své doby, jak málo naučila se aristokracie rakousko-uherská z politických a sociálních revolucí doby nové. A mně se často zdá, že novodobá buržoasie, tak zvaný velký kapitál, kráčí v tom v šlépějích staré aristokracie. Platí zde slovo starého filosofa: „toho, kdo chce, osud vede, toho, kdo nechce, vleče“. Problém socialisace vyžaduje velmi opravdové a upřímné přemýšlení a dobré vzdělání dělnictva i kapitalistů; avšak dívám se na úkol socialisace nejen jakožto na úkol hospodářský, nýbrž také jakožto na požadavek mravní. Nevěřím, že tu běží o pouhý materialismus; ostatně snesu snáze materialismus hladového než přesyceného.

Prosím, neočekávejte ode mne podrobný program socialisace. To je úkolem nejen vlády, nýbrž také parlamentu a představitelů dělnictva a buržoasie. Ale je důležito, abychom si uvědomili tendenci doby a ducha, ze kterého sociální reformy se musí rodit.

Poslanec Němec nedávno zdůraznil, že v nedlouhé době trvání naší republiky nekrvavým způsobem byly dosaženy mnohé a cenné sociální reformy. Myslím, že všecky strany s největší upřímností přijmou heslo: pronikavé sociální reformy bez krveprolití...

...Sociální reformy, jak žádá promyšlený a vědecky odůvodněný program socialisace, vyžadují pracovitost všech, všude, ve všem. Pracovitost znamená pocit povinnosti k denní pravidelné, t. zv. drobné práci; válka a její romantismus a stejně romantismus revoluční do značné míry překáží návratu do obyčejných kolejí; doufejme, že tuto nervosnost brzy překonáme...

...prohlašuji výslovně, že proti socialisaci nejsem. Válka a vzniknuvši z ní sociální revoluce, nedovolí nikde nerušené trvání předválečného sociálního řádu. Jsme přece již hodně hluboko v postátnění; ovšem právě toto postátnění může nás poučit, že postátnění není vždy socialisací.

Bude nezbytné, aby se problém socialisace přesněji než posud studoval a rozebíral; nelíbí se mi, že tak četní přívrženci i odpůrci nevynikají nad pouhé heslo. A zejména nesmí se dělnictvu tolik slibovat; je pochybno, vedlo-li by se dělníkům hned v prvých stadiích socialisace lépe, než za režimu kapitalistického; není vyloučeno, že se mu dokonce povede hůře. Socialisace vyžaduje oběti nejen od kapitalistů, ale i od dělníků — běží přece o veliký princip, běží o přelom věkový, o jehož možnosti a žádoucnosti nemůže rozhodovati dočasný prospěch, třeba i všech.

V době přechodné — a ta bude trvat hodně dlouho — jistě by byl stav smíšený, nejen v zemědělství, nýbrž i v průmyslu; socialisaci nelze provést hned a ve všech oborech, nýbrž postupně v oboru po oboru.

Pro tento postup je nutný přesně formulovaný program; také proto, aby pro všecky, zejména také pro podnikatelstvo nastala jistota.

A rozumí se, socialisační program musil by být smluven mezinárodně; a to pro tempo postupu má také veliký význam.

Reální socialisační program nesmí zapomínat na socialisaci vzdělání. O této socialisaci se tolik nemluví, ale bez ní nebude socialisace hospodářské. Posavadní pokusy o t. zv. popularisaci vědy jsou jen části úkolu, jenž očekává opravdu demokratické ministerstvo vyučování. Socialisací vzdělání zabezpečí se společnosti tvůrčí individualism, silní jedinci, silní vzděláním, silní obětivostí. Nemohu než ještě jednou zdůrazniti, že socialisační reformy vyžadují přímo matematickou rozvahu; bude třeba pilně pozorovat následky jednotlivých socialisačních pokusů a srovná-

vat je se stavem dřívějším; nestačí z abstraktních hesel dělat různé dedukce, nýbrž musíme se řídit vlastní zkušeností, poznáním vlastních domácích poměrů...

...Abychom těmto nezbytným, těžkým ale také krásným úkolům plně vyhověli, musí být všeobecným úsilím zbaviti se starých jazykových a národních sporů, které Rakousko-Uhersko tak ohrožovaly a které konečně do značné míry uspíšily jeho neslavný pád. Na pařížské konferenci uplatnil se národnostní princip do značné míry. Avšak i nové státy mají národní minority.

Vývoj moderní národnosti dál se současně s vývojem mezinárodnosti. Jak Dostojevský pěkně ukázal, člověk nemá pouze lásku k svému národu, nýbrž zároveň touhu k obcování s národy jinými a sjednocení všelidskému. To jest také smysl našeho humanitního programu našich křisitelů. Naše revoluční propaganda za hranicemi získala našemu národu sympatie ve jménu tohoto programu. Jsme nyní národ samostatný, máme stát svůj, nebudeme našimi dřívějšími národními odpůrci, Němci a Maďary tak ohroženi, jak jsme byli. Politika vpravdě národní nebude šovinistickou. Je poučné, jak teď vážní němečtí politikové viní národní šovinism všeněmecký jakožto hlavní příčinu války a německé porážky. Šovinism je všude a vždycky slepý. Vím ovšem, že je také šovinism mezinárodnosti — ten světoběhlý kosmopolitism, pohrdající národy malými a nepochopující, že pravá mezinárodnost není protinárodní, ani nenárodní. Čistá lidskost Kollárova může se jevit jen v národnosti.

Naše národnostní politika loyálně přizná národní a jazyková práva ostatních národů naší republiky. Stát vytvořili jsme my a proto je docela přirozené, že bude mít svůj zvláštní ráz, to tkví ve věci a v samém pojmu samostatného státu. Ale v naší republice nebude žádného násilného odnárodňování.

Doufám, že Liga Národů bude přispívat k ustálení přátelských mezistátních a mezinárodních poměrů; na každý způsob musí být cílem naší politiky ustálit národní snášelivost a nejen snášelivost, — v naší republice budou národní minority moci pěstovat svou národnost docela nerušeně...

POZNÁMKY

1. 2. V boji o náboženství 1904. Úvodní kapitola. 3. 4. Z přednášek prof. T. G. Masaryka, nákl. Výkon. výboru Svazu svobodomyslných v Chicagu. 5. Moderní člověk a náboženství. Naše doba, IV., 1896, 1. část. 6. Otázka sociální, str. 544. 7. V boji o náboženství, 1901, str. 49 a n. 8. Otázka sociální, str. 657—661. 9. První kapitola Ideálů humanitních z r. 1902. 10. Poslední kapitola Ideálů humanitních. 11. Havlíček, 1907, 2. vyd., str. 156—157. 12. Havlíček, 258. 13. Česká otázka, 2. vyd., str. 183. 14. Česká otázka, 2. vyd., str. 4. 15. Česká otázka, 2. vyd., str. 192. 16. Otázka sociální, str. 541 a n. 17. Havlíček, str. 257—258. 18. Z přednášky: „Pokroková politika" na manifestační schůzi druhého sjezdu pokrokové mládeže v Chrudimi dne 2. října 1910. 19. Ideály humanitní, 2. vyd., str. 40 a n. 20. Ideály humanitní, 2. vyd., str. 27 a n. 21. Otázka sociální, str. 342—343. 22. Česká otázka, 2. vyd., str. 237. 23. Otázka sociální, str. 445—447. 24. Otázka sociální, str. 449. 25. Mnohoženství a jednoženství, str. 4. 26. Mnohoženství a jednoženství, str. 9 a 11. 27. Mnohoženství a jednoženství, str. 15 a n. 28. Mnohoženství a jednoženství, str. 16. 29. Mnohoženství a jednoženství, str. 17. 30. Mnohoženství a jednoženství, str. 21. 31. Mnohoženství a jednoženství, str. 22. 32. Otázka sociální, str. 450 a n. 33. Otázka sociální, str. 493. 34. Z přednášky „Sociologický význam alkoholismu" z Vídeňského mezinárodního sjezdu antialkoholního, přeloženo v Studentských směrech, III., č. 9—10. 35. O alkoholismu, přednáška na Vsetíně 1905; vyšlo 1905, str. 12 do konce. 36. Z úvodu k přednášce MUDr. G. z Bunge, řádného profesora fysiologické chemie na universitě basilejské: „K otázce alkoholu". Vyšlo nákladem Bratří Suchitzkých ve Vídni 1906. 37. Otázka sociální, 357 a n. 38. Otázka sociální, str. 307—310. 39. O klerikalismu a socialismu, 1907, str. 12. 40. Osm hodin práce, str. 12. 41. Jan Hus, 3. vyd., str. 21. 42. Jan Hus, 3. vyd., str. 7 a n. 43. Jan Hus, 3. vyd., str. 14. 44. Jan Hus, 3. vyd., str. 17 a n. 45. Česká otázka, 2. vyd., str. 166. 46. Jan Hus, 3. vyd., str. 98. 47. Inteligence a náboženství, str. 133—135. 48. Česká otázka, 2. vyd., str. 172. 49. Otázka sociální, str. 547—549. 50. Česká otázka, 2. vyd., str. 167 a n. 51. Česká otázka, 2. vyd., str. 167. 52. Česká otázka, 2. vyd., str. 181 a n. 53. Česká otázka, 2. vyd., str. 181. 54. Z řeči dne 6. července 1915 v Ženevě. 55. Česká otázka, 2. vyd., str. 104. 56. Jan Hus, 3. vyd., str. 62. 57. Jan Hus, 3. vyd., str. 70 a n. 58. Jan Hus, 3. vyd., str. 19 a n. 59. Jan Hus a česká reformace, str. 22 a n. 60. Česká otázka, 2. vyd., str. 126 a n. 61. Česká otázka, 2. vyd., str. 211 a n. 62. Jan Hus, 3. vyd., str. 39. 63. Česká otázka, 2. vyd., str. 215 a n. 64. Mistr Jan Hus a česká reformace. Řeč 17. července 1910 na Kozím Hrádku, II. vyd., str. 24. 65. Česká otázka, 2. vyd., str. 109 a n. 66. Česká otázka, 2. vyd., str. 11 a n. 67. Jan Hus, 3. vyd., str. 50 a n. 68. Česká otázka, 2. vyd., str. 3 a n. 69. Česká otázka, 2. vyd., str. 4. 70. Otázka sociální, str. 507—512. 71. Otázka sociální, str. 513—518. 72. Otázka sociální, str. 499 a n. 73. Česká otázka, 2. vyd., str. 214 a n. 74. Národnostní filosofie doby novější, 1905, str. 32. 75. Jan Hus, 3. vyd., str. 41 a n. 76. Česká otázka, 2. vyd., str. 58 a n. 77. Česká otázka, 2. vyd., str. 64 a n. 78. Česká otázka, 2. vyd., str. 184 a n.

79. Česká otázka, 2. vyd., str. 185 a n. 80. Česká otázka, 2 vyd., str. 186 a n. 81. Česká otázka, 2. vyd., str. 145. 82. Česká otázka, 2. vyd., str. 165. 83. Jan Hus, 3. vyd., str. 26. 84. Jan Hus, 3. vyd., str. 48. 85. Česká otázka, 2. vyd., str. 152. 86. Havlíček, str. 208. 87. Česká otázka, 2. vyd., str. 164 a n. 88. Česká otázka, 2. vyd., str. 59 a n. 89. Národnostní filosofie doby novější, 1905, str. 19. 90. Česká otázka, 2. vyd. 91. Česká otázka, 2. vyd., str. 230 a n. 92. Česká otázka, 2. vyd., str. 150 a n. 93. Česká otázka, 2. vyd., str. 209. 94. Česká otázka, 2. vyd., str. 210. 95. Česká otázka, 2. vyd., str. 131. 96. Česká otázka, 2. vyd., str. 229 a n. 97. Česká otázka, 2. vyd., str. 288 a n. 98. Česká otázka, 2. vyd., str. 253. 99. Česká otázka, 2. vyd., str. 151. 100. Česká otázka, 2. vyd., str. 232 a n. 101. Právo přirozené a historické, str. 4. 102. Česká otázka, 2. vyd., str. 155. 103. Česká otázka, 2. vyd., str. 86. 104. Česká otázka, 2. vyd., str. 251 a n. 105. Organisujme se ku práci!, str. 57. 106. Havlíček, str. 467—468. 107. Česká otázka, 2. vyd., str. 236 a n. 108. Česká otázka, 2. vyd., str. 144 a n. 109. Česká otázka, 2. vyd., str. 226 a n. 110. Organisujme se ku práci! str. 59. 111. Jan Hus, 3. vyd., str. 22 a n. 112. Organisujme se ku práci! str. 58. 113. Jan Hus, 3. vyd., str. 76. 114. Organisujme se ku práci! str. 61. 115. Havlíček 1904, 2. vyd., str. 114. 116. Česká otázka, 2. vyd., str. 235. 117. Česká otázka, 2. vyd., str. 50. 118. Česká otázka, 2. vyd., str. 37. 119. Česká otázka, 2. vyd., str. 218. 120. Organisujme se ku práci! str. 61. 121. Organisujme se ku práci! str. 57. 122. Česká otázka, 2. vyd., str. 142. 123. O klerikalismu a socialismu, str. 17. 124. Česká otázka, 2. vyd., str. 131 a n. 125. Česká otázka, 2. vyd., str. 142 a n. 126. Česká otázka, 2. vyd., str. 141. 127. Otázka sociální, str. 606. 128. Havlíček, 2. vyd., str. 520—522. 129. Česká otázka, 2. vyd., str. 91 a n. 130. Česká otázka, 2. vyd., str. 93 a n. 131. Česká otázka, 2. vyd., str. 93. 132. Česká otázka, 2. vyd., str. 137. 133. O klerikalismu a socialismu, str. 13. 134. O klerikalismu a socialismu, str. 14. 135. O klerikalismu a socialismu, str. 16. 136. Osm hodin práce, str. 23. 137. Demokratism v politice, str. 8 a n. 138. Demokratism v politice, str. 7 a n. 139. Demokratism v politice, str. 3. 140. O klerikalismu a socialismu. 141. Otázka sociální, str. 371—373. 142. Z přednášky: „Pokroková politika“ na manifestační schůzi druhého sjezdu pokrokové mládeže v Chrudimi dne 2. října 1910. 143. Otázka sociální, str. 642—651. 144. Demokratism v politice, str. 13. 145. Demokratism v politice, str. 14 a n. 146. Havlíček, 2. vyd., 1907, str. 72 a n. 147. Česká otázka, 2. vyd., str. 240 a n. 148. Otázka sociální, str. 676 do konce (s většími výpustkami). 149. Česká otázka, 2. vyd., str. 194 a n. 150. Otázka sociální, str. 663. 151. O klerikalismu a socialismu, str. 15. 152. Osm hodin práce, str. 13. 153. Otázka sociální, str. 607. 154. O klerikalismu a socialismu (konec). 155. Z řeči na Smíchově, otištěno jako závěr brožury: Student a politika, Knihovna Stud. revue č. 2, 1909. 156. Česká otázka, 2. vyd., str. 192. 157. Česká otázka, 2. vyd., str. 191. 158. O klerikalismu a socialismu (konec). 159. Prohlášení českého komitétu zahraničního.

OBSAH

Hviezdoslav: Masarykovi ku dňu sedemdesiatych narodenín 33. — Jan Herben: Tomáš G. Masaryk. Nástin životopisný. Masaryk o sobě 7. 1. Masarykovo dětství, mládí a studie 13. 2. Léta 1882—1893 v Praze 20. První spisy 20. Přednášky na universitě 24. Boj rukopisný 26. První poslancování 29. 3. Léta 1893—1900 31. Základy národní filosofie 35. Nacionalism 39. Co je práce pro národ 40. Národnost a mezinárodnost 44. Práce a revoluce 48. Náboženství a česká otázka náboženská 52. Sociální otázka česká 59. 4. Léta 1900—1913 65. Práce pro Slovensko a přednášky 70. Druhé poslancování 74. Oslava 60. narozenin 82. 5. Válka, revoluce, návrat 90. — Emanuel Rádl: Masarykova filosofie 99. Středověk a novověk 101. Realismus 106. Německá filosofie 109. Věda 113. Sociologie 119. Náboženství 126. Češství 133. — Bedřich Odstrčil: T. G. Masaryk jako politik 139. — Lev Sychrava: Masarykovo revoluční dílo na evropském západě 161. Úvodem 163. Počáteční stav našeho hnutí na západě 168. Maffiánské spojení 171. Organisace kolonií a zahraničního komitétu 176. Masarykovy vzkazy domů 184. Facsimile: Vzkaz Masarykův do Čech 18. srpna 1915 189. Na škole slovanských studií v Londýně 193. Zájezd do Paříže 198. Z vlastních sil 203. — Jaroslav Papoušek: Masaryk v Rusku 213. — Jaroslav Císař: Masarykova Amerika 233. — Vasil Škrach: Výňatky z děl Masarykových 261. Pro náboženskou svobodu 263. Náboženství a společnost lidská 266. Moderní člověk a náboženství. Umdlené duše. Moderní sebevražednost 276. Vznik nového náboženství 296. O pesimismu 297. Moderní ideál humanity 299. Hlavní zásady etiky humanitní 301. Humanita není slabostí 306. Humanita není pasivní 307. Humanitní ideál český 307. Otázka sociální otázkou humanity 307. Náboženský základ humanity 308. Silný život — silná smrt 308. Mravnost ne jen sváteční 308. Štěstí 309. Bohatství, obchod 309. Nebezpečí materialismu 310. Osvobození ženy a — muže 311. Mravní základ rodiny a otázky pohlavní 311. Mnohoženství a jednoženství 312. Nejen láska volná, ale láska 316. Sociologický význam alkoholismu 317. Osvobození abstinencí 322. O alkoholistické pověře 325. O práci 325. Pracovitost 328. Práce a prázdeň 328. Práce pro pravdu 328. Hus a reformace 329. Důležitost otázky náboženské 331. Čím nesmí být náboženství 331. Reforma katolicismu? 332. Pravé náboženství 333. Světová reformace 333. Naše reformace a idea cyrilometodějská 334. Smysl naší reformace 336. Naše povinnost k reformaci 337. Smysl naší historie 339. Vlastní smysl našeho obrození 340. Mravní smysl našeho obrození 341. Naše obrození obrozením všeho života 341. Svoboda náboženská a politická 342. Dovršení našeho obrození 343. Česká otázka otázkou náboženskou 344. Česká otázka otázkou po osudech člověčenstva 345. Česká otázka otázkou malého národa 345. Vývoj ideje národnostní 346. Národnost, mezinárodnost a humanita 348. Palackého „světová centralisace“ 351. Národnost není jen jazyk 352. Falešný nacionalism 352. Národní sebekritika a spravedlnost vůči jiným národům 353. Rozdíl mezi Čechy a Němci 353. Vlastnosti českého karakteru 356. Důvěra ve vlastní síly 359. Plný obsah národnosti 360. Mravnost základem samostatnosti národa 360. Cena mateřského jazyka 360. Kladná láska

k vlasti 360. Národ jsme všichni, i lid 361. Jaký má být náš kulturní poměr k jiným národům 361. Historism — realism 362. Přílišný historism na škodu 363. Eklekticism 364. Organisace a dělba národní práce 365. Potřeba vzdělání pro národní praxi 365. Stát a politika 365. Politika vědou 367. Jen prací lze dělat politiku moderní 368. Pro veřejnost a odkrytost politického života 368. Stříci se materialismu 369. Humanitní politika odpírá zlu 370. Promyšlená dělba národní práce 371. Nedělat ze svornosti dogma 371. Mít přesvědčení 371. O neupřímnosti v politice 372. Mužnou politiku 373. Zrevolucionovat ducha 374. Program 374. Realistický program 374. Nová filosofie praktická 376. Havlíček předchůdcem realismu 376. Havlíčkův kriticism 379. Havlíček vzor žurnalisty 380. Spravedlnost 380. O demokratismu 381. O rovnosti 383. Revoluce problémem dnešním 385. Starý a nový režim 391. O socialismu 396. Slovo k inteligenci 398. Prohlášení Českého komitétu zahraničního 400. Z prvého poselství presidentova 403. Z druhého poselství presidentova 406.

MASARYK OSVOBODITEL

Sborník tento vydalo

z usnesení Národního shromáždění

ministerstvo školství a národní osvěty

ve stát. školním knihoskladu v Praze

za redakce Karla Velemínského

s kresbami V. H. Brunnera

1920

930 651/4

Oct. 25

Nov. 6

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

DB
217
M3C94

Czechoslovak Republic.
Ministerstvo skolství a
osvěty
Masaryk osvoboditel

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 11 16 01 13 005 7